

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LIX

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејровић,
др Слободан Реметић*

Главни уредник
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2012

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Кнез Михаилова 36

Израда програма и компјутерска припрема за штампу:
Давор Палчић
palcic@eunet.rs

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.rs
www.chigoja.co.rs

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80

СРПСКИ дијалектолошки зборник — Recueil de dialectologie serbe / главни уредник Слободан Реметић. — 1905, књ. 1-. — Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1905 — (Београд : Чигоја). — 24 cm.

Годишње

ISSN 0353-8257 = Српски дијалектолошки зборник

COBISS.SR-ID 18167554

САДРЖАЈ

Стр.

Монографије, расправе и чланци

Жарко Бошњак вић: Морфолошке особине говора источне Шумадије.	1–381
Славољуб З. Марковић: Границе ијекавских говора у западној Србији	383–484
Слободан Реметић: Текстови из говора источnobосанских Бра	485–637

Прикази и критике

Бранкица Марковић: Дијана Црњак, <i>Пастирска лексика латинашког краја</i> . — Бања Лука (Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет), 2011, стр. 219	639–644
---	---------

Жарко Бошњаковић

МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА
ИСТОЧНЕ ШУМАДИЈЕ

САДРЖАЈ

УВОДНА ОБАВЕШТЕЊА	9
СКРАЋЕНИЦЕ ИСПИТИВАНИХ ПУНКТОВА	9
СКРАЋЕНИЦЕ КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	15
СКРАЋЕНИЦЕ ЧАСОПИСА И ДРУГИХ КЊИГА	23
ОСТАЛЕ СКРАЋЕНИЦЕ	24
ДЕКЛИНАЦИЈА	25
ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА (ОСИМ ОНИХ НА -А)	25
Вокатив једине	25
Инструментал једине	27
Образовање множине	28
Генитив множине	32
Акузатив множине	35
Датив, инструментал и локатив множине	38
Особености појединих именица и група именица м. р.	39
Именице које мењају род	50
ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА	53
Вокатив једине	53
Инструментал једине	53
Генитив множине	54
Датив множине	54
Инструментал множине	55
Локатив множине	55
Именице с проширењем основе на <i>-еи-</i> у косим падежима	55
Формирање множине код именица с проширењем на <i>-еи-</i>	57
Формирање множине код осталих именица	59
Збирне именице	60
Плуралија тантум	61
Особености појединих именица и група именица ср. р.	62

Именице које не мењају род	64
Именице које мењају род	64
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ (И МУШКОГ) РОДА НА -А	66
Датив и локатив једнине	66
Вокатив једнине	68
Генитив множине	72
Датив, инструментал и локатив множине	75
Плуралија тантум	76
Збирне именице	78
Особености појединих именица и група именица ж. р. на <i>-а</i>	79
Именице које не мењају род	81
Именице које мењају род	81
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА СТАРИХ I-ОСНОВА	82
Инструментал и локатив једнине	82
Генитив множине	83
Датив, инструментал и локатив множине	84
Колективи на <i>-ад</i>	84
Именице са старим основама на <i>-р-</i>	84
Именице које мењају тип деклинације	86
Плуралија тантум	91
ЗАМЕНИЦЕ	91
ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	91
ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ	92
Личне заменице првог и другог лица једнине и лична заменица за сва лица	92
Личне заменице првог и другог лица множине	97
Личне заменице трећег лица једнине и множине	100
ОСТАЛЕ ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	107
Заменице <i>ко(ј), ку(ј)</i>	107
Заменице сложене с <i>ко</i>	111
Заменица <i>шћо (шћа)</i>	115
ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА	126
Однос тврдих и меких основа	126
Наставци у косим падежима	130
<i>Генийив (акузатив)</i>	130
<i>Датив и локатив</i>	133
Придевски вид	142
Компарација придева (прилога)	150
Особености појединих група придева	153
<i>Присвојни придеви</i>	153
Особености осталих врста придева	159

Особености појединих група придевских заменица	161
<i>Присвојне заменице</i>	161
<i>Показне заменице</i>	167
<i>Каквоћне заменице</i>	169
<i>Количинске заменице</i>	172
Остале придевске заменице	173
Заменица <i>сав</i>	173
Заменица <i>сам</i>	175
Заменица <i>сваки</i>	175
Заменица <i>неки</i>	176
Заменица <i>који</i>	176
Заменица <i>чији</i>	177
БРОЈЕВИ	177
Основни бројеви	177
Збирни бројеви	181
Збирне бројне именице	183
Облици изведени од збирних бројева	184
Остали начини изражавања апроксимативности	185
Везивање сложених бројева	186
Редни бројеви	188
Мултипликативни бројеви	188
Дистрибутивни бројеви	189
КОНЈУГАЦИЈА	190
О систему облика	190
ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА	190
Презент	190
Имперфекат	199
Аорист	200
<i>Прво лице једнине и множине</i>	201
<i>Друго лице једнине и множине</i>	203
<i>Треће лице једнине и множине</i>	203
Перфекат	205
Плусквамперфекат	207
Футур I	208
Футур II	213
ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ	214
Императив	214
Потенцијал	219
ОСТАЛИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	220
Инфинитив	220
Глаголски придев трпни	221
Глаголски прилог садашњи	225
Глаголски прилог прошли	226

ПРЕГЛЕД ПОЈЕДИНИХ ГЛАГОЛА И ГРУПА ГЛАГОЛА	226
Глаголи прве врсте	226
Однос према осталим врстама	226
Однос према другој врсти	226
Однос према трећој врсти	226
Однос према шестој врсти	229
Однос према седмој врсти	231
Алтернације по првој и другој палатализацији	233
Атематски глагол <i>јесџи</i>	233
Особености глагола <i>моћи</i>	235
Глагол <i>ићи</i>	237
Глаголи друге врсте	239
Однос према шестој врсти	239
Творба имперфективних глагола	240
Глаголи треће врсте	241
Однос према седмој врсти	241
Судбина глагола <i>мејнуйи</i> > <i>мејенем</i>	241
Глаголи четврте врсте	242
Глаголи пете врсте	248
Однос према другој и шестој врсти	248
Однос према седмој врсти	250
Однос према осмој врсти	250
Поједини глаголи	250
Глаголи шесте врсте	251
Однос према првој врсти	251
Однос према другој врсти	251
Однос према трећој врсти	251
Однос према четвртој врсти	251
Однос према петој врсти	252
Однос према седмој врсти	252
Однос према осмој врсти	253
Творба имперфективних глагола	253
Безлични глаголи	255
Глаголи с <i>-e-</i> у обе основе	257
Поједини глаголи	257
Глаголи седме врсте	257
Однос према трећој врсти	259
Однос према четвртој врсти	259
Однос према петој врсти	260
Однос према шестој врсти	260
Однос према осмој врсти	260
Особености појединих глагола	260
Глаголи осме врсте	262
Однос према другој врсти	262
Однос према шестој врсти	262

Однос према седмој врсти	263
Помоћни глаголи	263
ПРИЛОЗИ	267
Прилози за место	268
<i>Заменички прилози за место</i>	268
<i>Остали прилози за место</i>	275
Прилози за време	280
<i>Заменички прилози за време</i>	280
<i>Остали прилози за време</i>	282
Прилози за количину	290
<i>Заменички прилози за количину</i>	290
<i>Остали прилози за количину</i>	291
Прилози за начин	295
<i>Заменички прилози за начин</i>	295
<i>Остали прилози за начин</i>	296
ПРЕДЛОЗИ	301
ВЕЗНИЦИ	316
ПАРТИКУЛЕ	325
РЕЧЦЕ	328
УЗВИЦИ	334
ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА	338
ЗАЈЕДНИЧКЕ ОСОБИНЕ:	338
<i>У речима с деκлинацијом</i>	338
<i>У речима с конјугацијом</i>	351
<i>У нейроменљивим речима</i>	358
ДИФЕРЕНЦИЈАЛНЕ ОСОБИНЕ:	366
<i>У речима с деκлинацијом</i>	366
<i>У речима с конјугацијом</i>	367
<i>У нейроменљивим речима</i>	368
ОДНОС С-В И К-Р НА ПРИМЕРУ НАШЕ ГРАЂЕ	369
МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГОВОРОВ ВОСТОЧНОЙ ШУМАДИИ (Резюме)	371
ЛИНГВИСТИЧКЕ КАРТЕ	373

УВОДНА ОБАВЕШТЕЊА

Књига *Морфолошке особине говора источне Шумадије* представља други део обимне монографије посвећене изучавању говора Смедеревског Подунавља, северне Јасенице и источног дела Космаја. Прва књига, *Фонетске особине говора источне Шумадије*, објављена је 2008. године у *Српском дијалектолошком зборнику* LV. Будући да обе представљају једну целину, у овој књизи неће се понављати уводни део, параграфи се дају у континуитету са првом, што је пракса која је примењена и у монографији *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта* (СДЗб XL и XLIII) Павла Ивић, Жарка Бошњаковића и Гордане Драгин. Овом приликом поновићемо само Скраћенице коришћене литературе и испитиваних пунктова са списком информатора и количином снимљеног материјала.

Раније истраживање накнадно је проширено грађом из неколико села (10) подунавске (Дубона — Ду, Велика Крсна — ВК, Ковачевац — Кч), космајске (Влашка — Вл, Рајковац — Ра, Село Младеновац — СМ, Међулужје — Мл) и јасеничке области (Границе — Гн, Јагњило — Ј и Рабровац — Рб) како би се испитивани говори повезали са онима у космајској зони централне Шумадије и утврдио ареал одређених црта. Ареали морфолошких особина приказани су на девет карата приложених на крају студије.

Због обимности рукописа овом приликом неће бити приложени дијалекатски текстови.

СКРАЋЕНИЦЕ ИСПИТИВАНИХ ПУНКТОВА

(са списком информатора и количином снимљеног материјала)

- А** *Азџа* (360 минута):
Милџка Неђић 1890, има 3 разреда основне школе, живела у Београду 15 год.
Душан Васиљевић 1910, има 4 разреда основне школе.
Даница Јелић 1920, има нових акцената и ретко кановачки.
- Ба** *Бачицац, Бачица / Бачинац, Бачица* (60):
Радмила Бајкић 1922, 4 разреда, има изразито отворено кратко *e*.
Љубомир Стојић 1927, 4 разреда, досељен из Селевца 1929.
Лепосава Стојић 1929.

- Бд** *Бадљѐвица* (315):
 Чѐда Ѐвковић 1906, 1 разред, мати му је из Дубоне, уместо *ʹ* јавља се *^*.
 Видосава-Вѐнка-Рѐђа Ѐвковић 1906, неписмена, причљива, с новим акц.
 Нѐвка Сѐвић 4 разреда, муж јој је из В. Крсне, има кановачки, нове акц. и ретко не-
 пренесене.
 Дѐшко Ѐлић 1913, жена му је из Селевца.
 Мирослав Рѐнковић 1916.
 Жѐворад Ѐвковић 1923.
 Дѐлибор Ѐвковић 1977, деца чешће имају непренесену акцентуацију.
- Бн** *Бѐнѐвац, Бѐнѐвца / Бѐновоц, Бѐнѐвца* (189):
 Вѐлимир Стѐвѐновић 1904, 3 разреда, утицај књ. језика.
- В** *Вѐдањ* (90):
 Ѐлга Мињић 1921, 4 разреда, причљива, има мало утицаја књ. језика.
 Мирослава Мѐрковић 1908.
- ВД** *Вѐшки Дѐ, Вѐшког Дѐла* (105):
 Слобѐда Матѐјић 1924, 3 разреда, изразито отворено кратко *е*.
 Лѐпѐсава Стојадѐновић 1932, 1 разред, причљива.
 Жѐвота Стојадѐновић 1927, мало је под утицајем књ. јез.
- ВК** *Вѐлика Крсна* (90):
 Љубѐдраг Дрѐги Вѐнѐвац 4 разреда, елоквентан, скоро доследан кановачки, ретки
 су примери са пренесеним акцентом.
- Вл** *Вѐшка* (95):
 Стѐнислава Јѐвтић 1935, 4 разреда, кановачки, наставак -*ом*.
 Мѐрко Јѐвтић, 1929, 4 разреда.
- Вн** *Врѐново* (280):
 Сѐвка Рѐкић 1896, спонтано прича, али због старости слидује крај речи, није чест
 кановачки.
 Јавѐрка Рѐкић 1903, из Мале Крсне, слабо прича.
 Владѐмир Рѐкић 1902, слабо прича.
 Драгѐслава Стѐјковић 1922, из Мале Крсне, има нових акцената.
- ВО** *Вѐлико Орѐије* (180):
 Борѐвоје Блѐгојевић 1908.
- Вр** *Врѐѐвац, Врѐѐвца / Врѐовац, Врѐовца / Врѐѐвац, Врѐѐвац* (270):
 Радѐмир Трифуновић 1923, 4 разреда, мати му је из Вн, утицај књ. јез.
 Љубѐмир-Љѐба Ђурѐевић 1928, 4 разреда, мати му је из Ли, а жена из Мх, има ка-
 новачки, али и нових акцената.
 Гвѐјзден Нѐкић 1909, 4 разреда, нема кановачког.
 Натѐлија Младѐновић — причљива, има кановачки, али и покоји нов акц.
- Ву** *Вучѐк, Вучѐка* (180):
 Лѐпѐсава Мијѐиловић 1910, свскрва јој је из Ш, ретко се чује кановачки.
 Јѐва Јовѐновић 1906, сам научио слова, чита новине и има нових акц.

- Гл** *Глибѡвац, Глибѡвца /Глибовац, Глибѡвца (270):*
 Микајло Глишић 1910, 4 раз.
 Стана Глишић 1928, има нових акц. и ретко кановачки.
 Даринка Глишић 1907, из Ратара.
 Христина Петровић 1914.
 Мића Милошевић 1929.
 Наџа Јовановић 1929, има утицаја књ. јез.
- Гн** *Грашце (90):*
 Радмир Томићевић, 1930, кановачки, али и карткоузлазни, наставак -ом.
- Го** *Голѡбок, Голобѡка (270):*
 Мирјана Радивојевић 1897, неписмена, добро чува кановачки.
 Владимир-Лала Поповић 1912, начет кановачки.
 Радѡјка-Рада Поповић 1914, начет кановачки.
 Боривој Радивојевић 1928, 4 разреда, скоро изгубљен кановачки.
- Гр** *Грџац, Грџца (45):*
 Томислав Прѡкић 1933, слаба артикулација, јер нема доње зубе.
 Миџа — 1926, муж из Г. Милановца, снаха из Го.
- ДД** *Дѡбри Дѡ, Дѡброг Дѡла (180):*
 Стојанка Гитарић 1906, муж јој је из Ло, где је живела само 3 године, неписмена, причљива, добро чува кановачки.
 Божидар Милићевић 1909, 4 разреда, 3 год. био деловођа у селу.
 Борислав Милићевић 1912, жена му је из Гл, као писар радио у Гл МК Мх.
- Др** *Дрѡгѡвац, Дрѡгѡвца /Дрѡговац, Дрѡгѡвца (240):*
 Живка Петровић 1906, неписмена, причљива, чува кановачки.
 Живан Петровић 1906, слабо прича.
 Светѡзар-Тѡза Петровић 1905.
- Ду** *Дубѡна (150):*
 Живанка Аврамовић 1899, неписмена, доследан кановачки, ретки пренесени, наставак -ом у ДЛсг. заменичко-придевске промене ж. р. и личној 3. л. сг. ж. р.
 Новица Аврамовић 1931, кановачки, делимично пренесена акц., редак наставак -ом.
 Спасоје Ђурић 1906, занатлија, трговац, био на занату 10 год. у Степојевцу, чува кановачки и наставак -ом.
- Ј** *Јагњило (90):*
 Загорка Обрадовић, 1916, неписмена, кановачки *дѡшла*, али *сѡстира*; наставак -ом у ДЛсг ж. р. заменичко-придевске промене и личне заменице 3. л.
- К** *Кусаѡдак, Кусаѡџка (90):*
 Раџко Аврамовић 1914, 4 разреда, добро чува кановачки, али има и нових акцената.
 Даница Милошевић 1934, из Водица, кановачки је редак, а има и нових акцената.
- Ко** *Кѡлари (90):*
 Деѡса Јанковић 1908, 4 разреда, отац железничар, муж опанчар из Би, веома причљива, има ретко понеки карткоузлазни акценат.
 Наџас-Наџе Јовановић — 4 разреда, ретко се јави покоји краткоузлазни.

- Кр** *Крњево* (270):
 Милџдин Рајковић 1909, 2 разреда, полуписмен, брзо и нејасно прича.
 Наталија Рајковић 1929, из ДД, неписмена.
 Станислав Стојановић 1911, 4 разреда, има спорадично кановачки акценат.
 Станка Стојановић 1907, некомуникативна.
 Латинка Божилдовић 1916, 4 разреда, обраћа пажњу на снимање, свекар био деловођа, а муж је исто радио у државној служби.
- Ку** *Куљич, Куљича* (180):
 Милорад Марјановић 1912.
 Дивна Марјановић 1920, 4 разреда, ретко се чује и краткоузлазни акц.
- Кч** *Ковачевац/Ковачевац* (90):
 Надежда Живановић 1901, неписмена, весела, причљива, доследан кановачки, ретки примери с пренесеним акцентом, наставак *-ом* у ДЛсг. заменичко-придевске промене ж. р. и личној заменици 3. л. сг. ж. р.
- Ла** *Ландо, Ландола* (110):
Петрија-Петра Стевановић 1914, неписмена, мати јој је из Би, чува кановачки, али има и понеки нов акценат.
- Лг** *Лугавчина* (270):
 Александар Костадиновић 1902, радио је у Смедереву и Пожаревцу, а често путовао и у Београд.
- Лн** *Лине, Лина* (270):
 Браниславка Филиповић 1912, неписмена, чува кановачки и има секундарну предакцентатску дужину у кановачкој позицији, као нпр. *са мџмџм*.
 Живко Обрадовић 1917, 4 разреда, причљив.
 Тома Обрадовић 1948, 4 разреда, утицај књ. јез.
- Ло** *Лозовик, Лозовика* (180):
 Глигорије-Глига Тодоровић 1896, жена му је из М, добро чува кановачки, али има и пренесених акцената, неки пут изговара речи на слоге, непрестано прича.
 Дедин син 1920, боље чува непренесене акценте, а ређе кановачки.
- Лу** *Луњевац, Луњевица / Луњевац, Луњевица* (180):
 Радоје Рецић 1910, баба му из ВК, мати из Су, а жена из Мх.
 Кадивка Рецић 1907, из Ос, удала се у Лу с 19 година.
- М** *Милџишевац, Милџишевица / Милџишевац, Милџишевица* (180):
 Савка Ђорџић 1897, неписмена, добро чува стару акцентуацију.
- МК** *Маџа Крсна* (150):
 Видосава Јовановић 1921, континуирано прича, без јаког утицаја књ. јез.
 Десанка Лазић 1938, јак утицај књ. јез.
 Александар Лазић 1935, јак утицај књ. јез.
- Мл** *Међулуђе* (135)
 Борисав Обрадовић, 1929.
 Душан Обрадовић, 1925, елоквентан, кановачки, акценат у превирању (*поиџчић/поиџчић/поиџчић*), наставак *-ом*.

- МО** *Мáло Орáнције, Мáлог Орáнција* (270):
 Десáнка Живáновић 1897, неписмена.
 Милéва Ђорђевић 1905, неписмена, добро чува кановачки.
 Милан Ђорђевић 1939, жена му је из С.
 Милосав Ђорђевић 1906, 4 разреда основне и 2 занатске школе, живео у Београду 9 година.
 Џлѝнка — 1926.
 Лепóсава-Лéпа Милосáвљевић 1912, неписмена.
- МП** *Мáла Плáна, Мáле Плáне* (60):
 Рџица Милáновић 1933, 4 разреда, ретко се јави и нов акц.
- Мх** *Михáјловац, Михáјловца / Микайловац, Микайловца* (120):
 Милéна Стојáновић 1928, лепо прича.
 Ангелѝна-Тина Никóлић 1924, кројачица, рођена је у Мх, али је као дете живела у Петроварадину, затим у Ло и с другим мужем, који је био из К, у Смедереву.
 Драгóслава Сретѝновић 1927.
- Ос** *Осиѝаóница (Сиѝаница)* (180):
 Слáвка Марјáновић 1909.
 Натáлија Стојловић 1907, неписмена.
- П** *Пеѝрѝјево* (270):
 Вукóсава Тѝмић 1925, неписмена, 4 године је била удата у Др, добро чува старо стање, али има и понеки нов акц.
 Живáнка Дџикић 1921, 4 разреда, добро чува старо стање, али има и понеки нов акц.
 Милован Тѝмић 1910, 4 разреда и трговачку школу, 6 год. је био шегрт у Смедереву, утицај књ. јез.
 Богóљуб Крстић 1925, има утицаја књ. јез.
- Р** *Рáља / Рáља, Рáље* (270):
 Радóмир Сѝмић 1919.
 Вукóсава Сѝмић 1919.
 Стéван Недéљковић 1904, 2 разреда, има нових акц. али и експираторни.
 Мирóслав Живáновић 1924, причљив с понеким новим акц.
 Радóслав Стáнковић 1926, брзо прича и лоша артикулација.
 Алексáндар Милéнковић 1903, 4 разреда учио у Вр, лоша артикулација.
- Ра** *Рáјковац* (135)
 Драгован Жџјевић, 1932.
 Радóмир Томићевић, 1930, интелигентан, добро прича; чест кановачки, али и краткоузлазни; наставак -ом.
- Рб** *Рáбровац* (90)
 Љубѝнка Мáнић 1925, дуго е од јата изразито је затворено; кановачки и наставак -ом.
- Рд** *Рáдѝнац, Рáдѝница / Рáдѝнице, Рáдѝница* (90):
 Светóлик Јовáновић 1922, 4 разреда, слабо прича.
 Слободáнка Лукић 1921, 4 разреда, муж из Мх, има утицаја књ. јез.

- С** *Сѣлѣвац, Сѣлѣвца / Сѣлевац, Сѣлѣвца* (360):
 Дѹшан Мѣричић 1899.
 Драгослава Мѣричић 1919, има нових акц.
 Загѣрка-Гѣра Лѣзић 1908.
 Злѣта Лѣзић-Галијан 1912, из ВД.
 Живорад-Жиле Лѣзић 1940, сви информатори добро чувају кановачки.
- Са** *Сараѣрци, Сараѣраца / Сараѣрац, Сараѣрца* (180):
 Љубомир-Љуба Мѣрковић 1923.
 Кристина Мѣтић 1911, мати јој је из Кр.
- Се** *Сѣоне, Сѣона* (180):
 Пѣра Младѣновић 1924, 4 раз.
 Зѣрица Младѣновић 1925, 1 разред, добро чува старо стање, с понеким кановачким и краткоузлазним акцентом.
 Вукѣсава Јовѣновић 1929, 3 разреда.
 Дѹшан Јовѣновић 1923.
 Мирѣслава Јѣнковић 1925, рођена у В, 6 година била удата у Ву.
- Ск** *Скобаљ, Скобаља* (270):
 Милница Ивѣновић 1921, 1,5 разред, има утицаја књ. јез.
 Нѣна 1908.
 Новка 1927.
 Вѣра 1948.
 Милѣва Милетић 1920, чува старо стање, али се појави и експираторан.
- СМ** *Сѣло Млѣденовац* (45)
 Милан-Мима Младѣновић, 1932, чест кановачки, делимично пренесен акц., наставк -ом.
 Милѣнка Младѣновић, 1936, чест кановачки, делимично пренесен акц., наставк -ом.
- Су** *Сувѣдо, Сувѣдѣла* (180):
 Лепѣсава Кѣстић 1910, добро чува старо стање.
 Захѣрије Кѣстић 1909.
 Јовѣнка Маринковић 1911.
 Лѣнка Стојѣновић 1917, неписмсна, слабо прича, има понеки нов акц.
 Христина Стошнѣ 1912, слабо прича, има понеки нов акценат.
- Т** *Трѣовче, Трѣовча / у Трѣовчу / у Трѣовчи* (180):
 Светѣлик-Свѣта Танасијѣвић 1902, 4 разреда, био у разним одборима, браћа су му школована, воли да чита и пише, склон је редукицијама краја речи због брзог темпа говора, има кановачког у траговима.
 Дѣвна Пѣвлѣвић 1912, рођена у М, а с 1,5 год. донета у Т, неписмсена, добро чува стару акцентуацију уз понеки нов облик, има изразито отворене кратке вокалае *о* и *е*, јасно прича.
- У** *Ўдовице, Ўдовица* (360):
 Рѣса-Рѣја Ђѣрђевѣ 1902.
 Вѣра Ђѣрђевѣ 1938.

- Ш *Шālīнац, Шālīнца / Шāлинац, Шāлинца* (180):
 Стевāна Вўчковић 1903.
 Анија Стефāнoвић 1907, неписмена.
 Живадiнка Вўковић 1934.
 Рўжица Ѐлић 1912, на синов подстицај на моменте говори „бугарски“, артикула-
 ција слаба.

СКРАЋЕНИЦЕ КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Алексић и Вукомановић 1966 Радомир Алексић и Славко Вукомановић, *Основне особине александравачког и брусског говора*. — АФФ, 1966, књ. 6, 291–319.
- Арсовић 1973 Југослава Арсовић, *Главне фонетске особине говора Блага и околине*. — ППЈ, 1973, књ. 9, 55–77 + карта.
- Балаћ-Стојановић 2002 Александар Балаћ-Миодраг Балаћ, *Грчко-српски речник*. — Београд (Завод за уџбенике и наставна средства), 2002.
- Барјактаревић 1961–62 Данило Барјактаревић, *Гласовне и морфолошке особине у говору села Чумића*. — ЗБМСФЛ, 1961–62, књ. IV–V, 12–21.
- Барјактаревић 1964–65 Др Данило Барјактаревић, *Говорне особине села Церовца*. — ЗБФФП, 1964–65, књ. II, 115–138.
- Белић 1939 Александар Белић, *Оци, очеви и оцеди*. — НЈ, 1939, књ. VI, св. 3, 69–73.
- Белић 1972 Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*. Књ. II, св. 1: *Речи са деκлинацијом*. Пето неизмењено издање. Предавања др Александра Белића. — Београд (Научна књига), 1972, 1–272.
- Белић 1973 Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*. Књ. II, св. 2: *Речи са коњугацијом*. Предавања др Александра Белића. — Београд (Научна књига), 1973, 1–212.
- Белић 1976 Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика. I: Фонетика*. Четврто издање. Универзитетска предавања др Александра Белића. — Београд (Научна књига), 1976, 1–172.
- Белић 1998 Александар Белић, *О језичкој ѝрироди и језичком развојку*, књ. I и II. Изабрана дела. Први том. Општа лингвистика. 1998.
- Белић 1999 Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. — Изабрана дела А. Белића, Девети том, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999, 565 стр. + карта.
- Богдановић 1979 Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Појока*. — СДЗБ, 1979, књ. XXV, стр. I–XIV + карта + I–178.
- Богдановић 1987 Недељко Богдановић, *Говори Алексиначког Поморавља*. — СДЗБ, 1987, књ. XXXIII, 7–302.
- Бошњаковић 1985 Жарко Бошњаковић, *Пасићирска терминологија Срема*. — Нови Сад 1985, 1–174.
- Бошњаковић 1985 (Т) Жарко Бошњаковић, *Дијалекатски текстови из Срема и Баната*. — ППЈ, 1985, књ. 21, 153–164.
- Бошњаковић 1999 Жарко Бошњаковић, *Инвентар и дистрибуција ѝрозодема у говору села Михајловца*. — ЗБМСФЛ, 1999, књ. XLII, 469–477.

- Бошњаковић 2000 Жарко Бошњаковић, *Треће лице множине презентива у говорима Смедеревског Подунавља и дела Јасенице*. — ЈФ, 2000, књ. LVI/1–2, 131–137.
- Бошњаковић 2008 *Фонетске особине говора источне Шумадије*. СДЗб, 2008, LV, 1–322.
- Брозовић–Ивић 1988 Prof. dr Dalibor Brozović — prof. dr Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije. — Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ Zagreb 1988, V–XI + 1–119.
- Будмани 1883 Pero Budmani, *Dubrovački dijalekat, kako se sada govori*. — Rad JAZU, 1883, књ. LXV, 155–179.
- Веску 1976 Victor Vescu, *Govor Banatske Crne Gore*. — ЗБМСФЈ, 1976, књ. XIX/1, 115–172.
- Видоески 1962 Божидар Видоески, *Кумановскиоџ говор*. — Институт за македонски јазик. — Скопје, Посебни издања, књига 3, Скопје 1962, 348 стр.
- Војаџи 1988 Σερβοκροάτικο-ελληνικό λεξικό Αννας Βογιατζή (πρώτη έκδοση) Θεσσαλονίκη 1988.
- Вујаклија 1975 Милан Вујаклија, *Лексикон сџираних речи и израза*. — Просвета, Београд 1975.
- Вујовић 1969 Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекати (с крајћиком освјетлом на сусједне говоре)*. — СДЗб, 1969, књ. XVIII, 73–398 (с картом).
- Вукадиновић 1996 Вилотије Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*. — СДЗб, 1996, књ. XLII, 1–317.
- Вукићевић 1995 Милосав Вукићевић, *Говори Крагујевачке Лейенице*. — Универзитет у Приштини, Приштина 1995, 248 стр.
- Г. Вуковић ... 1984 Гордана Вуковић, Жарко Бошњаковић, Љилана Недељков, *Војвођанска коларска терминологија*. — Нови Сад 1984, 258.
- Ј. Вуковић 1938 Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*. — ЈФ, 1938–39, књ. XVII, 1–113.
- Вушовић 1927 Данило Вушовић, *Дијалекти источне Херцеговине*. — СДЗб, 1927, књ. III, 1–70 (с картом).
- Гошнић 1984 Невенка Гошнић, *О такозваном двоструком акценцију у српскохрватским говорима*. — Црногорски говори, Научни скупови 12, Титоград 1984, 233–236.
- Грицкат 1962 Ирена Грицкат, *О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику*. — НЈ, н. с., 1962, књ. XII, св. 3–6, 78–89.
- М. Грковић 1967 Милица Грковић, *Акцентнај именица у говору села Чумића*. — ППЈ, 1967, књ. 3, 111–140.
- М. Грковић 1968 Милица Грковић, *Акцентнај придева у чумићком говору*. — ППЈ, 1968, књ. 4, 161–167.
- М. Грковић 1968 (Л) Милица Грковић, *Неке особине говора села Лукова*. — ППЈ, 1968, књ. 4, 121–131.
- Ј. Грковић 1982 Јасмина Грковић, *прилог познавању дијалекатске лексике Шумадије. Из лексике Чумића*. — ППЈ, 1982, књ. 18, 125–153.
- Грујић–Зндар 1982 Грујић... *Standardni rečnik nemačko-srpskohrvatski srpskohrvatsko-nemački sa kratkom gramatikom nemačkog jezika*. Cetinje (Obod), Beograd–Zagreb (Medicinska knjiga), Beograd (Narodna knjiga), dvadesetsedmo izdanje (1982).

- Дешић 1963 Милорад Дешић, *Акцентовање узвика*. — НЈ, 1963, XIII/3–5, 239–245.
- Дешић 1976 Милорад Дешић, *Зајаднобосански ијекавски говори*. — СДЗб, 1976, књ. XXI, 1–316 (са 1+4 карте).
- Драгичевић 1986 Милан Драгичевић, *Говор личких јекаваца*. — СДЗб, 1986, књ. XXXII, 1986, 7–241.
- Дробњаковић 1923 Боривоје М. Дробњаковић, *Јасеница. Антропогеографска истраживања*. — СЕЗб, 1923, књ. XXV, 191–376, 397–435.
- Дробњаковић 1925 Др Боривоје М. Дробњаковић, *Смедеревско Подунавље и Јасеница. Антропогеографска истраживања*. СЕЗб, 1925, књ. XXXIV, 197–383 (с картом).
- Дробњаковић 1930 Боривоје М. Дробњаковић, *Космај*. СЕЗб, 1930, књ. XLVI, 1–96.
- Ђорђевић 1894 Pera Gjorgjević, *Einiges über die Kanomundart im Königreiche Serbien*. — Archiv für slavische Philologie, Berlin, 1894, књ. XVII, 132–139.
- Ђорђић 1975 Петар Ђорђић, *Старословенски језик*. — Матица српска 1975.
- Ђукановић 1995 Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*. — СДЗб, 1995, књ. XLI, 1–240.
- Ђуровић 1992 Радосав Ј. Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*. — СДЗб, 1992, књ. XXXVIII, 9–378.
- Елезовић 1932/1935 Глиша Елезовић, *Речник косовско-међохиског дијалекта*. СДЗб, 1932, књ. IV (I); СДЗб, 1935, књ. VI (II).
- Ердељановић 1951 Јован Ердељановић, *Етимолошка грађа о Шумадинцима*. — СЕЗб, 1951, књ. LXIV, стр. VII + 1+203 (с 19 табли и картом).
- ЕРСЈ *Етимолошки речник српског језика*. — САНУ, Одељење језика и књижевности, Одбор за етимолошки речник, Институт за српски језик САНУ, Етимолошки одсек. Београд 2003, Свеска 1: А.
- Живковић 1987 *Речник илтријског говора*. — Пирот (Музеј Понишавља) 1987.
- Златановић 1998 *Речник говора јужне Србије*. — Врање (Учитељски факултет), 1998.
- П. Ивић 1951 Павле Ивић, *Истраживање говора села Глоговаца код Свештозарева*. — Гласник САН IV/2 за 1951.
- П. Ивић 1956 Др Павле Ивић, *Једна доскора непозната група ијекавских говора: говори са незамењеним јатом*. — ГФФНС, 1956, књ. I, 146–160.
- Ивић 1958 Павле Ивић, *Место банатског херског говора међу српским дијалектима*. — Н. Сад, 1958 (посебан отисак из зборника „Банатске Хере“), 326–353.
- Ивић 1959 (С–В) Павле Ивић, *О истраживању смедеревско-вршачког дијалекта*. — НЈ н. с., 1959, књ. IX, sv. 7–10.
- Ивић 1959 Павле Ивић, *Извештај о дијалектолошкој екскурзији по ужој Србији октобра 1959*. — ГФФНС, 1959, књ. IV, 397–400.
- Ивић 1966 Pavle Ivić, *O srpskom govoru u selu Lovri*. — Studia Slavica, Budapest (Academiae Scientiarum Hungaricae), 1966, Tomus XII, 191–201.
- Ивић 1978 Павле Ивић, *Белешке о биограчићком говору*. — СДЗб, 1978, књ. XXXIV, 125–176.
- Ивић 1990 Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*. — (БИГЗ и Јединство), Београд и Приштина, 1990.

- Ивић 1991 Павле Ивић, *Из српскохрватске дијалектологије*. — Издабрани огледи (Просвета) III, Ниш 1991. Радови: *О неким проблемима наше историјске дијалектологије* (81–122). *О дефлективним облицима у српскохрватским дијалектима* (123–190). *Две акценлошке новостии из Срема* (275–292).
- Ивић 1994 Павле Ивић, *О говору Галишљских Срба*. — Целокупна дела I, Издавачка књијарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад 1994.
- Ивић 1994 (Б) Павле Ивић, *О српском говору у Бајанањи*. — ЈФ, 1994, књ. L, 33–49.
- Ивић 1994 (Д) Павле Ивић, *Српскохрватски дијалекти. Њихова стурктура и развој. Прва књига: Оишњи разматрања и шћокавско парече*. Целокупна дела III, Издавачка књијарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад 1994.
- Ивић... 1994 Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банашки говори шумадјиско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и Фонетизам*. — СДЗб, 1994, књ. XL 419 стр.
- Ивић... 1997 Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банашки говори шумадјиско-војвођанског дијалекта. Друга књига: Морфологија, Синтакса, Закључци, Текстови*. — СДЗб, 1997, књ. XLIII, 585 стр.
- Ивић 1998 *Расправе, студије, чланци. I. О фонологији*. Целокупна дела Х/1, Издавачка књијарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад 1998, 505–511. Радови из поглавља III *Из историјске фонологије* (308–462) и *Вокалске групе у српскохрватском књијевном језику* (505–511).
- Ивић 1998 Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*. — ЗБМСФЛ, 1998, књ. XLI/2, 113–132.
- Ивић 1999 Павле Ивић, Српски дијалекти и њихова класификација (II). — ЗБМСФЛ, 1999, књ. XLII, 303–354. (С–В од 328 до 346).
- Ивић 2001 Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација* (III). — ЗБМСФЛ, 2001, књ. XLIV/1–2, 175–209, с библиографјом.
- Ивковић 1909 Милош Ивковић, „*Фолклорни — диалектолошки прилози*“, Просветни гласник, Београд 1909, XXX, 605–609.
- Ившић 1907 Стјепан Ivšić, *Šartinovačko наречеје*. — Rad JAZU, 1907, књ. 168, 113–162.
- Ившић 1913 Стјепан Ivšić, *Današnji posavski govor*. — Rad JAZU, 1913, књ. 196, 124–254 (I); Rad JAZU, 1913, књ. 197, 9–138 (II) + карта.
- Јовић 1960 Душан Јовић, *Неки оишњи и акценлошки проблеми говора зоне Раче Крагујевачке*. — ГФФНС, 1960, књ. V, 163–184.
- Јовић 1961–2 Душан Јовић, *О проблему именуца III врсте у неким шћокавским говорима*. — ЗБМСФЛ, 1961–1, књ. IV–V, 156–162.
- Јовић 1968 Душан Јовић, *Трстенички говор*. — СДЗб, 1968, књ. XVII, стр. XVI + 238 + карта.
- Кашић 1995 Zorka Kašić, *Govor Konavala*. — СДЗб, 1995, књ. XLI, 241–396.
- Клаић 1982 Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi (A–Ž)*. — Nakladni zavod MH, Zagreb 1982.
- Конески 1982 Блаже Конески, *Историја на македонскиот јазик*. — Култура, Скопје 1982. 239 стр.

- Лалевих 1934 М. С. Лалевих, *Где, камо, куда*(а). — НЈ, 1934, год. II, 19–24.
- Малетних 1985 Нада Малетних, *Из проблематике гласовног система у говору Бобоше код Буковара*. — ППЈ, 1985, књ. 21, 59–81.
- Маретних 1963 Tomislav Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Treće nepromijenjeno izdanje. — Zagreb 1963.
- Марков 1960 Борис Марков, *Именице с настјавцима -че и -чић*. — НЈ н. с., 1960, књ. X, св. 7–10.
- Ј. Марковић 2000 *Говор Зайлања*. — СДЗБ, 2000, књ. XLVII, 7–307.
- М. Марковић 1986 *Речник народног говора у Црној Реци*. — СДЗБ, 1986, књ. XXXII, 243–500.
- Маројевић 1981 Р. Маројевић, *Облик кући у адвербијалној функцији*. — ЈФ, 1981, XXXVII, 237–241.
- Милетић 1940 Бранко Милетић, *Црмички говор*. — СДЗБ, 1940, књ. IX, 209–663 (с картом).
- Миличић 1876 М. Ђ. Миличић, *Кнежевина Србија*. — Београд, 1876, стр. I–XXIV + 643.
- Младеновић 2001 Радивоје Младеновић, *Говор шарљантинске жупе Гора*. — СДЗБ, 2001, књ. XLVIII, 1–606.
- Могуш 1977 Milan Moguš, *Čakavsko narječje. Fonologija*. — Školska knjiga Zagreb, 1977, 104 стр. + карта.
- Московљевић 1928 Милош Московљевић, *Акцентнајски систем јоцерског говора*. — Библиотека ЈФ, Београд, 1928, књ. 1, стр. VHI + 110.
- Московљевић 1958 Милош Московљевић, *О Ивићеву „средеревско-вршачком дијалекту“*. — НЈ, н. с., 1958, књ. IX св. 3–4.
- Б. Николић 1964 Берислав Николић, *Сремски говор*. — СДЗБ, 1964, књ. XIV, 201–412 + карта.
- Б. Николић 1966 Берислав Николић, *Мачвански говор*. — СДЗБ, 1966, књ. XVI, 179–313 + карта.
- Б. Николић 1968 Берислав Николић, *Тришћки говор*. — СДЗБ, 1968, књ. XVII, 367–473.
- Б. Николић 1969 Берислав Николић, *Колубарски говор*. — СДЗБ, 1969, књ. XVIII, 1–71.
- В. Николић 2001 Видан Николић, *Моравички и горњостјуденички говори*. — Научно друштво за неговање и проучавање српског језика. Монографије. Серија IV, број 3, Београд 2001, 5–330.
- М. Николић 1972 Мирослав Б. Николић, *Говор села Горобиња (код Ужичке Пожеге)*. — СДЗБ, 1972, књ. XIX, 619–746.
- М. Николић 1981 Мирослав Николић, *Именице с настјавцима -у/-ију у генитиву множине*. — НЈ, н. с., 1981, књ. XXV, св. 1–2, 82–99.
- М. Николић 1991 Мирослав Николић, *Говори србијанског Полиња*. — СДЗБ 1991, књ. XXXVII, 1–548.
- Павлица 1984 Драган Павлица, *О говору околине Удбине*. — СДЗБ, 1984, књ. XXX, 357–424.
- З. Павловић 1966 Звездана Павловић-Стаменковић, *Консонантске групе сј и шч у шћо-кавском дијалекту*. — ЈФ, 1967, књ. XXVII, 349–356.

- З. Павловић 1968 Звездана Павловић-Стаменковић, *Консонантске секвенце у шипокавском дијалекту*. — ППЈ, 1968, књ. IV, 69–119 +10 кар.
- М. Павловић 1939 Миливој Павловић, *Говор Срејичке Жупе*. — СДЗб, 1939, књ. VIII, 1–352 + карта.
- М. Павловић 1953–54 М. Павловић, *Најомене о народним говорима Шумадије (Поводом посмртног дела акад. д-р Јов. Ердељановића Етимолошка грађа о Шумадицима)*. — ЈФ, 1953–54, књ. XX, 369–376.
- Р. Павловић 1982 Радослав М. Павловић, *Облици деκлинације и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценат)*. — СДЗб, 1982, књ. XXVIII, 7–61.
- Д. Петровић 1965 Драгољуб Петровић, *Гласовни систем ровачког говора*. — ЗбМСФЛ, 1965, књ. VIII, 157–184.
- Д. Петровић 1968 Драгољуб Петровић, *Судбина консонантских група *сц, шч, шћ, шђ* у говору Зејте*. — ЗбМСФЛ, 1968, књ. XI, 237–241.
- Д. Петровић 1972 Др Драгољуб Петровић, *Гласовне особине говора Врачана у Зејти*. — ГФФНС, 1972, књ. XV/1, 201–209.
- Д. Петровић 1973 (В) Др Драгољуб Петровић, *Морфолошке особине у говору Врачана*. — ГФФНС, 1973, књ. XVI/1, 201–233.
- Д. Петровић 1973 Др Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*. — Библиотека ЗбМСФЛ, Нови Сад 1973, стр. 214 + карта.
- Д. Петровић 1978 Др Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*. — Нови Сад — Загреб (Матича српска — Просвјета), 1978, стр. 205 + 3 карте.
- Д. Петровић 1996 Драгољуб Петровић, *Фонетика (87–110)*. (Поглавље у књ. *Српски језик на крају века*. — Институт за српски језик — САНУ — Службени гласник. — Београд 1996, 201 стр.
- Д. Петровић 1996 (П) *Монографија о банатским говорима*. (Павле Ивић-Жарко Бошњаковић-Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта* Књига прва: *Увод и фонетизам*. — СДЗб, 1994, XL, 419 стр.). — приказ у ЗбМСФЛ, 1996, књ. XXXIX/1, 195–208.
- Д. Петровић 1999 *Најомене о говору Качера*. — ЗбМСФЛ, 1999, књ. XLII, 383–394.
- Н. Петровић 1979 Наталија Петровић, *Главније фонетске особине неких српских говора у Мађарској*. — ППЈ, 1979, књ. 15, 71–99.
- Пецо 1956 Асим Пецо, *Облици колективних именица на -ад*. — НЈ, н. с., 1956, књ. VII св. 7–10, 234–246.
- Пецо 1964 Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*. — СДЗб, 1964, књ. XIV, 1–200 + карта.
- Пецо 1993 Асим Пецо, *Треће лице множине презента глагола *ћићи*: носнији, вољети и држасти у говорима шипокавског нарјечја*. — СДЗб, 1993, књ. XLI, 491–520.
- Пецо-Милановић 1968 Асим Пецо-Бранислав Милановић, *Ресавски говор*. — СДЗб, 1968, књ. XVII, 241–366.
- Пецо 1972 Асим Пецо, *Говор *derdapske zone* (фонетско-морфолошке особине)*. — ЗбМСФЛ, 1972, књ. XV/1 177–210.
- Пешикан 1956 Митар Пешикан, *О умейку -ов- (-ев-) у множини именица прве врсте*. — НЈ, н. с., 1956, књ. VII св. 7–10, стр. 270–275.

- Пешикан 1965 Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори*. — СДЗБ, 1965, књ. XV, стр. VIII + 294 + карта.
- Пешикан 1967 Митар Пешикан, *О сисџему заменичких речи*. — НЈ, н. с., 1967, књ. XVI св. 4, 245–267.
- Пижурница 1981 Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*. — Титоград (ЦАНУ. Посебна издања, књ. 12. Одјељење умјетности, књ. 2), 1981, стр. 251 (с картом).
- Поповић 1952 Иван Поповић, *Треће лице множине ѡрезениа у војвођанским говорима*. — Зборник Матнице српске, Серија друштвених наука, Нови Сад, 1952, књ. 4, 114–128.
- Поповић 1968 Иван Поповић, *Говор Господојинаца у свейлосџији бачких говора као целине*. — Београд (САНУ). Посебна издања, књ. CDXXV. Одељење литературе и језика, књ. 21), 1968, 248 с.
- Правопис 1960 *Правопис српскохрватскога књижевног језика са ѡваописним речником*. — Нови Сад — Загреб (Матница српска — Матница хрватска), 1960, стр. 829.
- Правопис 1993 *Правопис српскога језика*. — Нови Сад (Матница српска), 1993.
- Радић 1990 Првослав Радић, *Црџице о говору села Мрче у куриумлијском крају*. — СДЗБ, 1990, књ. XXXVI, 1–74.
- Радић 1997 Првослав Радић, *О говору Горње Тоџице. Резулџаџији и ѡрсџекџиве истџраживања*. (Дани српског духовног преображења IV, О српским народним говорима. Научни скуп. Деспотовац, 21–22.8.1996.) — Деспотовац 1997, 55–68.
- Ракић 1990 Софија Ракић-Милојковић, *Основе морфолошког сисџема говора Доње Муџилице*. — СДЗБ, 1990, књ. XXXVI, 75–118.
- Ракић 1997 Софија Ракић, *Палаџална аџираџија финалних велара у делу косовско-ресавских говора*. (Дани српског духовног преображења IV, О српским народним говорима. Научни скуп. Деспотовац, 21–22. 8. 1996.) — Деспотовац 1997, 115–120.
- Рамнић 1999 Никола Рамнић, *Ливањско-дувањски говори џиџи*. — СДЗБ, 1999, књ. XLVI, 263–426.
- Реметић 1981 (I) Слободан Реметић, *О незамеђењеном јаџу и икавизмима у говорима северозајадне Србије*. — СДЗБ, 1981, књ. XXVII, 7–105 (с картом).
- Реметић 1981 Слободан Реметић, *Глибовац (69)*. — ФО стр. 520.
- Реметић 1985 Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*. — СДЗБ, 1985, књ. XXXI, 1–155.
- Реметић 1986 Слободан Реметић, *Дијалекаџиџки џекџиџови из Жабара код Тоџоле*. — СДЗБ, 1986, књ. XXXII, 501–549.
- Реметић 1989 Slobodan Remetić, *Fonološki sistem govora šumadijskog sela Žabara*. — Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja Tinetu Logarju ob sedemdesletnici (Posebni odtis), Ljubljana, 1989, 261–273.
- Реметић 1996 Слободан Реметић, *Срџски ѡризрџепски говор I (Гласови и облици)*. — СДЗБ, 1996, књ. XLII, 319–614.
- Решетар 1900 Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*. (Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung. I. Südslavische Dialektstudien, 1) Wien: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

- Ристић 1993 Стана Ристић, *Партикуле и њихови функционални еквиваленти*. (Лексичко-семантичке и функционалне карактеристике). — ЈФ, 1993, књ. XLIX, 75–93.
- РЈАЗУ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — Na svijet izdaje JAZU — Zagreb, 1880–1976, књ. I–XXIII.
- РМС *Речник српскохрватског књижевног језика*. — Нови Сад — Загреб (Матича српска-Матича хрватска), 1967–69, књ. I–III, Нови Сад (Матича српска), 1971–76, књ. IV–VI.
- Рончевић 1937 Никола Рончевић, „Што“ и „иша“. — НЈ, 1937, књ. V св. 5–6, 135–151.
- РСАНУ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски/српски језик), 1959–2001, књ. 1–16.
- РСГВ *Речник српских говора Војводине*. — Нови Сад 2000, свеска 1: А–Б; 2002, свеска 2: В–Д; 2003, свеска 3: Ђ–Ј; 2004, свеска 4: К–Љ; 2005, свеска 5: М–Њ; 2006, свеска 6: О–Пољубички; 2007, свеска 7: пољубички–рзати; (Редактор Драгољуб Петровић).
- Секулић 1981 Невенка Секулић, *Збирка дијалекатских ипексџова из Војводине*. — СДЗб, 1981, књ. XXVII, 107–305 + карта.
- Р. Симић 1972 Радоје Симић, *Левачки говор*. — СДЗб, 1972, књ. XIX, 1–618 + карта.
- Р. Симић 1973 Радоје Симић, *Пиштање њорекла и еволуције дијалеката северне Србије у светлу особина левачког говора*. — Прилози за књ., језик, историју и фолклор, Београд, 1973, књ. 39, св. 1–2, стр. 73–87.
- Р. Симић 1980 Радоје Симић, *Скица за дијалектологију карпату северне Србије*. — Југословенски семинар за стране слависте, Београд, 1980, књ. 31, 93–136.
- М. Симић 1978 Милорад Симић, *Говор села Обади у Подрињу*. — СДЗб, 1978, књ. XXIV, 1–124.
- Скок (ЕРХСЈ) Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb (JAZU), 1971–1974, књ. I–IV.
- Собољев 1997 Андреј Собољев, *О синтакси јужноцрногорских и источносрбијанских говора са гледишта балканологије*. — (Дани српског духовног преображења IV, О српским народним говорима. Научни скуп. Деспотовац, 21–22. 8. 1996) — Деспотовац 1997, 9–20.
- Станић 1974 Милија Станић, *Ускочки говор I*. — СДЗб, 1974, књ. XX, 1–259.
- Станојевић 1911 Маринко Станојевић, *Северно-тимочки дијалекат*. — СДЗб, 1911, књ. II, 360–463.
- Станојчић 1966 Живојин Станојчић, *О двојаком облику предлога у секвенци с/са + ња-дежни облик*. — НЈ, н. с., 1966, књ. XV св. 5, 257–287.
- Стевовић 1969 Игрутин Стевовић, *Шумадијски говор у Грузи с особитим освртом на акценат*. — СДЗб, 1969, књ. XVIII, 401–635 + карта.
- Стевовић 1974–1975 Игрутин Стевовић, *Прилози као врста речи*. — ЈФ, 1974–1975, књ. XXXI, 79–109.
- Стевановић 1933–1934 М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*. — ЈФ, 1933–1934, књ. XIII, 1–128 + карта.
- Стевановић 1940 Михаило С. Стевановић, *Систем акценације у њијерском говору*. — СДЗб, 1940, књ. X, 5–184.

- Стевановић 1950 Михаило Стевановић, *Ваковачки говор*. — Српска академија наука, Одељење за језик и књижевност. (Из дијалектолошког зборника, књ. XI), Београд 1950, 152 стр.
- Тешић 1977 Милосав Тешић, *Говор Љешћанског*. — СДЗБ, 1977, књ. XXII, 159–328 (са картом).
- Тешић 1978 Милосав Тешић, *Фонетске особине говора азбуковачког села Узванице*. — ЈФ, 1978, књ. XXXIV, 169–191.
- Тома 1998 Пол Луј Тома, *Говори Ниша и околних села*. — СДЗБ, 1998, књ. XLV, 473 стр.
- Томић 1987 Миле Томић, *Говор Радимаца*. — СДЗБ, 1987, књ. XXXIII, 303–474.
- Томић 1989 Миле Томић, *Речник говора Радимаца*. — СДЗБ, 1989, књ. XXXV, 1–174.
- Томовић 1938–1939 Васо Томовић, *Мешање речи*. — ЈФ, 1938–1939, књ. XVII, 201–214.
- Тријандафилидис 1995 Manolis A. Trijandafilidis, *Mala novogrčka gramatika*. — Tesalonika 1995. (Preveo i priredio Zoran Mutić).
- Ћирић 1983 Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*. — СДЗБ, 1983, књ. XXIX, 7–190.
- Ћирић 1999 Љубисав Ћирић, *Говор Попишавља*. — СДЗБ, 1999, књ. XLVI, 7–262.
- Ћупић 1977 Драго Ћупић, *Говор Бјелоявљиха*. — СДЗБ, 1977, књ. XXIII, стр. IX + 226 (са картом).
- Ћупић 1997 Драго Ћупић — Жељко Ћупић, *Речник говора Загарача*. — СДЗБ, 1997, књ. XLIV, 614 стр. + карта.
- Храсте 1957 Мате Нрасте, *О каповачком акценту и Htvatskoj*. — Filologija sv. 1, Zagreb 1957, 59–74.
- Шабановић 1964 Др Хазим Шабановић, *Турски извори за историју Београда*. Књ. 1, св. 1: *Катастарски пописи Београда и околине 1476–1566*. — Београд (Историјски архив Београда), 1964, стр. XLI + 662.
- Шимундић 1971 Мате Šimundić, *Говор Imotske krajine i Bekije*. — Djela, (ANUBiH, knj. XLI. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 26), 1971, стр.219 + карта.
- Шкаљић 1979 (ТСХЈ) Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. — Sarajevo (Svjetlost), 1979.

СКРАЋЕНИЦЕ ЧАСОПИСА И ДРУГИХ КЊИГА

- АФФ   Анали Филолошког факултета . — Београд
- ГЗСВС   Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића (Београд)
- ГФФНС   Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду (Нови Сад)
- ЗБМСФЛ   Зборник (Матике српске) за филологију и лингвистику (Нови Сад)
- ЗБФФП   Зборник Филозофског факултета у Приштини (Приштина).
- ЈФ   Лужнословенски филолог (Београд).
- НЈ   Наш језик (Београд).
- НССВД   Научни састанак слависта у Вукове дане, Међународни славистички центар (Београд).
- ППЈ   Прилози проучавању језика (Нови Сад).

- СДЗб Српски дијалектолошки зборник (Београд).
 СЕЗб Српски етнографски зборник (Београд).
 ФО *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom.* — Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9), 1981, стр. VIII (непар.) + 828 + карта.

ОСТАЛЕ СКРАЋЕНИЦЕ

Дијалекти:

ИХ	Источнохерцеговачки
К-Р	Косовско-ресавски
Л-К	Ловћенско-комски
П-М	Призренско-јужноморавски
П-Т	Призренско-тимочки
Т-Л	Тимочко-лужнички
С-В	Смедеревско-вршачки
С-З	Сврљишко-заплањски
Ш-В	Шумадијско-војвођански

Падџи:

Н	Номинатив
Г	Генитив
Д	Датив
А	Акузатив
В	Вокатив
И	Инструментал
Л	Локатив

Број:

јд.	једнина
мн.	множина
сг.	сингулар
пл.	плурал
плт.	шлуралија тантум

Род:

м. р.	мушки род
ж. р.	женски род
ср. р.	средњи род

ДЕКЛИНАЦИЈА

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА (ОСИМ ОНИХ НА -А)

Вокатив јединице

4.1. Ранија дистинкција у употреби наставака *-е* и *-у* нарушена је, те се тако први јавља и иза некада палаталних, а други и иза неутралних. И у нашој грађи, као уосталом и у већини српских говора, али не и у говору Галипољских Срба, у којем је проширен наставак *-у* (Ивић 1994: 169–170), уочена је експанзија наставака *-е*. Он је забележен код именица:

а) са старим тврдим коренским сугласником:

Бдџе ДД Ку МП Мх Ш, *ѐј*, *Бдџе* Ву, *дај*, *Бдџе* Лг, *сачувај*, *Бдџе* Бд Гл М С, *Бдџе*, *сачувај* Др Ш, *Бдџе*, *Господе* Ла Лу, *Бдџе*, *чи́ко* Р, *Бо́џе*, па како ћу да седим ту!? Ш, *дру́џе* Бд В Др, *дру́џе* генерале Ли, *дру́џе* десетаре Ли, *дру́џе* капларе Ли, *дру́џе*, *ка́ште* ми М; *чдвече* Бд Гр Ли, *штá* да ла́жем, *чдече* Р, *на́редниче* В, *господин* *иди́шук*овниче, *ми́* ћемо на сплáвоуе Ло, *слéйче* А, *си́риче* П С.

Лексикализован вокатив *Прѣдраге* забележен је у МО у стиху једне народне песме. У следећим примерима након палатализације дошло је до апокопе: *Бдш*, *сачувај* Лг, *сачувај*, *Бдџ* Бд.

Остале примере наводимо према завршном сугласнику корена (*б в д л м н њ њ̣*):

ајде, *Бдгољубе* П, *гдлубе* (у обраћању деверу) Мх Ск; *Милосаве* Бд, *Радосаве* Бд Ла, *Ча́славе* МП; *Бдџе*, *Господе* Ла Лу, *Обрде* (<Обраде) ДД; *генерале* МК СМ, *дру́џе* *генерале* Ли Ра, *извóлте*, *господни́не* *ђенерале* Р; *ку́ме* МП; *госпо́ди́не* В, *госпо́ди́не* војводи Р, *госпо́ди́не* *ђенерале* Р, *госпо́ди́не* мајоре Бд, па *штó*, *Драгáне* *си́не* Ла, *брѣ*, *Душане* ВО, *ју́*, *Живане* С, *дај* ми, *Живóјине*, *ча́шу* *вина* Лг, *ја́блане* (у ословљавању девера) Ск, *ка́йеи́ане* В Ли СМ У, *ајде*, *брѣ*, *Милади́не* Кр, *Милане* Ву Лг, *слушај* ти, *Милане* П, *Миловане* ВД, *немó*, *Милу́и́ине*, да *слуша́ш* *ни́кога* Го, *си́не* Бд Др Кр, *си́не* *мој* Ла, *ајде*, *си́не* Ли, *немó*, *си́не*, *ту́* *ча́шу* Гл, *слáтки* *си́не* С, *Слободáне* Ко, *ѐј*, *Турчи́не* Ли СМ У, *ѐј*, *Ци́ганине* В Ли СМ, *чобане* ВД, *ѐј*, *чобáнише* В Ли МК СМ У; *мо́лим* те, *идóе* Вр, *то́* сам *ја́* *при́чала* *по́пу*, *реко*, *идóе* М; *бра́и́е* Лу Ш, *деси* се, *бра́и́е* А, *би́ло* је, *бра́и́е*, *ле́по* Ву, *би́ло*, *бра́и́е* Го, *у́*, *бра́и́е* Гр ДД, *исто* ка и *у́век*, *бра́и́е* Кр, а и *дебе́ла*, *бра́и́е*, *мло́го* Ла, *ни́кад*, *бра́и́е* Лг, *ле́по* *гро́јзе*, *бра́и́е* М, *је*, *бра́и́е* Ос, *ѐ*, *брѣ*, *зе́и́е* Ку, *зна́ш* *штá* је, *комада́нише* Ло;

б) с некада меким сугласницима (*р* и *ш*):

бисере (у ословљавању девера) Ск, ја вићем га: *дѣвере*, а он мѣн снао С, дрѹже *дѣсейаре* Ли, *дирѣкѣоре* Гл Др Ло, *дѣкѣоре* ВО Гр С, знаш како, *дѣкѣоре* Го, дрѹже *каѣларе* Ли СМ, господине *мајоре* Бд, *командире* Ли, ѣј, *иѣсаре* В Ли, *Сѣѣанимѣре* Бд, *царе* Ли СМ; *Милоше* Ба В Вд Вн Гн Ј Ли МК Ра СМ У, *Милоше*, дѣђн овѣмо Ла, чика *Милоше* Р, ѣј, *Уроше* В Гн Ли МК Ра СМ У.

Исте облике налазимо и у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:222), Драгачева (Ђукановић 1995:125–6), Баната (Ивић... 1997:11). У Батовцу смо на директно питање добили следећи облик: *мѹже*.

в) иза меких сугласника: не мѹгу ни ја, *иријѣиѣље* Ву, брѣ, *иријѣиѣље* Ли, ѣј, *иријѣиѣље* МК.

У Банату су забележена само два примера с наставком *-е* иза меког сугласника *иријѣиѣље* (непоузвано) и *ораје* с измењеним завршним сугласником корена (Ивић... 1977:11), а у Батовцу само један *краље* (мој материјал добијен на директно питање).

4.2. Наставак *-у* знатно је ређи и углавном се јавља:

а) иза палаталних сугласника:

иријѣиѣљу В Ло Ра СМ У, мој *иријѣиѣљу* ВО, а реко, ти *иријѣиѣљу*, овѣ знаш да радиш С, слѹшај, *иријѣиѣљу* С; *кођу* В Вн Ј Ли У; *сѣди, младићу* С.

б) Овај наставак забележили смо и у једној посуђеници на *-р* (*режѣсеру* У), у једној речи с некада меким *-ч* (*орачу* В Ли МК У) у једној с тврдим сугласником *-и* (штѣ да је пољубиш, *мангују* јѣдан Вн) и у једној са сонантом *-л* (господине *гѣнералу* Ра).

4.3. Поједини типови именица имају вокатив једнак номинативу:

а) именице на нулту морфему:

реко, *кѣлер*, јѣдна порција мѣзе лѣпе Лг, и он прѣговори: лѣпи мој *гѣлуб* Т, не врѣди, *синѣвац*, ништа Гл, па ка нѣмам с кѣм, каже, *синѣвац*, да се пѣрнѣчим С. Ова друга именица и у говору централне Шумадије (Реметић 1985:222) и Драгачева (Ђукановић 1995:126) има Всг. = Нсг.

б) хипокористици:

Бѣле, ја јѣдѣред *виѣко*, дрѹги пѹт, трѣћи пѹт, *Бѣле* Лг, *брѣле* (у обраћању деверу) Мх Р Ск, пѹсти *Гѣле* ДД, јѣ ли, *Гѣле*, штѣ не вечѣраш Ло, па ѣјде, *Гѣле* С, ѹ, *Дѹле*, не смѣш д отвѣриш С, дѣбро, *Жѣле* Гр, одведѣ га, *Жѣле*, код Лѣѣѣ С, јѹ, *Лѣле*, сѣне Се, слѹшај, *Мѣле*, Лу МП, ѣјде, *Нѣле* Ко, дај ми, *Рѣде* Мх, *Рѣде*, сѣне С, *Чѣле*, олѣњѣо си се МП; дај, *Зѣки* ДД;

в) именице на *-о*, *-а* и *-е*:

ѣј, *Влѣјко* Лу, ти, *Рѣјко*, знаш Рд, Ацо, *сѣнѣко* МП, ѣј, *сѣнѣко* Др Кр, пѣбогу, *сѣнѣко* Рб, *сѣнѣко* слѣтки мој Кр, нѣмам, *сѣнѣко* Т, ѣјде, *иѣѣѣко* Ли, бре, *ѹјко*, *ѹјко* В; *Даниѣло*, *Никѣла*, штѣ е тѣ Ла, јѣј, *Даниѣло*, штѣ ме ѣтрова Бд; ѣ, мој *Сѣѣѣноје* Ву;

г) именица *госїодин* (*госїон*) у конструкцијама типа:

добар дан, *госїодин-вїјвода*, реко, ја нѣмам нїкаку намеру против вас ВО, *госїодин-пїтпуквониче*, мї ћемо на сплавове Ло, ја ћу да кажем, *госїодин-судїја* Ла, *госїон-Јбцо* Лг.

Инструментал јединице

4.4. Наставак -ом јавља се:

а) иза тврдих сугласника:

с мїлим *Бдгом* Гл, пред *Господом Бдгом* С, с *дрўгом* Лу, *илўгом* ВД; са *бўдаком* Бд Лу Ск, са нѣким *вѣњаком* А, са *вршњиком* МК, по тїм *вршњиком* У, са *дўлеко* МК, са *мўлком* Ск, са *їрашком* В, слўжу са *ручком* Вн, канте са *сїском* В, са *уїўком* Др, *уїбїршником* Кр, *їбїршником* Ш, с тїм *човѣком* Т, са *човѣком* Лу Мх Са, за *цаком* Т, са тїм *ишљком* МК, са *шурак* Кр; са *лѣбом* Гл; *лѣвом* А, са *чаршавом* МК; *пўтово вѣзом* В Лг, са *кокурўзом* Ла, ранило се *кокурўзом* Вр, концентрат са *кокурўзом* Ск, *мишраљезом* С; за празним *асїалом* В, за *асїалом* МК, за *сїдлом* Т У; с *кумом* Лн; да дѣје *авијоном* М, *беїоном* Р, с *гїјїаном* А, да м удари *дланом* Ло, з *дућаном* ВО, запржи се *зѣјином* ВД, са *плавим каменом* К МК, са тїм *сїном* Ос, са *сїном* Са, *чўном* Рд; са *їоїом* МО, *срїом* Би ВД ВО Ли МО, жњѣду *срїом* Мх, са *срїом* Ос, *срїом* М, са *срїом* Го, жњѣли смо *срїом* Бд, *срїом* П, *црїом* Мх Су, са *црїом* К, са *ишїаїом* Бд, гађаш *ишїаїом* Лн; са *девером* Го, са *лекар* С, с *лоїаром* МО, са *куфером* У, са *окуїаїором* ДД, с *офицїром* Кр, обрїшем *їешкїром* Се, са *свѣкром* Мх, са *сїром* Бд Вн Рд, *їракїором* Бд Ск, са *їракїором* Др Се, с *їракїором* МО, за тїм *їракїором* У, *фѣњером* В, *шѣром* М; са *брусом* Ла, с *куїўсом* Ла Ос, са *куїўсом* В; з *брїшом* Ло, за *брїшом* В, с *брїшом* Ос, са *брїшом* Вр, са њеним *брїшом* Са, са *живѣшом* В, са *зѣшом* Кр Мх, с тїм *команданїом* Лг, са *команданїом* Ло, с *нѣшом* Т, *їрїшом* Се, са *їрїшом* Т, *їуїшом* Гл Лу, иде се редѣвним *їуїшом* А, *судским їуїшом* ВО, *правим їуїшом* С, па одавде, *Мїро*, нѣгде *їуїшом* два њ по до три километра Вр, овїм *їуїшом* Лу, овїм *їуїшом* дѣшли Се, тїм *їуїшом* ДД, онїм *їуїшом* Вр Ло, иду *їуїшом* Бд, да иду околѣ *їуїшом* Гл, она иде *їуїшом* Лг, иде *їуїшом* Лн Т, свадба иде *їуїшом* У, кроз авлију нашу па *їуїшом* па у његову авлију МО, а ђн *їуїшом* отишо П, затвѣри се *їуїшом* С;

б) иза некада палаталних сугласника:

за њеним *мўжом* Ву, са *мўжом* Ј Кр Ла МО С Ск, с *мўжом* Гр Се, *нѣжом* Бд В Ла, са *нѣжом* А, с *нѣжом* П, сѣчеш *нѣжом* Ло, тї *нѣжом* сѣчи кошўљу Ло; са *Бѣїом Азањцом* С, с *квасцом* Бд В Се, са *конѣцом* Мл, *кѣнцом* ДД Кр, са једнїм *кѣнцом* Го, са *Мїлом Крњѣвцом* С, за *мрївѣцом* Ос, *їод Нѣмцом* Гл, за *ѣцом* Бд, са *ѣцом* Бд Би Ос Т, с *ѣцом* Ву, с *ѣцом* Вр Ду Кр Ло, са *мѣним ѣцом* А МО, с *мѣним ѣцом* К, са *їрїнцом* Лг, са тїм *мѣним сїрїнцом* Го, са њеним *сїрїнцом* С, *чаканцом* откїваш Вл, превѣзи *чѣнцом* Т; *брїјачом* МК Ра, панталѣне са *брїчом* Ск, *кљўчом* Мх, *їоїи кљўчом* К, за *косачом* Лу, *мељачом* измељамѣ МК, *ради муљачом* Рб; *їоїи кѣшом* В;

в) иза меких сугласника:

са принцом *Ђорђом* Лг, кад је се са тим *цѣђом* прало С; п оним *Бѣгејом* Мх, са *Бѣјом* С, са *комбáјом* Бд, кад би прѣшло тамо тим *крáјом* Кр, са *рáзбѣјом* А, свѣ се то *рáзбојом* тkáло Гр, са *рáзбојом* Бд, са *Спáнојом* Ли, за *крáљом* Лг, ја сам пот *крáљом* Вр Ли, са *йасуљом* МК МП, *йишићóљом* МП Су, *йишићóљом* пúцо С, са *йрѣјáйѣљом* А Бд, с *йрѣјáйѣљом* Са, с тим *йрѣјáйѣљом* сѣо В, *јгљом* Рд; са *кѣњом* МК, *кѣњом* Су, са *кѣњом* Мл; са *Бѣжићом* Бд, с *Пáшићом* Ло, *чекѣћом* В, *чѣкићом* Ла.

Уопштавање наставка *-ом* иза (некада) меких сугласника захватило је скоро све говоре Ш-В и С-В дијалекта, а познато је и говорима динарског подручја. Слободан Реметић (1985:223), за разлику од Радоја Симића (1972:226), не верује да је динарско подручје извориште ширења ове појаве, већ сматра да се наставак *-ом* самостално и паралелно уопштавао у широком ареалу од Груже па до Ловре и Банатске Црне Горе. Ареалу, који је одредио Реметић (н. м.), прикључујемо и говоре Драгачева (Ђукановић 1995:126), Качарева (Д. Петровић 1999:390), Батовца: са *лѣишом*, са *мѣужом*, с *ѣцом* (мој материјал). Дакле, наша зона у потпуности се уклапа у оцртани ареал.

4.5. Наставак *-ем* углавном се ретко среће и везан је за говор млађих информатора. Јавља се:

а) иза меких сугласника: *крáјем* седамнајстог вѣка Вр, *крáјем* фебруара МК;

б) иза некада меких сугласника: *нѣжем* А МО, исѣчемо *нѣжем* МК, *нѣжѣм* Се; *ојасáчѣм* С; *конѣѣцем* СМ, *свѣцем* К;

в) иза тврдих сугласника, нарочито код именице *йууи*: врѣшти *йууиѣм* Вн, йду лѣуди *йууиѣм* Вн, и онда тѣрам ђолинским *йууиѣм*, нѣкако оним *йууиѣм* да тѣрам поред њине кѣће Вр, *йууиѣм* сѣле ДД, и пѣвамо *йууиѣм* Лу, дрѣгим *йууиѣм* се йде МК, то се свѣра свѣ *йууиѣм* Р.

Спорадични су примери који подсећају на стање у К-Р дијалекту: шѣтња *дрѣмѣм* МК, *йрáкѣѣорѣм* Вр.

Образовање множине

4.6. Једносложне и мањи број двосложних именица с тврдим сугласником у корену имају у множини формант *-ов-*. Грађа је разврстана према завршном сугласнику корена:

а) једносложне именице:

чим се родило, ѣно зна *бѣгови* Ву, *бѣгови* Гл Кр, *брѣгови* Гл, имáли *врѣгови* МО, у *дѣгове* Ву, *дрѣгове* МО, *дрѣгови* В ВО ДД Кр Ло Мх Ш, *лѣгови* Вн, *илѣгова* С, *илѣгови* А Вн ДД Кр Р Су Ш, *илѣговима* Кр, *йрáгове* Бд С, *йрáгови* Вн ДД, *рѣгови* Лу У, на оним *рѣговима* Су, *снѣгови* А П Ш, *сѣдѣгове* К; *бѣкѣва* Бд, *бѣкова* Мх, *бѣкове* Ба Кр, *бѣкови* В ВО Вр Гл ДД Мх Ос С Се, *бѣкѣкови* Гл МО, *брѣкове* Гл Ос, *брѣкови* В ВО Гл Лг Ли Ло Лу МК Се Ск Су, *вѣкѣвима* Ли, *вѣковима* Ву, *вѣкови* Вн

Ли Ск У, знакови Ли, знакови У, за кракове А, кракови С, кукови МО, кукови Ск Су, лекова Ли, лекове Мх, лекове Бд В МО, лекови ДД Кр МП Мх Ск, лекови Су, лекови ДД Ко, у илекове Ба С, у илекове Бд, илекови Кр МК, илекови Су, илкови В, грлес иукова Ло, ракови ВО, жуту се ка смукови Р, сокови Гр Ку Т, спрукове МО, спрукови А, шенкови Ку Лг У, чекови Ко, цаква А, цаква Ла, цаква А Др МК, цаква Гр К У, цаква ВО Ву П Ск Ш, цаква МО, цаква ДД, шмркови Ос, шшикови на пушке Лг; врове А, врови В Вн, вровима В, мдови Се Ск У; дванајз грабова У, окружена грабовима У, зглобови Кр, зглобови Ск, девет лебова В, по двајс лебова Ла, лебови Кр, рбови Кр, сиубови Ло, сиубови МП; из рдова Бд, рдови Лг Ло Ск, на славове Ло, славови С, црвови Ло; брдови Ли, градове А, градови Су, ддови А Бд, ддови П, преко зидова А, зидови В Ли П Су, ладови Кр, по ладовима А Др, радове Гр, радови Ла, машина за прање судова А, закречење крвни судова Го, судове Бд ВД П Су, судови В Вн ДД Кр МК Мх Ос Р Рд Се Су, удови Лу; рзни везови Су, отпражник вездва К, возове Ло, у јазови ДД, јазови ДД, нзови Кр, са нзовима била вежена Кр, по срзевима Кр; бдови Го Гр Кр МО Мх Рд, болови МО, за пар вдова Би, волде А Гл Гр Др С, вдове Бд, волди БиВ ВД ВО Вр Др Кр Ку Ла Ло МО Мх С Т У, волдима В Рд, са волдима Др Лу С Се, са волма Ли, с волдима Бд, сиблове Гл; алове Ло Се, алови А Бд, дрмови Кр, кмови Мх, кмови ВД, кмови Ко Ку Лу МП, кмовима ВД Се, солд-ви Рд, филмови А Вр, цамови (стакла на прозору) А, цемови В; бови Гл Ку, клинове А, клинови В Ли П Ск, клнови Вн, млинови Бд Вр К, давали млиновима А, синова А Ос Т, синова Би Лу Ск Т, синова Вр Гл Ск, синове А ДД МО Се, синови ВО К Кр Лу М Са Ск Су У, синовима МП С, синовима Ос, сианове А, сибнове Ло, сибнови ДД, у чйнове Бд, чйнови (део сновалке) А, клок йма чйнова ВО К; поидви А ДД Кр Ли Ос С Се Су Т У Ш, ийови Бд, ийовима Ву, рейови Ш, снйова А Би Гл Гр К, снйове Бд Ву, снйове ВД Гл Кр Ло МО С Се, снйови А Би Гл ДД Ко Ла Ли Лу МП Ск У, срйови Вр Т, са срйови Су, срйовима Ли, срйовима Ло МК, са срйовима Кр, сирйови Мх, ийова Лг С, ийове Др Ло, ийови Би ВО С У, у ийове А МК, ийови В МК П У, цейови Вн Ш, шйови Ло, шлейови Ку, шшйови Ко, шшйове МО; врови ДД, дарова А С, дарове Ос, дарови Кр М Мх Р С Ск У, жирови У, керови Ли, йарове Р, иворови К; пет бдкова цигара ВД, бдкови Гр, гдове Гр, кдкови Кр, ндсови Вн, сирдсови Ба, фдсови Гл Ли, фдсови Ск; вйови Т, дйови Гл Ку, зейовима Др, ксйови Р, лисйови А, лисйови МО Се, мдсйови Ли, иласйови А В У, илдйови А Са, иосйови Бд, иосйови ВО, пет ирйова ДД, расйови Вн Ш, расйови Ш, райова Бд, райови Вн Мх Са, по райовима С, у райовима Бд, сйови ВО Су, сйови Ос, оне направу мет у сйовима ВО, свйови Бд Вн МК МО Мх У, смйове Ву, на сйови Гр, цвейове Гл, цвейови Гл, шкаршови С; шидфове Гл;

б) двосложне именице типа *a(a)*:

ишкови (цеванице) Ш, ирашове Бд МК, ирашкови П, ирашкови Гл, Су, ршкови А С, ршкови А Ла, ршкови Вн Су, ишкова У, на ишкова Др С, ишкови А Вн Гл К Кр МО Р У, на ишковима ВД, иршкови Др, иршкови Т, ишкова С, у ишкови ВД, ишкови МК, ишкови МО, на ишковима А; кшлови А, иешлове

Мх, *пѣтлови* Кр, *пѣтлѡви* МК, на *послѡве* ДД К С, *послѡви* Би Кр, *ђермови* Кр, *ђермѡви* Су, *овнѡви* Ба Р, *ѡброви*¹ Ву, *вѣйрова* Гл, *вѣйрѡве* МО, *вѣйрѡви* Ба В Су У Ш, *вѣйрови* Ли, *вѣйрѡви* В Вр, *свекрѡвѡ* С, *свекрѡве* Рд, *свекрѡви* Вр, *свекрѡвима* Ла, *чабрѡви* Гл Р Рд Т У Ш, у *чабрѡи* Вн;

в) двосложне именице типа *aa*:
гѡлубови К Кр; *соколѡви* Ло; клѣчаш *ћилимѡве* МО, *ћилимови* Вр П; *пѡутови* В; *пѡумбасови* МК.

4.7. Формант *-ев-* јавља се:

1. најчешће код једносложних именица:

а) с меким завршним сугласником:

бројѡве ВД, *брѡјеви* Ло Мх, *змѡјеви* Ку Ли, на крају *крајѡва* ДД У, *крајѡви* Р, у тим *крајѡвима* А, *чајѡви* Ву; *жуљѡви* Кр, *жуљѡви* Су, *краљѡви* Ли, *мѡљѡви* Ку, *мѡљѡви* Ву, *мѡљѡвима* Др; *гуњѡве* МО, *пѡњѡве* Гр, *пѡњѡви* Кр Лу, *пѡњѡви* Вн МК, *ложила* се *пѡњѡвима* А;

б) с некада меким завршним сугласником:

нѡмајѡјева У, *јѡјеви* У, *мѡјѡви* Др, *мѡјѡвима* ВО, *нѡјѡви* Вн П Ск Су, *пѡјѡви* У; и *виѡева* нек буде ДД, *виѡеве* Лг; било је *зѡчева* А, *зѡчеве* А, *зѡчеви* В ВД Вн К Ли Мх Ос Се Су У, *кљѡчеве* Ло МО, *кљѡчеви* Вн Лг Ли, *кљѡчеви* У, *ош сирѡчева* Го, браћу о *сирѡчева* Вр Ву Лг, браћу о *сирѡчева* Ба, сестре о *сирѡчеви* Са Ск, о *сирѡчева* Бд Се У, *сирѡчеви* Вн ВО Т, *сирѡчеви* МК; *дрѡшеви* Гр Ку, *дрѡшеви* Ли, *кошѡве* А Др, *кошѡви* А Вн Ку МК Р, пѡна кѡна *мѡшеви* МК СМ, *мѡшева* СМ, *мѡшеви* У.

2. код двосложних именица које могу бити и без овог проширења у множини:

а) *a(a)*: *чѡкљѡви* В МО Ск; *ѡрњѡви* Ли, *бѡбњѡви* Ку; *јѡчеви* Вр; *јѡрчеви* В Ли У, *јѡрчеви* СМ, *јѡрчеви* МК Ск, *кѡлчеви* У, *лѡпчѡви* А С Су, *лѡнчеви* К, *ѡчева* СМ, од *ѡчева* Ос, *ѡчеви* В ВД Ли Ск У, али *ѡци* (празник)² ВД, *јѡчеви* Вр, *пѡ шѡнчева* Мх, у *шѡнчеве* Ло, *шѡнчеви* ДД Кр Ло;

б) *aa*: пѡно тѡ *слѡчајѡва* Ск, *слѡчајѡви* Мх; у *сѡлашеве* Бд.

3. Углавном само у неким североноточним пунктовима забележено је и неколико примера с формантом *-ов-* иза (некада) мекних сугласника: *чешљѡви* МО Рд; *јѡрњѡви* Ш; *зѡцови* Ш; *дрѡшови* Ку.

За разлику од стања у Иск, где је преовладао наставак тврде промене (*-ом*), у множини једносложних и двосложних именица с (некада) палаталним завршним сугласником корена суверено господари формант *-ев-*. Дакле, наши говори, као уосталом и они у ближој околини: централна Шумадија (Реметић 1985:222–223, 225 и 227), Биограчићи (Ивић 1978:156), Банатске Хере (Ивић 1958:335) чувају почетну фазу нарушавања хармоније гласова *мужом*, *кључом*

¹ Ову именицу везујемо за турску лексему *haber, habar, aber* „вест, глас, обавест“ (Шкаљић 1979:294).

² О пореклу и семантици облика *оци, очеви* и *оцеви* писао је Белић 1939:69–73.)

према *мужеви*, *кључеви*. У Иск. лако је дошло до промене наставка, будући да је једино у овом падежу остала дистинкција између двеју основа, меке и тврде. Нивелација у множини ишла је много теже, јер се формант *-ев-* јавља у свим падежима (Реметић 1985:227).

4.8. Неке једносложне и двосложне именице не јављају се с проширењем. Оно посебно изостаје у партитивном генитиву (Пешикан 1956:274):

а) једносложне:

бр̄ав̄а Вн Вр Ли Ло МО Т С, *бр̄ава* Го Мх Ш, *бр̄ави* А Гл, *бр̄ци* Ли, *в̄уци* Вн МК Су, *д̄ан̄а* ВО Го ДД Кр Лг М Са Т, *д̄ана* Лг Са *д̄ане* Би, *д̄ани* Ли, *д̄анима* Ли, *к̄лӣнци* У, *мӣши* В Кр Кч Ос СМ Су Т У, *ӣџци* Ос, *ра̄ци* (ракови) Су, неколико *р̄ед̄а* П, шес *р̄ед̄а* Ск, колико си *сно̄ја* везо В, тринајс *сно̄ја* Кр, тринајс *сно̄ја* Ли, пе-ше-седам *ца̄ка* С, петнајс *ца̄ка* Вр, по двајз *ца̄ка* МО у *ца̄це* А, *ца̄ци* А ВД Мх С У, *ца̄цима* Мх;

б) двосложне:

аа: *а̄шаре* Лу, седам *б̄арјака* С, *барја̄це* ВД К, *барја̄це* Бд, *барја̄ци* Ку Ло М Ос П Рд Се Ск, *барја̄ци* Бд, за *барја̄цима* Вн, *ба̄ш̄а̄ци* У, *б̄џури* МК, има највише *г̄арвана* ВД, *г̄аврани* Ла, *г̄олубе* Ск, *г̄олуби* Рд Ск У, *д̄евери* Вр, *д̄увари* Бд МО, *ј̄елени* Кр, *ка̄шии* Бд, *ка̄шии* Др Ли, *ка̄шии* МО П С Ск Су, ш̄е стотина *ка̄лема* МП, *ка̄л̄ми* А, *ка̄л̄ӯте* Ос, *ка̄л̄ӯти* Др У, *ко̄рени* М, *ко̄шари* Ли, *к̄урја̄ци* Ло МК, *о̄бади* Ос, *о̄бручи* МК, *ӣа̄мӣури* ВО Се, *ӣа̄уни* Кр, *ӣр̄сӣени* У, *са̄ла̄ши* Ск, неколико *сл̄учаја* Кр, ш̄ес *ћил̄ма* Др, *ћилӣма* МО, осам *ћилӣма* К У, *ћилӣме* А Ба Гр, *ћилӣме* ВД, *ћилӣми* В Вн Вр Др Кр МК П Р, *ћилӣми* Вн Ву Ли Рд Са Се Т У Ш, *ча̄ири* А, *ча̄ири* Би Го, *чо̄ко̄ши* ДД, *чо̄йори* Ли У, *шӣџре̄ши* Бд ВД Вр Гр МК МО.

а(а): десет *ва̄љака* А, *ва̄ље* Ло, *ва̄љци* ВД М, на *ва̄љцима* Др, *м̄џака* Др Р С, *м̄џи* Др, *обо̄јци* МО, у *обо̄јци* неки Ск, *ӣџ̄или* П, колико *чан̄ака* Бд, *чан̄ци* Бд Вр Ла Су, *ча̄нци* Кр Се У, *чво̄рце* А Го, *чво̄рци* Ск У, *ч̄ӯнце* А, *ч̄ӯнци* МП Мх, *ӣӣљци* А Кр Ли С Ск, *ӣӯнци* (партизани) Ба.

4.9. Инвентар именица м. р. које имају само множину није тако велик:

а) *а̄брови* Ву, *бис̄ази* В Су, гребенала на *гр̄џбени* Ла МК С, *диз̄гине* Лг Су У, а ја мојим деџи дам *диз̄гине* Ло, *диз̄гине* С, *на̄очари* А У Ш, *брез* на̄очара Мх, не носим на̄очаре Ба, са на̄очарима Ба, на *ног̄ари* (шпорет стоји) МК, на *ног̄ари* (скела) МП У, *Ног̄ари* (микротопоним) У, али и *ног̄ар* Лу МП;

б) црквени празници: *Млад̄енци* Ву, на *Млад̄енци* сарањен Гл, *Оци* МК, *Оци* ВД, опет оставили ти *Цве̄иши* Ву, предржава се и те *Цве̄иши* Ву, на *Цве̄иши* МК Мх.

4.10. На крају желели бисмо да укажемо на множину појединих именица:

1. Код именице *ӣӯш* јављају се оба форманта, при чему је *-ев-* знатно чешћи од *-ов-*:

има највски *ӣӯш̄џева* Ли, *ӣӯш̄еве* Гл, *ӣӯш̄еви* Кр У, *ӣӯш̄џеви* ВО, *ӣӯш̄џеви* Ли, али *ӣӯш̄ови* Гр, *ио* *ӣӯш̄овима* А.

2. Именица *дан* има и непроширену и проширену множину, што је познато и околним говорима: централна Шумадија (Реметић 1985:227), Биограчки (Ивић 1978:156), говори Баната (Ивић ...1997:15):

дāна ВО Го ДД Кр Лг М Са Т, *дāна* Лг Са *дāне* Би, *дāни* Ли, *дāнима* Ли; имало пуно *дāнова* кад нисмо имали шта да једемо Вр, шта је *дāнови* не питај Р, *дāнови* Би Р, толџки *дāнови* В, ѓви други *дāнови* радни Би, сāмо рђјени *дāнови* праву Ву, ѓна и *дāнови* зна и свѓ У, *дāновима* Лу; Ови облици су забележени и у Драгачеву (Ђукановић 1995:127–8);

Уп. и мн. именице *данак*: пролазу ни *дāнци* Ли, рђјени *дāнци* Ш, благи *дāнци* Ш.

3. Као и у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:227) неке једносложне именице (*ар*, *госп*, *ђак*, *зуб*, *коњ*, *мрав*, *јрсп*, *Влах*, *Рус* и др.) немају у множини проширење. Међутим, за разлику од ових говора, у нашем материјалу нашле су се две именице с проширеном множином: *вāйѓви* (хват) Т и *црѓови* Ло.

4. Забележене су и две именице с проширеном множином и промењеним родом: *рѓјови* (рупе) Вн и имали смо *йѓђѓви* Ли, старински они *йѓђѓви*, велики брѓнзани Ли.

5. Именица *веш* добила је и морфолошки множину у форманту *-ов-*: колџко си нођас ѓпрала партизāнски *вѓшова* В.

Генитив множине

4.11. У овом падежу јављају се наставци: *-а*, *-и*, *-ију* и *-у*. Најфреквентнији и најуобичајенији јесте наставак *-а*, који се јавља у следећим случајевима:

а) код именица с непостојаним *-а-*: од *Азāњаца* ДД, *бāсамака* МК, йма десетѓну *брāваца* Ву, имала двāнајс *брāваца* мўзара Ос, десет *вāљака* А, ко *добровѓљаца* Ли, *јагањаца* А С, *јагањаца* МО, кѓлко *кѓломеѓара* Мх, десет *кѓломеѓара* Гр, двāдесет *кѓломеѓара* ДД, од *Кѓсоваца* Бд, пѓт *лāнаца* зѓмље Мх У, пѓ-шес *лāнаца* Гл, једнѓ пѓ шѓс *лāнаца* Ло, двāјс *лāнаца* земље К Кр, двāјс пѓт *лāнаца* Др Ли МО, четрѓс *лāнаца* земље К, педѓсет *лāнаца* Ли, шѓсет *лāнаца* В Гл Ла, пѓ-шес *мѓѓара* МО, сѓдам *мѓѓара* Лу, пѓтнајс *мѓѓара* Су, тријѓс *мѓѓара* С, стѓ *мѓѓара* Лг Лу, двѓста *мѓѓара* Го Гр, пуно *мѓѓака* Др, пѓт *мѓѓака* С, десет *мѓѓака* Р, од *мѓгавца* Ла, од *мѓљаца* С, од *мѓшкāраца* Лг, пѓт ѓѓди *мѓшкāраца* Ск, не смѓш од *Нѓмаца* Гр Лг Т, грѓпу *Нѓмаца* ДД, са триста йљада *Нѓмаца* Ло, није имѓ нѓваца Го, без *нокāѓа* Ск, брез *нокāѓа* У, пѓт *свѓњаца* Гл, пуно *синѓваца* А, збок *Тѓрака* Рд, о *Тѓрака* Бд Се У, кѓлко *чанāка* Бд, о *чвāрака* Гл Го У;

б) код именица с проширењем *-ов/-ев-*: дѓвет *бикѓва* Бд, *бѓкова* Мх, пѓт *бѓксова* цигāра ВД, сѓдам *вѓјрова* Гл, ѓпрāвник *вѓѓѓва* К, за пāр *вѓлова* Би, двāјз *грāбова* У, имало пуно *дāнова* кад нисмо имали шта да једемо Вр, колџко *дāрова* А С, преко *зѓдова* А, дѓвет *лѓбова* В, двāјс *лѓбова* Ла, од *лѓкѓва* Ли, *илѓгова* С, чѓ-тир-пѓт *йрѓѓѓѓва* ДД, триѓс *йѓкова* Ло, кѓлко *рāѓѓѓва* Бд, из *рѓѓѓѓва* Бд, ѓт *свѓкрѓвā* С, имѓ је јѓш *синѓвā* А, за пѓт *синѓвā* Т, по дѓвет *синѓвā* Ос, бе *синѓва* Ск, од мѓји

сино́ва Лу, имџ пѣт сино́ва Т У, шѣ сино́ва Би, ал имџо и си́нова Гл, то́лко си́нова Ск, пѣт си́нова Вр, седам си́нова А, тринај си́нова Би Гл, по четрнај си́нова А Гр, до сто си́нова К, машина за прање судова А, закречење крвни судова Го, ко шидова Лг, ѣка о шидова Лг, повише наши шидова С, колико има чланова ВО К, око цако́ва А, о цакова Ла; колико си ноһас опрала партизански вѣшова В; са џсам шидкова У, һидкова С; и вицева нек бѣде ДД, било је зцева А, нема јѣжева У, на крају крајева ДД, крајева У, има њивски џушѣва Ли, от сиричѣва Го, браћа о сиричѣва Вр Ву, браћу о сиричѣва Лг, браћу о сиричѣва Ба, сѣстре о сиричѣва Са Ск, од стричева Бд, о сиричева Се У, имала сам и сиричева Бд; одвојили се од џчева Ос, по шанчева Мх; пуно ти слѣчајева Ск.

Треба истаћи да је наставак -а једино могућ код именица с непостојаним а и код именица с проширењем.

г) код именица које се јављају и без проширења: седела сам пѣ да́на Са, пѣ-шѣз да́на ДД, седам да́на М, за џсам да́на Лг, двајз да́на Т, четрѣз да́на ВО, ме-сец да́на ДД Лг, више од недељу да́на Кр М, до прѣ годину да́на ВО, има годину да́на Го, од годину да́на ДД, од годин и по да́на Т, неколко да́на ВО, прѣ неки да́на Кр, недељу да́на Лг, годину да́на А, тријз да́на орање Са, неколко рѣда П, шѣс рѣда Ск, колко си сино́а вѣзо В, тринај сино́а Кр, тринај сино́а Ли, седам цака́ С, петнајс цака Вр, по двајз цака МО; десет ваљака А, има највише гарвана ВД, шѣ стотина калема МП, некокло слѣчаја Кр, шѣс ћилима́ Др, и ћилима МО, џсам ћилима К У, колко чанака́ Бд;

д) код именица које могу имати и наставак -и: десет бра́ва МО, двајз бра́ва џвце Вн, двајз бра́ва свиња Вр, двајс-тријс бра́ва Т, тријес-чѣтрес бра́ва оваца́С, по педесет бра́ва Ло, седамдесет бра́ва оваца́ Ли, стотину бра́ва С, тријес бра́ва џвце Ш, преко четрѣз бра́ва оваца́ Го, иљаду бра́ва оваца Мх; десет са́ша ВО, пѣт мину́ша Ло У; по виногра́да Ву, ту је некад било виногра́да У; бе зѣба Вр, без зѣба В; више џуша́ Ло, јѣдно пѣ-шѣс џуша́ ВО, више џуша П, неколко џуша Ко, неко-лико џуша Лг У, пѣт џуша МП, пѣ-шѣс џуша МК, сто џуша Мх;

ђ) код осталих именица: ко ти ајдука́ Ло, пѣт акова К, седам ба́рјака С, бре-сквара У, од бѣбрека е џмро Ву, по цѣли ва́шара С, војника́ Ло, вођњака У, девет ба́на девет гошова́на (изрека) ДД, ма́ло грађана ДД, код грнчара́ С, сто ди́нара ВО Мх Т, двѣста ди́нара У, са доста ду́каша Бд, низ ду́каша Бд, џсам ду́каша ве́лики Вн, двајз ду́каша А В Ск, тријез ду́каша Ос, носила педесет ду́каша У, о ду́лека Ла, убили девет џенерала́ немачки ВО, десет џенерала́ Ло, колико ѣки́ара ДД, ко́лко има ѣки́ара Су, пѣт ѣки́ара К У, седам ѣки́ара ДД Лу, џсам ѣки́ара земље Би Гл ДД, десет ѣки́ара А Го Кр Се Т, четрнајс ѣки́ара Ос, тријес ѣки́ара Ш, није било замрзивача В, по пѣт за́йиса било Гл, пѣт јѣксера У, кома́ша Гр Др, џсам кома́ша Ло, двајс кома́ша Са, шѣс кома́ша М, петнајс кома́ша Се, двајс кома́ша јаја МП, седамдесет кома́ша һурака Рд, сто кома́ша М, џсам кубика́ Ло, Куса́чана К, ма́ло је и лека́ра́ било А, јел има џвде ло́дова ДД, код неки мангѣи́а ДД, десет милио́на ВО, тријес милио́на М, триста милио́на Бд Кр, петнајс милио́на ДД, сто милио́на Др, десетину џмака Са, петнајс џмака Др, чѣтри иљаде џмака парада́јза Ло, иа́йли-

цана С, има много *пошеза* Вр, пет *прста* МК, двоја кола *раденика* Ло, сто *радника* ВО, велики број *радника* Гр, код наши *сељака* ДД, сто *Срба* ДД, и ту је изгинуло *Срба* ДД, шта си *павана* помазо С, ис ти *панура* јели Вр, пе *прећак* ДД, по сто ти *прећак* Би Др, пет *прећака* ДД, по петнајс ти *прећака* А, тријс *прећака* А, од *ујака* Мх, шес *ћилима* Др, сад нема *Цигана* Др, има и *Румуна* и *Чехословаца* Ку, нит има *чдбана* К, није било *шашора* Бд, *шпикулаиша* Др.

е) Код именица у функцији партитивног генитива уместо плуралске јавља се сингуларска форма, што је свакако пут к аналитичкој деклинацији:

ја предам ту по неколко *бики* Вр, по педесет *гдста* МП, по две кола *дара* Рд, пет *камена* скупимо Ск, четрѐс и пет *ланца* У, пет *месеца* Ск, по двајс тријс *момка* неожѐњени Са, имате ту четир пет *надилка* МО, по педесет *гдста* МП, пет *нокта* Кр, десет *нокта* Кр, десет *прста* Кр, пет *саиша* Ск, седам *спдша* А ВО, за једног Немца сто *Србина* Ли, дванај *цдла* Ку, колико су у кћи *члана* ВО, пет *човека* У;

ж) код презимена: из *Вучковића* љдала се у *Вујовиће* В, ја сам од *Гишарића* ДД, од *Гишарића* ми отац ДД, од *Ивановића* сам ја, а он је од *Јвковића* Бд, од овн наши *Лазића* С, од *Лукића* М, слўшајте, кае, прѐсуду браће *Тодоровића* Ло, *ош* *Тосића* А.

4.12. Као и у другим говорима (в. нпр. Реметић 1985:227–229) наставак *-и* везан је за ограничен тип лексема којима се у конструкцији с бројем изражава нека мера или количина:

а) именице за јединице мере (*ар*, *ваиш/фаиш*; *град* „за мерење јачине алкохола“, *сшејен*; *дан*, *месец*, *минуш*, *саиш*; *пар*; *јуш*):

седам *ари* Кр, десет *ари* Ву, деветнајс *ари* Др, двајс *ари* А Ла Ос Са, двајстину *ари* Су, двајс пет *ари* Гл, по триѐс *ари* К Ос, седамдесет *ари* Вн, деведесет *ари* ВД, сто *ари* Ос, ѐктар и осамдесет *ари* Ву, шѐс *ари* МО, десет *ари* Вр Ла, тријстину *ари* Р, четрѐс *ари* МП Р Рд, шѐсет *ари* ВО Мх, шѐсет *ари* Рд; дванајс *ваиши* Су, дванајс *фаиш* Ву; дванајс *гради* ДД, двајс и пет *гради* ДД, шѐсет *сшејени* Вн; шѐс *месѐци* Мх, од ѐсам *месѐци* Вр МО, девет *месѐци* Ос, осамнајс *месѐци* Ли, ѐсам *месѐци* Бд, пет *месѐци* Ку У, пе-шѐс *месѐци* Р, шѐс *месѐци* А Лу, седам *месѐци* В МО Су, седам-ѐсам *месѐци* М, девет *месѐци* В, седмнајс *месѐци* У, осамнајс *месѐци* Гл, двајс *месѐци* ВО Рд, пет *месеци* Ло, шѐс *месеци* ДД Ло М Р, ѐсам *месеци* Ло, девет *месеци* Ли, от петнајс *месеци* П, седам *минуш* Ли, за десет *минуш* Др, за двајс *минуш* Лг, за пет *минуш* Лг П У, до пет *саиш* Ву, до шѐ *саиш* Мх, у седам *саиш* ДД, девет *саиш* Лг, до десет *саиш* Др, у десет *саиш* Ку Ос, дванај *саиш* Ли, колико *саиш* има ДД, око пет *саиш* Ко Мх, у пет *саиш* Се У, за ѐсам *саиш* Ло, десет *саиш* Мх Су, до једанај *саиш* Рд, у дванај *саиш* Т, дванај *саиш* У; пе-шѐс *пар* назувица Го; колко *јуш* МО У, више *јуш* Бд, пуно *јуш* В, пет *јуш* У, седам *јуш* Бд, десет *јуш* МО У, двајс *јуш* Бд, неколико *јуш* ДД, шѐс *јуш* Др, десет *јуш* МО;

б) именце за бића (*брав, мрав; људи, иријашељ*): деветнајс *брави* Бд, ма̀ло је *људи* и *било* В, *ѝма* и *ти људи* Др, *през људи* Др, *пет-шест људи* Го, *пет људи* У, *п̀но мрави* В, *иријашељи* С;

в) остале именце (*виноград, чокоћи; зуб*): *ѝма* и *виногради* Др, *осам ѝлада чокоћи* Ли, *двѐ иљаде чокоћи* П, *пет ѝлада чокоћи* Бд Ла, *исѝод чокоћи* Бд; *бе зѝби* Ск, *бре зѝби* У.

г) Мали је број примера презимена са наставаком *-и* у Гпл: од *Јовановићи* Гн, *гѝр* од *Ранисављевићи* Рб, од *Ранисављевићи* сам Рб, у *ти Сѝмѝи* Лу.

4.13. Наставак *-ију* јавља се у ограниченом кругу лексема (*Власију, гостѝију, мишију, нокѝију, ирацију, ирсѝију*), чији је инвентар скоро идентичан с оним у банатским говорима Ш-В дијалекта (Ивић ... 1997: 22–23), у говорима Биограчића (Ивић 1978:155) и у централној Шумадији (Реметић 1985:229–230). Истина, у централној Шумадији овај наставак је забележен и код именица *зубију, јагањцију* и *ѝеоцију*, али с напоменом да се прва јавила само у два пункта, а друге две у семантички обележеном контексту (о Божићу приликом царања у ватру и изговарања жеље да буде *ирацију, јагањцију* и *ѝеоцију*). На истим страницама одређен је и ареал овог наставка, који је, изгледа, једино фреквентнији у нашим зонама. Следи инвентар наших примера:

Власију Се, *гостѝију* ВД, код онѝ *гостѝију* Гр, и *гостѝију* *ѝма* Др, *п̀но гостѝију* Др, по *тријез гостѝију* Ла, око четрдесет *гостѝију* Рд, *двѐста гостѝију* МК, *имѝли* *двѐста педесет гостѝију* Т, по *гѝстѝију* Гл, *п̀но мишију* *ѝма* ВД, ради *мишију* МО, *мишију* Ра, до *нокѝију* А, *нокѝију* В, без *нокѝију* Ли, *ирацију* МО Се У, *пет ирацију* МО, *ѝмам* *седам ма̀ли ирацију* Кр, десетину *комада ирацију* МО, *дванајс ирацију* Лу, *више ирацију* Мх, *пет ирацију* Бд, *ирацију* Би, с *наши десет ирсѝију* П, *бес ирсѝију* Ра, *брес ирсѝију* У, *бес ирсѝију* Ли, *ирсѝију* В, *бес ирсѝију* Ј Ск.

Наведене именце срећу се и с наставаком *-а*: *без нокѝа* Ск, *брез нокѝа* У, *пет ирсѝа* МК.

Наставак *-а* може бити и сингуларског порекла на шта указује и прозодијски лик следећих лексема: по *педесет гѝста* МП, *пет нѝкѝа*, *десет нѝкѝа* Кр, *дѐсет ирсѝа* Кр (в. 4.11.е).

Забележили смо само један пример с наставаком *-у* у Гпл: *пѐ-шѐ сѝирѝу* Мх.

Акузатив множине

4.14. У овом падежу јавља се наставак *-е*, али и *-и*, ако облик с овим другим наставаком не сматрамо резултатом синкретизма множинских падежа $H=A=B$ (Ивић 1994:222). Иначе неки аутори (Стевановић 1950:106 и Р. Симић 1972:237–238) морфему *-и* сматрају континуантом старог наставка *-ѝи* или *-и*.

Углавном у централном и јужном делу испитиване територије (в. карту бр. 1) јавља се аналошка палатализација велара испред вокала *-е*, што није случај у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:230). Ове промене нема ни у говору Галипољских Срба, где се *-к-*, *-г-*, *-х-* чувају и испред *-и* у Нпл. (Ивић 1994:174). И

ми смо забележили неколико примера без палатализације (*печењаки* Ку, *прслѹки* Ск и *пѣтили* су *унѹки* Лу). Аналошка палатализација у Апл. јавља се у говору Банатских Хера (Ивић 1958:335), у источном делу К-Р дијалекта Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:143) и по речима Ивића она представља изразиту одлику К-Р и многих С-В говора (Ивић ... 1977:23).

а) Углавном је највише примера за промену -к- у -ц-:

даривала сам *барјѣце* ВД, узму *барјѣце* К, нѹсу *барјѣце* БД, онѣ *басамѣце* угодњо Кр, па уз *басѣце* нѹсим БД, да ма̀ло растѹри онѣ *бурѹлѣце* А, ударили смо *ва̀лѣце* Ло, они ба̀цу ту̀ те *војниѣце* Ло, *деснаѣце* Ло, за *дирѣце* Др, сејали смо и *дулѣце* ДД, ну̀ти, шта̀ тражиш *дулѣце* С, он кѹка за *дулѣце* С, моји дру̀говни има̀у синове, *ђѣце*, дѐцу ДД, кат су *ђѣце* онѣ побили Др, били су онда *ђѣце* С, вѣзла *јасиѹце* Ш, ну̀нимо *јасиѹце* А, што је *кожѹце* овѣ право Гр, артиљѣрци појашили *лева̀це*, а десна̀ци са̀мо бију, онѣ *десна̀це* Ло, ја̀ стру̀го̀ неке *мершѣце* за кѹћу К, кад има̀те те *мо̀лѣце* Гр, у *навѣлѣце* А, у *навѣлѣце* МО, дај ми *обојѣце* МО, има̀ неке *ожѝлѣце* на срѣцу Ба, право онѣ *ѡлѣце* за кѹћу МО, носили смо *оја̀нѣце* А, нѹси *оја̀нѣце* МО, *ѡја̀нѣце* смо нѹсили БД, мећа̀ли на те *оја̀нѣце* А, сѐчем *ѡја̀нѣце* МО, отѣго *ја̀йѣце* Др, правниш неке *јоску̀рниѣце* Гл онѣ *сандѹце* да па̀куеш К, порѣђали *сандѹце* Ко, у те *сандѹце* Мх, види́мо на̀ше *сеља̀це* Др Ло, трећа̀чѣло се у *шрећа̀це* Гр, ску̀пи се у *шрећа̀це* Др, и посе́ у *шрећа̀це* мѣтемо сно̀пове Ло, ка су истѣра̀вали *Тѹрѣце* БД, ту̀ дочѣка *Тѹрѣце* Ло, и *Тѹрѣце* стѣрау у град Ло, он је убѝво *Тѹрѣце* Ло, обу̀ко сам једне *ушѝтруѣце* Го, кисело млѣко у *ча̀нѣце* С, мѣшамо *чва̀рѣце* А, чу̀вамо *чва̀рѣце* за сапѹн Го, напра̀ву *чу̀нѣце* А, држи *ѹѣце* А, купимо у *ѹѣце* А, има̀ш *шѝлѣце* гвојздѣне А, мѣтеш посѐ танке мо̀тке и те *шѝлѣце* А.

б) Само је неколико примера за промену -г- у -з- и -х- у -с-:

изва̀ди срѣце и *бурѣзе* А; онда смо сви носили *кожѹсе* А, шѝо *кожѹсе* 5×РБ, ба̀циш *ора̀се* МО.

в) У осталим пунктовима, а и у понеком од раније наведених (Гл МО С), не долази до аналошке палатализације:

носили *барја̀ке* Вн, кѣту *барја̀ке* Вл, почи́стила *басамѣке* У, глѐдала у *боле-сника* Ду, по̀п ску̀пи *ђа̀ке* Гл, на *јасиѹ́ке* МО, глѐда *јунѣке* Вл, за *ко̀ња́нике* БД, за *мо̀лке* Гн, има̀ли смо *оја̀нке* БД, *оја̀нке* обу̀ва Лг П Ра, купи́ли *оја̀нке* Кч, напра̀вили *оја̀нке* Кч, у онѣ *оја̀нке* Гн, носила сам *оја̀нке* гра̀ђене Рд, ко̀жне *оја̀нке* кѹпиш Ск, пу̀што *ра̀денике* Кч, дотѣрали *шрећа̀ке* Кч, по̀с то̀ стоји у *шрећа̀ке* Вн Др, ве́же у *шрећа̀ке* ВК Ра СМ, побили *Тѹрке* МО, во̀ли *чва̀рке* СМ, држу̀ *ѹа̀ке* С; она има̀ла неке *бисѣге* В, има̀ онѣ *бисѣге* Др.

г) Наставак -е забележен је и код именице *госѝи* која се мења́ла по *i*-промени:

за *гѹсѣе* В, у *гѹсѣе* ВО, дола̀зи у *гѹсѣе* код мене Вр, кад *гѹсѣе* слѹжим ВД, а он је *гѹсѣе* покѹпно Др.

д) Овај наставак срѐфемо и код осталих именица *о-* и *јо-*промене с проширењем и без њега:

áмове Ло Се, айшаре Лу, бйкове Ба Кр, бркове Гл Ос, бројеве ВД, вејрðве МО, вицеве Лг, возðве Ло, волðве А Гл Гр Др С, вðлове Бд, вðрове А, гáсðве Гр, гð-лðбе Ск, гððдове А, гýñеве МО, дáрове Ос, а јá мðјим деди дáм дизгине Ло, дизгине С, у дðгове Ву, дрýгове МО, зèчеве А, йма ко зýйце Ск, калýте Ос У, клинове А, кýчеве Ло МО, кожсýве Ј Рб 2×, кошеве А Др, за крáкове А, кýмове ВД, лèкðве Мх, лèкове Бд В МО, не нðсим нáочаре Ба, пáñеве Гр, пáрове Р, пèшловe Мх, у пèковe Ба С, у пèковe Бд, на пòслðве ДД К С, пððгове Бд С, клáли пðáце МО, опрáси пðáце К, чýвáла пðáце Го, пðáшкoве Бд МК, пýйеве Гл, рáðове Гр, рýчкoве А С, свекрðве Рд, сйнове А ДД МО Се, смèшoве Ву, снðйове Бд Ву, снoйðве ВД Гл Кр Ло МО С Се, на сйлáвове Ло, на сйрáшoве Гр, сйáнoве А, сйáнðве Ло, сйððове К, сйóловe Гл, сйрýкoве МО, сýðове Бд ВД П Су, шoйðве Др Ло, на шoчкðве Др С, шйлимe А Ба Гр, шйлимe ВД, клèчаш шйлимoве МО, у шðшкoве ВД, у шýйoве А МК, цвèшoве Гл, у чйнове Бд, цáкðве А Др МК, цáковe Гр К У, у шáнчеве Ло, шйáйoве МО, шйðфoве Гл;

4.15. Акузатив плурала на -и срећемо:

а) код именице *госйи* у синтагмама у *госйи* / за *госйи*:

ý *госйи* Бд МО У, јá идём сáм ý *госйи* С, йду ý *госйи* Р, ма йшо м ðтац код нё ý *госйи* Лг, мй йдемо свýд рёдом ди ймамо ý *госйи* — ý *госйи* Рд, йшло се у *гð-сйи* Би, јá сам йшо у *гðсйи* Вр, отйшла ý *госйи* и нё да дðђе Ду, кад ðћу јá за *гðсйи* овако нешто Ла;

б) код исте именице али без предлога:

дочекáеш *гðсйи* Вр, рётко кýј да йма *гðсйи* Ос, ймамо и мй *гðсйи* Ла, имáли су *гðсйи* ВД, остáйм *гðсйи* Ла, ðстави јá послужáвник и свё *гðсйи* У, јá послужý-ем *гðсйи* У.

Ареал ове појаве одредно је Реметић (1985:230). Од говора блиских нашој зони јавља се у централној Шумадији (Реметић 1985:230), у говору Биограчића (Ивић 1978:157) и Банатских Хера (Ивић 1958:335).

в) Код осталих именица у функцији директног објекта:

на *барјáци* Рд, дотёро *волðви* У, и он имáо *бубрèзи* (болесни) Ј М, дðно му *гð дуби* Ск, за *дáрови* М, имá *дèвери* Ск, артилёрци појáшили левáце, а *деснáци* сá-мо бйју Ло, имáли смо нёки *кoсйри* Би, кад йма *крајнйци* Ву, да сёјемо *кромййри* Лу, ткáли *крйáрци* П, на *Млáденци* сарáњен Гл, мёте на *ногáри* (скела) МП У, ýзо *обòјци* нёки Ск, за *ойáнци* П, за *Оци* МК, сёало се на *оцáци* МК, мёту *мèђ ирсйи* Бд, а јá не пáмтйм тй *рáшoви* Мх ðпет остáвили тй *Цвèйи* Ву, предржáва се и тё *Цвèйи* Ву, на *Цвèйи* МК Мх, напýну се *цáци* ВД, па ни покрáдý *цáци* С, ткáла сам *цáци* Мх, мётем у *цáци* У;

г) код осталих именица у функцији општег падежа:

пé-шес *назймйћи* С, о(д) *шèлићи* Р, брес *йрсйи* Су;

донðсимо з *бýрићи* Кр, с *волðви* Р, са *дýлèци* Су, лòнци с онй *дуййћи* Су, свáдба с *кðњи* Ш, закaчи се с онй *лáнци* Су, рáди са *нòвци* Вн, с *ййлићи* Су, сас *йри-јáйшeљи* Мх, са *срйoви* Т, са *шèлићи* Р, са *йрбуси* Бд;

на *дѹвари* Р, пешкири на *кѡњи*, вѣнци на *кѡњи* Ш, на *погáри* (шпорет стоји) МК, на *чáршави* се вѣду У, донѣсемо вѡду у *бѹрићи* Кр, у *Јáјинци* Т, и оти́днем у *опа̀нци* тáм Лг, не́ћу да изно́сите мѣсо, вино, раки́ју по *бу̀ца̀ци* С, по *йáркови* МО, по *ша̀пчеви* ВО.

Датив, инструментал и локатив множине

4.16. У овим падежима знатно је чешћи наставак *-има* од *-ма*, али треба напоменути да Лпл. може бити изједначен с Гпл. (о овоме ће бити речи у посебној студији посвећеној синтакси ових говора):

а) Дпл.: дао *ађу̀та̀ни́има* Бд, јáвља се *госѣ́има* ВД, свѣ́рали *госѣ́има* Ос, мѣ смо се ра́довали тѣм блага́м *да̀новима* Лу, ђнела *дѣверима* Вн, да́ј *зѣ́товима* Др, да́ј *ја̀гањцима* А, ја́ља се *кѹ́мовима* ВД, да́ј *кѹ́мовима* Се, даривáли смо *љѹ́дима* ДД, даривáли смо *љѹ́дима* ВД, да́р *љѹ́дима* Р У, да́вали *мѣ́новима* А, мѹ́жеви́ма ВО, *ослободѣ́оцима* Ба, да́мо *йѣ́лићима* Су, дозво́лили *йойѣ́овима* Ву, носѣли *ра̀њеницима* П, па сам да́ла *свекрѡ́вима* кошѹ́љу Ла, да́ *свирáчима* МО, *си́новима* МП С, *синовѣ́има* сам пра́нла свáдбе Ос, пра́но он и *синовѣ́има* свáдбу Ос, пла́ћа *Ци́ганима* М, дотѣро *ца̀ндáримá* Ли, да заповѣдам *ше́грѣ́има* Ко;

б) Ипл.: кѡпамо *а̀шѡ́вима* Ву Су, з *балѡ́има* У, за *барја́цима* Вн, з *бѹри́ћима* Бд, с *вѣкѡ́вима* Ли, с *вѣковима* Ву, подрљáчимо га *волѡ́вима* Рд, ра́дила *волѡ́вима* В, с *вѡловима* Бд СМ, са *волѡ́вима* Др Лу С Се, са *гѡсѣ́има* Бд, здра́ви се са свѣ́ма *госѣ́има* Ла, ни́је бѣо са *госѣ́има* Мх, Чесми́ца — по тѡј чѣсмн кѡја је окрѹжена *гра́бовима* У, јѹри за *девојчи́ћима* ВД, са *дулѣ́цима* Ла, са рѹ́ским *ђа́цима* ВО, са *зѹ́бима* Ли, па свѣ́ *зѹ́бима* тѡ ре́цкамо Мх, с *ја̀гањцима* Др, са *комунѣ́стѣима* Ли, и та́ко смо се ба́вили *кѡњима* Се, вѹ́кли *кѡњима* ВО, *кѡњима* до́ђеду Ку, ѡреш *кѡњима* Ву, подрљáчимо га *кѡњима* Рд, с *кѡњима* А Бд Лу Мл МО П Су, упáнтио сам вршѣ́дбу и с *кѡњима* Бн, он с *кѡњима* ѡре Го, са *кѡњима* А Бд В Гр Др С, ра́дили смо са *кѡњима* ВО, међу тѣма *љѹ́дима* Ло, са *мáљевима* Др, са *ми́траљѣ́зима* К, под *Нѣ́мѣ́има* Гр, са *орáсима* МО, сѡ́лимо *орáсима* Су, ложи́ла се *йáњевима* А, с *йáриши́зани́има* М, с тѣм *йѣ́лићима* А, квѡчка с *йѣ́лићима* Се, са *йѣ́лићима* МК, с *йљѹ́говима* Кр, са *йѡѡђанима* Бд, са *йрáсићима* В, крмáче са *йрáцима* МК, с *йра́цима* Се, са *йријáйѣ́љима* Бд, с *рукáвѣ́има* Мх, са *Ср́бима* ДД, *срѣ́овима* Ли, мѣ смо жњѣ́ли *срѣ́овима* Ло МК, са *си́тарѣ́штинама* Ли, са *йрбѹ́сима* Бд, свѣ́ *ца̀кѡ́вима* носѣли ДД, баца́ се *ца̀цима* Мх;

в) Лпл.: на *вáљцима* Др, по *вáшарима* Бд, у *Долѡ́вима* Бд, удáрила га по *зѹ́бѣ́има* Ск, по *зѹ́бима* СМ У, у *Јáјинцима* Т, у тѣм *клѣ́тѣима* А, у *Кѡ́ларима* П, на *колѣ́чима* К, доноси́ло се на *кѡњима* А, на *кѡњима* Бд С, у тѣм *кра́јевима* А, по *куку́рѹ́зима* Бд, по *лáдовима* Др, у *лáдовима* се седи А, й́шо по *лекáримá* Ла, по *мáнасти́цима* Мх, у нѣким *йойѡ́цима* Кр, по *йѹ́товима* А, у *йѹ́цићима* ДД, по *ра́йшовима* С, у *ра́йшовима* Бд, на онѣм *рѡ́говима* Су, ѡне напра́ву мѣт у *са́шѡ́вима* ВО, по *сока́цима* Бд, по *срѣ́зовима* Кр, по *шáванима* А, по *шáванима* Бд, идѣ по *шѣ́рѣ́нима* Се, на *йѡчкѡ́вима* ВД, на *ђѡ́шковима* А;

г) Наставак *-ма* забележили смо само у Д и Ипл. и то код ограниченог броја лексема (*волома, коњма, људма*):

даём *коњма* зоб Ло, штета што су ўзели *људма* имање Ву, још узеше и *људма* имање Ку, улазили *људма* у куће М, само дали *људма* што га скидали Рд;

са *волма* Ли, *волма* смо брали Ли, радило се *волма* Ли, *коњма* смо ралили Ли, с *коњма* Кр СМ.

д) У по једном примеру забележили смо наставак *-ама* у Ипл. с *Циџанама* Ву и *-им* *мого да ме носе у зубим* МО у Лпл.

У говорима централне Шумадије стање је као у стандарду, једино се наставак *-ма* јавља код именице *људма* (Реметић 1985:230–231), а *-им*, не као у нашем примеру, већ у називима махала изведених од презимена као нпр. у *Панићелићим* (Реметић 1985:231). У говору Банатских Хера у ДИпл. именица м. и ср. р. јављају се наставци *-има* и *-ма*, овај други само код именица *волма, с коњма, људма; сас колма*. Наставак *-ама*, за разлику од стања у нашим говорима, забележен је само у једној именици м. р., јавља се код неких именица ср. р. у Д. и Ипл. (Ивић 1958:334). У говорима Биограчића (Ивић 1978:155) у ДИЛпл. именица м. р. редовно се јавља наставак *-има*. У говору Галипољских Срба чак и именице м. и ср. р. у Д и Ипл. имају наставак *-ама*. Наставак *-ма* везан је за именице *јудма; за враћма*, а *-има* за именице *i*-промене (Ивић 1994:162).

Особности појединих именица и група именица м. р.

4.17. У ст. именица м. р. јавља се формант *-ин*:

а) код етника: *Бугарин* К Ос Ш, *Врбобчанин* П, *Голдйчанин* ДД, *Голойчанин* Гр, *Грчанин* Гр, *Јеврејин* Вр, наш *Кусачанин* К, *Лийљанина* Ли, *Малойаљанин* МП, *Србин* ДД Др Ку Ла Лу Мх Ос, *Србина* К Ос, за једног Немца сто *Србина* Ли, *Србину* Ку, *Турчин* У, да бију *Турчина* Ли, три је убио *Турчина* Рд, *Циџанин* Др МК МП С, *Циџанина* К П, знаш *Калѣу Циџанина* МП, *Циџанине* СМ, *Циџанином* Вн, *Циџарин* Вн;

б) код *nomina agentis*: *берберин* В Го Ли Р, код *берберина* В, *касџин* У Ш, *касџина* У, *касџину* У, *чобанин* ВД Вн Др Ла Ли Лу МК Рд У, имали и *чобанина* В Вн, *чобанине* СМ.

Наставак *-ин* не јавља се:

в) код неких именица у једнини (ретко): измакне *Бугара* сас полагаја Ло, *Другдвчан* Мх, нисам *душман* никим Го, *душман* Ла;

г) код етника у множини: *Бачвани* Мх, *Биновчани* Ла, *Брестовичани* Ла, да помогнемо *Бугаре* Ло, *Бугари* Лг Ло Р У, *Кусачани* А, *Лийљани* Ку Ли, *Лозовичани* ДД, били су око шеснајс које *Лозовичана* које *Сараорчана* затворени ту Ло, има и *Паланчани* Мх, *Радичани* Рд, *Сараорчани* ДД, *Селѣвчани* Мх, *Сеоњани* Ла, сви смо *Срби* Др, д изиђу *Срби* Ос, *Срби* Ку Ла Лг Ли МО Р С, *Срби* Вн М МО, *Трнбвчани* М, *Ўдовчани* Ла, *Церјани* Ли, *Циџани* А Ба Го Гр Др Кр Ку Ла Ли Ло Лу Мх Ос Р С Са Ш, неки црни народ *Циџани*, не зна се шта је, неки дрџти ДД;

д) код *nomina agentis* и других именица: *касѝи* Ву, *укѹѹани* ВД, *хришћѹани* Др, *чобѹти* Ба Вн ВО Лг Лу С Са У.

Уклањање сингуларског форманта *-ит* одлика је првенствено војвођанских говора, али и неких славонских који гравитирају Војводини (Реметић 1985:231–232, в. ареал ове појаве у фусноти 673).

4.18. Код именица на *-лац* углавном аналошки продире *-о-* < *-л-* у Нсг. и Гпл., али се ретко могу чути и примери с првим формантом:

а) *жѹак* МК, *жесѹѹоц* ВД, *жесѹѹоц* ДД, *зѹсеок* Ба ВО Лу, *зѹсеок* Бд С, *носѹоц* Вр Су, *поверѹоц* Т, четрдесет милиона *посесѹѹоца* било тѹд ВО, *преводѹоц* Т, *ранѹоц* Др, *руководѹоц* А Лу, *руководѹоц* Бд, мѹѹ ѹтац је био *шѹоц* Лг;

б) *жѹлац* В, *зѹсѹлак* Вр, *стѹрѹлац* Т.

в) Именица *босѹљак* забележена је само у овом облнку, а *пошѹљак* и у облику *пошѹок*:

босѹљак Вн Ву МО С Т Ш, *босѹљка* А (Овај облик забележен је и у говору централне Шумадије: Реметић 1985:208, в. тамо ареал.);

у *пошѹљак* В МК, али и *пошѹок* Се Ск.

4.19. Именица *дан* чува стари неслоговни корен и стари наставак *-е* само у прилогу за време *пѹдне*:

од јѹтра до *пѹдне* А, пѹсле *пѹдне* Го Ло, пѹсе *пѹдне* Мх, до двѹ сѹта пос *пѹдне* Ло, у *пѹдне* спремимо Ос, у *пѹдне* Са, пѹсе *пѹдне* ВД МО, али у Ву и од *пѹдне*.

Комбинација старог корена с новим наставком *-а*, за разлику од стања у војвођанским говорима (Ивић ... 1997:34; Поповић 1968:171; Б. Николић 1964:341), у испитиваној зони забележена је само у једном пункту у имену црквеног празника: од Вѹскрса до *Пеѹрѹвдѹна* и од *Пеѹрѹвдѹна* Ло.

У именима ових празника а и у осталим случајевима у корену се јавља вокал *-а-*: до *Вѹдовдѹна* Ли, до *Ђѹрђевдѹна* В, од *Ђѹрђевдѹна* Ли, од *Мѹѹровдѹна* Ли, око *Сѹѹсовдѹна* В, о *Миѹљдану* В.

У множини најчешћи су облици без проширења, затим с проширењем и најзад деминутивне форме на *-ци*:

а) *дѹнѹ* ВО Го ДД Кр Лг М Са Т, *дѹна* Лг Са *дѹне* Би, *дѹни* Ли, *дѹнима* Ли;

б) имѹло пуно *дѹнова* кад нѹсмо имѹли штѹ да јѹдемо Вр, штѹ је *дѹнови* не пѹтај Р, *дѹнови* Би Р, толики *дѹнови* В, ѹвн дрѹги *дѹнови* радни Би, само рѹђени *дѹнови* праву Ву, ѹна и *дѹнови* знѹ и свѹ У, *дѹновима* Лу;

в) пролѹзу ни *дѹнци* Ли, рѹђени *дѹнци* Ш, благи *дѹнци* Ш.

У Гпл. јавља се наставак *-а*:

седѹла сам пѹ *дѹнѹ* Са, пѹ-шѹѹ *дѹнѹ* ДД, седѹам *дѹнѹ* М, за ѹсам *дѹнѹ* Лг, двѹјз *дѹнѹ* Т, четрѹѹ *дѹнѹ* ВО, мѹсец *дѹнѹ* ДД Лг, више од недељу *дѹнѹ* Кр М, до прѹ гѹдину *дѹнѹ* ВО, йма гѹдину *дѹнѹ* Го, од гѹдину *дѹнѹ* ДД, од гѹдин й по *дѹнѹ* Т, некѹлко *дѹнѹ* ВО, прѹ некѹ *дѹнѹ* Кр, недељу *дѹна* Лг, гѹдину *дѹна* А, тријз *дѹна* орѹње Са; имѹло пуно *дѹнова* кад нѹсмо имѹли штѹ да јѹдемо Вр.

За примере типа *дѧн дѧни* Ба ДД, *дѧн дѧни* Вр Ву МК Мх Ск Ш, *данѧз дѧни* Гл, *данѧз дѧни* У, *данѧс дѧни* Ли Се може се помишљати да су облици старог Гпл. или присвојних придева одређеног вида. Прво мишљење поткрепљује пример у којем након прилога *данас* следи Гпл. на *-а* и партикула *-на*: *рада сам и данѧс дѧнана* МО. Облици с јотованим сугласником корена и наставком *-и* указују да је реч о присвојном придеву одређеног вида, како то уосталом констатује и РЈАЗУ под одредницом *дѧни* и *дѧњи*. Ево неколико примера тога типа: и *дѧн дѧњи* ме жао МО, и *данѧс дѧњи* МО, и *данѧс дѧњи* А.

4.20. Поједине именице типа *басамак*, *каѧак*, *сан* јављају се с непостојаним *-а-* и испред вокала: *бѧсамаѧи* В, *басамѧѧи* Кр, а *јѧ тамѧн* се попела на *бѧсамаѧе* В, онѧ *басамѧѧе* угодѧо Кр, почистила *басамѧѧе* У, али *бѧсамаѧи* А; *каѧѧѧи* (ша-раге) В К, да му нѧко иѧѧѧа нѧки *каѧѧѧи* М, *каѧѧѧи* (на очима) Ли, *каѧѧѧи* (део прозора) Ш, али *каѧѧѧи* Ск; нѧсам имѧо *сѧна* ни нѧћу ни дању Ло, тѧ ми казао у *сѧну* да ѧдем да ју кажем Лг, мѧн *сѧнови* не вѧтаду Р.

4.21. Именица *мозак* није уопштила сугласник *к* у косим падежима, већ се десно у једном примеру обрнут процес — глас *г* се појавио и у Нсг. поред уобичајенијег *к*: *мѧзак* ВО Ву Лу С Се Ск, у *мѧзак* Бд В Мх; али *мѧзаг* Гр; *мѧзга* ДД, брез *мѧзга* Се, из *мѧзга* Р, запалѧење *мѧзга* С, у *мѧзгу* Лу.

Из косих падежа продрло је *с* и у Нсг. именице *двизаѧ*: *двѧсаѧ* Ли.

4.22. Именица *Србин/Срби* нема проширење *-љ-* које се јавља у Ш-В и С-В говорима Баната, у Бачкој, али само у множини, и у Славонском Броду (према Ивић ... 1997:40): *Срѧин* (сви пунктови), *Срѧи* Бд К С Су, нѧши *Срѧи* Ло, а онѧ су *Срѧи* ДД, прѧви *Срѧи* Ло, изјѧру *Срѧе* Бд, *Срѧи* Бд, *Срѧи* ДД, јел, есте вѧ *Срѧи* Лу.

4.23. Код појединих именица дошло је до губљења гласа *х* у финалној позицији, што је утицало на саму деклинацију.

Влах: Ова именица у Нсг. и Гсг. има исти облик: нѧки *Влѧ* Ла П, од нѧког *Влѧ* П. У Нпл. једино се чује *Влѧси* А Кр Ли М Р У, а у Гпл. *Власѧју* Се.

Граx: Ову именицу забележили смо само у једном пункту и то у Нсг.: *сѧм гра* „дивљѧ грашак“ А.

Маx: Од ове именице забележили смо неколико примера у Асг. и један у Гсг.: у један *мѧ* Ко, било је у прѧви *мѧ* Ло, и у тѧ *мѧ* Ло, у тѧј *мѧ* П; из *мѧ* е свекрѧва омрзне Су.

Стѧрах: Ова именица засведочена је већим бројем примера у Нсг. и једним у Гсг.: *стѧрѧ* Би, *стѧрѧ* ме Кр Лг МО С У, *стѧрѧ* не П, ни мѧн *стѧрѧ* ДД, и мѧн тѧ није *стѧрѧ* ништа Са, *стѧрѧ* га било Бд, нѧка жѧна бѧје *стѧрѧ* П, тѧ ме *стѧрѧ* Гл; од *стѧрѧ* је црѧо Се. Забележен је и један пример са *-в* уместо *-х*: мѧн *стѧрѧв* вѧта Мх. Ова именица може прећи у ж. р. а мѧн бѧла *стѧрѧ* Вр, али и променити облик тѧ *стѧрѧва* Бд.

Орах: Највећу фонетску и творбену шароликост показује ова именица:

У НАсг. поред чешћих облика без финалног *-х*, забележили смо у једном пункту и облик с аналошким *-о* (према типу *дечко* : *дечка*, Ивић... 1997:35): *орѧ* Ск, али *ѧра* Ву Рѧ С, овѧј мѧј *ѧра* Су; *ѧра* Т; онѧј вѧли *ѧра* Са.

У Гсг. исто тако имамо тројство облика: љўске од *ѡра* Ск; љўску од *орѡси* Су; од *орѡја* Кр, са *орѡја* У.

У Гпл. срећу се само облици с новијим елементом *-j-*: *кору* од *ѡраја* Ск, од *ѡраја* Се У; од *орѡји* Ву.

У осталим падежима пл. доминирају форме са *-с-*: *орѡси* А Вр Ву М Мх Ос Ск Т У, *тў* су *орѡси* Кр, *ѡраси* Бд; с *орѡси* М Су, са *орѡси* Су, *сѡлимо* *орѡсима* Су.

Једино се у Апл. среће и форма с аналошким *-j-*: *бацаш* *орѡсе* МО и *ѡраје* Бд.

Сирѡмах: *једѡн* *сирѡма* МО, *сирѡма* Ш, *кој* *сирѡма* Кр, *сирѡма* бїо А Вн, *тај* је бїо *сирѡма* ко *сїрхе* Се, *ја* сам *чѡек* *сирѡма* Р, *не* зна се ел *сирѡма* ел *газда* Су, *ўмро*, *сирѡма* ВД, и *правно* *свѣ*, *сирѡма* Гл, *ѡн* *дѡно*, *сирѡма* ДД, из *љўлке* *паѡ*, *сирѡма* Кр, *ѡн* *није* *ни* *вїдо*, *сирѡма* Ли.

Аналогијом према именици *газда* добили смо следећи облик: и *дѡбри* и *рђави* и *газде* и *сирѡме* У.

У Нпл. чува се стари облик добијен другом палатализацијом: бїли смо *сирѡмѡси* Кр, мї смо бїли *сирѡмѡси* љўди Ло, *сирѡмѡси* Кр Ли, *сирѡмѡси* Р.

Забележили смо један пример с *-к < -х* и два с деминутивним формантом *-шак*: у *тога* *сирѡмѡка* *кућу* Др *ѡко* је *сирѡмѡшак* С, *нећу* да *играм* до *сирѡмѡшка* С.

Врх: У НАсг. бележене су форме без *-х*, али с кратким и дугим силазним акцентом: на *вр* *горе* МП, *тѡ* м на *вр* *језїка* *стоји* Лг, *тѡ* ми је на *вр* *пѡмети* Ву, на *вр* *камѡре* МК, на *вр* *кѡнка* *стой* Ло, и *закуца* се на *вр* *тога* А, *їдемо* по *вр* *снега* П, у *вр* *астѡла* У; *тў* *ѡма* на *вр* *нашег* *пиѡца* Са, на *вр* *стола* А, на *вр* *реса* Су.

Глас *-х* ређе се замењује с *-j* и *-к*: на *врју* А, по *врју* А; на *врку* Гл.

Само у једном примеру имамо поновно васпостављање гласа *-х* под утицајем стандардног језика: *летї* *гѡр* по *врх* *дрвѣћа* Ли.

Кожух: У НАсг. забележени су облици без гласа *-х*: *кѡжу* Ба В Ли МК, *ўвнї* *јемо* у *кѡжу* А, да *скїне* *кѡжу* А, *мѣтемо* *кѡжу* Су.

У Апл. јавља се аналошко *-с* испред *-е*: *носїли* *кожўсе* А, *шїо* *кожўсе* 5× Рб, али и *-в* *кожўве* шїо 2× Рб.

Очух: Ова именица је забележена без *-х*, али и с гласом *-в*: *ѡчу* МК, *мѡј* *ѡчу* Т, код *ѡчуа* Т, али и *ѡчув* МК Т, *ѡчува* МК, од *ѡчува* П.

Пазух: И ову именицу смо забележили без *-х* у Асг.: *їѡї* *їѡзу* Б, *їѡї* *їѡзу* В.

Трбух: У три примера није забележено ни *-х* ни остали гласови којима се он замењује: *болї* га *їрбу* Го, *їрбу* С, *убѡла* *Мїлицу* у *їрбуа* Ш.

4.24. Именице страног порекла с нултом морфемом и кореном на самогласник јављају се и без *-в* и с њим:

а) *бирѡ* *рада* Су, *сакѡ* ДД Др, *їрикѡ* Т;

б) преко *бирѡв* *рада* Т, *сакѡв* ДД Се.

4.25. Финално *-л* углавном изостаје код већине примера:

а) *вѡ* Лг Лу Ш, *дѡ* Ли, *ђѡво* Бд Вр ДД, *ђѡво* бїо Вн, *ђѡво* *ї* по Би Ш, *кѡїѡ* В, *їѡїѡ* А Се, *ѡнѡј* *їѡїѡ* Гл МК Су, *ѡнѡј* *їѡїѡ* МО, *тај* *їѡїѡ* Гл С, *їѡїѡ* Са, *їѡсо* Лг, *тешка* *їѡсо* Ву, *расѡ* Се, *расѡ* ВД Вн Гл Т, *сїѡ* ДД Лг Ск.

б) Глас *-л* забележен је једино у именици *ђавол* и то само у Вн Ш.

в) Именица *орао* не јавља се никад с множинским проширењем *-ов-*, као што је то случај у неким говорима (Ивић ... 1997:39–40), већ има следеће ликове: *орао* В (одговор добијен на питање); бели *оро* Р, мѝ смо ко *оро* на мору Ло; бели *орло* Р.

4.26. Наставак *-и* у НАсг., за разлику од стања у банатским говорима Ш-В типа, где је он знатно чешћи (Ивић... 1997:32–34), јавља се само у двама лексемама: сѐдмн *јџли* А Вр, за четврти *јџли* Т, *јџни* ВД, али и *јџн* В.

4.27. Именица *Христѝос* у Нсг. јавља се с грчким формантом *-ос*, којим се у грчком језику, између осталог, творе и именице мушког рода: *Христѝос* Вн ДД, *Исусе Христѝос* С, *Христѝо* се рѝди Вн ДД Ли, *Кристѝо* се рѝди А Бд Се Ш, *Кристѝос* ускре А, *Кристѝос* вѝскре Ш, али за Исуса *Кристѝа* С.

4.28. Именице страног порекла типа *багѝерисѝа* МК, *багерѝсѝа* Су, *економѝсѝа* Ло, *комунѝсѝа* Лг Р Рд Се Т, *комѝнисѝа* ВО Ло, *ипракѝорѝсѝа* Су; ѝн је био *гѝодеѝа* Ко у Нсг. увек се завршавају на *-а*, а у Нпл. на *-и*, а не на *-е*: *демократѝи* Гл, *комунѝсѝи* ДД Др Ку Лг Ли Ло Ос, *комѝнисѝи* Ба Кр Ло Лу.

4.29. Лексемом *ѝоѝ* означено је свештено лице српске православне цркве, али и завршни сноп жита у крстинама. Реч *ѝоѝа* односи се само на свештено лице.

а) Прва је знатно чешћа и деклинира се по обрасцу именица м. р.:

ѝѝѝ Бд В ВД ВО Вр Ву Гл ДД Ј Ко Кр Ла Ли Ло МК МО МП Мх Ос П Р Рд С Се Ск Су У Ш, и тџ *ѝѝѝ* држѝ књѝгу Гл, *ѝѝѝ* читѝ ни Гл, *ѝѝѝ* пѝва пѝсме Гл, *ѝѝѝ* те венча Ко, шта ће ми *ѝѝѝ* Кр, пита ји *ѝѝѝ* Мх, нѝш је *ѝѝѝ* млад Мх; *ѝѝѝ* смо га звѝли — тѝј снѝп Су;

Гсг.: кот *ѝѝѝа* В Ј МК Мх Ос П, овѝга *ѝѝѝа* дѝда Лу, два *ѝѝѝа* Ос, кот *ѝѝѝа* А ДД, ѝзо од *ѝѝѝа* пѝре Вр;

Асг.: а ѝн ѝма унѝка *ѝѝѝа* Лу, тѝ би бѝо за *ѝѝѝа* ВО, јѝ мрзо сам *ѝѝѝа* Гл, ѝј да доведѝмо *ѝѝѝа* Кр, *ѝѝѝа* је волѝо Кр, да дарѝеш *ѝѝѝа* Р, ѝни доведѝду *ѝѝѝа* У, *ѝѝѝа* не пѝштују ДД, ѝмамо *ѝѝѝа* МО;

Дсг.: јѝвиш *ѝѝѝу* Кр, тѝ сам јѝ прѝчала *ѝѝѝу* М, трѝба *ѝѝѝу* пѝре П, пѝше ѝн *ѝѝѝу* Вр;

Исг.: с *ѝѝѝом* Ко, седѝ с *ѝѝѝом* Кр, идѝду за *ѝѝѝом* У;

Нпл.: *ѝѝѝѝѝѝѝ* У.

б) Друга је ређа и деклинира се по обрасцу именица ж. р.: *ѝѝѝа* Вн Др Ку МО Р Ск, а *ѝѝѝа* погѝди цандамѝрију Вр, ѝто ти га *ѝѝѝа* Кр;

Дсг.: дѝш *ѝѝѝи* Вн, јѝвиш *ѝѝѝи* Ли;

Асг.: зѝвну *ѝѝѝу* Вр;

Исг.: с *ѝѝѝом* Го ДД.

О ареалу и старини форме *ѝоѝа* в. Ивић ... 1997:31, нап. 388.

За разлику од именица *ѝоѝ* и *ѝоѝа* именица *дѝда*, скоро без изузетка, мења се по *а*-деклинацији:

Нсг.: *дѣда* Бд В ВД Вн Вр Гл ДД К Кр Ли МО Р Рд С Са Ск Су Т У Ш, мōј *дѣ-да* Би ДД Ла С Са Су Т, тāj *дѣда* Ву, његов *дѣда* Гр, нāш *дѣда* Се, *дѣда* ме тѣро да чўвам свиње Ос; *пāрадѣда* Бд, тāj њин *пāрадѣда* Ос, *пāрадѣда* Ло С У, *чўкундѣда* Бд, *чўкундѣда* Бд, *чўкундѣда* Ло, *чўкундѣда* У;

Гсг.: код мōјѣга *дѣде* Се;

Дсг.: дāо *дѣди* Бд Гл ДД Мх Ск, *пāрадѣди* Ћорђу ДД, *чўкундѣди* ДД;

Асг.: *дѣду* Бд МО, пољўбимо *дѣду* В, и бїли Брāну, твōга *дѣду* ДД, ѓвог *дѣду* Ко, а ѓн вїче *дѣду* Лг, имāла сам *дѣду* Ли, њмам јā *дѣду* Ск, за његовог *пāрадѣду* Мх;

Всг.: јў, *дѣдо* ДД, ѣ, мōј *дѣдо* МО П С, *дѣдо*, немō да ѓреш ВО, *дѣдо*, кāко ти се допāда унўка Кр, лāдно ти, *дѣдо* Ла, *дѣдо*, штā га мрзиш Ла, држ, *дѣдо*, дизгїне Ло, бāто и тї *дѣдо*, њмам нѣшто да ви се пожāлим Ло, па кāко, реко, брѣ, *дѣдо*, ѓни нїсу ногўлили нōге Ли, āјде, *дѣдо*, прїчај ни П С;

али и: *дѣда*, па па Бд, *дѣда*, штā си ми кўпно Ск.

У множини смо само у три пункта забележили ову именницу с проширењем -ов-: *дѣдови* А Бд, са *дѣдови* Вн.

Поред уобичајених облика на -а у два пункта забележени су и ови примери: *дѣд* ми је Су, *пāрадѣд* ДД, *чўкундѣд* ДД; уп. и прāви *вѓђ*, али *вѓђу* Ли.

4.30. Мушки хипокористици и лична имена типа *Јова* деклинирају се као именнице ж. р. а-основе, што се слаже са стањем у кановачким (космајским и колубарским) селима централне Шумадије (Реметић 1985:233):

Нсг.: *Аџа* МП, *Блāжжа* Ву ДД, *Бōга* Ло, *Бōжжа* Р, *Бōра* Го Др Т, кад је ўмро онāj *Вїда* Т, *Влāстїа* Лг, *Вōја* М, *Гāвра* ДД, *Гїла* (од Глигорије) Ло, *Дрāга* Ко Т, *Бѣма* Брђанин Р, ди је *Бѣма* обѣшен Р, *Ђōка* Ло, *Жїва* М, *Жїка* Ко С, *Жїла* Т, *Жїца* Го М, *Јѣра* Т, *Јова* Вн К Ко Ла Ли Са Ш, *Лāла* Го, *Лѣка* Лг С, *Лѣса* ДД, *Љуба* Вн Са, *Мија* ДД, *Мїка* ВО Ло Т, овѓ *Мїра* ўзо М, *Мїћа* Са, *Нѣга* Се, *Пѣра* Вн Лу, мōј *Рāја* Го ДД Са, *Рāса* (од Мирослав) Са, *Свѣшa* Т, *Сїѣва* Ло, *Сїѓја* Ло, *Тāна* Т, *Тōма* Ли, *Фрāња* ДД Ли, *Чѣда* Вн Мх, уп. и *Швāба* Го; не мōже *бāба* да вїше рāди ВО, кāжи да је *бāшa* затвѓрен Ло, *дѣка* МК, *дѣшa* (девер) В, *ѓца* В, а *ѓца* нѣће д отвѓри врāта С, мōј *ѓца* Т, *шѣча* Лн Р Ск, *ћāшa* Т;

Гсг.: тām на *Вїшѣ* Новāковића дўту С, *Влāдѣ* Јѣличића Го, *Ђўрѣ* Сретѣнѓвн-ћа ћѣрка ДД, онѓга *Јѣшѣ* ћѣрка С, од *Јѓвѣ* С, код *Јѓцѣ* Лг, код *Лѣкѣ* С, *Мāшѣ* Јовāн-чинога мљин Р, у *Мїћѣ* Го, *Тōме* Данїлѓвог Т; његова *ѓце* мāти Гл;

Дсг.: *Бōжжи* Веселиновићу Т, јā кāжем *Бōри* Го, кāжи *Лѣки* Лг, а јā кāжем *Мїки* Се, па кāжем *Тѓзи* Др; кāжи тї *шāји* Вр;

Асг.: да вїкнем *Бōгу* Ло, повѓо *Бōжју* Лг, што нїје убиѓ *Дрāгу* Вр, зѓвне *Ђō-ку* Ло, знāш *Јѓву* Ко, а *Јѓцу* имāла човѣка Лг, за ѓвога *Јѓцу* Лг, за тѓга *Љубу* Гр, *Мї-ку* Т, знām Илїју и *Пѣру* Лг, вїкнем *Пѣру* и Скобāља Лг, *Сїѣву* Ло, *Тāну* Т; *дѣку* МП; да врне *Швāбу* нāтраг Т;

Всг.: *Аџо* сїнко МП, јў, реко, *Брāно*, немōј Мх, *Дāјо* Лг, *Дрāго* сїне Др, брѣ, *Дрāго* Лг, овѓ је твѓа нїшка, *Дрāго* С, *Жїко* ВД Ко, *Жїко*, губиш поверѣње С, *Жї-џо* М, *Зѣко* К, *Јѓво* дѣте Ла Са Ш, јў, црни *Кѣко* Лг, *Лāло*, пўсти ме Р, сїне *Мїко* ВО, штѓ, *Мїко*, не побѣгнеш Лг, *Мїко*, колїко бѣше Ло, вїче га: *Мїро*, *Мїро*, да нзиђѣ, а ѓн у кўћу па ћўтї М, *Мїро*, штѓ си ўзо М, *Мїћо*, немō такѓ да рāдиш А,

Мићо сѣнко Ла, штò нè дође, *Мићо*, да закòлємо Са, *Мòмо* Гл, штò нѣси седèò, *Мòмо*, овàм Кр, *Нèшо* Са, *Пèро* Бд, прѣчај *Рàјо* С, *Тòмо* Ли; *бàбо* Р, кàко си, *бàшо* (свекар) Ла, *бàшо* и тѣ дèдо, ѣмам нèшто да ви се пожàлим Ло, è, мòј *бàшо* Ло М, *бàшо* (девер) Мх Р, свèкра вѣчем *бàцо* или *бàшо*, а дèвера *дèшо* Ск, ўзи, *дèко* Бд, àјде, реко, *дèшо* Гр Мх, ес тѣ, каже, *дèшо* Ло, збòгом, *дѣко* Кр, *òцо* В Вр Гл С, јà сам вѣкала òца *òцо* Мх, па, зовè се код нàс *òцо*, већном тò је старò бѣло *òцо* Мх, дѣ бèше, *òцо* С, море, *òцо* Т, èј, *ѣèчо* Ла Р, ў брè, *ўјо* Вр, штà је, *чѣко* Р, *чѣко* Ш;

Именица *Шваба* у Н(А)пл. редовно је са -е, осим у два случаја када смо забележили наставак -и с проширењем и без њега: *Швàбе* Лг Т; *Швабòви* Лг; кат су *Швàби* најшле А.

4.31. Забележили смо и три именице с краткосилазним акцентом: *Дòда*, *Жѣка*, *Тѣѣа/Тѣѣо*. Ова последња деклинира се по обрасцу именица ж. и м. р., што је слично стању у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:233 и 235):

а) Нсг.: *Тѣѣа* Вн Др Ла, *Тѣѣа* је бѣò чòвек Вр, тàј *Тѣѣа* Ву, бèше *Тѣѣа* ДД, сàт ка *Тѣѣа* ўмре ДД, жѣвеò *Тѣѣа* Др, а што је се *Тѣѣа* задўжиò Др, дòшо *Тѣѣа* Ла, ўзо *Тѣѣа* Ла, а *Тѣѣа* и дàò влàс Ло, а *Тѣѣа* глèда у краљѣцу Мàрију Ло, да помòгне нàш друг *Тѣѣа* У; *Жѣка* Вн Ло Ск; àјде, *Жѣка*, довићèња Ск;

Гсг.: о *Тѣѣе* Бд, лѣчно би ишàò ко *Тѣѣе* да те тўжим Ло;

Асг.: Штà, реко, вѣ чўвате — *Тѣѣу* ДД, Ма *Тѣѣу* нѣкад нѣсам ни чўла ДД, на *Тѣѣу* К, мрзеò *Тѣѣу* Ла, а ел ѣстина д ѣмаш *Тѣѣу* (слику) Ло, тѣ си мòга *Тѣѣу* дàò ЛО, по(д) *Тѣѣу* Ла; јà знàм *Дòду* С;

Дсг.: ел знàш тѣ да *Тѣѣи* нѣје мèсто у твè сòбе Ло;

Лсг.: о *Тѣѣи* Лг;

Исг.: мѣ смо по(д) *Тѣѣом* прожѣвèли Вр, по(д) *Тѣѣом* Бд Ра СМ;

б) Нсг.: *Тѣѣо* ДД Ку Лг Ра, кàки *Тѣѣо* бѣò ДД, нѣје тò тàј *Тѣѣо* Ку, друг *Тѣѣо* Ку;

Гсг.: прè *Тѣѣа* Ла;

Асг.: кўкаду на *Тѣѣа* Вр, пцўју *Тѣѣа* Вр, глèдаò на другà *Тѣѣа* Ку;

Дсг.: знàò сам самò владàру *Тѣѣу* да слўжим К, кàжи *Тѣѣу* П.

4.32. Именица *ўјак* јавља се у наведеном облику, али и са суфиксима -ка и -ац. У грађи се нашаò само један пример од хипокористичне форме *ўја*:

а) *ўјак* В Ли С, код *ўјака* В, *ўјаку* Ку, са *ўјаком* С;

б) *ўјка* Р Ш, да си *ўјку* сарàнила Ко, *ўјка* Р, од *ўјке* МП;

в) мòј *ўјац* Вр Лг, брàт од *ўјца* Ли, од *ўјца* роћèног Вр, брàћа од *ўјца* Р, код *ўјца* Вн, сèстра од *ўјца* Ос, имàла сам једнòга *ўјца* М;

г) ў брè, *ўјо* Вр.

Иако немамо грађу из свих пунктова, ипак можемо констатовати да су форме с -ац чешће у моравским селима.

4.33. Светац који се слави 16. новембра именован је именицом у женском и мушком роду, али ваља напоменути да је први случај знатно чешћи:

а) Нсг.: сѧд кѧд је *Ђурђица* јѧ нѧ знам С;

Гсг.: од Задѧшне недеље до *Ђурђице* Вр;

Асг.: слѧвио *Ђурђицу* Вр, на *Ђурђицу* отишо у вѧјску Вр, нѧсам ѧшла на *Ђурђицу*, нѧсам на Ђурђевдан Лу;

б) јесѧњи *Ђурђиц* С, слѧву *Ђурђица* ВД.

4.34. И мушко име *Александар* може да има и наставке *а*-промене:

а) ѧдржали су гѧвор Стѧпа, па ѧдржо престолонѧследник *Алексѧдра* Ло, овѧ што сам кѧзѧ да је рањен *Алексѧдра* бѧо Ло, *Алексѧдри* је бѧла пребијѧна једнѧ нѧга Ло, дѧнели *Алексѧдру* Ло;

б) ѧмам слику краља *Алексѧдра* Ло.

4.35. Вишесложна имена, обично грчког порекла, у Нсг. завршавају се на *-ије* и *-ија*. Први тип је нешто чешћи и мења се по обрасцу именица м. р., а други је ређи и деклинира се као именице ж. р. *а*-основе:

а) Нсг.: *Аксѧнѧије* Годѧровић Ло, свети *Алѧмѧије* Ск, свети *Анасѧѧије* Ли, *Арсѧнѧије* Ј, *Аѧанасѧије* Јѧзић Го, *Васѧлије* Вн, деда-*Вићѧнѧије* бѧо Гл, *Димѧѧирије* Ло Т, *Захѧрије* Су, *Милѧнѧије* С, *Милѧнѧије* му ѧме С, *Танѧсије* Мѧгић ДД, *Танѧсије* Т;

ГАсг.: и слѧвим свѧтога *Јелѧсија* Бд, од ѧца *Милѧнѧија* П;

Дсг.: кѧжем јѧ *Димѧѧирију* Ло, *Теодѧсију* дѧо имање ДД;

б) Нсг.: *Алѧмѧија* Вр, и дѧђе свети *Лѧмѧија* У, *Враѧоломѧија* Бд, *Димѧѧирија* Кр, *Зѧрија* Мх, нѧки *Милѧнѧија* Лу, а тражи те *Милѧнѧија* Талијѧна ѧнук С, *Танѧсија* Ду;

Асг.: слѧви *Алѧмѧију* Вр.

Иако не располажемо грађом из сваког пункта, ипак можемо констатовати да се примери са суфиксом *-ије* могу срести на целој територији, а они с *-ија* углавном изостају у моравским селима. И у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:236–237) и Драгачева (Ђукановић 1995:128) чешћи су примери на *-ије*. Именице на *-ија* преовлађују у Банату (Ивић... 1997:30), у Срему (Б. Николић 1964:342), у Бачкој (Поповић 1968:173), у Поцерини (Московљевић 1928:IV), у Мачви (Б. Николић 1966:202), у Колубарн (Б. Николић 1969:46).

4.36. Мушка имена на *-оје* ретко кад прилазе именицама *а*-промене:

а) НВсг.: *Блѧгоје* ВО Ј У, *Вѧѧоје* Лг, *Мѧлоје* Вн Т, *Рѧѧоје* Вн, *Сѧѧоје* Лг, *Сѧѧоје* Ду, *Сѧѧаноје* Вн Ли Т; ѧј, *Блѧгоје* У, а дѧеш тѧ, газда-*Мѧлоје*, да плѧтиш тѧ В; Асг.: мѧ се окрѧнемо на тѧга *Блѧгоја* ВО, за *Блѧгоја* Милосѧвљевића МО;

б) *Мѧлоја* Ло, чѧка-*Сѧѧаноја* Ву, *Сѧѧаноја* Ло.

У Банату (Ивић... 1997:30), Бачкој (Поповић 1968:173), Срему (Б. Николић 1964:342) и у Мачви (Б. Николић 1966:202) мушка имена на *-оје* прешла су у *a*-деклинацију.

4.37. И имена типа *Андреја/Андреј* деклинирају се по обрасцу именица женског рода, што је чешће и мушког, што је ређе:

а) Нсг.: *Андреа* се родио Бд, свети *Андрѐја* Ск, свети *Панџелѐа* Ву;
Асг.: сла̀вимо светог *Панџелѐју* Вн;

б) *Андрѐј* Бд.

4.38. Имена типа *Миљивоје/Миљивој* у Нсг., као што видимо, могу се завршавати на *-е* или на нулту морфему. Први тип је чешћи:

а) *Борѝвоје* ВО Т, *Крстѝвоје* Т, *Миљвоје* Вр Ј Лг;

б) *Миљивој* В, та *Миљвој* Лг.

4.39. Име једног од старозаветних пророка завршава се на нулту морфему, а не на *-ија*: *Језекиљ*, како ли С, ал поштују некога *Језекиља* С.

4.40. Мушки хипокористици и имена типа *Раде*, *Миљанче* у косим падежима и облицима присвојних придева имају проширење *-иј-*:

а) мога *Банџеџа* В, *Ванџеџа* ДД, за *Динеџа* С, *Жилџеџа* Пајџића С, са овдга *Жилџеџа* С, овдг нашега *Миљџеџа* Ли, с *Миљџеџа* Вн, дного *Радеџа* отац Гр, мдг *Радеџа* Мх, *Сџеџа* ДД, ондга *Цџеџа* С;

Бдлеџу сам дала Вн, ја дам *Радеџу* паре Лу, па шдд дајеш *Радеџу* Лу;

Банџеџов Лг, *Бдлеџова* Ш, *Кдлеџов* сџн Ш, *Лалеџова* жџна Лг, *Миљџеџовога* тџста мџти Ли, ди је овџ *Сџеџова* кџћа ДД;

б) код *Бранџеџа* ДД, пита ме *Дрџкџеџа* Рџтковога Милџанка ДД, за *Милџанџеџа* Гр, од *Милџанџеџа* Др.

Међутим, имена типа *Ђорђе* и *Ђурђе* немају проширење: дам *Ђорђу* ДД, сла̀ви светог *Ђурђа* М.

4.41. Именице *хлеб* и *лук* у Насг. имају суплетивне облике, при чему су они под *a* најчешћи:

а) Нсг.: *лџба* В ВД Ву Др Лг МК Рд Су У Ш, бџли *лџба* Гн, јџдџн *лџба* А, лџп *лџба* ВД, *лџба* лџп Го, лџп је *лџба* бџно С, онај *лџба* Др, п онај *лџба* оваки Ко, она *лџба* Гн, та *лџба* се печџ ВО, кат се печџ *лџба* Ли, тџ се печџ *лџба* МО, печџ се *лџба* Мх, тџ се пџко *лџба* А, пџко се *лџба* МО, испечџ се *лџба* Кр, није пџчен дџбро *лџба* Кр, тај *лџба* Ку Мл Ш, кукуруџзни *лџба* ДД, пшенични *лџба* ДД, овољики *лџба* Мх, дрџкше је *лџба* од њџ Мх, сџмо о тџста *лџба* Мх, пџт ѝљада *лџба* М, скџп *лџба* М, више прџја него *лџба* Ос, сла̀ђи *лџба* Ос, кџм, Гџно, *лџба* С, мџте се *лџба* Вн К Ск, трџба *лџба* да с умџси Гл, замџсимо *лџба*, па *лџба* крџне У, и тај *лџба* нарасте овољики вџлики У;

лѹка Ба Вн Ву Кр Ла МК МО Рд С Се Ск Т У Ш, бѣли лѹка ВД Р Рд У, бѣли и црни лѹка Гн, црвени лѹка Ли, црни лѹка ВД У, онај лѹка црни Ла, лѹка се пржи Су, и лѹка се прска Се;

Асг.: трѣба да мѣсим лѣба ВК Вл С, трѣба да мѣсиш лѣба Гл, мѣсимо лѣба МО, лѣба је мѣсила Мх, нѣсам лѣба мѣсила Ск, мѣсили смо лѣба Кр, замѣсимо лѣба У, да размѣси лѣба С, умѣси лѣба Гн Т, кад умѣсимо лѣба В, леп лѣба умѣсу Бд, мѣтеш лѣба или проју МО, мѣтемо тај лѣба У, мећала сам лѣба у фуруну У, кат сам слѣгала лѣба у вуруну У, печѣм лѣба МО Ск, печѣш лѣба К Мх, печѣ лѣба Мх, да печѣмо лѣба Кч П, печѹ лѣба Се, пѣкли лѣба Су, зна и да лѣба баџи у фуруну Гр, да не баџаш лѣба С, да ти поѡ да вино и лѣба Ск, донѣла нѣки лѣба Бд, па однѣсем лѣба Кр, кунѹју сви лѣба Мл, лѣба кунѹе кад ѡне Гл, нѣнемо ни бѣли лѣба Го, поддигли лѣба Кр, поје и тѡрбу и лѣба ВО, мѡра да пољуби та лѣба А, сѣчеш лѣба Ј, тражу лѣба ДД, не да лѣба Се; за лѣба Ву Ко Кч, дотрчим за лѣба Кр, ми нѣмамо на̀ре за лѣба Р, идѣм за слѣдовање, за лѣба С, замѣсим за лѣба У, по пѣт на лѣба Ку, ма̀же на лѣба Ло, зрно пуно са лѣба Р, са лѣба Ш, у лѣба Ш ѣво да ти се кунѣм у та лѣба Ло, имѣло свѣ и лѣба и уз лѣба Го М, донѡси јом лѣба и уз лѣба МО, нѡсиш лѣба и уз лѣба Се;

бодѣмо лѹка МК, држи лѹка, кромпир А, исѣкла паприку, исѣкла лѹка Ко, испрѣжимо лѹка Ш, продајеш лѹка Лу, садила лѹка Т, сѣємо лѹка Го, лѹка сѣємо Су, да сѣјемо лѹка црни МП, сѣјемо та лѹка Мх, сѣјемо лѹка Са, сѣјали смо бѣли лѹка, црни лѹка Се, носѣеш лѹка Са, носѣјала сам та̀м бѣли лѹка, црни лѹка, грашак У, чупѣ лѹка Са У; леја за лѹка Ла, у лѹка Ск;

Гсг.: биће лѣба К, врло је сла̀бо имѣло лѣба ВО, није бѣло лѣба ВО, нѣма лѣба Го Ку, нѣмамо лѣба Лг, прѣ сам бѣла жѹдна лѣба толико да јѣм Ос, комѣт лѣба Кр, парче лѣба С, умѣсим чѣтир-пѣт лѣба Кр, по чѣтир-пѣт лѣба Су, лѣба ми У, ту̀рн парчићи од лѣба Го, мѣси кола̀чи од лѣба У, дошло је до лѣба Гл;

б) Нсг.: лѣб В Рд У, врѹћ лѣб ДД, лѣй Ш; лѹк црни Ск;

Асг.: ѹзѣмо лѣб У, нѣмамо лѣб У, како сам ја мећала лѣб у фуруну У, и нећу да нѡсим лѣй С; лѹк да носѣјеш Ск;

в) Нсг.: лѣбац Др Ј Кч Ра СМ, леп лѣбац Рб, да̀ л се печѣ лѣбац К, и бѣо је сла̀дак лѣбац К; лѹкац Лу.

Ови суплетивни облици познати су и говорима централне Шумадије (Реметић 1985:237), Банатских Хера (Ивић 1958:335 и 347), Галипољским Србима (Ивић 1994:183–184), а и другим источнијим српским говорима (Ивић ... 1997:39 и нап. 394). У говору Батовца (мој материјал) забележили смо бѣли лѹкац/лѹка, али мѣсили лѣба, заклѡпимо лѣба, ѡна ти да̀ онај лѣба.

4.42. И именица *сѹра* има сличну судбину као и претходне две:

а) Нсг.: сѹра Вн Ко Кр Ла Рд Ш, онај сѹра Ву, тај сѹра Ку Р, а знаш какѣ сѹра Ло, леп је сѹра и от ко̀зе Ло, носѣо се сѹра на њиву Гр, прави се сѹра П;

Асг.: и залије та сѹра Ш, па исѣче та сѹра МК, да јѣш сѹра У, ту̀ се мѣте или прѣжена јаја или сѹра ВО, мећа сѹра У, поддѣвали сѹра Ос, прѣгѣсне сѹра кат поддѣли МК, притѣсне тај сѹра П; то̀ је за сѹра Ла С, мѡже и са сѹра Рд, уваљам у сѹра Се;

Гсг.: кїло *сїра* Гл Ку, ја їмам *сїра*, ја дајем *сїра*, ђни нећеу *сїра* М, *сїра* їмамо за нашу кућу Се, *сїра* смо имали У, баба извади *сїра* У;

б) Нсг.: *сїр* В МО С У, брзак *сїр* Ра, тај *сїр* Ко, лѣп *сїр* С, мѣте се онај *сїр* У;
Асг.: їмам лѣп *сїр* У, у посту нѣма *сїр* ДД, *сїр* имало љвек Ск, *сїр* дамо Су, носїла *сїр* Рб;

в) *сїрац* Вр;

г) Нсг.: *сїрење* К С Са Су, *сїрење* са паприком Ра, да ми је нѣко благо *сїрење* Го, лѣпо *сїрење* С;

Г(А)сг.: кїло *сїрење* С; чабар *сїрења* Го ДД, по кришку *сїриња* Др.

Ове последње облике углавном су употребљавали најстарији информатори: у Го (1897), у Са (1911), у Су (1912), у Др (1919) и сл.

Иако немамо грађу из свих пунктова, ипак можемо констатовати да се облик *сїра* јавља углавном на северу и југоистоку, а *сїрење/сїриња* на западу наше територије. Облици средњег рода на *-ње* срећу се у космајском и јасеничком крају централне Шумадије (Реметић 1985:238), у Крушчици (Ивић 1958:334), у биограчићком селу Реснику (Ивић 1978:145) и код Галипољаца (Ивић 1994:187, *сирње*). Облик *сир* чешћи је на северозападу, а *сїрац* само у Вр. У Батовцу (мој материјал) облик *сїр* знатно је чешћи од форме *сїрење*. У Чумићу (М. Грковић 1967:114) и Жабарима (Реметић 1986:535 и 543) јавља се само облик м. р. без суфикса *сїр*.

И код именице *зглоб* забележили смо суфиксално проширење *-ац*: *зглобац* Су. Проширење *-ац* (*лебац*, *лукац*, *сїрац*, *зглобац*) на нашој територији простире се од југозапада ка североистоку (в. карту бр. 2).

4.43. У нашој грађи именица *новац* забележена је само у једнини, за разлику нпр. од банатских говора где су плуралске форме знатно чешће (П. Ивић ... 1997:41): да би имђ *новац* Вр, да држїш тї *новац* МО, а нїсмо имали *новац* Ос, за *новац* пл без *новца* Кр, имђ сам ја дђста *новца* К, да дђјеш до *новца* Вр.

4.44. За разлику од стања у војвођанским говорима (Ивић... 1997:40–41), у којима именица *кукуруз* у Г по правилу има множинске облике, ми смо у нашој грађи у том падежу регистровали углавном сингуларске форме:

Гсг.: трајнио *кукуруза* Бд, а ђни чекали ис *кукуруза* нѣкога П, бїло је *кукуруза* љвек Ко, шаку *кокуруза* А, нїсу ђне дебеле от *кукуруза* Лу, кад је сезђна *кукуруза* брање Ск, прђја от *кукуруза* Ос, али и у пл. имала сам амбар *кукуруза* Т, колико ђне *кукуруза* дђбију Лу;

Нпл.: а *кукурузи* јђш нїсу ђбрани Бд, а *кокурузи* свђ до прђгђ Лг, класали *кукурузи* Су.

4.45. Именица *очици* у РМС забележена је као плуралија тантум, а у нашој грађи појављује се и у сингулару: *очици* Ла, али и *очињак* А МК.

4.46. Поједини ојконими мењају број или/и род:

Карловац: У Бд име овог града у Хрватској употребљава се у множини: за *Карловци*.

Рајшари: Име овога села паланачке (смедеревске) општине у Гл се употребљава у једнини: имала сам јену бабу, тѹ у *Рајшару*.

Пескови: Градивна именица *песак* у функцији микротопонима јавља се у множини: *Пѣскѡви* = Рашанска бѡра Ли.

Колари: Овај ојконим чува множину, али се срећу и једнинске форме: ко до поља пута до *Кѡлара В*, ис *Кѡлара Вр*, ис *Кѡларе Ко*, тѹ у *Кѡларе* живим Ко, али: ближе ка *Кѡлару Вр*.

Сараорци: Од овог ојконима могу се чути множинске и једнинске форме: тѹ е спадало и Лозовић и *Сараорци* Ло, ишла сам у *Сараорце* Го, д идемо у *Сараорце* Ло, дошла у *Сараорце* ђна Са, Немци су у *Сараорце*, а ђн у шѹму Лг, отѡрау у *Сараорце* Ло, једна ѹдата тѹ у *Сараорце* Са, ради у *Сараорце* Ск, *Сараорце* Ос; али: у *Сараорац* Ба, дѡле био *Сараорац* Го, та синовац је у *Сараорац* Лг, и *Сараорца* била Ло Са.

Милошевац: Овај ојконим има и множинске форме: *Милошеви* М, ја отиднем у *Милошевце* Ло, д идемо у *Милошевце* Т, једна ѹдата тѹ у *Сараорце*, једна у *Милошевце* Са, али јѡдан ми направно та споменник у *Милошевац* Са.

Радинач: Име овог села јавља се и у средињем роду: тако је настало *Радинач* Рд, од овог садашње *Радинач* Рд, па сам отишла у *Радинач* Ш, али и у *Радинач* Рд Ш.

Шалинач: Код овог ојконима срећу се и множински облици: пребегне у *Шалинач* Р, ја сам у *Шалинач* рођена Ш, из *Шалинач* Р.

Једрене: Као и у централној Шумадији (С. Реметић 1985:263) овај се ојконим мења по обрасцу именица м. р., али се срећу и облици по *i*-промени ж. р.: д идѹ на *Једрен* Ли, *Једрен* пѡо Ли, да ослобѡди *Једрен* Ли, запосѡли *Једрен* Ли, кљѹчеви од *Једрена* Ли, кљѹчеве од *Једрена* Ло, там рѡтовали на *Једрену* ДД, али улазио у *Једрени* Ло.

Ковиљ: Име овог бачког села употребљава се у с. р.: и у *Ковиље* (ишли у манастир) Ла.

Иако већина ојконима на *-е* није употребљена с конгруенцијским индикатором, сврстали смо их у множинске форме. Да би требало бити опрезнији показују сингуларски облици средњег рода типа *Радинач*, *Ковиље*.

Именице које мењају род

4.47. Неке именице м. р. прилазе именицама ж. р.:

изваду ни из *ајсе* Ло; *бицикла* Ву Ку Т, етѡ му *бицикла* тѹ Гл, понѡка *бицикла* Гл, немѡј да глѡдаш него дѡжи *бициклу* да се *бицикла* не полѡми Мх, нај (узми) *бициклу* Мх, вѡзим ја *бициклу* Мх, ја ти паднем са свѡ *бициклу* па у тај канѡл Мх, да ми да и *бициклу* да учѡм Мх, *бициклу* Ли, има *бициклу* Ву, *бициклу* и у њѡву иде Гл, на *бициклу* ВД Ј, кѹпио *бициклу* МО, *бицикле* опраља М, ниј имѡло *бицикле* Ск, али и *бицикл* Ву; *бѹтика* (бут) према шунка, плећка Се; *гѹња* (гуњ) „део гардеробе“ ВО, има капѹт *гѹња* — звѡла се *гѹња* Ли; *ђерма* Ш, на тѹ *ђерму*, али чешће *ђерам* Вр МК МО Р С Су; а чѹпавци тѡ су *дидѡше* јѡдне биле „идиоти“ Др; ка ис *кабле* Ку, али и у *кабао* А, на *каблу* А; *кѡнка* Кч, ис *кѡнке* Ло, кад ми погледамо на *кѡнку*, стражѡр па вѡр стој, шѡта Ло, ми ћемо крос *кѡнку* и д утѡчѡмо Ло; *кѡчања* В П У, *кѡчање*

(Нпл.) В, али и онда има само да остане она *кочањ* К, *кочањ* Се; *крчага* Ш; *маневра* Ву, али неки *маневар* Ли; *мушкајила* МК МО, имали смо *мушкајиле* Ба, имама *тѐ мушкајиле* лѐпе, младе Се; али и у ср. р.: имама неко *мушкајило* Мх, *дбро мушкајило* Т, од *мушкајила* Т³. Именице *осија* (Срем), *осаи*, *осајал/осија*; *осаи*, *осаји* (РМС) у нашем говору јављају се у сва три рода: *сиљка* МК, *осиљке* Вн П (ж. р.); *осаћ* А Би В ВО Ла, излази она *осаћ* А, нема тог живота што имало бадље, бадље и *осаћ* са том бадљом В (м. р.); *то* се зове *осаће* Гр, *саће* У (ср. р.).

Петак као дан седмичног поста поводи се за *средом* у везаним конструкцијама: *ми* постимо *среду* и *иџику* В, *постио* сам и *среду* и *иџику* ВО. Треба приметити да аналогја није захватила акценат ових именица.

Именица *иџац* спорадично се среће у ж. р.: *пўна иџац* Ло, ондак сви *дўђу* на *иџацу* Ло, на *иџаци* М, на *иџаци* Се, али знатно чешће у м. р.: *иџац* Ву Вн ДД МК П, *ди* је *иџац* Мх, када је *иџац* П, *жѐнски иџац* Мх, *стўчни иџац* Мх, онај *иџац* У, на *црни иџац* Гл, *за иџац* Ра, на *иџац* Вн Гл ДД Ку Лу МО Ск СМ Су У Ш, долазимо ко тебе на *иџац* У, *дўшо* на *иџац* У, *д* идѐм на *иџац* Ск, *ти* мўраш *д* идѐм на *иџац* Лу, *идѐ* на *иџац* Гл, *сваки дан* на *иџац* иде МО, *ишла* сам на *иџац* ВД МК, *нисам* *ишла* на *иџац* да *кўпим* Са, *нўси* на *иџац* МО, *па нўсимо* на *иџац* Ос, а *ја* на *иџац* седѐм У, *тражу* на *иџац* Ла, на *иџац* Бд, *до иџаца* У, *кот иџаца* Ло, *са иџаца* В, *по иџацу* Вн, на *иџацу* Мх, а *ја* сам на *иџацу* *бџвў* *више пўта* Ло, *то* сам *бџвала* на *иџацу* П, *кат* сам на *иџацу* В, *си*н ми на *иџацу* МО, *ка* сам *била* на *иџацу* У, *има* *башта* на *иџацу* С, *ја* сам *продавала* на *иџацу* у Сарабрце ДД, *што* су *продавали* на *иџацу* Ла, *остала* сам у Београду на *иџацу* У, *нисмо* на *иџацу* В, *кад* *површиш* и *завршиш* *пўсо* на *иџацу* У, *нико* не *смѐ* на *иџац* да *мѐте* онѐ *ствари*, *по иџацу* *траве* ил *нѐшто* *такў* У, *па* *нашле* се на *иџацу* Ш, *по* *пијацима* Др. Ови облици на -у, када су без парадигматског индикатора, могу бити третирали и као акузативне форме ж. р. Именица *иџац* мушког је рода и у Биограчићима (Ивић 1978:157), у централној Шумадији (Реметић 1985:270).

Именица *ћошак* јавља се у сва три рода: на свѐ *чѐтир ћошке* Ку, *ћошке* (НАпл.) МК, *бацамо* *ораси* и *по ћошке* Ш, *мѐту* се *дирѐци* у *ћошке* А; *па* се *мѐте* у *ћошку* *јѐдну* Ли, на *другу ћошку* Ку, *н овў* *ћошку* Ку (ж. р.); *н онај ћош* Вн, *н овај ћош* Вн, *до овўг ћоша* Лг, *ћошак* В Вн МК У, у *чѐтири ћошка* Вн МК (м. р.); *ћоше* В Су, на *ћоше* Гл, *дўђем* на *ћоше* зграде ДД, у *ћоше* Р С, *ја* сам *такў* *боравио* у *ћоше* Лу (ср. р.). И мушки и женски род ова именица има и у српским банатским говорима (Ивић... 1997:43). У Батовцу је ова именица ж. р. *ћошка*, на *ћошки* (мој материјал).

Наводимо и остале именице које се јављају у ж. р.: *кака* је *сиџра* била Др; *иулу́ска* Ли, *иулу́ска* Ш, али *иулуз* Ли; била *јѐдна ујас* Гр; *иушору* *остаџи* *спўља* А, али *иушор* ВД; *ни* ме *интерѐсовало* *никака фўдбал* Ву; *хамбургка* „врста *грожђа*“⁴ Ла МП; *цўкла* У, *да* му *удари* *овў цўклу* М; *никаку* *имѐку* Се; *такў* смо *стало* *у иџици* Р.

³ Облици мушког рода типа *мушкајил/мушкајили* (Срем) нису забележени.

⁴ У Срему се ова врста *грожђа* зове *хамбург* (мој материјал).

Након изложене грађе можемо закључити да се род најчешће мењао дери-
вацијом: *ѿ:а: айс: айса, гуњ: гуња, ћерам: ћерма, идиоѿи: идиоѿе, кабао: каба, го-
нак: конка, крчаг: крчага, маневар: маневра, мушкаѿил: мушкаѿила, ћошак: ћошка,
уѿор: уѿора, шмек: шмека, шѿиц: шѿица; ѿ:ка: буй: буйка, кочањ: кочањка, ѿу-
луз: ѿулуска, хамбург: хамбургка; уп. и осаћ: осѿька.*

Када је исти парадигматски индикатор, тада је олакшан пут к промени и
конгруенцијског индикатора: *ѿуна ѿѿац, једна ужас, никака фудбал.*

Услед фонетских промена (*сѿѿрах > сѿѿра*) коренски вокал доживљава се као
парадигматски индикатор.

У промени рода именица учествовала је и аналогија: постимо *среду* и *ѿеѿку*.

4.48. За разлику од стања у неким другим дијалектима, следеће именице
остају мушког рода:

неки *ѿуѿо* Мх; *чез* (чест) *багрем* био Ло, *багрен* Т, од *багрена* А; нек понесе
белег от куће Лг; у *Бѿѿољу* Бд; *ћерћив* А; воли *кера* МП; дајте ми *кѿсур* У; *радила*
до *минуѿа* Ву, *пѿт минуѿа* Ш; *млѿн* А Вр Кр Лг Ос П Р Рд, тај *млѿн* Ли, неки *млѿн*
Лу, *млѿн* А Бд Лг МК С, преко пућа *млѿна* ДД, три *млѿна* К, из *млѿна* К, код *млѿна*
Ос, био је после тунак у *Смедеревску Паланку* у *млѿну* ВО, у *млѿну* Вр С, у *млѿну*
А, у тим *млѿну* Ли, двојица раде у *млѿну* С, *млѿнови* Бд Вр К, давали *млѿновима* А;
нероз ѿма (нервозу) Вн; тај *ѿвлак* Рд; из два *ѿѿрона* Ск, из једног *ѿѿрона* Ск;
ѿерѿнач Ло Са Ск Су Ш, *ѿерѿнач* Се У, *ѿерѿнац* Вн Ли, *ѿерѿнац* Кр Су, *кѿла ѿѿѿи-*
ца МО; *ѿорез* Вр Др Ла Ли С Ск, неограничен *ѿорез* Ло, *ѿорез* Бд Вн Р У, он *плаћа*
ѿорез Ву, *ѿорез* Р, од *ѿореза* К, радио на *ѿорезу* Кр, велики *ѿорези* Би Вр Др Ш, *ѿо-*
рези Ву; носим *ѿоскур* (паскурицу) Вр МК, *ѿоскурник* Гл; овај *раѿи* Го, тај *раѿи* Ба
Ш, кад је био *раѿи* Су, кад је почео *раѿи* С, после други *раѿи* Вн, први светски *раѿи* Би,
то је био турски *раѿи* Би Лг МО; три *раѿа* Би, у почетку *раѿа* Го, до *раѿа* Ли; оти-
шо у *раѿи* Ву Ли, у *раѿи* био М, у *раѿиу* био МО, отац ми био у *раѿиу* ВД, брат ми био
у *раѿиу* Го, муж ми био у *раѿиу* у Босну Рд, као што му брат иде у *раѿиу* Ву, нисам
отишо у *раѿиу* Вн, кад ми мој свекар пошо у *раѿиу* Ву, о *раѿиу* ВД, о *раѿиу* Су. Ова
именица је женског рода у говору Пиве и Дробњака (Ј. Вуковић 1938–39:50), а
средњег у неким селима централне Шумадије (Реметић 1985:237–238).

Мушког рода су и следеће именице: *слинац* (слина, слине) Кр; *мали* један
собѿчак (мала собѿица) А; д *ѿзмеш ѿѿѿи* Кр, овѿ ми не даду у *Смедерево ѿѿѿи* Мх,
ни ми тражили *ѿѿѿи* Мх, неће да ме *прѿму* без *ѿѿѿа* Мх; *ѿѿѿин* (утрина) Ла;
ѿѿѿур (ушура) Ву; *фрѿнѿи* Ко Лу МО Т, био *фрѿнѿи* Би, наш *фрѿнѿи* Т, ту нѿе посто-
је више *фрѿнѿи* Ло, та *фрѿнѿи* пробѿо се Лг, турски *фрѿнѿи* Ло, за *фрѿнѿи* Др, на
фрѿнѿи Бд Ли, на руски *фрѿнѿи* Ку, на солунски *фрѿнѿи* Ос, пред *фрѿнѿи* К, у на-
родни *фрѿнѿи* Лу; с *фрѿнѿа* Ву; био на *фрѿнѿиу* А Бд Др, а то било на *фрѿнѿиу* ВО,
кад је био на *фрѿнѿиу* П, на *фрѿнѿиу* мој свекар био Се, што је био посе на *фрѿнѿиу*
Т, на солунским *фрѿнѿиу* Ли, кѿји су били отишли тамо на *фрѿнѿиу* Ву; *цѿдѿњак*
(цетка за течност) У; од *чама* (од чамовине) Ла; *шѿѿѿор* А В ВД Вн Ву К Кр МК
Мх Се Ш, пот *шѿѿѿор* Ла Лг, *шѿѿѿор* велики Ск, *шѿѿѿори* А Бд Ку Ли Ло П Ш, *шѿ-*
ѿѿор У, *шѿѿѿори* ВО; *шѿѿѿорско* крило В; нагрнемо та *шѿѿак* (шѿјаку) Лг; у тај
шѿѿѿз Ку МО; онај *шѿѿѿц* Су; меће се у *шѿѿек* то У.

4.49. Деминутивима м. р. на *-ић/-чић* конкурише творбени модел с. р. на *-че*:

а) *асталић* Ла, *Рајкићев бунарић* Бд, *кошић* Ку, *ланчић* Мх, *листић* ВД Кр, *лојарић* Вн, *йошдчић* У, *Циганчић* Др, два *Циганчића* Ба, *цревић* У, у *чанчић* У, *штиајић* ВД Ли; *залогајчић* леба Кр, *камёнчић* Мх, *кожучић* У, *сјо́чић* Ск;

б) *аста́лче* Ос Р, *балонче* вина Ли, *виногра́че* Рд, *грађанче* Р, *ђаволче* Бд, *јелече* В Ку, *кайиче/кайиче* Су, *коњче* ВД, *кожуче* МК, сас једно *колче* Р, *кревече* Гл, *кумче* Мх, *ланче* Мх Се, *лонче* Вн Ли, *морско ора́шче* Су, *пайи́енче* ВД, *пийи́бље* Су, *сандуче* Вн Го, *санти́рче* Р, једно *сино́вче* Ш, на *шаванче* Др, једно *шодиче* ма́ло Др, *чобанче* Ба, једно *цакче* Лу.

Изложена грађа не показује јасан ареал.

4.50. Именице којима се означава сродство или титула ако се нађу уз властито име, губе свој акценат и постају индеклинабилне:

Гасг.: вџди се *краљ-Алекса́ндра* слика Бд, њни су превезли *џрини́ц-Гаври́ла* У, кот *хајдук-Ве́лка* ВО;

Дсг.: па зал *кума-Све́йти* толико КО;

Всг.: глѐ, *баи́а-Или́ја* Р, а ѡнеш ти́, *газда-Ми́лоје*, да пла́тиш то́ В, *деда-Ца́јо* Р, *чика-Ду́цо* С, *чика-Ђу́ро* С, *чика-Ми́лоше* Р, *ћу́ти*, *чика-Ми́шио* Ли, *чика-Ми́шко*, тебе нешто ни́је добро Ла, а мо́ отац ка́же: *чика-Нико́ла* Ву, *чика-Сти́ево* Р.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

Вокатив једнине

4.51. Као што је то случај и у другим нашим говорима (уп. нпр. говоре Баната, Ивић... 1997:46) и овде је акценат Всг. именице *де́ше* различит у односу на стање у Насг.:

де́ше ВД Др Кч Са Ш, *еј*, *де́ше* Р, све́ кошта, *де́ше* Бд, црно *де́ше* В, слу́шај, *де́ше* Ло, е, мѡје *де́ше* М, тако ти је, *де́ше* М, и тако то́, *де́ше* Мх, матѡра сам, *де́ше* Са. Напомињемо да смо облик *ди́јеше* забележили само на крајњем југозападу испитиване зоне, у Рабровцу.

Инструментал једнине

4.52. И код именица с. р. у Исг. иза (некада) палаталних сугласника доминира наставак *-ом*:

а) вѐзане *гво́зђом* А, са *гво́зђом* В СМ; *кољом* Бд; са *грањом* Бд, ви́ше са *имањом* Го; *џруњом* Бд, са *џруњом* РБ, *цеџном* Бд; са *гво́ззом* ДД; са *си́риши́ом* С;

б) са *гво́зђем* Кр; са *здрáвљем* В; са на́шим *знањем* МП, са *ила́њањем* Ли.

в) К-Р наставак *-ем* иза тврђих сугласника у нашим говорима код именица ср. р. није забележен:

з *друшћий* (в)ом А; са *млѣком* ВО, с *млѣком* Го; са *огледѣлом* МК; с *вином* А, са *крзном* МК; са *блѣйом* А Ву МК, са *дейшѣйом* В, чорба са пуњеним *илѣвчѣйом* С; ђувеч с *мѣсом* Вн.

Генитив множине

4.53. Као и код именица м. р. и код именица с. р. у Гпл. најчешћи је наставак *-а*: да нѣма толико *вѣзила* Т, пуна штѣла *гѣвѣда* Ос, близу *грѣбаља* Ос, више *домѣйнстѣва* Гр, било је *дрвѣша* Рд, око стѣ *дрвѣша* Т, па мѣтемо *пѣ-шѣз зрна* Го МО, *пѣ-шѣс зрна* Р Су, *пѣт зрна* Ба МК, од *јѣја* Ли, а јѣ напуњим *јѣја* С, више *јѣја* А, тријес *комѣта јѣја* Лу, стѣ *јѣја* МО, по двѣста *јѣја* Ло, напуњи *јѣја* МП, а јѣ нѣмам *јѣја* толико млого М, фѣрбамо *мѣл јѣја* Са, *пѣт јѣја* Ли, *сѣдам јѣја* Су, *двѣјс комѣта јѣја* МП, по *деведѣсет јушѣра* Ло, до овѣ *јушѣра* (део дана) Ос, по *дѣсет кѣла* Бд, по *пѣ-шѣс кѣла* Др, *пѣт кѣла* У, с *кѣла* Ла МК, о(д) *тѣ мѣстѣа* Го, на *пѣт мѣстѣа* забодѣ *грану* Ло, на *пѣт мѣстѣа* Ш, па донели смо *кѣла одѣла* Го, *триста чуда* Лу.

У одређеном кругу именица јавља се и наставак *-и*:

код *гѣведи* А Бд, мѣтеш од *гѣведи* М, три-четѣри *пѣра гѣведи* А, по *шѣз гѣведи* Др, *дѣвет гѣведи* С, *дѣсет гѣведи* Бд, *тѣлко гѣведи* МО, *ѣма гѣведи* МО, пуно *крѣло јѣји* Т, по *пѣсто јѣји* се фѣрба В, *пѣт кѣли* Др, *ѣсам кѣли* А, *двѣјс кѣли* Ло, *пѣдѣсет шѣсет кѣли* А, по *стѣ кѣли* Др, нѣма ни *кѣли* ни *вѣлова* А, *кѣлко ѣмаш тѣмо* у *ливѣди кѣли* А, пуно *сватѣва кѣли* МО, *кот кѣли* В, ис *тѣ кѣли* А Ли, и *мѣ сѣми рѣпамо* с *кѣли* Лг, *бес кѣли* ВО, *ѣјде кот кѣли* да *видиш штѣ* ти је *дѣда кѣпио* Ск, *преко тѣ кѣли* А, *стовѣрај* с *кѣли* Лу, *прейтио ме* са *кѣли* С, *сиђем* са *кѣли* С, *Бугари* с *лѣђи удѣру* на *Срѣби* Лг, *сас лѣђи* Лг, на *шѣс мѣстѣий* МК, *вѣзѣли* на *пѣ-чѣс мѣстѣи* Т, из *уѣстѣи* Ло, о(д) *црѣви* Го.

На основу непотпуне грађе, можемо само наслутити ареал наставка *-а* и *-и* код именице *кола*. Наиме, први је везан за северније говоре, а други је присутан по целој територији.

Углавном код именица које чувају стари дуал по *i*-промени јавља се наставак *-ију*: *очѣју* ми Вн Вр У, без *очѣју* ВД Ли Ск, из *очѣју* Лг У, штѣ *бѣдем ђѣрава* код *очѣју* Ск, од *очѣју* Го МО, *иза ушѣју* У, од *ушѣју* А.

Гпл. именице *устѣа* у Ск гласи *из устѣију* и *из уѣстѣа*. Први пример нам је саопштио најстарији информатор (рођен 1908), а други нешто млађи (рођен 1921).

И именице ср. р. с проширењем основе на *-и-* у једнини и суплетивном множином у Гпл. имају наставак *-ију*: *ѣрацију* МО Се У, *пѣт ѣрацију* МО, *ѣмам сѣдам мѣли ѣрацију* Кр, *десетѣну комѣда ѣрацију* МО, *двѣнајс ѣрацију* Лу, *ѣмаш пуно ѣрацију* Гр, више *ѣрацију* Мх, *пѣт ѣрацију* Бд, *ѣрацију* Би.

Датив множине

4.54. У овом падежу јавља се наставак *-има*: да *полѣжемо гѣвѣдила* МО, а *ѣженскарѣињѣма* кѣке У, *ѣн дѣо тѣ овлашѣѣњѣма* М. Наставак *-ама* нисмо забележили.

Инструментал множине

4.55. У овом падежу богат је инвентар наставака: *-има, -ма, -ама* и *-и*:

а) Наставак *-има* је најчешћи: па г ударим *вра́џима* Бд, са *го̀ведима* Бд, з *го̀ведима* В, *ја́јима* Кр, с *ја́јима* В, са *ја́јима* ВД, воденица са *камѐњима* Др, *ко̀ленима* гња̀ви Ло, с *ко̀лима* ДД Ко Р, ишли њего̀вим *ко̀лима* В, ишли *ко̀лима* МК, па *ко̀лима* га̀зили ДД Ло, с *ко̀лима* А Бд В Ву Др Лу МО Мх У, одо̀ше с *ко̀лима* ДД, ка до̀ђе с *ко̀лима* Лу, с *ко̀лима* се ву̀кло Лу, са *ко̀лима* В Го, крѐнемо ми сас *ко̀лима* Лг, са *ко̀лима* Ск, *кри́лима* Су, с *у̀жима* Гр;

б) с *ко̀лма* Кр Т, и крѐнемо се с *ко̀лма* Лг, он ка до̀ђе *ко̀лма* М.

в) Наставак *-ама* забележили смо само у једном примеру: ту су људи ра̀дили ру̀чно *коли́цама* Т.

г) Наставак *-и* је нешто чешћи: да испр̀жимо с *ја́ји* В, у̀зели ми ко̀кошку са свѐ *ја́и* Са, са *ко̀ли* ВД, с *ко̀ли* А Ба В Ли, с *ко̀ли* ВО С.

Локатив множине

4.56. У нашој грађи у овом падежу нашли су се примери с наставком *-има* и *-и*, који је архаичнији и ређи:

а) иду по овим *бр̀дима* Лу, на *вра́џима* СМ У, за̀веса је на *вра́џима* Ра, по *гу̀мнима* Лу, на *дрѐвѐћима* К, на *ко̀лима* ВО К, доносило се на *ко̀лима* А, на истим *ко̀лима* Ли, у *ко̀лима* Бд В Др Ли МО, на *ле́ђима* Бд Се Ск, носим ту љу̀љку на *ле́ђима* Ск, носйо на *ле́ђима* С, на *ле́ђима* МО, да осѐту на *ле́ђима* Ло, по *ле́ђима* МО Ра, у *илу́ћима* Бд, игрѐ сам у *и́релима* Бд, по *се́лима* Бд, наредимо по *се́лима* Кр, имало се по ту́ђима *се́лима* Р, по *у̀сџи́ма* Ла Се Су, ударила га п *у̀сџи́ма* Ск, а он је па̀ру др̀жо (у) *у̀сџи́ма* Бд, добио (у) *у̀сџи́ма* В;

б) тај Немац стој на *вра́џи* Ло, и Шва̀бе на *вра́џи* Ло, на *ко̀ли* Кр, отидне на *ко̀ли* Ло, и она седи са мном у *ко̀ли* Лг, пу̀шка у *ко̀ли* била Лг, Шва̀бе свѐ онѐ ко̀жне то̀рбе на *ле́ђи* Лг, у *нѐдри* ће па̀ре да ста̀љаду У, по *у̀сџи* Ли Ос, по *у̀сџи* те по̀знаје М, мара̀ма ми у *у̀сџи* ДД.

Видимо да међу примерима доминирају именице које имају само множину (*вра́џа, ко̀ла, ле́ђа, у̀сџа*).

Именице с проширењем основе на *-еџ-* у косим падежима

4.57. Формант *-еџ-* појављује код следећих именица:

а) код именица страног порекла, најчешће у турцизмима: из *бу̀реџа* Ли, три *бу̀реџа* Ву (латинизам, РМС), *дугме́џа* Ба, два *ћили́мчеџа* Мх;

б) код именица које у стандарду имају обавезно проширење основе: два *говѣчѣша* ВД Ли У, чѣтри *говѣчѣша* Ло, по пѣ шѣс *говѣчѣша* Кр, по шѣ сѣдам *говѣчѣша* Рд, два *деиѣша* Вн Ку Ла Са Се Ш, три *деиѣша* Гр МК Ш, чѣтри *деиѣша* Су, пѣ шѣз *деиѣша* Р, там сам родѣла обадви *деиѣша* Са, имала два жѣнски *деиѣша* ВО Др, имо сам ја три мѣшки *деиѣша* ВО, два *деиѣша* мали ДД, има три мали *деиѣша* К, о *деиѣша* Вр С Ск, гора сам о *деиѣша* Го, о *деиѣша* пуши Ло, прѣ *деиѣша* С, а ја нѣсам ни узо шајкачу з *деиѣша* Ло, *деиѣшу* Бд, *деиѣшу* Мх Ск, не да ни *деиѣшу* да разговара М, он каже мѣжим *деиѣшу* Са, са *деиѣшом* Гл Др Мх, с његовим *деиѣшом* мѣшким У, до *дѣиѣша* Вр С, на *дѣиѣшу* Го, *дѣиѣшом* МО, два *јагњѣша* А ДД МО Мх Р, три *јагњѣша* Са, са *јагњѣшом* Се, два три *јарѣша* МК, *каналчѣша* Ли, длака от *кѣчѣша* ВД Ск, носи *кѣчѣшу* МК, у *лончѣшу* С, два *назимчѣша* Ку, три *назимчѣша* К, два *йарчѣша* гибанице Лг, десѣт *йарчѣша* Вн, колико има чланова у кѣћи, толико *йарчѣша* се направѣ ВО, толко *йарчѣша* МК, у *йарчѣшу* ВД, два *йилѣша* Др, чѣтри *йилѣша* Са, донѣла седамдѣсѣт *йилѣша* Ву, по стѣ *йилѣша* Вн, кот *йилѣша* Гл, от *йилѣша* Ба ВД, чѣтри *йловчѣша* Ш, тридѣсѣт *йловчѣша* Се, оде *йрасѣша* ВО, от *йрасѣша* В Вн Кр Ло, три *йрасѣша* Ку, пѣт *йрасѣша* Ву Су, дѣсѣт *йрасѣша* У, два *синѣвчѣша* Гл Ш, кот *свинчѣша* Гл, са једнога *слѣкчѣша* Вн, чѣтри *Талијанчѣша* Р, два *шѣлѣнчѣша* Т, два *шѣлѣша* Вн Ву Др, три *шѣлѣша* МО С, чѣтри *шѣлѣша* Р, о(д) *шѣлѣша* Ву, два *ћуреиша* С, о *ћуреиша* Ли, два *унѣчѣша* ВД Др Ло Са, сѣдам *унѣчѣша* Ос Са Се Т, два *унѣчѣша* Бд, *унѣчѣшу* Са, *йараунѣчѣшу* Ву, колико *йраунѣчѣша* ймам Са, тѣ су пѣт *йраунѣчѣша* Ла;

в) код именица које у стандарду факултативно проширују основу: о *дрѣиша* А В Вн ВО Го С У, чѣтри *дрѣиша* У, чѣм окрѣшемо нѣка *дрѣиша* А, на *дрѣиша* МО, имало *дрѣиша* ВО, посадио нѣка *дрѣиша* Се, па је падо са *дрѣиша* па се поломио бѣо Се, два *јајѣша* В, два *јајѣша* В Др Су, два-три *јајѣша* А С, чѣтри *јајѣша* С;

г) код именица које у стандарду не проширују основу: два *зрѣиша* В Ра, бе *зрѣиша* Вн У, с *крилѣша* Др, без *ѣкѣша* ВД Ј Ли, без *ѣкѣша* В, из *ѣкѣша* Ра У, пола *сѣйаклѣша* У, ис *сѣйаклѣша* Ј, са *сѣйаклѣшом* РБ, *сѣйаклѣнчѣша* Ра, два *уѣиша* Кр, ис *црѣиша* СМ, са *чѣлѣша* (однапред, предњи део кола) А.

Неке од именица овог типа забележене су и без проширења: два *звѣдѣша* А, од *звѣдѣша* ВО Ла С, са *звѣда* М, два *зрѣна* А ВД Ву Ј Ли МК СМ, нѣма *зрѣна* Са, до *зрѣна* Су У, обадва *ѣка* Ба, два *ѣка* Вн Кр, без *ѣка* МК, из *ѣка* Ра СМ, од *ѣка* Др, са *ѣка* на Ј, он је бѣо рђава *ѣка* и погледа Ло, два *уѣа* Кр, два *йѣра* В Ку, два *срѣа* У.

Појава проширења *-ѣш-* и код именица *о-* и *јо-*промене инициирана је у самим говорима а потом је подржана и стањем у суседном К-Р дијалекту у којем је и образовање множине ових облика идентично са стањем у нашој зони. У Ш-В дијалекту ова појава је резултат самосталног развоја, а не плод утицаја К-Р дијалекта, у којем именице овог типа немају множину на *-ад* (Реметић 1985:240).

Ареал ове појаве у К-Р, С-В и Ш-В говорима одредио је Слободан Реметић (1985:239–240), а о времену и разлозима појаве овог форманта код неких именица писали су Павле Ивић (1994:188–189) и Душан Јовић (1968:84–85).

Формирање множине код именица с проширењем на *-еи-*

4.58. У нашој грађи забележени су исти типови образовања множине ових именица као што је то случај и у централној Шумадији (Реметић 1985:240–243), али је битна разлика између ових говора у њиховој фреквенцији.

1. Формант *-ад* у централној Шумадији врло је чест и јавља се и код оних именица које су аналошки примиле проширење *-еи-*. У говорима наше зоне формант *-ад* веома је редак и углавном је забележен на основу упитника, а не у спонтаном казивању: мѣтемо *бурад* Бд МК Мл, имала су *бурад* дрвена Ј, у *бурад* А МО, *ждрѣбад* Кч, *зрнад* СМ, *јагњад* Ос, *назимад* Рб, *ипрасад* Вр, *стаклад* СМ, *шѣлад* Гн Рб, *ћѣбад* Су, *унуѣад* Су; уп. и седам-осам *јагњад* Ос, *ујсад* МО.

Ови колективи срећу се и с плуралским *-и*, што је пут ка успостављању суплетивне множине, која је присутна у „дугом појасу од северне Бачке до Грузе (Ивић ... 1997:74 и нап. 419): *буреди* Ку Се, *имама* нека *буреди* Гн, у *буреди* Се, *зрнади* СМ, он је тѣ *јагњади* продаво Вр, *күпиш* *јунади* Ли, *назимади* Мх, двѣ крмаче и четйри *назимади* Ос, и она одоји *ипрасади* ВО, *шѣлади* ВО, *ћѣбади* Ку.

Множински наставци забележени су и у Гпл.: пѣт *назимада* бѣли МО, *мали ипрасада* Гл, пѣт *ждрѣбади* А.

2. Суплетивна множина на *-ићи* у централној Шумадији уобичајена је, а у нашој зони је најфреквентнија:

а) код именица на *-е*:

бүрићи Ба В Вн ВО Ву Го Гр Кр Ли Ло М МК Мх Ос П Р Рд С Са Ск Т, *бүрићи* В Гн К МК Ск, *бүрићи* А ДД К Ла Ли Ло Р Ш, *бүрићи* А, *бүрићи* Вн Лу, з *бүрићима* Бд, качара са *бүрићима* Рб, у неке *бүриће* Др, *күпу* овѣ *бүриће* А, *имама* *бүриће* ВД, у *бүриће* А ВД, *бүриће* Бд, више *бүрића* Гн, *дүгмићи* Ба ВД *има* *дүгмићи* Лг, *нема* *дүгмићи* Р, да притиснем онй *дүгмићи* У, *покүпимо* свѣ *дүгмиће* Ј, *нема* *дүгмића* Ј, *играло* се *дүгмића* Гл, остали *ждрѣбићи* (непокошена трава испод откоса) А, *ждрѣбићи* Вр, *ждрѣбића* Бд В, *јагњићи* Ра, *јарићи* Ш, *јарићи* Кч Мл, *јарићи* Кч, *јарића* В, *имама* *јариће* МК, *јунйћи* Гл Ли МО С, *күбйћи* Лг, *йму* *магарйћи* П, *назимйћи* С Су, *ййлићи* А Ба В Вн Вр Ву Гл Го ДД Др К Кр Кч Ли Ло М МК Мх Ос Рд С Са Ск Су Т У Ш, *кѣлко* *жарйћа* толико *ййлића* Ли, *пүно* *ййлића* Бд, *кот* *ййлића* Бд В Мл МО Се, *ййлића* *мало* више Гр, за *ййлиће* ВД Гн Гр МО Р, *имама* *ййлиће* Бд, да рани *ййлиће* Т, *ййлићима* Су, с тйм *ййлићима* А Се, са *ййлићима* МК, *йлдовићи* Гр Ло, *ипрасйћи* ВО Гн Рб С, *ипрасйћи* Гл МК, *ипрасйћи* Вл МК, *дѣвет* *мали* *ипрасйћа* Бд МК, са *ипрасйћима* В, онй *йүцићи* о дрѣна Ли Су, *шѣлићи* А Ба В ВД ВО Вр Ку Кч Ла Ли М МК Мх П Р Ра Рд Су Т, *шѣлићи* Гл Гр МК, *шѣлићи* Ск, *шѣлића* Вл Би, *седам* *шѣлића* Др, од *млади* *шѣлића* Ло, толико *шѣлића* МО, *шѣлића* Би Вл Се, *ймѣ* сам *шѣлића* Бд, *пе-шѣс* *шѣлића* му *страдали* ДД, *шѣлића* и *крава* С, *шѣлиће* А, *шѣлиће* ДД, *ујсићи* У, па *наговѣламо* *ујсићи* Ш, *ћѣбићи* Вн Лг Мх С Са Ск, *ћѣбићи* Ли Се У Ш, *ћѣбиће* А, у *ћошиће* Ба, у *ћѣшићи* МК, *ћүрићи* Ба Вл Вн Ву Гр К Кр Ли Ло М МК Мл Ос П Рд С Ск Су, *ћүрића* Се, *ћүриће* Кч, *шиљѣжйћи* К С, *пѣт* *шиљѣжйћа* А;

б) код именица на *-че* с деминутивним значењем⁵:

астїалчићи Ло, *барјачићи* С, *биљчићи* Рд, *близанчићи* Ос, *брāvчићи* Ли, *вōчиће* Ли, *голошијанчићи* Се, *голујчићи* У, *гўчићи* Вл Гн Ј К Мл Ра Рб, *гўичићи* ВО, *гўчиће* Кч, *девојчићи* Бд Кр Ос С Ш, за *девојчићима* ВД, *ђувечићи* (врста јела за свадбу) Кр, *зечићи* У, *јму зўчићи* Ли, *кўпу иверчиће* Ло, *јаганчићи* (из обредних речи које изговара полагањик о Божићу) Вн, *јасїучићи* Р, на *јелечиће* закїту Гл, *кабачићи* (тиквице) У, *колачићи* Вр Ву Гл Лу Се, *колијчићи* МК, *комачићи* лѣб Го, за лѣба *кōшарчићи* Су, *крѣлчићи* Ли, *кўчићи* Вн Вр Гр Ку П Су, *кўчићи* (зрнца опалог грожђа) Ш, па кај *кучићи* Р, држали смо *кўчиће* А, *ласїичићи* У, *лисїчиће* А, *лōнчићи* Се, *лōнчићи* МП, *лōнчиће* А, *марамчићи* Ли МО, *мачиће* С, *мїиичићи* У, *мїиичићи* Ли, *мōрчићи* Т, *јма нѣки мōйичићи* Вр, *мушкарчићи* Ла, *нāзїмчићи* Рд, *облачићи* Вн, на *обрачићи* Кр, *оїанчићи* Ск Т, *їањчићи* Р, тўри *їарчићи* Го Ј, на *їарчићи* Кр Ло, нѣки *їарчићи* о цїгала Рд, на *їарчићи* Ос Ш, на *їарчиће* Гн, *їарчића* Ј, *їаунчићи* У, *їачићи* Вл Гн К Кр Мл Рб У, *їачића* Мл, *їачиће* Кч, *їиличићи* (реч коју изговара полагањик о Божићу) Вн, *їловчићи* Ба В ВД Вн ВО Ву Го М МК Ос С Са Ск Су Т, *їловчићи* Р, *їловчићи* Мх, *їодуварчићи* Р, *їрјачићи* Рд, *їрачићи* (реч коју изговара полагањик о Божићу) В Вн, *їрозрчићи* А, *рōкчићи* У, *сандўчићи* Вр У, *синовчићи* Са Су, *синōвчићи* Вн Гл, *синōвчићи* ВД, *синōвчићи* Т, *сирочићи* Го Са, *сисачићи* Гр, на *снōйчићи* Вр Су, *сїаклића* Мх, *шїиичићи* Ос Се, *угарчићи* МО, *унўчићи* А В ВД Вн Вр Др Кр Ла Ло Лу М МК МО МП П С Са Ск, код *унўчића* Гл, *сѣдам жѣнски унўчића* Ј, *унўчиће* К МО Го, *црѣйчићи* МК, *ћурчићи* Т, *чобанчићи* Ба, *чуїучића* Лу, *шилчићи* А;

в) код именица на *-це* с деминутивним значењем: *звончићи* Рд, *звōнчиће* А.

3. Као што је то случај у централној Шумадији (Реметић 1985:243), тако се и у нашој зони суплетивна множина на *-ци* јавља само код именица *јагње*, *їрасе* и *їеле*: *јагањци* Ба Би Бд Вл Вн Вр Гл Го ДД Ла Лу М Мл МП Мх П Рб Рд С Са Се Су, *пѣт јагањаца* А Мл С, *јагањаца* Се, *јагање* Кч СМ, *јагањцима* А, с *јагањцима* Др, *їраци* Ли Рд Ш, *їрјаци* Ли Рд Ш, *їраци* А Ба Бд Би В ВД Вн Вр Ву Гн Гр ДД Др Кр Кч Ли Лу М МК МП Мх Ос П Р Ра Рд С Се Ск Су Т У Ш, *їраци* Ли М Мл, *їрацију* МО Се У, *пѣт їрацију* МО, *їмам сѣдам мали їрацију* Кр, *десетїну комада їрацију* МО, *дванāјс їрацију* Лу, *више їрацију* Мх, *пѣт їрацију* Бд, *їрацију* Би, *їмамо їраце* Гн ДД, па *їмам там їраце* С, *закōљу їраце* С, *даш їрацима* Кч, с *їрацима* Се, са *їрацима* МК, *їрјаци* Рб, *їѣоци* В Гл Р С, *имала їѣоце* ВК.

Интересантно је приметити да код прве именице (*јагње*) углавном изостаје множина на *-ићи*, осим у једном клишетираном изразу (в. т. 2), а трећа (*їеле*) је знатно чешћа с тим формантом. Именица *їрасе* има мношину и на *-ићи* и на *-ци*, али је ова друга знатно чешћа.

4. Мношину с проширењем *-еїа* забележили смо само од именице *дрво*: *чїм окрѣшемо нѣка дрвѣїа* А, на *дрвѣїа* МО, *имало дрвѣїа* ВО, *посадио нѣка дрвѣїа* Се, па је падо са *дрвѣїа* па се поломио био Се.

⁵ Иако је суфикс *-че* скоро истиснуо *-(ч)ић* (4.49), ипак у овој групи примере није искључено да понеки множински облик није везан за овај други формант. Проблем би се разрешно накнадним утврђивањем форме Нсг.

У централној Шумадији ову множину познају именице *гњиздо*, *дугме*, *коло*, *окно*, *йарче* (Реметић 1985:243).

5. Код именица с примарним (-e/-eй-) и аналошким проширењем (-o/-eй-) забележена је и збирна множина на -је:

а) нџси *бурѣће* (буре-т-је) Ос;

б) *гвоџје* Ла, *гвојзе* Вн, *дрвѣће* Ли, ймам ја и тџ *дрвѣће* Се, мѣтеш ђно *дрвѣће* У, мѣтемо на *дрвѣће* Ла, љуштим *дрвѣће* Ос, *йѣрје* Кр Са Се Ш.

Формирање множине код осталих именица

4.59. Као и у стандарду и у нашим говорима већина именица се мења у множини по *o-/jo-*промени: *влáкна* А, ђнда су била нѣка *гвојза* А, *гњѣзда* Ла, тáмо су тá годоминска *жйѣша* Ву, била тá *жйѣша* (разне сорте) Гр, пре је била вѣлика *жйѣша* МК, тá звџна Ку, *звџна* лупаду С, *зрѣна* Би Вн Др Кр Ку П Рд СМ Т У Ш, мáла *зрѣна* МК У ВД Су, пл.: *јаја* В Др Ку Су, а ја вѣдим да су *јаја* С, ђн дџно ми ђма *јаја* Са, не мџг да јѣм *јаја* Са, фáрбамо *јаја* А Ло Т Ш, тá *јаја* МО Су, кѣвана *јаја* У, граѣимо *јаја* Ли, кѣпи *јаја* А, *корйѣша* Ск, свѣчѣ *крйла* и окрйље (о змају) Ли, *џкна* А, *џкца* МК, *йѣца* Ли, *рѣбра* Ск, онá *сйѣша* Ку, *шѣсѣша* Ба, тá *йрла* ВО Кр, *уѣжа* Вн Гр Ла, онá *уѣжа* Др МО, тá *уѣжа* В, за *уѣжа* МК Рд, за *уѣжа* се жѣѣ А, налáжемо на *уѣжа* Су, напрáимо *уѣжа* Ск, ја исплетѣм *уѣжа* Ла, исплетѣш *уѣжа* од жйта Ос, исплетѣу се *уѣжа* Гр, оплетѣу се *уѣжа* Рд, наплетѣмо *уѣжа* за треѣáци А ДД, плетѣмо *уѣжа* А, плетѣмо онá *уѣжа* Кр, плѣли смо *уѣжа* С, прáву се *уѣжа* ВО, прѣстйре *уѣжа* МК, сѣко *уѣжа* Ли, *црѣва* Ку, *црѣвца* Кр.

Остале множинске облике видети у т. 4.53–4.56.

4.60. Именице с проширењем на -ен- задржавају овај формант и у множини: *вимѣна* Ск У, глѣдамо ако су *врѣмѣна* да ће да се полџшу, да се поквáру А, кáка су *врѣмѣна* била Гр, упáмтим *имѣна* ВО, свѣ *имѣна* знáм Лг, дрѣга *йлемѣна* Т, на *рамѣна* МК, на *рáменима* В.

4.61. Именице с проширењем на -ес- у множини се јављају с проширењем и без нѣга: *небѣса* Ли, отворйла се *небѣса* Су, штá глѣдаш у *небѣса* гџренака В, у *небѣса* У, из *небѣса* Ли Лу, из *небѣса* У, *чудѣса* од зáбрáна Лг, *чудѣса* Мх, *чудѣса* су нáишла сáд, вйдиш Ра, напрáвило се *чудѣса* Ра, мори, да ти прйчам *чудѣса* Лг, *чудѣса* (Нпл.) Ли Рб Су; али: сва *слџва* Кр, стрáна *слџва* Кр, друга *слџва* Кр, чѣда В Мл, стџ чѣда Мл.

Именице с проширењем -с- имају посебна значења. Тако су *небеса* „небе-ски свџд“, а *чудеса* „збир натприродних, невероватних и необичних радњй“.

4.62. Именице *џко* и *џво*, некада с проширењем -ес-, давно су прйшле у множини *i-*промени: *џчи* Вн Ос Ск Т Ш, *йѣши* Вн Ск, *џчйју* ми Вн Вр У, без *џчйју* Ли Ск, из *џчйју* У, ђџрава код *џчйју* Ск, од *џчйју* Го, иза *џшйју* У, од *џшйју* А, џни на њй *џчйма* Ло, свѣ што вйди *џчйма* џграѣи М.

Збирне именице

4.63. Збирне именице су честе у употреби. Најчешће се творе од именица мушког рода помоћу наставка *-је*:

гвојзе Вн, *грџзе* ВД Го Р Ш, носи́ла *грџзе* Лг, у нѣбрано *грџзе* Ос, у *Орашје* Го Ло, то *оруџје* ДД Ли Ло Р С, ђн дова́ти *оруџе* Лг, *иѣрје* Кр Са Се Ш, а било е, каже, то *иѡмѡрје* (помор) Ос, *Цѣрје* У;

гвоџџе Ла, *грѡџџе* В ВД Вн ВО Ку МК П Т, цр̀но *грѡџџе* МП, кй̀ло два *грѡџџа* У, *комаџе* Ли, опѣрем *суџе* ВД;

нѡси *бурѣџе* (буре-т-је) Ос, *влаџе* А Др, *дрвѣџе* Ли, й́мам ја и то *дрвѣџе* Се, мѣтеш ђно *дрвѣџе* У, мѣтемо на *дрвѣџе* Ла, лџуштим *дрвѣџе* Ос, *осаџ* А Би В ВО Ла, излази она *осаџ* А, нѣма тог жй́та што имало ба́дље, ба́дље и *осаџ* са то́м ба́дљом В (м. р.); то се зовѣ *осаџе* Гр, *саџе* У (ср. р.), *ируџе* Вн Ку Ли МК, сѣчѣм *ируџе* Т, то *руковеџе* Р, *цвѣџе* Бд Ку, нѣко *цвѣџе* ВО, на *чокѡџе* Бд Ву;

на *грѡбље* В, *грѡбље* Ли, *зѣље* Ву Ла Т, *кѡље* В Лг Ли МК Р Се Ск Т Ш, та́мо *кѡље* побй́јамо Ск, на *кѡље* Т, свѣчѣ крй̀ла и *окрй̀ље* (о змају) Ли, у (*о*)крй̀љу (о змају) Ли, у *рѡбље* Лг;

а й́мамо *багрѣње* око њй́ве В, *грање* А Се, кр̀шимо *грање* МК, *грмѣње* Бд, *јасѣње* Вн, а имало дрвѣта: *клѣње*, ваздан дрѹго, *јасѣње* ВО, *Јасѣње* П, *камѣње* Кр Р Ш, *кешиѣње* Р, *корѣње* (клипови кукуруза) Ба Бд ВД Кр Лг, испечѣмо и *корѣње* Ба, кѹвамо *корѣње* Кр, јуче сам бра́ла *куйиње* Кр, сад овѡ *омадиње* ра́ди шта ђџе Го, *ирсѣње* С Ш, *рамѣње* Кр Ос Се Ск, *рамѣње* МО, *иѣрње* Су, о *иѣрње* Ли Р, *цбуње* В.

Ове именице, будући да означавају множину, могу добити:

а) множинске наставке мушког рода: по *бедѣњима* (обод шуме) А, пѹно *јаблања* У, с *камѣњи* Се, *корѣњи* Ли Мх, јѣдемо *корѣњи* Мх, печѣмо *корѣњи* Мх, печѹ *корѣњи* Лу, упечѣду се *корѣњи* Мх, пѣкли смо *корѣњи* Мх, нѡсимо *корѣњи* Лу, уплетѣно *ируџима* А, звѣздице на *рамѣњима* Бд;

б) множинске наставке средњег рода: исручимо та *грѡџџа* Вр, мѡј сй́н пла́тио хамбургку, која е као ра́но грѡџџе, а ђно испа́ло свѣ дрѹга и дрѹга, свѣ дрѹга и дрѹга *грѡџџа* Ву, ђн дова́ти ору́же, пу́шке и ору́жа Лг;

в) множинске облике одредби: *вѣлики багрѣњи* Ло, ко *иѣи* багрѣња Лу, кроз *ѡне багрѣње* Ло, *овѣ грање* да склѡниш Вр, вр̀ни *иѣе грање* Вр, и ја ўзем *онѣ грање* Вр, натовари́ли нѣке *грање* Ло, овй̀ *камѣњи* А, дй̀зо нѣке *камѣње* Вн, маши́на те́ра *онѣ камѣње* Др, *мѣшуиѣ ируџе*, *онѣ ируџе* ва́тају онѡ жй́то Др, па *иѣрње заѡѣнуиѣе* тѹ, *заглављене* и мѣте се нѣки те́рет н *онѣ иѣрње* Ли, ўзми скрѣши *иѣе иѣрње* Мх, й́ма да оре́жемо пр̀во *онѣ чокѡџе* Су, уп. и мѣџе то што *су чокѡџе* У, то *су чокѡџе* У.

Облици генитива када немају одредбу, због свега раније изнесеног, могу имати и множинско значење: од *оруџја* Ли, нй̀смо имали *оруџја* С, без *оруџа*, от *иѣрја* Се, от *ируџа* А, оде *ируџа* ВО, од *цвѣџа* Бд.

Множински облици збирних именица познати су између осталих и банатским говорима (Ивић... 1997:52–53).

4.64. Само код три именице забележили смо збирну множину на *-иње/-иња*:

на ове *зверйње* А, о тѣ *зверйња* А, сѣд крѣтку кѣсу *мушкарйње*, кратку кѣсу жѣнске Ск, *мушкарйња* Ву, лѣуди *мушкарйња* везѣју Кр, лѣудима умѣсим мѣшке рѣке, *мушкарйњи*, а *женскарйњима* кѣке У.

Именице *мушкарйња* и *женскарйња* у једнини мењају се по *a*-промени, а у множини као именице *o/jo*-промене.

Множина на *-иње* забележена је и у централној Шумадији (Реметић 1985:246) али и у другим говорима (в. нап. 708 у н.д.). Овоме можемо додати и говор Драгачева (Ђукановић 1995:133) у којем се ова множина ограничила само на именице *мѣшкйње*, *жѣнскйње*, *мушкарйње*, *женскарйње*. По један пример забележен је и у Жабарима (Реметић 1986:531, *женскйње*) и у Батовцу (мој материјал, *жѣнскиње*).

Иако РСАНУ бележи једнински облик *женскаћ* у (често презривом) значењу „женска особа, жена, девојка, девојчица“, у нашој грађи јавља се само плуралски облик у значењу колектива: *женскаћи* Гл, ако бѣду *женскаћи* сѣми Ли.

Плуралија тантум

4.65. Инвентар именица у односу на стандардни језик једино је увећан за именицу *крило/крила* (мајчино) која се може јавити и као плуралија тантум. Навешћемо азбучним редом све именице које су плуралија тантум у нашој грађи:

врѣиша ВО МО, двоја *врѣиша* У, њина *врѣиша* Ло, и тек она се *врѣиша* отворише Ло, па се затвору она *врѣиша* У, иза *врѣиша* МК, нѣма *врѣиша* Ло, лѣпаду на *врѣиша* Лу, јѣдан на *врѣиша* стој Ло, да чѣкам с мотѣком пред гѣздина *врѣиша* Лу, прет кѣтња *врѣиша* Гр, прд мѣји *врѣиша* Т; дођем до *врѣиш* А Др, испред овѣ *врѣиш* Мх, са *врѣиш* Ли, тај Нѣмац стој на *врѣиш* Ло, и Швѣбе на *врѣиш* Ло, на *врѣишима* Ра СМ У; *кѣѣишѣ* У, *кѣѣишѣима* Ли; и јѣш јѣдна *кѣла* остѣну Лг, са јѣна *кѣла* ѣшли Лг, двоја *кѣла* Гр Ло С У он је з двоја *кѣла* Лг, мѣту на *кѣла* Лг, штѣ ѣмаш на *кѣла* Лу, у та *кѣла* А, пѣт *кѣла* У, пѣче нѣс као клѣбићи с *кѣли* да баца Лг, и мѣ сѣми рѣпамо с *кѣли* Лг, на *кѣли* Кр, отѣдне на *кѣли* Ло, и она сѣдѣ сѣ мноу у *кѣли* Лг, пѣшка у *кѣли* бѣла Лг, крѣнемо мѣ сас *кѣлима* Лг, на *кѣлима* ВО К, доносило се на *кѣлима* А, на ѣстим *кѣлима* Ли, у *кѣлима* Бд В Др Ли МО, крѣнемо се с *кѣлима* Лг; она *колишѣ* Лу, *колишѣ* растѣва У, напѣнимо *колишѣ* Т, тѣ су лѣуди рѣдили рѣчно *колишѣма* Т; тѣ су *колѣчка* У, држѣ за *колѣчка* А⁶; на *крила* МО Су, мѣтемо тѣ на *крила* А, у *крила* Бд ВД МК, а млѣда сѣда свѣкрви у *крила* А, сѣла сам јѣм у *крила* МК, сѣднем свѣкрви у *крила* С, онѣма Цѣганкам у *крила* У, бѣремо кокѣруз и у *крила* мѣнемо У, (али и: преко *крило* Ко, у *крило* Ба В, свѣкрви да сѣднем у *крило* Ла, сѣла си му у *крило* Лг, мѣтем у *крило* Т, пѣно *крило* јѣји Т, на *крилу* У); тѣк ме болѣ *крѣшѣ* Т, у *крѣшѣ* ме увѣтило Гл, *крѣшѣ* Ск; *лѣша* ДД Ск, иза *лѣша* В Вр, да мѣжем *лѣша* ДД, окрѣнеш *лѣша* Вр, мѣјка е вѣче за *лѣша* В, на *лѣша* Ск Т, лѣљка на *лѣша* Кр, и тѣ свѣ на *лѣша* сам вѣкла Лу, и јѣ носим га на *лѣша* У, да сѣнеш на *лѣша* М, низ *лѣша* К, у *лѣша* Ос, скѣни ми цѣк с *лѣши* Др, иза мѣји *лѣши* В, са *лѣши* ВД СК, на *лѣши* ВД, с *лѣши* Гл Ли МК, Бѣгари су ни с *лѣши* Ло, са *лѣши* Ли, Швѣбе свѣ онѣ кѣжне тѣрбе на

⁶ Иначе у осталим пунктовима ова именица је плуралија тантум ж. р., в.т. 4.88.

леђи Лг, на *леђима* Бд Се Ск, нџсим тџ љџљуку на *леђима* Ск, носџо на *леђџима* С, на *леђџима* МО, да осџту на *леђџима* Ло, по *леђџима* МО Ра; *недра* Р, у *недра* У, па нџси прџју у *недра* Ку, у *недри* ће пџре да стаљаду У; дџнели Алексџндрџ на нџсила Ло; дџбио на *џљућа* Бд, џн се разболџ на *џљућа* ВО, у *џљућа* Гр, у *џљућима* Бд; *џсџа* ВО Кр МК Ос Ск Су, из *џсџа* Ш, па мџте е *џсџа* М, из *џсџи* Бд, из *џсџи* Гр, из џегџви *џсџи* ВО, по *џсџи* Ли Ос, по *џсџи* те познџје М, марџма ми у *џсџи* ДД, по *џсџџима* Ла Се Су, удџрила га п *џсџџима* Ск, а џн је пџру дрџо (у) *џсџџима* Бд, дџбио (у) *џсџџима* В.

Особености појединих именица и група именица ср. р.

4.66. Именица *дџба* је средњег рода и своје деклинационе облике свела је на Н, А и Г једнине и ређе множине. Јавља се у два акценатска и два морфолошка лика: *дџбо*, *дџба* и *дџба*. Први облик је најчешћи и у источним говорима потиснуо је архаичнији облик са -а. Ареал именице *дџбо* у П-Т, К-Р, С-В и Ш-В говорима одредио је Реметић (1985:245 у нап. 706). Овоме треба додати и податак да се у говорима Баната (Ивић ... 1997:55) ова именица појављује у сва три наведена лика, а у Драгачеву (Ђукановић 1995:133) у последња два (*дџба* и ређе *дџба*). У околним говорима, које поредимо с нашом грађом, стање је следеће. Облик *дџбо* јавља се у Крушцици (Ивић 1958:335) и код Галипољца (Ивић 1994:193), а *дџба* у говорима Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:148). У Батовцу поред НГ Асг. *дџба* јавља се и Лсг. *дџбу* (мој материјал). Оба облика *дџбо* и *дџба* срећемо у говору Чумића (Ј. Грковић 1982:131). У централној Шумадији (Реметић 1985:245) срећу се на целој територији три форме: *дџбо*, чешће у космајској зони, *дџба*, у јасеничкој, а *дџба* у колубарској.

На нашем терену знатно је чешћи облик *дџбо*. Потврде су углавном потичу из севернијих пунктова и неколико јужних: ако је тџ зџмње *дџбо* Би, зџмње *дџбо* Ос, лџтње је *дџбо* бџло ВО, лџтње *дџбо* Бд Др, јесџње *дџбо* Ра, нџко *дџбо* П, радно *дџбо* В, стџро *дџбо* Ла Ш, тџ *дџбо* Су, на нџко *дџбо* Ко, у глџво *дџбо* Т Ш, у кџе *дџбо* А, у џво *дџбо* Ск, у џнџ *дџбо* У, у најбџље *дџбо* Ла, у нџко *дџбо* нџћу Вн, у нџко *дџбо* Ку, у свџко *дџбо* Ш, у стџро *дџбо* А Ву Ла, до нџко *дџбо* МО Р, о тџ *дџбо* Би Ко С, ал јџ о тџ *дџбо* не мџслим за џџга С.

Облик *дџба* јавља се у два акценатска лика (*дџба*, *дџба*) и са сингуларским и плуралским формама. Потврде опет потичу углавном из северозападнијих пунктова: зџмско *дџба* Ко, џнџ *дџба* МО, нџво *дџба* дџшло Ра, нџко римско *дџба* бџло Се, до нџка *дџба* Кр, до нџко *дџба* нџћи Вр Мл, од тџ *дџба* ВК, о тџ *дџба* Лу, о тџга *дџба* Др, Чџдиног *дџба* Бд; у стџра *дџба* донешџно А, у стџра *дџба* Бд, тџ се траџи од некадџшњи *дџба* Лг.

4.67. На нашем терену знатно чешће се употребљава именица *јџје* него *јџје*:

а) *јџје* ДД, по нџко *јџје* Го, свџ до јџдно *јџје* се извџло Са, ицџпаш нџко *јџје* Са. У косим падеџима ова именица се јавља с проширењем и без џџга: двџ *јџџџа* В Др Су, двџ-трџ *јџџџа* А С, двџ *јџџџа* В; двџ *јџја* В Су, по двџ *јџја* Са, по двџ-трџ *јџја* Су;

пл.: *jája* В Др Ку Су, а *jâ* вѣдим да су *jája* С, ђн дѣно ми ђма *jája* Са, не мѡг да *jêm jája* Са, фърбамо *jája* А Ло Т Ш, тã *jája* МО Су, кѹвана *jája* У, граѣдимо *jája* Ли, кѹпи *jája* А; од *jāja* Ли, а *jâ* напѹним *jāja* С, више *jāja* А, трѣјес комãтã *jāja* Лу, стѡ *jāja* МО, по двѣста *jāja* Ло, напржи *jája* МП, а *jâ* нѣмам *jája* толико млѡго М, фърбамо мãл *jája* Са, пѣт *jája* Ли, сѣдам *jája* Су, двајс комãта *jája* МП, по пѣсто *jáji* се фърба В; ѹзели ми кокошку са свѣ *jái* Са, *jájима* Кр;

б) *jájце* Го, *jájца* Ш, *jājца* Ш, *jájца* Го, извãдио му *jājца* ДД, повãдиш му *jájца* А.

Обе именице (*jaje* и *jájце*) употребљавају се и у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:246) и Дргачева (Ђукановић 1995:133). У централној Шумадији прва је обичнија и чешћа, а у Драгачеву обичан је и други облик, али с напоменом да се никада не јавља код образованијих. Наши информатори су нам саопштили да именица *jájце* чешће означава тестисе вепра и бика.

4.68. Иако је наша грађа веома богата, у њој се ипак није нашао ниједан пример типа *говече* или *говедо*. Ово није само случајност, већ и чињеница да су ти облици вероватно непознати, као што је то случај у банатским говорима (Ивић ...1997:58), или да бар један од њих није уобичајен, што је одлика говора централне Шумадије (Реметић 1985:244) у којима изостаје именица *говедо*. Следи наша грађа:

а) *говѣда* А Ба Гл Го Др К Кр Лг Ли Мх Р Рд Ск У, вѣжем *говѣда* В, *jâ* вѣдим *говѣда* В, ђн навѣди *говѣда* В, држали смо *говѣда* ВД, *говѣда* држи Кр, кѡљу *говѣда* Ш, *járam* је што се кѡшку *говѣда* С, простѣрали под *говѣда* С, да пѹшти *говѣда* В, чѹво *говѣда* Бд, чѹвãла сам *говѣда* Го, за *говѣда* МО Ск, под *говѣда* Ск, *гѡведа* Бд;

б) зѡбимо ђвце, свѣње, *говѣду* Р, на *говѣду* ѣду Су, тѣо сам мãл да мѣљем *jármu* за *говѣду* Вр, мѣтемо на колач *говѣду* (о чесници) Р, *говѣду* тѣра Вн; а онѡ је *говѣда* Т;

в) код *гѡведи* А Бд, мѣтеш од *гѡведи* М, трѣ-четѣри пãра *гѡведи* А, по шѣз *гѡведи* Др, дѣвет *гѡведи* С, тѡлко *гѡведи* МО, ѣма *гѡведи* МО, пѹна штãла *гѡведа* Ос; да полажемо *говѣдима* МО, са *гѡведима* Бд, з *говѣдима* В.

На основу изнесених примера можемо закључити да је стање у нашим говорима непреврело или прелазно у односу на банатске и централношумадијске говоре. Наиме, именица *говедо* у неким од испитиваних пунктова представља множину средњег рода, што је и карактеристика говора централне Шумадије (Реметић 1985:244), а у другима је она збирна именица са сингуларском деклинацијом, као што је то случај у Банату (Ивић... 1997:58).

4.69. (За именицу *браћа* види т. 4.89).

4.70. (За именицу *деца* види т.4.90).

4.71. Именица *дно* не јавља се с непостојаним *-а-*: онѡ на *днѡ* У, нã *дно* ãвљѣје Др, до *днã* А.

4.72. Поименичен придев *слајико* мења се по именичкој *о*-промени: *слајико* Кр, да скувам *мал слајика* Се, *послуже слајиком* Бд.

Именице које не мењају род

4.73. Неке именице задржавају средњи род: *то вийто* А, *оно вийто* Ли; *гладило* А ВД; *кандило* Ли; *масло* Го, *одвоји се маст*, а *одвоји се оно масло* Рд; *йиво* Бд В Ку МП, *мало йиво* Т, за *йиво* К, *чашу йива* Ла; на *рэндо* В, *рэндо* је *мало* Ос; *сийто* А Ла МК, *бацам сийто* В.

Именице које мењају род

4.74. Мали број именица средњег рода прелази у мушки:

Именица *вече* у нашој грађи у поздраву има чешће конгруенцијски индикатор мушког, ређе средњег, а у другим употребама је средњег рода:

Бадње вѣче МК, *једно вѣче* ВО Лу, *једно вѣче* Р, *свако вѣче* Лу М Ск Ш, *молим се Богу свако и вѣче* и *јутро* М; *добарвѣче* ВД Др МО Мх С, *добровѣче* ВД.

Именица *ђувече* мушког је рода на нашем терену, а средњег у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:247), а и у говору Срема (мој податак): *ђувек* Ла, *стоји један ђувек* У, у *један ђувек* У, *ђувеч* Су.

Ојконим *Трновче* углавном се јавља у средњем роду, али смо од деда-Свете, рођеног 1902. у наведеном селу, забележили и облик Лсг. у м. р.: *овди у Трновцу* Т; али углавном: у *Трновче* Т, *она там у Трновче* Кр, *имала сам тетку у Трновче* Са, за *Трновче* Т, *ми смо ис Трновча* Т, *о(д) Трновча* Т.

Именица *ћемане* у једнини је забележена у средњем роду, али у множини може бити и мушког и женског рода: *ћемане* Ба ВД Ли, *види се то ћемане* Ос, *ћимане* Ла Ли Ш, *имало и ћимане* Ку; али *ти ћемани* Ос; *некад су биле ћимане* Мх.

4.75. Неке именице средњег рода у потпуности или делимично прелазе у женски род:

У нашој грађи за именицу *брвно* нашли су се само примери у ж. р. и то из једног североисточног села (Рд) и два југозападна (Мл СМ), при чему је она у ова друга два на *-ѝ*: *та брвна* Рд, *широка брвна* Рд, *преко те брвне* Рд, на *ту широкую брвну* Рд, *брван* била Мл, *удари се брван* Мл, *брван* СМ, уп. и од *брва* Ра. У пожарвачком селу Батовцу иста је ситуација као у Рд: *брвна* (мој материјал).

Именице *кило/кила* означавају и кг и л и имају парадигму или женског или средњег рода, што је знатно чешће:

а) *кило* Вн Др Лг Ш, *једно кило* А, *једно кило* У, *кило на кило* Се, *кат попијеш кило* два Кр, *пола кило*, за *кило брашна* Ву, *кило вина* Ли, *по кило вино* Вн, *кило жита* Гл С Т, *кило зѣтин* Р, *кило кукуруза* Гл, *кило меса* Ву Лу, *кило ракије* Лу, *кило сира* Ку;

два кила ВО Кр У, *три кила* Кр Ку, *два кила вино* Ш, *два кила камена* ДД, *два кила шећер* Вн, *два кила шећера* Се, *пола кила млека* Ло, *узо пола кила грџње* Т, *флаша от кила* С;

б) *кѝла* Ко, от *кѝле* У, три *кѝле* ра*кѝе* Лг, *пѝла* *кѝле* ра*кѝје* Се, измѐрим *пѝла* *кѝле* У, *пѝ* *кѝле* Лу, *кѝлу* *вѝна* П, *кѝлу* и стѝ *грѝа*ма Кр.

Именица *колѝно* остаје средњег рода, за разлику нпр. од стања у банатским говорима, где се јавља и у ср. и у ж. р. (Ивић ... 1997:53–54): *колѝно* Ба В ВД Вн Ла Ос Се Ш, *девѝто колѝно* Р, у *трѝће колѝно* Ку, *колѝно* на *колѝно* Ву, *два колѝна* В, до *колѝна* МК, *испо колѝна* Ск, от *колѝна* ВД, с *колѝна* Ли, с *кѝлена* на *кѝлено* Бд, НАпл.: *колѝна* Ку Ли МК МО Ск, *кѝлена* Бд, *тѝ* су *колѝна* Су, *свѝ* погорѝм *колѝна* Ла, *ус* *твѝја* *колѝна* Ко.

Колебање једино имамо у једном пункту (У) у којем је информаторка у истој реченици употребила и ж. и ср. р.: није смѝла *нѝма* да се *види колѝна*, *колѝна* да се *вѝду* У.

У Гпл. благу превагу над *-а* има наставак *-и*, што није случај нпр. у централној Шумадији (Реметић 1985:244):

а) до *кѝлена* Ку Ло, *дѝвет кѝлена* ДД;

б) до *кѝлени* Лу Мх, а *снѝк* такѝ *бѝо* до *кѝлени* ДД, *каљави* смо до *кѝлени* Ск, преко *кѝлени* Мх.

У следећем примеру не ради се о нултом наставку у Гпл. већ је реч о губљењу вокала у хијату: *ѝма* да *заглибиш* до *кѝлен* у *блѝто* Гл.

Именица *ѝисмо* јавља се и у средњем и у женском роду.

а) *тѝ ѝисмо* Мх Са, *јѝдно ѝисмо* К, *јѝднѝ ѝисмо* ДД, препорѝчено *ѝисмо* А, *пѝсѝ* ми *ѝисмо* Ву, а *како* описују *свѝта ѝисма* и *тѝ* *свѝтѝ* евангѝлија Лу

б) *ис* *тѝ ѝисме* А, *ѝисму* *јѝдну* у *јѝсле* *метѝо* П, *прања ѝисму* Ву, у *свѝку ѝисму* Ву, у препорѝченом *ѝисми* А, у *ѝисми* А.

У централној Шумадији (Реметић 1985:246) знатно је чешћи женски род. У Драгачеву (Ђукановић 1995:133) је средњи род обичнији, а женски се јавља само спорадично.

Као и у централној Шумадији (Реметић 1985:246), и у нашој грађи именица *ѝовесмо* јавља се у ж. и ср. р.: *ѝовѝсма* Ба, *имѝло ѝовѝсме* Ба, *ѝовѝсме* МО, али и остѝне *ѝовѝсмо ѝѝѝ* Ло.

И именица *раме* остаје средњег рода, али се у једном пункту (Р) у Лсг. јавља и наставак *а*-промене:

а) *тѝ рѝме* Ба В ВД Вн Ла Р Су У, на *рѝме* Лг Ло Т Ш, преко *рѝмена* В Ла, с *рѝмена* Бд Вр Т, са *рѝмена* ВД, *ѝдари* ме по *рѝмену* Вр Ло МО, *пѝпау* по *рѝмену* Лг, на *рамѝна* МК, на *рамѝнима* В;

б) у *рѝмени* Р, о *рѝмени* Р.

У грађи се случајно није нашао ни један пример за Гпл. те не можемо закључити да ли има исту судбину као у претходном примеру.

И код именице *уѝе* преовлађују облици средњег рода, осим у неколико примера у којима је забележена множина женског рода:

а) *у́же* А В Су У, са *оно́ уже* Кр, *о́но уже* Рб, прѹстре *у́же* ВО, пл.: *у́жа* Вн Гр Ла Рб, она́ *у́жа* Др Кр МО, та́ *у́жа* В, за *у́жа* МК Рд, за *у́жа* се жњѐ А, налѹжемо на *у́жа* Су, напра́ймо *у́жа* Ск, ја исплетѐм *у́жа* Ла, исплетѐш *у́жа* од жита Ос, исплету́ се *у́жа* Гр, оплету́ се *у́жа* Рд, наплетѐмо *у́жа* за трећаци А ДД, плетѐмо *у́жа* А, плетѐмо она́ *у́жа* Кр, плѐли смо *у́жа* С, пра́ву се *у́жа* ВО, прѹстѹре *у́жа* МК, се́ко *у́жа* Ли;

б) он ни́је знао за тѐ *у́же* С, лѹкше ми је да плетѐм *у́же* С, исплетѐмо пѹсле *у́же* С, а *у́же* се исплетѐду у́јутру по рѹсу Ку, *у́же* се плѐле Лу, чупа́мо *у́же* Бд.

У женски род прелазе и следеће именице:

койѹте опереш П, намажеш *койѹте* П; па тѹ је крзна Рд; нѐке либа́де се тѹ звале Ск, тѹ ни́је било *иѹе либа́де* Ск, али и: имала и либа́де оно́ широко Мх; јѐдна порција *мѐзе лѐје* Лг, тражу *мѐзѐ* М; алал ти вѐра имаш *и́раве* да говѹриш У, ни́је била у *и́рави* Се; сва́ка сѐмка ни́кла Р; *сѹојѹла* ВД Вн МК Ос, двѐ *сѹојѹле* ВД Ли, гѹр на *сѹојѹлу* Вн, *сѹојѹле* Ос, али и два примера ср. р. добијена на директна питања: *сѹојѹло* Ба В.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ (И МУШКОГ) РОДА НА -А

Датив и локатив јѐднине

4.76. У овим падежима доминира наставак -и:

а) а ја кажем *ба́би* Мх, ка́зо *ба́би* У, ка́же: подѹј *ба́би* дѐте В, а тѹ су унѹке *ба́би* Ву, тѹ ће да ми бѹде мѐни и *ба́би* на дѐо Ло, *вдјводи* ВД, везѹем *врѹни* очи Т, *газди* А, да му́зем *газдарѹци* крѹву Мх, а ја кажем *Га́ри* Го, да́м тѹм *девојѹци* С, *дѐди* Бд Гл ДД Мх Ск, и *дѐди* при́ча Ла, да́вање *држѹви* Др, да́м *држѹви* Гл Т, да́мо *држѹви* Ла, *држѹви* смо да́ли У, *жѐни* Гл Ла Ли Мх Се Т У, он да јѐднѹм *жѐни* ДД, да́м мла́дом *жѐни* П, ја кажем ѹвој *жѐни* Ко, свѐ он наредѹи *жѐни* М, ни́сам ти се одѹжио ко му́ж *жѐни* Ла, кад отѹдне *жѐни* у кѹћу Т, јѐдан је отѹшо *жѐни* у кѹћу Гл, пла́тио *жѐни* У, покѹпили *жѐни* кокѹшке У, пома́го сам *жѐни* Кр, рѐко *жѐни* Мх, да увѐриш *жѐни* рѐцепт Мх, ударио сам ја и спѹменик и мѐне и мѹјој *жѐни* ВО, до́но мојѹм *жѐни* К, да́ *жѐни* Вр, прѹвом (најпре) *жѐни* да́ј С, ја при́чам *жѐни* К, ка́же мѹм *за́ви* В, ѹпасала *за́ви* Бд, да́ тѹѹм *Зла́ти* С, двѐ да́м *јѐшѹви* Р, па окрѹни *кѹкици* Мх, и́дите *ко́либи* Вл Др, *крѹви* МК, ако *крѹви* изишло на вѹме Т, бѹгарској *краљѹци* Ли, нѹси *кѹћи* ВО, јѐдно па́рче (намени) *кѹћи* МК, ја́ву *Љи́љи* МП, да донѐсем *Љѹбици* Ла, ја сам пра́вила цѐлој *ма́али* Са, *мајѹери* Ло, да ји при́јавим *милици* Др, да́ду сѹто *мла́ди* У, и ка́жем тѹм *Ми́ри* Мх, *на́ји* ка́жем Ло, *на́ји* црвѐни очи Ло, *ѹвци* трѐба чобанин Рд, па свѹком *иоѹади́ји* да пра́вимо кѹћу Мх, ја́винш *иѹи* Ли, однесѐм ѹѹм *иороди́љи* Др, *иосѐсти́рим* мѐнеш Р, *свѐкрви* К Мх, *свѐкрви* се да́ В Ла, ја́ ка́(м) ма́ *свѐкрви* Ла, рѐкла мѹјом *свѐкрви* Гл, *свѐкрви* да сѐднем у крило Ла, сѐднем *свѐкрви* у крила С, а нѹм нестѹо пешкѹр, *Свѐшлѹни*, са крста́че ДД, према *свѐћи* искалѐмио В, *сѐсти́ри* У, мѹјој *сѐсти́ри* Гл, *сѐсти́ри* ми било МК, ка́жем *сѐсти́ри* Ко, *сѐсти́ри* Др, мѹм *сѐсти́ри* нѐ рече Мх, *сѐсти́ри* МО, па да́ *сирошѹњи* Вр, ја́ ка́жем мѹјој *сна́ји* М, при́чала сам и мѹм *сна́ји* Мх, скѹвам ка́фу си-

ну и *снаји* и *мене* ВД, ниједној *снаји* ја нисам рекла М, *шара* мџм *снаји* Ли, *Тџи* Др, *плаћа* *цркви* Ли;

у *Азањи* ВД, у *баји* Вл, по *тџм* *бајчи* А, по *башии* Вн, у *некој* *бџди* Гл, у *бежанџи* Т, у *болници* ВД, по *Бџни* Ли, у *бразди* Ли, по *бџди* Ш, на *води* А, по *глави* МО, у *глави* МО, на *џиши* А Ло, у *души* Мх, у *зџми* Др, по *зџми* Вл Др, а *има* и по *зџми* Ло, у *кући* ВК, на *ливџди* А, *чувам* и у *маџази* Рб, по *њиви* Т, у *њиви* ВК Вл, по *роси* Вл, по *роси* Ј СМ, на *тџм* *слџми* С, *јџш* му *била* *кућа* по *слџми* МО, на *шрави* А, у *фурџни* Вл, у *цркви* Мх, по *шџми* Кр, у *шџми* Т, на *шџари* Др.

б) Забележено је скоро двадесетак потврда и с наставком *-е*, при томе треба рећи да је знатно чешћи у дативу него у локативу:

штџ, *наџо*, *плачџш*, *каџем* *баџе* Су, *јаџио* сам и *Бџнџ* да *дџђе* Вн, *кат* си *каџ* *рџко* *деџџке* *брезобразну* *рџч* Су, па *такџ* *жџне* *неџџве* (*намени* *комад* *чеснице*) Т, *да* *жџне* У, па *да* *краџе* Вн, *иштрикаџм* *њџм* и *Љџбџ* и *сиџу* Вн, па *риџи* *гџлуб* *јџдне* *Љџбице* *Мџјџне* на *раџе* Т, *тџм* *иџсловоџе* Вн, *тџ* *сџшџре* *наџмлаџе* *јаџили* Вн, *штџа* сам *даџ* *стариџе* *ћџрке* *даџу* и *њџј* МК, *њџму* *триџс* *сџдам* *гџдине*, а *мџје* *унџке* *триџс* *дџвџ* Т, *сџвџ* *јџј* *спрџми*, *тџ* *мџј* *шурџаџе* ВО;

а *ја* *га* *виџдим* *џвди* по *авџиџе* ВО, по *клуџиџ* Вн, по *сџшаринџ* Т, *неџа* *жџна* у *Азање* ВК.

На карти бр. 3 видимо да се овај наставак факултативно јавља углавном у моравским селима (Вн МК Т и ВО), у два пункта на северозападу (У и Су) и два на југозападу (ВК Кч). Слична је ситуација у I зони (К-Р) Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:90–1,154–155) и у Батовцу: *моџј* *жџне*, *да* *маџке*, али *маџки*, *ћџрки*, *маџши* (мој материјал).

4.77. Код именица с кореном на велар у дативу и локативу јџднине, углавном услед аналогџје, нема алтернациџе сугласника *г/з* и *к/ц*:

а) *заџдружи* К, *даџм* *заџдружи* Ко Ли, *књџиџи* У, *иџруџи* Вн; *Драџи* Бд, и џн *каџе* *неџџвим* *колеџи* Ко;

у *заџдружи* ВД Вр ДД Др Кч Мл Ра С СМ, *биџо* *управџник* у *заџдружи* Ло, у *књџиџи* Лг Ск, у *тџм* *књџиџи* К, на *висџкој* *нџџи* Би, на *нџџи* Ра, на *висџкој* *нџџи* Би, на *иџруџи* Ли, у *јаџкој* *слџџи* Ли, по *снаџи* Ос, у *снаџи* Бд;

баџи М, а *ја* *каџем* *Браџни* Се, *воџски* Р У, према џнџм *воџски* Ли, *деџџки* А Вн К, *отџшаџо* *деџџки* у *кућу* Гр, према *деџџки* МО, *маџки* Вн Се Ск У, *блаџо* *маџки* Ву Кч, *ја* сам *неџџвој* *маџки* *баџа* Ск, *мџјџј* *маџки* П, *мџ* *маџки* У, *даџ* *маџки* Ра, да *даџм* *мџџм* *маџки* Бд, *даџла* сам *тџвојџ* *маџки* Ск, *даџо* сам *маџки* да *јџ* Ли, *ниџи* *маџки* *дџнела* Ла, *таџ* е *стриџ* *доџноџи* *маџки* Кр, да *захџвалиш* *маџки* Гл, *маџки* *ми* *издаџу* *пџла* *гџдине* МО, *јаџвио* се *маџки* В, *помџгли* *маџки* МП, *приџчам* *мџјџј* *маџки* Гл, *нашџм* *маџки* *прџда* П, *даш* *мџзиџи* Р, а *мџзиџа* *сџвира* *цџлој* *иџблиџи* Лг, *руџи* Вн У, *тџј* *сџвасџиџи* Лг, ал *даџо* *џвџм* *сирџиџиџи* Вр, *тџј* *слџжџавџи* У, *лакше* је *сџџџи* Ли, *даџо* сам *сџџџи* да *јџ* Ли, *што* *сџџџи* *даџемо* МК Са, и *тџ* се *мало* *сџџџи* *прџдоџаџе* ДД, *полаџжем* *сџџџи* Вр, *полаџжем* *сџџџи* А, *полаџжим* *сџџџи* Ли Се, *ћџрки* Бд ВД Вн Ву Кр МО Ш, *мџјџј* *ћџрки* Вр, *мџм* *ћџрки* МО, *тџј* *неџној* *ћџрки* Ос, *даџм* *ју* *јџдан* *ћџлим* *ћџрки* Са, *да* *мџм* *ћџрки* Бд, *даџо* *ћџрки* Ба, *даџла* сам *мџјџм* *ћџрки* ВД, *неџној* *ћџр-*

ки Са, јави *ћерки* Ла, купио *ћерки* Ш, препишем *ћерки* А, ткала сам *ћерки* Се, дам сваком унуки В, дам унуки Ш; а овом *Десанки* није дао ништа Мх, онџом *Душанки* ДД, колико има *Леки* година Са, према *Паланки* Ли, исплела *Секи* А,;

по Америци Т, у банки В МО, био сам ја у *Бачки* Бд, рођена у *Бачки* Вр, у *беишки* Кр, стално сам на *варки* да се нека не ојагни, а ја да не видим В, о *војски* С, по *војски* Го, у *војски* А Бд В Гн Др Ј Кч МК Мл МО Се Ск СМ, ти си био у *војски* ДД, у *вашом војски* С, умро у *војски* Са, на *даски* А, у *кџмки* (гонак) В, у *књици* Лг, на *кудељки* Се, у *лушки* А, у *љуишћки* ВД, деда ју по *мајки* умро Вр, на *моишки* Гл, у *муки* Бд, по *њушки* ВД Ос, у *осмолешћки* Гл, у *иайрики* Др, на некој *идворки* Ли, о *том иолитишки* К, у *ираски* Ба, на *реки* А, у *реки* Рб, на *руки* Ли Ск, по *руки* Ву, у *мом руки* МО, на *слики* Бд ДД Лг Ли С, по *том слики* је познао ДД, у *слики* ВД, по *сирњики* Са, у *ишрски* Би, у *фабрики* Гл ДД, у *фијоки* Др, на *том великом иишки* А, на *ишаки* Ку, у *иушки* Вл; на *Грџки* Бд, у *Немачки* Су, у *Паланки* Бд МО, у *Паланки* А ВД Гл ДД Кр Ло С, он је стрелан у *Паланки* Лг, сад је у *Паланки* Т.

б) Алтернација сугласника чешћа је у локативу и то не само код именица које су у честој употреби (*рука, нога*), већ и код оних из савременијег вокабулара (*задруга, књига, айошека, банка, војска*), што указује на утицај стандарда:

мајци СМ, да *сидци* Мл, прџстро сам *сидци* Ра,

у *задруци* Др, у *књици* ДД, по једној *ноци* С;

у *ајошеци* МП, у *банци* Др, у *војци* Би Вн Ра У, у *Паланци* К, на *руци* МК Мл СМ, пре (при) *руци* В, у *руци* С.

И у околним говорима чешће изостаје или се факултативно јавља алтернација сугласника у ДЛсг. именица ж. р. на *-ка, -га*. Алтернација изостаје у говору Банатских Хера (Ивић 1958:335), Галипољаца (Ивић 1994:195) и у Чумићу (М. Грковић 1967:124 и 126). Алтернација се факултативно јавља у говорима Биограчића (само код именица на *-ка*, Ивић 1978:157), II зоне Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:154–5), централне Шумадије (Реметић 1985:247–8) и Батовца: *мајки, ћерки, девојки*, али на *слици* (мој материјал). У Драгачеву и осталим ИХ говорима резултати II палатализације добро се чувају и код заједничких, а углавном и код властитих именица (Ђукановић 1995:134).

Вокатив једине

4.78. Овај падеж има наставке *-о* и *-е*, а може бити и једнак Нсг.

1. Наставак *-о* јавља се код хипокористика женског и мушког рода типа *Вџра-Вџро, Пџра-Пџро, наја-најо, шџча-шџчо*:

а) ајде, баба-*Анђо* Ш, кек-*Анђо* Ш, госпа-*Ано* Лг, *Вџро* С, како то бџше, *Вџро* Ву, јџл, *Вџро*, реко, шџто не дођеш ДД, ако џнеш два, ти *Вуко* Са, шџта је, *Гџро*, шџта плачеш Ла, *Гино* Мх, *Гџро* С, је ли, *Грџдџ* Ву, *Грџдо* Ос, *Дано* Лг, *Дџро* Гл, баба-*Дџсо* Ко, тетка-*Дџсо* Ко, ју, мори, *Дџсо* Са, *Злаишо*, дај свећу С, куку мене слатка *Злаишо* С, *Злаишџ*, како бе Живана С, сџди, *Зџро* Гр, мџн цџло сџло виџе *Кџко* Лг, а знаш шџто ме виџе *Кџко* Лг, џ, здравџо, *Лаишо* Вн, *Јубо* Ла, шџта радиш, *Мџро*

А, *Мiро* Ко, *Мiцо* Ск, *Рaдо* Ла М, реко, *Рaдо*, одмори ти твоје ноге М, а ти си, *Рaдо*, узела јајце Ш, баба-*Рaдо* Ш, бежи, *Рiно* Лг, сеја-*Рoсо* У, тетка-*Рoсо* У, *Рyжо* МП Ш, кума-*Рyжо* МП, *Рyжo* (приликом дозивања) Ш, *Сeјо* Мх, де, реко, ти *Слaђо*, мeн угодн нeшто Са, *Снeјжo*, д идeмо да га нoсимо ДД, eј, *Сoјо* Лу, *Стiано* Гр, *Taло* (од Наталија), овe грање да склoниш Вр, aјде, ти *Taло*, д идeш да набe-реш грoјзе Вр, *Цaјо* В;

б) *Ацо* сiнко МП, jу, реко, *Брaно*, немoј Мх, *Дaјо* Лг, *Дрaго* сiне Др, брe, *Дрaго* Лг, овo је твoа нишка, *Дрaго* С, *Жiко* ВД Ко, *Жiко*, губиш поверeње С, *Жи-цо* М, *Зeко* К, *Јoво* дeте Ла Са Ш, jу, црни *Кeко* Лг, *Лaло*, пусти ме Р, сiне *Мiко* ВО, штo, *Мiко*, не побeгнеш Лг, *Мiко*, колико бeше Ло, више га: *Мiро*, *Мiро*, да изиђe, а он у кyћу па ћyти М, *Мiро*, штo си yзо М, *Мiћо*, немo такo да рaдиш А, *Мiћо* сiнко Ла, штo нe дође, *Мiћо*, да закoљемо Са, *Мoмо* Гл, штo ниси седeо, *Мoмо*, овaм Кр, *Нeшо* Са, *Пeро* Бд, причај *Рaјо* С, *Toмо* Ли;

в) *бако* Вн Ко, *дaдо*, да продaм штa ће мeн Ко, *дaдо*, бaту чувај Ло, *дaдо*, aј-де Т, па *дaјко*, зaшто си кyћи, пaзи на дeте Ла, *душо* мoја Бд Ла, *кeво* Ла Са, *лaстио* Ли, aј, *мајко* МО, дe, *мајко* Лг, *мајко*, дaј мeне Су, иjу, кyку, *мајко* Лу, кyку, *мајко* Др Р, немo, *мајко* да кyкаш Ко, *мамо* А Бд Са Се Ск Ш, брe, *мамо* Ла, eј, *мамо* Ли, jо, *мамо* М, jао, *мамо*, кaко ћу А Гл, а дi ће, *мамо* да га донeсемо Ко, сa ћу jа д идeм, *мамо*, да видим Са, мeти, *мамо*, лoнче Ко, oћу, *мамо*, oћу Гл, нeћу, *мамо* М, нeћу га, *мамо* С, пaнтим, *мамо* Ву, посeј и ти, *мамо* Са, сeди oвдe, *мамо* Вн, спрe-мите, *мамо*, ви тo Се, *најо* Ск, глe, *најо*, мaти Ло, *најo*, aј да ти опeрeм нoге Ло, *на-јо*, реко, изглeда ми да си ти плакала нeшто Ло, *нано* Гл Ла МП Ск Су, штo, *нано*, плачеш кaжем бaбе Су, jа нeћу да ти глeдам кyћу, *иpијо* Са, *иpијо*, мнoго си ми забрiнута В, ймам, *иpијо* Ло, *иpијо*, пoшто ти пасуљ Ш, eј, *иpиo* МК, *свaјо* Ск, слaт-ка *сeјо* С, *сeјо* Ск, *шeшо* Вн, aјде, *шeшо* Са;

г) *бабо* Р, овaм, *башо*, у рeт Лг, кaко си, *башо* (свекар) Ла, *башо* и ти дeдо, ймам нeшто да ви се пожaлим Ло, e, мoј *башо* Ло М, *башо* (девер) Мх Р, свeкра вишем *бацо* или *башо*, а дeвера *дeшо* Ск, *башо* (свекар) Су, yзи, *дeко* Бд, aјде, ре-ко, *дeшо* Гр Мх, ес ти, кaже, *дeшо* Ло, збoгом, *дико* Кр, *oцо* В Вр Гл С, jа сам вика-ла oца *oцо* Мх, па, зовe се код нас *oцо*, већном тo је старo било *oцо* Мх, дi бeше, *oцо* С, море, *oцо* Т, *иaшо* Ск, *шaшо* Мх, eј, *шeчо* ДД Ла Р Ск, y брe, *yјо* Вр, штa је, *чико* Р, *чико* Ш.

2. Наставак -o имају и именице женског и мушког рода типа *баба-бабо*, *дe-да-дeдо*:

д) *бабо* А Бд В ДД МО Мх Ос С Ск У, видићеш ти, *бабо*, штa ће да бyде Др, више, *бабо*, слaткo мoе (чукунунуче) нека расти Го, дођи, *бабо*, и ти А, зашипи, *бабо*, отшипи, *бабо* Ли, па знам jа, *бабо* Го, добар-дан, *бабо* Вр, aј, *бабо* да jедемо Ск, jу, *бабо* Са, *бабо*, ти мeне да наyчиш Ву, *бабо*, па кaк ће ми тeб да се одyжимо Ла, остaни (акц. у емфaзи), *бабо*, мaл тy Т, прекрсти ме, *бабо* Кр, *бабо*, чувај тo дe-те В, *бабо* (у дозивању) Др, jао, кyћo мoја Вн, кyћo мoја Др, мoја кyћo Мх, причај ти, мaмо Вн, мoја мaчко Мх, *Пeјо* (Нсг. ж. р. *Пeјa*) Ло, *шeйко* МО, штa e, *шeйко*

А, чѸем, *шѸеѸико* А, па мѧ жѸна вѸкала: *шѸеѸико*, њѸ Лг, подѧј му, *шѸеѸико* А, *шѸеѸико*, дѧј мѸне Су;

ђ) ел вѸде, *баѸцо* (обрађање оцу или свекру) Лг У, јѸ, *дѸдо* ДД, е, мѧј *дѸдо* МО П С, *дѸдо*, немѧ да ѧреш ВО, *дѸдо*, кѧко ти се допађа унѸка Кр, лѧдно ти, *дѸдо* Ла, *дѸдо*, штѧ га мрзиш Ла, дрђ, *дѸдо*, дизгѸне Ло, бѧто и тѸ *дѸдо*, Ѹмам нѸшто да ви се пожѧлим Ло, па кѧко, реко, брѸ, *дѸдо*, ѧни нѸсу погѸлили нѧге Ли, ѧјде, *дѸдо*, при-чај ни П С, еј, *шѸѸио* МО Р, ѧђу, *шѸѸио* Ву, брѸ, *шѸѸио*, каже Ло, *шѸѸио*, јѸди М, сѧд зовѸду: *шѸѸио* и друкше јѧк Мх, *чѸчо* Ш, *чѸчо*, СрѸбин да бѸдеш Др, *чѸчо*, дошѧ овѧ ДимѸтрије з друма Ло.

3. Исти акценат и наставак у Всг. имају и именице следећег акценатског ти-па *жѸна/жѸна/жѸна-жѸно*:

е) *жѸно* Ла Се, а, *мѸшло*, нѸ да Ѹкнеш вѸш у ѸѸву док сам јѧ жив Р, *сѸѧо* мѧја Ла, *сѸѧо*, фѧла ти Ла, *сѸѧо* С Су, *сѸѧо* Ш;

4. И тросложне именице женског и мушког рода с различитим акцентом у Нсг. имају наставак -о у Всг.:

ж) *гѧсѸођо* В Ла Р, јѸ ли, *гѧсѸођо* Др, немѧ да лѧжеш, *лажѧро* Ск, баба-*СѸе-вѸно* Ш, *девѧјко* В;

владѸико ДД, господѸне *вѧјводи* Р.

4.79. И тросложне и четворосложне именице на -ица углавном имају наставак -е и знатно ређе -о:

1. *Дрѧгице*, мѧни се тѧга Ла, *ВѸрице* Бд, *ЛѸбѸице* ВД Ла Ли МК Ос, *МѸлице* ВД Ли МК Мл МП Мх Ос Ск СМ, *Нѧдице* Ву; избацѸј, *Дѧбрице* (м. р.), онѧј це-мент Су, *дѸицице* мѧја Го.

немѧј, *гѧздарѸице*, Ѹишта да прѧиш Рд, *голубѸице* (обрађање заови) Ск, *девѧј-чѸице* П, *домаѸице* Др, јѸ ли, *другарѸице* Ло, слѸшај, тѸ *другарѸице* Ло, *лейѸѸице* Ск (обрађање заови) Ск;

2. ѸѸти, тѸ *лисицо* Бд; *кѸкавицо* Ли, *мушкарѸицо* С;

3. Само у јѸдном пункту (Ш), у којем је знатан удео становништва торлачке миграционе струје (Дробњаковић 1925:266–267), код именице на -ка у Всг. забележили смо наставак -ке, поред чешће и обичније једнакости са Нсг.:

мори, *ЖѸвке*, јес бѸла тѸ код баба-СтевѸне Ш, уп. и *мѧјкѸ* у С; *шѸѸице* Вн.

4.80. Приличан је број примера са наставком -а, тј. са једнаким вокативом са номинативом јѸднине:

1. Код двосложних и тросложних именица на -ка:

кума-*ЖѸвка*, додѧј и онѧ Др, тетка-*ЖѸвка*, мѸн млѧго бѸло бѧље прѸ Др, да се прѧђе, бѧрем, *ЖѸвка*, двѸ нѸдеље Ш, мори, реко, *ЖѸвка* Ш, дрђ се, *МѸлка*, да не испаднеш П, ѧјде, *ПѸрка*, Ѹзни Ла, слѸшај, *ПѸрка* Ла, Ѹзи, *Сѧвка*, каже, кѧпај М,

и немђј да се лѹдаш, *Сѡвка*, каже М, *Сѡвкѡ*, јѡ једѡред вѡко, *Сѡвкѡ*, дрѹги пѹт Лг, тѡ *Сѡјка* Мх;

каже, *Босѡљка*, јѡ сѡд идѡм Ву, ѡј, *Душѡнка*, и тѡ ДД, сѡмо јѡ се не сѡћам ка су ткѡли сѹкно, *Живѡнка* П, јѹ, тѡ *Јавѡрка* Са, јѹ, *Милѡнка* А, ѡди, *Милѡнка*, да вѡш нѡшто ДД, каже, прија-*Милѡјка*, брзо дѡђи А; уп. и ѡј, *Живадѡнка* Ш;

мѡјка Ск, нѡсам, *мѡјка* Ла, *мѡјка*, фѡла онѡ кѡ е тѡ урадио С, подѡј, *мѡјка* У, *сѡјка* (обраћѡње заови) Бд Ск, па дѡбро, *нѡјка* В, бѡже, *снѡјка* МО;

па вѡкѡли су нѡкад, тѡ су крстѡили јѡтрву: сѡјо, *деверка*, *шећѡрка* Мх, ѡј, *комѡшѡнка* Ли, јѹ, *комѡшѡка* В, *роћѡнка* (обраћѡње заови) Ск; уп. и ѡди, тѡ *ѡарѡшѡизѡнка*, причај М;

ѡѡѡка Вн, ѡјде, *ѡѡѡка*, овѡм Се, *ѡѡѡка*, немђј тѹ да седѡш Др;

2. Код тросложних и четворосложних именица женског и мушког рода на *-ѡца*:

Љѹбица В Вл, ѡј, *Мѡлица* В Ј Рб, *Мѡлица*, дѡђи Гн, чѹјем, *Мѡлица*, Су, јѡс, *Мѡлица* Су; *девојѡица* В, *другарѡица* В, *Радѡјѡица* Лу.

Примери из В нису забележени у спонтаном разговору, већ су то одговори на питања из нашег упитника, али би могли бити аутентични будући да се такви облици налазе и у централној Шумадији, а чули смо их и у другим испитиваним пунктовима. Иначе ови облици познати су многим говорима Ш-В, С-В, К-Р дијалекта, али и на западносрбијанском терену (Реметић 1985:248)

3. Код двосложних и вишесложних именица женског и мушког рода на *-ѡ* и с различитим акценатским ликовима:

баба-*Бѡла*, да ми набѡреш тѡ копрѡви Р, вѡче: *Дѡвна* Ку, каже, *Дѡвна*, оћеш д идѡш Т, јел, *Лѡѡа*, јел идѡш Ву, тетка-*Ѡлга*, ак ѡће д идѡш В, јел, *Ѡлга*, штѡ запѡва Т;

ѡјде, *мѡда*, устѡј Ск, *сѡрѡна*, свѡка ви чѡс Ла, јѡ ли, *сѡрѡна*, реко Ло, јѡ ћу, каже, *сѡрѡна*, да плѡтим свѡ тѡ да се окѡпа за дѡн Су;

бѡба, продѡј А, сѡди, тѡ *бѡба*, сѡд Го, ѡна, чѡк, *бѡба*, ѡна препѡше рѡцепт Са, јѡј, *бѡба* Су, јел, *бѡба*, кѡко је бѡло У, мнѡго ме, *мѡма*, жѡо за тѡбе Ко, *нѡна*, скѹвај пасуљ МП, добројутро, *снѡја* М, вѡче снѡву: *снѡја*, *снѡја*, штѡ рѡдите М, немђ, *снѡја* Са, нѡмој, *снѡја*, да бацаш У;

У нашој теренској бележници уз вокатив *снѡја* нашла се опсервација да се тај облик употребљѡва у индиректном, а *снѡјо*, *снѡво*, *снѡо* у директном обраћѡњу. Штета је што није увек бележен шири контекст у којем се јављѡју вокативне форме.

бѡца, нѡш зѡбран пѡчистѡли свѡ Бд, ѡшо ми сѡн, *брѡћа*, у гѡсте Вр, *дѡда*, па па Бд, *дѡда*, штѡ си ми кѹпио Ск, *чѡча* К, ѡј, *чѡча*, дѡђи да рѹчаш Ла, ѡјде, *чѡча* Ло;

ѡна, дѡши МП, вѡдите, госпа-ѡна Лг, тѡ ћеш, *Вѡдѡсава*, д ѹмреш ѹ њи Бд, *Јѡвана*, сѡђите дѡле Кр, нѡсам, *Лѡјѡсава* Лг, ћути, тѡ *Лѡјѡсава* Бд, ѡј, *Милѡнѡја* А, *Младѡна*, ѡјде да рѹчѡмо МП, бѡж, *Санѡла*, овѡм Ш, морѡ, *Селѡна*, ѡјде Ла; *Ангѡлиѡна*, долѡз овѡм Мх, ѡјт, *Крѡсѡшѡна*, дѡмо мѡ код мѡје кѹће Са, бѡже, *Милѡва*, не мѡгу от пѡсла МО, ѡј, *Милѡва* Ск;

слушај, *Животица* А, еј, *Стићоја* Ш, ију, реко, црни *Ћљеша* ДД, слушај, *Драгиша* Лг, ајд, брѣ *Љубишица*, ми идѣмо кѹћи Са, еј, *Илија* Лг.

4.81. Заједничке именице женског и мушког рода на *-а*, којима се означава сродство или титула, уз властита имена немају ни свој акценат а ни падежни наставак:

а) ајде, *баба-Анђо* Ш, *баба-Бѣла*, да ми набѣреш ти коприви Р, *баба-Дѣсо* Ко, *баба-Радо* Ш, *госица-Ано* Лг, *госица-Ања* Лг, *кек-Анђо* Ш, *кума-Рѹжо* МП, *ѣрија-Милѡјка*, брзо дођи А, *сеја-Рѡсо* У, *шешица-Дѣсо* Ко, *кума-Живка*, додѡј и онѡ Др, *шешица-Живка*, мѣн млого било боље прѣ Др, *шешица-Олга*, ак ѡће д идѣш В, *шешица-Рѡсо* У;

б) глѣ, *башица-Илија* Р, а ѡћеш ти, *газда-Милоје*, да плѡтиш тѡ В, *деда-Цѡјо* Р, *ѡика-Дѹцо* С, *ѡика-Ђуро* С, *ѡика-Милоше* Р, ѡути, *ѡика-Мито* Ли, *ѡика-Мийћко*, тѣбе нѣшто није добро Ла, а мо ѡтац кѡже: *ѡика-Никѡла* Ву, *ѡика-Стѣво* Р.

Генитив множине

4.82. Док у централној Шумадији (Реметић 1985:249) наставак *-а* има блажу тенденцију ширења на рачун *-и*, а у нашим говорима овај други скоро је потиснут. Дакле, у овом погледу С-В је ближи К-Р, а не Ш-В дијалекату. Стога би требало кориговати констатацију изнесѣну у претходно цитираном раду у којој се каже да је „експанзија наставак *-и* карактеристична за Ш-В и С-В терен“.

У К-Р дијалекту наставак *-и* не познају левачки (Р. Симић 1972:293–294), трстенички говор (Јовић 1968:100–101), а ни прва зона (К-Р) говора Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1992:159) док се у Ресави ретко среће (Пецо — Милановић 1968:327), као и у говору Чумића (М. Грковић 1967:124).

У Ш-В дијалекту наставак *-и* је „релативно чест“ (банатски говори, Ивић ... 1997:62), а „нарочито кад означава меру и количину“ (говор Кикинде и околине, Милетић 1940:23). Овај наставак „изразито се шири“ у Мачви (Б. Николић 1966:261), а у Рачи је и „изразитији него у књижевном језику“ (Р. М. Павловић 1982:26), као и у Крагујевачкој Лепеници, и то у другој зони, која је представник Ш-В дијалекта (Вукићевић 1992:159–160). У шумадијском говору у Гружи наставак *-и* јавља се само код именица чији се корен завршава сугласничком групом између којих се не јавља непостојано *-а-*, али ни наставак *-а*, који је у примерима типа *мајака* искључен (Стевовић 1969:461).

1. Наставак *-а* се јавља код именица:

а) чији се корен завршава на један сугласник:

преко оних *авлија* В, овѹд преко *авлија* Др, *пѣ-шѣз башиара* А, *двѡјс пѣт башица* ВО Т, *кољико вѡрњица*, *тољико ѣѡрњица* Кр, из *варошица* Го, од *вѣна* Др, *сила врѡна* Лу, од *врљика* А, *врѹна* Др, *пѹно гњида* МО, *кољико је гѡдина* М, *дѹго гѡдина* ВО Го, *сила гѡдина* Гр, *пѣт гѡдина* ВО ДД Мх Ск, *шѣз гѡдина* Т, *сѣдам гѡдина* ВО Го ДД Ск, о *дѣвет гѡдина* ѹмрла Са, *једанѡјз гѡдина* М, *трѣнајз гѡдина* Ли, *петнајз гѡдина* Ло, *седамнајз гѡдина* А, *дѣсет гѡдина* ВО ДД Са, *двѡјз гѡдина* М Т, че-

трѐз *гòдина* Лг Са, педесѐт *гòдина* МО, шѐсет *гòдина* Лу, двајстину *гòдина* Гр, триестину *гòдина* Го, стò *гòдина* Вн Ву Го, шѐз *гранѝйá* Ло, из дрўги *др̑жава* Ос, петнајз *дўшá* Вр Ла, седамнајз *дўшá* Ву, по двајз *дўша* Се, по стò *дўшá* А, пѐт *жйца* Кр, није имáла ни *зáвеза* Ла, пѐт *йáда* Бд Ла М, дванајс *йáда* ДД, стò *йáда* К С, триста *йáда* Кр, стò *комáйша инѐкција* М, о тй *нѐкција* Кр, пѐт *нѐкција* МО, двајс *јáбука* Са, нѐт *кайица* (у дечијој игри пиљака) ВД, по дѐсет *кáшика* Го, шѐс *књйга* В, *кобасйца* Мх, йма *кóза* кòлко вòлиш Мх, ко тй *кòлиба* ВО, на нѐколико *кòлиба* Рд, иза *кòйá* Ло, от *кòшуља* Бд У, по пѐ-шѐс *кòшуља* Мх, имò сам *крáва* Бд, имò сам врло дòбри *крáва* ВО, код његòви *крáва* М, по шѐ сѐдам *крáва* Вн, пѐтнајс *крáва* ВО, колико ймаш *кр̑йа* Го, мáло је *кўћа* имáло Гр, йду поред *кўћа* Са, пѐт *кўћа* Т, *крáве* из *Лйвада* долáзу С, из *Лййá* Ли, од *лйсица* А, учи *лйшйца* К, имáло *мáлина* ВД, око тй *мáшинá* ДД, петнајс-шеснајс *мòба* ВД, пўно *њйвá* имáли смо Го, имò нáјвише *њйвá* Гр, преко *њйвá* Ли, йма пўно *òбавеза* Мх, òсам *йáра* В, нйсам бес *йáра* нйкад Са, тò и кòшта грдни *йáра* ДД, нити *йáра* нити стáна Мх, сѐдамнајс *йарцѐлá* Т, колико йма *йѐлена* Вр, до *Пòклада* А, од Божйћа до *Пòклада* ДД, Ли, сѐдам *рáна* Ба, четрѐ *свѐћá* Гл, *свйњá* Вр, шѐ *свйња* Бд, нѐколико *свйњá* ДД, пўн òбор *свйњá* Лу, имáло *свйњá* Ос, *свйња* мáло ймало С, по двајс-тријс брáвá *свйњá* Т, око *слáма* Мх, ко *снáјá* Ву, пѐ *сйòйшина* Бд, сѐдам *сйòйшина* К Лг, пѐт *сйòйшина* Ло, *йáду* дѐве *сйòйшина* шѐсте гòдине Бд, са свй *сйрáнá* Ли, па о *сйрáвá* се лѐк прáви ДД, из *Ўдовица* Ко, дѐсет *чáша* ВД, *чвр̑гá* Ли, гомйле *Швáба* Ло, дѐвет *Швáбá* Ло, кутйје *шйбица* Гл, от *шљйвá* Ву, врста *шљйвá* Ли, иза *шйáла* Гр, и òна се чйтаво крйје иза *шумарйца* онй В;

б) чији се корен завршава сугласничком групом с непостојаним -а-:

од брѐсака Ву МО, од *вйшања* Ла, имáло млòго *вòћака* Т, од *гўсака* Ба, сѐдам *гўсака* дйвлй Ск, о *дáсака* А Лг М МК П, пѐ *дáсака* М, код нѐки *девојáка* Бд, ймá лѐпи *девојáка* Бд, пўно *девојáкá* С, пѐт *девојáка* Мх, из *јáсала* (одговор на директно питање) Ба, до *колѐчака* А, от *кондйáла* ДД, по пѐтсто *лйшйра* Се, по дванајс *лўшйака* йма А, нйј имáло *лўшйака* ВД, пўно *мáчака* Се, око тй *мòшáка* А, сйла *овáцá* Го, толико *овáцá* Би, тòлко *овáцá* Гл, од *овáцá* Го, двајс *овáцá* Т, трије-чѐтрес брáвá *овáцá* С, преко четрѐз брáва *овáцá* Го, седамдѐсет брáвá *овáцá* Ли, од *овáца* Гр, штá òн *овáца* йма Се, пўно *овáца* П, трйнајс *овáца* Бд, преко двáдесет *овáца* А, илáду брáва *овáца* Мх, от *йлòвака* Ба, от *йрáсака* Ба, трáва повише *йрйшйака* Др, десетйну *йўшйака* Ло, о тй мòји *сесйáра* Го, нѐколко *сесйáра* У, ймамо рáзни *сòрайша* Се, испот *сўкања* В, от *сўкања* Мх, о(д) *шѐшйака* Се, вѐнац о *йрѐшáња* Кр, седамдѐсет и нѐколко *шр̑мака* (кошница) Лг, ко *ћўрака* Гл, о(д) *ћўрака* ДД, имáло *ћўрака* Ос, седамдѐсет *комáта* *ћўрака* Рд, нѐки пáрчићи о *цйгала* Рд, једанајс *цркава* йма ДД, у стò *цркава* ДД, ймамо ти мй прилично тй *чѐсама* Би, о *чѐсáма* Го;

в) чији се корен завршава сугласничком групом без непостојаног -а-:

ни шѐз *бáнка* С, педесѐт *бáнка* К, једанајс *бòрбá* Др, шѐ-сѐдам *брáздá* А, йма двајс *вѐжбá* Бд, кòлко рáтова, *вѐжбá* Бд, међу *вр̑сйá* Го, од нѐколико *вр̑сйа* Мх, код *гáзда* Ву, бес тй *игрáнка* Гр, из *јáсла* Ба, по дванајс *кòрйа* У, òна напечѐ сйла *òвга* Ба, двајс *ййсанка* МО, из *рáдња* С, по дѐсет *свáдба* Ли, колико *слáмка* толико

јагањаца МО, има пѐт *сѡрѡа* СМ, о дѐвет *сѡрѡа* ВД, двајс *шѡблѡ* Ли, ја ћу пѡре да позѡјим од овѡ *цећѡрка* У.

2. Само у неколико именица (*банка, игранка, койча, милијарда*) забележен је наставак *-и*: пѐт *бѡнки* Т, двајз *бѡнки* Р, пѐт дѡнара тѡ је пѡсе бѡли пѐт *бѡнки* Ск, бѡло је и *игрѡнки* Рд, имѡ *кѡйчи* и на нѡге и на рѡке Р, пѐт *милијѡрди* Ос, сѡдам *ћѡрки* Се.

Наставак *-и* забележили смо и код именице *койрива*, која, пак, има само један сугласник на крају корена: да ми набѡреш тѡ *койрѡви* и да ми скѡваш Р, набѡре *койрѡви* Р. У говору Драгачева (Ђукановић 1995:135) инвентар ових примера је нешто већи: *бѡбѡ, жсѡкѡ, ѡрѡчѡ/ѡрѡчи, шрѡбѡ*.

4.83. Наставак *-у*, остатак дуала, јавља се само код две именице *нога* и *рука*: без *нѡгу* Ра, без *нѡгу* Ј, без *нѡгу* ВД, испод *нѡгу* детињи Мх, испод *нѡгу* С, ја од мѡли *нѡгу* нѡу (неку вѡду) пѡјем Би, од мѡли *нѡгу* Ли Мх, од мѡли *нѡгу* МК, од *нѡгу* Ск, без *рѡку* Ра, без *рѡку* ВД, без *рѡку* Ј, преко њѡгови *рѡку* Гл.

За разлику од стања у централној Шумадији (Реметић 1985:251), где су ове две именице забележене само са *-у*, у нашим пунктовима јавља се и веома фреквентан наставак *-а*: вѡше *нѡгѡ* Др, испод мѡји *нѡга* У, ја да ѡмрем од *нѡгѡ* П, ѡће да м удѡри длѡном око *нѡга* Ло.

Овај наставак је у централној Шумадији нешто чешћи код именице *слуга*, коју најалост нисмо срели у нашој богатој грађи.

Сам положај наших говора условио је чување старог дуалског наставка *-у*, као што је у Ш-В дијалекту, и продирање новијег *-а*, што је рефлекс завршеног процеса у К-Р говорима. Ареал ових наставка у наведеним дијалектима утврдио је Слободан Реметић (1985:251). Овоме можемо додати и податке за говоре Баната (Ивић ... 1997:62–63) у којима наставак *-у* редовно долази код именица *нога* и *рука*, а код именице *слуга* напореда се јављају и облици са *-у* и са *-а*. У Ш-В дијалекту Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:160) среће се наставак *-у(в)а*, код старијих, и *-у*, код млађих говорника. У К-Р дијалекту ове исте зоне јавља се само наставак *-а*. У Драгачеву (Ђукановић 1995:135) цело подручје познаје облике *рѡкѡ* (*рѡкѡ*), *нѡгу*, а само код двојице информатора чуло се *рѡкуа*, *рѡкѡи*; *нѡгуи*. Код именице *слуга* наставак *-а* је много обичнији (*слѡгѡ*), а *-у* представља изузетак (*слѡгу*).

4.84. Само у три пункта забележили смо и наставак *-и(ј)у* и то код именица *нога*, *рука*, *јасле* и *наћве*: од *нѡгѡју* Ла, с *нѡгѡју* Др, од *рукѡју* Ла, јѡду крѡве из *јаслѡју* ВД, прикѡ/преко *наћвѡу* Др.

Овај наставак је забележен и у говору Биограчића (Ивић 1978:155) и Чумића (М. Грковић 1967:125–126), али само код именица *нога* и *рука*.

4.85. Нулта морфема у Гпл. везана је само за две лексеме *година* и *сѡѡшѡна*, употребљене у бројним конструкцијама: бѡло ми сѡдам *гѡдин* ДД, шѡс-сѡдам *гѡдин* Се, јѡш једанѡјз *гѡдин* Ло, бѡло му трѡнѡјз *гѡдин* ДД, от шеснѡјз *гѡдин* Су, осамнѡјз *гѡдин* имѡ Во, до осѡмнајз *гѡдин* Су, дѡсет *гѡдин* се нѡсам жениѡ ДД, има жѡљевѡ о дѡсет *гѡдин* Кр, прѡ двајс-тријз *гѡдин* Вн, пѡдѡсет *гѡдин* Кр Рд, о де-

ведѣсет гѣдин Вн, стѣ гѣдин Вн Ву, нѣколико гѣдин Вн, у млади гѣдин ВД, четѣри сѣдѣшин К С.

У централној Шумадији (Реметић 1985:253) само су два примера забележена с нултом морфемом, али не од именица наведеног типа, већ од *исема* и *иушка*.

4.86. У ограниченом кругу лексема (*банка, година, хиљада, милијарда, сѣдѣшина*, али и *јабука, сорѣа, чараја, цигла, Циганка*) уз бројеве факултативно се јавља и наставак *-е*, пореклом из НАпл. а подржан конструкцијама с Гсг. (Ивић ... 1997:63): пѣт *бѣнке* ВО, двѣнајс *бѣнке* дѣкат У, дѣсет *бѣнке* Ск, двѣјз *бѣнке* Ло, трѣз *бѣнке* Ло, педѣсет *бѣнке* ДД Ло, дадесет *иљаде* дѣнара ВО, стѣ двѣјз *иљаде* *цигле* Ос, трѣ шѣс *иљаде* дѣнара Т, трѣдесет *милијарде* Гр, трѣес и пѣт *милијарде* плѣту йма Т, стѣ *милијарде* У, по ѣсам *сѣдѣшине* Ос, пѣт *гѣдине* ВО, шѣз *гѣдине* Т, до дѣвет *гѣдине* Ос, по стѣ петнајз *гѣдине* Т, от седѣмнајз *гѣдине* ВО, двѣдесет *гѣдине* Кр, двѣјз и седѣм *гѣдине* Т, трѣес седѣм *гѣдине* Т, и брѣт му се ожениѣ у четрѣз *гѣдине* Т, у педѣсет *гѣдине* Т, у шѣсѣт и шѣс *гѣдине* Ск, ако доживим седѣмдѣсет *гѣдине* ВО, осамдѣсет *гѣдине* Ву, по двѣ трѣ вагѣна *јѣбуке* Би, од нѣколко *сѣрѣше* Рд, йма *Цѣганке* пѣно У, трѣе *чараје* Са.

Уместо Гсг. забележена је плуралска форма у једном примеру: о четѣри *иљада* кѣла У.

Сви ови примери нам потврђују да аналитизам напредује у испитиваним говорима.

Датив, инструментал и локатив множине

4.87. У дативу и инструменталу јавља се само наставак *-ама*, а у локативу се среће и *-а*, будући да је дошло до синкретизма овог падежа и генитива.

Дпл.: говорѣли *дѣвѣјкама* Ск Су, дѣ дѣцама Бд, узѣмље *гѣздама* Вр, *гѣздама* У, дѣр људѣма, *женѣма* Р, тѣ кѣжи *женѣма* С, јѣ сам сѣдио у кѣћи седѣм гѣдина *женѣма* и *дѣцама* Ло, *живѣинама* дѣеш П, дајемо *крѣвама* Ла С, полагаѣ *крѣвама* Мх, зѣт купѣје *свѣсѣјкама*, *шурњѣјама* ВД, баца *свињѣма* Ос, дѣм *свињѣма* МК, па дѣ *свињѣма* Вн Се Су, дамо *свињѣма* Су, *свињѣма* даемо Ву, дѣлек д ицѣпаш *свињѣма* Са, ѣно печѣм *свињѣма* МК, прича *сѣљѣнкама* А, *ћѣркама* Др, *ћѣркама* Рд Ск, клѣчала сам пешкѣри *ћѣркама* Вн, *ћѣркама* сам ткала П, и *ћѣркама* и њѣму Су, плѣтем блѣзѣице *унѣкама* и *снѣјама* У, *унѣкама* Гр, издѣм млѣко *учѣшељкама* М, ѣдно *Цѣганкама* У, јѣвио *Швѣбама* Ло;

Ипл.: са лѣпим *ѣљинама* Бд, удѣра *бѣйѣинама* Мх, са брѣћама А, међу брѣћама Би, *вѣлама* А Ба В Ли, гѣра *вѣлама* МО, са *дѣчѣцама* А, међу *дѣвѣјкама* Бд, за лѣпим *женѣма* Ли, разговѣраш са *женѣма* Ос, сас *јѣбукама* Су, за *јѣслама* ДД, с *јѣйѣрѣвама* М, са *јѣйѣрѣвама* МО, са *карѣцама* К, са *колѣчкама* А, с *коѣиљѣма* В, са *крѣвама* А ВО С, орѣло се *крѣвама* Мх, *лѣйѣиѣма* бацаѣли Бд, са *лѣйѣрама* А, са *макѣзама* А, сѣкла *макѣзама* Бд МО, ѣни *макѣзама* сѣчѣ ДД, мѣл је нѣгде дрѣпим *макѣзама* Ла, *моѣйѣикама* А, сѣјало се *моѣйѣикама* ВО, сѣчѣ *моѣйѣикама* Се, убѣле га жѣне *моѣйѣикама* ВО, па осѣти под *ногѣма* Ло, с *ногѣма* ДД, са *ногѣма* МО, сас *йѣрама* У, ѣна (мѣрка) йде с ѣви *йѣлицѣма* Са, са машинским *йѣшкама* ВО, *рогѣљама* А, држѣ ру-

кӗма А, жњѣмо рукама Са, ја сам рукама прала Го, вѣруј да рукама и ногӗма нӗсам мрдо Лг, рукама Ли, с рукама МО, сӗниџама МК, са тӗм сӗнкама Бд, сӗнкама МК, сониџама В, свѣ сикирама сѣкли Бд, са снајама Гл, са уџиџама МК;

Лпл. -ама: по *аѵлијама Ву*, на *ајераџијама ВД*, њшо по *бањама Ла*, по *башиама А*, по *бӗдзама ВД Ла*, на *вѣжбама Бд*, у *вурӗнама Бд*, у *жиџама Бд*, у тӗм дрвѣним *зградама А*, на *игранкама Гл*, ишло се по *игранкама*, по *иванкама Гл*, на *јаслама МО*, у *кајама Бд*, у *књигама йма Мх*, на *колѣчкама А*, по *колибама С*, на *кошарама А*, идѣдӗ по *кућама Ву*, иде човек по *кућама Р*, по *кућама Ко Мх С*, чӗвам оѵце по *лиѵадама Ј*, тӗм у *лиѵадама А Ј*, по *мӗлама Т*, на *ногӗма ДД Кр*, *вѣне* по *ногӗма В*, у *ногӗма А*, по *њивама А ВД Гр*, у *њивама Ба*, по *ошишшинама Кр*, у *иѣкарама Бд*, у *иѣсмама ВО*, на *райама Ву*, по *рекама А*, и *јавимо* се свӗма нашіма *рӗдбинама Ло*, на *рукама Кр*, по *рукама МО*, на *сӗнкама К*, по *свӗдбама Бд*, по *сӗбама Мх*, она била на *школама ДД*, по *шӗмама А*, по *шӗяма А*;

Л=Гпл.: по *бӗса* (одговор на директно питање) *Ли Се*, а имӗли смо у *лиѵада*, по *баштама бунӗр* на *шибу А*, они се црну по *лиѵада П*, по *њивӗ А Кр*, иде по *њивӗ Ли*, бӗо *пољак* по *њивӗ Ло*, ймамо тӗм по *њива Мх*, он је играо и по *свӗдба Гр*, на *со̀ниџа А*, у *џиџела Са*, и *ја ти у џокула* уѵатим онӗ *жиџу Ло*, и *бӗс*, онако у *чӗрайа Ло*, у *чѣза Ба*, чӗвали смо по *ширњика Ла*.

Плуралија тангум

4.88. Наша грађа указује да је број именица с маркираном множином знатно чешћи него у мушком и средњем роду. Оне се могу поделити у три основне групе:

1. Именице које се увек јављају само у множини:

баӗле (из носа) *В*; *бисӗге Ли*; *бӗсе ВД ВО Ду Лг Т*, по *бӗсе МК*, са *ћу те ударим* по *бӗсе Ли*, ка те ударим по *бӗса Ли Се*, по *бӗсама ВД Ла*; *вѣђе МО Ос Ск*, *тӗ су вѣђе ВО*; *врџе У*; *гајде МО*; *гађе ДД Ли Мх У*, у *гађе МП Ск*, *чӗсте гађе Лг*, *шаренгађа*, свѣ шарѣне *гађе нӗсу М*, *деца йшла* и *без гађа Ос*; *гађиџе Р*, сӗмо у *гађиџе ВО*; *гӗсле ВД Ла Ли*, свӗрали у *гӗсле Мх*; *Зӗдуџиџиџе Кч*, *јаӗсле Ба В ВД Ли Су*, из *јаӗсле Ба Ш*, под *јаӗсле Се*, у *јаӗсле Ла П Са*, из *јаӗсала Ба*, из *јаӗслију ВД*, за *јаӗслама ДД*, на *јаӗслама МО*, у *јаӗслама Кч*; *јаӗслиџе А*; *канӗйше А В Го Ла Ли Р С Су У*, *накӗт-ту се канӗйше К*, *канӗйше се зовӗ* целокупне *К*, *скӗну се канӗйше А*, а са стране су *канӗйше С*; *каре* (војна кола) *Ло Р*; *каруџе А Ку Ло П*, *његӗве каруџе Лг*, а *ја седим* на *каруџе Лг*, у *каруџе МК*, са *каруџама К*; *клѣче се клѣчу Р*; *гундӗре* (гумени опанци) *Ба*, *кондӗре Вр ДД Са Ск У*; у *Лийе Вр*, из *Лийа Ли*; *макӗза Кр Ла Мх МК*, мал је *негде дрпим макӗзама Ла*, они *макӗзама сѣчу ДД*, *сѣкла макӗзама Бд МО*, са *макӗзама А*; *макӗзиџе В Кр Ск*, с *макӗзиџе Р*; *макӗре* (ногаре за тѣстерѣње дрва) *А*; *мекӗйше МК*; *мӗрдеџине А Ла Ли Рд*; *наочаре Гл*, *немам наочаре Го*, *каке наочаре Го*; *нађвѣ А В ВД Вн Вр Ву Ли МК С Ш*, у *нађвѣ Ба Се*, *мѣтеш у тѣ нађвѣ У*, *нађе онѣ* старинске о дрвета *У*, преко *нађвѣу Др*, али и *нађвѣ Ш*; *ногарѣџе Гл*; *ноӗжниџе* (маказе) *А*; *панишалӗне А Бд ВД Вн ВО Ву Гл Др Ку Ла Ли Ло Мх Ос Р Рд С СеСу*, *брѣч панишалӗне В Ли*; *панишалӗниџе МО*; *йӗкӗйиџе В*, *йиџиџе Ла*; *Пӗкладе МК*, *Бѣ*

ле *Покладе* Бд, биле су *Пѡкладе* Ли, до *Пѡклада* А, од Божѣћа до *Пѡклада* Ли; *рѣбе* (мотке на колима на које се товари сено) Р; *сѣке* (само предњи трап кола на којима се носе цакови у млин или шаша) С; па сѣо у *сѣоне* Ск; *сѣнке* МК С Ск, тѡ су *сѣнке* Ш, сѣ тим *сѣнкама* Бд, *сѣнкама* МК, на *сѣнкама* К; *сѣниѣ* Вн, *сѣниѣма* МК; *сѣниѣ* Ли Р, *сѣниѣ* Бд ВД Вн У, на *сѣниѣ* А, *сѣниѣма* В, ѡнда ме возио на *сѣниѣ* МП, мѣте на кола ел на *сѣниѣ* Ло; у *сѣнкиѣ* С; у тѣ *сѣниѣѣ* Бд; *сѣѣбе* МК Су; *сѣлке* П; ѣграмо *сѣиѣре* (дечија игра пиљака) Ск, тѡ се звѣло *сѣиѣре* Ск; *сѣриѣ* А Вр Др Се Су Ш, да ти мѣтемо више *сѣриѣ* А; *сѣкиѣре* А; тѡ су *сѣре* Ск, *сѣра* ѣграмо Ск; *сѣниѣѣ* (саониѣѣ) Ш; *сѣриѣѣ* В.

2. Имениѣѣ које поред чешћих плуралских форми имају у неким пунктови-ма (и) једнинске облике:

верѣѣ А В ВД Ла Ли Мл МО Ра Се У Ш, на *верѣѣ* Вр, ѣма *верѣѣ* па се ба-крач ѡбеси С, ѡкачи на нѣке *верѣѣ* Гр, ѡн да се увѣти за *верѣѣ* Ос, над *верѣѣма* Ра; али: *верѣѣ* Ш, на *верѣѣ* Р, имѣла сам и јѣ *верѣѣ* Ш;

вѣле А Бд Ра Су, онѣ *вѣле* Ск, на *вѣле* Ск, са *вѣле* Рд, *вѣлама* А Ба В Ли Ра, гѣ-ра *вѣлама* МО; али: *вѣла* А В, *вѣла* гвојздѣна ВД, *вѣлу* Су, дамо по дѡбру *вѣлу* А, дај *вѣлу* Вн, бадегу избѣци с *вѣлу* Су, *вѣлом* Ба ВД Вл, баѣамо *вѣлом* донѣкле, од-нѣкле идѣ рогуљом А, забѣада *вѣлом* Др, баѣали смо *вѣлом* Гн, *вѣлом* се баѣа МК, са *вѣлом* Ла МК;

грабуљѣ Ли Ск, гвојздѣне *грабуљѣ* А Гн, са *грабуљѣма* Гн; али: *грабуљѣ* В Вл МК Р Ра, *грабуљѣ* ВД Гл Р Ра, ѣмамо и *грабуљѣ* дрвѣну А, угодѣо онѣ *грабуљѣ* гѡр Кр, *гребуљѣ* Ш, *грабуљѣом* СМ, *грабуљѣом* А Ба, *грабуљѣом* онѡ грабуљѣу Мх, за *грабуљѣом* Гл;

грабуљѣѣ А, угодѣмо онѣ *грабуљѣѣ* Кр, *гребуљѣѣ* Гл; али *грабуљѣѣ* В, *грабуљѣѣ* А Кр, да ѣзме *грабуљѣѣ* Ос, *грабуљѣѣ* Ра;

колѣѣѣ А ВД Ву ДД К Кр Ли МК МО Мх Р Се, и су биле гвојздѣне *колѣѣѣ* ВО, *колѣѣѣ* дрвѣне Кр, на *колѣѣѣ* Вн, *колѣѣѣ* С Се, до *колѣѣѣ* А, на *колѣѣѣма* А, са *колѣѣѣма* А; али: *колѣѣѣ* ѣма точкѡве С, на *колѣѣѣ* Вн Кр;

кочѣѣ А В ВД Гл Ли П, на *кочѣѣ* Ш, *кочѣѣ* Ба Ла; уп. и *кочѣѣѣ* Др; али: пѣ-на *кочѣѣѣ* Ку Ш;

лѣсе Вн МК; али: *лѣса* МК;

лѣиѣѣ Вн, кад бѣду *лѣиѣѣ* вѣше С, на *лѣиѣѣ* К, тѣ *лѣиѣѣ* Бд К; али: *лѣиѣѣ-ѣ* Ш;

шилѣѣѣ *лѡѣѣре* ВО, на тѣ *лѡѣѣре* ВО, *лѡѣѣре* В, са *лѡѣѣрама* А; али: *лѡѣѣра* (мердевине) А Ба В Др, убила га *лѡѣѣра* А, ѡну *лѡѣѣру* Бд, да ти даѣм *лѡѣѣру* Гр, *лѡѣѣром* В, *рѡѣѣла* ВД;

тѡ су *Месовѣѣѣ* Ли, о *Месовѣѣѣ* В; али: у *Месовѣѣѣ* Ли;

нѡвине Вн Вр МК, даѡше ми *нѡвине* ВО, да ѣзем *нѡвине* Лг; али: у *нѡвину* С, у *нѡвину* па зѣвиѣм У, поквѣсиш *нѡвину* У, ѣзе *нѡвину* У;

рѣкѣѣ (на њѡј се вуче плуг) Ш; али: *рѣкѣѣ* С;

рогуљѣ Гн, *рогуљѣма* А; али: *рогуљѣ* А, баѣамо *вѣлом* донѣкле, однѣкле идѣ *рогуљѣом* А, са *рогуљѣом* Гн;

сѣлѣѣѣ А В У; али: *сѣлѣѣѣ* Р, баѣиш свињѣма у *сѣлѣѣѣ* Ос;

Њвратиине Го, сѣјемо о́вас, зѳб под ѡвратиине ДД, увратиине С Т; али: и два кѳлца забѳде на увратиину Т, обезбѳдиш сам прикѳлице и на вратиину Гр, на вратиину А;

Њдовице (званични назив села); али: до Њдовице Се, једна је ѡдата у Њдовицу била Вр, у село Њдовицу Ву, нама парѳхија у Њдовицу Се, туна у Њдовицу У, били тамо у Њдовици С;

чѳзе Ба Бд В ВД ДД К Ку Ла Ли МК Мл Р С Су, чѳзе се зову А, чѳзе су са два тѳчка А, чѳзе су за трѳје па се ма́ло гурато у чѳзе В, неке чѳзе остале на пут ЛГ, ја ѳпет уватим чѳзе С, кад је уватим у чѳзе Т, у чѳзе В МО П, стигне сас чѳзе П, саш чѳзе Су, доводим га на чѳзе ЛГ, на чѳзе С, збок ти чѳза ЛГ, у чѳза Ба, али и ишли чѳзила (ср. р. као колима) МК; али: чѳза С, чѳза нова (би купила) Гр, чѳзу В, сѳднемо у чѳзи Су.

Именице *виле*, *грабуље* *рогуље* чешће се јављају у једнини што је слично стању у космајским и крајњим „ерским“ селима централне Шумадије (Реметић 1985:253) и у многим К-Р и С-В говорима (в. нап. 738 у н.д.). Ареал ове појаве на нашем терену тешко је одредити будући да немамо грађу из свих пунктова, а и она коју смо навели потиче из различитих села са целе територије.

3.Именице које се у одређеном контексту чују:

а) у једнини: *жвѳла* А; ѳн је био прѳ рага у *колиишу* ЛГ; *макаро́на* С; у *ирињу* (од сена) А;

б) у множини: код вас раду *конѳиле* ДД, а прѳ се рађиле *конѳиле*, па *шежине* ДД; *свиру́ музике* М; тањирѳ от *илѳстика* Т; имало *ируге* у Јајинцима Т; ѳто сад вучу *сламе* Ву; прет кућу има гројзе свѳ калѳмљено, *чардаклије* М.

Збирне именице

4.89. Именица *браћа* има и јединске и множинске облике:

а) једнина: *браћа* Р, живѳла ми *браћа* М, тѳ су *браћа* С; имѳо сам *браће* о стрѳчѳва ВО, онѳ снаје од *браће* од ујака Мх; даѳ *браћи* Ли, *браћи* Тодѳровић Ло; за *браћу* А, имѳо сам ја моју *браћу* о стрѳчѳва ВО, имала сам ја *браћу* У; *браћо*, ми смо прѳдати В, знѳте, *браћо* ВО ЛГ. Ови једински облици господаре у централној Шумадији (Реметић 1985:244)

б) множина: одрѳко се имања у кѳрист *браћа* В, ако су више *браћа* у кући Би, ја би се ѡдала ди има пуно *браћа* В, доста *браћа* Др, а ѳј пѳт *браћа* Вр Мх Са, шѳз *браћа* А; кад градио куће *браћама* Го, даѳ *браћама* Ли; са *браћама* А, међу *браћама* Би. Множински облици су везани за Г и ДИЛ, што одговара стању у говорима Баната (Ивић ... 1997:67).

4.90. И код именице *деца* забележени су облици оба броја. Ваља напоменути да број множинских форми знатно надмашује јединске, али и плуралске од именице *браћа*. Сингуларски облици доминирају у централној Шумадији (Реметић 1985:244), а плуралски у Банату (Ивић ... 1997:67–68). У Драгачеву (Ђукановић 1995:132) ова именица има и јединске и множинске облике. Следи наша грађа:

а) једнина: четвџро *дѣцѣ* Гр, пѣ *дѣцѣ* ДД, о *дѣце* Са; дѣ *дѣци* Др Рд, нѣма *дѣци* да дѣ Кр, помџгнем *дѣци* МП; ѣј, *дѣцо* Др, џдите, *дѣцо* Ш, помџзи Бџг, *дѣцџ*, вџжни-ци, јџнаци мџји Ло; остѣла сам с тџ *дѣцу* Са; са *дѣцџм* Др;

б) множина: а мѣ *дѣца* глѣдамо С Ск, *дѣца* ме зовѣду Гр, тѣ *дѣца* с њѣнима дѣцѣма Ло, њџм је помрла млџга *дѣца* Мх, колико су *дѣца* настрѣдѣла от сѣдѣ Ск; онџ *дѣца* било питај Бџга Др, збџг *дѣца* В, о(д) *дѣца* МО С, од мџји *дѣца* В, од овѣ *дѣца* Ос, шѣз *дѣца* Ла, сѣдам *дѣца* А, дѣсе *дѣца* ју помрло Мх, дѣсет нас *дѣца* било Се, трѣнајз *дѣца* В, четрнајз *дѣца* Ло, имѣло пџно *дѣца* У, сѣла *дѣца* ВД, бѣде цѣ-леп *дѣца* Гр, *дѣцѣ* било Др, од мџји *дѣцѣ* Ву, о(д) *дѣцѣ* Ло, пѣ *дѣцѣ* А Го Ос, пѣ-шѣз *дѣцѣ* Лу, сѣдам *дѣцѣ* Би МО, четрнајс *дѣцѣ* Ло, трѣес *дѣцѣ* М, сѣла *дѣцѣ* Го, џндак је вѣше пропѣдало млѣдѣ такџ *дѣцѣ* Лу; *дѣцѣма* Вр Го Гр Др Ли Ло М С Ш, лѣле *дѣцѣма* Гл, за рѣчак *дѣцѣма* Ос, нѣма *дѣцѣма* А, па и мџјим *дѣцѣма* Ла, мџјима *дѣ-цѣма* Са, онѣм *дѣцѣма* У, дѣ *дѣцѣма* Ку, да дѣ мџјим *дѣцѣма* Ла, да дѣм мџјим *дѣ-цѣма* МО, дѣјеш *дѣцѣма* Т, да дѣмо *дѣцѣма* Др, ѣјде да се дѣмо *дѣцѣма* Др, јѣ сам дѣвала *дѣцѣма* Р, ал јѣ сам дѣла *дѣцѣма* свѣ С, нѣје дѣла *дѣцѣма* Ш, донѣсеш *дѣцѣ-ма* Т, да однесѣм *дѣцѣма* да јѣдѣ Ос, трѣба *дѣцѣма* да зџџовим ВД, а јѣ кѣжем *дѣ-цѣма* Т, кѣжем *дѣцама* Ра, да кѣпим нѣшто *дѣцѣма* Мх, свџџима *дѣцѣма* купѣе ВД, кѣпила *дѣцѣма* Ла, те сам направѣла овѣма *дѣцама* Са, праѣла *дѣцама* Се, носѣли *дѣцѣма* Др, плѣла *дѣцѣма* ВД, пробѣјала *дѣцѣма* М, пѣри нџге твѣе и твџџима *дѣцѣ-ма* Ло, плетѣм *дѣцѣма* Т, попѣдало тѣма *дѣцѣма* Су, сашѣ *дѣцѣма* одѣло Су, нека сѣче *дѣцѣма* У, а јѣ скѣвала *дѣцѣма* зѣље Ву, а јѣ сам *дѣцѣма* спрѣмила У; радѣла сам з *дѣцѣма* Са, з *дѣцѣма* Ло Су, са *дѣцѣма* А ВД Гл МО Ос Ск, билѣ сам се са *дѣ-цѣма* ВД, тџ ми је џтац са *дѣцѣма* Кр, са *дѣцама* Бд МО; о *дѣцѣма* Би Кр Са Т.

4.91. И остали колективи на -а имају и сингуларске и плурсаке форме: *глџша* ВД, пџно ѣма *глџше* ВД, штѣ јѣ ѣмам *дрѣје* Са, пџно ѣмам *живѣне* у куѣи Ск, ѣма нѣколико свѣѣна, *живѣне* ДД;

дрѣја ѣма сѣла Са, *живѣнама* дѣеш П, и јѣвимо свѣма нѣшима рџџбинама Ло. Именица *омладина* забележена је у Дсг. али с атрибутом у множини: џвѣм џмладини Бд.

4.92. Колективне именице женског рода творе се суфиксом -ија и јављају се у једнинским и множинским формама:

а) *женскадија* нѣје тџ мџгла да пробусѣ (пропрти снег) Гр, *скоѣија* Др, имѣ-ло тѣ *грнчарѣе* Гр, ѣма *ѣиладија* МК, ѣмамо *ѣиладија* Ку Ш, а тѣ *ѣрженѣе* не мџгу да јѣм Ла;

б) свѣ пџкупише џви *гѣдије* Бд, тџ су нѣјвѣѣе *ѣоганије* (Бугари) Р, Рѣси су бѣ-ли *ѣоганије* Ш, тѣ ѣма *ѣичадија* сѣла Лу.

Особености појединих именица и група именица ж. р. на -а

4.93. Након губљења интервокалног -х- у именици *снаха* дошло је до сажимања вокала, али и до аналошке појаве сонаната -в- и -ј-, што је све условило три варијанте деклинационе основе, од које је трећа најчешћа:

а) *сна* МО Ли Су, *сна* ка и *сна* Ос, *снае* Го, *снао* мџа Ла, *снао*, фала ти Ла, *снао* С Су;

б) *снава* Р, ви́че *снаву* М МО П;

в) *снаја* Бд В ВД Вн Гл Др К Кр Лг М МК МП П С Се Су Са У Ш, *снаја* Бд; две *снаје* С У, од мџе *снаје* У; *снаји* Ли М МО МП Мх, ја кажем мџој *снаји* М, причала сам и мом *снаји* Мх, скувам кафу сину и *снаји* и мене ВД, ниједој *снаји* ја нисам рекла М, шара мом *снаји* Ли; *снају* Гр Др Кр Ку Ла Лг П С Ск У; *снајо* Ш, ви́че *снаву*: *снаја*, *снаја*, шта радите М, немџ, *снаја* Са, нџмој, *снаја*, да бацаш У; с твојом *снајом* Лг; *снаје* А Вн Ву Гл М Мх С Се; ко *снаја* Ву, *снаја* К У; са *снајама* Кр, са *снајама* Гл; уп. и придев *снајина* Кр, са *снајином* мајком В.

4.94. Именица *маћеха* забележена је у две фонетско-творбене варијанте: *маћа* МК; имао *маћу* Ш.

4.95. Услед нестабилности гласа *в*, неке се именице срећу и без њега: испо *црке* Ос, во́ли *црку* Са, уп. и *ројике* У; али: *црква* Ос Са, плаћа *цркви* Ли, *цркву* Ос, пџд *букве* У, три *грџдве* земље ДД.

4.96. У предлошкој конструкцији именица *земља* остаје без слога *-љу*, и то најчешће у селу Раљи (Р) и једном у Лозовику (Ло): ба́ци сламу *на зем* Р, да падне *на зем* Р, па спавај *на зем* Р, *на зем* да се седи Р, и спуштим га *на зем* Ло, он је уда́ри *џ зем* Р, па се *у зем* забџла Р, забџдемо главу *у зем* Р; уп. и у *Македџн* Р, а шајка́чу му мџтем *на глав* Ло.

4.97. Именице с кореном на *-г* и *-к* и деминутивним суфиксом *-ица* јављају се с алтернацијом и без ње:

а) *ножџица* (тепа детету) Ли, *верџџице* Ли;
дачџица В Ли, *кашџицица* МК, ис те *кашџице* Се, две *кашџицице* Кр, *кашџицицу* Се, *кришџица* лџб Ш, *круџица* Ли, мџчице са мџсо Вн, *рџчица* Ли, *ручџица* Ли П, *ручџице* (и део косе) Ли (и део плуга) Р, ма́ло *стиџчици* во́ду да да́м Ву;

б) *ваџица* Р, не́ке књџице Се, *ногџица* В П, лџџби ма́жа *ногџицу* (обраћање малом детету) В, овџу *ногџицу* Ли, *ногџице* Ш, на *ногџице* Кр;

баџкица (за откивање косе) ВД, *кашџкица* ви́на Ш, *кашџкицу* МО Ву, *круџицица* У, *ручџица* В Ву, лџџби ма́жа *ручџицу* В, *ћџрџицу* Вр, *шашџџицице* (кукурузо-винице које се стављају у плех испод печења) Се.

в) Суфикс *-ица* јавља се и у осталим случајевима: ма́лу *кџтарџицу* Ву, *лубе-ниџица* Ву, две *овџице* Т; *куџница* Ву, с *макџице* Р, *свиџицу* Ву, *уџирџица* В.

4.98. Функцију *-ица* преузима, као и код именица мушког рода (в. т. 4.49), суфикс *-че*: џно има́ло јџдно *гомџлче* Км *грабуџче* В, у *градџнче* Мх, кат сам бџла *девоџче* Са, јџдно *девоџче* ве́лико има Са, ја не познаџм овџ *девоџче* Са, па то је Ђу́рџно *девоџче* Са, *каџиче* Р, то *кашџиче* Се, али *кашџиче* ма́ло Се, *кошџуџче* Р, ова́ко ве́зено *кџиче* Се, *кућџрче* МП, *слџкче* Ш, јџдно *соџиче* Ву, јџдно *соџиче* бџло ма́ло Мх, ка џно мџје *соџиче* та́м Мх, *стиџличе* А, у не́ко *сукњџиче* ВД.

4.99. Неке именице се јављају са суфиксом *-ија*: из *Бугарије* Ш, *Станија* Вр.

4.100. Именица *вођа* мења се по *a*-промени иако се среће у Нсг. и без *-а*: пррави *вођ* Ли, воли *вођу* Ли, уп. и *деловођа* Ла.

Именице које не мењају род

4.101. У односу на стање у другим говорима неке именице остају женског рода:

а) Именица *вангла* и *рерна* немају облике мушког рода *вангли*, а ни средњег рода (уп. Ивић ...1997:33 и 71):

вангла МО Рд, *ванглу* В, велику *ванглу* Кр, у *ванглу* Се, *вангле* В; *релна* ВД, у *рерну* В;

б) У Банату (Ивић ...1997:71) именица *олуја* је мушког рода, а у нашим говорима остаје женског: *олуја* А У.

в) Именица *йалачинка* у нашој грађи се нашла само у Апл. и то женског рода, будући да нема аналошке алтернације *-ке* у *-це* (*йалачинце*), а ни једнакости Н и Апл. (*йалачинци*) као код именица мушког рода: пржимо *йалачинке* Ш, нешто направити *йалачинке* Се, *йалачинке* првим Се, печем *йалачинке* С Су.

Именице које мењају род

4.102. Именица *свиња* углавном иде по *a*-промени, а у Нпл. ретко се среће наставак *-и*, који је чест у војвођанским говорима (Ивић ... 1997:71; Б. Николић 1964:342; Поповић 1968:165) и у Батањи (Ивић 1994:41):

Нсг.: *свиња* Ло Мх;

Асг.: бијемо *свињу* Ло, да једну *свињу* Ш, да дамо *свињу* Ш, ону *свињу* једу Т *свињу* смо клали Кр, кољемо *свињу* Ос, по неку *свињу*;

Нпл.: *свиње* А Ба ВД Вн Гр К Кр Лг Ли Р Рд С Су Т У Ш, *свиње* дебеле Вр У, дивље *свиње* Ос, јеле *свиње* дивље Су, твоје *свиње* ВО, туђе *свиње* Р, *свиње* гурју Ву, ће да га згазу *свиње* МО, кољу се *свиње* Гл, *свиње* купу влат Ла, *свиње* наједу се час Т, *свиње* поеле Вр, спава *свиње* ДД;

Апл.: имали смо *свиње* неке Ли, имали смо *свиње*, овце, краве Са Ш, *свиње* немам Т, нека пусти *свиње* Др, рану *свиње* Ли, чувам *свиње* Ву, чувала сам *свиње* и овце У;

Дпл.: баца *свињама* Ос, дам *свињама* МК, па да *свињама* Вн Се Су, дамо *свињама* Су, *свињама* даемо Ву, дуплек д ицепаш *свињама* Са, оно печем *свињама* МК,

НАпл.: *свињи* и овце Гл, имао сам *свињи* ДД, *свињи* имало је, стално ти *свињи* Р, истерау се *свињи* Ли, да не прођу *свињи* Др, ту треба да се рану *свињи* Лу, чувало се *свињи* МО.

4.103. У вези с именима држава на *-ска*, *-чка* треба указати на следеће:

а) У Лсг. чувају се облици старе придевске промене: у *Француском* Бд, у *Француској* Бд.

б) Чувају се облици *a*-деклинације: из *Немачке Ко*, у *Немачки Су*, у *Немачку Ко*, у *Турску ДД*, па долazio био неки Милан Милојевић у *Француску ВО*, био он ожeњен у *Ческу П*.

в) У вези с предлогом у ове именице у АЛсг. имају неутрумски облик *-ско*, *-чко*: испратио жeну у *Немачко Т*, кад отишо сйн у *Француско*, тим што г одвeо у *Француско М*; синови његови у *Немачко свe М*, трећи му погйно у *Немачко М*, а мoј oтац био у *Турско ДД*, мoј овa љнук што у *Француско М*, Хрвaти у *Хрвaцко* (живе) *Су*; уп. и: и ноћим у *Стaро Пазово Ск*.

Код именица типа *Бачка*, *Гроцка* у Лсг. јавља се облик именичке дефлекције на *-и*: био сам ја у *Бачки Бд*, рођена у *Бачки Вр*, на *Гроцки Бд*.

4.104. У нашој грађи су се из различитих пунктова нашле појединачне потврде промене женског рода у средњи:

а) по *крeсло* (креста) *Р*; *сајло* *Ла*; љнесе једнo *шeгло* сас кйсело млeко *У*; *шyгло* *Ш*; али и *шyгла* *Ла*, *шyглу* *Ш*; тy било *шйало* *Ш*.

б) И један ојконим *Мала Крсна* среће се, поред женског, што је чешће, и у средњем роду и то у истом пункту и код истог информатора: из *Мале Крсне Вн*, ис *Крсне МК*, у *Крсну ВД Вн Р*; али и: у *Крсно Вн*, у *Крсно Мaло Р*.

в) Званични назив села *Сеоне* замењује се јединским облицима женског рода: љма тo сeло *Сeона Ву*, у сeло *Сeону Ву*, рођена сам тy у *Сeону Се*.

г) Именица *йанишoфле* у *У* је забележена у мушком роду: *йoшoфши*.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА СТАРИХ I-ОСНОВА

Инструментал и локатив јединице

4.105. У овом падежу, ако није замењен аналитичком конструкцијом (са *сoл Ш*), јавља се обично наставак *-у* и јотован сугласник основе: по *мишљу* се губи *Гр*, са тoм *влaшћу* *ДД*, *крвљу* *Гн*.

Стари наставак *-јр* чува се и у прилогу за време *ноћу*:⁷ и дању и *ноћу В Р*, пoла године сам запeвала и дању и *ноћу Го*, *ноћу Вн Лу С*, до дванајс *ноћу Гл*, у неко дoбо *ноћу Вн*, него пoмрчина *ноћу У*, дйгнеш се *ноћу ДД*, он дoђе *ноћу Су*, *ноћу дoђу Др МО*, сaмо љде *ноћу Са*, искoпамо рyпу *ноћу Лг*, није се љшло *ноћу већ дању Рд*, они су крaли *ноћу Ли*, тa печеница се печe *ноћу ВО*, и сaт спaвам *ноћу Го*, а ја на колиби *ноћу увaтим једну oвцу Ло*.

Овај прилог се ређе може чути и с наставком *-и*: у дванај(с) сaти *ноћи* д изйђеш ис кyће *Вр*, и мoј свeкар виче ме *ноћи Ду*, закyкало се у дванајс сaти *ноћи* и дeте љмре за сaт *П*, било у дванајс сaти *ноћи П У*, вyкови арлаyчу *ноћи П*; уп. и у *крвљи С*.

⁷ Т. Маретић (1963:170) констатује да „именица *ноћ* има у инструменталу јд. не само *ноћу* (и *ноћи*), већ и *ноћом*, али само као прилог у значењу об *ноћ*“.

Наставак *-(j)ом* забележен је само у неколико примера, и то не у спонтаном причању, већ као одговор на питање из упитника: са *крвљом* Ли Ра, са *маићом* Ра СМ, са *сџом* Ли.

За овај наставак је речено да је „одлика штокавског североистока и севера“ (Ивић ... 1997:72) или нешто прецизније да се јавља у већини говора Ш-В и С-В дијалекта (Реметић 1985:258). Након ових истраживања требало би кориговати изнесене констатације и рећи да за главнину говора С-В дијалекта наставак *-(j)ом* није типичан, а да се јавља у његовим рубним подручјима: Биограчићи (Ивић 1978:157), Чумић (Барјактаревећ 1961–62:18), Рача Крагујевачка (Р. М. Павловић 1982:29), у централној Шумадији и то и у космајским насељима (Реметић 1985:258).

Генитив множине

4.106. У овом падежу јављају се два наставка:

а) *-и*: не лежѝм од *болѝстѝи* Вн, пѝне кошѝље *вѝши* бѝле Ос, да лѝчи од *вѝши* војници Ос, кошѝље бѝле пѝне *вѝши* Ос, па ни напѝну и *вѝши* С, ѝн је пѝн *вѝши* бѝо Ск, напѝнило се *вѝши* ВД Ск, из *грѝди* С, ѝмам маљ *кокошѝи* Ос, ѝмам дѝста *кокошѝи* Ск, ѝма нѝки *рѝчи* ДД, пѝн *сѝварѝи* Др, сакрѝла јарам у *сѝварѝи* Лг, од ѝни *сѝварѝи* Ву, напѝнио кѝћу *сѝварѝи* М, о(д) дрѝги мањи *сѝварѝи* С, стѝ лѝдѝ, а стѝ *ћѝди* ВО, мећу на *вѝше џѝви* Кр.

Акцент следећих примера указује да су то облици Нпл. и да је овде у питању аналитичка конструкција у функцији Гпл: ниј имѝло тѝд *блѝстѝи* Ш, од *вѝши* В, пѝно *вѝши* МО.

б) *-ију* код именица женског и мушког рода на *i*-промену: пѝна глава *вашијѝу* Ра, нѝма *кокошијѝу* Ра Ск Су У, прѝлежо сам туберколѝзу *костѝију* Ба, от *костѝију* Др Су, ѝпалу *костѝију* Ла.

Наставак *-ију* јавља се и код именица које се деклинирају по осталим променама:

в) код именица мушког рода *o-/jo*-промене: *Власѝију* Се, *гостѝију* ВД, код онѝ *гостѝију* Гр, и *гостѝију* ѝма Др, пѝно *гостѝију* Др, по тријез *гостѝију* Ла, око четрдѝсет *гостѝију* Рд, двѝста *гостѝију* МК, имѝли двѝста педѝсет *гостѝију* Т, по *гѝстѝију* Гл, *мишијѝу* Су, пѝно *мишијѝу* ѝма ВД, ради *мишијѝу* МО, *мишију* Ра, до *нокѝијѝу* А Су, *нокѝију* В, без *нокѝију* Ли, с нѝши дѝсет *ѝрсѝијѝу* П Су, брес *ѝрсѝијѝу* У, бес *ѝрсѝију* Ли, *ѝрсѝију* В, бес *ѝрсѝију* Ра, бес *ѝрсѝију* Ј Ск;

г) код именица женског рода *a*-промене: брез *ногију* Су, од *ногију* Ла, с *ногију* Др, од *рукѝју* Ла, јѝду крѝве из *јаслѝју* ВД, прико/преко *наћѝју* Др;

д) код именица средњег рода са суплетивном множином: *очијѝу* ми Вн Вр У, без *очијѝу* ВД Ли Ск, из *очијѝу* Лг У, штѝ бѝдем ћѝрава код *очијѝу* Ск, од *очијѝу* Го, од *очијѝу* МО, иза *ушијѝу* У, од *ушијѝу* А; *ѝраѝијѝу* Би МО Се У, пѝт *ѝраѝијѝу* Бд МО, ѝмам сѝдам маљ *ѝраѝијѝу* Кр, десетѝину комада *ѝраѝијѝу* МО, двѝнајс *ѝраѝијѝу* Лу, вѝше *ѝраѝијѝу* Мх, ѝмаш пѝно *ѝраѝију* Гр, али и: *иза вѝраѝијѝу* Су, *из усѝијѝу* Ск Су.

Наставак *-ију* код сва три рода не показује јасан ареал, будући да се среће по целој испитиваној територији.

Датив, инструментал и локатив множине

4.107. У овим падежима јавља се наставак *-има*:

очи́ма Др, крзнула *о́цима* В, о́ни на њи *очи́ма* Ло, све што ви́ди *очи́ма* оградаи М; по *ва́рошима* Бд, на *гру́дима* МО, у *гру́ди́ма* С, на *и́лѐњима* (*и́лѐњи*= део кола) А.

Колективи на *-ад*

4.108. Формант *-ад* у централној Шумадији (Реметић 1985:240–243) врло је чест и јавља се и код оних именица које су аналошки примиле проширење *-еи-*. У говорима наше зоне формант *-ад* веома је редак: имала су *бу́рад* дрвѐна Ј, мѐтемо *бу́рад* Бд МК, у *бу́рад* А Мл МО, *ждрѐбад* Кч, *ја́гњад* Ос, *на́зимад* Рб, *и́ра́сад* Вр, *си́а́клад* СМ, *и́џлад* Гн Рб, *ћѐбад* Су, *унџад* Су; уп. и седам-о́сам *ја́гњад* Ос, плетемо *у́жад* МО Ра.

Ови колективи срећу се и с плуралским *-и*, што је пут к успостављању суплетивне множине, која је присутна у „дугом појасу од северне Бачке до Груже (Ивић ... 1997:74 и нап. 419). Тако је и у Батовцу: *буради*, *ждрѐбади*, *и́џлади*, *ћѐбади*, *и́џладима* (мој материјал). У Драгачеву чешћи су множински облици (*зрњади*, *и́џлади*, *унџади*), а код јединских (*и́џлад*) у Г и ДИЛ јављају се наставци *-и* и *-ма* (*и́џлади*, *и́џла́дма*). Следи наша грађа:

буради Ку Се, *и́мам* не́ка *буради* Гн, у *буради* Се, *зрњади* СМ, он је те *ја́гњади* продаво Вр, купиш *ју́нади* Ли, *на́зимади* Мх, и она одоји *и́ра́сади* ВО, *и́џлади* ВО, *ћѐбади* Ку; две крма́че и четири *на́зимади* Ос, пѐт *ждрѐбади* А.

Множински наставци забележени су и у Гпл.: пѐт *на́зима́да* бѐли МО, ма́ли *и́ра́цада* Гл.

Наставак *-ада* у НА, који господари у југоисточном Банату и једном јужном селу (Иланчи) тамишке зоне, на нашем терену није забележен.

Именице са старим основама на *-р-*

4.109. Именица *кћи* јавља се у две творбене варијанте:

1) С проширењем *-р-* и суфиксом *-ка* и деклинира се по *a*-промени:

ћѐрка Бд Би Вн ВО Гр ДД Ко Кр Ла Ло Лу МК Мх С Са У, *ћѐрка́ ми* Ло; две *ћѐрке* Гр Ла Ло Лу Ос П Р Се Ш, две *ћѐркѐ* има вѐликеСа, две *ћѐркѐ* Ос, три *ћѐрке* ВД Ву, три *ћѐркѐ* Ос, чѐтир *ћѐрке* В, четири *ћѐркѐ* А Са, седам *ћѐрке* Рд, ко *ћѐрке* Кр, кот *ћѐркѐ* Лу, код мо́је *ћѐркѐ* Др, код њѐне *ћѐркѐ* Мх, о(д) *ћѐркѐ* В Гл Ку; шта́ сам дао стари́је *ћѐрке*, да́ћу и њо́ј МК, *ћѐрки* Бд ВД Вн Ву Кр МО Ш, мо́јој *ћѐрки* Вр, мо́м *ћѐрки* МО, то́ј њѐној *ћѐрки* Ос, да́м ју јѐдан ћи́лим *ћѐрки* Са, да́ мо́м *ћѐрки* Бд, да́о *ћѐрки* Ба, да́ла сам мо́јом *ћѐрки* ВД, њѐној *ћѐрки* Са, ја́ви *ћѐрки* Ла, купи́о *ћѐрки* Ш, препи́шем *ћѐрки* А, тка́ла сам *ћѐрки* Се; *ћѐрку* В Вн Гл Ко Ку Лг Ли МК МО С Су Т У Ш, јѐдну *ћѐрку* Би, мо́у *ћѐрку* Лг, има́ *ћѐрку* Мх, *ћѐрку* има́ Кр, он има́

једну *ћерку* и сина *Ос*, рoди *ћерку Р*, уdo *ћерку Ос*; Драгана, *ћерко ВД*, *ћерко Гр Ла* *МО С У*; са тоm његовом *ћерком Кр*, да седи са *ћерком Мх*; *ћерке К Су*, он имаo *ћерке Са*, свe је подавo *ћерке* за јединци *Са*, за *ћерке Р У*, моје јeтpве *ћерке М*; сe-дам *ћерки Се*; *ћеркама Др*, *ћеркама Рд Ск*, клeчала сам пешкири *ћеркама Вн*, *ћеркама* сам ткала *П*, и *ћеркама* и њeму дам *Су*;

2) *С* проширењем *-р-*, а без суфикса *-ка*:

а) с наставцима *i*-промене⁸: *Всг.*: *ћери Ли*, иди, *ћери*, донеси *Бд*, кажи, *ћери* мoја *Ла*; и тe мoе *ћери А*; oтац имo шeс *ћери Са*, мoј зeт има пeт *ћери А*; дам *ћерима ВД*; ш *ћерима Кр*;

б) с наставком *a*-промене и то само у *Всг.*:

ћеро Ск, зoви, *ћеро*, бабу *Го*, *ћеро* мoја *Мх*, па штo да те дамo, *ћеро*, за њeга *Мх*, свe ти, *ћеро*, oлoвка *Мх*, мyтим, *ћеро*, кaјмак *Су*.

4.110. Наставци старе промене код именице *маји* чувају се у *НВсг.* и у *Асг.*:

маји *Ба Би ВД Вр ДД Др Кр Ли Лу Мх Ос С Са Су Т*, oтац и *маји* *Ли*, мoја *маји* *Ос Ш*, мoа *маји* *Ло Рд*, мa *маји* *Вр Лг МП Са Т*, мo *маји* *Ш*, њeгoва *маји* *С*, yмрла ју сaт скoрo *маји* *М*;

да ти дам, *маји А*, дi знам, брe, *маји*, видећу *ВД*, *маји*, oд oвaм *ВД*, слy-шај, *маји ВД*, знаш штa, *маји Мх*, нe знам, *маји*, вaљда су истанчaли *С*, и он кa-же: *маји*, мeн убише *С*, д идeм, *маји С*, *маји*, никoга не дирам *С*;

мајиер *Ли Р Рд Су*, не смeмo да признамo за Бoжију *мајиер Лу*, на мy *мајиер* *Вр Лг*, и мoу *мајиер Мх*, њинy *мајиер Ло*, кат сам видла *мајиер* мртву *МП*, ја сам њeну *мајиер* глeдала *М*, нeки пyт *мајиер* закaчу *Ло*, j...м ти *мајиер Ку*, да му j...м *мајиер Гл Кр Р Се*, j...и му *мајиер Р*, j...o ти краљ *мајиер Ку*, oна лeчила мy *мајиер Лг*, он опсyје тим *мајиер К*, a oни му пцoвали *мајиер М*, сaмo oстaви *мајиер Вн*, питaла за *мајиер Ш*, пoштовали oца, *мајиер*, дeду *Ло*, oни ми увaту *мајиер Ло*.

У осталим падежима јавља се проширење на *-р-* и наставци *a*-промене:

мoе *мајиере* oтац *Вр*, без *мајиере* *Мх*, код *мајиере А*, код oца и код *мајиере* *Вр*, од *мајиере ВД*;

мајиери *Вн Ло Ш*, дaла сам твoјoј *мајиери Ск*, па ти лeпо кaзo *мајиери Т*, кa-зaли мo(м) *мајиери Вр*, и ја кaжем мoм *мајиери Мх*;

са *мајиером Т*;

тo су нaше *мајиере* вeзле *Ос*.

Наведени облици познати су говорима Баната (Ивић ... 1997:74,76–77), а нису уобичајени у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:259), у којој се чешће јавља именица *мајка*. Она је, с не тако ниском фреквенцијом, забележена и у нашој грађи:

⁸ У грађи се није нашао ниједан пример *Нсг.* типа *кћи* или *ћер* (Качарево, Д.Петровић 1999:390), те примери представљају суплетивне форме облика *ћерка*.

мајка В Го Ли МК Су Ш, *отац* и *мајка* Вр, *мајка* и *отац* К, *моја мајка* В Ли, *моа мајка* Др, *ма мајка* У, *љуби те мајка* Ла, *мајка* не трене док ти не дођеш С, *мајка* ми је умрла Би;

мајки Вн Се Ск У, *благо мајки* Ву, ја сам његовој *мајки* баба Ск, *мојој мајки* П, *мо мајки* У, да дам *моом мајки* Бд, дала сам твојој *мајки* Ск, дао сам *мајки* да је Ли, *ниси мајки* донела Ла, тај е стриц доносио *мајки* Кр, да захвалиш *мајки* Гл, *мајки* ми издају пола године МО, јавио се *мајки* В, помогли *мајки* МП, причам *мојој мајки* Гл, *нашом мајки* прода П;

мајку му партизанску Ба, *мајку* У, и ј...м му *мајку* Р, да пита *мајку* Ли; *да, мајка* Ск, *нисам, мајка* Ла, *мајка*, *фа́ла онѝ ко е то урадио* С, *подај, мајка* У; *ај, мајко* МО, *де, мајко* Лг, *мајко, дај мене* Су, *ију, куку, мајко* Лу, *куку, мајко* Др Р, *немо, мајко* да кукаш Ко; *мајке* С;

Од именице *ма́ма* Всп. гласи *ма́мо*: *ма́мо* А Бд Са Се Ск Ш, *брѐ, ма́мо* Ла, *ѐј, ма́мо* Ли, *јо, ма́мо* М, *јао, ма́мо*, *како ћу* А Гл, а *ди ће, ма́мо* да га донесемо Ко, *са ћу ја д идѐм, ма́мо*, да *видим* Са, *мѐти, ма́мо*, *лонче* Ко, *оћу, ма́мо*, *оћу* Гл, *нећу, ма́мо* М, *нећу га, ма́мо* С, *пантим, ма́мо* Ву, *посеј и ти, ма́мо* Са, *се́ди о́вдѐ, ма́мо* Вн, *спремите, ма́мо*, *ви то* Се.

Такође су забележени и следећи облици: *ма́ма*, *нико* ме *ниј* ни *запа́зио* Гл; *ма́му* Ли.

Именице које мењају тип деκлинације

4.111. Именице *кћерка* и *мајка* (в. т. 4.109 и 4.110), *бољка*, *вашка*, *кokoшка*, *коска* и *цевка* добиле су суфикс *-ка* и тиме пришле именицама *а*-деκлинације. Слично је стање и у околним говорима. У централној Шумадији (Реметић 1985:261), укључивања ових именица у III врсту нису честа (*мајка*, *ћерка*, *кokoшка* и *вашка*), а у говорима Баната (Ивић ... 1997:77–78), ова појава је у четири случаја (*кokoшка*, *коска*, *ћећка* и *ћерка*) веома раширена. И у Батовцу имамо *ва́шка* и *ко́ска*. Следи грађа с нашег терена:

а) *кака* је *бољка* и *ми* не знамо МО, свакојака *бољка* Се; од *разне бољке* Вн;

б) *ва́шка* МО Ра; *ва́шке* В ВД Ду Ли МК МО Рд Су У, *ва́шке* са́мо пло́ву Ск, *ва́шке* донели Ш; али и: *пуно ва́ши* МО, *он* је *пун ва́ши* био Ск, *ва́ши* Ск, *пу́не* кошуље *ва́ши* биле Ос, да *лѐчи* од *ва́ши* војници Ос, кошуље биле *пу́не ва́ши* Ос, па ни *напу́ну* и *ва́ши* С, *напу́нило* се *ва́ши* ВД Ск;

в) *кokoшка* Ли МО Р Су Ш, *кokoшка* М МК; дај *кokoшки* МО; *кokoшку* В Гр Др МО Са У Ш, ни да *купи* *кokoшку* Ос, *кokoшку* Вн, *печѐну кokoшку* ВО, *ува́ти-мо кokoшку* Су, под *кokoшку* Ш, *кokoшку* Ло; *кokoшке* А В Вн Вр Ву Го Кр Ку Ла Лу М Мл Мх Ос Р Ра Са Се Ск У Ш, *покупили* жѐни *кokoшке* У, *ску́вам* дебѐле *кokoшке* Са, *кokoшке* А М МК Су Т Ш, *нара́ним кokoшке* Кр, *кokoшке* Гл Кр Ла, *има́ли* смо *кokoшке* Т; *даш кokoшкама* Вл Ла Мл, ја не даѐм *кokoшкама* Са, *ба́цим кokoшкама* Кр; *йде* с *кokoшкама* Са; али и: *ймам* ма́л *кokoши* Ос, *ймам* до́ста *ко-*

кóши Ск, има сáмо *кòкоши* С, *кòкоши* Се, не мòгу ни свѣње да пàтим ни *кòкоши* Т, *кокошију* Ск У;

г) *кòска* В МК У; *кòску* Р; *кòске* Бд В Вн Ву Ко МО Ш, лому се *кòске* Ву, па пòсе дòбије у *кòске* онò што не вàља ВО; али и: *кòс* МК, боли *кòс* Ву, старија *кòс* Гр, *кòси* Лу, *кòсии* (Нпл) Го, нòси кучету *ови кòсии* МК, е.м му *кòсии* Вр; прèлежо сам туберколòзу *кòсиију* Ба, от *кòсиију* Др, упалу *кòсиију* Ла;

д) *цèвке* (део на разбоју) В, дèца сучу *цèвке* Вн; али и: металну *цèв* Вр, мèћу па вѣше *цèви* Кр, *цèвови* Р.

Именица *чађ* остаје женског рода, али у облику *чађа*: па òно црнѣ као *чађа* Мх.

4.112. У предлошким конструкцијама с временским значењем „из/од детињства“ појављује се поименичени придев *мален*⁹ који има генитивске наставке свих промена, а и аналитичке облике:

од мàлени Вр, *од мàлени* кàко сам запàмтила Мх;

од малèне га знàм Вр, кат смо чувàли стòку, ко дèца, *од малèне* Вр;

jà сам *од малèна* и копàла Вр, а мèн тèрали од *малèна* СК;

jà сам запàнтила *од малèно* Р.

4.113. Именице које су у стандарду (РМС) мушког рода на нулту морфему, на основу расположиве грађе, могу:

а) да задрже мушки род: тàј *бèс* В Ву; бѣо *знòј*, сàмо излàзио Р, свè ми *знòј* у òчи њшо Ос, овољики *знòј* В, твòј *знòј* Др, од *знòја* Ск; од *зòрѣа* Ло; од *јèда* ДД; онà *иòздер* Ба; до *идјаса* Лу; *идѣрес* јàк Гл; *ириш* бѣо Ос; нèма смѣсла да се прàвим Ла;

б) да пређу у женски род: *вèлика нàша аѣтар* Се; *вршаји* кат су бѣле Гл; *носѣле се гàлоши* Су; *једнòу кòрач* двè Др; ка те тèра нèка *мàлер* Мх; *у̀вече закàчила* га *мрàк* С; бѣла *ѝрèврати* овà А; да прихвàтиш ону *сáвети* Ск;

в) да се јаве и у мушком и женском роду: *мàли дрèш* Др, на онòм *дрèшу мàлим шѣм* Др; али и бѣла *дрèш* Др; *Вèлики иòс* Бд Гл Др Лг, тò има *Вèлики иòс* Го, бѣо *Вèлики иòс* Др, за *Вèлики иòс* Мх, нѣкаки *иòс* Др, *Петѣров иòс* В Ли, свàки *иòс* Бд, свàки *иòс* мѣ пòстимо Ск, свàки *иòс(с)* смо постѣли Вн Ск, *шàј иòс* Би В МК У, èво сàд је *настѣо шàј иòс* ВО, *шà иòс* ВД, *цèо иòс* В Гл Др, *иòсѣдѣи* ВО, али и *божѣйна иòс* ВО.

4.114. Именице које у стандарду (РМС) имају оба рода у нашим говорима могу такво стање:

а) да задрже: *шàј бòл* В, али *нàјвèћа бòл* Т;

б) да га мењају у корист мушког рода: нèки *влàш* Ра, кàко *који влàш* имà А, ишчупàћете и нèкој *влàш* пшенице С, òнàј *влàш* В, *шàј влàш* В, свàки *влàш* Р, нѣје смèо *влàш* да остàне Р, сàмо се полòми гòр до *влàша* мàло Би, у *влàшу* је зрòно жѣта

⁹ РЈАЗУ под *мàлен*, *малèна* има *мàлено* (с. н.), као супстантив.

А, *влáш* Р У, покóупим *влáш* Су; ўзне нёки *гáр* Вр; *жáр* Ш, мёту *жáр* на һерамиду Бд, загрёју на *жáр* Гл, *једáн жáр* Се, ўзимаш *о́нај жáр* Бд, *о́нај жáр* Ли Ра Су, нагрнеш *о́нај жáр* У, *о́на жáр* Т, *шáј жáр* В ВД Ку Се, ўзмеш мáл *шá жáр* Ос, колико *жáра* толико пáра Кр Ли, па мётеш *жáра* МО; да ме вóди у *клéш* нёки Вр; о́нда се *п́рáвио цéђ* А, *шáј цéђ* Ку, *цéђ* В Вн МК У, тó се зовé *цéђ* С, бýло у *цéђу* С, с *цéђ* смо се мýли Р, али уп. и прáло се у *цéђе* СК; ў, йма *гáреж* А; *квáреж* Бд; *млáдеж овáј* Гл, *овáј млáдеж* Се, *шáј млáдеж* нёше тó да ткá Ш; *й́леж* Ба Вн МК Са Ск, *й́леж* смо имáли Мх, имáла сам сýла *й́леж* Т, кóљемо *й́леж* Ск, да нарáним *й́леж* Др, кúпи кокóруз за *й́леж* Са, имáли смо *й́лэжа* Ба, такó и тí *й́лежа*, кó йма прáсе закóље Ву, ймамо ўвек *й́лежа* МО, ймам сáт пýлићи, не мóж да ймаш бес *й́лежа* Са, сýпам *й́лежу* вóду В; ткáли смо *й́лэвэж* Гл, сýкња от *й́лэвэжа* Гл;

в) да га мењају у корист женског рода: изйшла нёка *звёр*, а *кáка звёр* Ск, *д́йасна звёр* Ск; сáмо сам упáнтила од *й́здаш* двé бáсме Ш.

За именицу *ниш* у РМС константовано је да је женског и ретко мушког рода. У говорима Баната, у кикиндској зони, ова именица је средњег рода *нишо*, а у тамишкој женског *нише* (Ивић ... 1997:81). У централној Шумадији ова именица је у једнини мушког, а у множини изгледа женског (Реметић 1985:262). Тако је и у Батовцу: *јéдан ниш*, *двá ниша*, *шé ниши*, међу *ниши* (мој материјал). Слично је стање и у нашим говорима. У једнини срећемо облике мушког, а у множини, будући да се ретко срећу конгруенцијски индикатори, вероватно је женског рода, али није искључен ни мушки руд:

од *једног ниша* А, у четýри *ниша* А, *о́ни* четýри *ниша* звáни Гр, са четýри *ниша* Рд, чéтир *ниша* Ш, са *двá* *ниша* Рд;

ниши Вн Др Рд У, па о́нда йма *ниши* Кр, йма *ниши* Се, имáли смо и рáзбој и *ниши* У, мёту *ниши* В, уведéмо у *ниши* Р, у *ниши* Т; уводýло се у *ш́и* *ниши* Рд;

нише Ш, са четýри *нише* П Су, па имáла су брдила, па имáла су *нише*, па имáло вратýло, па имáли подношци С, уведéш *нише* А, уведéш у *нише* С, па се тó уводи у *нише* ВД, па уводимо у *нише* А, *о́не* *нише* А, крос *шé* *нише* В.

4.115. Неке именице *i*-деклинације у РМС имају само женски род, а у нашој грађи оне могу:

а) да задрже женски род:

вёлика врёднос Т; нёка *глýйос* М Су; ослобођáјем се *војне дўжнóсши* ВО; *й́рва мýлос* С, за *очёву мýлос* Су; *бýла је о́нда могуш́њос* Ли, ймају *могýш́њосши* В, нýсам имáла *могýш́њосши* В, према *могýш́њосши* Ли; *шá о́пáснос* Мх; *рáдос је бýла* Мх, *вёлика рáдос* А Ли, *й́рва рáдос мóја* Бд, од *рáдосши* Ло, *нýкака рáдос* нýје *бýла* Ос, нýсам имáла *нýкаку рáдос* Ос; бýла је *рéшкос* Гр; *кáка свáђоси* (свађа), узймај мотýку па áд на нýву Вн; *дóшла сшáрос* А Вн, *лéу сшáрос* ВД Вр, *мóју сшáрос* Ву;

кокош́ња бóлес Др, нёка *бóлес* ВО, *нýкака се бóлес* нýје *йóјавл́ывала* Се, *д́йасна бóлес* ВО Гл, па се *й́рёнела бóлес* Су, *бóлес* Гр Мх, нýсам знáла за *бóлес* Ла, од *бóлести* ВО; *зайовес* Бд, по *ш́вóјој зайовести* Лг;

вѣћа влѣс Вр, да га обору са *влѣстии* ДД, а *влѣстии* свѣка чѣс С, на *влѣс* Вн ВО; *она ѓас* Вр Ла, *ѣа ѓас* Лг МК, *нѣма ѣа ѓас* ДД, *нѣка ѓас* ДД, *ѓас* А Вн П У, *ја* не *јѣм сѣд ѓас* Са, *намѣжеш с ѓас* Се, *ѡдма ми стѣву ѓас* Мх, *мѣтеш ѓас* Мх, у *врѣлу ѓас* В, *ѣзели ми нѣку ѓас* Лг, *ону ѓас* Ла, *ѣу ѓас* Гл Су, *сас ѓас* М, *кромпѣр испржиш на ѓаси* Са, *сѣра ѓаси* ВО, *мѣтеш сѣра, ѓаси* Се, *мѣтемо ѓаси* У, *ѓаси* Др, *ѡна сѣне онѣ ѓаси* У, од *ѓаси* МК, на *ѓаси* по стѡ кѣла Ла, *кѣнту ѓаси* Ла, и *кашѣку ѓаси* Су, *нѣ знам штѣ је тражио ел ѓаси*, *нѣ знам С*; *бѡрба за нѣку ѣрѣвлас* Ли; от *слѣстии* У;

о*жѣни* се на *прѣви свѣдбу* кѣко мѡже, а у *бѣи* сирѡма Ву; *ѣа вѣрош* Вн, *чѣѣава вѣрош* Се, из *онѣ вѣроши* М, из *вѣроши* Ву, у *вѣроши* Ву, у *вѣрош* МО, *ја* д *ѣзем у вѣрош* ДД, *три албѣнске вѣроши* Р; од *зѡби* Ли; до *јѣсени* В Ли, *сјѣсени* Рд Су, у *јѣсени* кат се покѡсу ливѣде Вр; *сѣку кѣи* знам Мх, *ѣѣ* су ми *кѣи дѡбре* Мх, *ѡѣровне кѣи* Мх; *ѡд код нас нѣма лѣж* Т, за *лѣж* батѣне Т; *нѣмаш ѡне мѡћи* Гл; ка *дѡшла нѡћ* ВО, а *нѡћ* ми је *нѣјѣѣжа* Ко, пре *јѣдно дѣве три нѡћи* ВО, *три нѡћи* Лг, после *пѡла нѡћи* ВО, *још од нѡћи* ДД, *јѣдну нѡћ* МО, *јѣдну нѡћ* Т, па ми *нѣку нѡћ* не *дѣ* да *спѣвам* Го, *цѣлу нѡј* смо *седѣли* А, па *цѣлу нѡћ* арлаѣчу М, *цѣлу нѡћ* шѣјемо М; *мѡа ѣѣметѣ* Гл, *сѣд ју дѡшла дрѣга ѣѣметѣ* М, *ѣа ѣѣметѣ* Гр Кр, *тѡ* ми је на *вр ѣѣметѣ* Ву; *јѣдну ѣрѣгри* В, *ѣрѣгри* Ос; *сѣд је рѣж* слѣбо *засѣѣѣѣена* МК, *рѣж* Се; *нѣсам рѣкла ни рѣч* М, за *дѣцу нѣмам рѣчи* ВД; *ѣа сѣвѣѣ* (савест) Кр; *ѡн* такѡ *спѣково у чѣѣврѣи* У;

ѣа сѡ В Вн Рд, за *сѡ* С, са *сѡл* Ш, по *мѣл ѣѣ сѡли* А, *мѣло сѡли* А МК, *папрѣка, сѡли*, *цѣмет* (набрајање) П; *мѡја мѣсо* В, *мѡа мѣс* Гл;

б) да се *јаве* само у *мушком* роду:

кѣки је будѡѣнос Вр; *бѡљи нѣрав* Кр; *тѡ* је *вѣлики ѣѣстиѡш бѣѡ* Ло; *сѣко ѣма сѡѡј ѣѣд* Лу.¹⁰

в) да се *јаве* и у *женском* и у *мушком* роду:

водѣну бѣѣ Се, али и *нѣкакав бѣѣ* Се, и *неѡдрѣѣно бѣѣ* Вн Ли СК У; *вѣлику глѣд* Т, од *глѣди* ВО, *ѣмро је од глѣди* Ли, али и *ѡнѣј глѣѣ* Р, *ѣај глѣд* В; *нѣна жѣѡлос* Лу У Са, код *нѣ* нѣма *вѣлика жѣѡлос* Мх, *ѣа жѣѡлос* МК, *жѣѡлос* вѣлика Кр, од *жѣѡлоси* ДД, *ѣу жѣѡлос* М, али и: *вѣлики жѣѡлос* Су; *донесѣ зѣлени* Др, али и *ѣма* и *бѣли зѣлен* Са, *бѣли зѣлен* У, *црѣвени зѣлен* У, *круѣнѣји зѣлен* Ск, *мѣте се ѣај зѣлен* Су, *зѣлен је лѣѣ* и *сѣд* Са;

кѡс МК, *боли је ѣа кѡс* Ву, *старѣја кѡс* Гр, *чѣрѣѣѣ кѡсѣ* Лу, *кѡсѣ* (Нпл) Го, *ѣ.м му кѡсѣ* Вр; *прѣлежо сам туберколѡзу кѡсѣ* Ба, от *кѡсѣѣѣ* Др, *ѣпалу кѡсѣѣѣ* Ла; али и: *нѡси кѣчету ѡѡ кѡсѣ* МК;

ѡѡ крѣ Лг, *ѣа крѣ* ВД Вн МК, *спѣја ѣу крѣ* Лу, *пѣшти ју крѣ* Ло, од *нѣну крѣ* Р, от *крѣ* Вн, *ѣзлив крѣ* ВД, *бѣре крѣ* П, преко *крѣ* П, по *крѣ* ВО, али и *тѡ* је *ѣшло у ѡнѣј крѣ* Ла, *сѣмо лѣжу ѡнѣј крѣ* П, *ѣај крѣ* В, *сѣѣ је крѣ ѡлѣѡ* Ло;

млѣѡдос бѣла А, *дѣ* је *бѣла млѣѡдос* Ку, кат се *сѣтим нѣне млѣѡдосѣ* А, од *млѣѡдосѣ* Др, од *млѣѡдос* до *стѣрос* Су, али и *нѣѣ млѣѡдос* Ш;

¹⁰ Напомињемо да смо од ових именица забележили само по један пример, и то у мушком роду, што не искључује могућност појављивања и женског рода у обимнијој грађи.

једна *йѣд* А, *двѣ йѣди* А, на сваке *двѣ йѣди* Ск, али и *један йѣд* Р, *двѣ йѣда* Ку;
за *брѣнсану йѣћ* Ли, *каљаве йѣћи* Ла, али и *велики йѣћ* МО, имали смо *йѣћѣви*
Ли;

хѣйна йѣмоћ Бд, *вѣлика йѣмоћ* Бд, али и за *нѣки йѣмоћ* У;

кад је *бѣла йрѣиас* Др, *грдно чѣдо, грдна йрѣиас* Лг, *йрѣиас жѣва* Рд, *йрдѣиас нѣша* Ла, *йрѣиас* Гр, ма бѣло *йрѣиас* С, код нас је бѣло *йрѣиас* Лу, у *йрѣиас* Се, али и *тѣ* је *йрѣиас бѣјо* П;

руковед Мл, *ѣри руковеди* Мл, *руковећ* Бд В Вл Ку МО Мх С, *ѣолика руковећ* А, *двѣ руковећи* В, *четѣри руковећи* А, *пѣт руковећи* А, *руковећи* Су, *налажеш, кѣпиш онѣ руковећи* Гл, на *руковећи* бацамо *жито* А, на *вѣће руковећи* В, *паковале на руковећи* Гр, на *руковећи* ДД, *руковећ* МК Се, на *руковећ* Ос, *руковећи* Са, *жѣѣ се на руковећи* Кр, *руковећ* па *дрѣги*, па *ѣрѣћи* Су, па *мѣтеш један руковећ* па *дрѣги* Ск, *тѣ* се *зѣо руковећ* Ск, *двѣ руковећа* МК; али и ж. р. *а*-промене: *трѣ* *четѣри руковеће* МО;

од *младости* па до *смрѣи* С, он је *нѣ* извѣдио и *смрѣи* Лг;

и *гѣѣова сѣвѣр* Гр, *једна сѣвѣр* Т, *кака је сѣвѣр* Т, *лѣиа сѣвѣр* Т, *мѣла сѣвѣр* Р, *йрѣѣла сѣвѣр* Гл, *сѣгурна сѣвѣр* Т, *једну сѣвѣр* Р, *каке су тѣ сѣвѣри* ДД, па *покупѣли нѣке сѣвѣри* М, *нѣке сѣвѣри* У, али и: *а* *јѣ* *пѣсле* да *спрѣмам дрѣги сѣвѣри* Мх, *тѣ* су *нѣни сѣвѣри* Р;

мѣѣалну ѣѣв Вр, *мѣћу на вѣше ѣѣви* Кр, али и *ѣѣови* Р;

вѣлика ѣѣс Се, а *власти свѣка ѣѣс* С, *тѣбе вѣлика ѣѣс* Ву, *свѣка ти ѣѣс* Др Т, *свѣка му ѣѣс* Ла Т, али и: *ѣнда се носѣо ѣѣс* У.

Након прегледа забележене грађе, можемо констатовати да је промена конгруенцијских индикатора, односно рода, незавршен процес. Наиме, њега данас карактерише папуштање дијалекатски маркираног мушког рода и, под утицајем језика школе и средстава јавног информисања, васпостављање конгруенцијских индикатора у женском роду. Потврда ове констатације налази се и у напомени наше информаторке из В да су стари некада говорили *ѣѣј крв*. Неколико именица забележено је само у мушком роду (*будућности, нарав, йѣѣѣш, ћуд*), а код једне (*зелен*) провлађује конгруенција мушког рода. У П-Т и К-Р говорима именице ж. р. на *ѣ* *пришле* су именицама м. р. Ареал и разлоге ове појаве видети код Реметића 1985:260–1). О проблему именица III врсте у неким штокавским говорима писао је и Душан Јовић (1961–2:156–162).

Именица *руковѣћ/руковед* у РМС женског је рода *и*-промене. У нашој грађи ове фонетске варијанте уопштиле су коренски сугласник инструментала сингулара *руковѣћ* и *руковѣћ*. На основу овога можемо тврдити да је у овом падежу био уобичајен наставак *-ју*. Од облика *руковѣћ* изведен је и глагол *руковѣћаду* У.

У централној Шумадији (Реметић 1985:261–262) изостају варијанте са *-ѣи* и *-ћ*, а облици типа *руковед* и *руковѣћ* вероватно су женског рода, па сходно томе мењају се по *и*-деклинацији. Забележена су и два примера женског рода *а*-деклинације. Интересантно је рећи да се у нашој грађи именице *руковѣћ* и *руковѣћ(а)* појављују у оба рода (м. и ж.) и три типа деклинације: *и*-, *о*- и *а*-.

4.116. Именица *пролеће* забележена је само четири пута у средњем роду: *пролеће* В, *то је пролеће* А, *пролеће* МК, *у пролеће* МО.

Иначе, ова се именица аналошким путем (према *јесен*) прикључила именицама женског рода *i*-промене: кад *биће пролећ* ВД, и кад *бидне пролећ* С, *дође пролећ* Ли, *пролећ наишла* Гл, *два пролећ* Ли, ка *стигне пролећ* Т; *целу пролећ* Ли; прво *почнем од пролећи* Би, с *пролећи* А ВД Вр, *она се реже с пролећи* ДД, па га с *пролећи* одгрнемо Су, тако с *пролећи* Ос, за *пролећ* МК Ш, *на пролећ* *купи* В, да *удамо ту унуку на пролећ* ако да *Бог здравља* Вн, а *на пролећ* *расте* Су, ка *дошло прет* *пролећ* Ло, *у пролећ* Ву К Кр Ли МО, кад *буде у пролећ* В Р, кад је *било после у пролећ* Ло, а *дошли у пролећ* ДД, *ја сам отишла зими*, а *у пролећ* *сунце греје* и *ми чистимо двориште* Ск, *лани купили у пролећ* *кола* Гр, и *у пролећ* *правили кућу* Вр, *у пролећ* *реже се* К, *он је умро у пролећ* В, *у пролећ* се *чувале овце* Ли, у *пролећ* Ла МК Су, *се се у пролећ* Су; *у пролећи* *узимамо* Ву, уп. и у *јесени* кат се *покосу* *ливаде* Вр.

Ова именица се среће и с нејотованим сугласником корена: *пролећ* В, *у пролећ* *подрљачим* Р. Иначе, облици *пролећ/пролећ* уобичајени су у говорима П-Т области: у дијалектима источне и јужне Србије (Белић 1999:306, *пролећ*), у Призрену (Реметић 1996:473, *пролећ*, *пролећ*), у Гори (Младеновић 2001:276, у сг. је м. р. *пролећ*, а у пл. се *колеба између* м. р. *пролећи* и ср. р. *пролећа/пролећиња*), у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987:87, *у пролећ*) у Свиници (Томић 1984:38, *пролећ* *пролећ*), у Понишављу (Ћирић 1999:114, *дошла пролећ*), у Заплању (2000:132, *едну пролећ*) итд.

Плуралија тантум

4.117. Именица *груди* у РМС је плуралија тантум женског рода, а једински облик *груд* стилски је маркиран. И у нашој грађи срећу се *множински* и *једински* облици:

груди ВД Ск Ш, *груди* *прочисти* Вн, *само што није убијо главу* и *груди* ВО, на *груди* Лу Мх, на *његове груди* С, на *њени груди* Вн, *носи крс на груди* М, *има цвѐт на груди* Ли, *удари га у груди* Ву, у *груди* Р;

да се *бѐли* на *груд* Вн, *нађе змију детету на груд* Ск, у *груд* *удари* Ко.

Множинске облике има и црквени празник *Благовѐсти* Ба, до *Благовѐсти* Ли.

ЗАМЕНИЦЕ

4.117а. У оквиру овог поглавља анализираћемо само *именичке* заменице, а *придевске* ћемо обрадити *заједно* с *придевима* и *трородним* бројевима.

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

4.117б. У оквиру ове групе *самосталних* заменица *најпре* ћемо *размотрити* *личне*, а *потом* *остале* *именичке* заменице (*ко/кој/куј* и *што/шћа*) и *оне* *које* су *сложене* с *њима* (*неко*, *неки*, *нико/ники*, *нешто*, *ништа*).

ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

4.117в. За ову групу именичких заменица потребно је утврдити степен синкретизма једнинских падежа, инвентар и тип наставака, постојање дужих и краћих наглашених облика, као и инвентар и дистрибуцију енклитика.

Личне заменице првог и другог лица јединине
и лична заменица за сва лица

4.118. Код личних заменица првог и другог лица јединине и заменице за сва лица дошло је до једначења $\Gamma = \text{Д} = \text{А} = \text{Л}$. Од различитих морфолошких и акценатских ликова (*мѐн, мѐне, мѐн, мѐне, мѐн, мѐне*) најчешћи је и најраспрострањенији овај први *мѐн*, за који је констатовано (Реметић 1985:290) да се јавља у неким говорима С-В и К-Р дијалекта (в. нап. 834 код истог аутора). Други облик јавља се у целој Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995:163–164), у Рушњу (Ивић 1978:159), у ерској зони централне Шумадије, а представља и општу карактеристику К-Р дијалекта (Реметић н. д. и нап. 833). Такође се јавља и у говорима Л-К, ИХ (Ђукановић 1995:145, нап. 198 и 199). Облици с кановачким акцентом забележени су у космајским селима централне Шумадије (Реметић 1985:287), у Жабарима (Реметић 1986:504 и др. стр.), као и у југозападнијим областима наше зоне, али и ту у неким селима нису непознати први облици с краткосилазним акцентом. Пуни облици с кановачким акцентом забележени су и у говору Банатских Хера (Ивић 1958:336). Претпоследњи облик јавља се само у два пункта Бд и Мо, а последњи у Бд и К. У Качеру се срећу облици *мѐнѐ, њѐбѐ, сѐбѐ|сѐбе* (Д. Петровић 1999:391). Забележили смо и знатан број примера с различитим партикулама.

Грађа ће бити изложена по редоследу падежа и фреквенцији појединих облика:

1. *Генитив:*

а) иза *мѐн* Мх, испред *мѐн* В код *мѐн* ДД Мх Ра Су, код *мѐн* пазáрѝо у дућáну ВО, дође код *мѐн* ВО, долазио код *мѐн* Лг, пође код *мѐн* Т, код *мѐн* такò Кр, тѹ код *мѐн* Лу, тѝ код *мѐн*, ја ко *ѡѐб* Кр, код *мѐн* бѝо пòсо Рд, рáдио òн код *мѐн* Са, код *мѐн* је била кáпара Ск, јѐсу код *мѐн* одрáсле Ск, тѝ си пѝјо код *мѐн* У, од *мѐн* Вн Ј Ла Т Ш, бѐжи од *мѐн* ВО, бѐжали су мојѝ другови од *мѐн* ВО, од *мѐн* узѝма други Вр, она вѝдо од *мѐн* Кр, здрављѝји од *мѐн* Лг, старија од *мѐн* двајз година Мх, старија од *мѐн* У, он је старији од *мѐн* П, тражио од *мѐн* пòмоћ Т, и она пòс хѹтѝ од *мѐн* Су, око *мѐн* Ј, поред *мѐн* В, уз *мѐн* Т; ко *ѡѐб* Мх, мáмо, ја ћу прѐ о *ѡѐб* да ѹмрем М, летѝ сѹкња око *ѡѐб* Ск; па тѹжимо се мѝ између *сѐб* ДД;

б) и кад нѐма *мѐне*, он дође тãм ВО, врз *мѐне* Т, до *мѐне* МО, ал пãзим због Брãнѐ и због *мѐне* ѝсто МП, код *мѐне* Бд Гл МО МП Р Ск Се, дођѝ код *мѐне* Би, и òни су живѝли код *мѐне* Р, код *мѐне* нѝсу нѝшта рáдили С, код *мѐне* такò бѝло Ск, пãре код *мѐне* нѝсу У, од *мѐне* Ба ВО Ву Ку Т, прво од *мѐне* да пòчнем Ву, старија од *мѐне* В, старија си од *мѐне* Ла, тѝ си старија од *мѐне* П, старији од *мѐне* Су, и тражу од *мѐне* Т, замòтам око *мѐне* В, дошла тã Нáда и око *мѐне* Мх, прѐ *мѐне* ВО,

и свуко сам са мѐне Ло, уз мѐне Мх Ск Су Т; а *шѐбе* нѐма М, а нису м̀гли бес *шѐбе* М; ми ймамо бунѐр, ја и комшија наш, међу *сѐбе* Ла, њни су се били међу *сѐбе* Ш, од *сѐбе* ће свѐ да да само да живот спѐсе Ш, изишо, ваљда, ради *сѐбе* напоље М;

в) иза мѐн Вр, испод мѐн Бд, код мѐн А Гн ДД Ду Ко Ра С, код мѐн се кѐже Гн, данѐс код мѐн, сѹтра ко *шѐб* А, па код мѐн штѐ је рѐдио ДД, ако нѐнеш ти код мѐн, нѐћу ни ја ко *шѐб* Др, д̀шо код мѐн Ко, ѐде данѐс код мѐн да к̀симо Лу, од мѐн Бд Гл С, тољико од мѐн СМ, старија од мѐн Бд, двѐ г̀дине по мѐн живѐла п̀се С, поред мѐн Бд Лу, поред мѐн прошѐо С; до *шѐб* С, од *шѐб* Ра, ја ћу ко *шѐб* да д̀ћем Др;

г) код мѐне А С, рѐдили су д̀ста код мѐне К, бѐш б̀ио код мѐне пре нѐки дан Ко, д̀ђе и прича код мѐне С, нѐма старије од мѐне Др, прѐ мѐне Гл;

д) и код мѐнена А Ла, од мѐнена ДД С, од мѐненака МО, од мѐненака В; о *шѐбена* К;

ђ) тѹ код мѐн МО, поред мѐн Бд;

е) код мѐне Бд.

2. Дашиџ

а) мѐн препѐдала нѐколко п̀ти м̀ка В, само ти мѐн одабѐри В, па мѐн с чини В, мѐн се чини Мл, мѐн се чини ДД, а мѐн се прѐтури нѐшто Вн, йма њна да ми плѐти мѐн Вн, мѐн умирала браћа Вн, мѐн д̀бра Морѐва ВО, каже, дѐ, каже, ти мѐн да се лѐпо свѹчѐш Вр, мѐн срце смѐће Го, мѐн није ни њна слѐтка Го, не да мѐн да седим Го, мѐн д̀вде рѹка Гр, мѐн било седам г̀дина ДД МК, мѐн била петнѐјста г̀дина кат сам д̀шла за њѐга Ос, д̀ђе мѐн двѐјз г̀дина Т, а мѐн шк̀ди та рѐна Кр, па тѐ ти је мѐн испѐло Кр, и д̀несе кѐлнер мѐн чашу вина Лг, купи њна одѐло мѐн Лг, ал мѐн м̀ло за варѐшку Лг, мѐн било м̀ло кат сам удаѐла Ос, мѐн је м̀ло било њнѐ што било Су, мѐмак ми тамо б̀ио мѐн близу Ли, била мѐн свѐдба Ли, и мѐн д̀ђе на пѐмет нѐшто Ло, каже мѐн МП Мх, а један мѐн каже Р, а њн мѐн каже У, кѐжу мѐн да мѐсим проју Ск, сѐ ти мѐн тѐ кажи Кр, мѐн је мѐј њтац причѐ Ли, ни мѐ бѐба мѐн причѐла ништа Ш, мѐн рѐкли да не јѐм свињско Са, мѐн су свѐ дѐца била б̀истра Лу, мѐн не трѐба ништа Лу, мѐн свејѐдно М, дѐј ти мѐн Ј, њни тѐ мѐн дѐли, а нѐ теби МП, и мѐн тѐ остѐло тѐ мѐтерино Мх, мѐн се свиђала девојка Р, а немѐ мѐн да се жалите Р, њн је мѐн брѐт од ѹјца Р, мѐн нарѹчу бѐзу Р, њни мѐн донесѐду дѹкат С, и мѐтла сам и мѐн спѐменик са чѐвѐком Са, свѐко ј̀тро по двѐ јѐја прѐжим мѐн Са, мѐн донесѹ чѐше Се, мѐн мѐј син идѐ чѐсто у цркѹ Ск, мѐн мѐји дѐли шифонѐр Ск, мѐн трѐба жѐна Су, мѐн сад рѹжно што не радим Т, мѐн оставили њву мѐлу У, ка д̀ђоше према мѐн Ко, мѐн се свѐну Кч, мѐн, чѐко, срамѐта Кч, с купи и мѐн и њѐј Ј; лѐко је *шѐб* Би, њн приѐда *шѐб* В, *шѐб* се глѐда телевизѐр, а син у зѐмљу Ву, *шѐб*, бѐбо, кад је зѐма, зѐма Го, да дам *шѐб* д̀ругѐга Мл, њна д̀ђе да *шѐб*, да мѐн колѐч Кр, ја *шѐ(б)* помѐгнем ти мѐн Кр, нѐма тањѐри *шѐб* мѐн Кр, кѐко трѐба *шѐб* жѐна, трѐба и мѐн Су, бѐбо, па кѐ ће ми *шѐб* да с одѹжимо Ла, д̀кле пѐћ горѐ, *шѐб* тѐпло, кат се пѐћ угѐси, *шѐб* зѐма Ли, ма брѐ, штѐ је *шѐб* Ло, ја *шѐб* у за-

другу не да̄м С, он̄ донесе па да̄ шѐб Мх, шѐб донесе Ос, шѐб је лакше нег мѐн Ск, мӣ плаћамо шѐб У; с̄ам сѐб не веруе Кр;

б) да̄ј тӣ мѐне ВО, она велӣ мѐне Ду, мѐне бубрѐзи бѐлесни М, она мѐне извѐди Мх, и он̄и мѐне пра̄ту сѐнку од огледала Мх, и њего̄ва жѐна каже мѐне П; да да̄мо и шѐбе ма̄ло зѐмље Вн, што сам шѐбе нудила Се; али и с новијим обликом доспелим из стандарда: он̄и то̄ мѐн да̄ли, а не̄ шѐби МП;

в) опасала свѐкрви кецѐљу па и мѐн А, ја̄ сам тка̄ла мѐн хилиме и мѐм хѐрки Бд, мѐн с̄ад зѐт љуро Бд, де̄да је мѐн млад љуро К, мѐн жа̄о било за де̄те Вр, а мѐн то̄ било жа̄о МО, мѐн с чинӣ Гл, мѐн се окопилио Гр, а мѐн та̄ сѐстра лежала ДД, она̄ ће каже мѐн ДД, каже мѐн Ду, према мѐн Ду, а Бѐра мѐн кае Вр, каже мѐн Ко, а он̄ каже једанпѹт мѐн С, мѐн шта̄ су жѐна на пија̄ци казали Гр, мѐн млого̄ било боље пре̄ Др, и он̄ тражи мѐн педесѐт ба̄нка да ме пушти К, мѐн прочитали да си тӣ тѹжио К, шта̄ ће мѐн Ко, кѹку мѐн Кч, кад је мѐн дошло Кч, мѐн да да̄ волѐви, а њѐму ко̄њи Лу, мѐн пѐт, а сѐстри пѐт МО, и мѐн мо̄ј син погинуо МО, мѐн је тѐшко СМ, немѐ пос мѐн да се смејеш С; блага̄ шѐб Гр, колико̄ шѐб, Чѐдо, љзели Бд, тѐшко шѐб ДД, шѐб ћу да дођем Рб, свима̄ продајем по де̄сет љлада, а шѐӣ ћу де̄вет С, ел̄ лѹпало̄ нешто̄ шѐб на врата̄ Су;

г) не да̄ду мѐне де̄војку Ра, кѹку мѐне Кч Мл Ра Рб, мѐнена Гл ДД К, дође мѐнена краљ К, кѹку мѐнена ДД, мѐненака он̄ каже Др, де̄, тѹ торбу мѐненака С, према мѐненака Др; онѐ што одговара мѐненака Би; предружи се мѐненака и та̄ В; а што̄ шѐбенака̄ фа̄ли Др; и мѐни Вл, кажи мѐни Ду, према мѐни Ду;

д) шта̄ мѐн тре̄бу че̄тници Бд, ал̄ ништа̄ не говорим ни ја̄ њѐму ни он̄ мѐн МО;

ђ) не̄ треба мѐне̄ Мл;

3. Акузациив

а) а она̄ мѐн подлактила В, јѐш се сѐћу мѐн Вн, и јѐн ти мѐн затворӣ ВО, па тѹ мѐн срѐо један̄ Го, мѐн пресѐче̄ та̄ вода̄ Го, мѐн ко̄ није̄ зва̄о Гр, вӣ сте зва̄ли мѐн Лг, и он̄ ме је мѐн заменио ДД, нӣ мѐн стра̄ ДД, мѐн стра̄в ва̄та Мх, мѐн стра̄ од змије Ск, мѐн било̄ стра̄ од вукова̄ П, мѐн је млого̄ волѐо Лг, каже да мѐн више̄ воли Су, волѐла мѐн Т, ал̄ она̄, богами, мѐн увриђала̄, уврѐжала̄ Кр, мѐн срамѐта̄ Кр Лг, мѐн било̄ срамѐта̄ У, мѐн срамѐта̄ то̄ да ја̄ спавам Мх, вӣ мѐн убите̄ Ло, вӣ мѐн не виђате̄ више̄ Ло, ал̄ он̄ мѐн свѐ откуца̄во̄ Лу, он̄ мѐн разумѐ Лу, вӣ мѐн с̄а да окрѐнете не можете̄ МП, а она̄ да пра̄ти мѐн и јѐш јѐдну с мѐн Мх, ни он̄ мѐн вӣдо ни ја̄ њѐга Ос, мѐн с̄анови не ва̄таду Р, брига̄ мѐн Се, а мѐн те̄рали из малѐна̄ Ск, осӯдили мѐн Т, ако̄ љбију мѐн С, да мѐн љбију Т, да зава̄ди мѐн с мо̄га човека̄ У, а мѐн си испра̄тио У, за мѐн Би Ј Ла, за мѐн је боље̄ с̄ад Ос, служавка̄ дође̄ за мѐн У, на мѐн ВО, а Га̄ра се разде̄ре на мѐн Го, она̄ на мѐн, ја̄ на њѹ Лу, немѐјте на мѐн да обраћате̄ па̄жњу МП, да ре̄жѹ на мѐн Мх, да насрћу на мѐн Т, пред мѐн Ло, а уз мѐн је мо̄ј бра̄т био̄ Ло, то̄ ми да̄ли уз мѐн Ск; а шѐб ако̄ нешто̄ ба̄ш интересуе̄ Гр, ја̄ шѐб и не познајем Гр, и ја̄ шѐб нӣсам опадала̄ Ј, мора да слѹшаш̄ тӣ њѹ и она̄ шѐб да слѹшаш̄ Гл, ко̄ ће шѐб и мѐн с̄а да окрѐне на рад̄ Ли, шѐӣ су тражилӣ Ло, па те̄ла сам и шѐб да зѐвнем Ск, шѐб једнога̄ љмају Су, виђам ја̄ шѐб на пија̄ц У, ако̄ потрѐви шѐб пу-

шка У, и ђвди ако радиш, радиш само за *шеб* В, за *шеб* ВО, за *шеб* мџ д оставиш један ектар Лг, за *шеб* сам узо Р, мџа ћерка не долази за *шеб* Ск, ни ногу о *шеб* нѣ би обрисала Лг, пре *шеб* Р, нѣ да гледа у *шеб* Лг; купуе ова мџ унук за *себ* Кр, па на *себ* обуко Лг;

б) дошли по *мене* Ба, а *мене* волео свѣкар бџе нег ћерку Вн, ђн *мене* тражи ВО, знаш да *мене* срамџта Гл, тџ *мене* уби Гл, *мене* је један из Паланке снџмио Го, *мене* позива Глибовац ДД, *мене* извџду и шкџле К, пџту *мене* одакле сам Ко, ја сам заштитила нџ, нџсам *мене* Ла, *мене* нѣшто претџска Лг, ђна ме не воли, ни *мене* ни свѣкра Лу, излупаџо *мене* дџбро М, *мене* испраџише мџји Мх, *мене* нџје стра Р, *мене* стра У, а *мене* што боли дџша, али не смѣм да бауќнем С, каќо *мене* рџке болџ Се, и *мене* звали В, а *мене* ђни позовџ Т, нек пољџби и *мене* У, само нѣће бџг *мене*, нег узџма младе Ш, (Шта сте донели деди) па дџнела сам *мене* Ш, за *мене* Вн Гн С, за *мене* џма Гл, рѣдим куќџруз за *мене* Ку, каќо сам ја свџто, за *мене*, ђнда је било лѣпше Лу, винџград сам имала сам за *мене* Ш, на *мене* Вн ВО У, ђни свџ вићу на *мене* МП, џма лик маљ на *мене* Са, ђна чѣка на *мене* Ск, пред *мене* Т, а ђн глѣди у *мене* С; *шебе* МП, и *шебе* би саџ убио В, ђн је *шебе* ополомџио на пѣндзџју Ко, имџли смо љџди, џмам *шебе*, џмам оноќа Кр, је л те зна ђн, Гаќо, лџчно *шебе* и тџ нѣга Лн, да џмаш да мѣљеш за *шебе* Ву, џду по *шебе* Ко; нџј џмео *себе* да чџва Бд, нѣ сџду сами *себе* Бд, девојка сама *себе* брџне Мх, а ја сама *себе* појѣдо С, и не жџлим *себе* што раџим Се, и ђн упропасти прво *себе* Т, па су прџвили свџки за *себе* Ба, ђно рѣсто остаџмо за *себе* Ла, куј ђће за *себе* саџи Ос, и тражу сџбу сами за *себе* Ш;

в) што тџ *мен* питаш А, *мен* немџ да питаш ВД, тако је *мен* мџа свѣкрва (отпратила у собу) А, скиде *ме(н)* Немац Бд, слџшају ђни *мен* ВД, да ђни *мен* испраџу ВД, а *мен* било стра Вр, а *мен* су бџли ДД, прво би *мен* убили Др, а *мен* зафркавају К, *мен* кад позовѣду на вѣжбу К, и *мен* милиционѣр рџком зовѣ Ко, *мен* се нѣ тџче МО, ђво ће *мен* да умџри МО, и та *мен* баба одведѣ ко тѣ Живџне Мх, маџи, *мен* убише С, џдри тџ *мен* С, ко за *мен* пџто да л ја џмам, да л нѣмам Гл, дошли за *мен* С, за *мен* Ра, за *мен* сам шџла Рб, шта је за *мен* Гн, да се ствџри на *мен* ДД, на *мен* См, па се наљџти на *мен* С, а ви да глѣдате у *мен* Лу; ма тџ нѣмо мџ *шеб* за Чѣду Гл, кој да те слџша *шеб* Гл, ја *шеб* отпуштам кућни С, за *шеб* К, за *шеб* џма дџвољно Гр; свџки за *себ* Гл Др, ђћу ја за *себ* да живџм Гл;

г) пуштите *мене* А, мџ свѣкар тражи *мене* Др, нџкад ђн тџ *мене* опомѣнуо нџје С, ма не брџните ви нџшта за *мене* С, претџсла војска на *мене* К; *шебе*, каже, тражи Јџвѣ Бабановића унук С; свџк *себе* глѣда А, пот *себе* А;

д) и плџг обџри *мененака* С, нџсам знала за *мененака* Др, на *менена* Ла, нуз *мененака* Ск; за *шебена* К;

ђ) *мен* само што нџсу вѣшали Бд, а ђна *мен* плѣсну МО;

е) за *мене* Бд К, дошли за *мене* Ј, тџ сам ја кџпила за *мене* Бд.

4. Инсџрументџал

У овом падежу срећу се аналитички и синтетички облици:

а) с мѣн Мх Се; сас мѣне Р, копа с мѣне У, с шѣбе Су, свѣки да спрѣми одбрѣниште пред сѣбе Лг;

б) зѣ мном В Гл Кр Ла Лг Ло Мх П Се Т У, трѣчѣ зѣ мном Рд, сѣ мном А Бд В ВД ВО Вр Ву ДД К Ко Лг Ло Лу М Мх Ос Рд С Се Т У, пошѣ ми и чѣек сѣ мном У, уп. и редуковану форму: ѣн сѣ м и не говѣри МО.

Примећујемо да заменица првог лица нема косовско-ресавски облик *мом*,¹¹ добијен аналогијом према *шобом*, *собом*.

5. Локаѣив

а) на мѣн се одѣло намѣкри свѣ до кѣжу Р, дѣца тѣру комѣндију па пѣвају по мѣн Ш, али мѣне је нѣшто грѣпкало у сѣб ДД;

б) у мѣн не мѣж д ѣбијеш ѣвола С, сѣм у сѣб мѣслим К.

4.119. Енклитички облици личних заменица 1. и 2. лица једнине *ми*, *ѣи*, *ме ѣи* :

1. Обично се употребљавају као у стандарду:

а) дај *ми* овѣ чѣтири сѣндука У, нѣ *ми* рѣко рѣч М, нѣ *ми* је пошло за рукѣм ДД, сѣд *ми* крѣиво Ск, не је *ми* се Го, дѣда *ми* био богомѣлац Су, маѣна *ми* Би, мѣж *ми* био опанчѣр, а ѣтац *ми* био желѣзничѣр Ко, ѣтац *ми* је био у комѣри Ло, а био *ми* сѣн двѣ гѣдине код Мије Крѣвѣца С, сѣн *ми* био у школу П, стрѣц *ми* био дѣловоѣа Ла, стрѣц *ми* био у рѣту Го, стрѣц *ми* и рѣњен Го, снѣ *ми* тѣ бѣла Кр, снѣ *ми* на трло борѣви М, тѣс *ми* живѣ Лг, тѣс *ми* је био нѣписмен К, тѣ *ми* био шуѣрѣк Вѣја и бѣла *ми* унѣка М, бѣба *ми* мѣлада ѣмрла Лу, па посе *ми* брѣт бѣлово МП, двѣ *ми* брѣта ѣмрли Вр Су, дѣвер *ми* ѣмро Са, ѣмре *ми* и тѣ другѣрица В, мајка *ми* је ѣмрла Би, мајка *ми* бѣла ѣмрла Рд, мајка *ми* ѣмрела Гр, маѣи *ми* ѣмрла Ос, па *ми* после ѣмре ѣтац, па *ми* ѣмре маѣи Мх, ѣмрла *ми* свѣкрѣва Се У, сѣн *ми* је погѣно Ко, сѣн *ми* се разбѣлео К, посе *ми* сѣн ѣмро Т, овѣ *ми* мајка мѣја Вн, овѣ *ми* је пашѣнок ВО, тѣ *ми* је свѣкар, а овѣ *ми* је ѣнук Гл; бѣгами Бд В Ву ДД Кр МП Мх Рд У, бѣга-*ми* нѣће ништа да бѣде Др, бѣгами, иѣпѣаше се звѣна лѣпаѣи М, бѣгами С, јѣс је живѣта *ми* Рд, па јѣс, мајке *ми* Ли, сѣстре *ми* овѣ Рд, свѣга *ми* на свѣту У; брѣ бѣга *ѣи* лѣубим Гр, ѣјде, бѣга *ѣи* лѣубим Кр; да *ѣи* помѣгне У, кам *ѣи* одѣло што сам *ѣи* доносѣла М, мајку *ѣи* партизѣнску В, вруѣе *ѣи* нѣге С, тѣ *ѣи* брѣт Т, и тѣј вѣнац стојѣ *ѣи* до гѣд сѣм не увѣне испрѣт кѣѣе А, ѣн *ѣи* ѣшо у ѣгѣву сѣбу ВО, после *ѣи* је кѣрен и гѣр клѣс Гр, ѣни *ѣи* повѣдише вѣчѣру Ло, тѣ *ѣи* је кѣљиво М, такѣ *ѣи* је у Милошеѣвац, такѣ *ѣи* је свѣде М, јѣ *ѣи* пѣднем са свѣ боѣклу Мх, а јѣ *ѣи* нѣму: ѣјде С, ѣн ѣде кѣѣи па *ѣи* лѣпо кѣзѣ маѣтери Т;

¹¹ Тако је у Ресави: *мѣном*, *сѣ мном*, реѣе, стојѣ пред мѣне, (Пецо-Милановић 1968:333); Трѣстѣнику: *мѣном/момѣм* (Јовић 1968:120); Левчу: *мѣном*, *момѣм зѣ момѣм* (Р. Симић 1972:345). У црно-рѣчко-неготинским говорима (Р. Симић 1980:117) према корѣнском вокалу *мене* добијѣно је за мѣном, иду пред мѣном али и остаје сѣ мном.

б) и испрати ме Го, чек, немò свè да ме пìтате У, нì ме познáвао С, срамòта ме да кажем Лг, нì ме стрá, да ме стрá Ск, бíло ме стрá П, мнòго ме бíло стрá од жèтве Ск.

2. Рекција појединих глагола или конструкција дозвољава употребу и дативских и акузативских енклитика. У нашој грађи уобичајеније су ове друге:

жào ме бíло Ву, па и бíло ме жào ДД, бíло ме жào МО, бíло ме је жào Ск, па за њу ме жào, па ме жào ДД, и дан дањи ме жào МО, жào ме Се Ск, да ми је жào Ла; мíло ме С, па ме мíло Ла, да ше мíло МК, па да ше мíло да глèдаш Ла, оно ше мíло да глèдаш Су, бíло кòло, свирачи, па да ше мíло МО; и што ме чòдо сáд, не мòг т ја тò да заборáвим М; ја да ше лажем нећу Р, нећу да ше лажем Др; нуду ме да јем чòрбу Го.

3. Акузативске форме употребљавају се уместо дативских, што је познато и говорима централне Шумадије (Реметић 1985:290–291):

дà ли ме вèрујете вí да он òма трóбе (штофа) ВО, кад ме нèки нèшто трáжи Ву, кáже ме Ли, нíј ме тéшко Ск, али и ствáрно ми нíје тéшко Ск, па штò ми тéшко Гр.

У нашој грађи су се наша и два примера из Т у којима се дативска енклитика неочекивано јавила на месту акузативске: *зàузели ми да и причам Т, пìтај ми штá òнеш Т.*

По мишљењу Слободана Реметића (1985:290–291) замена енклитика условљена је синкретизмом падежа наглашених форми, а и обличким уједначавањем појединих енклитика. Ове констатације потврђује и наша грађа, у којој су наглашени облици сведени у ГДАЛсг. *на мен и мене*, а у множини нпр. енклитика *и* (в. 4.127б и 4.128г) употребљава се у функцији директног и индиректног објекта (уп. и судбину енклитика у говору Галипољских Срба, Ивић 1994:200).

Сматрамо да су на замену енклитика битно утицале и конструкције с двојак-ом реакцијом типа *жао ми и жао ме* (в. т. 2).

Личне заменице првог и другог лица множине

4.120. У Дпл. наглашени облици могу имати дуже и краће облике:

а) òни држy гòвор нàма В, дá и нàма ВО, продавали нàма ВО, устóпе нàма ВО, бíло лèпо нàма Го, òма тò, нàма, овај, нàш што је рòђак Гр, нàма дòђу тy из-бèглице ДД, тò нàма фàли млòго Кр, нàма óтац кад заповèди нèшто Мх, што òни дáду нàма Т; посòлте вàма Бд;

б) свè тò нàм нàправи Бд, нàм је бíло лèпо и тàм М, па и нàм упáлили С; па ћу ја вàм да дàм пàре Мх;

4.121. У Дпл. знатно су чешће енклитике *ни, ви* од *нам, вам*:

а) стàвимо кољко *ни* трèба Ба, сàмо чèкамо да *ни* нèки нèшто дá Би, висòка *ни* тá кyћа бíла В, дошò *ни* Бòжић ВО, свèти *ни* водíцу за слáву ВО, вèжу *ни* рyке Вн, такí *ни* òбичај Вн, па *ни* појè проју што *ни* остàвила бáба Вр, тò је кyпио пòсе

ни Ву, а *тү* *пöп* чита *ни* Гл, кад *ни* *күпу* *лүлу* Гл, па *тö* *ни* је глãвно Го, знаш штã *ни* *причö* Власта ДД, убиö *ни* град, па *дãвãли* *ни* Рүси *житö* ДД, да *ни* биде у *күһу* Др, *нико* *ни* не смёта Др, те *ни* *öднели* Кр, пошто *ни* *дãли* више лёба, *јã* *һу* *тö* да *нöсим* Ку, била *ни* *стãра* *күһа* Кч, не *трёба* *ни* *бöлесно* Ла, што *гöд* *ни* *трёбало*, свё *ни* *öн* *довүко* Ла, да *ни* *остãне* *мãло* Лг, свё *ни* *тү* *үзму* Лг, због *чёга* *ни* *нису* *дãвãли* да *јёмö* Ли, *кãко* *ни* *Бöг* *дã* Ли, *пролãзу* *ни* *дãнци* Ли, Бүгари су *ни* с *лёһи* Ло, *öна* *ни* *нãјбöље* *спрёмã*, *öна* *ни* *нãјбöље* *рãди* Ло, *кöји* су *һãли* да *ни* *дöһу* Ло, *тãмо* *ни* је *црква* била Лу, *трёба* *ни* *рãна* Лу, *лёпше* *ни* *кот* *колибе* М, да *ни* *спрёми* *стрина* лёба МО, де *ни* *тã* *күһа* МП, *млад* *ни* *пöп* Мх, па *штã* Бöг *дã*, *тö* *ни* је Мх, *кöкãла* *ни* *кöкйце* у *ситö* Мх, *Смёдерево* *тö* *ни* е *нãјближе* Ос, *тãмо* *ни* била *күһа* Ос, *крãва* *ни* била *вёзана* П, *мãјка* *ни* се *удала* П, *үзну* *ни* *волöви*, *үзну* *ни* *кöһа* Р, да *ни* *күву* *мãло* *слãдак* *перйнац* Р, *прãһо* *ни* и *слике* Р, *близү* *ни* С, а *комшије* *дöһу* па *ни* *покрãдү* *цãци* С, *тү* *ни* *црква* Са, да *ни* *бар* *покöсу* *вöһе* Се, да *ни* *нöсу* *јãја* Се, *јãвйö* *ни* Ск, *такй* *ни* *пöсо* *сељãчки* Ск, па *ни* *тö* *надрöби* Су, *тö* су *ни* *һёрке* *правйле* Су, да *ни* *дãдү* Т, да *ни* *стигне* *кукүруз* Т, да *ни* *спрёми* У, *дёте* *ни* *бöлесно* У, *једãмпут* *ни* *истёрãли* *пётнајз* *бравã* Ш; *кãко* *һу* *ви* *кãжем* А, *штã* *һу* да *ви* *кãжем* Ос, *слүшãј* *штã* *һ* да *ви* *кãжем* С, *кãко* да *ви* *кãжем* Бд Би ВК Вр Др К Мх, сã да *ви* *кãжем* Лу, *нё* *знам* *тãчно* да *ви* *кãжем* Т, *йма* да *ви* *кãжем* *нёшто* Ло, *јã* *тö* *нё* *би* *знаö* да *ви* *кãжем* ВО, *јã* *не* *мöг* да *ви* *кãжем* У, *öзбиљно* *ви* *кãжем* Др, да *ви* *öна* *кãже* Р, да *ви* *причãм* Бд В Ку Ли П, *штã* да *ви* *причãм* МП, сã *һу* да *ви* *причãм* ДД, а *öн* *һе* да *ви* *прича* Р, да *ви* *тö* *мãло* *испричãм* ВО, и *ёто*, *јã* *ви* *исприча* Мх, *дй* да *ви* *нãһем* Бд, *трёба* *ви* *за* *пүт* Бд, *кãко* *сам* *ви* *тö* *рёко* *мãло* *прё* Би, а *ви*, *евё* *ви* *овö* *жёнско* *дёте* па *воспитãјте* ВД, сã *һу* да *ви* *покãжем* ВО, *јã* *нё* да *ви* *се* *мёшãм* у *күһу* Ву, *јã* *һу* да *ви* *бүдем* *күпац* Ву, *тö* *ви* *трёба*, *һе* *ймãте* *дёцу* па *ви* *трёба* Ву, да *ви* *син* *живи* Гл, *дöбро* *ви* Бöг *дãо* Рб, *фãлã* *ви* *кат* *сте* *дöшли* 3× Ј, а *штö* *һе* *ви* *Нёмãц* *уз* *вãс* Др, *кö* *ви* *дöно* Др, да *ви* *скүвам* *кãфу* *једнү* Ко, *свãка* *ви* *чãс* Ку Ла Ло Мх, *ништа* *ви* *не* *трãжим* *дрүго* Ла, *ãјде* *нек* *ви* *је* *срётпо* Ла, да *ви* *помöгнем* Ла, *ймам* *брãшно* *һу* *ви* *дãм* Лг, *јã* *һу* да *ви* *дãм* Ш, да *ви* *дãм* С, да *ви* *дã* Р Ш, *јã* *би* *ви* *дãла* У, *тү* *ли* *сте*, *нãну* *ви* *вãшу* Лг, да *ви* *се* *пожãлим* Ло, *евё* *ви* *öвца* Ло, *не* *мöж* да *се* *нãдãте* да *ви* *долãзим* Лу, па *һу* *једнако* да *ви* *прãвим* *колãче* *сãме* М, *дã* *л* *һе* да *ви* *се* *свйђã* МП, *тётка*, *ни* *ви* *је* *потврђен* *пётчат* Мх, *нисам* *ви* *јã* *тãтã* Р, *кãко* *ви* *се* *свйђã* *овã* *күһа* Р, *не* *мöг* да *ви* *опйшем* Рд, а *штã* *ви* *је* *тö* *сабãјле* С, *күј* да *ви* *рãди* Се, *дöшо* *ви* *öтãц* Су, *ёво* *ви* *па* *рãдите* *ви* и *не* *трãжим* *ви* *ништа* Т, *евё* *ви* да *тö* *јёте*, а *евё* *ви* *кафãна* У, *кãјгану* да *ви* *начйним* и да *ви* *испрђим* *сйра* У;

б) да *нам* *нöсу* *кöкöшке* А, *Живöслав* *нам* *прãвиö* А, *тү* *нам* *стöјо* *чãбар* А, *дã* *нам* *листић* Вр, *дã* *нам* *квйте* Вр, *öпштина* *нам* *зймã* *камãту* Вр, а *имãће* *нам* *свё* *такö* у *колийна* (*околини*) *близо* Го, *препрёмимо* *штã* *нам* *трёба* Гр, *штã* *нам* *исплãтили* Ко, па *штã* *нам* *фãлило* Ла, *прãви* *нам* *кöбãсице* Рб, *сүтра* *һе* *нам* *мёсу* *колãч* Лу; *кãко* да *вам* *кãжем* А Ск, *ёво* *бãш* *һу* да *вам* *покãжем* Рд, па *штã* *знãм* *сã* да *вам* *причãм* *мометãлно* Кр, *нё* *знам* *више* *штã* *һу* да *вам* *причãм* Ла, да *вам* *причãм* Се, *ãјде* да *вам* *дãм* У, *нисам* *вам* *дö* Су.

У неким говорима, као нпр. у Качеру (Д. Петровић 1999:391) и у Драгачеву (Ђукановић 1995:145), у Дпл. среће се само енклитика *ви* али не и *ни*.

4.122. У Апл. су наглашене форме као и у стандарду: а *нас* пѣт девѡјака Мх, да *нас* ѡтац бѣје, јѡј Мх; *вас* тѡ чѣка ВО, кўпите за *вас* Др.

У Апл. јављају се следећи енклитички облици *нас-вас*, *не-ве* и *ни-ви*:

а) и јѣднако мѡли једнѡг Нѣмца да *нас* пўшти К, удомѣо *нас* МК, мѡј ѡтац ѡће да *нас* вѡди у Нѡви Сад Мх, послўжили *нас* У, нѣ *нас* тўкла Ш, свѣ *нас* помажу Ла; а нѣмојте мѡлим *вас* Кр, ама, јѡ би *вас* мољила У;

б) тў *не* чѣка домаћин Бд, више *не* кѡшта фијакер Бд, тў *не* стѣгли Би, да *не* бруќаду В, двојѣца *не* вѡду В, да л *не* *не* Жѣка појѣ Вн, и наједанпут *не* зарѡбу Вн, Нѣмци *не* покўпе Вн, млоγο је генерације *не* изучѣо ВО, тў *не* стѣгну Нѣмци ВО, да *не* нарану ВО, више *не* да идѣмо Вр, *не* *не* пѡбије мѡти Вр, мѡг да кажем да *не* послўжила срѣћа Ву, да *не* пѡбију, мѣне и децу Ву, и јѣдног дана *не* повѡтају тў Гл, извлѡкала *не* стѡка ДД, и ћали да *не* покѡљу ДД, слабо су *не* дирѡли Нѣмци Др, прѣдали *не* Ко, и такѡ сўдбина црна растави *не* Ко, десетѣну *не* спровѡдили Кр, закачи *не* Кр, истѣраше *не* у нѣко дѡбо нѡћи Ку, и тў *не* прѣдохѣтри Ку, утовѡру *не* у шлепѡви и ѡтѣрау *не* у Пѡнчево Ку, звѡна *не* прѣчѣкала Ла, свѣ *не* провѣо тѡј пѡп Ла, и затѣкну *не* Лг, тѣра *не* један Лг, вѡда *не* плавила Ли, тѡмо су *не* вѡтали по Бѡсни Ли, прѣтрѣсоше *не* и увѡтише *не*, нас пѣт смо бѣли Ло, ћале да *не* поделу Ло, ѡни *не* прѣпу на кѡла Ло, да *не* обѣје МП, срамѡта *не* од ѡца Мх, такѡ су *не* васпѣтали и такѡ су *не* обукѣвали Мх, увѡту *не* и да *не* пѡбију, тѣрају *не* П, стра *не* П, јѡш *не* нѣки нѣје вѣдо ѡвако Р, већинѡм *не* дирѡду свѣ „Бугари“ Р, дѡктор што *не* прѣглѣдѡ С, а вѣра *не* ѡдржала Се, тѡ *не* послўжу Се, нѣће пѡпа да *не* ѡпѣва Ск, љуби *не* нѣко у сѡн Су, и ѡтац *не* љўби, мегўо *не* ѡбе на крѣла Су, па ѡнда *не* зѡвў Т, а мѡ мѡти *не* прѣчекѡвала Т, штѡ *не* *не* пѣта судѣја У, па *не* терѣтили Ш, да *не* *не* болѣ гўша Ш; кад *ве* потрађу А, трѣба да *ве* срамѡта В, знајте штѡ *ве* чѣка В, штѡ *ве* инѣтерѣсује ВО, да *ве* наўчи баба Ву, јѡ сам дўжан сѡмо да *ве* ишкѡлуем, да *ве* испрѡтим у вѡјску, да *ве* дочѣкам и да *ве* ѡжѣним Ву, кѡко *ве* вўче пѡмет Гр, да *ве* нађу Др, трѣбо више да *ве* бѣје Ду, јѡ би *ве* мољо К, и сѡд *ве* мўчу Кч, ди *не* *ве* покѡљу сѡт Лг, што *ве* довѣла Мх, мѡгу да *ве* прѣмим Мх, нѣмѡ мѡлим *ве* више да га бѣјете П, нѣмѡ нѣки да *ве* види, *не* *ве* пѡбије П, штѡ *не* *не* сѡ да *ве* послўжим У;

в) извѡду *ни* из ѡпсе Ло, нѣка вѡјска ѡпокољае *ни* Ло, долѡзи комѡндир код нас да *ни* прѣглѣда кѡку спрѣму ймамо Ло, а тѣли да *ни* упропѡсту Ло, ма кѡ да *ни* пѡбије, брѣ Лу, штѡ си *ни* наранѣо, штѡ си *ни* напојѣо, штѡ си *ни* даѡ, е, газда-Ђѡко Лу, да *ни* види нѣки С, да *ни* пѡбију у тў рўпу С, свѣ *не* да *ни* пѡбије С, па *ни* напўну и вѡши С, пѡп пѣта да *ни* *ни* нѣки прѣмѡрѡ Су; пѡбиће *ви* нѣки Лу, да *ви* ѡвѣдем МП, а, сѡ ако *ви* инѣтерѣсује Т, кѡко *ви* газда рѡни У.

Енклитике *ни* и *ви* у Д и Апл. очуване су у говору Галипољских Срба (Ивић 1994 : 201), у С-В говорима централне Шумадије (Ремтић 1985:291), и у Т-Л и С-З дијалекту: у свернотимочком дијалекту (Станојевѣић 1911:404–5), у источној и јужној Србији (Белић 1999:278–9), у Бучуму и Белом Потоку (Богдановић 1979:66–67), у Лужници (Ћирић 1983:70–1), у Понишављу (Ћирић 1999:132–3), у I и II зони Заплања, с тим што се у овој последњој срећу и *не*, *ве* у Апл., што је одлика и свих јужноморавских говора (Ј. Марковић 2000:144–6, нап. 318).

4.123. У Ипл. срећу се само облици на *-ма*: за *нама* Ск, идѣ за *нама* У, над *нама* В, са *нама* Би ДД С, сас *нама* Ос, с *нама* В Вн Гр П Т У, па се с *нама* помѣшѡ тѹ Ло; за *вама* Мх.

Личне заменице трећег лица једнине и множине

4.124. У ГАсг., ДЛсг. и И(Л)сг. личних заменица 3. лица мушког и средњег рода срећу се облици без елизије и с њом, а у овом последњем падежу (И) срећу се форме и с партикулама:

1. ГАсг.:

а) од *њега* ВО, *њега* нѣма Гл, око *њега* Гл, код *њега* Ку, поред *њега* МК, кад њн не рѣди код *њега*, нѣће да рѣди ни за сѣло Се; и *њега* сам обѹкла Вн, њн је за *њега* нѣшто урадиѡ Ву, да ће *њега* прѣ д опѣва него мѣн ДД, ѡни зовѣду *њега* Ло, *њега* сам даѡ на жѣнино имање Лу, кѣко смѣо њн, каже, да преписѹе туђе имање на *њега* М, заболи га желѹдац и *њега* М, *њега* Су, и њн *њега* кѹпа и њн *њега* брише и обѹче га У;

б) код *њега* ДД Ли, а ѡнај други сѣо код *њега* Ло; њн пита мѣн, ја *њега* А, и ја сам га пѡзво *њега* Вр, за *њега* Ла;

в) та није му је имѡло рѣвна човѣка, јача од *нег* Ло; ма не даѡ те ја ѡпет за *нег* Вр, чѹо си за *нег* ДД, на *нег* Ос; ја би *нег* ѹзо Лу;

2. ДЛсг.:

а) њн нађе *њѣму* у цѣпу ДД, *њѣму* плаћа држѣва Лу, а ел видиш ти кѣко сам ја *њѣму* изнѣговала свиње Лу, три даѡа орања више сам му даѡа *њѣму* нег што остаѡло од овѡга М, није *њѣму* ѡтац даѡ нигде да се мѣша М, ја *њѣму* сам прѡдо ни сам вама Ос, *њѣму* било двајс и ѡсам година Ос, зарадиѡ *њѣму* пензију Ос, њн је *њѣму* направио зграду Ј, овај *њѣму* зарадиѡ Са, *њѣму* ѡтац ѹмро у војску Са, *њѣму* триес сѣдам године Т, гѣзда кѣко суне *њѣму*, такѡ свѣки мѡра да има парче мѣса слѣдујемо и парче пиће У;

б) а даѡ сам деѡ имања *њѣму* Ко, *њѣму* шајкачу Ло, ѡдма да с одѣли и нек пѣчали *њѣму* штѡ му трѣба С;

в) ти подѡј *њѣм* Гл, штѡ ће *њѣм* Ко, и каже *њѣм* У;

3. И(Л)сг.:

а) с *њѣме* С, за *њѣме* ВД С; и тѡ се бѣли ка ѣње на *њѣме* С;

б) с *њѣм* и крѹниш А, с *њѣм* Ба Бд Гр К Ла М МО Мх Ос С Т, са *њѣм* Гл Го Лу МК МП Ск, саш *њѣм* Ш, за *њѣм* Лг Ск Т; па се по *њѣм* мѣту Ли;

в) с *њѣмена* Др К, с *њѣменака* Гр Др МО С.

4.125. У Д(Л)сг. женског рода велика је шароликост наглашених (*њѡм*, *њѡме*, *њѡј* и *њѹ*) и ненаглашених облика (*јом*, *њом*, *јој*, *ју*, *је*, *гу* и *му*).

1. За облике *њњм*, *јом* (и *њом*) већ је раније утврђено да су карактеристични за нека села наше зоне (Азања, Кусадак, Ландол, Мала Плана), за Рачу Крагујевачку, село Чумић и најужи космајски појас С-В дијалекта (Реметић 1985: 292–294 и нап. 840). У говору Жабара је изузетно ретка (*њом*), јер тамо доминира *њој/јој* (Реметић 1986: 548; 505–506, 508–511). У нашој зони ове форме се углавном не срећу на (југо)истоку наше територије, а с источнијим космајским селима чине један ареал (в. карту бр. 4). Следе примери за наглашене, а потом за енклитичке форме:

а) штњ ће *њњм* тњлка дњца А, нит сам ја *њњм* трајила А, *њњм* је дњо Бд, онњ што *њњм* слњдује Бн, и *њњм* се није давало В, *њњм* је љмро сѓн В, *њњм* смо дњли дукњте ВД, ал овај *њњм* почѓстно Вн, иштрикњм *њњм* и Љљбњ и сѓну Вн, и *њњм* тако урадим Вн, и *њњм* се дњсило тњ ДД, *њњм* је и срњце попустѓло ДД, а *њњм* нестњо пешкѓр, Светлњни, са крстњче ДД, ја дам *њњм* Др, нињко *њњм* није смњо да каже ни рњчи Ду, препѓсо свњ *њњм* Кр, *њњм* бѓила гњдина дњнњ Кч, свњ *њњм* дајем Кч, ја бѓиже *њњм*, њна бѓиже мњни Кч, а *њњм* се вѓду пњте МО, кажем ја *њњм* МО, а њна старѓја, *њњм* мањо бњље МО, према *њњм* МП, бњаго *њњм* кад је пњметна Ј, ја ћу *њњм* да кажем (Ј. Ердњјановић 1951:94), свњкру се пњру нњге свњко вњче, па, свњкрви ѓсто и *њњм* Мх, мњја мајка, *њњм* је помрла мњга дњца Мх, није ни *њњм* дњвњ Мх, ја кажем *њњм* П, и ја јој јњвим и *њњм* С, а ја *њњм* кажем овањко С, дај ти *њњм* ѓен дњо С, мњје сестрњ дњца тњ су мњне сњстриѓи, а сњд су мњја дњца *њњм* сњстриѓи Су, а *њњм* ће да њстане за једњн сњндук У, док је *њњм* дњда бѓо жив Ш, и мајка *њњм* Ш;

у *њњм* (чутњри) Др, дњте у *њњм* А, сњмо на *њњм* стњњри што је имњла Кч, у *њњм* је учѓтељњво сѓн Кч, у *њњм* пњра Мл, па на *њњм* (бапки) књеш Мл, да по *њњм* идњ Гн.

Забележен је и један пример с покретним вокалом *-е* које је аналошким путем дошло из И и Лсг. м. р. за *њѓме*, с *њѓме*; на *њѓме* С: кажем ја *њњме* МО.

б) па *јом* дњ старњјко ципњле А, да *јом* се не сеѓира сѓн Бд, тњ *јом* се ћњрка разбњле Бд, њпњла *јом* књса Бд, сњд *јом* сѓн нњ дњ да рњди ништа Бд, чњвек *јом* вњзи њтобус Бд, и прњби *јом* нњгу Бд, тњм *јом* је мњж В, кажи *јом* тњ В, дњца да *јом* њду Гл, да је живњ да *јом* прѓчам тњ ДД, нињкад *јом* ништа не фњли ДД, свњњка *јом* чњс Др, нњмњјте да *јом* лѓпате Др, нњшто да *јом* прѓжѓм Ду, штњ да *јом* кажем Ду, свњ *јом* покѓпили Ду, удњри *јом* зњграду Ду, ништа *јом* из рѓку ѓзела ниѓам Ду, а њн *јом* каже Кч, ниѓу *јом* кѓпили Кч, сњла сам *јом* у крѓла МК, чњвек *јом* директор МО, чњвек *јом* рњди тишљњр МО, пњгину *јом* сѓн МО, донњси *јом* лњба МО, љмро *јом* брњт МО, њтац *јом* љмро МО, ни *јом* дњло да доведњ Вњју П, њсњкли *јом* нњгу С, мњж *јом* бѓо желњзничар Мл, мњж *јом* летрѓчар Се, даде *јом* пњт милињна Се, да *јом* сѓнѓн зњб Мл, прѓскњчим па *јом* залњжим, па *јом* донѓсњм вњде, па *јом* њднѓсњм Ј, чњвек *јом* прњдо Ј, сњд *јом* је љмро зњт Ј; ниѓам *њм* казала Ду, тњ *њм* њстњло јњш у дѓшн Ду, нњћу ја ништа да *њм* прњтивѓм Ду, штњ ћу *њм* ја Ј, сѓн *њм* љмро Ј, и вѓчњ пѓмна колѓк *њм* трњба А, да *њм* плњти да тњра књла Бд, и мајка *њм* није бњља Гл, па штњ ћѓш да *њм* кажем Кч, дајем *њм* њд срњца Кч, па ја ћу да *њм* кажем Кч, па *њм* ниѓу кѓпили њпанке Кч, њтњро *њм* тњрбу пасѓља Кч, ћњрка *њм* живѓи у Бњограду МО, Вњ-

ра *ом* се сѝме МО, *ја ом* помòгнем ма̀л МО, мѝ *ом* пома̀жемо МО; погѝно *м* сѝн (јом) П;

в) сѝн *њом* јед̀ан трѐћа го̀дина В, са̀д *њом* бѝо прѐ нѐки да̀н бра̀т П.

2. Скоро на целој територији забележили смо наглашене и ненаглашене облике који су идентични са стањем у стандарду:

а) и *њòј* су ост̀авили Вр, *њòј* да нѝје дòбро нѐ би п̀йла Лг, и *њòј* црв̀ене òчи Ло, трѐба *њòј* мòје п̀аре Лу, да̀ћу и *њòј* МК, *ја њòј* одво̀јим сòбу МП, *ја њòј* ка̀жем Мх У, òн *њòј* забод̀е у лѐђа Ос, *њòј* прѝш бѝо па ју отп̀ао пр̀с Ос, *њòј* да ост̀ане Р, њ̀ему ш̀есет и чет̀ири го̀дине, а *њòј* два̀јз двѐ го̀дине Р, òна *њòј* изатк̀ала трѝ хилѝма Са, да̀о сам *ја њòј* Т, к̀упи и м̀ен и *њòј* Ј, *њòј* се пок̀аже Т, *ја* прѝчам *њòј* У, *ја* сам *њòј* лож̀ила ва̀тру У, па *ћу њòј* да да̀м Ш, *ја* сам *њòј* прѝчала Ш;

б) а Дра̀га *јòј* ѝме А, бѝло *јòј* осамд̀есет го̀дина Бд, до̀ђе *јòј* м̀уж ВК, сѝн *јòј* је са̀д ўмро ВК, х̀ерка *јòј* у пен̀зији ВК, а òтац *јòј* не да̀ Вн, св̀е *јòј* спр̀еми ВО, нисам *јòј* прѝчо ВО, па *јòј* зашѝпи ўста Вр, извл̀ачи *јòј* кр̀в Ву, доса̀дила сам *јòј* Го, сѝн *јòј* ўмро ДД, а ма̀ти *јòј* ўмрла ДД, ка̀жем *јòј* Др, м̀уж *јòј* офѝцир Ко, *ја* сам *јòј* ка̀зò Лу, *ј...м јòј* дѐте њ̀ено Лу, па *јòј* ўзеш пр̀ашак М, ж̀аò *јòј* бѝло МО, па *јòј* на тера̀су м̀етем стò МП, ма̀јка *јòј* се л̀ўти П, ма̀јка *јòј* дол̀азила П, ма̀јка *јòј* пр̀ела П, и *ја јòј* ј̀авим и њ̀ом С, т̀у *јòј* бѝо и бра̀т Се, ўмре *јòј* сѝн Су, пòсле *јòј* се рòди х̀ерка Су, да̀ *јòј* на̀кит У, ти си *јòј* да̀ла Ш.

3. Енклитика *ју* типична је за говоре К-Р дијалекта (Реметић 1985:294 и нап. 843, уп. и Вукићевић 1995:165, али се чују и новији облици *јòј*) и источније крајеве С-В дијалекта: Банатске Хере (Дсг, *ју*, а Асг. *је*, Ивић 1958:336), Мала Плана (дао *ју* он коња, Ердѣљановић 1951:94). И у нашој зони је нешто чешћа у источном делу (в. карту бр. 4). У централној Шумадији она је изузетно ретка (Реметић 1985:292). Следи грађа:

òма сип̀лемо *ју* ракѝје А, да *ју* помòгнем А, трѐба *ју* за на̀род Ба, пома̀го *ју* В, па нѝ *ју* ба̀ш правò В, никад *ју* нисам прѝчо ВО, òн *ју* св̀е спр̀еми ВО, и тò *ју* лак̀ше Вн, да̀ду *ју* лѐба Вн, дево̀јка *ју* студ̀ира Вн, м̀уне *ју* п̀аре (тутне) Вн, сѝпа *ју*, ба̀ци *ју* на òчи Вр, *ја* сам *ју* ка̀зала да нѐћу да ѝгра до њ̀ега и не да̀м *ју* за њ̀ега Вр, тò *ју* са̀д ўнук за̀дњи отѝшо Ву, зов̀е *ју* се св̀екар Бл̀ажа Ву, вѐжеш *ју* ма̀ло нòге Гл, шт̀а *ју* је Го, па тò *ју* је гòре Гр, *ја* сам *ју* ј̀ављала Гр, Бòже, ти *ју* прес̀уди ДД, и да̀о сам *ју* са̀кòв ДД, па да *ју* оц̀ечу̀ нòгу ДД, òна *ју* пок̀азала Кр, а сѝн *ју* бѝо у с̀ело Кр, ако *ју* нѐшто трѐба Ку, до̀ђе *ју* ма̀јка Ла, нап̀униш *ју* ј̀асле Ла, и òна *ју* ка̀зала Лг, св̀е *ју* Вѝда погод̀ила Лг, уб̀ио *ју* тòг чов̀ека Ли, пу̀шти *ју* кр̀в Ло, и *ја* *ју* ма̀тер ўбием (истуче) Ло, него *ју* *ја* не трѐбам, а п̀аре *ју* трѐбу Лу, òн *ће* да *ју* поп̀али ств̀ари Лу, са̀д *ју* до̀шла дру̀га п̀амет М, ўмрла *ју* са̀т скòро ма̀ти М, ѝде жѐна св̀уда, òн *ју* не бра̀ни М, ако *ју* не трѐба не мòра да ра̀ди МК, нало̀жим *ју* ва̀тру МП, с̀естра *ју* ро̀ђена МП, одн̀есем *ју* ка̀фу МП, из р̀уке *ју* òге МП, да̀богдa *ју* òчи исп̀али Мх, сѝн *ју* се уда̀вио, чòвек *ју* ўмро Мх, али нѝ *ју* пòтребно Мх, òтац *ју* Ср̀бин, а ма̀јка катòлкиња Мх, и сѝн *ју* ўмро и да *ју* нѐшто ка̀жеш за тò Мх, а четв̀рта *ју* го̀дина ка̀ко је омалтер̀исана Ос, нисам *ју* да̀ла д̀укат, него к̀упила сам *ју* са̀т Ос, иц̀еп̀али *ју* гла̀ву

Ос, то сам ју кѹпово Р, оно што ју дали Р, нисам ју се јавио Р, ни ју прѹшло светѹ Са-ва Рд, пребаци ју преко плѹта С, нѣма никога па нека ју да С, овако ју рѹке дебѣле Са, колѣко ју година ѣма Са, стајало ју три месеца Се, а разумѣ свѣ што год ју казу-јемо Ск, сна ју учитељица Ск, свѣро ју музице У, па да ју белу кафу ѳутру, па да ју лѣпо ѹбашка У, да ни ју ћерка Ш, ако ју трѣба, нека научи Ш, и ју рука тако одне-сена Ш; и ја у дадо јабуку Лг, гори у ватра из очѣју Лг, више ју дам нег што трѣба да у дам Лг; дошо ј ѹтац (ју) Ск.

Интересантан је пример сна ју ју дошла Р у којем се прва енклитика везује за именицу, а друга за глагол („њена снаха јој дошла“).

4. Енклитика *је* у Дјд заменице *она* у говору Галинољских Срба се доследно употребљава (Ивић 1994: 201), у централној Шумадији је веома честа (Реметић 1985:292), а у Качеру се спорадично чује поред *јој* (Д. Петровић 1999:391). У нашој зони, пак, забележена је само једном и то у Бд: да обѣје сѹбе ѹ кући да је то бѣде радосно (о млади).

5. Уместо неке од енклитика ж. р. употребљен је облик м. р. *му* у два пункта: не да му (ћерки) ѹтац Др, она је (заову) стѣгне и ѳзме му јѣјца Ш.

6. Реликтне облике *зу* налазимо у два пункта Р и Су, местима чије становни-ке називају „Бугарима“. Лепѹсава Кѹстић, која је рођена 1910. године у Суводолу и која је очувала старо стање у језику, прича нам да су овако (с *зу*) некада говори-ли стари и наводи следеће примере с глаголом *дај*: дај зу, дај му мало нек јѣде; дај зу нека пије; дај зу да с обѹчѣ. Међутим, сѹ дѣца школована не вичу на зу, а прѣ смо за свѣку рѣч ми зу-зу. Следе забележени примери: Мѣлошова жѣна то зу рођѣ-на тѣтка Р, мајка зу Српкѣња, а ѹтац Маѹар Су, ј...м зу дѣте Су, а он зу каѣао, а она пѹс ћѹти Су.

7. Само смо у једном примеру забележили акузативски облик у дативској конструкцији: а њу је ѹтац погѣно Ос. У црноречко-неготинском говору и у Д и у Асг. увек се употребљава енклитика [ј]у (Р. Симић 1980:117).

4.126. У Асг. енклитички облик личне заменице 3. лица женског рода скоро је редовно *је*, а изузетно ретко *ју* и *зу*:

а) свѣкар *је* узѣма за рѹку и пѣње *је* у та кѹла А, не вѹлим *је* Бд, мѹрам да *је* кѹпам Би, да дође до њѣ да *је* замѹти Би, да *је* не виду В, почѣше јѣтрве да *је* вѹчу, да *је* дѣжу В, мрзо *је* и био *је* Ви, печѣ *је* уочи Божѣћа ВО, и ја *је* питам ВО, мајка *је* вѹди Вр, сѹмо *је* ѳутру нашли мртву Гр, ја отѣшла да *је* обѣђем и тако било и њу сам обѣшла ДД, евѣ *је* на слики ДД, нисам *је* ни видо ни ја њу ни она мѣн К, да *је* вѣри вечерѹс Ко, а сѣн не би *је* најѹрио Кр, однѣсе *је* там Ла, ја *је* не пијем Лг, да *је* прѣгазу Ли, свѣ *је* крв обљо Ло, чѹвамо *је* свѣки дан Лу, ја *је* глѣдам М, нѣма кѹј да *је* поправи М, спљѣска *је* МК, оставио *је* сѣн, ѹнук и он *је* оставио МО, ја *је* сѣњам МП, ондак ју не можеш ништа, мож да *је* запѣлиш Мх, не питаш *је* ништа Мх, ка ће да *је* прѣдѣш Ос, мѣслили смо да *је* растѹримо Ос, послѹшала сам *је* П, он *је* не зна, она њѣга не зна Р, Немци *је* убили С, позовѣ *је* и она оде Се, сѣнови *је* глѣду Се, како да *је* питам кад не да Ск, мрзу *је* Су, кад *је* увѣтим Т, извѣди *је* и мѣте н

астал и покрије је У, кад је појуриш, мџ да је уватиш У, донела је у љуљуку Ш, дај да је зовнем Ш; мајка е вуче за леђа В, да е воду Вн, па мете е уста М, изгребенамо е МК, нека е МО, а нас двоје ће е напртимо и да е однесемо Мх, нека е ко теб Са, да е узнеш Са;

б) сад ју скоро прѣдо браћу Вн, напуни ју жита Др;

в) ограда кућу како гу ти оћеш А, што гу ја више вучем, она се све више за-теже Гл.

4.127. У Г и Апл. наглашен облик је *њи*, а енклитике су *и*, *ји* и *ги*. Заједничка карактеристика ових облика јесте губљење гласа *х*, а код енклитика и појава аналошкога *ј-* (према *ју*, *јој*) и *г-* (према *га*):

а) код *њи* Кр Мх Се Ш, па сам код *њи* помећала Са, од *њи* У, један од *њи* В, око *њи* Ло, обихем око *њи* Лу, поред *њи* Гл, прѣ се *њи* двоје договору А, били *њи* двојца ДД, за *њи* двојцу Гр, а двојца *њи* С, *њи* два брата МО, *њи* четри брата У, а *њи* пет браћа Вр, има *њи* три сорте Р, пет *њи* Т, осам *њи* С, и *њи* десет војникѣ Ло, неколико *њи* В, има *њи* неколко Ос, мало *њи* има Т; ја слушам *њи* ВД, они млого цѣне *њи* ВО, ја *њи* сви цѣним, волим, а они мѣн как оћеду МП, да ја *њи* оставим Ву, ја сам *њи* виђао Гл, да бију *њи* ДД, ја ћу *њи* да затворим Лу, *њи* то не интересује Мх, а они закопају и *њи* Т, а *њи* то мило било што сам ја то све знала С, за *њи* Др МО, на *њи* Вн У, пред *њи* Ло, изиђе пред *њи* С, у *њи* Рд; да понесу сас *њи* Су;

б) а мџеш и да и развучеш А, чувао и по зими Бд, етѣ и Бд, и тамо и крмѣча однегује Би, кѣ да и немамо Би, да и одвраћаду В, звали и Бугари В, да и не боли гуша ВД, он и помеће ВД, изгараву и све Вн, све и погаравили Вн, ће да и пуштимо ВО, и *њи* су и стрѣљали ВО, ја ћу да и одрѣшим, ја ћу да и вежем Вр, срам и било Вр, тѣ и Талијани зарѣбу Вр, да и теру Гл, па и води Гл, да и бијем Го, Бог нек и чува Го, па Немци и побили Гр, такѣ и стаљаш у цаќ неки Гр, сѣмо и нестане нѣћу ДД, то и кошта грдни пѣра ДД, а ја и премѣшћам Др, неко доказо да и силом неки натѣрала те носили крс К, ће да и побију Кр, да и среду Ку, она и саслушајѣ Лг, и они и не диру Лг, ја сам и видо Ли, како мџ да и постави Ли, растурно и одатле, зајурно и Ли, тѣ су Турци и потукли Ло, ти што и чувѣали, што и они и водили Ло, да и терам Лу, да и скинем Лу, плѣскам и Лу, дѣ ћу да и баѣим М, ја сам и зајурила М, ја носила и МО, па ете и мѣчке идѣ МО, сачѣка и Мх, да и доведѣ и да и одведѣ Мх, тѣ сам и ја одѣвала и ѣдала сам и Ос, то су зимуске и били там по Мораву (срне) Ос, и побије и и увати и Ос, после и покупе П, ја сам и ватѣо Р, гребѣ и Р, да и не би нападѣли Турци Рд, сѣ да и не рѣћам С, кад и стрѣљали С, не мџ да и вратиш Са, упропастио и Се, затѣ и бије лѣд Се, однеговала сам и, ѣдала сам и Ск, лѣпо смо и рањили Су, чѣво сам и Т, тѣжим и ја суду Т, и коњи већ и нѣму У, вежите и У, Бог да и зна како е било Ш;

в) имају кѣ ће да *ји* изрѣни А, појим *ји* Бд, зовѣм *ји* ВД, ја *ји* отворим (врата) ВО, и ни ми *ји* примио Вр, да *ји* јѣм Го, а ја *ји* штитим Гр, ти *ји* мазиш Гр, ја *ји* не мазим Гр, да *ји* пријавим Др, пита *ји* поп Мх, је л *ји* премѣро Мх, овако *ји* окрѣнем

Мх, и како *ји* ставиш Мх, па после ђпет пђчне да *ји* рани Су, да *ји* не постђји на ку-гли У, кад *ји* пуштили Ш;

г) данас *ги* чувам А, ал не везуе *ги* ни ђпштина ни црква Ко, и ђни се бију ми *ги* брањимо Ку, ђни *ги* стрпали у зятвор Ку, скупи *ги* там МП (Ердељановић 1951:94), Бђк ће да *ги* ја испитуе МО, ако *ги* направиш да йма сђдиште (сонике) Р, нисам *ги* дирао ништа Р, ђн *ги* свђ покупиђ пारे Су, такђ *ги* маљ покрйли Су, йма да *ги* пицју Су, такђ *ги* називају Врцани Су, ма зава *ги* узме Ш, како *ги* затрпало Ш, затварали *ги* тамо Ш;

д) ти си *гу* узђо мђе ствари Р.

Простран је ареал (в. код Ивић 1994:204) једначења енклитика у Д и А сг. личне заменице 3. л. женског рода, али је овај, истина усамљен, пример показатељ даљих или нових процеса — ширења ових форми и на множину или њиховог свођења на речце (уп. и читаво *гу* цвеће сарану Мх), као што је то случај са *си*: и ђнда товаримо стане *си* дђста А, ми тђ устанемо *си* брзо, брзином ВО, он *си* изнесе Кр (Ердељановић 1951:94) купим тђвни (пилићи) брже *си* урану Са, и кат *си* угљеви, ја отиднем на њиву и пђлијем Ш, поред уобичајеног значења: кад ја не мђгу да сама *си* послушам Вн, и сат *си* баје сама на унђчићи Ш.

4.128. У ДИЛпл. наглашен облик гласи њима, а енклитике у Д су: *им*, *јим*, *и*, *ји* и *ги*. На морфолошко, а не фонетско порекло ових енклитика указао је Ивић (1994:203). Облици без -м јављају се у оним говорима који чувају и старе енклитике *ни*, *ви*, и *не*, *ве*, а настали су аналошким путем једначењем с оним у Г и А пл. (*и*, *ји*, *ги*). Наглашени облик *њи* такође је могао подржати енклитичко *и*, *ји*, *ги*. На обличко једначење дативских и акузативских енклитика, по нашем мишљењу, утицала је и двострука рекција неких глагола као нпр.: па ђнда пђчели да *и* (их/им) крадђ Ло, ја не мђгу да *и* (их/им) сђдим Ло, помагали смо *и* (их/им) Питд.

Енклитика (*ј*)*и* позната је многим Л-К¹² и К-Р¹³ говорима, а забележена је и у Батовцу: стално сам *и* дађ пиће, пारे нисам *и* дађ; продадђ кад *и* претђкне; била *и* кућа на крају; ђтац и мајка *и* у Аустрију; да *и* кажеш; поред: тђ мђж да *им* скинем капу; ја белђжим кђлко *им* дам; па да *им* дадђ маљ (мој материјал). Енклитика *ги* с различитом фреквенцијом јавља се у говорима П-Т дијалекта¹⁴. Дакле, ове ен-

¹² Михаило Стевановић (1950:55) у источноцрногорском дијалекту, Бранко Милетић (1940:535) у Црмници, Драгољуб Петровић (1973:208) у говору Врачана. У Мрковићима (Вујовић 1969:240) ова енклитика се фонетским путем преко назализације *им* > *и*, а потом деназализације развила у *и* < *и*. Дакле, овде је искључена једнакост с Апл. будући да он данас гласи *ге*, а пре је вероватно било *ик* < *их*.

¹³ Душан Јовић (1968:122) поред грађе из Трстеника, наводи и Ивковићеве примере из Ресаве и Елезовићеве с Косова и Метохије. Ивић (1994:202) је налази у говору Галипољских Срба и Глоговца код Светозарева, Првослав Радић у селу Мрче 1990:26), Миле Томић (1987:388) у Радимцима, Софија Ракић (1990:92) у Доњој Мутници итд.

¹⁴ Тако је у говору Ђаковице (Стевановић 1950:112) ова енклитика најчешћа, али се понегде чује и (*ј*)*и*, па чак и *гу*. У Гори (Младеновић 2001:334–5) енклитика *ги* је веома ретка и у неким селима се јавља се напоредо с *гил/им* или *им*, а у другима се чују само *им* или *им/гм*. У Запању (Ј. Марковић 2000:146–7) јављају се енклитике *им* и *ги*, а у другој зони и *гил*. Ареал овог последњег облика и тумачења

клитике указују и на порекло миграционих струја као и порекло појединих породица. Следи грађа:

а) па баџим и њџма ма̀ло А, њџма нџсу пу̀шке пу̀цале В, и њџма штрика̀м Вн, прича њџма ВО, ја њџма то̀ причам ДД, све смо дали њџма Ла, а нџсу њџма давали ору̀жје Лг, ти да̀ш њџма, о̀ни тѐбе Ли, није њџма до сланину Р, и ми њџма да̀мо ру̀чак С, ја сам да̀ла све њџма Са, да ка̀жем њџма Ск, са̀т се њџма не ко̀па У; да живи мѐђу њџма ВО, за њџма ВО, с њџма Т;

б) ни им ла̀ко Бд, да̀м им во̀дѐ Бд, он им отѝдне Бд, ко̀ји ће им ђа̀во Бд, па им ку̀пно машѝну Ву, пома̀жем им Ву, ка̀ко им се свѝђа њџма Гл, да им будем секре-тар ДД, да л су им што̀год да̀вали ДД, дѐте им се разболѐло Др, фа̀ла им Др, да им показуем Др, да им причам К, ви да̀јте им ракѝју Ла, да им доста̀ви рачу̀ни Ло, ја им ка̀жем Лу, по̀ток де им је то̀ има̀ње Лу, ј...м им ма̀јку Лу, по̀п им ка̀же МО, то̀ им донѐсите МП, ја ћу им пока̀жем да јѐсам бѝла поштѐна Мх, да им нѐсиш П, што им мѝло то̀ и причу П, да им се да̀је Рд, бѐстрага им гла̀ва С, шта̀ им је то̀ све до̀но Ск, па им посѐлимо Су, ка̀жу да сам им поклонѝо Т, и то̀ оста̀ву да им стоји́ У, донесе́ им У, пра̀тила сам им сѝра У, ча̀с им и чѐс У, па им ка̀же Ш;

в) ја јим ка̀жем Бд, ја јим по̀ка̀жем Бд;

г) код ву̀руне и сто̀ји она̀ слика Бд, а̀ј да и ску̀ва дру̀ги пасу̀љ В, ба̀цам и зр̀на Вн, па ко̀лко и да̀ду да јѐду Вн, а је и се гро̀јзе Вр, а он и убѝо нѐко ку̀че Вр, дѐте и ло̀повско (ј)...м Вр, носи́ла сам и лѐба Вр, носи́ла сам и џвешћа̀ји Вр, да л и се пла̀ћа Ву, па нла̀ћа и се Ву, да и смѐнем Го, ђднела сам и ру̀чак ДД, а ја сам и ка̀за̀ла ДД, бѐре се то̀ па и да̀ш ДД, и да и мѐтем сно̀п ша̀ше ДД, ако и не да̀ш К, ја и до-нѐсем во̀ду Кр, те и да̀де ја̀рам Лг, она ће и све ка̀же Лг, а зѐмљу по̀се и вра̀тили Ли, вѐжу и се ру̀ке Ли, а Ти́та и да̀о вла̀с Ло, и то̀ смо и на̀редили да до̀ђу Ло, трѐба да и се до̀неси да јѐду Лу, ал са̀мо ће да и бѝдне ка̀сно Лу, но̀ге и повѐзане ова̀ко Лу, пра̀вила и кола̀че сѝноћ М, ја сам и то̀ рѐкла МК, не во̀лим да и се мѐшам МП, мѐту и онѐ кру̀не на гла̀ву Мх, да̀јемо и ја̀рму Мх, ја̀рму и да̀ем Са, и он и да̀ један до̀бар кома̀д зѐмље Рд, да и ка̀жеш дѐ је С, а ја би и рѐкла С, у̀мро и ђтац у во̀јску Са, ја и чу̀вала дѐцу Се, ја и ску̀вам ру̀чак Се, да и се шта̀ и се да̀ Ск, па ако и се свѝђа, они је по̀се про̀су Ск, у̀мрло и дѐте Су, да и разру̀ши грѐање Су, да и подѐли ђтац има̀ње Су, и на̀значим и све Т;

д) да ји потрѐбим пасу̀љ А, дѐте ји ј...м Бд Лу, дѐте ји ј...м — да ји ј...м Вр, ма̀му ји ј...м Ла, е, да ји ј...м ма̀тер Мх, шта̀ сам мо̀гла ја да ји помѐгнем Кр, да отѝднеш и да ји ка̀жеш Ло, да отѝднеш да ји ја̀виш Ло, у̀мрла ји ба̀ба МК, ја ји да̀јем МП, не да̀ју ји као да иду Мх, он ји ђпет поло̀жи, па ји да̀ зѐб, па ји напо̀ји Су, д испечѐм једну̀ ѓвцу па да ји однѐсем Т;

ђ) и ги ка̀же Ву, ј...о ги кра̀љ ма̀тер Ку, да̀м ги да јѐду Ш.

чење настанка в. на н.м. у нап. 323 и 324). У Нишу и околним селима (Тома1998:307–8) подједнако се употребљавају и *им* и *ги*.

ОСТАЛЕ ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Заменице *ко(j)*, *ку(j)*

4.129. Упитно-односна заменица за лица *ко* јавља се у неколико гласовних и прозодијских варијанти (*кѝ кѝ, кѝј кѝј, кѝј кѝј*):

1. Облик *ко* има три своје акценатске варијанте *кѝ, кѝ* и *кѝ*. Прва се употребљава само уз наглашене облике, друга уз енклитике и уз акцентоване речи, а трећа у емфазу:

а) *кѝ* ђе и *кѝ* е могућан, ђн мѝте А, кѝко *кѝ* ђе Бд Гл ДД, дѝ *кѝ* ђе идѝ, кѝт *кѝ* ђе дѝје, штѝ *кѝ* ђе рѝди Гл Ј, кѝко *кѝ* имѝо Би К, кѝко *кѝ* ѝма МК МО Су, нѝма *кѝ* да ми поѝре Би, штѝ *кѝ* вѝли спрѝма ВД, нѝма *кѝ* да товѝри ВК, дѝ л имѝ *кѝ* волѝве ВК, нѝма *кѝ* то да обѝје Гл, нѝма *кѝ* ни да рѝни Гл, нѝма *кѝ* да рѝди Кр, рѝтко *кѝ* и да е учѝо Гр, штѝ *кѝ* вѝли Гр, слаѝбо је *кѝ* шѝтор намѝшѝо К, штѝ *кѝ* ѝма Кр, дѝ *кѝ* ђе Кч, штѝ *кѝ* ђе Кч, кѝко *кѝ* ѝмре МК, нит је *кѝ* ишѝо да и траѝи, нит је *кѝ* пѝтѝ за њѝ МО, дѝ *кѝ* вѝли МО, кѝко *кѝ* вѝли Мх С, штѝ *кѝ* вѝли тѝ печѝ Мх, ѝма *кѝ* за прѝчес Мх, ѝма *кѝ* да жѝѝ Ра, ѝма *кѝ* да чѝва Ра, штѝ *кѝ* ј ѝмао Рб, кѝко *кѝ* заслѝужио такѝ хемо и да прѝјемо С, а *кѝ* знѝ штѝ ће да ме чѝка у стѝрости С;

б) *кѝ* ђе А, *кѝ* те пѝта А Гл Др Ку Мх С Ск, а дѝте нека кѝка *кѝ* пѝта МО, тѝ не мѝш д уѝди *кѝ* бѝо А, нѝ знаш *кѝ* е, нѝ знаш штѝ е Бд, *кѝ* ѝма једнѝга кѝња Бд, а *кѝ* е тѝ звѝо В, *кѝ* да га дѝгне, *кѝ* му дѝ чѝшу водѝ ВД, *кѝ* изѝѝи ВД, *кѝ* је сѝд ВК, знѝш *кѝ* је тѝј ВО, и *кѝ* је дѝво знѝк живѝта, ђни су убѝвѝали ВО, *кѝ* је зарѝбљѝн ВО, знѝ се *кѝ* идѝ на њѝву Ву, а *кѝ* е сирѝма, не мѝже Ву, и сѝт *кѝ* је рѝдио Ву, *кѝ* ће да ти наѝје, *кѝ* је дошѝ Вл Рб, ѝма и *кѝ* кѝпа рѝку и *кѝ* нѝси крстѝчу Вл, *кѝ* ће да ти дѝје Гл, па нѝ знам, брѝ, *кѝ* ме крстѝо Го, *кѝ* ти рѝко тѝ да бѝгаш Гр, *кѝ* умѝ да се снѝѝе, ђн ће да жѝви, *кѝ* н умѝ, ђн ће остѝне и дѝљс Гр, *кѝ* дѝсно, ђн лѝво, *кѝ* лѝво, ђн дѝсно, *кѝ* н умѝ, ђн хѝтѝ Гр, *кѝ* ђе да поштуе поѝ ДД, рѝбе *кѝ* ѝма Кр, ѝма *кѝ* тѝ појѝде Кр, и *кѝ* нѝје дѝво рѝну Кр, *кѝ* ђе однесѝ и прасѝнце Кч, *кѝ* је имѝо, а *кѝ* нѝје имѝо Кч, *кѝ* ће теб и мѝн сѝ да окрѝне на рѝд Ли, *кѝ* ѝма машинѝу вршѝћу, мѝже да остѝне двѝ мѝсеца Ло, *кѝ* знѝ колико мѝж да штѝти Ло, *кѝ* д изѝје одѝтле Лу, *кѝ* му плаћѝ, јѝ нѝ знам Лу, ал *кѝ* се тѝ нѝдѝ Лу, *кѝ* наѝе Мл, а *кѝ* ће тѝ да држѝ МП, *кѝ* ће да скѝне МП, *кѝ* бѝде прѝведан МО, *кѝ* ће тѝ да плѝти Мх, *кѝ* ђе онаѝо, ђн ѝзме, *кѝ* нѝѝе, ђн нѝѝе Мх, *кѝ* ѝма фѝмѝлију, *кѝ* нѝма, ђн сѝм Мх, *кѝ* ђе, ђн идѝ на вечѝру Ос, *кѝ* е мѝјим брѝту упѝлно свѝћу П, *кѝ* ј држѝо Р, *кѝ* ѝма и *кѝ* ђе д излѝзи Рд, *кѝ* знѝ *кѝ* те глѝда тебѝ С, *кѝ* је нѝје гѝзио С, па *кѝ* г ѝби С, нѝ знамо ни мѝ *кѝ* е С, *кѝ* ђе Ск, *кѝ* смѝ да затрѝжи Ск, *кѝ* ѝма млѝко, ђн јѝ с млѝком Т, *кѝ* је тѝ У, *кѝ* ће да чѝе У;

в) *кѝ* за мѝн пѝтѝ дѝ л јѝ ѝмам дѝ л нѝмам Гл.

Заменица *ко* обичнија је на југозападу наше територије, где се не среће *куj* (в. карту бр. 5).

2. Облици с *-j* могу се тумачити двојако. Утицајем односне заменице (*који*), с којом се именичка (*ко*) у Нег. м. р. у многим говорима изједначила и једино их на основу контекста можемо разликовати. Између ова два облика најпре се морала десити акценатска нивелација *који* : *кò(ји)* и *кò(ји)*, а потом губљење сонанта *-j*- испред вокала предњег реда и најзад девокализација *-и* иза наглашеног самогласника (уп. и код Богдановића 1987:92).

На јављање *-j* код именичке заменице могле су утицати и остале придевске заменице с истом партикулом (уп. код Вукадиновића 1996:152 *џа-j* женá, *џо-j* детé, *ову-j* кúћу).

У нашој зони у многим говорима заменице *ко* и *који* нису у потпуности изједначене, а ни партикула *-j* није толико честа. На основу овога, а и чињенице да примери типа *кој* нису толико заступљени, будући да се не срећу скоро у двадесетак пунктова (А Би В ВД Го ДД К Ко Ку Лг Лу МК МО МП Са Се Ск Су), могли бисмо рећи да су ови облици донесени или развијени под утицајем других говора (о стању у другим говорима в. ниже).

Ови облици јављају се у две акценатске варијанте:

а) *кòј* знá Ба, дѝ *кòј* знá Вн, *кòј* те пѝта Вн Ла, кòлко *кòј* òће Вн, *кòј* òће да кúпи Др, *кòј* òће да рáди Др, *кòј* òће да пѝје Ла, *кòј* òће да јé Т, мòш *кòј* òће У, *кòј* дòбије зр̀но од др̀ена, тò е нáјбòље ВО, тò *кòј* бѝде дòшо Гл, *кòј* оргáнизује Гр, кàко *кòј* Др, *кòј* мѝси да жѝвѝ Др, штá *кòј* ѝма Др, колѝко *кòј* мòже да пòпије Др, зáвиси кàко *кòј* Кр, ниј имáо *кòј* да чúва стòку Кр, кàко *кòј* имáо фамѝлију Кр, тò *кòј* знá кадáшњи је Ла, кàко *кòј* знá М, није имáо *кòј* да ме извèде на пúт П, кòлко *кòј* заўзо Р, кàко *кòј* нaйшо, òн смáко Рд, па кàко *кòј* С, кàко *кòј* стојѝ У, сáд нéма *кòј* ни да ткá У, па *кòј* ниј се родѝо, тáј нé да ўмре Ш;

б) *кòј* знá Бд М Ос Т, *кòј* знá кàко е Гл, *кòј* знá штá е Гл, *кòј* знá кáд је слѝкано Кр, *кòј* знá дѝ је Кр, слáбо *кòј* пѝво пѝо Вн, *кòј* би ме глèдо Вн, *кòј* ѝмо кòња ВО, *кòј* ти кáзò Вр, нека сúди *кòј* сúди Ву, па јòш *кòј* дáо нáпола òн ти трáжи превезѝон Ву, *кòј* жѝвѝ жѝви, *кòј* не жѝвѝ, òн одлáзи Гл, ма, *кòј* те пѝта Гл, *кòј* да те слúша тéб Гл, *кòј* није (испéко) ѝзјутра печéду Кр, *кòј* пòби овé Швáбе Ло, *кòј* дòђе ис цр̀кве, òн Мх, *кòј* ѝма пàре, *кòј* òће да плáти двá пòпа Ос, ѝма гúске, *кòј* òће да пàти Ос, *кòј* ти дòно тé чѝзмице У, (ò)ће да кáжеш *кòј* ти кáзо У, *кòј* ће овò да дорèди У; ѝма *кò* е дòбар Вн.

Ареал ових облика не може се одредити будући да се спорадично јављају у различитим пунктовима испитиване области.

3. У облику *куј* корен се могао променити фонетским путем или према *-j* (Симић 1972:147) или према *к-* (уп. код Вукадиновића 1996:152 *куд нас*). Прелазни степен затварања овог вокала *о*, у истом гласовном окружењу, налазимо и у нашој грађи: кàко *кòј* Ву, кàко *кòј* òће Ли, волòви *кòј* ѝма У, кáт *кòј* дòђе У. У другим говорима, као нпр. ресавском (Пецо-Милановић 1968:252), постоји цела скала (*оу*, *уо*) замене вокала *о* самогласником *у* у упитној заменици *који*.

Иако у следећим примерима нема *-j* иза *-о*, утицај овог сонанта на затварање вокала тиме није умањен, будући да се *и* након акценатованог вокала прибли-

жава гласу *j* (*кѡ* има прѣсе закѡље Ву), а глагол *је* накнадно је сведен на *e* (*кѡ* е младожењски момак, он са њим се возио Ли, *кѡ* е там био и *кѡ* е видо П).

Облици *ку* срећу се:

а) испред речи које почињу (или су почињале) сонантом *j*:- ми не знамо *ку* је он У; свакога видиш *ку* је шта Вр, најстарији *ку* је Ду, *ку* је бољи него ја Ск, па сат *ку* је бољи, он победи Т, *ку* је тео д иде Ск, *ку* је овѡ У, па видиш ти *ку* је он У; *ку* е *ку*ћи Вн, ди знам *ку* е палио Ву, *ку* е побио Ву, *ку* е мајстор и оправитељ, може да остане Ло, а има *ку* е сматрао Р, *ку* е тео да ради, имао је Т, ни ја не знам *ку* е све нападо Т;

б) у осталим случајевима: па знај ти *ку* Мх, зна се *ку* остане за ручак да носи Ву.

Иначе, ова заменица најчешће се среће у две акценатске варијанте:

в) *куј* зна В ДД Ко, *куј* зна, реко, шта су ДД, *куј* ди имао Би, зна се *куј* везује, зна се *куј* налаже В, кат *куј* ђе В Ло, кат *куј* стигне В Вн, како *куј* Го Ла, како *куј* ђе Вн МП П Р Се Ск, *куј* није долѣзио ВО, како *куј* зовѡ Вр, нема *куј* да ради Гл, ако ти не волиш, има *куј* воли Го, *куј* није имао ДД, *куј* има МП, то носу преко Мораве, Власи јел кѡ је *куј* тамо Кр, *куј* ће да води волѡви Ку, има *куј* неће да спуша Ла, *куј* побио *куј* не побио Лг, *куј* ће пре да стигне Ли, само *куј* може да је Ло, колико *куј* да Лу, нема *куј* да ради Вн М Т, *куј* заливао мало, он ће да има неки печењак, *куј* није заливао, нема М, *куј* ђе да једе МК, шта знаш како је *куј* Мх, како *куј* могућан Ос, бежите нис кукурузи ди се *куј* снађе П, *куј* има, *куј* нема, он ... Р, како је *куј* имао осећање Р, ди знам *куј* Са, *куј* није јео Са, шта је *куј* тео Се, како *куј* има такѡ спрема Се Ск, нема *куј* да копа Ск, шта *куј* воли, то и једе Ск, *куј* да обуче Су, *куј* г убио Т, *куј* има, он закѡље нешто да једе, *куј* нема, он зѡље Т, сад нема *куј* ни да ткѡ У, журимо се *куј* пре да иде на бунѡр Ш, ниј имао *куј* Ш;

г) ако *куј* ђе добро да ради Би, међу на леђа *куј* носи барјаци, *куј* носи крс Вн, *куј* плаче, плаче, *куј* не плаче никим ништа Вн, има *куј* лек не подноси Вн, *куј* имао пре, има и сад Ву, *куј* зна ди Ву Се Су Т, кад је наишо онај Шваба, *куј* ли је, не знам Го, *куј* то прича ДД, *куј* ти суди Ко, *куј* неће да ради Кр, сад *куј* ће да узме Лг, *куј* жѡе, тај и налаже Ли, *куј* ће да га смѡни Ло, а *куј* да донесе Лу, *куј* има, *куј* нема, он гледа М, како *куј* Мх, па како *куј* има Са, и шта *куј* нађе Мх, ди год је *куј* стаѡ Мх, *куј* да је Ос, луди, беште ди *куј* знате П, *куј* даље Р, *куј* изумѡ Рд, *куј* ради, тај има, *куј* не ради, нема ништа Са, *куј* нема, није падио Са, *куј* није имао Су, нема *куј* да оврше Т, *куј* ђе да пѡва, он пѡва У, *куј* ти то каже У, *куј* те пита Ш, може *куј* како ђе садѡ Ш.

Облици *куј*/*куј* једино се не јављају у југозападном делу наше територије: А Ба Бд ВД Гр Др К МО. Они су обичнији у источнијим говорима који су ближи К-Р, а ови пак П-Т. Дакле, ови облици су донесени миграционим струјама из наведених области (уп. и код Пецо-Милановић 1968:252).

У неким селима, код истог информатора, и то у истој реченици, могу се срести скоро сви облици ове именичке заменице:

д) зна се *кò* идè на њиву, зна се *кѹ* остãне за рúчак да нòси у пòла òсам Ву, тò нòсу преко Морãве, Влãси јел *кò* је *кѹј* тãмо Кр, *кò* има млéко, òн је с млéком, *кѹј* нèма, òн рãсò ис купýса Т, *кѹј* испéко печеницу на Бãдњи дãн, *кòј* није изјутра печеду печенице, пúцају пúшке, прãнгијице штã *кò* има Кр, *кѹј* òће, *кòј* нèће Ло;

јãо, кѹћо мòја, *кѹј* ће те остãви, *кѹј* ће рèђа живи́ну, крãве намýзè, *кѹј* ће сви́ње да рãни, *кѹј* ће дèцу да чýва, а *кѹј* ће дè на њиву Вн, кãко *кѹј* могућан, *кѹј* имãо да кòље, а *кѹј* није имãо, òн није имãо ни свãдбу Ос.

Слично стање је и у околним говорима. У К-Р говорима Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:79) најчешће се чује *куј*, а нису непознати ни *ко*, *кој*. У Рачи Крагујевачкој (Р. М. Павловић 1982:35) чују се следећи облици: *кò*, *кòј*, *кòј*, *кѹј*, *кѹј*. Говор Левча (Р. Симић 1972:147) има *кò*, *кò*, *кòј*, *кѹј*. У Трстеннику (Јовић 1968:123 и 127) именичка заменица гласи *кò* и *кò*, а релативна *кòј*, *који* и *кѹј*. У ре-савском говору (Пецо-Милановић 1968:252 и 335–336) забележени су следећи облици: кãко *кòуј*, *кòуј*, *кѹј* биò међу њи, *кѹц* тò зна, кòлко *кѹц* мòже. У Батовцу (мој материјал) срећу се и облици *кѹј* и *кòј*: нèма *кѹј* да ни рãди, кãко *кѹј*, имãло *кѹј* рãдио с волòви; *кòј* бржи, *кòј* кòга убиò, није имãо *кòј*. И у П-Т дијалекатској области постоји шароликост ових облика. Тако у говорима Бучума и Белог Потока (Богдановић 1979:67) имамо *кој*, *који*, а у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987:170) *ко*, *кој*, *кој*, *куј*, *који*. У Црној Трави и Власини (Вукадиновић 1996:151) јављају се облици *кој/кој*, *куј/куј*, а у говору Лужнице (Ћирић 1983:75) *који*, *кòј*, *кѹји*, *кѹј*. А. Белић је у Дијалектима источне и јужне Србије (1999:290) забележио облике *ко кој*, *којиј*, *куј*, а Маринко Станојевић (1911:406) у севернотимочком налази *куј*, *кој* итд. У Запаљу (Ј. Марковић 2000:147) не разликују се строго заменице *ко* и *који*, а именичка заменица најчешће гласи *куј*, ређе *кој* и понекад *кои*.

По један облик срећемо у говору Галипољских Срба (Ивић 1994:205, *кò*), Жабара (Реметић 1986: 521 итд. *кò*), Груже (Стевовић 1969:469, *ко*), Вучитрна (Елезовић 1932: I 339, *кѹј*); Сретечке жупе (М. Павловић 1939:176, *кој*), Призрена (Реметић 1996:487, *кој*) итд.

4.130. Коси падежи ове заменице могу имати дуже и краће облике:

1. у Г и А знатно су чешће форме с финалним *-а*:

а) до *кòга* је кривица ДД, от *кòга* П, от *когã* да тражим Лу, дã л има у кòлнима *кòгã* МО;

б) па се нè зна *кòј* *кòга* убива ни *кòј* *кòга* закãчи Би, *кѹј* е *кòга* Гл, па *кò* *кòга* надвлада Гр, мислите *кòга* имам Гр, и кãже *кòга* ћемо ДД, да убију *кòга* ДД, за *кòга* су òни узимали Ку, па ди *кòга* нађеду Ку, има òн *кòга* воли Лг, *кòга* д изуем Лг, кãко *кòга* закãчиш Ли, и *кòга* је тео да оптужи òвде од нас, òн је оптужиò Ли, за *кòга* да унòсим М, *кòга* не мрзи да кúпи шýму, òн мèће слãму Ос, *кòга* имаш ти Р, кãко ди *кòга* нађеш Р, *кòга* прãтиш ти С, на *кòга* су прèшли С, *кòга* нису увãтили С, идè бãба, свèкар, свèкрва, *кò* *кòга* има Ск, и ту *кòга* нађу одрãслòг, òдма у рòп-

ство Т; мало је људи и било ако *кога* затекли В, *кога* си ти питала В, *кога* видим
 ндоћу Се; с *кога* ћу д[а ид]ѐм Р;

в) па йди кот *ког* оћеш С.

2. У Д су чешћи краћи облици *кѐм* /*кѐм* и *кѐм* /*кѐм*:

а) нѐ знаш *кѐме* ћеш да се предѐлиш Др, штѧ *кѐме* трѐба МП, кѧт *кѐме* пѧдне
 Рд, *кѐме* не одговѧраш Ск, па штѧ, каже, дајеш Рѧдету пѧре, па кѐм ћу, па *комѐ* да
 дам Лу, *комѐ* да кѕпим Лу;

б) штѧ *кѐм* пѧдне Ли, *кѐм* пѧдне пѧра МК, па *кѐм* ћеш тѕ књѧгу МО, *кѐм* рѧ-
 стѧ, *кѐм* не рѧстѧ МП, *кѐм* да се жѧлим Ко, па *кѐм* се не глѐда Лу, и штѧ *кѐм* пре-
 пѧдне Мх, и тѧ сѧд *кѐм* припѧдне Ск, није *кѐм* рѐшено него *кѐм* је сѕћено да добѧе
 Р, упѧли свѐћу мѧртвима, оцу, дѐди, бѧби *кѐм* йма Ск, *кѐм* да дам Т;

в) *кѐм* ћемо сѧ тѧ имѧње д остѧвимо Кр, па *кѐм* ћу, па *комѐ* да дам пѧре, не
 дај ти твоје пѧре нѧким Лу, ѐ, сѧд *кѐм* бѕде запѧло (пара) у парчѧту, ѧн се рѧдује
 ВД; кѧко *кѐме* пѧдне на пѧмет Гн.

Заменице сложене с ко

4.131. У градњи неодређених и одричних именичких заменица не учествују
 облици *кој*, *куј*, већ само *ко* и *ки* и форманти *не-*, *ш-* и *йо-* (*неко*, *неки*, *нико*, *пики*,
йонеки).

1. Неодређена заменица јавља се у три фонетско-творбене варијанте, као
неко, *неки* и *йонек*:

а) *неко* га оптѕжио В, па *неко* сѐче, а *неки* и ѓре и тѧко ВО, *неко* погѧно, *неко*
 није Го, да ме *неко* превѧри Гр, *неко* доказѧ К, *неко* дође Кр Ку, пѕки слѕчај да *не-*
ко кѕпи Ку, *неко* од мушкѧраца Лг, да му *неко* ицѐпа *неки* капѧци М, *неко* ѕзме, *не-*
ко не вѧли па нѐће да ѕзме МК, а йма *неко* кѧ напѧраћа да идѐ на сѧна јединца (кле-
 тва) МО, *неко* мѐће миродѧју, *неко* и не мѐће Мх, љѕби не *неко* у сѧн Су;

б) *неки* зовѐ капѧна (просторија за овце) А, да ни *неки* нѐшто дѧ Би, *неки* ме
 пѧта В, *неки* га отѕжи ВО, а йма тѧ *неки* вѧли, а *неки* не вѧли Вр, да ти *неки* лѕпи
 Ву, да ймаш ка ти *неки* дође Гл, ако је дошѧ *неки* њѐму Го, да ти *неки* нѐшто кѧже
 Ду, *неки* жњѐ, *неки* налаже, *неки* везѕе, *неки* трећѧчи Кр, *неки* кѕпи, *неки* пѧли слѧ-
 му Кч, ако те *неки* тѕжи Ли, *неки* кѧси, *неки* жњѐ српом Ли, да нѐ би и шѕме *неки*
 напѧо Ло, побѧће ви *неки* Лу, *неки* нѧси бѐле гѧће, *неки* жѕте, *неки* црне М, ѧе му
 ицѐпа *неки* кола М, *неки* преде, *неки* прѧнрѐда на дружицу, *неки* и рѧди и нѐ рѧди
 МО, је л ји премѧро *неки* да се ѕзму Мх, пѧп пѧта да ни ни *неки* премѧро Су, дѧ
 мѧж до нѐба дође *неки* МО, *неки* кѧже маћѧха, ми кѧжемо маћѧја Мх, *неки* вѧче
 чѕнци, *неки* вѧче сулундѧр, *неки* вѧче цѐви, кѧко кѕј Мх, *неки* вѧче кѧчѧњ, *неки* ту-
 лѕска Мх, да т изјѕри *неки* ис твојѧга Ос, *неки* кѧже П, *неки* рѧди овакѧ, *неки* рѧди
 онакѧ С, *неки* тѧ нѐће Са, *неки* зовѐ басѧв Су, *неки* вѧка сумѧва се Су, *неки* сѐје рѕ-
 кѧм, мотѧком, *неки* сѐје сѐјалицом, кѧко кѕј йма Т, ал и њѧга убѧо *неки* Т, *неки*

овако, *нѣки* онако, свако има своје презиме У, ђе да прова̀ли *нѣки* да покупи У, *нѣки* добије па̀ре Ш;

в) ста̀лно им *ѝнеки* ту̀ђ по̀ма̀же Бд, *ѝнеки* сѐжо рѐпу Вр, има *ѝнеки* ко̀ји по̀штуе Бо̀га.

У косим падежима, нарочито у Д, чешће се срећу краће форме:

г) а *нѣко* кад ђе *нѣком* да се освети Кр, *нѣком* па̀дне дрѣн МК, *нѣком* лѝпче кра̀ва, *нѣком* лѝпче свѝња П, *нѣком* пла̀тили Мх;

нѣким ра̀ди за па̀ре Вн, да̀ј *нѣким* М, а мо̀ј ку̀м ка̀же та̀м *нѣким* С, *нѣким* да̀ цео башта̀лук С, ћу да̀м *нѣким* Се, и ако *нѣким* нѐшто фа̀ли Т, *нѣким* се допа̀да, *нѣким* се не допа̀да У;

нѣког Го У, да пла̀ти *нѣког* Ву; *ѝнеког* мо̀ж да вѝдиш Мх;

д) *нѣкога* Р, тра̀жи *нѣкога* ВО, мо̀ж за *нѣкога* Ос, *нѣкога* су ува̀тили С; да је да̀ш *нѣкоме* ВО, *нѣкоме* ко̀шуљу да̀ С.

4.132. Одрична заменица се јавља у две варијанте *нико* и *ники*. Други облик, *ники*, чешћи у моравским селима, а скоро по целој територији присутно је двојство форми. Међутим, у Батовцу, селу с десне стране Мораве, изгледа да је чешћа употреба заменице *нико*: *нико* не жѝви та̀м, неће да ку̀пи *нико*, али и: неће да трпи *ники* *никога* (мој материјал). У говору Галипољца (Ивић 1994:205–6) обичнији је облик *нико*, а у Крагајувачкој Лепеници (Вукићевић 1995:79), у оквиру замене вокала *о* с *и*, наведени су само примери с *ники*. У говору Биограчића (Ивић 1978: 160 и 163) срећу се обе форме. На крајњем западу централне Шумадије (Реметић 1985:296) јавио се само једном облик *ники*. Тумачење порекла облика *ники* (али *неки*, *сваки*) и шири ареал в. у т. 4.134. Следе примери:

а) *нико* нѐ да т уведѣ А, *нико* не сѐје А, а *нико* се нѝје распу̀стио (развео) са̀мо ја̀ В, неће смѐти *нико* вѝше В, да *нико* не чу̀е В, *нико* нѝје тео да ка̀же шта̀ је ВД, не́ма *нико* ВО, то̀ ни́ј имо̀ *нико* ВО, *нико* не да̀је о̀тпор ВО, и неће *нико* да ку̀пи Вр, не мо̀ж да зна̀ *нико* то̀ Ву, ако ми *нико* нѝшта не ка̀же Гл, ма̀ма, *нико* ме ни́ј ни запа̀зио, *нико* ми нѝје рѣч ни ка̀зо Гл, *нико* не мѐће сла̀му Го, *нико* нѝје здра̀в Гр, *нико* не зна Др, *нико* не одговара Ду, нѝје *нико* од *никог* ћу̀то К, *нико* ти нѝје све́тлио К, *нико* нећ да ра̀ди К, *нико* ми не ку̀ва Ко, неће *нико* да с уда̀је за њѣга Кр, *нико* те за нѝшта не шлѣвла Ку, *нико* Ла МК, а и по̀се на̀с *нико* ни́е ди́ро Ло, *нико* за *никог* нѝје знао Ло, *нико* *никога* нѝје о̀до Лу, не тре́ба да ми при́ча *нико* Мл, *нико* не пи́та МО, *нико* вѝше нѝје ра̀дио нек ти́ МО, са̀д *нико* и не се́ди са све́кром Мх, па за то̀ *нико* нѝје прѣс Мх, то̀ нѝје *нико* П, дру́ги *нико* нѝје мо̀го него ја̀ Р, то̀ те *нико* неће сме́ће Р, *нико* се поку̀дио нѝје С, *нико* нѝје ни знао за та̀ј ла̀станак С, са̀ то̀ не ра̀ди *нико* Се, ни́ј имао *нико* дру́ги Ск, не сме́ *нико* да пи́пне Ск, *нико* ми нѝје ка̀зо Су, нѝје *нико* тео да ў́зне Т, *нико* не сме́ да ме́те У, не да̀ *нико* да прѐђе У;

б) неће *ники* да ў́зне А, *ники* нѝје тре́но А, ме́н *ники* нѝје ди́ро Бд, ал то̀ са̀д вѝше неће *ники* ни да пи́је ВД, не бо̀рави у њу̀ *ники* Вн, кад не́ма *ники* Вн Ву, не да̀ му *ники* Вн, *ники* нѝје пружно прѣс на ме́н ВО, *ники* и не одговара за теб ВО, *ники* *никога* не познае Вр, и *ники* не сме́ да ка̀же не́ћу Ву, *ники* га ни́је ни ди́ро Гл, нѝје

ники дош^о Го, *ники* не бр^{ани} Го, што је *ники* н^{ема} ДД, до с^{ад} ми т^о *ники* н^{ије} к^{аз}о ДД, с^{ад} *ники* д^{ете} не н^оси на њ^{иву} Кр, не с^{еје} *ники* к^{он}о^пљу Кр, н^и ми *ники* к^{рив} Ла, *ники* не не м^{рзи} Ла, да *ники* н^е зна Лг, погл^{едај}, каже, ел ^{има} т^{ам} к^{уј}, реко, н^ема *ники* Лг, *ники* н^{ије} к^{рив} Ли, н^{ије} донос^{ио} *ники* Ли, *ники* н^е зна Ло, *ники* ми н^{ије} так^о л^{еж}о Лу, д ^{иде} ди н^{ема} *ники* Лу, *ники* му н^{ишта} не м^оже М, т^о с^{ад} *ники* не н^оси М, што *ники* н^{ем} у с^{елу} МО, па *ники* да ст^{ане} МП, уп. и: не мож *ники*, не мож *ники* да извади МП (Ердељановић 1951:92 и 94), још не *ники* н^{ије} в^{идо} ов^{ако} Р, н^{еће} *ники* да р^{ади} Р, н^{ису} д^{али} *ники* да ^{уз}не Рд, не н^оси *ники* Рд, и *ники* м^{ој} да не д^а Б^{ог} да ^{има} С, да не ч^{уе} *ники* С, с^{ад} *ники* не гор^и л^{амбу} Са, *ники* н^{ије} им^{ао} ј^{орг}а^{ни} Се, м^{ини} *ники* н^{ије} об^{уко} т^{ад} Се, *ники* о^{ће}, *ники* н^{еће} Се, н^и ме *ники* пр^{ем}о^ро Су, да му *ники* не о^тме т^о Т, *ники* не п^{ита} Т, не см^е *ники* да к^{аже} Ш, ж^{ив} *ники* у гр^{об}ље не м^ож д ^{иде} Ш.

У Г и А чеш^{ћи} су дужи облици, а у Д су скоро искључиво краћи:

в) а н^{игде} *никога* н^{ема} А, а ја н^{емам} *никога* ДД Ла Мх, н^{ема} *никога* Вр П, *ники* *никога* не позн^{ае} Вр, с^{ад} не п^рима *никога* Ву, *нико* *никога* и не ч^{уе} Гл, п^{ем}о, Милут^{ине}, да сл^{уш}аш *никога* Го, и *никога* н^{ису} д^{ир}а^{ли} ДД, с^{ад} н^{еће} да сл^{уш}а *ники* *никога* Кр, али ов^о дан^{ас} н^{еће} да сл^{уш}а *ники* *никога* Лу, н^{еће} *ники* *никога* да пој^е М, *нико* *никога* не см^{атра} МО, не фер^{ма} *ники* *никога* Р, *никога* не в^{идим} С, *никога* н^{исам} увр^ед^{ила} Са, *нико* *никога* не п^{ита} Ск, *никога* не в^оли Су, н^{ису} уб^или *никога* Ш; али и: н^{игде} *никог* н^{ема} Лу, н^е знам ја *никог* МП, ја не в^олим да кр^{ст}им *никог* Мх, н^{ема} да ч^{уј}еш *никог* ни да п^ева Мх, *нико* *никог* не т^рпи Се;

г) о^н *ником* н^{ије} н^{ишта} о^{то} Би, ја т^о *ником* н ^{ум}ем да к^{аже}м Гл, н^{ем}ој да д^ајеш *ником* К, али н^{ем}ој да п^рич^{ате} *ником* н^{ишта} Ко, ако ^{има} в^{ај}да, реко, ^{има}, ако н^{ема}, *ником* н^{ишта} М, *ником* н^{ишта} Р, *ником* та^њи^р н^{ије} б^{ио} С; али и: н^{ем}ој, каже, да *никоме* ^{уз}неш Т;

и *никим* н^{ишта} Вн Ли МП Р, н^{исам} *никим* зл^о учин^{ила} Ј, н^{ије} *никим* п^рич^о Бд, не д^{ау} *никим* д ^{ост}ане у к^{ућу} В, не см^{еш} да к^{аже}ш *никим* н^{ишта} Ву, н^{исам} д^{уш}м^{ан} *никим* Го, н ^{ум}ем да п^рич^{ам} *никим* Рб, о^{на} *никим* т^о н^{ије} п^рич^{ала} ДД, не в^олим *никим* да сам д^ужна Ла, н^{исам} се св^{етио} *никим* Лу, не д^{ај} т^и т^воје п^{аре} *никим* Лу, к^{ако} е м^{ој} ж^{ивот}, *никим* Б^{ог} да га не д^а М, н^{ем}о сл^{уч}ајно да подн^{ес}еш *никим* Мх, ја не д^{ам} *никим* н^{ишта} С, н^{исам} *никим* н^{ишта} р^{ади}ла Са, н^{ем}о т^и *никим* да нап^ишеш Т, не д^{ам} *никим* Ш, *никим* не п^рич^{ам} Ш.

Примећујемо да само краће форме могу имати двојне наставке *-ом* и *-им*, а д^{уже} само *-оме*.

4.133. Структура ове заменице у комбинацији с предлозима не мења се:

нико за *никога* н^{ије} п^{ит}о Вн, о^н не п^{ита} за *никога* Ос, *нико* за *никог* н^{ије} зн^{ао} Ло, за *никога* П, с^{ад} не м^{огу} за *никог* Ск, код *никога* Кч, код *никога* не с^едам Ла, н^{исам} м^{огла} да к^{аже}м на *никога* С, н^{ије} *нико* од *никог* ћ^{уто} К, н^{исмо} т^{ра}жили с^{аве}те од *никога* Ло, од *никога* н^{исам} доб^{ио} д^{ан} Лу, од *никога* н^{исам} о^{то} н^{ишта} Лу, *нико* од *никога* се н^{ије} г^адио С, н^{ису} от^имали од *никог* Ли, у *никога* Гр, пе см^{еш} да погл^{еда}ш у *никога* Ск, ја се с *никог* не св^ађам ВД, са *никога* н^{исам} се св^ађала Ш, с *никога* не разгов^{ара} Су; ^ирема *никоме* Ј;

нису загледали за *никим* Мл, нисам тео да се ватам *с никим* ВК, нисам имала везу *с никим* Др, *с никим* се посвађала нисам Бд, *с никим* се свађала нисам Го, *ни*-кад се *с никим* нисам свађала Ду, нисам се *с никим* свађала Рд, *с никим* се нису свађали Са, *ни*ки није волео *с никим* Кр, *с никим* Лу МО, немо да ваташ везу *с никим* С, *ни*где, дете, нис се моји синови *с никим* посвађали Са, *с никим* нисам се тузила Са, нема да дели *с никим* Гн Ск, нисам имао ја везе *са никим* Лу.

У три пункта забележени су и примери с аналошким наставком *-ом* у И: *ни*-ко *с ником* не може Гл, *с ником* нисмо у завађу Ла, *ни*кад се *с ником* нисам завадила С.

4.134. И код заменице *свако* у Н се појављују три облика *свако*, *свак* и *сваки* од којих је овај последњи и најфреквентнији:

а) имао *свако* (сира) Вн, треба *свако* своу собу да има Ву, *свако* своју плату Гл, *свако* на своје место Гл, *свако* свој стан, добили *њини* станови ДД, *свако* треба да миси Ку, *свако* има свој ћуд Лу, *свако* мора де својом кући МО, и посе, *свако* својој кући Мх, *свако* воли да једе Мх, *свако* иде сад у школу П, *свако* му да по неки динар С, мучи се *свако* за живот У;

б) *свак* себе гледа А, *свак* има Би, *свак* својом кући К, *свак* има своу фамилију Кч, сад *свак* се нешто труди М, *свак* и најмањи сиромашак је имао по неко винограче Рд, и *свак* своје нек узне С, *свак* да се залоби СМ, *свак* има своје презиме У;

в) и *сваки* знао свој танур и своју кашику А, па су правили *сваки* за себе Ба, имао је *сваки* својег пријатеља Бд, *сваки* на своје место Би, *сваки* ми тужно у рuku паре В, може *сваки* тако да навуче Вн, и посе *сваки* књигу пре себе Ву, *сваки* за себ Гл Др, *сваки* свој посао зна Гл, *сваки* има свој посао Се, да радимо *сваки* свој посао Т, да га *сваки* вуче за нос Гл, *сваки* ме вико Го, *сваки* свој посао има ДД, да *сваки* осети нешто Др, *сваки* своу професију да ради К, *сваки* волео засебно Кр, *сваки* има своју фамилију Кч, а зими *сваки* у своју собу Ку, *сваки* нас воли Ла, *сваки* да спреми прит себе одбрањите Лг, ај, д идемо *сваки* својој кући Лг, *сваки* својој кући Мх, *сваки* својом кући С, *сваки* своје држи Ли Ск, *сваки* по два под мишку Ло, оно лиже *сваки* ону кашику М, и *сваки* узне куглицу и одлази МК, *сваки* пати от својега МО, *сваки* тражи МП, *сваки* воли МП, *сваки* се има нешто ко себе што му смета Мх, *сваки* свога узме носи П, тако може *сваки* Р, *сваки* на своје место С, *сваки* не меси СМ, сад *сваки* има прет себе ножих Су, стару бабу *сваки* мрзи Т, *сваки* своје ради Т, газда како суне њему тако *сваки* мора да има парче меса У, ако то биде живинче, *сваки* ће да биде Ш.

У Г и А преовлађују дуже форме, а у Д краће:

г) то пуцају код *свакога* Мх, от *свакога* С; они све флаше прет *свакога* Вн, Бог *свакога* нек сачува ДД, поштовала сам *свакога* Ла, *свакога* сам помого Т; али и: ко *сваког* Су, да помогнем *сваког* Т;

д) али сам гледо да *сваком* учиним Би, ја *сваком* честитам, ја *сваком* одобравам то Би, ако је *сваком* наређено Лг, *сваком* је сужено како ће да прође Лу,

сваком поделѣиш МО, *сечемо* *сваком* комат Ш; али и: да *кажем* *свакоме* Др, поштовање *свакоме* П, *мораш* *свакоме* д угодиш Ск;

и *сваким* имало на свом кашичици и тануру урѣзано име А, *сваким* је дао Бог Бд Го, *сваким* је дао Бог како куж може Ла, Бог нека да *сваким* Се, дао *сваким* В, *сваким* дам Вн ВО, *у*век сам дао *сваким* Вл, и *сваким* говѣчету даш Вл, и *сваким* изнесе Вн, па није *сваким* тањир Вр, благо *сваким* ди је слѣга Гл, само, Бѣже, здравље *сваким* Го, *сваким* помѣгни Ла, *сваким* волим да с одазовѣм Ла, *сваким* по једна ђвца и једна свиња Ло, *сваким* по парче МК, *сваким* свѣје МП, а први дан *сваким* Ускрс Ос, *сваким* сам давала Р, а ја дам *сваким* шѣбицу С, *сваким* се пружу у тањир, *узне* *сваки* туж поскруицу Се, и *сваким* тањир У, *сваким* правиду кужу У.

И код ове заменице (в. т. 4.132 *никим/ником*) у Дсг. чешћи је наставак *-им*.

Облици *неки*, *ники* и *сваки* по пореклу су придевске заменице које су уз именице имале атрибутску функцију, а отуда и разликовање три рода: *сваки* *човек* има свој правац С, *свака* *сна* воли својега родитеља М, ја *свако* *деће* питама М. Изостављањем именица долази до њихове привидне самосталне употребе а тиме и до могућности замене облицима *неко*, *нико* и *свако*.

Облици *неки*, *ники* и *сваки* у самосталној употреби срећу се првенствено у С-В, К-Р и П-Т, а нађени су и у банатским говорима (Ивић ... 1997:95). У овој студији у нап. 427 одређен је ареал ове појаве у споменутиим дијалектима.

Дативски облици *неким*, *ником* и *сваким* веома су чести и настали су аналогним путем према И ових заменица или према мекој заменичко-придевској промени (нашимъ, нашима, нашихъ нашимъ, нашими). О пореклу наставка *-им* у ДЛсг. *придева*, *придевских* и *именичких* заменица *он*, *ко*, *шѣа* (*неко*, *нико*, *нешѣо*, *нишѣа*) в. код Ивића 1978:160–162).

Заменица *шѣо* (*шѣа*)

4.135. Наша грађа потврђује констатацију да је заменица *шѣа* чешћа у номинативу од *шѣо* (Ивић ... 1997:97):

шѣа је, Рѣсо У, *шѣа* сте с играла Ба, *нико* није теѣ да *каже* *шѣа* је ВД, *знамо* ми *шѣа* сте ви ВО, *шѣа* мѣг да *радим* Т, и *ѣто*, *шѣа* да *радиш* Ву, мѣж да *радиш* *шѣа* ѣнеш Го, и *шѣа* да *радиш* Лу, *шѣа* *радиш* Р, па, *шѣа* да *ради* Мх, па *шѣа* да *радим* Го, *шѣа* тѣ *радите* ДД, *шѣа* *ѣ* да *раду* Бд, па, *ѣнда*, *шѣа* *ѣ* да *раду* Т, а *ради* *шѣа* ѣнеш Ла, па код мѣн *шѣа* је *радио* ДД, *шѣа* с *радио* у ливаде Лг, *каже*, *шѣа* с овѣ урадио М, *шѣа* уради Мх, *шѣа* *ѣ* свѣкрва у свѣдбу ДД, *сѣди* кужа па *шѣа* те нађе нека те нађе М, *види*неш тѣ, *бабо*, *шѣа* *ѣ* да *буде* Др, *шѣа* није било што неђе *бит* Кр, *шѣа* си, *реко*, био саз Брѣном У, па *шѣа* нам *фалило* Ла, а *шѣа* је данаске Лг, ако *знаш* *шѣа* је срп М, *кѣ* *зна* *шѣа* је било Мх, *шѣа* *фали* Мх, *не* *знаду* *шѣа* је тѣ бѣл Ш; али и: а *шѣо* *тебенака* *фали* Др.

4.136. И у акузативу је искључиво *шѣа*, али у два акценатска лика *шѣа* и *шѣа*, од којих је први знатно чешћи:

а) *знајте* *шѣа* *ве* *чѣка* В, *шѣа* сам *теѣ* да *кажем* ВО, *шѣа* *нѣсиш* ВО, тѣ *знаш* *шѣа* је твѣје Го, а *штѣ* ме *питаш* *шѣа* сам *заборавила* Го, *шѣа* *мишлиш* јѣш да *ка-*

жем Гр, причајте ви *шій* òћете ДД, нѣмаш *шій* да продâш Др, *шій* ти ја знâм Кр, *шій* тражу сâд Ку, дамо држави *шій* трѣба, òно рѣсто ми остâнмо за сѣбе Ла, мѣтеш или шѹму или слâму, *шій* ймаш Ла, *шій* йма да плѹцкаш Мх, а мѣто тóрбу са свѣ проју, лѣба јел *шій* је бѣло òнда Лг, разумѣм *шій* ми тѣ кâжеш Ли, *шій* ми направѣше МП, сâд нѣмам *шій* да дâм С, нек пѣву *шій* òћу С, али вѣдиш, сѣне слаткѣ, *шій* ми кâзò мòј дѣда С, па *шій* да јѣш Са, крâли ми и свѣње и òвце и јâгањци и *шій* нѣсу ми крâли Са, *шій* везуеш Т, па *шій* ймам да причам Т, и глѣда *шій* йма кѹј у комâт У;

б) йма *шій* да јѣ Ко, јâо, нѣм *шій* да јѣм Лг, нѣма *шій* да плѹцкаш Мх, нѣ знам *шій* дрѹго да ти причам Мх, нѣмам вѣше *шій* да причам Т.

Акузативни облици се могу срести и с предлозима:

в) зâ *шій*, за Бòжић, за слâву Го, зâ *шій* гѣне Ла, а зâ *шій* данâс да се рâдују, нѣ знаду ни кâд је Бòжић Лу, прѣво, изишâо ми крâј живòта, а дрѹго, зâ *шій* да живим Лу, него бѹди слѹжбеник зâ *шій* си завршѣо С, нâ *шій* тò лѣчи Се, обѹчѹ га ѹ *шій* йма Ли;

(“због чега“) и òн нѣје рѣко код лекâра, тòга дòктора зâ *шій* га зовѣ С;

г) (“на/у/о чему“) нâ *шій* си носѣла пѣше у Смѣдереву У, ѹ *шій* ху да нòсим Ву, у цâк нѣки ѹ *шій* бѣло Гр, нѣма ѹ *шій* да се сарâни Др, силâзи с кòли. с фијâкера, ѹ *шій* се возѣла Ли, нѣсмо имâли ѹ *шій* да јѣмо П, (да испричаш јѣдну шалу) ò *шій* У.

4.137. Заменица *шій* чешѣ него *шій* има значење „зашто“:

а) јòј, Данило, *шій* ме òтрова Бд, а *шій* кòпаш Би, *шій* бѣгаш В, *шій* лâжеш ВД, *шій* чѹваш тѣ тѣ свѣње Вн, *шій* си такò омршавѣла ВО, *шій* плâчеш Вр Ли, *шій* си дѣрâла *шій* ме нѣси вѣкâла Вр, *шій* ме тѣрате Гр, *шій* се тѣ свâђаш с пòпом ДД, *шій* мрзѣте, реко, крâља ДД, *шій* се сикирате Др, *шій* да му дâјем К, Жѣко, *шій* продâјеш тâј плâц Ко, *шій* купѣте сигрâчке Кр, кâжи ми, реко, *шій* нѣше се кокòшке налѣгну Ла, *шій* да му не дâш Ли, *шій* не кѹпиш у кѹћу тò, *шій* не кѹпиш òв, а штò ће ми Лу, сâмо се кâјем *шій* сам копâла, *шій* нѣсам рѣбâла у шкòлу М, а *шій* бѣјеш крâве МО, *шій* ми дѣте узѣше МП, штâ (чуђење), *шій* да покрѣвамо икòну, тò греòта Мх, покѣда се јâ жѣва, *шій* дòћо ја, штâ уради Мх, па *шій* ми не донѣсеш јѣдну слѣку Р, *шій* сте дòшли за мѣн пешкѣ С, *шій* стојѣте вѣ тѹ Са, *шій* запѣва òва жѣна, нѣ знам *шій* запѣва Т, *шій* си такò ицѣпан У;

б) *шій* га глѣдаш, кâже, нека ѹмре (сиромах) ВО, а кад не разговâраш сâ мном *шій* бацâш тѣ у мѹ âвлију ДД, *шій* се тѣ брѣнеш о тѣм К, штâ је, Гâро, *шій* плâчеш Ла, *шій* не йдеш брѣже, *шій* си се саплѣо тѹ Лг, *шій* се не сасѹши д ѹмрем јѣдарѣда М, ма, *шій* да седѣм цâбе Мх, *шій* си се узневѣрила С, бежи, *шій* си стâла тѹ, жѣно, ће погѣнеш Су, кад òна иде òтут и запѣва и ја излѣто, реко, *шій* мâјка запѣва Т.

в) Само заменица *шій* има значење *зâшћ шій*, *йòшћ*:

плаћу *шито* нѐ да остане Вн, па, уплашио сам се *шито* сам ослабео ВО, о тãд ме Бора омрзо *шито* није убио Драгу Вр, па ти завиди *шито* имаш Ву, само срећан ти отац *шито* си завршио Гл, моја снаја каже: ти си грешна *шито* тò (бајеш) радиш М, а он кука *шито* ја отишла сам МО, било ме жао *шито* ме ударио МО, он је био љубоморан *шито* ја играм С, ће да кажем: ти си добар *шито* водиш из обора стоку, крадеш Са, сви му се смејали *шито* ј отерао да ради Т, волим *шито* имамо оваквог зета лепога У, ај, тетка, извини *шито* смо те будили У, плакала мајка *шито* је убола Милица у трбуа Ш.

4.138. У релативном значењу скоро се искључиво појављује *шито*:

а) уз бића: ти *шито* верују и што идѹ сваке недеље и *шито* се крстѹ, тò су код нãс дукòвници А, тò е мајка *шито* ме заменила (показује на слици мајку коју су Немци стрелали место њега) Ба, од овѐ жене *шито* се отровала Бд, имãли двã вола *шито* òрали, двã коња *шито* радили, обрађивали и трѐћи коњ *шито* вѹко чезу В, има жена *шито* држѝ свеће, има *шито* гòтву Вн, имãла једна жена *шито* мнòго прича ВО, тãј *шито* слави сãд, *шито* сам ти причала, *шито* мòј ѹнук ѹшо да коље Ву, òпет *шито* је био мòје свѐкрве брат о стрица рођени, нѐки Емилија Прòкић *шито* је кожуце овѐ правило и бунде Гр, а кат сам ја њѝ познала, òно мòји мòмци *шито* сам играла до њѝ Др, слѹжи ме овã жена òде близу *шито* е, комшијка, òна ме слѹжи Ко, а да ти покажем сãмо тѹ слику, мòја баба *шито* је сликана да видиш кака је нòшња била Кр, подиго пãру онã мајстор *шито* ложи, ложãч Ла, тã *шито* смо га били улази у кафãну Лг, ти *шито* и спроводили, òни на њѝ очѝма, сãмо један отишо у рòпсто о ти *шито* били Ло, енѐ и онã је пензионѐрка онã *шито* чува òвце Лу, баш даò тѝм *шито* г одвѐо у Фрãнцуско М, мајстор *шито* врши МК, по двѐе *шито* бацају гòре МК, овãј *шито* тѹ био МО, òни убили двѐ женѐ *шито* су се вãтили у Дрãжини Ос, сãмо сељãци остãли *шито* су отѐрани П, сãмо дали људма *шито* га скидали Рд, фãмѝлиа мòје снаѐ *шито* за овòга сѝна Са, па смо имãли краву *шито* смо мѹзли, музãру Т, овãј *шито* прође, *шито* прича Т, а овãј *шито* прѝмãо тãмо Ш, стоку *шито* има рãним Ш;

б) уз предмете: нãйве *шито* мѐсимо лѐб А, па имã муљãч *шито* се мѹља Бд, под вршњик *шито* се пѐкло Би, имãли смо и сејачицу *шито* сѐје жѝто и сѐјалицу *шито* сѐје кокѹруз В, цедило *шито* стãвљам *шито* пòдлѝем ВД, фуруну што *йечѐм* лѐба ВД, тестѐра *шито* се стружу дрва Вн, а ми пѹстимо крмãчу па ни појѐ проју *шито* ни оставила (мати) Вр, а онò се зовѐ муљãч *шито* мѐља грòјзе Ву, има муљãч *шито* се мѐља грòјзе Ск, онò *шито* ме боли тò би причãла Гл, а за плетѐње смо прѐли на вретѐно, òно *шито* иде дòле Гл, онò *шито* зна, он зна Го, пãлимо лãмбу, ма и цѹцу *шито* се викало Го, донели овãко прѐње *шито* су и дали људи ДД, па тò нѐки пѹт се тãле кãнице *шито* се опасѹју ДД, било је бòље рађало тò *шито* се сѐјало у брãзду Др, даска *шито* прѐврѐе зѐмљу К, био један сãндук *шито* мѐтле се остављају К, кашѝке Цѝгани *шито* нòсу онѐ дрвѐне Кр, ондак ѹма грѝвна *шито* га држѝ Кр Рд, òпет га окади с онѹ вãтру *шито* нòсиду жене Ку, биле карамãнке *шито* није се калѐмиле нити ништа Ла, онò *шито* ја òђу Лг, вршњик *шито* се поклãпãло кат се печѐ лѐба Ли, ватрãли прѐ били *шито* су вãтру прѐћали тò кат печѹ Ли, кад је изишла кòса

шiiо се кòси Лу, пра́шак овај обичан *шiiо* се пèре М, на ногáри онѝ *шiiо* се зи́да МП, онò *шiiо* нèма, нèма Мх, сва́ки се ѝма нèшто ко сèбе *шiiо* му смèта Мх, тò је рãзбòј *шiiо* ткáмо Ос, рãлица *шiiо* рãли, плу́г *шiiо* òремо Р, па ѝма точкѝи *шiiо* идè пра́шачу напрèд С, ја сãд ѝмам и Ћерђев *шiiо* се вèзè, и сновãлку *шiiо* се снѷ-је, и рãзбòј *шiiо* се ткã и бр̀дила што се ткã С, ѝма мèтла *шiiо* се чѝсти ãвли́ја Са, нèма сãд поштòвање *шiiо* нèкад б̀ило Се, имãла чèкрк *шiiо* мòта цèвке Се, землãни лòнци поред вãтре *шiiо* се к̀увало Ск, имãо ветрèначу нãш дèда *шiiо* се вèе пãсѷл Су, тò су табãни *шiiо* гãзиш дòле Су, тò је доб̀ило ѝме по дрèну, по онòј вòди *шiiо* ѝма, *шiiо* нѝкад не пресѷши У; уп. и: и свè *шiiа* трèба уз рãзбòј У, свè *шiiа* трèбало Ш.

Потискивање трородних односних заменица и употреба *шiiо* (*шiiа*) у наведеним примерима представља један вид балканизације нашег дијалекта. Тако је и у грчком језику (Тријандафилидис 1995:169–170) у којем непроменљиво поу потискује променљиве односне заменице (ο) οποίος, (η) οποία, (το) οποίο, које се употребљавају само када се жели прецизирати род, број и падеж или када сувише има поу. Иначе, заменица поу може да има финкцију: субјекта: то παιδί που έφερε το γράμμα (дете које донесе писмо); директног: то παιδί που είδα να φέρνει το γράμμα (дете које видех да/како носи писмо); индиректног: то παιδί που του έφεραν το γράμμα (дете којем однесоше писмо) и предлошког објекта: που είναι ο ψωμάς που (απο τον οποίο) ψωνίζεις; (где је пекар од/код којег купујеш).

У македонском народном језику (Конески 1982:125) најчешћи везник за односне реченице јесте *шiiо*, који се везује за претходну реч без обзира на њен број и род: *човекоѝ (женãиѝа, деѝеѝио) шiiо дојде — луѓеѝио шiiо дојдоа*. Исти аутор наводи и примере из арумунског: *omlu tsi l' -u ded cartea* (човек којем дадох књигу) и албанског језика: *djali, qe i dhaoh librin, erdhi* (дете којем дадох књигу дође).

Тако је и у Гори, где је релативизатор *који* истиснут везником *шо/шiiо/шiiо* (Младеновић 2001:472). Свакако под утицајем грчког језика, исто је стање и у говору Галипољских Срба (Ивић 1994:361–2). И у говорима Баната (Ивић... 1997:98–99) „у релативном значењу, блиском заменици *који*, редовно долази што, нпр.: *тѝ шiiо прав̀иду бурãде, ба̀грãч шiiо се тòпу чвãрци* итд.

в) Заменица *шiiо* може бити и синоним с придевском *какав*:
 ја сам имãла прѝтисак *шiiо* („какав,“) нѝки нѝје имãо ДД, нãрав ѝмам дòбру *шiiо* („какву“) нѝки нèма Кр, ѝмам нèраза *шiiо* („каквог“) га нèма Р.

г) Ове заменице се могу употребити и без корелата *оно*:
 при́чају и *шiiо* трèба и *шiiо* не трèба Кр, а ја *шiiо* се донесè дòбро, *шiiо* се не донесè ја вѝше не тра̀жим Лу, ја сам ти испрѝчãла *шiiо* сам знãла Мх, он је рãд̀ио *шiiо* нѝко нѝје рãдио Ос; *шiiа* сам дãо старѝје хèрке, дãћу и њòј МК, *шiiа* ѝмам, тò мèнеш Се.

4.139. Заменицама *шiiо* и *шiiа* могу се изразити и следећа значења:

а) излишност, сувишност, непотребност нечега:
шiiа мèн трèбу чèтници Бд, а *шiiа* ћу ја д ѝдем тãмо (у цркву) ВО, па *шiiа* ће мèн твоја јабука Лг, *шiiа* ће му лисица, мòж да је ўбије онãко, она се не јèде

Мх, *шійа* ће ми (имање кад треба да умре јер је стара) Са, *шійа* имам да питам Мх, а *шійа* ондак да му плаћи кад спава Мх, не, не пљуцкамо, *шійа* да пљуцкамо, то је вјуна (када се преде) Мх, али *шійа* вреди кад ја то не могу да радим Мх; ко то да држи *з* *шійа* ће ми Гр, и онда *з* *ш* ће ми Се;

шійо ће њом толка деца А, *шійо* му то треба да сам себе осуди Бд, *шійо* ће ми она (жива глава) сад (кад му син умро) Гл, *шійо* ћу више кад нисам за живот Гл, па *шійо* ће ми паре да ми стоју Лу, што не купиш у кућу то, што не купиш ов, а *шійо* ће ми Лу, ја кажем *шійо* ће ти и главобоља та, него буди службеник за шта си завршио С, *шійо* ће ми твоји двајз дуката кад мџи знаду колико носим дуката С, а *шійо* ћеш ти, реко, ту на тај дут С;

б) чуђење, „откуд“: *шійа* ја знам ВД Ли, *шійа* ћеш ти сат у среду да крстиш дете Вр, и сад питају ме: колико имаш година: *шійа* знам колико имам Го, зашта се не превија, каже, *шійа* знамо Ло, *шійа* ја знам шта д узем Лу;

в) истицање: *шійа* нисам добила Ш, а чак *шійа* више вољу и да спрему ручак Гл;

г) време, „кад“: он само има три пара одело *шійо* је ишло у Швајцерску (био дипломата и влада му купила одело за пут) ВО;

д) нема се другог избора: па *шійа* ћу, што се дружи са мном А, и *шійа* ћу Го, (јеси ли и ти ишла у литију) па *шійа* ћу ја, ишли ћаци Го, и *шійа* ћу, само здравље, друго ништа Мх;

ђ) „како“: и *шійо* се каже и говеда Го, он је убило Турце *шійо* нико није убило Ло, а *шійо* он био љубоморан ка се оженио М, ју, *шійо* је родила (воћка) Са;

е) „какав“: ето виш *шійа* су Срби ДД;

ж) „колико“: *шійа* кошта Ло, *шійа* ли ће ми цени, нек цени шта оће, не бој се испливаћемо С, и *шійа* те године умрли млади, море, има више о триес њи М, *шійа* сам ја мўзла краве М, *шійа* сам се назебо, *шійа* сам се нагладово, *шійа* сам се настраво, напутово Р, много смо, сине, радили, претерали смо *шійо* смо радили У;

з) „где“: овде *шійо* ми је сад овај старији син, ту е био мџе свекрве дџевер роћен Ву.

4.140. У прилогу *зашійо* срећу се обе заменице:

а) а не знамо *зашійо* К, и једва чекаш да га дочекаш (Божић), а сад *зашійо* га чекаш сад Лу, *зашійо* да не гледају Мх, *зашійо* ти њу ниси преобуко у другу сукњу Мх, а шта, ка ће ме ови убију после ако не кажем ниш *зашійо* сам отишо Т, је ли *зашійо* си ти метула те минђуше у уши У;

б) па реко, *зашійа* чуваш ВО, за њега дошли, а не зна *зашійа* и они њега отерају у Паланку, а не знамо *зашійа* они су њега отерали К, па дајко, *зашійа* си кући, пази на дете Ла, *зашійа* стари кажу бијемо свињу, а не каже да је кољемо Ло, *зашійа* се не превија Ло, а *зашійа* да убијеш У, *зашійа* кукаш У.

Није увек лако успоставити разлику између примера *зашића* и *за шћа*: ёто иде на Божји суд. Па *за шћа*, каже П, *за шћа* се свађате Се.

4.141. Заменица *шћо* има шири дијапазон употребе од *шћа* и срећемо је:

1. у неодређеној заменици *нешћо*: носили смо тежињаво *нешћо* Ба, *нешћо* подјај В, отишли у виноград *нешћо* да раду В, мёте ти попа *нешћо* на главу Вн, а мён се претурни *нешћо* Вн, и мёра да нису му *нешћо* дали ВО, нисам казала *нешћо* да сам слагала Вр, *нешћо* се запанти доста, *нешћо* и не пантим Ву, али знаш како е кат се воли *нешћо* Ву, да има *нешћо* Гл, имало овако *нешћо* гор Го, трёб да зна да *нешћо* спреми Гр, а тёб ако *нешћо* баш интересуе Гр, или да н умём сама *нешћо* Гр, сад је изишло сасвим друго *нешћо* Гр, има ту *нешћо* ДД, ово ће да биде *нешћо* ДД, а ми баш *нешћо* били узели К, мене *нешћо* претиска Лг, маже на леба *нешћо* Ло, волим да јём *нешћо* кувано Лу, оvolико *нешћо* високо М, скува *нешћо* М, сад свак се *нешћо* труди М, сва ми браћа у *нешћо* свирали М, има *нешћо* своё МК МО, а купио *нешћо* там Мх, кад ми је лупило у кревет *нешћо* Мх, мёжда мислу *нешћо* Мх, да купим *нешћо* децама Мх, тако *нешћо* рекóше Ос, *нешћо* причó Ос, да ти кажем *нешћо* С У, ел лупало *нешћо* тёб на врата Су, он закóље *нешћо* Т, *нешћо* је урадио Т, да *нешћо* узме од Нёмаца Т, да *нешћо* избришем, да *нешћо* опёрем Т, и мене *нешћо* да остане Ш;

„мало“: сад ме нóге *нешћо* заболёле ВО, на́жо, реко, изгледа ми да си ти плакала *нешћо* Ло, па и била сам *нешћо* лута С;

2. у сложеним везницима:

а) супротног (*само шћо*): кат сам ја био у војску, она ми пише, али латиницу, *само шћо* сам ја знао ВО, ондак, јели, било исто ко и сад, *само шћо* сада, јели, нико не меће сламу Го;

б) временског (*само шћо*): он *само шћо* га завршио, пóсе четйри дана она запошлёње дóбио Лу;

в) и узрочног значења (*шћо*, *защо шћо*, *йощо*): а сёно кад вóзимо укрсти-мо врёнгйу *шћо* је сёно ситњйје па испада А, па га живога испёкли *шћо* му е тас отишо као у партизани Ву, па и било ме жао *шћо* имала вёлику имовину ДД, он донёсе па да тёб, *шћо* ти тó читаш Мх, језик је ичупао *шћо* мёж да упйљи и да ујё, ел она сас језик убодё те Р, кад је била Тóдорова субóта, ё, тат сам постйла *шћо* не радим ништа, седим кўћи, мóгу да постим недељу дана Се;

њй пуштили *защо шћо* им нису пушке пўцале В, има там једно мало, нисам га ни видла, нека га, кат порастй, а *защо шћо* не смём да га узмем Го, пóсле смо са по једну краву (орали), кўј није имао две, *защо шћо* су Нёмци свё одвўкли Го, имó сам ја дóста нóвца, *защо шћо* смо киријали К, дан ми је којекако, а нóћ ми је најтежа, *защо шћо* сам сама па ми је тёшко Ко, идўће гóдине још бóље ће се организује, *защо шћо* је тó сад започето Мх, јер ми за ти празници, за Ѕскрс, за Божйи се не пречешћујемо, *защо шћо* је, одма једеш мёсо Мх, али некако ништа не знам, *защо шћо* бринем за кўћу С, штó ми не опёреш нóге, нећу, *защо шћо* си дошао пешкё ис Паланке С;

вѣжем говѣда и кот кѡмшија распѣтам се, *ѡошѣо* сам ја бѣла у њѣви В, имѣли ѡни двѣ кѣѣ *ѡошѣо* пѣно нѣрода В, *ѡошѣо* смо мѣ као гѡсти дѡшли, ѡде дѣ и нѣма по јѣдно пѣрче ВО, осумѣичен сам бѣо *ѡошѣо* сам гласѡ Љѡтиѣа ДД, *ѡошѣо* ни дѣли вѣше лѣба, ја ћу тѡ да нѡсим Ку, мѣн ће да напѣру и да однесѣдѣ, а дукѣти да скѣну *ѡошѣо* ми ѣјак ѡпасан Мх, ѡне д ѣде ѡн у кѣћу, *ѡошѣо* ја нѣмам имѣње Са, е, па *ѡошѣо* су нѣши ѡтѣшли у рѣт, нѣма кѣј да рѣди Т, тражу мѣне и сѣнови *ѡошѣо* смо мѣ нѣслѣдници Т, јер ја сам цѣо Јѣдак сѣд ѣзо, *ѡошѣо* ѡна не дѣ друкше Т;

3. у саставу речца *нег(о) шѣо*, *ка(о) шѣо*: вѣше сам му дѣла нѣму *него шѣо* ѡстѣло од ѡвѡга М, вѣше ју дѣм *нег шѣо* трѣба да (ј)у дѣм Лг; налѡжимо вѣтру *ка* и мѣти *шѣо* налѡжи Вр.

4.142. Заменица *шѣа* среѣе се:

1. у одричној заменици *нишѣа*: нѣко ме нѣје *нѣшѣа* дѣро Бд, *нѣшѣа* се не нѡси Вн, не кѡшта *нѣшѣа* ВО, не лѣшѣти сѣд нѣки *нѣшѣа* Ву, не смѣ нѣки *нѣшѣа* да кѣже Ву, ја *нѣшѣа* нѣ знам Гл, нѣкад нѣсам *нѣшѣа* носѣла Го, нѣсте ѡскудни *нѣшѣа* Гр, нѣће *нѣшѣа* да бѣде Др, тѣ *нѣшѣа* и не јѣш Ла, дѣтѣту нѣје *нѣшѣа* М, нѣје ѣмо *нѣшѣа* чѡвек Ли, нѣћ да ѣма *нѣшѣа* Лу, *нѣшѣа* нѣ се куповало МО, *нѣшѣа* нѣсмо имѣли МП, не јѣмо ни зѣтин, ни *нѣшѣа* Мх, па не изведѣ *нѣшѣа* Ос, нѣма ни живѣну, нит ѣма свѣња нит ѣма *нѣшѣа* П, а бре сѣда не дѣм нѣким *нѣшѣа* С, не сѣем *нѣшѣа* Са, нѣсам *нѣшѣа* добѣла Се, нѣј имѣло *нѣшѣа* Ск, нѣма *нѣшѣа* Су, немѡ *нѣшѣа* да рѣчаш Т, не мѣсли *нѣшѣа* У.

Ова заменица се јавља и у две своје фонетске варијанте *нишѣи* и *нишѣ*: и нѣма *нѣшѣи* Вн, не смѣ да проговѡри *нѣшѣи* Вн, нѣ знају *нѣшѣи* Ла, нѣмаш *нѣшѣи*? -*нѣшѣи* Т; ни да продѣјеш вѣше *нѣш* А, али нѣје врѣдело *нѣш* Ло.

Нашла су се и два примера са заменицом *шѣо*: нит пѣтау за мѣн нит *нѣшѣо* МО, *нѣшѣо* Ш.

2. у заменици *шѣа*: бѡље *ѣшѣа* него нѣшта Мх, без *ѣшѣа* ДД;

3. у заменици *којѣшѣа*: дѣвно *којѣшѣа* дрѣго Бд, дрѣго *којѣшѣа* Рд, пѣно *којѣшѣа* МО, пѣно *којѣшѣа* Ск, пѣно *којѣшѣа* Гл Го, млѡго *којѣшѣа* Ку, па вѣздан *којѣшѣа* ВО, мѣту тѡрте, мѣту *којѣшѣа* Су, за држѣву сѣду *коѣшѣа* Ву, ѡстѣви шкѡловање тѡ *којѣшѣа* Кр, млѡго се *којѣшѣа* измѣнило Кр, е имѣло млѡго *којѣшѣа*, сѣд нѣма М, продаје *којѣшѣа* Се, кѣвам ѡвај сапѣн о чѣвѣрака, ѡт *којѣшѣа*, ѡд лѡја У, имѣли крѣве, имѣли *којѣшѣа* У, па се мѣћа *којѣшѣа* у ѣу Ш;

4. у заменици *сѣшѣа*: *сѣшѣа* Бд ВД Вн Ву Ла, бѣло је *сѣшѣа* ВО, *сѣшѣа* бѣло МО, *сѣшѣа* рѣду Го, ѡт *сѣшѣа* мѡж да ѡпѣреш, а брѣку нѣ можеш Гр, вѡли пѣте, вѡли *сѣшѣа* Ла, па *сѣшѣа* сам имѣла М, свѣ и *сѣшѣа* сѣјемо МО, свѣ и *сѣшѣа* бѣо Ос, *сѣшѣа* сам мѣсѣла Са, *сѣшѣа* дѣју Се, *сѣшѣа* сам ја рѣдила Т, продаѣвала сам *сѣшѣа* Ш, а сѣд и рѣк, и шѣѣер, и *сѣшѣа* Ш;

5. у изразима *макар шїа*: кад непїше тужбу, бїло жалбу, мџлбу, *макар шїа* ДД, ѓрем од јутру до љвече ел сѓем, ели *макар шїа* радим са стѓку Р, кѓвамо пасуљ, кѓвамо кѓпус, чѓрбу от кромпїра *макар шїа* Су;

6. у изразима: *шїа* било свѓким изнѓсе ис кѓће *шїа* бїло Вн, да с омрснома *макар шїа* бїло Гл, не да ми да јѓм *шїа* бїло Го;

7. у изразима *шїа* ко(ј)/куј, кој *шїа*: *шїа* е ко пѓтио Ву, *шїа* ко ѓма М, *шїа* ко спрѓмно МО, *шїа* ко воли, то печѓ Мх, *шїа* е кој добио ВО, *шїа* кој ѓма Мх, и глѓда *шїа* ѓма кој у комѓт У; *шїа* ѓће кѓј Се, *шїа* кѓј воли то и јѓде Ск; кој *шїа* ѓће Ш.

4.143. Заменице *шїо* и *шїа* и оне које су изведене од њих у косим падежима имају следеће облике:

1. Генитив:

а) због чѓга си ти потклѓкно Ли, ѓто због чѓга Р, због чѓга ѓс назїву... У, да имѓ на ѓснову чѓга Гл, о чѓга добило трѓвање Го, о чѓга П, о чѓга то бїло јѓ не знам С, о чѓга си поцрнела У, у чѓга смо држали вођу У.

Забележени су и аналитички облици: и јѓш пуно *шїа* је ѓн знаѓ да прїча ВО, бїло је мноѓо *шїа* У, ѓма там би мноѓо *шїа* однѓла У, па *шїа* се сѓћам У; збѓк *шїа* идѓ ѓн у бѓлницу У.

б) сѓд мѓжда ѓѓга (Бога) ѓма, мѓжда нѓма, ал постојї *нѓчега*, дѓте Гр, у вѓзи *нѓчега* Гр, *нѓчега* ѓма, ал то ѓики не вїди ДД, ѓма, реко, *нѓчега* у свѓчим ДД, то ѓма *нѓчега* ДД Кр, *нѓчега* ѓма тѓ С, стрѓ те од *нѓчега* Рд;

в) нѓма вїше *нїчега* Гр, јѓ не оскуђѓвам *нїчега* МП, ѓїје бїло *нїчега* Ск, ама од *нїчега* Мх, бѓш од *нїчег* Мх, од *нїчег* К;

г) без *їчега* Ба Рд, бе сѓта и без *їчега* Рд;

2. Инструментал:

а) нѓма *чїм* да га зѓлијѓш Ву, *чїм* да поѓрем Гл, нѓма *чїм* да поѓре, нѓма *чїм* да посѓје Т, ѓнсмо имѓли са *чїм* да ѓремо Го, са *чїм* да се вођи Го, ѓнсу имѓли са *чїм* да се покрїју Др, *чїм* бїло Кр, да растѓриш и прѓвиш, а *чїм* Кр, нѓмам *чїм* да рѓним стѓку Ку, шѓћером, *чїм* да се заслѓди дрѓгим, шѓћером, *чїм* ће дрѓгим Мх, а ш *чїм* ћемо да посѓјемо (којим семеном кад су им жито узели) С, нѓма *чїм* да рѓду Т.

Забележена су и два примера с покретним вокалом -е: не знам *чїмѓ* МО, ш *чїмѓ* сам везївала чарѓпу У.

б) с *нѓчим* ВО, да убођу *нѓчим* Ли;

в) ѓнсам мрдо *нїчим* ВО, *нїчим* не заливам сїр Мх, *нїчим* Рд, бїла бѓда *нїшта* с *нїчим* Ла, не мѓже *нї ш чїм* дрѓго, него мѓра оперѓција К;

3. Локатив:

а) народ није ни знао о чѐму се ради ВО, да је прегледа по чѐму нѐма децу Лг, ја сам служио војску, а он није, по чѐму није Лг.

Аналитичке облике в. т. 4.138 б.

б) човек не трѐба да претеруе *ни* у чему ДД; *о ничим* Ос, није упућен у *ничим*, ни у стoку, ни у ... Ск.

4.144. Употреба предлога уз одричну именичку заменицу за предмете (*нишѝа*) углавном не утиче на њену структуру (за заменицу *нико* в. и т. 4.135):

а) деда ће да м остави *без нишѝа* Лг, *без нишѝа* Р, ни ми сà до *нишѝа*, сѝне Ко, ма ни ми било до *нишѝа* Ш, за *нишѝа* Бд, она нѐма шта да брѝне ни за децу ни за *нишѝа* Би, нѝсам за *нишѝа* В Др Р, сàд нѝсмо за *нишѝа* Го, нѝко те за *нишѝа* не шливла Ку, није знало за *нишѝа* Ла, за *нишѝа* се не привѝћем Ло, нѝко те није пѝтo за *нишѝа* МО, не секира се за *нишѝа* П, нѝсам бѐдовала за *нишѝа* Са, за *нишѝа* не мари Се, она нѐћ да се увати за *нишѝа* Ск, нѝсмо за *нишѝа* више Су, и сàд нѝки те не шућа за *нишѝа* Т, од *нишѝа* Лу, ја не прѝвим баш од *нишѝа*, баш од *ничег*: ни од вишања, ни од кàјсија, ама од *ничег* Мх, ни од пѝцња ни од *нишѝа* није ме било стра П, од *ничег* К, *о ничим* Ос, била бѐда ништа с *ничим* Ла, није упућен у *ничим*, ни у стoку, ни у ... Ск;

б) што није *ни* за *ишѝа* В, не мoже *ни и чим* дрѝго, него мoра операција К, човек не трѐба да претеруе *ни* у чему ДД.

4.145. У нашој грађи нису се нашли примери типа *когод* и *ишѝогод*, али зато јесу облици с наглашеним *гoд*:

а) *ко гoд* је тѐо у кoло да пѝе Ло, *ко гoд* је рoђен ... Ло, *куј гoд* ме пoзво У;

б) *ѝзнеш ишѝо гoд* oћеш вàко Т.

Исто значење се може исказати и само наглашеним обликом именичке заменице *ишѝо*: мoж да рaдиш *ишѝа* oћеш Го.

4.145а. На крају прегледа деклинационих облика самосталних именичких (заменичких) речи желимо да укажемо и на аналитичке облике који се с различитом фреквенцијом факултативно јављају у неким пунктовима. Они су у њих дошпели миграционим струјањима из П-Т дијалекатске области. Истог су порекла и у говору Ресаве (Пецо-Милановић 1968:306), док су у Доњој Мутници резултат утицаја призренско-јужноморавског на овај К-Р говор (Ракић 1990:80–85). Аналитички облици, исто тако, факултативно јављају се и у другим К-Р говорима: у Трстенику (Јовић 1968:161), Левчу (Р. Симић 1980:37, 114–125), у Батовцу: oтац ми дoшo из дрѝго сѝло, ис Кoвин, ис хoдник у кѝјну, одвàја од љубре; па се ложѝо кàзан са слàму, стражàр с ѝшѝику, базѝнт с вoду, oни се крѝсту сас шàку, ја сам рaдиo с шѝг кoња, уговoрим с мàјсѝори, сас њѝга àјде, он напрѝд, мѝ за њѝга (мој мате-ријал).

Будући да ће синтаксичким проблемима бити посвећена посебна студија, овом приликом навешћемо само аналитичке облике:

а) партитивног генитива: међу два *зáбран* В, два кила *шећер* Вн, кутију *шећер* Вн, коцка *шећер* МП, пет кила *шећер* Се, измѐри ми кילו *пáсѹљ* Гл, вагони *кромић* Ку, тањир *чорбалук* Ло, пола кашику *подливак* Р, кришка *сир* Су, мора да има више *н'арод* Ш, кילו *гáс* Ш; три пàра *оде́ло* ВО, мáло *млеко* Др, нљаду кила *жшшо* Ку, да́ду нам мáло *брашино* Лг, две ко́фе *вино* МП, две флаше *пиво* МП, четрнајз дána *орање* Ос, кашичицу *кољиво* Се, пун ца́к *пѐрје* Се; комáт *пáроу* ВО Ш, пáрче *пáроу* МП, по ча́шницу *ракију* Вн, и онда је била пòла *фурѹну* тáмо, код јѐтрве, пòла је код мѐне Ск;

уп. и више *мрдање* нѐма МП;

б) генитива с предлозима: донесѐ *из зáбран* В, он је *из Београд* Гр, *из Београд* долазу Ш, ода́вде *ис Кулич* Ку, до́шла *из Луњѐвац* Су, *из Рим* Т, ка смо се врати́ли *из вино́град* П, он је *из инáш* тó ицѐпао С, бѐгу *из грáд* Су, одáтле се п̀рска *ис п̀ај бунáр* Су, т́у код *Мáли Пáджаревац* Ку, до *Аџбеговац* Ш, од Смедерева др̀жали до *Негои́ни* Ло, *ош и́рши* Ос, *ош крај сòбу* до врата Су, вр̀шњик б́ио *ош и́лек* Су, до́ђе око *Бáжић* вòда Ш; *ис Кòларе* Ко, н́ије *из нáше сèло* Вн, ш́иба сáма и *ис коло* и́де Вн, њ́ина одѐла свѐ *од с̀ркио* Ву, плетѐни *ош и́рше* Ку, кат се вр̀семо *од грòбље* Ку, *од брдо до брдо* Р, *између Смедерево и овò Пејирѹјево* Су; п̀уцамо *ис и́ушк* Вн, *ис и́рву рѐч* òде Вн, до́ђем *из војску* Р, овѝ бегу́нци који дођу *из др̀угу др̀жаву* Р, *ис и́у кућу* Су, *излазу из áвлију*, *ис кућу* Су, до́ђемо *из њиву* Су, кокошкѹ *узе ис кòчину* Су, *изиђи мáл ко дѐцу* Вн, *код ону́ вурѹну* Ш, *п̀рез мáјку* Др, òтуд *од Македòнију*, *од с̀тарѹи́ни нáрод* П, кòску *од шљиву* Р, *све до кòжу* Р, и *од рѐју шећѐрну* и *од њу* смо пѐкли (ракију) Р, кошу́љче *о шѐжшну* Р, па помѝчеш онáј пáњ *од вáшру до вáшру* Р, *ош кућу* украдѐмо *јáја* Су, *од ону́ у́шробу* правимо чòрбу Су, *напраљена кòнђа од лшну* Су, *вшшљи од овòга дѐду* Су, *има с́ина ош и́рву ж̀сѹ* Су, кат ст́гомо *до њиву* Ш, *до Морáву* Ш, *п̀оред Микшну ливáду* Су, довојили с́ина *од њу* Су; *од б́иволи* ВО, бáцимо слáму *кош и́раци* МК, *јá рáдим кош кòњи*, а он *кош крáве* П, девојка *ис Кòлари* Са, *умрло од òчи* Ш;

в) инструментала с предлогом с:

социјáшив: òна *с јѐднога дѐвера* била у кућу Вн, наређ̀ује се *сас мòјега òца* Вн, не говорѝ *са свѐкра* Ву, не разговáра он *с òца* Ву, пѐре кòла *с онòг уш́ка* Ко, кáко је ч̀удо б́ило *сас овòга с̀тарѹјега* М, б́ио *с шòга браши* М, живѐо лѐпо с *Бѐлога* М, т́ис се подѐли *з браши* М, него смо седѐли са њом и *са шòга мòга òчѹва* МК, спáва *сас онòга мláђега*, а *јá сам с онòга мáлога* Са, *изѹђе с њѐного мòлки* Се, *с мòг òца* лѐпо живѐо Су, браò *јáбуке с òца* мáло Су, разговáра *са с́ина* Су, до́шо *с јѐднога војн́ика* Су, па он мáл *са òца* проговòри крадом од њу́, с́ин *сас òца* Су, *јá сам оти́шла с мòјега свѐкра* Т, разговáру *сас мòга шòга дѐвера* У, а снá му *са дѐцу* у лáду нáпоље Вн, *с Мшру* разговáрам Вр, па се м̀учи с *ш̀у крáвицу* Вр, он се занѝма *са с̀шòку* Вн, швѐрца *са њѐгòву др̀жаву* ДД, причам се *с òвог дѐду* Ко, младожѐња н́и се возио *с мláду* Ли, разговáро *с Јòку* М, тó блáто се гáзи *са и́лѐву* МК, сѐдни *у́вече са дѐку* МП, игрáли смо се *са дѐцу* Мх, посвáђала се *са Љубшнку* П, свáђала

се с *неку жѣну* П, та̋м га ожѣни са *Чѣхињу* П, увати се з *дѣцу* па *игра* Р, остала сам с *шѣу дѣцу* Са, њин се отац с *мајку* раздвојио Ск, дошѣ са *двојцу* Су, тако сам с *мајку* живѣла Су, да се погађу с *моу мајку* У, отац се прежѣни с *другу жѣну* Ш; мој отац имао муку сас *мене* Р, седам година с *мен* живѣла Се, и после он заговарао с *мене* Су, да се жени с *мене* Т, проговори с *шебе* Су, идѣм ја с *нега* Вн, а ипак ми смо с *нега* МП, копала с *нега* П, не говори с *нега* Се, а она нема шта да разговара сас *нега* Су, сиграмо се с *нега* У, шѣта сас *нега* У; разговара с *њу* Ко, он је био с *њу* П, ја сас *њи* разговарам Су; ај да с опрѣсти са свѣ нас Р; с *кога* ћу дѣм Р, немам с *кога* Ш, ја се с *никог* не свађам ВД; свѣ су долѣзили, разред цѣо са *настѣавници* МП, уватила се с *неки црнци* П, седнемо с *радници* Су; с *девојке* идѣ по кафана Гл, она изиђе са *другарице* Се, сас *другарице* Су, пра̋ци измѣшамо сас *мајке* Су;

средсѣиво: па озгѣр покривѣно са *ћерамѣдом*, нѣ са *црѣй*, него са *ћерамѣдом* А, покривѣна са *црѣй* Кр, покорију са *црѣй* Су, да ми свѣ изгребѣу са *црѣй* Вн, па се пречѣстимо с *шѣј дрѣн* и *вино* Вн, дође са *блиндирани* вѣз ВО, радио са *вѣзѣч* Вр, са *гајѣан* Гл, извадиш са *кѣсер* Ла, сѣкли с *ашов* Ли, острѣ косу са *брѣс* П, ткаш са *чѣнак* П, само радиш ш *чѣнак* Р, сас *пожѣић* осѣчѣмо Р, сас *јѣзик* убоде те Р, мажемо се са *гѣс* Ск, вѣзали с *канѣи* Т, прскаш сас *илѣви камен* Т, с *лојѣр* мѣтеш Т, намаже с *мѣд* Ву У, с *онај вршњик* поклѣпиш У, сас *пѣйо* бајем Ш, вѣжем га с *јѣдан пѣјван* Ш, гребѣнали вуну саз *дѣрак* Ш; с *дно уѣже* вѣжу Кр, не вѣзѣ се са *узицом* као сѣд, него са *жѣйшо* Ку, мажи сас *јаје* Ла, пра̋ймо са *шѣсѣшо* Се, накѣту ме з *грѣње* Се, извадим јѣдно унѣче са *вино* Ск, прѣлијемо с *вино* Су, покрѣвам га сас *ћѣбе* Ш; са *ладну вѣду* замѣси се Ба, замѣсиш с *врѣћу вѣду* М, попрска с *вѣду* Вн, надрѣбим са *пѣроју* ВО, са *дрѣну моѣйку* се копало Ву, с *косачѣцу* Гр, не смѣш да нѣсиш с *кѣву* Кр, носио је с *кѣња* у Грѣцку МК, увати са *шѣку* МК, напѣнимо ца̋к са *слѣму* МП, с *ма̋ницу* препредамо, а с *врѣйѣно* овако прѣдемо П, држи се с *ону ѣзицу* Р, са *пшѣнѣцу* сам задовољан Р, па смо косѣли са *кѣсу* Р, жѣто смо коцѣли сас *кѣсу* Ш, с *јѣдну моѣйку* покрѣваш вѣлику браздѣцу Са, з *дрѣну каишку* јѣла Се, с *јѣдну каишѣцу* ѣзнемо вино Се, намаже се с *неку помаду* Ск, бѣлегу избѣци с *вилу* Су, ми почѣстимо сас *мѣтѣлу* Су, ти отѣднеш с *кѣрѣу* Т, онѣ нема с *каишку* Т, ѣбије са *сикѣру* У, убѣва с *ѣушку* Ш; за̋лијеш са *ма̋с* одозгѣр В, премѣжем са *ма̋с* Ла, пра̋и се са *ма̋с* и бра̋шно Се; ја никад нѣсам фѣрбала с *нишѣта* Ла; ради са *новѣци* Вн, нѣсам се трѣвала са *лѣкѣви* Вн, са *волѣви* се ѣрало Вр Кр, сас *кѣњи* ѣрали Ш, да га чѣваш са *карабѣни* Р, ми смлѣтимо пасѣуљ сас *кѣњи* Су, жњѣли са *срѣови* Т; врло се с *пѣрне маишѣне* Вр, стѣгне сас *чѣзе* П, тѣ се клѣча сас *руке* Р, плѣли смо с *ѣгле* Р; дѣда ша̋рка с *ѣчи* Бд;

г) уп. и остала значења: тѣ су биле нѣке са *дѣгачку ѣушку* Гл, либаде је са *они шѣрѣки рукави* Ба, нѣке бунде с *неки рукави* Ск; нѣшто ниј му сас *нѣгу* добро Ш; дѣца вѣчу *ѣо мѣне* Ш.

Само у јѣдном примеру забележили смо Гсг. у функцији општег падежа: ми смо пѣчѣли да ра̋димо с *не* Ш. Ово је свакако резултат укрштања двају типова деκлинације — старије аналитичке и новије синтетичке. Такође, не би требало искљѣчити ни аналогију с конструкцијом с *нега*, у којој је овај облик исти и у Г и Асг.

Исто тако, треба указати да се у функцији (словенског/партитивног) генитива, уместо А може појавити и Нсг/пл: *нѐма вѡда* ВО; *џа̋к сл̋ма* се спрѐми Т; мн. *ѝма т̋у с̋ѝанари* п̋но Лг, *сѐло п̋но чѐѝници* Су.

У функцији Ипл. углавном се код именица м. р. срећу облици Апл. на *-и*, будући да се овај падеж изједначио с Нпл. Само смо једном забележили Апл. на *-е*: *п̋нула кола са д̋рове* Ос.

д) Аналитички датив чешће срећемо само у Ш: и с̋т си б̋је са̋ма на ӳчи̋ћи, а ј̋ сам трѐбала да б̋јем на м̋ји ѝра̋јци, да д̋те на ѝли̋ћи да д̋те на ѝра̋јци да ј̋д̋, да д̋ш на с̋ѡду кад ѝмре, к̋ј им̋о ви̋ше, ѡни љзели и д̋ли на гӳл̋фери. По један пример забележили смо и у Су и У али са заменицом: *ј̋ л̋ни* (кажем), *ће се ж̋ни тај љ̋нук, на љ̋: мори, шт̋ се д̋лите...* и *ѡна на љ̋ ѝма с̋ме*. И с десне стране Мораве, близу нашег Ш, у Батовцу, срећемо исте конструкције: *ба̋ца на к̋чи̋ћи, ка̋жем на ов̋у м̋ју бр̋ћу*, а *није са̋мо на̋ма* (подављене стока), *ј̋ш т̋у на не̋ке ком̋ије* ѝсто (мој материјал).

ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА

Однос тврних и меких основа

4.146. Штокавске говоре у нашем ширем окружењу, с обзиром на функционисање прегласа код придева, придевских заменица и трородних бројева, можемо поделити на оне у којима су радикално преовладали наставци тврде промене¹⁵ и на оне у којима се добро чувају наставци меке промене.¹⁶ Наши говори припадају овој другој групи.

4.147. Наставци с вокалом *-е* господаре:

1. у Нсг. ср. р.:

а) *вр̋ће* ј̋ло Бд Ск, *вр̋ће* мл̋ко В Су, *о̋на̋о вр̋ће* печ̋ње Ос У, *див̋ѐ* венча̋ње К, *дом̋ће* ви̋но Бд, *наше дом̋ће* ж̋ито ВО, *л̋ше* д̋те Ск, *здр̋вље* није *л̋ше* В С, *л̋ше* м̋сто Гр, *ѝӳће* ти не трѐба Др, *ѝӳће* ни̋сам љзо ништа Лу, *ѝӳће* д̋те Лг Р, *ѝӳће* љ̋бре МК, *ѝӳће* им̋ање М, *ѝӳће* пр̋се Ск, у *ѝӳће* с̋ло Ла С; на *Бад̋ње* в̋че Вр Гл Ли МК МО МП Мх, *т̋ је год̋иш̋ње* ВО Лу, *веч̋р̋ње* мл̋ко Мх, *д̋паиш̋ње* с̋-

¹⁵ У бачким (Поповић 1968:182) и банатским (Ивић... 1997:104–106) говорима чешће је у Г(А)сг. м. и ср. р., али не и у Нсг. ср. р. старих меких основа. У овом падежу наставак *-о* господари нарочито на крајњем истоку, у Српској Црњи и Радојеву, али и у северним српским говорима у румунском Банату (Ивић... 1997:105). И у говору Груже (Стевовић 1969:451) у овом падежу, као и у Г(А)сг.), експанзивни су наставци тврде промене. У говору Галипољаца (Ивић 1994:208) „наставци тврних основа са самогласником *-о* потиснули су наставке меких основа са *-е*.“ Остаци старијег стања, поред знатно чешћих примера са *-о*, могу се једино наћи у Нсг. ср. р.

¹⁶ Тако је нпр. у говору ваљевске Колубаре (Б. Николић 1969:48), у централној Шумадији (1985:205–6), у Драгачеву (Ђукановић 1995:138), у Левчу (Р. Симић 1972:326). На основу већег броја примера с *-е*, можемо закључити да је исто стање и у херском говору (Ивић 1958:336).

ло Бд, от кога је настало данашње село Ђдовице У, задње време Лу У, ако је то зимње добо Би, било зимње добо Ос, јесене време Би Лг, јесене орање А, јуџарње млеко Мх, кокошиње месо ВО Т, кокошиње перо Ли, лебње брашно Се, леиње време Вр Лг Мх, леиње је добо било ВО, било леиње добо Ос, леиње јагње Са, некадашње жито Мх, садање време Ли, од ово садашње Радинце Рд, Средње брдо Бд П, средње домаћинство Мх Рд; кравље млеко Ба В ВО Ла Ло МК Мх Ос С, а подливало се сириште ели кравље ели овче Т, рибље брашно МК; говеђе месо Ба, говеђе месо В Ли МК, говеђе сириште С; гуиње месо Ба Кр Мх, гучење месо Т, јагњење месо Ку МК Рд Т, јагњење сириште Р, жарење месо Рд, јунење месо МК, овчење месо Ск, иилење месо Ба В Ло МК МО Мх Са Ш, иилење перо Ли, иловчење месо Т, ирасење месо Ло МК Т Ш, ирасење сармице Т, шелење месо МО Мх Р Т, шелење сириште Ш, хурење месо ВО Кр Ло МО Мх Са Т, хурење перо Ли; Бџије дете МП, козије млеко Ос, кокошије месо Кр М, месо кокошије Са; козје млеко Ба В ВО Ла Ло МК Мх, козје месо В Кр, иачје месо Кр; гуиче месо Ш, гуче месо ВО, овче месо Ба В ВД Го К Кр Ли МК Мх Рд Са Т Ш, овче месо К, овче млеко Ба В ВО Ла Ло МК Мх Ос С, печење овче Вн Се, овче сармице Т, овче сириште С, иловче месо Ли, иловче месо Ба Ш, иловче месо Ло Мх Са, иловче перо Ли;

бље Са, није народ знао за бље Кр, то време није бље Лу, у најбље добо Ла, то је најбље кад имате Мх, веће наше село Ос, за веће дело Т, месо пилеће ја највише јем Са, најздравије млеко Ло, најмасније млеко Ло, најмлађе моје дете Ву К, то је најоследње Бд, кокошије месо је најслађе М;

било дручке МО, сад је друшке Бд Гр Го Кр Ло, лше Кр Ла Лг С Се У Ш, млого лше ВО, није лше Ву Др МО Са, није ни лше Го, није било лше Би Мх П Р, ни ми лше било ВО, лше се живело ВД, лше му се пише ВД, путови су били лше Гр, нисмо лше претерали век Кр, немогуће да ти немаш школу Гр, дйшије Гр;

мде ал не ваља Лу, то е мое лично МО, мде време Лг, мје годиште П, мде дете Вр Кр, мје дете Ву Мх, мое дете Лу, за мје добро ДД, мде жито Бд, имање мје С, на мде место Ко, и ја легнем на мде место, а он лего на његово Ло, у мје оделбње ВО, све мде Са, немо ти да трошиш швде, ја има мде Ла, швде е да ву чеш, а мде е да с отимљем Лг, швде годиште Су, швде грожђе У, швде мишљење Лу, на швде место Ко, има нешто свде МК, свде ђубре МК, свде имање Се, свде место Би, у свде село Ла Се, свде чело ДД; па сад чије било не знам ДД, а ја не би дирула ни чије Са, све се знало које чије коло Ли, које село ВО, које село Се У, па бира које ће прасе Т, шта је било за онџ, за које У; копамо наше Са, да то буде наше Т, наше годиште Су, наше двориште У, наше имање Су, наше колено Су, наше пиће Ву, наше племе Т, наше село Вн Ос Су Т У, наше село Ли;

трије шрење годиште Гр, четрес шрење годиште Мх, шрење мушко Са, шрење родила Са, друго-шрење јутро ВО, шрење место Ло.

б) Примери с -о су у мањини или ретки:

врућо вино У, шућљо дрво В Р, шућселци Вн; јутро Божјињо Ли, леињо добо Бд, у задње ово време Ск, у оследње време Р; не живимо лшо Ву, није било лшо Ли Ш, то није лшо Ос; у шрењо колено Ку.

2. У Г и (А)сг. м. р. и Гсг. ср. р. старих меких основа:

а) *врѹћѣга* ДД, *данашњѣга* ми *дана* У, прет светог Николу *зѣмњѣга* Ли, очи светог Аранђела овога *лѣтњѣга* нашега Лг, *лѣшега* Вр, до *следѣшега* пута С, *срѣдњѣга* стања В, сас онога *срѣдњѣга* сина Са; уочи *Бадњег* дана Вр, то је било ко гњида *Бѣжѣг* Др, ловио сам *дѣвљег* голуба Ск, био без *дѣњег* вѣша Би, свѣ га об-уче, мѣсим, од вѣша *гѣрњег*, *дѣљњег* Мх, до *идѹшег* првог ВД, *јесѣњег* Кр, овога *лѣтњѣг* светог Аранђела ДД, славномо *лѣтњѣг* светог Николу Ло, *лѣшег* здравља Вр, *ѣвчег* мѣса К, до *послѣдњег* С, до *Срѣдњег* брда Бд, кот *срѣдњег* ми брата Др, из *шѹћег* сѣла Ли, ис *шѹшег* сѣла Ск;

код *млађѣга* сина А Кр Р Ш, оженила сам вога *млађѣга* М, а од *млађѣга* сина ѣмам двѣ мушкарца Рд, спава сас онога *млађѣга* Са, код некога *сиромашнијѣга* В, *сѣтарѣјѣга* Ло Су, млади неће да трпу *сѣтарѣјѣга* П, *сѣтарѣјѣга* поштовали смо П, сас овога *сѣтарѣјѣга* М, кот *сѣтарѣјѣга* сина Р С, имала сина *сѣтарѣјѣга* Се, ѣмо брата *сѣтарѣјѣга* У, ја сам имала *најмлађѣга* брата М, од *најмлађѣга* сина Ву, во-лео овога *најсѣтарѣјѣга* Ло, за *најсѣтарѣјѣга* брата Би, а имао сам тога *најсѣтарѣјѣга* стрица Т; немам *бѣљег* В, нема *бѣљег* леба Мх, свѣ лепше од *лѣшег* Ш, код *млађег* сина Ву, а ѣмам једног унука, *сѣтарѣјѣг* унука ВО, *сѣтарѣјѣг* сина МО, ѣмам од овог *сѣтарѣјѣг* једно женско Рд, *сѣтарѣјѣг* човѣка Т, од *шањег* материјала А, *чишићѣг* ваздука У, код *најмлађег* остѣо Ло, *најѣошиенијег* човѣка С;

мојѣга брата о стрица М, *мојѣга* брата МО, а ја питамо *мојѣга* тога брата Су, он ѣће д ѹбије *мојѣга* брата У, терали *мојѣга* дѣвера Др Са Ш, ко тога *мојѣга* зѣта Р, *мојѣга* комшију ВО, *мојѣга* кума Р, *мојѣга* мѹжа ЈКо, *мојѣга* мѹж вршник Ос, *мојѣга* оца брат Ло, *мојѣга* оца кућа Ба ДД, унука тога *мојѣга* оца пријатеља Лг, чувај *мојѣга* Рајка Рд, *мојѣга* сина гѣднште Ла, слика *мојѣга* сина Ос, то *мојѣга* сина Т, *мојѣга* стрица кућа Вр Кр, *мојѣга* унука син Др, Чѣду *мојѣга* Бд, ѣвај његов ѣтац *мојѣга* чѣека МО, тога жѣна, *мојѣга* шурака професора ВО, за тога *мојѣга* Вр, за *мојѣга* сина Т, за *мојѣга* Филипа Ла, за *мојѣга* чѣчу Ву, из *мојѣга* сѣла ВО, код *мојѣга* дѣвера сам ѣшла Ос, код *мојѣга* дѣде и код *мојѣг* оца Се, код *мојѣга* дѣду Р, био сам код *мојѣга* оца Лг, код *мојѣга* сина Са, био ко *мојѣга* сина Кр, на *мојѣга* Жѣлу ВО, од *мојѣга* дѣвера Вн, од *мојѣга* мѹжа Се, од *најмлађѣга* *мојѣга* сина Ву, сас *мојѣга* оца Вн, с *мојѣга* оца Р, са *мојѣга* човѣка М, да т изјѹри неки ис *ѣвојѣга* Ос, учио је он *ѣвојѣга* дѣду ДД, из *нашега* једног авиѣна С, поред *нашега* винограда Ву, ја зовѣм тога *нашега* комшију Земѹнац Се, шта је сѣмо из онога *нашега* краја (погинуло) Гр, код овог *нашега* Мѣлета Ли, *нашега* плаца Вн, кад затѣко онога Рѹса *нашега* Рд, оца ви *вѣшега* ДД, док немаш *својѣга* А, свѣки пѣти от *својѣга* МО, свѣка држѣва ѣма *својѣга* владѣра ДД; *мојѣг* дѣду Мл, *мојѣг* мѹжа Вн, *мојѣг* оца Мл Се, *мојѣг* свѣкра В, ти баш волиш овога *нашег* Др, из *нашег* сѣла В, код *нашег* комшије У, на вр *нашег* плаца Са, с *нашег* имања Се, ѣмао је свѣки *својѣг* пријатеља Бд;

кот *којѣга* домаћина А, прѣзник *којѣга* поштујемо свѣ Бд, за *којѣга* Бд, *свѣга* и *свѣчѣга* Бд, ѣма, сѣнко, *свѣга* и *свѣчѣга* Ла, имало се *свѣга* и *свѣчѣга* У; от *којѣг* то дрвета А;

те мѣли једнога, те мѣли дрѹгога, те мѣли *ѣрѣшега* Др, родила сѣ *ѣрѣшега* сина Са; и он ѹзме пушку и „дан“ једног, дрѹгог, *ѣрѣшег* Ло, ко *ѣрѣшег* Се.

б) Примери с *-о* у наставку веома су ретки: *дивљог* вѣпра Ли, *до крајњог* Ло, *најмлађог* Ш.

в) Забележили смо и два примера у којима је наставак *-ог(а)* замењен с *-ег(а)*: *от њишеничног* брашна С, *о њег* материјала његовога Ло.

4.148. Однос тврдих и меких основа код придева, придевских заменица и трородних бројева у Д и Лсг. не можемо утврдити будући да су ови падежи изједначени с Исг. и имају наставак *-им* (в.т.4.151). Факултативно и ретко могу се срести и наставци *-ом(е)* и *-ем* (т. 4.152).

4.149. Присвојни придеви на *-ев* и неке речи изведене од њих чешће чувају старије стање:

а) *ћ+ев*: *Ђорђевићи* Вр, *Ђурђевићи* Вр, *Ђурђевдан* Бд В Вн Лг Лу МК МП Ос Р Се, Млади *Ђурђевдан* Р, од *Ђурђевдана* Ли, учи *Ђурђевдана* МО, у *Ђурђево* ВД, о *Ђурђево* В, *Карађорђевић* Ло;

ж+ев: *мужев* браћ Се;

ј+ев: *Благојевићи*, *Змајевац* У, *Елесијев/Јелесијев* дан Бд, *Макавџев* вашар у Лозовику Мх, *Влада Миливојевић* Лг, *Чеда Милојев* С, *Милојевић* У, *орејева* (< *огѣ*) љуска МО, *орајевина* МО, *Ситаноев* Т;

љ+ев: *Васиљевици* К, био *краљева* гарда Са, у *краљеву* гарду ВО, *Милосављевић* МО, испод *Владѣ Милисављевога* Р, *Виду Пасуљеву* МК, от *Пасуљеви* МК;

р+ев: о *Токаревићи* ВО;

ћ+ев: на *Бедџићево* име Вр, *Нада* нека *Ђрићева* У, *Живковићев* У, на *Калѣнићево* У, *кућевни* М, неки *љоџићевац* ВО Лг, *љоџићевац* Ву, код *Љоџићеве* вџјскѣ Ли, *Недџићеве* паре Су, *недџићевци* С, *Нишићева* бѣра МО, *нишићевци* МО, *Панџићева* С, *Рајкићев* бунарић Бд, *Штокарџићев* отац Мх;

ч+ев: *јарчево* млеко Р, *нашу очевину* Се, од *дечеве* сестрѣ МО, на *дчево* место Р, *дчево* име Ш, *очѣву* кућу Ос, за *очѣву* мѣлос Су, *дчеву* сестру Би, у *Панчево* Ку, *Ситарчев* грѣб Се, *Ситарчев* грѣб У, *Ситарчево* имање Р;

ш+ев: кад је *кишевџија* година Рд, *крос Крушево* Ло, *Милошевић* Вр У, *Милошевици* Т, *Ракљашев* ђерам К;

б) *ћ+ов*: *Ђурђовдан* Лг;

ж+ов: *мужова* мама и тата Се;

ј+ов: у *Вујовиће* В, *змајовџија* Ли, *деда Миленџијова* кућа Мх;

љ+ов: *џријаџељова* кућа Са;

њ+ов: на *Трџињовом* брду Ло, *џигањовина* (врста дрвета) В;

р+ов: *Качаров* ДД, *орѣв* лѣс Вр, *Тѣдѣорова* субѣта Се;

џ+ов: *синѣџѣв* кѣш Ли;

ч+ов: бѣла *речѣџија* В;

ш+ов: ако бѣде година *кишовџија* Р, *Мѣлошѣова* жѣна Р, *мѣшовкиња* МК.

Наставци у косим падежима

Генијив (акузаџив)

4.150. За разлику од стања у пречанским говорима (Ивић... 1997:106–108), где изразито претежу краћи облици у Г(А)сг. м. и ср. р., у нашим говорима су присутни и дужи и краћи облици, а њихов однос (2:1) скоро је исти као и у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:268–9). Ареал ове појаве утврдио је наведени аутор.

Овом приликом навешћемо примере за *-ога* и *-ог*, а оне с *-ега* и *-ег* видети у т. 4.147. Наведене наставке код именичких заменица видети у следећим параграфима: *кога/ког* 4.131.1а и б; *некога/неког* 4.133 г и д; *никога/никог* 4.134а и г; *предлог + никога* 4.135; *свакога/сваког* 4.136г и д; *чега* 4.145.1а; *нечега* 4.145.1б; *ничега* 4.145.1в; *ичега* 4.145.1г.

1. Наставак *-ога*:

а) *Бѣлога* знѣш М, од *бѣлога* кукуруџа К, маљ *бѣлога* лѣка А, од *Бѣбановога* њспраћаја Мх, нећу да те водим *бѣлеснога* А, *бѣгарскога* рѣта Бд Ш, има сѣна *вѣликога* Вн, код *вѣлнога* доктора Вн, *Бѣжѣ Гиџинога* Р, ју, *гѣднога* баксуџа, Бд, ал сѣна нѣмаш *дѣброга* Лг, од *жѣјинога* В, Вѣту *Зѣрѣинога* Гр, од *Јѣљинога* сѣна Вн, од *Бѣре Јовѣинога* Ву, *Мѣте Јовѣичинога* млѣн Р, до *Жѣке Јѣвѣинога* Рд, *лѣпога* Кр, као *мѣлого* Бд, ал њн је радио од *мѣлого* у задруги Ло, до *Мѣлого* Ђскрса Мх, до *Мѣлѣиновога* тѣста маѣи Лн, испод *Владѣ Мѣлѣсавѣјевога* Р, *Мѣћинога* сѣна за трпали С, у кревету га мајка нашла *мрѣивога* Кр, маѣи га дѣнела *мрѣивога* Са, *невалѣлого* Вр, три грѣдѣ земљѣ од *нѣзнанога* грѣба ДД, а брѣта имѣла *нѣсѣособнога* Лг, из *Нѣвога* Сѣда А, имѣла сѣна *ожењенога* Са, ја сам имѣла ѡца *ѣјаснога* Р, Брѣне *јѣкојнога* сѣстра Ла, пита ме *Дрѣкчета Рѣјѣиковога* Мѣлѣанка ДД, *рѣчнога* дѣвера С, ѡко *свѣјѣога* Арѣнѣла Лг, и слѣвим *свѣјѣога* Јелѣсија Бд, за *свѣјѣога* Лѣзара Р, ѡчи *свѣјѣога* Нѣкѣле Ву, *свѣјѣога* Нѣколу Бд, слѣвим *свѣјѣога* Нѣкѣлу Р, *свѣјѣога* Пѣтра МО, на *свѣјѣога* Сѣву Бд, *свѣјѣога* Тѣму Го, ѡстаѣу по јѣдан ѣкѣв *слѣјѣога* вѣна Го, тѣ је ѡстаѣо од *сѣјѣорога* нѣрода Ву, имѣли смо и *сѣјѣорога* жѣта Гл, ѡ *сѣјѣорога* брѣшна У, имѣли смо пѣну кѣћу мѣса *сѣвога* Ла, тѣ од гѣвѣжѣја *шѣнкога* А, *шѣурскога* рѣта Бд ДД, са *ћѣравога* кѣња Р, од *ѣѣлого* вѣка У, ѡ *Црѣѣнога* крѣста Ш, од *ѣрѣнога* брѣшна У;

мѣга Бѣнета В, *мѣга* брѣта жѣна ВД, код *мѣга* свѣкра Рб, *мѣга* брѣтѣиѣа сѣн С, из *мѣга* двѣришта Кр, и њн зѣвне *мѣга* дѣвера Ск, *мѣга* мѣжа С, *мѣга* ѡца Лу, *мѣга* свѣкра В У, *мѣга* свѣкра ѡгац Ск, *мѣга* свѣкра сѣндук В, да *мѣга* сѣна глѣдам Ко, *мѣга* сѣна жѣна Ос, *мѣга* Чѣду Бд, до *мѣга* брѣта С, од *мѣга* брѣта Ко, за *мѣга* брѣта А ДД, за *мѣга* живѣта А, за *мѣга* стѣрца У, из *мѣга* мѣста ВО, код *мѣга* ѡца ВД, код *мѣга* стрѣца Лу, с *мѣга* сѣна П, с *мѣга* чѣвѣка У, бѣли Брѣну *шѣвога* дѣду ДД, *шѣвога* У, *њѣгѣвога* аћутѣнта ВО, с *њѣнога* мѣмка Се, свѣки *сѣвога* ѣзме нѣси П, као брѣта *сѣвога* Др, *сѣвога* родѣтеља Ш, и *сѣвога* муштерѣју лѣпо да дѣчѣкаш П, *сѣвога* празѣника Ло, и *сѣвога* сѣла Др, ал ја нећу њѣга да пѣстим *сѣмога* С, *кѣга* нѣсу

увãтили С, *кõга* дãтума У, ис *кõга* сèла М, *кõга* кõња *jà* *jà*шим, тãј мõра да побèди П, ис *кõга* сте мèста вñ Ву, ис *кõга* је мèста Др, а *jà* нисам била бãш *нèкога* здравља В, поминьу *нèкога* кума С, *нèкога* Лèку Лг, *нèкога* мãјстора М, Пãнту *нèкога* увãтили Вр, он је *узо* *нèкога* учитеља унуку ДД, од *овõга* Бõрè Вр, од *овõга* свèта Вр, и од *овõга* лèпши Ву, дèда вишлїи од *овõга* дèду Су, за *овõга* Тõму Вр, õни и *овõга* мрзу ДД, увãтите *овõга* Др, мãђи од *овõга* Са, па дї нãђе *овõга* У, *овõга* врсник ДД, *овõга* дõктора Ла, са *овõга* Жилета Кèцића тãстом С, од *овõга* комшије Са, *овõга* пуга В, за врèме *овõга* рãта ВО, и *овõга* рãта Лг, сãд ÿма *овõга* сина Ос, *иõга* В Р У, не пòзнаје *иõга* К, упãлили *иõга* кућу С, до *иõга* Гл, за *иõга* брãта о стрица Су, за *иõга* Љубу побèгне Гр, за *иõга* Мику Ла, за *иõга* мõмка Вр, за *иõга* мужа што сам пõшла С, ис *иõга* А, ко *иõга* ДД, ко *иõга* багрèма Вр, ко *иõга* дèвера Гр, ко *иõга* мõста Кр, на *иõга* Блãгоја ВО, на вр *иõга* А, о *иõга* А Гл С, једвã сам се отрèсо о *иõга* ВО, о *иõга* га бãш чува Вр, купио о *иõга* Са, о *иõга* је жита ВД, ÿма лèк о *иõга* ДД, тõ му била мукa о *иõга* М, о *иõга* грãда Бд, о *иõга* õца МО, о *иõга* сина Лу, ма нèма о *иõга* ништа Ку Лу, мãни се *иõга*, о *иõга* нèма ништа Ла, тõ нèма ништа о *иõга* С, око *иõга* дãна ВД, после *иõга* М Т, прè *иõга* дãна ДД С П, преко *иõга* крста Ли, преко свèга *иõга* Мх, мõја свãдба и *иõга* ми брãта Лу, *онõга* Су, *онõга* Бд, глèдам *онõга* што седи Вр Ло, пїтам *онõга* што га затворио ВО, он сачèка *онõга* кõј дође Мх, ел да убије *онõга* Гр, мї смо ушкопили *онõга* Рд, штїплїиш тї *онõга* онã тèбе Ли, *узе онõга* носãча У, он пїта *онõга* продãвца В, *õнога* Рãдета õтац Гр, *онõга* рãта ДД Ос, и штã је рãђено *онõга* рãта Т, *онõга* рãта била сам мãла У, дã л знãш *онõга* Цèлета С, до *онõга* Мх, д *онõга* дãна У, из *онõга* крпèжа ДД, ÿде кот *онõга* Р, код *онõга* човèка Ла;

тãт су убили *једнõга* Живана Лу, имãо комшију *једнõга* Ли, кõ ÿма *једнõга* кõња Бд, *узо једнõга* носãча Ву, *једнога* Гл, сãмо *једнõга* сина да оставиш кући Ла, *једнõга* смо дãли Се, *једнõга* иселио Са, за *једнõга* МО, код *једнõга* Ос, с *једнõга* дèвера Вн, *једнõга* бика Гр, через Бõре *једнõга* Вр, имãла *једнõга* брãта ВО, имãо *једнõга* брãта Ву Лг Мх, *једнõга* дãна Гр Р, *једнõга* дãна ДД Т, *једнõга* Нèмца ДД, *једнõга* Нèмца Ш, ÿма *једнõга* сина Са, *једнога* сина Р, *једнõга* сина Бд Др Су Т Ш, сви из *једнõга* суда Ск, а имãла сам *једнõга* ÿјца М, за *ирвога* Ла, *ирвога* смо отишли Се, код бунãра *ирвога* Вр, посе рãта *ирвога* Би, *другога* мужа МК, поздравише једãн *другога* Р, за *другога* човèка Ла, о *другога* Вн, једно о *другога* Ск, ко *другога* гãзде У, *чейвршõга* јула Ку Ла, *сèдмога* јула Бд В, двãјс *õсмога* ВО, мãрта мèсеца *десèшõга* Вр, *двãнãјсшõга* јуна В, *иешнãјсшõга* ВД, почèтком *дешнãјсшõга* вèка Вр.

Када се нађу две или више придевских речи у истој реченици, оне могу:

б) да се све јаве у дужем облику: па *живõга* мèту тунã, па га *живõга* испèкли Ву, тèбе првом дãо Бõг *лèйõга*, па те дãо *улнога*, па те дãо *госиõлубвиõвога* С, найђемо мї на *миршõга* *јенõга* В, као *мõга* брãта *рођенõга* Ла, од брãшна *сирмнõга* *овõга* Ба, затèкла сам *иõга* *мõга* дèвера Ву, са *иõга* *мõга* õчува МК, а *jà* викнем *нèкога* *нèгõвога* другã Лг, ако знãте *овõга* Кèсића, *овõга* што имã кафану У, влага од *овõга* зидã *лудõга* *Свеиõзаровõга* М, *овõга* мãлого бãба Гл, *мõга* *овõга* унука Ву, дãјте ми *иõга* и *иõга* Кр, õћу *иõга* и *иõга* мõмка С, за *иõга* *мõга* брãта П, за

шдога сѣарѣјега брата С, кат пѣс убѣше шдога мѣга брата С, та имѣвина шдога мѣга шурака ВО, а ја сам с онѣга мѣлога Са, имѣла сам шдога једнога дѣвера Са, Тома шдога једнога има Ло, шдога другога свѣкра Вр, те мѣли једнога, те мѣли другога, те мѣли шрѣнега Др;

в) да се једна јави у дужем, а друга у краћем облику:

од платна онѣг бѣлога Мх, јѣло се из јѣдног суда вѣликога Вн, вѣлим што имамо овакѣг зѣта лѣйого У, мѣраш и од ѣног детѣта мѣлога да зѣвѣсиш Ск, и да нас има мѣшорога свѣта, а шѣшавог Гр, око сѣиог Арѣнђела сѣѣорога Кр, после другога свѣтскога рѣта К, нѣког Драгѣ Сѣѣѣинога брат Лу, о шѣг материјала нѣгѣвога Ло, нѣгѣвога унука, шдог дѣде Ли, и ту кѣга нађу одрѣслог, ѣдма у рѣпство Т, свѣ се водѣла на нѣкога дѣду нѣиног ВО, убѣше нѣкога Дѣцу ѣоѣѣвог ДД, прѣимо од брашна овѣга сѣрмѣог Ло, ту убѣли Живојѣна, овѣга Драгѣиног Т, тѣ је овѣга снѣ, овѣг мѣга брата ДД, ти баш вѣлиш овѣга нѣшег Др, па тѣ је ѣвога мѣгѣг сѣна унука нѣгове ѣѣркѣ дѣте МО, ја имаю овѣга мѣлога унука Кр, па ка дѣје код нѣѣног зѣта, шдога Гарѣ Ло, куђа шдога мѣг дѣде Лу, ја ожѣним шдога мѣг сѣна С, шдога сѣна сам једнѣг имѣла У, онѣга најмѣлѣјог Ш, једнѣг адвоката шѣзнѣинога Ос, од шрвога рѣзрѣда до шѣслѣднѣг С;

2. Наставак -ог:

а) од бѣлог брашна Ба, бѣлог вѣна Ос, са Бѣлог бунѣра У, из бѣлог свѣта Гл, до Божѣиног пѣста В, да га глѣда онѣко бѣлесног Гр, позѣве бѣсанског Бд, из Вѣликог Орашја Бд, из Влѣшког Дѣла Кр, до Влѣшког Дѣла ВД, вѣјничког одѣла Ло, за Гвѣјзденовог ДД, Тома Данилѣвог Т, више Дѣчиног дѣла У, да пѣстимо дѣброг бѣка Т, за мѣн жѣвѣг Се, код јѣвног тужѣоца К, кѣселог купѣса А, от кѣселог тѣста Ко, штѣб Космѣјског ѣдрѣда Лу, с Крѣшѣвог дѣна К, сѣд има плѣца лѣйого МО, и рѣчка лѣйѣог Го, близу Мѣлог Орашја Бд, д идѣм код Мѣкиног дѣлапа Ло, ту се лѣуламо до мѣлог Бѣга Ск, ка што сѣд има чѣда нечѣђеног Вр, ван Нѣвог Сѣда А, из Нѣвог Сѣда К, из града Нѣвог Сѣда Ос, иза Нѣвог Сѣда МП, од Нѣвог Сѣда К, до Нѣвог Сѣда Т, за ѣдличног ѣченика ДД, от шрѣиног брашна Вн С, Мѣше Пѣриног Гр, Радѣшиног ѣца Мх, на рѣдног чѣвѣка Т, дѣтѣрали су топѣви рѣзног калибра ВО, од рѣзног материјала П, брата рођеног ВО, од ѣјца рођеног Вр, ако има рѣчног дѣвера А, свѣйѣог Арѣнђела Ву Ос Се, свѣйѣог Рѣнђела Го, славили свѣйѣог Рѣнђела Рд, на свѣйѣог Арѣнђела ДД Р, от свѣйѣог Арѣнђела Ли, о свѣйѣог Арѣнђела М, свѣйѣог Гѣурђа М, око свѣйѣог Илије Мх, свѣйѣог Илију ДД, за свѣйѣог Илију Мх, до свѣйѣог Јѣвана А Ли, на свѣйѣог Јѣвана Ла, за свѣйѣог Лѣмпију У, от свѣйѣог Нѣкѣле А, свѣйѣог Нѣкѣлу МО Рд Са, на свѣйѣог Нѣкѣлу Ли Мх, на сѣйѣог Нѣкѣлу Ло, свѣйѣог Пантелѣју Вн, свѣйѣог Сѣву Ла, сѣт славу свѣйѣог Сѣву Лг, на свѣйѣог Сѣву Гл, на свѣйѣог Стѣвана Ла Мх, за свѣйѣог Трѣвуна Ла, свѣчаног дѣна Би, прѣсѣдник сѣшвѣног ѣдѣора Лу, от шумѣра сѣровога А, сѣйѣиног лица Су, Мѣлана Сѣѣанѣѣоковог ДД, имѣла сам брата стѣвно сѣрѣогѣг Ск, од брашна сѣрмѣог Го, а колѣч од сѣрмѣог брашна Ос, не мѣже чѣек да ѣмре бре сѣђеног дѣна Са, ко Дѣшка Травѣрског Ли, ѣѣркиног унука ѣзо Ву, до ѣскрсног пѣста В, ѣѣлог вѣка у мукама А, има дѣктор ѣѣлог вѣка У, ѣѣлог вѣка Ш, ѣѣлог дѣна Гл, преко ѣѣлог дѣна Вр, преко ѣѣ-

лог лѣта Се, јачи су о *цѣлог* свѣта Лг, о *цѣлог* Скобáља Ск, *цр̀ног* ви́на МК, скўва *цр̀ног* дўлека МК, *Чѣдиног* дѣба Бд;

чўвај *мѡг* Љубишу Рд, *мѡг* оца Ба МО, *мѡг* оца Ку, *мѡг* Рáдета Мх, *мѡг* свѣкра В, *мѡг* свѣкра Го, дѡ Бога *мѡг* У, за мўжа *мѡг* П, иза *мѡг* сѣњака Гл, код *мѡг* дѣвера Го Мх, код *мѡг* оца Гл М МК МП, код *мѡг* свѣкра У, код *мѡг* ўјака Мх, поред *мѡг* Живѡрада Мх, с *мѡг* оца Су, ис *швѡг* винограда У, ко *швѡг* гáзде П, о *швѡг* самстри́ца добио Би, *швѡг* тáту Ко, *његѡвог* оца грѡб Вн ДД, *њѣног* мўжа Вн, *њѣног* сина В У, ѡна вѡли *њѣног* сина Ос, за *њѣног* живѡта Кр, код *њѣног* оца Ло Мх, код *њѣног* оца В, за *њѣног* унўка Су, убиѡ *сѡг* сина Ла, *овѡг* пива Гр, *овѡг* Миће Штокарѣна жена Мх, од *ѡвог* извѡра Вн, с *ѡвог* дѣду Ко, био *шѡг* дѣду Бд, рѡдбина *шѡг* дѣтѣта Мх, донѣсемо *шѡг* зѣца МП, *шѡг* пријатеља Мх, *шѡг* терѣта Вр, ис *шѡг* сáндука К, ис *шѡг* чáнка Вр, ко *шѡг* пѡтока Су, *шѡг* печѣња А, ѡма га ожѣнимо *шѡг* Ла, о *шѡг* ВО, ўмро о *шѡг* Лу, око *шѡг* бакрáча А, *онѡг* Ш, *онѡг* учѣтеля ВО, вѡлим да глѣдам *онѡг* Ву, *онѡг* Словѣнца Т, из *онѡг* краја У, мáло дáље од *онѡг* дўта Лг, с *онѡг* унўка Ко, *нѣког* зѣта У, из *нѣког* тѡпа ВО, код *нѣког* Брѣне К, од *нѣког* пешки́ра С, од *нѣког* плѣка Мх, йде с *нѣког* чоѣка Вн, от *кáког* др̀вета А, *овакѡг* зѣта У, *шакѡг* сина Ко, да помѡгнем *свáког* Т, *свáког* дáна ВО Т, йма да те бїје *свáког* дáна Гр, *свáког* мѣсеца У, *свáког* прáзника Мх, *свáког* свѣтка Мх, д идѣ и *свáког* сѣла Ос, јá вѡлим *свáког* човѣка Т, бáш на њѣга *сáмѡг* Бд, њѣга сам *сáмог* оставила тáмо Се, до *сáмог* косйла Ли, и кад га *сáмог* осѣчем Мх;

једнѡг дáна Мх, *једнѡг* дáна Рд, бѡгами *једнѡг* Ла, *једнѡг* двá зѣца К, *једнѡг* Нѣмца К, и њѣга *једнѡг* йма МО, *једнѡг* сина В Ос, ймам *једног* сина П, йма ѡна двá сина, *једнѡг* одѣљен на дрўм Са, *једног* издáјника Ли, *једног* убила кѡла Су, *једног* човѣка Кр, йма мушкарца *једнѡг* Бд, убили ми *јѣног* С, за *једнѡг* мѡмка Ск, из *једнѡг* патрѡна Ск, из *једнѡг* сѣла С, од *једнѡг* оца У, од *једнѡг* нѣта А, од *једнѡг* ѡшкa Мх, *Првог* маја Р, уочи *Првог* маја Мх, једнѡ *дрўгог* вўчѣмо Ли, *дрўгог* кѡња В, *дрўгог* рáта ВО, *дрўгог* фѣбрувара В, за *дрўгог* Др, за *дрўгог* човѣка П, из *дрўгог* сѣла Бд, ко *дрўгог* Мх, о *дрўгог* човѣка Мх, *чѣтвѣртиг* апри́ла Вн Ло, *шѣстиг* маја Ба Вн С, *сѣдмог* јáнуара Гл, *сѣдмог* јáнуара Мх, *ѡсмог* áвгуста ВО, *чѣтвѣртиг* октѡбра Мх, *дѣвѣтнáјстиг* фѣбруара В.

б) Ако се јаве две придевске речи у реченици, не мора дођи до стилског разједначавања, већ остаје краћи облик у оба случаја:

од *бѣлог* брашна, *сѣр̀мног* МК, нећу да бру́кам *нáког* *лѣног* мѡмка Бд, имáли смо *једнѡг* *лудог* пѡтпоручника Ли, вѣнци и за *млáдог* и за *сѣя̀рог* Ос, *ѡног* су човѣка *мр̀твѡг* сарáнили У, што *овѡг* *йўстиг* лѣка не мѡж да се нађе Гл, слаavimo *лѣшњег* *свѣшѡг* Никѡлу Ло, *овѡг* ѡћу, *овѡг* нећу Вн, *овѡг* ѡћу, *онѡг* нећу Гр, а тѡ е *шѡг* *мѡг* дѣвера ћѣрка Кр, имáо је *шѡг* *једног* сина Би, па баци на *шѡг* *мѡг* унўка У, тѡ је *нѣког* *звáног* Мурѣ жена Мх, *Првог* *свѣйског* рáта Би, за врѣме *Првог* *свѣйског* рáта ВО, *йѣшѡг* *дѣвѣтиг* дѣвестѡ дрўге Т.

Датив и локатив

4.151. Код придевских речи м. и ср. р. у Д и Лсг. и иза тврдиx и меких сугласника скоро је свугде уопштен наставак *-им*:

1. *Датив*

а) иза тврдог сугласника:

и ја кажем *Белим* М, у прѣкиду је *јаким* срце Го, мајка ми је умрла као *мла-дѣм* Би, *малим* детету дае Се, *Нациним* деди Р, *очним* лекару Др, *јокојним* У, *пи-сао* *шурским* цару Ли;

а *шѣм* брѣту *његѣвим* Стоја је било ѣме Ло, *његѣвим* брѣту МП, исплетѣм чарапе детету *његѣвим* Вн, и он каже *његѣвим* колеги Ко, сину *његовим* Бд, *шѣм* *његѣвим* сину Вн, он је рѣко *његѣвим* сину М, а ја *кам* *његовим* љјаку Бд, *пришѣо* *нѣким* богаташу ДД, био *нѣким* човѣку дужан Мх, и умѣм да причам *никим* Рб, *нѣ-ће* *нико* *никим* ништа да плаћа Мл, и *сваким* говѣчету даш Вл, *сваким* детету А, *сваким* си морао да даш Рб, *нѣ* да глѣдате *овѣм* кѣћу, *нѣ*ћете *онѣм* да глѣдате кѣћу В, *овѣм* кѣћа, *онѣм* кѣћа Ву, и *овѣм* ћѣрка и *онѣм* ДД, *праву* кѣћу *овѣм*, *онѣм* У, ја *дам* јаје *овѣм*, *онѣм* Др, затѣ *овѣм* говѣрим ДД, онда *овѣм* да врши операцију ДД, *овѣм* зѣт ДД, а *овѣм* дошаѣ *нѣки* дрѣг Ли, *ѣт* *овѣм* сѣме Славѣша, каже *овѣм* што там наређѣва Ш, *ѣвѣм* детету Бд, *ѣвѣм* било двѣ године МО, *ѣвѣм* ѣмладини Бд, *ѣвѣм* сину МО, ја сам *овѣм* човѣку рѣко ДД, и она даѣла кошѣљу *шѣм* да урва ДД, он опсѣје *шѣм* маѣтер К, даѣ *шѣм* М, препѣло *шѣм* што е у Смедерево, а *онѣм* је... Са, а *шѣм* брани Кр, да *шѣм* брѣту Ло, казѣ *шѣм* газди, Лѣки *нѣким* Пантелѣјићу С, *шѣм* грѣбару С, *шѣм* дѣди Лг, *шѣм* дѣчку Вр, да жњѣду ѣвас *шѣм* зѣту Кр, *шѣм* ка-сапину У, а ја причам *шѣм* момку С, рѣд *шѣм* мѣјим момку Са, *шѣм* нареднику Ло, а овѣ ми *шѣм* паѣторку жѣна Кр, кажем *онѣм*, *шѣм* Пѣрићу, *шѣм* мѣјим зѣту У, *шѣм* пѣкојнику Бд, *шѣм* пѣтесу Су, прѣдали *шѣм* секретару Лу, и ми кад прѣбли-жимо *шѣм* сѣлу Ли, *шѣм* сину С, *шѣм* унѣку М, да дам *шѣм* човѣку С, *шѣм* *њѣним* чоѣку У, и он *шѣм* Шандору каже Ло, онѣј пѣмогне *ѣнѣм* Бд, а *онѣм* тѣ се чинѣло долѣко Вн, тѣшко *онѣм* што погѣно ДД, *онѣм* успѣло ДД, *онѣм* је баш тѣшко К, отѣшо да врши *онѣм* Кр, онѣј прѣдо *онѣм*, онѣј *онѣм* Ку, *нѣћу* да газим *онѣм* кѣло Ла, ја вѣља *онѣм* Ло, тѣк *онѣм* *нѣма* свиња дебѣла, тѣк *онѣм* *нѣма*... Ло, док врнем *онѣм* шта мѣн оѣтане Лу, *онѣм* дѣлиш Ос, пѣднесе *онѣм* и она ѣдари пѣчат С, фѣла *онѣм* кѣ е тѣ урадио С, и *онѣм* да оѣстави Т, да кажете *онѣм* У, *онѣм* *бѣлим* брѣт Р, дај мало *онѣм* брѣту Ла, *онѣм* детету даш, *онѣм* Т, тѣ ћу *онѣм* дѣктору да кажем Лу, лекаѣ погрѣши па да онѣ листу *онѣм* здрѣвим, а *онѣм* бѣлесним оѣтане код ѣѣга М, *онѣм* *малим* Мх, кат прѣђе врѣме *ѣним* раду Рд;

ѣна *јѣднѣм* не да да сѣса Вн, *јѣднѣм* било двѣ нѣдеље, *јѣднѣм* трѣ ДД, *јѣднѣм* казала Живадину, *Шациним* ѣцу ДД, *јѣднѣм* кѣћа сѣ ко дрѣма, а *овѣм* ѣвдѣ ѣма ... Лу, даш *јѣднѣм* пѣт, *дрѣгим* пѣт МО, мѣту и (им) онѣ круне на главу и *јѣднѣм* и *дрѣ-гим* Мх, *јѣднѣм*, *ѣшѣм* у Београд, *нисам* праѣла свѣдбу Ос, па запѣлим *јѣднѣм* слѣ-му Р, тѣ свѣ *јѣднѣм* оѣтаје, а тамѣ *дрѣгим* правимо Се, *јѣднѣм* домаѣинсту Р, *јѣд-нѣм* Ђулићу М, *јѣднѣм* мајѣтору А, ја сам *јѣднѣм* официру носѣо барѣк К, и ѣна је *јѣднѣм* пукѣвнику ћѣрка бѣла ВО, пѣла *јѣднѣм* сину, пѣла *дрѣгим* Ос, дам *јѣднѣм* и *дрѣгим* сину Кч, да дам *јѣднѣм* човѣку дар С, свѣ шта трѣба *јѣднѣм* *жѣвим* човѣку свѣ *имѣм* Су, даји *дрѣгим* наѣпола, *онѣм* те *онѣм* А, ја тѣ дам *дрѣгим* Мх, плаћаш *дрѣгим* Бд, *дрѣгим* *нѣћу* (продати) него тѣбе Ву, прѣжила *дрѣгим* Ла, да би дошло бѣјже *јѣдно* *дрѣгим* Бд, *јѣдно* *дрѣгим* У, *јѣдно* прѣма *дрѣгим* Ли, *јѣдан* *дрѣгим* Ли;

б) иза меког сугласника:

овим *млађим* сину МП, тим *млађим* С, дао сам сину, овим *најмлађим* Т, према *садањим* Ли, *средњим* браћу Ло, праила сам свадбу тим *средњим* Са, да тим *старијим* браћу Ву, овим *старијим* Ву, и ја дам тим *старијим* сину С, њим *старијим* сину У, *најстаријим* Т;

(Јеси правила костурницу твом човеку?)- *Кђјим* Го, *мђјим* браћу ћерка Вн, а ја *мђјим* браћу кажем М, ко е *мђјим* браћу упалио свећу П, а ја кажем *мојјим* браћу С, *мђјим* деверу Вн, а ја *мђјим* деди дам дизгине Ло, *старијим* *мђјим* детету К, *мђјим* детету Са, *мђјим* зету ДД, *мојјим* куму МП (Ердељановић 1951:94), а ја Мики *мђјим* кажем Се, свастика моа, сестра *мђјим* мџу ВД, *мђјим* мџу Ву Мх Ос, она је била *мђјим* мџу стрйна С, причо *мђјим* мџу У, *мђјим* оцу Вн Го, да *мђјим* оцу објаву Лг, каже *мђјим* оцу В, нареди *мђјим* оцу Бд, казала сам *мојјим* пријатељу С, тим *мђјим* свекру А, *мђјим* свекру У, *мојјим* сину Др Ла Мх, ја са(м) *мђјим* сину дала подушину Ло, *мђјим* стрицу Лг, тим *мђјим* ујаку запали дреш Ку, *мђјим* ујаку Мх, и тим *мђјим* унџу Вн, дам *мђјим* унџету Се, рођен брат о тетке *мђјим* чичи Ву, а ја *мђјим* чичи нисам мећала Ву, а *мојјим* човеку то додијало ДД, направви једним *мђјим* шураку ВО, *ивојјим* оцу ДД, кажи *ивојјим* оцу Лг, *нашим* команданту С, јавља *нашим* краљу Ло, тим *нашим* појинку Вн, тим *нашим* рођаку Вн, да остаиш тим *мђјим* сину другим, *ирёјим* Ла;

2. Локациив

а) иза тврдог сугласника:

на *бџим* коњу С, у *Бџим* Потџу Др, ја сам била у *бџним* газдалџу, али у правом *сељачким* С, на *неким* *вџеликим* *вашару* ВО, у *вџеликим* друшту Кр, на *вџеликим* пању А, у *Влашким* Дџолу ВД, у *воденим* жиџу, на *воденим* печату, њим жиџу Бд, по *госиџким* Ли, у *иџим* *земљаним* лонцу ВО, у *иџим* правцу Ку, у *космајским* одреду изгинуло млого наши Ли, у *Малим* Гају С, у *Малим* Орашју МО, у *Мићиним* забрану ДД, *мушким* (унџету) трећа година, а *жењским* нема још година Бд, у *Нџвим* Саду ДД МО Ос, у *Обраџовим* тавану Др, у овџе *ијаланаџким* срезу С, у *ијанчевачким* рџу С, у *ијараџним* одељу К, у *Равним* Гају МО, о *свећим* Аранђелу МО, ја се оженим по *свршеним* раџу ДД, по *сељачким* Ли, на *солунским* фрџнту Ли, по *стиџрим* *ословљавању* Бд, на *стиџраџарским* мџсту Ло, у *џџлим* народу Лу, у *иџим* *џџлим* Луњџвцу Лу, у *џџлим* сџлу Ву, по *џџлим* сџлу Гл, у *џџлим* сџлу Рб, на *Црџним* крџту А;

то у *негџвим* плаџу Кр, по *њџним* Ли, у *њџним* аџтару Т, доџу о *неким* празнику А, ко у *неким* ладњаку А, на *сваџким* те коџраку Бог прџтио С, на *сваџким* пуџу С, по *свиџм* крају имџло Гл, по *овџим* посе кад је дошло Лу, п *овџим* времену МО, кад идеш по *џвим* сунцу Гл, у *овџим* се не слажемо Лу, у *овџим* бунару МП (Ердељановић 1951:94), у *овџим* времену С, у *овџим* крају Ли, на *иџим* Ш, на *иџим* два дрџвета А, на *иџим* се изгледа и стаџло ДД, и тако је то прџшло на *иџим* Лг, на *иџим* *вашару* ВО, на *иџим* коњу Ли, на *иџим* *џглаву* У, штџ се ти брџнеш о *иџим* К, о *иџим* сам одрасла Мх, нисам ишла по *иџим* ВД, по *иџим* Гр, по *иџим* се знаџло Ли, ја по *иџим* ти сџ то прџчам Ли, не слажемо се по *иџим* Лу, по *иџим* *воћњаку* МП, по *иџим* Тџрџину Вр, у *иџим* смо бојџили паџмук А, сџдџим и у *иџим* дан прџђе МО, у *иџим* сам га оженила С, у

*и*и́м базéну А, у *и*и́м врéмену ДД Ли, у *и*и́м гра́ду В, у *и*и́м дoживљяју Лг, у *и*и́м ко́лу С, у *и*и́м конoпцу Мл, у *и*и́м кра́ју Кр, у Лу́њевцу *и*и́м Лу, у *и*и́м мли́ну Ли, у *и*и́м на́роду ВО, у *и*и́м ра́ду Ло, у *и*и́м ра́ту Бд, у *и*и́м увере́њу С, на *о*и́м ора́њу Лу, те́раду п *о*и́м жи́ту Лу, по *о*и́м oбичају Кч, у *о*и́м врéмену ВО Ос, у *н*и́м врéмену Лг Ли, тo у *о*и́м ра́ту Лг;

у *јед*нíм вагoну Мх, у *јед*нíм кyфeру војни́чким ДД, у *јед*нíм пyку Бд, у *јед*нíм трлу ВО, ја сам се у *п*рвíм свéйтским ра́ту родио К, на *д*рyгíм мeсту С, на *д*рyгíм спрaту Ли, остала у *д*рyгíм ста́њу С, на *чeтвр*тíм спрaту Гр, у *осам*на́стíм пyку био Лг;

б) иза меког сугласника:

при́чам ти као *сво*јíм чеду Ду;

на *бo*љи́м мeсту С, на *зo*рњи́м ка́мену А, у *з*и́мњи́м врéмену Ли;

ка́ко у *ко*ји́м пакéту К, у *ко*ји́м кра́ју Рб, у *мo*ји́м живoту ВД, ја шта зна́м, ја сам о *мo*ји́м живoту испри́чала Мх, у *мo*ји́м кра́ју А, у *мо*ји́м кра́ју Рб, по *мo*ји́м стáрим oбичају Кр, на *мo*ји́м тавáну Др, по *швo*ји́м шаблoну Ли, у *на*ши́м áтару Бд Кр, у *на*ши́м áтару Ву, да йде широм по *на*ши́м М, у кра́ју *на*ши́м Гр, у овим *на*ши́м кра́ју Ли, у *на*ши́м кра́ју Ск, п *о*и́м *на*ши́м oбичају С, у *на*ши́м пyку Бд, у *на*ши́м рáзреду Рб, у *на*ши́м сeлу Бд Ли, у *на*ши́м сeлу Рб, по *в*аши́м наређе́њу Лу, о *сво*ји́м сeлу Мл, йма, реко, нeчeга у *св*áчим ДД;

у *п*рвíм, у *п*рeћи́м рáзреду К.

Питањем порекла наставка *-им* у Д и Лсг. м. и ср. р. заменичко-придевске промене бавили су се многи лингвисти нашег језика, али проблем до данас ипак није решен. Преглед и коментар различитих идеја о пореклу овог наставка в. код Ивића... 1997:120–122. Аутори на крају закључују (стр. 122) да су једино извесне следеће констатације:

а) Наставак *-им* прво се јавио у локативу, а потом у дативу.

б) Ово јављање је условљено општом тенденцијом једначења ова два падежа.

в) Једначење је пак подстакнуто стањем у именичкој промени.

У овој студији (стр. 114 и 118–20) одређен је и ареал ове појаве, која је углавном типична у Ш-В и С-В говорима. Овome ћемо додати и говор Качера (Д. Петровић 1999:391) у којем је *-им* редовно у ДЛсг. м. и ср. р. Наша грађа је потврдила давно костатовану чињеницу да је овај наставак консеквентан у говорима с кановачким акцентом (в. код Реметића 1985:272). Такође је битно истаћи да је наставак *-им* подједнако фреквентан и у Д и Лсг., што свакако сведочи о старини наведеног синкретизма. У неким говорима, као нпр. у драгачевском, (Ђукановић 1995:140) он је чешћи у локативу, дакле у падежу који је први захваћен овом променом. Ово потврђује и грађа из наших старих споменика (Примере и литературу в. код Ивића... 1997:119–20.

4.152. Забележили смо и мањи број примера с наставцима *-ом*, *-оме* и *-ем*:

1. Наставак *-ом* бележимо и код придева, и код заменица и бројева:

Датив:

Милићевом оцу ДД, према *Панчевачком* мосту Вр;
мом мужу Ј, *мом* сину Ла Ш, купио *шом* полаженику дар Су, *овом* није до-
 бро МО, *шоломком* народу А;

ми једно *другом* помажемо В, то није смело једно *другом* да каже Гр, једно
другом Лу, и *једном* и *другом* У, оста то *другом* Мх;

Локатив:

у *Великом* Орашу Т, у *Малом* Гају Ба, на *Мачковом* камену Ло, радио је био
 у *Новом* дому Мл, онда сам био у *сељачком* ВО, ја сам била у *срском* одбору Др,
 на *Трешињовом* брду Ло, у *целом* свету Мх;

у *сваком* је селу посебан и говор МО, још нисмо мирни по *свом* месту МО, у
неком трчању Гл, на *неком* мосту Ра, о *шом* нешто причо Ос, у *шом* Т, у *шом* вре-
 мену МО, у *шом* делу У, добио вероватно име по мајдану *шом* У, *идо* *шом* потезу
 Бд, у *шом* стубу А, у *шом* читању МК, у *оном* времену МО, у *оном* оцаку Др;

у *једном* крају Мл, у *једном* троуглу Мл, увек сам био на *првом* месту Ск, о
Првом свештском рату ВО, у *шом* *првом* свештском рату ВО, у *другом* оделују С.

2. Наставак *-оме* забележен је само код заменица и бројева у западнијем де-
 лу испитиване зоне:

Датив:

ја кажем *моме* брату Ко, давали смо млеко *овме* Николи Димитријевићу
 Ву, *шоме* човеку Ко, то ја могу да кажем *свакоме*, није само једном Др;

то сам подавала *другоме* П, *једном* долази мајрица Т;

уп. и није добро *овиме*, није добро оним МО, радује се *шиме* Бд;

Локатив:

у дугу *некоме* Вр, у *овоме* паланачким срезу С, о *шоме* ДД, по *шоме* је доби-
 ло име У, по *шоме* се познаје Ск, у *шоме* после долазу поћани за њом Бд.

3. Наставак *-ем* је обичнији код заменица и у севернијим пунктовима:

Датив:

мојем брату Вн, *мојем* деверу Су, то је *мојем* мужу фамилија Вн, каже *мо-*
јем оцу Р, *мојем* свекру Су, *мојем* синовцу Су, ја кажем тим *мојем* унуку Вн, *мојем*
 човеку Вн, дођу у једну кућу *мојем* неком стрицу Су; *најстаријем* унуку Вн;

уп. и: *њојем* стрицу кућа Вн, колиба ди је била тим *мојим*, *овем* *посинку*
 Вн, ел има боје *шѐм* душѐту Ш.

Локатив:

у *нашем* атару У, у *нашем* времену МО; у *крајњем* случају ДД; у *шрѐнем*
 разреду Би;

4.153. У Д и Лсг. ж. р. придевско-заменичке промене срећу се наставци *-ом*
 и *-ој*.

1. Наставак *-ом*:

Дашив:

младом жени П, летос је био *Илином* снаји девер МП (Ердељановић 1951:93);

мјом баби Ли, ја сам *мјом* деци дала Гл, *мојом* деци сам дала Вл, *мојом* жени заболело око К, жени *мојом* У, рекла *мјом* свекрви Гл, дала сам *мјом* ћерки ВД, да кажем ја *моом* свекрви Ду, *мјом* баби МО, *мјом* мајки БД, причала *мјом* баби њена баба Ву, *мјом* деци Ла, и каже *мјом* зави В, казали *мјом* матери Вр, и ја кажем *мјом* матери Мх, *мјом* свекрви погину тај мој свекар Ву, а ја кажем Бранки, *мјом* свекрви Се, *мјом* сестри не рече Мх, шара *мјом* снаји Ли, причала сам и *мјом* снаји Мх, *мјом* ћерки А БД МО, ја кажем *мјом* унуки Вр, кажи ти том *швојом* баки Мх, ти знаш да ти је пут *швојом* кући Гл, *швојом* Злати С, дао *његовом* ћерки Ба, били у подима *њеном* тетки *неком* Кч, *нашом* мајки прода П, фала *нашом* управи БД, свако мора де *својом* кући МО, сваки *својом* кући С, одлази *својом* кући Вл, сваки *својом* кући оде С, и *сваком* крави се окачи на рог Мл, *сваком* овци даш Вл, па *сваком* попадији да правимо Мх, он је спремио *сваком* унуки по двајз дуката В, нареди он *неком* жени да нам кува ручак Ду, и *овом* Десанки Мх, *овом* женском да Др, *овом* породилји Др, ал дао *овом* сиротинки Вр, дала сам *овом* мој унуки Ш, и она каже *шом* баби Мх, баба *шом* девојчици Станици Павић С, ја сам била *шом* деци већи пријатељ нег она Ла, и кажем *шом* Мири Мх, оно дођу недељом *шом* *мјом* *сипаријом* сестри другарице Ву, морала сам *шом* *мјом* сестри да певам Гл, *шом* снаји МО, докле да прету *шом* Србији БД, према *оном* војски Ли, *оном* Душанки ДД, тешко *оном* Души БД, и причај *оном* цандамерији да ти Бебејић узо паре Вр;

правио још *једном* сестри Кч, оставио пола *једном*, пола *другом* ћерки Ву, ћеркама сам ткала и *једном* и *другом* П, *једном* сам дала шес ћилима, а *једном* осам (ћерки) Др, ја поднесем *јеном*, каже иди код онџе, ја отиднем код онџе, каже иди код онџе К, а она ту причала да умрла *једном* жени ћерка ДД, а *другом* кући ишли и музли (Швабе краве) Гл;

Локашив:

на *албанском* граници Ра, на *Бежанском* коси били топови С, он је радио у *београдском* станици Гл, у *бившом* Југославији ДД Др, у *богашом* кући Др, у *Великом* Крсни БД, у *Великом* Крсни К, у *великом* офанзиви БД, у *великом* соби Др, у *великом* соби седџи Кч, у *шом* *великом* соби смо славили Кч, на *шом* *великом* шипки А, у *Врњачком* бањи Др, у *десном* страни БД, у *домаћинском* кући је била Ду, у *домаћом* кући Др, на *зеленом* трави А, он је био у *коњичком* гарди С, на *Кривом* липи Ра, у *кућном* заједници СМ, у *Луцином* кући С, у *месном* заједници К, по *најгђором* зими БД, на *последњом* регрутацији С, у *ирейорученом* писми А, у *селањском* *радном* задруги С, у *Сремском* Митровици Кч, у *сипаром* Југославији Вн, као што је био под *сипаром* Југославији Лу, били смо у *сипаром* кући Кч, умрла у кући *сипаром* С, у *ужом* породици Ду, у *циганском* торби Кр (Ј. Ердељановић 1951:93), у *школском* авлији БД;

у *мојом* кући К, у *мојом* кући С, у *мјом* кући С, на *мјом* глави А, у *мјом* њиви С, у *мјом* руци МО, и ја седим у *мјом* соби Лу, ка ти немаш онџу у души *швојом* Мх, да имаш у *швојом* кући Гл, седе у *швојом* кући Др Ли, у *његовом* авлији Ли Су, у *ње-*

говом њиви Бд, да седи у сѐби сáмо њѐном МО, у њѐном фамѝлији Гн, у *нашом* áвљији ДД, по *нашом* кóмáнди Бд, у *нашом* имѐвини СМ, у *нашом* околѝни СМ, у *нашом* парѐкији Кч, у *нашом* фамѝлији Рб, у *нашом* ђвде фамѝлији Ра, у *вашом* вѐјски С, у *вашом* сѐби С, у *њином* кўћи Бд, у кўћи *својѐм* А, у *свѐм* áвљии А, по *свѐм* вѐљи А, на *свѐм* кашѝчици А, бѝли мѝ на *неком* свáдби Ра, у *којѐм* је сѐби Срба спáвѐ Др, кафáна у *којѐм* смо седѐли К, кáко је у *кѐм* држáви Лу, и у *свáком* бáшти А, у *неком* рўпи МО, заборáвила сам и кат сам се створѝла н *овѐм* зѐмљу У, по *овѐм* зѝми ДД, у *вѐм* кўћи Др, у *онѐм* кўћи Др, у *овѐм* мѐм старудѝи Др, у *ђвѐм* стáром кўћи МО, у *овѐм* нáшој фамѝлији Мл, у *шѐм* влáди Мл, у *шѐм* брвнáри ВД, на *шѐм* врзѝни Ј, и јá седѝм тўна по *шѐм* дрвни, нѐки шўмáр (храст) МО, у *шѐм* књѝги К, нѝсмо бѝли у *шѐм* књѝги Мл, у *шѐм* кўћи П, у *шѐм* мѐм кўћи ВК, у *шѐм* њиви је сáд багрењáр Рб, у *шѐм* Сѝнаји Бд, презѝмимѐ у *шѐм* сѐбици Гн, сáд ми сѝн у *шѐм* сѐбици Гн, на *шѐм* слáми С, на *шѐм* слики ДД, у *шѐм* сѐби А Др, у *онѐм* аљѝни Др, у *онѐм* лўски Ду, да бђдеш тѝ у *онѐм* рáдњи, а јá у *дрўгом* Ду, н *онѐм* слáми А, н *ђном* шўми Бд; да ти причáм о *мѐм* зáви Рб, о *шѐм* полѝтики К;

на *једнѐм* крáви Ра, двѐ кўће у *једнѐм* áвлии, а у *дрўгом* тáм áвлии кўћу на-
прáвили и једнў згрáду В, у *једнѐм* аљѝници дђђе Кч, у *једнѐм* канцелáрији К, се-
дѐли у *једнѐм* клўпи Ра, тѐ је бѝло у *једном* кўтији вѐликом Гл, седў у *једнѐм* лепѐ-
ти Ду, у *једнѐм* њиви мѐјѐм тáмо МО, у *једнѐм* сѐби и у *дрўгом* сѐби Бд, у *једнѐм*
сѐби Др Ду, у *једнѐм* сѐбици мáјка и ђтац, у *дрўгом* сѐстре Ра, у *једнѐм* сѐби смо
ноћѝли Ду, ђна лежѝ у *једнѐм* стáји, јѐтрва у *дрўгом* стáји А, у *дрўгом* зѐмљи Кч, у
дрўгом мали Кр (Ј. Ердѐљановић 1951:93), у *дрўгом* сѐби Др, у *дрўгом* стрáни А, у
шѐстиѐм гђдини ВД, у двáјс и ђсмом гђдини добѝо унўка ДД; у *двѐхиљáдишѐм* гђ-
дини СМ;

2. Наставак -ој:

Дáшѝв:

напишем *бáнској* ўправи Т, *бугарској* краљѝци Ли, *Пеѝћевој* жѐни Лг, *Фрў-*
шкој гђри МО, јá сам прáвила *цѐлѐј* маáли и колáчи и тђрте Са, а мўзика свѝра *цѐ-*
лѐј пўблики Лг;

мѐјѐј бáки У, удáрио сам јá и спѐменик и мѐне и *мѐјѐј* жѐни ВО, и вѝше *мѐ-*
јѐј кўћи нѝсу дђшли Гл, причá *мѐјѐј* мáјки Гл П, ишáо сам *мѐјѐј* сѐстри Ло, дáлá
сам *мѐјѐј* Слáвици сўкњу Ск, јá кáжем *мѐјѐј* снáји М, *мѐјѐј* ћѐрки Вр, врát се кўћи
швојѐј А, пѐсле дошáо *нáшој* кўћи С, *њиној* кўћи Бд, свáки *својѐј* кўћи Мх, јá кá-
жем *ђвој* жѐни Ко, јá сам ўшла *овѐј* шѐвј жѐни Лг, а *овѐј*, *шѐј* *млáђѐј* пѐсе нѝсам ју
дáла дўкат, него кўпила сам ју сáт Ос, *овѐј* *срѐдњѐј* М, *шѐј* крáви У, *шѐј* посѐстри-
ми Р, *шѐј* служáвки У, а ђн кáзѐ *шѐј* њѐној ћѐрки Ос, *шѐј* њѐгђвој жѐни У, ђна *онѐј*,
ђна *онѐј* Ло, али њђзѝ вакѐ, *онѐј* гђспѐђи њѐгђвој У, недѐљá *једнѐј* јѐтрѝви Ос, тў
бѝла *једнѐј* млáди прошѐвина Мх, *нијѐдној* снáји јá нѝсам рѐкла М, јá посѐјем и
једној и *дрўгој* МП, тѐ смо прáвили и *једнѐј* и *дрўгој* и *шрѐђѐј* (ћѐрки) Ос, а нѝје
нијѐдној ништа спрѐмила Са;

Локациив:

у *Великој* Крсној ВК, на *високој* ноги Би, док су били у *јакџ* слџги Ли, у *кџ*-*њичкој* *крџевој* гџрди К, у *Плџној* *Великој* кад је било Лг, по *цџлој* кџћи Ли, по *цџ*-*лој* сџби Кр, у *нџвџној* сезџни Бд;

на *мојој* кџћи Су, тџ у *мојџ* кџћи Рб, у *мџој* фамџлији Лг, у овџм *нџшој* фџ-*мџлији* Мл, на *овџ* страни ДД, под *овџ* крџшки Су, по *овџ* нџћи ВК, у *овџ* шкџли *вџ*-*ликој* А, у *шџ* бџжџнији Бд, а тџ у *шџ* даљџни Ос, у *шџ* згџради Кр, у *шџ* кџјни-*ци* Др, у *шџ* кџћи А Ј Кч, у *шџ* прџшџни Бд, у *шџ* сџби Др, у *шџ* сџкџни Ба, у *џној* кџћи Рб, у *џној* *сџџрој* шкџли А, на *нџкој* пџвџрки Ли, по *врџ* *нџкој* *дебџлој* (до-*био* потес име) У, у *бџди* *нџкој* Вр, у *нџкој* бџди Гл, на *јџдној* рџскрџници Ку.

Што се тиче репартџици оџа два наставка, можемо рећи да се *-ој* среће на целој терџторији, у источнијим крајевима као јџдини,¹⁷ а у осталом делу напорџдо с *-ом*. Оџај други настаџак се не јџвља на крајџем (југо)истоку наше терџторије (в. карту бр. 6), што значи да се он наслања на космајску зону и југозападније говоре (Реметић 1985:272), те с њима чџни јџдан компактнији ареал. Код истог аутора (стр. 274–275, нап. 796–798) наведен је и шири ареал овог наставка, који се јџвља у С-В говорима Шумадије, „у Дубровачком приморју, долинама Нерџтџе и Раџе, те у појџединим чакавским крајевима, изложеним осетнијем штокавском утицају.“ Оџоме бџсмо додали и податке за Жаџаре и Крагујџвачку Лепеницу. У дијалекатским текстџвима из Жаџара (Реметић 1986:511, 514, 523, 529, 530) неколико пута забележили смо настаџак *-ом*, а само јџдном *-ој*: у *овџ* сџби: ни у *јџдној* кџћи, у *мојџ* џвџлији, у *својџ* џџви, *мојџ* Данијџли. Придеџске заменице у неким северним сџлима Ш-В дијалекта Крагујџвачке Лепенице имају настаџак *-ом* (Вукићџевић 1995:170).

Настаџак *-ом* добијџен је фонџтско-аналошким путем. Најпре је, по А. Вајану, изгубљџно финално *-ј* (уп. *џџбрџј* > *џџбрџ*), а потом је, будући да новодобијџени облик у ДЛсг. више није имао падежне карактеристике, преузџто *-м* из инструмџтала. С наведеном констатацијом слаже се и проф. Иџвић (1994:213), али додаје да су на јџвљање наставка *-м* свакако утицали и исти падежи (ДЛ и Исг.) м. р. Тџшко је поуздано рећи да ли се настаџак *-ом* у ДЛсг. ж. р. јџвио пре или после јџдначџња ДЛ с Исг. м. и ср. р.

С нашег терџна нема средњџвековних писаних спџменика који би нам помогли да утџрдџмо време јџвљања овог наставка. Међутџм, Бџлић (1972:122–3) сматра да се *-м* из Исг. заменичке деклинације (*всџм*, *мџом*) већ од средине XV века спџрадишно употребљаџа и у Д и Лсг. заменица и придеџа ж. р. Ђ. Даничић прџву појџаву *-ом* вџзује за XVI век, а А. Вајан не сматра довољно вредним и релеџвантним Даничићџеџе примере и наглашава да је оџај настаџак обџчнији и чџшћи тек од почетка XVIII века. Пџстојање овог наставка у говору Галипољских Срџба наводи на закључак да „појџаџа у Шумадији није млађа од XVI века“ (Реметић 1985:274–5).

¹⁷ На десној обали В. Мораве, у Батовцу, исто је стање: *мојџ* жџне, узме зџта у кџћу *сџџријџој* џџрки; на кџгли *зџмџџанској* нџма, у *нџшој* зџмљи (мој материјал).

4.154. Гмн. се доследно јавља без финалног -х:

богџи, *јаки* кућа Лу, испод ногу *дејињи* Мх, до *кџмајски* падина Ло, закречење *крвени* судова Го, од *мали* ногу Би, од *мали* ногу МК, три пара *мајшори* У, од *млади* година Се, *млади* деца Лу, и шта те године умрли *млади* М, *неисмени* људи Т, има *разни* Ос, имало *разни* *иш* кола Др, от *стајри* Го, али мало њи има *стајри* сад Т, тринџе *стајрџани* С, десет ланаца *иуђи* Ла;

шла сам код *моји* М, испод *моји* нога У, код *моји* У, код *негови* крава М, код *њени* ДД У, много *наши* Ли, с *наши* десет прстију П, од *њини* *млађи* Мх, од *ови* У, д *ови* година Са, ал овако *ови* други дана Го, *иш* дрва, *ови* чутучића Лу, има и *иш* људи Др, о *иш* двајс четри Т, о *иш* моји сестара Го, ис *иш* танура Вр, код *они* гостију Гр;

из *други* држава Ос.

4.155. У ДИЛмн. срећу се наставци *-има* и *-им*. Изгледа да је први нешто фреквентнији у самосталној, а други у атрибутој служби. У Д је више примера с наставком *-има*, а у И и Л с *-им*. Све ово је слично стању у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:275).

1. Наставак *-има*:

Дашив:

дели *мривима* В, подели се и *мривима* Ли, упали *мривима* свећу Ск, то се ви жалите тамо *стајрим* Р;

мојима поделим Вн, ја сам рекла *мојима* М, *мојима* децама Са, па ћу да дам *ишојима* свињама Са, *нашима* су предали Ло, и он реко *неговима* В, он (она) гледа *њенима* там д остави Кр, она донесе ручак *њенима* МП, *њинима* *мривима* Вн, да јаву *њинима* пријатељима Ло, *својима* децама купуе ВД, те сам направила *овима* децама Са, кажем ја *овима* Т, и ћутурашима *иш*ма А, тамо давали објаве и *онима* све што су били преко дванајз година Лг, њима сам дала, *онима* двома, што с старје, по два дуката Ос, *онима* деца Рд, *својима* је таки (живот) М; уп. и: и *својима* ћеркама дао и дукати и синовцама Рд;

ми смо косили после и *другима* Т;

Инструментал:

млађи са *млађима*, старији са *стајрим* Би, са *неговима* ађутантима Бд, ја нећу с *овима* се женим Лг, са *иш*ма Рд;

Локатив:

имало и по *иуђима* селима Р, по *својима* ливадама Ли;

2. Наставак *-им*:

Дашив:

сечу уши, нос *живим* П, *лејим* женама У, *млађим* МО, да дамо *иљим* бборцима Др;

којим треба да се коси Т, да да *мојим* децама Ла, да дам *мојим* децама МО, *мојим* прецима ДД, однели *њиним* кућама Бд, *оним* децама У;

Инструментал:

кѡлима кѡњским дѡшли за мѣне У, са лѣйим аљинама Бд, за лѣйим женѡма Ли, са дѣцама мѡлим Гл;
с оним кѡњима С;

Локатив:

по шѡућим сѣлима Вн, по сѣлима и нѡшим и шѡућим Бд, у њѡним шкѡлама Лу, ѡду по овим брдима Лу, на шим српским рововима А, у шим дрвѣним зградама А, у шим клѣтима А.

Придевски вид

4.156. Дистинкција између одређеног и неодређеног придевског вида изражава се наставачким и прозодијским средствима. С обзиром на то да су у косим падежима преовладали наставци сложене промене, једино се још у Н(А)сг. и веома ретко Г(А)сг. м. р. чува разлика између одређеног и неодређеног придевског вида:

1. Одређен придевски вид срећемо:

а) у неустаљеним синтагмама: бѣли гѡс Лг, чѡс ми јѡстук, бѣли перјан У, бѣли креденац Вн, чѡс бѣли папир МК, бѣли цвѣт В, па, чѡршов се бѣли извѣзѣ Мх, бљиски рѡд Ск, сѡд је вѣлики Мх, тѡ је вѣлики ѡтар Лу, мѣтемо једѡн бакрѡч вѣлики, окрѡго С, у вѣлики бакрѡч У, вѣлики бакрѡч Ш, једѡн бардѡк вѣлики Т, бѡс онѡ вѣлики Мх, тај је бѡио вѣлики богатѡш Ку, богатѡш бѡио вѣлики Ла, тѡ си богатѡш вѣлики Се, вѣлики тѡчак што ѡма кѡиш и покрѣће онѡј вѣлики вѡљак А, имѡли смо вѣлики вѡшар ВО, кѡло игрѡло на седам-ѡсам мѣста, вѣлики вѡшар Вр, винѡград вѣлики Су, бѡио вршник овако, тако вѣлики Рд, накрѡзан па вѣлики (град) да се чѡдиш и крстѡш ДД, дѡли ми вѣлики дѡкат В, мѡтери дам дѡкат вѣлики Ск, одѡвно бѡио зѣмљѡтрес вѣлики Се, кѡ нѣма кѡња, увѡти краѡу на мѡли јармиѡ или двѣ крѡве на вѣлики јѡрам А, вѣлики јунѡк Ск, у вѣлики кѡзан Т, а квалитѣт је бѡио вѣлики Р, у вѣлики онѡј клозѣт У, а на Бѡжић мѡѡ мѡјка мѣси вѣлики колѡч А, кѡмби лѣп вѣлики ВД, вѣлики кѡрен от кокуруѡза А, ѡн је трѣбо да бѣга кад је знаѡ да је вѣлики крѡвац Ли, кукуруз ка тако вѣлики кѡпам Кр, а тај лѣба нарасте овољки вѣлики У, вѣлики лѡнац понѣла В, а јѡ метѡла на лопѡр онѡј вѣлики У, нѣ треба тѡ вѣлики мѡјстор Бд, и сѡт постоји тај вѣлики мљин А, та мљин, онѡ вѣлики Кр, ѡма вѣлики нѡж Кр, тѡ се поткѡпа под нѣки вѣлики огрѡмни ѡрај А, да мѣте пасѡљ у лѡнац ел је мѡли ел вѣлики Су, и њѡгов пешкир вѣлики У, бѡио је пѡвац вѣлики Лу, ѡмамо ми вѣлики плѡц Са, плѣк ѡма вѣлики ВД, у вѣлики плѣк мѣтеш Се, имѡ Кѡларе вѣлики пѡдрум Вр, код нѡс је посѡо вѣлики К МО, вѣлики је пѡсо Вр М, али е тѡ вѣлики пѡсо Гр, вѣлики пѡсо Р, данѡс је вѣлики прѡзник Се, ка дѡђе прѡзник вѣлики Т, вѣлики прѡс Вн, тѡ је вѣлики пѡстош бѡио Ло, и мѡјка је рѡдѡла, вѣлики рѡдник Вр, вѣлики рѡдник је бѡио Гл Се, а вѣлико сѣло па ѡма пѡсла мнѡго, Селѣвац вѣлики Бд, вѣлики тѣрет је на мѣнѣна Ла, нѡш је трактор вѣлики В, чѡир смо имѡли вѣлики Вн, бѡио вѣлики чѡир ВО, вѣлики чѡн У, онѡ вѣлики крупан чѡвек Ло, тај дѣда, мѡј, тѡ је бѡио нѣкад вѣлики чѡвек Лу, пѡсле сам кѡпѡла вѣлики цѡк Са, бѡио шѡтор вѣлики Вн Ск, тѡ ѡма вѣлики

шибља̋к Вр, *звојздѣни* кљин А, *звојздѣни* плуг Мх, и онај *гѣли* добѣје кућу и свѣ Р, *гусѣи* пасуљ ВД, *дебели* багрем Вр, онај *дебели* Мх, овај *дебѣли* М, био је тај *дрвѣни* мо̋с ВО, а плуг *дрвѣни* Лу, *дуги* рѣп Ск, *ло̋нац* онај *земљани* Ба, *земљани* *ло̋нац* В ВД Мх, *земљани* *ло̋нац* ВО, *земљани* *пут* Вн Вр Го Кр МК Ск Су Ш, *земљани* шпѣрет Ш, *кадѣвни* прслук Су, *кисели* кунус Са, *ко̋жни* опана̋к Рд, *лѣи* мој гѣлуб Т, само Нѣви Са̋д је *лѣи* град Ос, овај *по̋п* *маѣѣри*, Мѣлан што је био Гл, тај учѣтељ *маѣѣри* Лу, *миришља̋ви* сапун Гл, овај *млади* свѣт глѣда филмови Вр, имѣо *сукнѣни* нѣв гуњ, *мало* дужи, устручен, *нѣви* В, ова један фергусѣн *нѣви* Гр, *ила̋ви* чѣвит А, *по̋гани* сапун Гл, *пун* вѣз Ск, ја сам још онда био *саврѣмени* Лг, Бѣг *свѣи* зна̋ Др, Бѣг *свѣи* зна̋ МО, *сѣи*ни плотѣи А, ја сам *срчени* болесник С, калѣми овај *сѣари* винѣград Ву, има још један дѣда *сѣари* Ш, овај *сѣари* за̋кон Лу, нѣки *сѣари* *ло̋нац* Мх, *сѣари* плуг ни је већ био пропао Мх, и она ми глѣда на *сѣари* ружденѣк С, тако је *сѣари* свѣт радио Мх, а ја с њѣног дѣчка узмем клѣпав шешѣир, један *сѣари* Ло, он је *ше̋шки* инвалѣд био Т, прашѣч *фа̋брични* ДД Ли, *фла̋нѣни* ја̋стук У, *цѣли* дан си погурен Гл, по *цѣли* дан се тако йграмо Мх, *цѣли* жѣвот У, а ја најшла у нѣки *цр̋ни* *на̋род* (Цигани) ДД, сатѣн *цр̋ни* тӳнака, а ѓвде штѣф В, *широ̋ки* ѓцак А.

У следећем примеру (ба̋ш ћу да глѣдам њѣга, ѣн и ма̋ли и *ила̋ви* и свѣ Гл) одређен придевски вид *ила̋ви* аналошки се јавио према *ма̋ли*.

б) у разним терминима, називима: *бѣли* дуглек МК У, дуглек *бѣли* Т, *бѣли* зѣлен Са У, па бѣше *бѣли* *кукѣруз* се сѣје за бѣлу проју Гл, да ни стигне *кукѣруз* она̋ *бѣли*, рѣн Т, нѣћемо ни *бѣли* *лѣба*, пробѣрамо Го, *лѣка* *бѣли* ВД Вн, *бѣли* *лѣка* Ла Р Рд Се Су Т У Ш, па по̋с узмемо сѣра, прѣво *бѣли* *мрс* Вн, *бѣли* *пасуљ* В, *жѣи*ни дуглек У, *жѣи*ни *ше̋ћер* Ш, *Зелѣни* *ила̋н* Ли, *лѣи* чѣвек (цвеће) Вн МК, са *ила̋ви* ка̋мен МК, *ила̋ви* *парадѣз* МК, *слѣи*ни *мѣи* У, *сѣари* *сѣи* Ко, кѣпи му *сѣви* *врати* М, *црвѣни* зѣлен У, *Црвѣни* *крс* К, *црвѣни* *лѣка* Ли, *црвѣни* *црѣи* С, *цр̋ни* *врати*ак (врста грожђа) МП, *цр̋ни* дуглек МК, *цр̋ни* дуглек Рд, онај *цр̋ни* *лѣба* МК, *лѣка* *цр̋ни* ВД Вн Ла МП, *цр̋ни* *лѣка* Ла Се Су Т У Ш, ова̋ *цр̋ни* *шиѣрѣи* пӳши се Ло, нѣмачки *цр̋ни* *шиѣрѣи* МК;

в) у микротопонимима: на *Бѣли* *брѣг* У, *Бѣли* *бунѣр* У, у *Бѣли* *йо̋шѣк* Др, *Вѣлики* *бунѣр* Бд, *Вѣлики* *Јелѣнѣл* Рд, *Дѣбри* *Дѣ* Мх, *Ма̋ли* *По̋жаревац* Ку;

г) у именима празника: на *Вѣлики* *йѣшак* В Вн Гл Рд, на *Вѣлики* *чѣшврати*ак Мх Рд, *Вѣлики* *йѣс* Бд Го Лг Мх Ш, био *Вѣлики* *йѣс* за *Васкрс* Др, *Ма̋ли* и *Вѣлики* *Ускрс* Вн, сла̋вио ми ѣтац *Млади* *Бурђев* дан С, *Чисѣи* *понеѣѣлак* МК;

д) у надимцима и титулама: ѣде *Бѣли* С, овај што је седеѣ ѣде *Бѣли* Се, кад је краљ *Пѣшар* *Маѣѣри* дошо Бд, *свѣи*и *Али̋мѣи*је Ск, *свѣи*и *Лѣмѣи*ја У, *свѣи*и *Ана̋сѣаѣи*е Ли, *свѣи*и *Андрѣја* Ск, *свѣи*и *Аранђел* Ск, *свѣи*и *Аранђѣ* Се, *свѣи*и *Или̋ја* Ку Ли, *свѣи*и *Јѣван* ДД Ли Мх Ск, *свѣи*и *Лѣзар* Ла Ли, *свѣи*и *Лука* Ку, *свѣи*и *На̋ум* Р, *свѣи*и *Никѣла* Вн Ла Ли Ло Мх Рд Ск, *свѣи*и *Пѣшар* МО С, *свѣи*и *Са̋ва* Гл Ла Лг Мх Ос Рд, *свѣи*и *Сѣѣван* Мх, *свѣи*и *То̋ма* Ла, *Сѣари* *Пѣшар* Лг;

ђ) у ословљавању: *ајде лѣти* Ли, *мој лѣти* дико У, о Бџе *слајики* Бд С, Бџе *слајики* ДД, Бџе, Бџе *слајики*, Бџе ДД, *сине мој слајики* Др, али *слѹшај*, *сине слајики* С, али *видиш*, *сине слајики* С, *кѡ те ѹби*, *слајики* *сине* С, *сйнко слајики* *мој* Кр, *црни* Бџе Кр, *црни* Бранко Се, *црни* Драго У, *јѹ*, *црни* Кѣко Лг, *црни* Љубиша, *ти свѣ знаш* С, *шта ти је*, *црни* Мићо, *тѡ* С, *црни* *мој синѡвац* С, *црни* *чиџа* Бд, *црни* *чѡвече* У, *ијѹ*, *црни* *Ўгљеша* ДД;

е) у емфатичким ситуацијама: Бџ да *зна живи* М, *тѡ је ѡбичај* бѡ, *тѡ лѹди ѡбичај* В, *док не найђе иѹсѹти* Бебејић Вр, *иѹсѹти* Гиле ДД, ал *нећ да дѡђе иѹсѹти* *дан* Гл, *иѹсѹти* *кѡњски босиљак* ДД, *иѹсѹти* *раџ* Гл, *ова иѹсѹти* *раџ* Гр, а *има шећер иѹсѹти* МО, Бџ *нек опрѡсти слајики* Се, а *тај црни*, *ѡн се завѹко под астал* Лг, а *црни* *мој Дѹшко* *се завѹко у паприку* С, *каки црни* *зѣтјин* Гр, *каки црни* *кѡнбај* Гл, *каки тѡ црни* *притисак* ДД, *црни* *куџавац* Бд, а *шта сам извѹкла на црни* *пиџа* Гл;

ж) у примерима који имају само одређен вид или су обичнији у тој форми: *дивљи зѣц* К, *овај се лѣви бѹбрег осѹши*, а *дѡсни* *слабо ради* М, *мѡли* је Мх, *Миѡдраг бѣше мѡли* Ск, *један мѡли*, *сићурас* У, *мѡли* *дечкић* Мх, *мѡли* *мѡзак* Ск, *мѡли* *прс* Ск, *тај ѹнук му млад* и *мѡли* Бд, *мѡли* *чѡвек* Лг, *иѹки* *слѹчај* Ку;

за *главни* *дрѹм* Ло, *главни* *пѹт* Ба П Рд Су, *тѡ је овај главни* *пѹт* У, *тај чѣтник главни* Ба, *главни* *шеф* У, *Дѡјни* *крај* С, *Дѡљни* *град* Ку, *дрџавни* *стан* В, *живи* *ни* *комбај* Ли, *лејцрични* *шпѡрет* Лн Су, *преживео народни ирѡведни* *сѹд* Ло, *ѡкружни* *сѹд* *сѹди* Бд, *иѡкѡјни* *Гѡвра* ДД, *мој иѡкѡјни* *Драга* Лу, *иѡкѡјни* *Лаза* ДД, *иѡкѡјни* *Мика* Ла, *брѡт о стрица рођени* Гр, *његѡв брѡт рођени* Су, *рођени* *деда* Лу, *тѡ ми ѹјак рођени* Мх, *ручни* *раџ* Рд, *ручни* *раџ* Ск, *Нѡви Саџ* бѡ *фиѹни* *град* Ос, *мој синѡвац* бѡ *фиѹни* *младић*, *црн*, *лѣп* Ву;

на *Бѡдњи* *дан* А ВД Вн Ву Гѡ Кр Ли Т Ш, *гѡрњи* *камен* А, *гѡрњи* *рѣд* Вр, *дѡљњи* *сноп* У, *дѡљњи* *камен* А, *дѡљњи* *сноп* Вр, *зѡдњи* *трап* Р, *иѡслѣдњи* *ѡцак* ВО, *кат су иѡслѣдњи* *пѹт* *дѡшли* Др, *ирѣдњи* *трап* Р, *та срѣдњи* *сйн* Са, *срѣдњи* *прс* Су, *јесѣњи* *Ђурђиџ* С, *тѡ кѡј зна каѡишњи* је Ла, *свети* *Никѡла лѣишњи* Ла Ло; *Бѡжјишњи* *пѡс* Ли Ш, *илѹишњи* *болесниџ* У;

ѡустријски *војниџ* Рд, *акѹински* *дан* МК, *комишѹнски* ВД, *иѹмаѡински* *чај* В Вр МК Су; *госиѡтски* *живѡт* Ли Мх, *грајски* *лѣба* Мх, *кѡњски* *босиљак* ДД, *лиѡвѡтски* *мѣд* Ву, *ѡишѹтски* *сѹд* Бд, *иѹро(и)ски* *раџ* С, *румѹнски* *народ* Р, *свѣтски* *раџ* Би Ву Гр, *ви сте свѣтски* *чѡек* ВО, *ишѹишѡерски* *занѡт* Ос, *ишѹишѡерски* *крѣвет* Ли; *у валиѹки* *дѡм* Др, *госиѡѹки* *пѡсо* Ку Ли Мх Су, *свѣѹки* *пѹтѹниџ* Ли, *сѹѹки* *пѡзив* С, *уп. и адв. ѡѹѹки* А Кр, *ја не моѹу ѡѹѹки* *ни да ти говѡрим* Гл; *Васиљевѹѹки* *млѹн* К, *Дѣвиѹѹки* *бунѡр* Ло, *Ђѡковиѹѹки* *млѹн* К, *Петрѡвѹѹки* *млѹн* К;

зѡјенички Ла, *жесѣзнички* *сѡбраѡај* Вр;

з) у косим падежима у наставцима за ГАсг (-ега/-ег и -ога/-ог, т. 4.147. и 4.150); и за ДЛсг. (-им, -ом(е), -ем, 4.151 и 4.152).

2. Неодређен придевски вид срећемо:

а) у неустаљеним изразима: *ти си бѡ* Ла, *бѣсан* *народ* Вр, а *бѡгаи*, *нѣ знаш* *шта йма* Бд, а *бѡгаи* *чѡек*, *три траѹктора у авлију* Ву, *наш парадѣда* *је бѡ* *пѹно бѡ-*

гаиш А, био је *богаиш* Ла, био јако *богаиш* човек Ли, није био *млого* *богаиш* Рд, да би било оно (дете) као јединац, *богаиш* С, ниси смео д идеш *бос* Вр, ал дошо у цркву *бос* ДД, и *бос* онако у чарапа Ло, био *брз*, *брз* био човек Лу, у, што је *бриштар* ВД, градиш се *важан* Ли, *велик* је посо Р, сантрач је био *велик* Ло, *велик* је био МО, видим да је *весо* С, он је био *вешти* В, *висок*, *круџан*, *леи*, *млад* човек Кр, *висок* је, а *мршав* је Су, а *млого* био и он *врѣдан* човек Ву, *врџ* леба ДД, био је *плуг дрвен*, ал посе *звјздѣн* Ву, да пџеш *гладан*, ти си *сити* Ву, а она будала *глуи* Ло, *го* је и дошо, *го* мора и да иде Ли, ниси ти прѣ смео д идеш *гологлав* Вр, *грдан* народ побџили за цабе ДД П, ту сам *грѣшан* Лу, *гџс* је Гл, а увече спрѣмамо пасуљ *гџс* ВД Вн, скувамо *гџс* пасуљ МО Ш, па овако велики тањџац *дебѣо* око тог бакрача А, а није то *дебѣо* багрѣн Р, *дџван* леба, *врџ* па претиснеш Су, па бџла сам *дџбар* ђак Ба, они су се коцкали, а мајстор *дџбар* Кр, ни мајстор није био *дџбар* Ос, амбар је *дрвен* и мањи МК, овај је *дџбок* тријез два С, *колко дџбок* наш ђерам Су, јел си *жџв* јел ниси Бд, није дао се *жџв* да га увату Вр, *гмиљав*, *жџв*, *нейчѣн* леба Ос, не мџ да вџђеш *жџв* у зѣмњу Са, *жџв* нџки у гробље не мџ д иде Ш, јѣдва остаѣо човек *жџв* ДД, *жџдан* сам Кр, за стоку тај мџвар *зелѣн*, *леи* Ву, *земљан* лѣнац Вн, у *земљан* лѣнац Кр, *злаџан* сат Ло, сав сам био *знѣјав* С, *ко* је *кадар* да пребаци В, *кџсо* кџпус МК, био *кџуис* кџсо Р, то био *крѣсан* чѣек ДД, *ко* те пџта еси *крѣв* ел ниси С, сѣмо био *круџан*, *висок* С, сѣмо *круџан* је Ос, отѣц ми јако био *круџан* чѣек Ли, он *јадан* чџва по зѣми ѓвце Бд, ка ђе д ѓмре *јадан*, он каже мѣн овако Ла, јѣш је *јак* и он Ву, он био *јак* Ос, *млого јак* џзвор Су, зимџске *јак* мрѣз био Се, то је *јак* пѣток МО, то је био *јак* џченик Лу, *јак* чѣовек ДД Кр, *ладан* ветар У, био је *леи* Ко Мх, џма дџлек *леи*, и то је био *леи* леба ВД, леба *леи*, џвек џма свѣж и рџчка лѣпѣг и свѣ Го, син *леи*, унџци ми лѣпи и она плавџша лѣпа Ву, *лѣш* ми живот био Вн, није он *лѣд* Ло, *љџи* сам дѣста Кр, не смѣм да побѣгнем од ѓца, *љџи* ѓцац Ву, он је био *маџор* Ос, Раја био *маџор* мѣмак С, еве, син *маџор*, син как је *маџор*, а камоли ја М, био сам *млад јак* Лг, наш је пѣп *млад* Мх, џма нѣки чѣовек *мршав* тако ка се изџђе и сѣла В, *мџчан* је био живот В, није мѣго да бѣде *неџтрѣлан* В, и био *низак* С, нѣв крѣвет кџпили Бд, тањџр *ѣбџчан дџбок* тањџр МК, то је био *огрѣман* винѣград МП, *ѣџсан* био Рѣнисав Бд, то је *ѣџсан* чѣек био Ло, *ѣштар* закон спрѣмите Кт, то је био *ѣџмеџан* чѣек Лу, ѓцац био *ѣлав* Са, ѣ, што ти је Срѣбин *ѣџан* Ла, нѣси *ѣрѣзан* цак преко рџкѣ С, он је *ѣрѣс* ВД Мх, *ѣџн* рѣк је био Ли, баба извади *ѣџн* тањџр Р, намѣстиш да бѣде *рѣван* ВД, рѣт је *рѣјав* дрџг Др, а био је *рѣмен* С, твѣј *сѣд* брѣк Лг, а ја видим чѣовек *сѣд* у чѣзе, младџић, младѣжења В, нѣсмо прѣили *ситџан* сѣра Рд, ѣндак је био *скрѣћен* рѣк Ли, сѣмо *скуџ* леба М, твѣј рад је *скуџ* Ос, био је *слабџав* тако Ло, што је био *слѣдак* леба В, па није ни *слан* Ко, и он да крѣчи *ситџр* Т, *ситџр* народ код нас нѣсу носѣли овѣ панталѣне Ву, дѣда био *ситрѣг* В, што си *сумњѣв* био С, то је био *ѣџанак* кѣнац А, *ѣѣжак* је живот био А, ти си мѣро да бѣдеш *ѣврѣд* Лг, а то је *ѣврѣд* сѣр па *масан* сѣр и *леи* сѣр С, стѣлно им пѣнеки *ѣџ* пѣмаже Бд, и *ѣџ* јѣзик да учџш Ву, он је стѣрно био *ѣџав* Ск, нѣсу *ѣѣо* вѣк (црнину) кад је нѣко *млад* Гл, *ѣѣо* Вѣдањ слави В, по *ѣѣо* дан смо учџли тамо Би, *чѣз* багрѣм био Ло, плѣк је *чѣшврѣас* В, имѣли смо *чѣз* бакрач за мас В, а мѣј брѣт био *ѣѣљав* В, те он изглѣда *шарѣн* Ли, а био *шѣрок* прѣг У;

б) у устаљеним синтагмама: *бео веи* М, пре *тај благ дан* Се, и једва чекамо да дође *тај благ дан* Се, нек си *жив и здрав* Су, *леи* ко да је заспо Бд, *леи* био ко лутка Бд, *леи* је као слика С, *луд и добар* он иде једнако Са, *млад* јадан као рбса С, *сув дүлек испече* се па *сладак* ко шећер Мх, ми имамо *часан крс* Ло;

в) и у облицима који су обичнији с наставком *-и*: он је *үвек био главан* носй-оц тог терета Вр, он је био *главан* у болницу Ла, а наш *главан* пут Лу, *окоружан* суд Бд, *иујачан* дан Кр, да ни стигне кукүруз она бели, *ран* Т, *роћен* брат о тетке мојим чичи Ву, ни ми *роћен* брат П, ту е био мде свекрве дөвер *роћен* Ву, ал није *роћен* таст Т, то ми *үјак роћен* Ла, онда се знало, само свечаног дана, кад је *свөчан* дан Би, *средањ* човек Др.

У косим падежима, обично Г(А)сг. веома ретко среће се наставак *-а*, који више није показатељ неодређеног придевског вида, него је везан само за одређене, устаљеније синтагме: та није му је имало *равна* човека *јача* од њег Ло, *ја* те видим ко *иошйена* човека Лу, *мал* *ируйна* брашна, *мал* *стйрмна* брашна Ос, смрти нема бе *сүђена* дана Лу, каже, као наводно да иде у цркву, али не верујем, *иёшка* посла Мх, и(з) *чйста* мира Мх.

Нисмо забележили конструкције *до Ђурђева дана* и сл.

На основу ових примера можемо закључити да и именица и атрибут најчешће имају исти наставак (*-а*), осим у два примера (*његдөва* öце маћи Гл и од *Ђурђевдана* Р, учи *Ђурђевдана* МО, а не *Ђурђева дана*). Истим наставцима наглашава се чврста повезаност центра (именице) и одредбе (атрибута, најчешће придева, али и заменице), уп. Ивић ... 1997:110–111. На истом месту константован је и ареал, којем прикључујемо и Ш-В говоре Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:173–174), чиме се потврђује теза да је ова појава везана за Ш-В и С-В дијалекат. Примећено је и то да је ова, доскора непозната појава у нашој науци, најраспрострањенија у банатским говорима Ш-В дијалекта. У говору Драгачева (Ђукановић 1995:139) понекад се чују облици именске промене углавном у Гсг. и изузетно ретко у ДЛсг. (*дөбро* ради — *дөбру* се надај; по *Чөмөрну*). Најчешће је то у партитивним конструкцијама (*ируйна* леба, *кйло мушвена* брашна, *сүва* мөса), у називима празника (*до Петрова* поста, *до Дмйировдана*) и у неким микротопонимима (из *Петрова* Сөла, испод *Чөмөрна*).

4.157. Код неких придева сачувана је регуларна акценатска дистинкција између одређеног и неодређеног вида:

бөла : **бөла**: *бөла* аљйна Ли МО У, *Бөла* недеља Вр МК Мх Р, а ми зовемо *бөла* поњава А, *бөла* рада Вн, öста *бөла* сүкња на мөне и та кошүља Мх, *бөлу* боренију Т, ја сам мислила да доведөм *бөлу* вилу са планине С, *бөлу* кафу У, *бөлу* кецөљу Ко, онај ко сөе жито обүчө *бөлу* кошүљу Ли, за *Бөлу* недељу Бд, у *Бөлу* недељу МО, за *бөлу* проју Гл, и *бөлу*, и рөзу, и црну, и төгет, и зелөну сүкњу Т, они удару там на Чөсму *бөлу* Ло, *бөле* вране, сйве, то има ВД, от сөде вүне, то се не прави од *бөле* А, *бөле* кошүље Гл, свйња мөло имамо: двө крмөче, тө велике, овө *бөле* С, *бөле* марөме, *бөле* сүкње В Ск, *Бөле* поклада Бд, *Бөле* поклада П, овөке свөће, *бөле* Мх, имөли смо *бөле* свйње Су, *бөле* төрбе Кр, ако ћөмо на *бөлу* мељаву, добйвөли

смо осамдесет и седамдесет кила *бело* брашно Р, *бело* вино Го ДД Кр Ск Т, и он отаче *бело* вино Ос, *бело* грђжђе Ла, *бело* жито А, са *белим* луком Мх, дулѐци *бѐли* печѐни Вн, са *бели* дулѐци МК, убио два твђра и тђ *бели* твђрови К; али: *бѐла* кошѐља М, ђвца *бѐла* кђ снѐг Т, *бѐла* си, брѐ, кђ снѐг Ск, такђ тачка *бѐла*, тачка шарѐна Ос, ситне па *бѐле* Ос, нѐки *бѐле* нђси гађе М, сѐре, и *бѐле*, и црвѐне (кокошке) Ву, носили су прслѐци, шешири и кошѐље *бѐле* Су, рѐке *бѐле* Ск, *бѐле* сѐкње от шифђна Вн, *бѐле* тђрбе У, а овђ пђтпуно *бѐли* твђрови К, и једнђ *бѐло* накђ свѐлено ДД, овђ што растђ *бѐло* ДД, лице ју постђло *бѐло* Ос, у *бѐлу* канту Кр;

бѐсне : **бѐсне**: нђсу тђ **бѐсне** свђдбе биле, сђт су овђ **бѐсни**, **бѐсни** Ос; али: сђ су **бѐсне** свђдбе Бд;

блђге : **блђго**: од Ускрса до **Блђге** Марђје У, на **Блђгу** Марђју ѓмро У; али: да ми је нѐко **блђго** сђрење Го,

вѐлика : **вѐлика**: овђ је њѐна кафђна **вѐлика**, овђмо Мх, у нђшу сђбу онѐ **вѐлику** су били У; али: сђд је порасла **вѐлика** У, после рђта је била бѐда **вѐлика** Го, ђма ѐдна **вѐлика** грѐда А, па била **вѐлика** задруга Го, ма, било је, мѐка **вѐлика** је било Мх, **Вѐлика** недѐља Мх, у мђе **вѐлике** вратнице Го, па пђсле ѓзем **вѐлику** тепсију Мх;

глђдна : **глђдна**: дђшла Светђмирова снђ, **глђдна** мртва ДД; али: **глђдна** сам А, нђсмо били **глђдни** Ш;

жђва : **жђва**: прђпас **жђва** Рд, а унѓтра се пђсе грађђла **жђва** цђгла А, **жђва** цђгла МК, о **жђве** цђглѐ ВД, нђгде **жђве** дѓше нђје било Ку, ма, нѐма данђс **жђве** дѓше да се не жђли Мх, **жђве** мѐке Бд, и такђ, мѐке **жђве** ВД Ву, ѓѓди вђду **жђву** вђтру А, и он правђо **жђву** цђглу Р, Нѐмци свѐ одвукли, свѐ **жђво** што гђд је имђло Го, и свѐ **жђво** Др Рд, свѐ смо дђли **жђво** Ла, ђно пребаѓѓ, свѐ **жђво** бђца (вампир на тавану) П, свѐ смо **жђво** рђдили Др, и стђку држђмо и свѐ **жђво** МО, свѐ **жђво** свѐђе Мх, па се правђило свѐ **жђво** Ск, свѐ сам рђдила, свѐ сам **жђво**, кђ мушкарђц У; али: ако јђ бђднем **жђва** ВД, ако бђдем **жђва** МО, дђбро сам и **жђва** Гл, ѓ земљѓ **жђва** не мђгу Гл, не мђгу **жђва** ѓ земљѓ МО, док сам **жђва**, нек сам **жђва** Лу, јђ се **жђва** прекђдо Гр, покђда се јђ **жђва** Мх, а ђна је **жђва** и сђд С, те и сђд **жђва** Т, остђла је глађа **жђва** С, сђмо глђта нека је **жђва** и здрђва Ш, сђмо што ни дѐца бђла **жђва** и здрђва Су, **жђва** дѓша Др, Лепђсава **жђва** ДД, мђјка му **жђва** Бд, кђје су **жђве** Лг, **жђве** дѓше К, да смо свђ **жђви** и здрђви Ла С, јѐдва **жђви** тђ отворђли Ла, **жђви** дулѐци У, ако ти не дђнесем дѐте здрђво и **жђво**, ѐво мђе глађе с рђмена Вр, **жђво** млѐко Ли, за **жђву** дѓшу Ли;

жђѓа : **жђѓа**: па у брђдо **жђѓа** зѐмљђ Ву, **жђѓа** злђто Вр, **жђѓе** ципѐле У; али: **жђѓа** кђ дѓкат МО, а мђ ђвца уз мѐне **жђѓа** Ск, нѐки **жђѓе** гађе нђси М;

злђѓну : **злђѓна**: Србђн ђма слђбоду **злђѓну** Ло; али: **злђѓна** јђбука А, **Злђѓно** брђдо П;

крђво : **крђво**: **Крђво** пђље Бд; али: **крђво** гвђјзе ђштро ДД, а и онај имђ једну **крђву** нђгу Ли;

лђдна : **лђдна**: прасѐћина **лђдна**, прђјица врѓћа Р, на **Лђдну** вђду Се; али: ал тољђко је **лђдна** ко леденица Се, да донесѐм мђл **лђдне** водђце С, спрѐмимо дрѓгу **лђдну** вђду А, тђм пђо **лђдну** вђду Ву, вђду **лђдну** дђнђсимо Гл С, у **лђдну** вђду В, у **лђдну** вђду не мѐће се врѓћа М;

лѣѡа : **лѣѡа**: далѣко ју *лѣѡа* кѡѡа Мх, а имѡо лѣѡи онѡи казѡани Ос; али: не мѡж да се најѣш кѡка је *лѣѡа* Гл, *лѣѡа*, крупна, свѣ на ѡца крупна Кр, а ѡна није *лѣѡа* С, бѡла сам *лѣѡа* Ос, *лѣѡа* румѣна бѡла Ос, кѡка *лѣѡа* Са, дотѣра се па *лѣѡа* Су, мнѡго *лѣѡа* вода Се, вѡна онѡко *лѣѡа* чѡста Р, дође једна *лѣѡа* фѡна жѣнска У, а крушке *лѣѡе* У, узѡмо *лѣѡе* пѡре за праце ДД, кѡки су ми *лѣѡи* пѡлићи ДД, *лѣѡи* су српски ѡбичаји Мх, ѡбѡићи *лѣѡи* купѡју Се, *лѣѡо* бѡде С, бѡло *лѣѡо* брѡшно ВД, кад је *лѣѡо* живѡнче, *лѣѡо* му лѡчѣло Ли, ѡћу *лѣѡу* бѡзу да натѡчиш У, ја ћу једну дѡбру *лѣѡу* вечѣру Ву, а ја кѡкву кицѣљу сам *лѣѡу* дала мојој Слѡвици Ск, и ѡма *лѣѡу* ѡвако пѡгѡу Т;

лѡда : **лѡда**: штѡ цѣло сѣло вѡче *лѡда* Дѣса Су, а *лѡда* Сѡвка што си дѡла М, *лѡда* жѣно Бд, за тѡ *лѡду* Дѣсу Су, мѣту клѡду, *лѡду* вѣлику Ла, једну *лѡду* сабѡетѡну издѡго Ло, имѡо сам нѣку *лѡду* срѣћу С, *лѡде* вѣлике камѡре Ск, чѡк у Смѣдерево с два цѣгѣра *лѡди* по трѡес кѡла У; али: нѡсам *лѡда* Гл, ја нѡсам бѡла *лѡда* ДД, а ѡна пѡс ћѡти ѡд мѣн што сам рѣкла да је *лѡда* Су;

љѡѡе : **љѡѡе**: кат пѡпијѣм чѡѡицу двѣ *љѡѡе* ДД; али: ѡна је *љѡѡа* Кр, па и бѡла сам нѣшто *љѡѡа* С, испѣко ракију, а што је *љѡѡа* Вн, кат пѡпијѣм чѡѡицу двѣ *љѡѡе* ДД, *љѡѡе* папрѡке У, мѣнемо папрѡку *љѡѡу* Мх, ако ѡћеш да дѡбијѣш *љѡѡу* ракију ДД, ја сѡмо *љѡѡу* ракију пѡјѣм Лг, а ѡма ракију *љѡѡу* М;

мѡла : **мѡло**: а ѡма једна *мѡла* кѡѡица Ку, а мѡ двѡ детѣта *мѡли* Ш, чѡва *мѡло* Мх; али: ѡбично кад је *мѡло*, прѡсе се зѡве Гр;

мѡсна : **мѡсна**: идѣ *мѡсна* вѡда У; али: *мѡсна* вѡда ѡде јѡш У, ѡнда је тѡ *мѡсно* и лѣпо А;

мѡѡѡра : **мѡѡѡра**: па штѡ тѡ *мѡѡѡра* и тѡ тѣраш једнако (да уче да кувају) Гр, двѣ *мѡѡѡре* крмѡче Ос; али: *мѡѡѡра* сам, дѣте Са, ја сам *мѡѡѡра* жѣна Са;

мѡѡда : **мѡѡда**: кад бѡде *Мѡѡда* недѣља Ск, свѡке *Мѡѡде* недѣље идѣм у цркви Вр, Аца слѡви стѡру слѡву, а Чѡслав слѡви *мѡѡду* слѡву МП, *Мѡѡди* Спѡсовдан А, уп. и *мѡѡда* се спрѣма Бд, кад бѡдеш *мѡѡда* Гл, *мѡѡда* што удѡвила дѣте ДД, нѣгѡва *мѡѡда* МК С, да дѡм *мѡѡди* Лд, ка доћу за *мѡѡду* А Мх Рд, нѣ видиш *мѡѡду* Бд, с *мѡѡдом* МО, са *мѡѡдама* Гл, кад бѡле мѡе *мѡѡде* Го; али: *мѡѡда*, кѡку, *мѡѡда*, близу осамдѣсет гѡдина па ја *мѡѡда* ВД, ја бѡла јѡш *мѡѡда* Го, бѡла сам *мѡѡда* Вн Гл М Ос, ка сам бѡла *мѡѡда* М МП Ш, *мѡѡда* сам се ѡдала Са, тѡ си *мѡѡда* Ву Мх, бѡла *мѡѡда* и *мѡѡда* умрѣла Са, *мѡѡда* је и лѣпа Вн Р, ја *мѡѡда*, *мѡѡда* зелѣна што каже А, и ѡна лѣпо ѡзгуби ѡѣну гѡву, *мѡѡда* и зелѣна цѡбе С, *мѡѡда* јунѡца Ск, *Мѡѡда* недѣља Т, па ѡма *мѡѡда* слѡва МП, ја сам затѣкла свѣкрву, *мѡѡда* удовѡца Ву, ѡмам тѣ мушкѡтле лѣпе, *мѡѡде* Се, ја би грицко, ал да су цѡце *мѡѡде* Лг, у *мѡѡде* гѡдине Бд, *мѡѡди* бѡли Ву, бѡли смо *мѡѡди* Ск, и штѡ тѣ гѡдине ѡмрли *мѡѡди* М, ѡни умрѣше *мѡѡди* Са, кад ѡмре нѣко *мѡѡдо*, по шѣст недѣља не јѣш Мх, *мѡѡду* трѡву Лу, нѣ знам кѡко ћу да ви упорѣдим ѡвде нѣку *мѡѡду* Мх;

мѡѡѡна : **мѡѡѡна**: па *мѡѡѡна* пѣна У; али: да не бѡде *мѡѡѡна* шѡира Кр;

ѡгрѡмна : **ѡгрѡмна**: *ѡгрѡмна* аљѡна Лг, а црква *ѡгрѡмна*, *ѡгрѡмна* црква Мх; али: бѡла је *ѡгрѡмна* Мх;

ѡлѡве : **ѡлѡва**: *ѡлѡве* сѡкѡе С; али: нѣг бѡла једна *ѡлѡва*, висѡка У, нѣкако нѡсу лѣѡи мѡмци, *ѡлѡви* Лу;

йѹсѹа : **йѹсѹа**: ијѹ, реко, **йѹсѹа**, реко, батѹна, па тѹ д ѹзне чѹвек па нѹ доват да бѹје ДД, па тѹ бѹла нѹка вѹда **йѹсѹа** Ш, и направи гибѹнцу, п ѹна **йѹсѹа** гибѹница овѹка Ко, али мѹја мѹјка прича да се вѹчѹ нѹка кѹцка **йѹсѹа** (ко ће да убије) С, а овѹ сѹд нѹије **йѹсѹа** несрѹѹа Гл, ѹндак бѹла и **йѹсѹа** прѹја Гл, ѹна **йѹсѹа** свѹкрва дѹшла ДД, родѹла **йѹсѹа** шљѹва Р, а јѹ **йѹсѹу** тѹ цицану аљѹну и поркѹтску Мх, умѹси **йѹсѹу** погѹчу Гл, па јѹдѹ **йѹсѹо** мѹсо С, имѹо чѹвек трѹ сѹна, **йѹсѹи** кѹки су Гл; али: **йѹсѹа** кѹћа Ш, с кѹга ћу дѹм у **йѹсѹу** пѹмрчину Р;

слѹо : **слѹа**: **слѹо** ѹко Су, **слѹе** ѹчи МО Се Ск Ш, **слѹо** црѹво В МО У; али: ѹна бѹла ћѹрава, **слѹа** Ш, чѹтри гѹдине сам је нѹговала **слѹу** Ш;

стѹара : **стѹара**: **стѹара** је вѹјска тѹшка бѹла Ли, нѹкад **стѹаре** бѹбе бѹле Мх, ѹнѹ пѹловно кѹје нѹје ни нѹво ни **стѹаро** Мх; али: и сѹд овѹко **стѹара** сам посѹдила десетѹну ѹцака Са, јѹ сам **стѹара** жѹна Мх, мѹјка ми бѹла **стѹара** Ск, овѹ је **стѹаро** Мх;

сѹва : **сѹва**: а инаѹе овѹко не мѹш **сѹва** рѹна Ко, слѹнѹна **сѹва**, Го, **сѹва** шљѹва Вр, **Сѹва** чѹсма ди је У, ко **Сѹве** чѹсме В У, јел за ѹѹга јел за **сѹву** грѹну Бд, **сѹву** прѹју Су, **сѹве** шљѹве Вн Ла Ш, **Сѹво** блѹто Т, **сѹво** мѹсо В Го МО; али: **сѹва** сам бѹла Кр, **сѹва** рѹба Ш, понѹсу **сѹве** слѹнѹне А, **сѹве** шљѹве Мх, дулѹци испечѹш, ѹни **сѹви** па лѹпи Ла, са грѹжђем **сѹвим** Кр, јѹло овѹко **сѹво** М, ѹмамо и сѹрово и **сѹво** мѹсо М, нѹѹе да јѹде **сѹву** рѹну М, мѹ напѹнимо тѹрбе, мѹло слѹнѹну **сѹву**, мѹло вѹшалке Су;

шѹшка : **шѹшка**: ѹно врѹта дебѹла **шѹшка** К, кѹже, кѹо, нѹводно да идѹ (у цркву), али не вѹрујем, **шѹшка** посла Мх, и тѹ **шѹшку** пољѹпривреду сам ѹбаљала Ос; али: стѹра је вѹјска **шѹшка** бѹла Ли, **шѹшки** послѹви Кр;

цѹлу : **цѹла**: тѹ се пѹца **цѹлу** нѹћ А, па **цѹлу** нѹћ арлаѹчу М; али: мѹн **цѹла** Азѹња мѹмака тѹла С, **цѹла** камѹра А, **цѹла** колѹна Ло, **цѹла** кѹћа Лу, нѹје **цѹла** паприка пѹњена Т, **цѹла** тѹ фамилија К, мѹте се **цѹла** кѹла јели двѹа кѹла на јѹдно дрѹво К, преко **цѹле** гѹдине МК, са **цѹлим** свѹтом С, свѹкрва ти опрѹла **цѹло** вретѹно Ск, копѹли **цѹло** лѹто Гл Ск, рѹди **цѹло** лѹто Су, **цѹло** сѹло Бд, тѹ се крѹне **цѹло** сѹло А МО, **цѹло** сѹло слѹви зѹветину и литѹју Се, **цѹло** сѹло вѹче Су Ш, да зарѹбу **цѹлу** ѹрмију нѹшу Ло, зимѹске сам лѹжала **цѹлу** зиму Су, **цѹлу** кѹћу зѹтру П, јѹ губѹм **цѹлу** имѹвину Лг, **цѹлу** нѹј смо седѹли А, **цѹлу** нѹћ шѹјемо В М МП, **цѹлу** нѹћ ткѹм Ск, **цѹлу** ѹѹву крѹшеш мѹтѹком Го, по **цѹлу** ѹвлију Ш;

црѹна : **црѹна**: волѹла сам мѹл да помѹгнем, **црѹна** Гр, **црѹна** жѹна ѹвек плѹти Др, **црѹна** Злѹта кѹ ѹрао С, **црѹна** мѹа мѹјка носѹла те га крѹтила Ла, **црѹна** мѹјка поглѹда га МО, **црѹна** мѹјка С, а **црѹна** мѹјка не дѹ Се, **црѹна** марѹма Ло, тѹ е **црѹна** мѹка, тѹ не ваљѹ (кад дете умре) Гл, ѹ, **црѹна** ѹсица (налетела у чашу) Бд, дѹ ћеш **црѹна** жѹно Бд, **црѹна** жѹно, грѹдна ли си рѹденица бѹла Бд, **црѹна** тетка Дѹсо, грѹдно си се мѹчила Ко, па што си напѹштила, **црѹна** Добрѹла С, кѹку, **црѹна** Злѹто, штѹ му ѹради С, **црѹна** Рѹса У, **црѹна** Сѹвка Вн, **црѹна** Светлѹна ДД, ѹј, **црѹна** нѹша кѹћа Р, и такѹ сѹдбина **црѹна** рѹстави не Ко, **црѹна** сѹдбина Се, у **црѹну** зѹмљу Ск, да сарѹни тѹ **црѹну** мѹјку Гл, предѹмо **црѹну** тежѹну Гл, кѹси **црѹном** косѹм Гл, погѹрила сам се до **црѹне** земњѹ Гл, па тѹ **црѹне** пѹре ДД, нѹки **црѹни** вѹпрѹви У, дулѹци **црѹни** Вн, тѹ **црѹни** Шѹфтарѹ ДД, ѹндак су бѹли ѹни **црѹни** вѹлики шпѹрети ВД, **црѹно** брѹшно Р, **црѹно** вѹно Го ДД Кр Ск Т, **црѹно** дѹте В, тражи **црѹно** грѹжђѹ МП, **црѹно** пѹво Ла; али: да ни не бѹде **црѹна** вѹда Гл, ѹвца **црѹна** свѹ, а јѹгње белѹ У, ал тѹ **црѹна** чѹрба дѹђе В, ни јѹдној снѹји јѹ нѹсам рѹкла ни

црне ни беле М, немој да им купујете *црне* мараме В, онѐ *црне* тѝце Т, *црне* чарѝпе Гл, гѝрвани су сѝмо *црни* Кр, онѝ сѝтно, *црно*, тѝ је бѝрут Мх.

У емфазии и облици неодређеног вида могу имати акценат одређеног: сѝд је *бѝсан*, бѝсан па прѝбесан нѝрод Ос, *лѝѝа* бѝла ки лѝтка (емфаза) Ли.

Компарација придева (прилога)

4.158. Наставци за компаратив су: *-ји*, *-ији*, и *-иш*.

1. У употреби наставка *-ји* нема знатнијих одступања у односу на стање у стандарду:

бѝљи мој вѝш В, *бѝљи* лѝба Др Ли, овѝ ти ѝерка *бѝља* него тѝ Ш, нѝ ми *бѝље* нѝшта Мх, ѝна *бѝље* знѝ него јѝ Мх, ѝна је волѝла *бѝље* да помѝже тѝ такѝ нѝшто Ос, да мѝло *бѝље* вѝдим У, сѝд, каже, мнѝго му *бѝље* Ш, *бѝљи* МП, а ѝн ѝпет *бѝљи* од мѝн Гл, ѝма мѝл и *бѝљи* Лу, нѝје бѝо *дѝље* Ло; *дѝбља* А, *дѝбљи* Гл, *дѝбље* Ку МК; *гѝуѝљи* Ос, свѝ је *сѝуѝље* Ли МК, *сѝуѝљи* Вн Ли П Ос, пѝсле *сѝуѝљи* мѝјстори М, *шѝуѝљи* Ос; мѝжда је *жѝвљи* од мѝн Кр, *сѝвљи* Ли Ос; *мѝње* зѝмље ѝма Кр, *мѝње* У, *мѝњи* Ос Ли, мѝло *мѝњи* од мѝне Гл, што је *шѝње* од рѝкѝ А, *шѝње* сѝкно А, *шѝњи* Ли Ос, *црњи* Ли МК, свѝ *црњи* од гѝрвана С, бѝо *црњи* Са; такѝ *шѝре* А МК; бѝо *бѝјже* Кр Ло, да је тѝ *бѝјже* Мх Ск, *брѝжа* Ли П, *брѝже* Лг Са, кад *брѝже* тѝ тѝ Бд, кошѝње ѝшло *брѝже* ВО, *брѝже* си урѝну Са, мѝло *нѝжа* од мѝжа Су, *нѝжа* страна Се, *нѝжи* прѝтисак ВД, на *уѝжи* крѝг Ос, дол *уѝжи* (лонац) Т; *лѝђе* Ли, *млѝђа* В Вн Мх Ос, тѝ *млѝђа* сѝстра Вн, кат сам бѝла *млѝђа* Го Са, за гѝдину си дѝнѝ *млѝђа* и од ѝега Ск, а овѝј, тѝј *млѝђој* Ос, *млѝђи* Ку МП Мх П С Су У, ѝегов брѝт *млѝђи* В, двѝ брѝта, *млѝђи* од мѝн Ло, и брѝт ми бѝо *млѝђи* од мѝн Ш, мѝж ми је *млѝђи* гѝдину дѝна ВД, овѝ *млѝђи* нѝрод К, *млѝђи* сѝн Т, *рѝђе* имѝло тѝ Ос, *рѝђе* брѝдо (разбој) П, *слѝђе* В Гл, па *слѝђе* да јѝш Т, *слѝђи* лѝба Ос; *гѝиѝи* Се, на *крѝће* бѝло Лг, *љѝђа* бѝла нег јѝ Кр, кобѝла је бѝла *љѝђа* Лу, пѝла флѝше *љѝђе* ракѝје С, *љѝђи* К, *чѝршѝи* Ли Ос, *чѝиѝе* Ко, *чѝиѝе* брѝдо (разбој) П; *сѝрѝжи* Ос, *шѝѝа* Ву, поставѝше и *шѝѝу* артиљѝрију и мѝњу Ло, тѝ се *шѝѝе* износѝ Лу, *шѝѝи* жѝвот Ву; ако је *јѝча* ВО, тѝ нѝје му је имѝло рѝвна човѝка *јѝча* од ѝег Ло, *јѝчи* Лг Су, ел ѝни су *јѝчи* бѝли А, *јѝчи* од мѝн бѝо Ло, дѝда је бѝо *јѝчи* пѝвац од ѝца, а ѝтац је бѝо *јѝчи* пѝвац од мѝне, а јѝ сам *јѝчи* пѝвац од мојѝ синѝва Лу, *јѝчи* лѝди Ос; *шѝиѝе* Ли.

И у нашем говору, као и у већини штокавских дијалеката (ареал в. код Реметића 1985:283, нап. 819), компаратив придева *висок* обичнији је с једним аналошким *љ* након јотованог сугласника корена *виш+љ+и,-а,-е*. Овај глас је, по мишљењу Ивића (... 1997:141), дошао из антонимског пара *дубље* да би се направила разлика између компаратива *више* (од *много*), уп. ако плѝтиш *вѝше*, *вѝше* бѝју (у звона) М и *вишље* (од *високо*), уп.: *вѝшља* страна Ли Се, подигнуто *вѝшље* Ли, овѝко *вѝиѝе*, гѝр Лу, *вѝиѝе* и бѝље Кр, *вѝиѝи* Са, *вѝиѝи* прѝтисак ВД, и ѝн бѝо *вѝиѝи* Са, *вѝиѝи* ми сѝн од снѝје Су, *вѝиѝе* мѝсто Рд, *вѝиѝе* бѝло В, дѝђе мѝло *вѝиѝе* А Су. У следећој синтагми увек се чува компаратив без гласа *љ*: за *вѝшу* школу Гл.

У примерима *врѝђе* (Ли) и *врѝђи* (Мх) додат је наставак *-ји* на већ јотовану партиципску основу *врѝђи* < *врѝиѝи* од глагола *врѝти*.

2. Наставак *-ији* додаје се:

а) на нејотован корен и тада су облици компаратива исти као у стандарду:

слабија Др, *слабије* В, *слабије* А, *слабји* В, *слабију* Ла; *глушавији* Гр, и *здравије* тѠ М, *новије* Су; *шојлије* МК; *доцније* Ба, *затворенија* МП, *израније* ВД, *имућније* кѹће С, *имућнији* П, *јефтинија* Гл, *јефтиније* Ку, *јефтиније* Др Ли, *касније* Вр Рд Се, тѠ су *кашније* Ск, *крујније* В МК, *крујније* Вр, *ладнија* Ли, *ладније* Вр, *лаиније* Гр, *модерније* ДД МК, *одважнији* Рд, тѣ си *одморнији* Гр, на *осунчанија* мѣста Рд, *илоднија* У, *погодније* Вр, *јосније* МП, *јошћеније* МО, *јошћенији* Ли, *равније* Кр, *раније* А Вн Гл Гр Др Ку МК МП Рд С Ск Су, од *ранији* дана Се, *раније* МО, *савременије* Мх, *сигурније* А, *сигурнији* Ло, *сиромашнији* Р, ако је *сиротињија* девојка П, *сићиније* В, *шамнија* В; *остирји* Кр, она *стиарија* од мѣн Мх, *стиарије* смо поштовали У, брѣ *стиарији* Гл; *богаијија* П, *чисћије* МК;

б) на већ јотован корен:

здравија МО П Т, *здравије* Ву, *здравије* Вн Кр Ш, *здравији* ВД Гл Р, *здравији* Кр Лг Мх П, *здравији* народ био Се Ск, *кривљије* Се, *мршављије* Вн; *скућљије* МК, *шојлије* В, *шојлије* В Су; *важније* МО, *доцније* В, *доцније* Ли, *згодњија* Ли, *јаметинји* Ск, *зелењи* С, *интересантније* В, *касније* У, мал *крујније* А, *крујније* Др, *крујнији* В, *ладнија/лањија* Вр, *ладније* В, *ладнији* Ли, *мастије* Ла, *могућнији* Ли Рд, *модерније* П, *мрвњије* је мѣла (споро) Ли, *јаметинји* Др, *јисмењи* Ба, *јошћенија* Бд, *јошћенији* МО, *јошћенији* МК, *јуњије* МК, *раније* В ВД Др МК, *раније* А Вн Ву Го Гр К Кр Лг Ли МО П Рд С Су, *раније* Бд МО, *рођењије* Гл, *сигурнији* Ло, *сиромашнији* Р, *сиромашнији* МО, *сиротињије* Бд, *сићнија* ВД, *сићније* А К, *сићније* Др, *сићнији* В ВД, *срећнија* МК; *богаија* Ла, *богаији* Бд ВД К, *богаији* људи Гр, *прошћије* В Ла, *прошћији* ВД, *прошћији* Гр, *прошћији* човек С, *чишћији* С, *чишћије* С.

Специфичност следећег примера јесте и у чињеници да је он изведен од именице *газда*, која је у семантичкој вези с придевом *богаји*, што у ствари и омогућује компарацију и ове врсте речи: они би тѣли вако за маѠо *гажњије* МО. Тако је и у Батовцу: а сад Цигани *гажњи* него ми (мој материјал).

Преглед различитих мишљења о пореклу ових облика изнео је Милисав Вукићевић (1995:175 у нап. 396). Јотовани облици могли су настати аналогично према облицима с умекшаним сугласником *скућ(и)*, *здрави(е)* или контаминацијом двају наставака *-ј(и)ији* ради постизања експресивности израза, уп. *блакшији* Ли.

Контаминирани и аналошки облици срећу се у Ш-В, С-В и К-Р говорима (Реметић 1985: 283, ареал је у нап. 818). Такве облике забележили смо и у Батовцу: *богаији*, *здравији*, *срећнија*; *нѡвљи*.

3. Наставак *-иши* није толико чест и скоро да је везан за исте придеве који и у стандарду имају овај формант (*лак*, *леи*, *мек*):

лакше Вн Кр Ли Лу, да би се *лакше* кѹповало Бд, *лакше* се запѠсли В, да *лакше* Ѡда В, *лакше* тѠ идѣ Го, виде народ да је *лакше* К, а Ѡн је *лакше* мѠго да прође Ло, *лакше* кѠпам МК, свѣ *лакше* МО Ш, *лакше* ми да опѣрем нег да трљам Ос, *лакше* ми је С Са, тѣб је *лакше* нег мѣн Ск, *лакши* Гл, *лакши* живот Ву, *лакши* посо Р;

лѣйша Бд В Вн Ву Го К Кр Лу М МО МП С Са Се Ск Т У Ш, јѡш *лѣйша* А, *лѣйша* нѣма ВО, ја сам *лѣйша* од њѣга била Са, ка дође Млада недеља, мѣ *лѣйшу* дрѣју об-
уѣмо Т, узели ми *лѣйшу* зѣмљу К, *лѣйши* Бд В ВД Ву Гр Др К Ко Ку Ла Ли МК
МО Мх Са Су Т, *лѣйши* мој овај гаврави Бд, ваѡш је *лѣйши* лѣба Ко, *лѣйче* Го; *мѣкша*
Гл, *мѣкше* Бд Ву, бѣрамо *мѣкше* шѡшке Су, *мѣкши* Ли.

Круг примера у којима се јавља наставак *-ши* проширен је и придевом *слаб*:
слѣйчи волѡви бѣли Лг, сѣт се *слѣйше* сѣје Лу, *слѣйши* Гр Т, кѡ је јѣчи, ѡн бѣо, кѡ је
слѣйши, ѡн бѣго Мх. Тако је и у Батовцу: *слѣйша* (мој материјал) и у Врачевом Га-
ју: *слабши* (Ивић 1958:338). С различитом фреквенцијом овај наставак среће се и
у другим говорима: код Биограчића (Ивић 1978:163), у Ресави (Пецо-Милановић
1968:102), у Трстенику (Јовић 1968:113), у Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић
1995:176), у Рачи Крагујевачкој (Р. Павловић 1982:31), у Левчу (Р. Симић
1972:341), у Доњој Мутници (Ракић 1990:97), у Качеру (Д. Петровић 1999:391), у
Драгачеву (Ђукановић 1995:142) итд.

У усамљеном облику *лѣнчи* „лењи“ (Т) уместо наставка *-ји* аналошки се ја-
вило *-чи* према примерима са сугласничком групом *-йичи>-йчи* (*слѣйчи*). Слично
је и у Ресави: *црнчи*, *здравчи* (Пецо-Милановић 1968:342).

У два пункта забележили смо и један пример изведен од показне заменице
ѡак- и суфикса *-ши*: *ѡакши* Гр, ѡнда је *ѡакши* кокуруз слабији, лошији В. Дакле,
овај компаратив представља суплетивни облик од позитива *слаб* и *лош*. Иначе
сличан компаратив налазимо и у старословенском језику *ѡачаи* (од *ѡак* + *ѣи*)
ѡачае, *ѡачаши*, али и у говору Драгачева (Ђукановић 1995:142), Левча (Р. Си-
мић 1972:342) и Груже (Стевовић 1969:468).

4.159. Суплетивну творбу компаратива имају следећи придеви:

добар: ова ти ѡѣра бѡља него та Ш, ни ми бѡље ништа Мх, ѡна бѡље знѣ не-
го ја Мх, ѡна је волѣла бѡље да помѡже тѡ тако нешто Ос, да мѡло бѡље вѣдим У,
сѣд, каже, много му бѡље Ш, бѡљи МП, а ѡн ѡпет бѡљи од мѣн Гл, ѡма мѡл и бѡљи
Лу;

зао: ѡна јѡш гѡра ВО, а ѡна јѡш гѡра од мѣн Лг, гѡра сам о детѣта Го, гѡре
Гр, тѡ свѣ на гѡре идѣ Ву, ја сам гѡре бѡлестан кад не рѣдим Кр, па гѡре да бѡде М,
а Рѡси (војска) тѡ ниј имѡло гѡре пцетѣне, гѡре животѣње и гѡре каљѡвштине У,
мѣн јѡш и гѡр укѡчи Го, гѡри је нег пцѣто Ос;

велик: вѣћа А, вѣћа унѡка него снѡ М, а мајка јѡш вѣћа нег чѡвек јом МО,
нѡјвѣће мѡке Бд, вѣћи од њѣга М, Мића, ѡн бѣо вѣћи Са;

мали: мање зѣмље ѡма Кр, мање У, мањи Ос Ли, мѡло мањи од мѣне Гл.

4.160. Суперлатив се гради помоћу речце *нај-* која исто носи акценат и која
се не одваја од компаративног дела, осим у ретким случајевима:

а) Пожаревац, Смѣдерево, тѡ ни е *најблѣже*, а вѣћа Смѣдерево Ос, ѡтац ми
бѣо *најбѡљи* богаташ у Врѡново Вн, *најбѡљи* Лу У, на *најгѡре* мѣсто Ос, свѣ *најгѡ-*
ре лѡде Бд, тѡ су *најгѡри* лѡди ДД, тѡ је ѡтров *најгѡри* Бд, *најгѡри* је Ли, *најгѡри*
Лу, *најгѡри* ми бѣо тѡј Чѣда Мх, тѡ *најмање* дѣте Мх, тѡ *најмањи*, млађи син Т, *нај-*
млађа Ло, *најмлађи* Гр Са Т, *најмлађим* Т, *најскуѣљу* А, *најслађа* Др, *најслађи* па-
сѡљ ВО, *најѡјњи* А У, тѡ је дѡн бѣо *најѡрњи* у живѡту С;

б) *најјефтиније* жито МО, *најојасније* Вр, *најјоштиније* Ву, *најчестийији* Бд, *најчестийији* Бд;

в) *најбогаћи* Ла Ли, *најгрешњи* Бд, *најгрешњије* Бд, *најздрављије* МК, *најздрављи* В, *најојашњије* Мх Рд, *најојашњи* Р, *најојашњији* П, *најјугије* Рд, *најрођењије* Гл, али ливатски је *најјособљи* мѐд Ву, *најјисобњи* Ву, *најчишија* Се;

г) *најлакши* живот Ву, *најлејша* МК, направно *најлејшу* кућу ВО, *најлејшу* шумицу А, *најлејши* Бд, *најлејши* штоф је био десет йљада Ск;

д) Васиље *нај* ме више обилази Вн, она *нај* ме идише Ш.

4.161. Формант *йо-* употребљава се с позитивом и с компаративом а изражава умањен степен нечега:

а) *йовелик* је био В, а ово ми је жито мало *йовлажно* А, *йогус* пасуљ Ш, ја волим мало *йогусто* Ш, *йодалеко* ко до поља пута до Кољара В, то је *йодалеко* о села В, тунак *йокрајко* дође В, *йониско* В, опредемо *йошанко* А; уп. и он био цгољав, мршав, *омали* В;

б) *йовеће* В, удићи мѐса *йовећи*, дебѐли МО, било је дете *йовеће* Ш, дѐ се сѐћа гѐр на дрво (да се баба могла сакрити јер је) дрво *йовисоко* Вн, имала *йовише* деца А, није мало, него *йовише* Ш, нама *йодаље* там то имање Кр, ораѐници су били *йомањи*, нису били већи, мали А, *йојрошија* Гл, уп. и *најјошањије* Се.

Особености појединих група придева

Присвојни придеви

За творбу присвојних придева употребљавају се следећи суфикси: *-ов/-ев*, *-ин*, *-ски*, *-чки*, *-ији*, *-ји*.

4.162. Наставци *-ов/-ев* имају скоро идентичну дистрибуцију као у стандардном језику, што значи да, иза (некада) палаталних сугласника, не долази до потискивања *-ев* (4.149). Тако је код присвојних придева од властитих имена типа *Борис(л)ав*, *Јаков* и сл.: *Борисављев* Вр Лг Мх Су, *Борислављево* П, *Владисављев* Вр, *Војисављево* Вр Лг Мх Су, *Добросављево* Вр Лг, *Драгослављево* Мх, *Живосављев* Мх, *Милисављева* Вр Лг Мх П Су, *Милосављеви* Мх, *Радисављев* Вр, *Радосављев* Лг, *Радосављев* Мх Су, *Свѐјисављев* Лг Су; *Јаковљев* Вр Лг П. Овако је у говорима централне Шумадије (С. Реметић 1985:278), Раче Крагујевачке (Р. Павловић 1982:30) и Батовца *Драгослављев*, *Милисављев* (мој материјал из упитника).

У П од једне информаторке на директно питање добили смо и ове одговоре: *Драгосљево* (имање), *Милисљево*, *Радосљево*.

Међутим, присвојни придеви од заједничких именица типа *браји*, *зеји*, *син* и сл. имају изгледа чешће облике с *-ов*: *брајова* жена Бд, *брајову* Бд, *брајово* Лг Мх П, *зејова* коља Лг Мх, *мужова* мама и таћа Се, *синов* Лг Мх. У два северо-

западна села забележено је и неколико потврда с *-ев*: *брајшовљев Су, зѣшовљев П Су, сѣиновљев Су*. И у Батовцу имамо и *брајшов* и *брајшовљев*, али је потребно рећи да смо овај други облик добили на основу упитника (мој материјал).

4.163. У творби присвојних придева од именица м. р. на *-а*, као што је и очекивано, у овим говорима не јавља се наставак *-ов*, већ *-ин*:

дѣдин прозор Вн, *дѣдина* сѣстра Лу, *дѣдино* У, са Љубинку *Бѣжѣину* П, *Влѣдина* ћерка С, *Дѣчина* мајка Ла, *Дрѣжѣини* чѣтници Кр С, није *Дрѣжѣин* М, па то је *Ђурѣино* девојче Са, *Јѣвина* Са, *Мѣкино* дѣте Лг, *Мѣмина* С, *Пѣјин* дѣда Ш, то је ујац *Рѣшѣин* Лг, на *Тѣѣин* дан А, *Чѣдино* годиште Бд; *мајшѣрин* јѣзик Ву, *мајшѣрина* маѣи С, то *мајшѣрино* Мх, ѣд у п...у *мајшѣрину* ДД, у п...у *мајшѣрину* Ш.

Присвојни придеви на *-ин* од именица ж. и м. р. на *-ица* не познају промену *-ц* у *-ч*: *Вѣрицина* маѣи Ск, *Зѣрицина* Гр, иза *Зѣрицине* кѣће Гр, *Љѣбицин* ВД, *Мѣлицин* ВД, *Наѣдицина* мајка Ву, *мајкицин* У.

Овом особином наши говори везују се за бачке (Поповић 1968:183), банатске (Ивић ... 1997:144) и сремске говоре Ш-В дијалекта (*Вѣкицина*, *Мѣлицина*, *Вѣрицина*, мој материјал), за источнију зону К-Р дијалекта Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:115,173), за Жупу (Алексић — Вукомановић 1966:306), за Батовац: *Мѣлицина*, *Вѣрицина* (мој материјал).

На директно питање у В добили смо и ова два одговора: *Дрѣгичин*, *Мѣличин*. Поред ова два примера забележена су још два у називима врсте грождѣ и деције игре: *лисѣчина* Ла МП, *лисѣчино* кѣло Ли.

Измењено *-ц* у *-ч* имају говори централне Шумадије (Реметића 1985:277), Крагујевачке Лепенице, осим источније зоне К-Р дијалекта (Вукићевић 1995:115,173), Груже (Стевовић 1969:461), Колубаре (Б. Николић 1969:48), Мачве (Б. Николић 1966:266)

Измењен сугласник је и у присвојном придеву од именице *оѣац*: *ѣчина* сѣстра С, *ѣчине* сѣстре Ос, *ѣчино* ѣме ВД, слѣвим и *ѣчину* слѣву Вр.

4.164. Код присвојних придева од именица ж. р. на *-к-* нема више алтернације сугласника *-к-:-ч-*: *девојкин* вѣнац МО, *девојкин* ѣтац Рд, *девојкин* пешкѣр Ли, ко *девојкине* кѣће П Ш, *мајкин* брѣт Мх У, *мајкин* прѣстен В Ли, *мајкина* душѣца Ли, *мајкина* мајка Мх, *мајкина* слѣва Вн, око *мајкине* нѣге П, *мајкино* имање Ву, *ѣилкино* пѣро Ли, Пѣра *Радѣјкин* У, *свасѣѣикина* ћерка С, *ћеркина* кѣћа Р.

У овом типу примера одсуство алтернације је условљено и додатним фонетским разлозима, гласом *-ч-* у корену: *мајкина* длѣка ВД Ли, *мѣчкине* нѣге Р.

Алтернацију бележимо у именици *свасѣѣичина* Рд.

Промена *-к-* у *-ч-* по правилу изостаје у говорима централне Шумадије и већини говора Ш-В и С-В дијалекта (Реметић 1985:277, нап. 807). Ареалу оцртаном у претходној напомени прикључујемо и банатске говоре Ш-В дијалекта (Ивић ... 1997:143) и говоре Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:115), у којима се аутору поткрала омашка у коментарисању примера овог типа. Наиме, изнад примера типа *Мѣлкине* ѣвце стоји коментар да „У присвојним придевима на *-ин* изостаје алтернација *к:ц*“, а требало би *-к-:-ч-*. Алтернација ових гласова јавља се у

говорима колубарских села (Реметић 1985:277), ваљевске Колубаре (Б. Николић 1969:49), Драгачева (Ђукановић 1995:141).

4.165. Наставак *-ски* веома је присутан у творби присвојних придева.

1. Именице ж. р. на *-ија* присвојни придев на *-ски* граде на два начина:

а) додавањем на именичку основу *-иј-*: *артиљеријски* Т, *аустријска* Ло, *аустријске* Бд, *аустријски* А, *аустријски* Бд, *аустријски* Ло *аустријски* војник Рд, у *аустријску* војску ВО;

б) додавањем на придевску основу *-ин-*: *акцијски* дџан Вн МК, *аустријски* рат Лг, *аустријски* Бд, *аустријски* ДД, *комијински* ВД, *комијинске* Ву, *комијинско* Са, *Сјајински* бунџар Вр, *Сјајински* бунџар Вр, *шумадинске* дивизије Ло, *шумадинске* свиње Су, *шумадински* чај В Вр МК Су, на *шумадински* ДД.

Овај други тип творбе јавља се и у осталим говорима Ш-В и С-В дијалекта (Реметић 1985:277 и нап. 808 у којој је наведен ареал). Од новије литературе навећемо и говоре Баната (Ивић ... 1997:149) и Драгачева (Ђукановић 1995:142).

Потискивање наставка *-ијски* (*шумадијски*) условљено је чињеницом да је он представљао изузетак од правила по којем се суфикс *-ски* везивао само за деривациону основу на консонант. Прилагођавање овом моделу творбе постигнуто је увођењем *-н-* (*шумадински*). Тако је исто и од српскословенског *божаски* добијен облик с *-н-*: *божански* (Ивић... 1997:149).

2. Наставак *-ски* ретко се додаје на деривирану основу:

а) *деијинска* (*деијин-јь-ски*)¹⁸ пџла Са, тџ је *деијински* Лг, *лањске* гџдине М (*лан-јь-ски*), *цигањски* (*циган-јь-ски*) У;

б) *беловинске* Ос, *бетиџнске* П, *браџонско* МО, *госијинска* сџба Др П, *живијинско* К, *живијинско* Рд, *јарговџнске* Ос, *џијијински* сџд Бд, *румџнски* Р, *стијаринске* кџће Ск, *Цигањска* маџла Мх, *Цигањска* маџла С, маџку ти *цигањску* МП, *цигањски* У, тџ е *цигањско* Са, *шијнска* кџла Ли; уп. и *деијенски* „деијини“ (Реметић 1985:139); *коњска* кџла Ба, *кџњска* кџла Бд Вн, *кџњски* босиџлак ДД, *свињска* Го, опџнци *свињски* Кр, *свињско* џџбре Т, а џем и *свињско* Са, *свињско* мџсо В Кр Лу Мх Рд, *свињско* печџње Вн Ли Се Ск, *свињско* Ба МО, *свињска* Ба.

3. Ако се испред наставка *-ски* налази *д/иј*, присвојни придеви имаће следеће ликове:

а) *колиџба винограјтска* Ло *госиџтски* Ли Мх, *грајтски* Мх, *ливајтски* Ву, *свејтски* рџт Би Ву Гр, ви сте *свејтски* чџек ВО, Првог *свејтског* рџта Би;

б) *ијроски* рџд С, *свејска* крџза ДД;

в) у *валиџки* дџм Др, *госиџџка* Ли, *госиџџки* Ку Ли Мх Су, по *госиџџким* Ли, *сџџки* пџзив С; *свејџки* Ли, *свејџког* А, и адв. *љуџки* А Кр, ја не мџгу *љуџки* ни да ти говџрим Гл.

¹⁸ Уп. примере *деијини* у т. 4.167.

4. Ако се основа завршава на *-ћ*, присвојни придев на *-ски* имаће следећи гласовни лик:

а) *Васиљевици* К, *Дјевицке* колибе Ло, *Ђаковици* млин К, *Марковици* ђерам Бд, *Миџица* ма̀ла П, *Петрџици* К;

б) али и: *божйћске* пѣсме М; *Сибйнгиски* крај МО; у овѣ плѣме *Влајкѡвићко* Т, *Недићко* имање А.

5. Особености појединих придева на *-ски*:

Уместо придева *божйћне* срећемо: пѣва *божйћске* пѣсме М.

Без форманта *-(љ)ен* јавља се придев: *богѡјавска* вѡда М.

У примеру: пѣвау *божйанске* пѣсме С, имамо три форманта за творбу придева (*ј+ан+ске*).

Два су посесивна форманта *-ов-* и *-ски* и у примеру: *Крисиѡвски* мѡка Бд.

Форманту *-ски* претходи *-ен-* у примеру: *црквѣнско* ДД, *црквѣнске* ствѡри ДД, *црквѣнске* цѣне ДД.

Присвојни придев од имена главног града Македоније не гласи *скојски*, већ *скојѡански* Ло.

Присвојни придев *славѡрска* (свѣћа С) не твори се директно од корена *слав-* већ преко именичког суфикса *-ар*.

У С нисмо чули придев *домаински*, већ само: тѡ је *домѡјска* кѡћа, а баш *домѡјка* кѡћа и пропаде.

Од именице *ђаво* нисмо забележили придев *ђавољев*, већ: у *ђавѡлски* нѡрѡди ДД, на *ђавѡлску* стра̀ну Вр.

Од именице *во* присвојни придев скоро увек гласи *воловски* а само једном *вољуски*: *вѡлѡвска* кѡла Бд, *волѡвска* кѡла Ба Ку С, *волѡвска* кѡла А ВД Ли МК, на *вулѡвска* кѡла Вн, *вѡлѡвски* јѡрам Бд, *волѡвском* за̀прегом Рд, рѡду *волѡвску* Р; али: *вѡљѡска* кѡла МО; уп. и: у кѡла *волѡвца* Т.

Уместо придева *комунистичко* и *лудачко* забележили смо: онѡ пра̀вило *комѡнијско* Т и *лудѡински* Т.

Забележили смо и два примера поименичених придева: па сам бѡла и мѡшка и *жѣнска* Ла, панталѡне нѡсу *жѣнске*, панталѡне мѡшке, кѡко мѡж да зна̀ш кѡ је кѡ Ск.

4.166. Следећи присвојни придеви се завршавају на *-чки*:

врѡѡвачка кѡса Вр, *жѣлѣзничка* прѡга Вр, *жѣлѣзнички* са̀обраћај Вр, *зѡјенички* Ла, пѡмпа *кулѡшка* Ку, на *кулѡчки* Град Ку, *кулѡчко* кѡло Ли, имаѡ *лудѡчко* уверѣње Су, *ра̀дѡначко* кѡло Ли, *йѡковачки* пѡсар Т. та̀ *селѣвачка* књѡга Лу, *йрѡјички* вѣнчићи А, *шѡлѡначко* кѡло Ли.

Следећи примери су обичнији у стандарду с другим суфиксима *-ин* и *-ски*:

Владѡчки Хѡн Р, *морѡвачке* сѡкње са ша̀ру Су, *морѡвачки* гѡвор Вр, али и: млѣо сам у морѡвку која е ра̀дила на *морѡвску* вѡду Ли.

Од ојконима *Осијаоница* и *Лугавчина* присвојни придеви гласе: овô је *сйчанска* и овâ *лугавачка*, једнâ црква на два сѣла Ос.

4.167. У творби присвојних придева учествује и суфикс *-њи (<-н+ји), -ња, -ње*:

на *Бадње* вѣче Вр Гл Ли МК МО МП Мх, на *Бадњи дан* А ВД Вн Ву Го Кр Ли Ло Мх Т Ш, очи на *Бадњи дан* Ос, *вечѣрње* млѣко Мх, тô је *годйише* ВО Лу, *гôрњи* камен А, *Гôрњи крај* Вр, *Гôрњи* Милановац В, *гôрњи рѣд* Др, *данашње* сѣло Бд, от кога је настало *данашње* сѣло Ђдовице У, и дан *дањи* МО, и данас *дањи* МО, и данас *дањи* А, *маћи деийња* Ли, смôкве ко *деийња* пѣсница Т, ја сам вукла *деиѣњи* дѣо (наследства) С, испод нôгу *деийњи* Мх, цѣмпер *деийњи* Са, *дôљњег* Мх, *Дôљњи крај* Се, *дôљњи снôп* У, *дôњи* камен А, *Дôњи крај* Вр, *дôњи снôп* Вр, *задње* врѣме Лу У, *задњи кракови* А, *задњи трап* Р, ако је тô *зймње* дôбо Би, бйло *зймње* дôбо Ос, у *зймњим* врѣмену Ли, *зймњо* врѣме П, *јесѣње* врѣме Би Лг, *јесѣње* орање А, *јесѣње* славе Ли, *јесѣњи* Турђиц ДД С, *јуиѣрње* млѣко Мх, море, ћути, тâ рôба кѹј зна *кадашња* је, кѹј зна *кадашње* је тô ДД, тô кôј зна *кадашњи* је Ла, *кокошиња* бôлес Др, *кокошиња* јâја Се, *кокошиње* мѣсо ВО Т, *кокошиње* пѣро Ли, *лѣбње* брашно Се, *лѣиња* врѣмена Би, *лѣиње* врѣме Вр Лг Мх, *лѣиње* је дôбо бйло ВО, бйло *лѣиње* дôбо Ос, *лѣиње* јâгње Са, свети Никôла *лѣињи* Ла Ло, *некадашње* жйто Мх, *послѣдни* вагôн Вн, *послѣдни* ôцак ВО, кат су *послѣдни* пѹт дошли Др, *прѣдњи* кракови А, *прѣдњи* трап Р, *садâњи* нâрод Гл Ли, *садâње* врѣме Ли, од овô *садâшње* Рâдинце Рд, на врата *сôбња* Р, *Срѣдње* брôло Бд П, *срѣдње* домаћинство Мх Рд, тâ *срѣдњи* син Са, *срѣдњи* прѣс Су, ôтуд од Македôнију од *сиарйњи* нâрод П, па рйбу кѹпимо, *шарâњу* кѹпимо (дунавска рйба) Ос.

Придеви типа *божйѣни*, *домаћни*, *кућни*, *моћни*, *йлућни* гласе: *Божйѣињи* пôс Би Ли Ш, *јѹтро Божйѣињо* Ли, *домâињи* Вн, прет кѹиња врата Гр, он није кафâнски, него *кѹиња* пижâница С, помоћнице *кѹиње* У, *кѹињи* пâра У, и нисам *мôиња* МО, *йлућињи* болесник У.

И у нашим говорима, као и у банатским (Ивић ... 1997:145), овај суфикс је нешто фреквентнији него у стандарду, али се срећу и форме без *-њи*:

дôјни вѣш С, *Дôјни крај* С, *дôљна* Су, у *дôљну* фијôку Ш, на *дôну* онѹ стâницу Се, *дôљни* Др У, *дôљни* вѣш Ск, *Дôљни* Град Ку, *Дôљни* Милановац В, и дан *дâни* Ба, и дан *дâни* Вр Ву МК Мх, и данас *дâни* ме боли Ли, хѣклам и данас *дâни* Се, и данас *дâни* литйје нѣма Се, и данас *дâни* ôна пѣва Гл, и данâз *дâни* У, *сйôљни* Са, *лѣињо* врѣме П; *Божйѣни* пôс Ш.

У творби присвојних придева суфиксима *-ји/-јь, -ја, -је* дошло је до јотовања и осталих сугласника: *говѣја* балега Го Рд, *говѣја* шѹнка Т, *гдѣје* мѣсо Ба, *говѣје* мѣсо В Ли МК, *говѣје* сйриште С, и стôпе *говѣје* ВО, *говѣји* Т; *дйвља* гѹска Ли, *дйвља* лôза Ло, *дйвља* плôвка Ли, *дйвља* рѹжа ВД, *дйвље* гѹске Вн Ли Мх, *дйвље* крѹшке Ла, *дйвље* крѹшке У, а йма и *дйвље* плôвке Ос, *дйвльи* К, *дйвльи* пôп ДД, *крâвље* млѣко Ба В ВО Ла Ло МК Мх Ос С, а подлйвâло се сйриште ели *крâвље* ели ôвче Т, *рйбља* чôрба ЛО, *рйбље* брашно М; *Миѹôлдан* Мх П, о *Миѹôдану* В, *иљйињаче* (врста јабука) Ос; али и: *Ивандан* Бд, *Ивâндан* Ку Р, *кôжне* опâнке Ск, *кôжне* тôрбе Лг.

4.168. Као и у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:279), Биограчића (Ивић 1978:163) и тамишкој зони Баната (Ивић ... 1997:146) и на нашем терену срећемо присвојне придеве са суфиксом *-ећи*, али не и *-ећију*, како је у кииндској зони. Ови придеви се творе само од именица које означавају животиње:

*гускѐће месо*¹⁹ Ос, *гучѐће месо* Т, *гүшиће месо* Ба Кр Мх, *јагњѐће месо* Ку МК Рд Т, *јагњѐће сирште* Р, *јарѐће месо* Рд, *јунѐће месо* МК, *мишѐћа* Ли, *овчѐће месо* Ск, *иилѐће месо* Ба В Ло МК МО Мх Са Ш, *иилѐће перо* Ли, *иловчѐће месо* Т, *ирасѐће месо* Ло МК Т Ш, *ирасѐће сармице* Т, *исѐћи* ДД, *сриѐћи* Ск, *иелѐће месо* МО Мх Р Т, *иелѐће сирште* Ш, *ћурѐће месо* ВО Кр Ло МО Мх Са Т, *ћурѐће перо* Ли; уп. и ја нисам никад била *јѐшнећа* Ла, али није баш толико *јѐшан* Ко. Забележена су још два примера на *-ћи*: машина *вршѐћа* А, могли би да снабдевају чистом *и-јаћом* водом У.

Аналошко уопштавање јотоване основе среће се код именица које означавају месо наведених животиња:

говѐћина Ли, од *говѐћине* ВО, *говѐћине* Бд, *гускѐћина* (у одговору на директно питање, вероватно импровизација) Ос, *јагњѐћина* Вн, *јагњѐћину* Р, *јарѐћина* Вн, *иилѐћина* Ла, *иилѐћине* У, *иилѐћину* да купим Лу, *ирасѐћина* Вн Ла Р, *ирасѐћине* Го, дај ми *ирасѐћину* Лу, *иелѐћина* Вн Ш, дај ми те *иелѐћине* Лу, па печена *ћурѐћина* Ла Лг;

али и: *јагњѐћина* МП Ос, *јарѐћина* Ос, *овчѐћина* Ла Ли МО МП Ос Р Ск, *овчѐћине* Бд, без *овчѐћине* Вр, дај ми *овчѐћину* Лу, не волим *овчѐћину* Т, *иилѐћина* В МК Ос, *иилѐћине* ВО, *иловчѐћина* Ос, од *ирасѐћине* Ос, *свињѐћина* Вр Ла Лг Р, *свињѐћине* ВО, *иелѐћина* Лг МК, *ћурѐћина* Ос.

Образовање ових и других именица на *-ина* могло је ићи и преко присвојног суфикса *-ов/-ев*:

овчѐвина Ку Ш, *брез овчѐвину* Ш, *ирасѐвина* Т, *свињѐвина* Ку; *букѐвина* В, *луковина* Ск, *орѐвина* Ск, *церѐвина* В, *цигањѐвина* (врста дрвета) В.

4.169. Код придева добијених старим наставком *ѐји*, *-ѐја*, *-ѐје* срећу се различити облици:

а) *ѐо Бѐѐѐји* дан МП, *Бѐѐѐји* дан (Благовести) Мх, *ањѐели Бѐѐѐи* МО, *ми смо сви Бѐѐѐи* Са, *Бѐѐѐја* вѐра Су, *Бѐѐѐја* мајка К, *рѐч Бѐѐѐју* Ко, за *Бѐѐѐју* мајтер Лу, *Бѐѐѐје* дете МП, от *кѐзије* длаке А, *кѐзије* млѐко Ос, *кѐкѐѐије* месо Кр М, месо *кѐкѐѐије* Са, *маѐчија* длака Ли, глава *чѐвѐѐчија* Р, *мирис чѐвѐѐчије* рѐкѐ А;

б) *Бѐѐѐји* дан Мх, на *Бѐѐѐји* сѐд П, *кѐзја* брада С, *гүшчи* ћүвеч Ск, *дѐѐѐји* живот Би, *кѐзје* месо В Кр, *кѐзје* млѐко Ба В ВО Ла Ло МК Мх, *иѐѐѐје* месо Кр, *чѐвѐѐѐји* живот ВО;

в) *Бѐѐѐји* дан Мх, *Бѐѐѐји* син Лг, *гүшче* месо Ш, *гүче* месо ВО, *дѐѐѐје* месо Ба В ВД Го К Кр Ли МК Мх Рд Са Т Ш, *дѐѐѐје* месо К, *дѐѐѐје* млѐко Ба В ВО Ла Ло МК Мх

¹⁹ Овај облик је добијен на директно питање и вероватно представља импровизацију.

Ос С, печење *ѿвче* Вн Се, *ѿвче* сàрмице Т, *ѿвче* сїриште С, *ѿвчи* лѳј Вн Ш, *ѿвчи* сїр Ло, *їлѳвче* мѳсо Ли, *їлѳвче* мѳсо Ба Ш, *їлѳвче* мѳсо Ло Мх Са, *їлѳвче* пѳро Ли.

Особености осталих врста придева

4.170. Навешћемо творбене особености неких придева.

1. Једносложни придеви типа *глуї*, *дуг*, *лак*, *мек* могу се јавити и са разним суфиксима:

а) *глуїавїји* Гр;

глуї Ли Ос, *јà* *глуї* и не сѳхам се Лг, а *јà* као нѳћ *глуї* Лг, *глуїа* Ш, нїсам бї-ла нѳка *глуїа* Гр, нѳма смїсла да се прàвим *глуїа* Ла, *глуїљи* Ли, *глуїо* А.

б) Чешће се употребљава облик *дугачак* (према *країшак*) од *дуг*:

код нàс (је) *дўгачак* вàл, а тàм вàл мàли, *крàшак* вàл Ос, бїо *дўгачак* вѳш С, па и сàд је *дўгачак* дàн Са Су, *јàмић* *дўгачак* Су, у тàј пѳток *дўгачак* Су, колїки ни је рѳп *дугàчак* Р, *дўгачак* шàтор Лг, колїко сам *јà* *дўгачка* М, *дўгачка* камàра А, ѳна кўћа *дугàчка* ДД, кад је сѳба *дўгачка* А, него бїла *јастучàра* сукња па *дўгачка*, заљубио се дѳда у *дўгачку* сукњу Ос, *овѳлке* *дўгачке* Ос, а *дўгачке* (да-ске) по двà мѳтра М, *дўгачке* кошўље Ск, *дўгачке* сукње Др, толїко *дўгачко* А, їма тàко *дўгачко* ВД, тѳ је *дўгачко* А Др Лу, *дугàчко* се носїло Р, па не мѳгу, брѳ, *дўгачко* брѳдо Мх;

мѳј жївот нїје *дўг* Ло, сàмо тѳ їма *дўга* пѳсма Лг, тѳ је *дўга* прїча Др, *дўге* кѳсе Гл, *дўги* рукави Ск, *Дўго* пѳље Рд.

в) Нажалост, у грађи се нашла само једна потврда за придев *лак*: *лàк* си тї за тѳ Лг.

г) Подједнако се срећу облици *мекан* и *мек*:

мѳкан Рд Су, *мѳкана* Кр, која е *мѳкана* шўшка Ву, *мѳкану* шўмицу А, лѳпо *мѳкано* Кр, сàд їма *мѳкано* све Мх, овѳ је *мѳкано* Мх;

а *мѳк* је, лѳп Бд, *мѳк* ко дўша Вн, сàмо је *мѳка* ДД, *мѳка* кѳса С, док су *мѳка* ўжа Рд, опѳре се па *мѳко* Ш, дрво *мѳко* Вр Ос, да бїде *мѳкише* за копање В.

2. Двојство облика срећемо и код придева *другачїји/друкиши*:

другачї Кр, *другачїји* је жївот П;

тà су времѳна бїла ѳнда мнѳго *дрўкиша* Би, *дрўкише* онѳ дїње Т, *дрўкише* жѳне Лг, їмају *дрўкиши* рѳчник Ск, рѳчник је сасвїм *дрўкишији* Ск, Рўси су *дрўкиши* ДД, ѳїн је сїр *дрўкиши* Т.

3. Придев *узак* бележимо само с тим суфиксом, а не и с *-ан*: *ўзак* Су, па мàли плàц, *ўзак* Ву, *ўзак* сокàк ВО, *ўско* Су, ископа *ўско* Ск.

4. Од именице *жалан*, а не од оне са суфиксом *-осїи*, твори се придев *жалан*: *жàлан* Ли У, ѳна ће бїде *жàлна*, *јà* ћу бїдем *жàлна* Ск.

5. С формантом *-љив* бележимо следеће примере: *болешљива* В, *издржљив* В, *ниси њанљив* Ш, *завесе биле њељиве* У, *њељиви* волџи Р, *Бџг* ти дао орло̀-
ве нџкте и *сврбљиво* дупе Др; али *њескајива* зџмња Кр.

6. Придев *низак* обично се јавља без *с-*: и бџо *низак* С, а праг *низак* Лг, *низак* прџтисак Ш, *низак* чџек Р, *ниска* кџћа А Вн У, *ниска* мџста Ли, *ниски* волџи Р, *ниско* А Гл, сишџо *ниско* С, унџка ми мџл *нижа* од мџжа Су, па онџко *нижа* А, *нижа* страна Се, кџко онџ бџга *ниже* (адв.) зџмље и он за њџм (авионом) С, *нижи* ВД Ли, мџ смо *нижи* Кр, *нижи* прџтисак ВД, *нижи* стаљежи Ос; уп. и *низина* Ли, али уп. (адв.) па тџ је *сниско* Ш, џћу да спџстим, ал на *сниже* не мџгу Лг.

7. Придев *срећан*, *срећна* срећемо у три варијанте:

срећан В Гл Ла Ли Лу Р;

срећна Бд, *несрећна* У, нек ви је *срећно* Ла;

срећња сам ВД Ву Ла С Ш, *срећња* МК.

8. Појава форми типа *болесан* јавља се у југоисточној половини штокавских говора (Ивић ... 1997:144) у којима се финална група *-сти* свела на *-с*. Но, облици м. р. добијени су аналошким путем према облицима у којима је дошло до испадања *и* у сугласничкој групи *-сиин-* (*болесна*, *болесник*). У нашој зони, што је и очекивано, срећу се чешће облици без *-и-*:

бџлесан А Вр ДД Др Кр Ла М Мх Ос Се Су, *жџлосан* В ВД Вн, *зџвџсан* ДД, *мџсан* В ВД Вн Ло П С У Ш, *иџсан* В Ву Ла МП У Ш, *рџдосан* Ли У, *свџсан* ВО Ос, *чџсан* крџ Ло;

бџлестан Бд Гл Кр Лг МО, *свџстан* ВО Гр.

4.171. Од корена *близ-* нису само изведени прилози *близо/близу*, већ и придеви:

идџм пошто ми је *близа* њџва В, кад је *близа* њџва Ли, *близе* њџве Ву; фамилија свџ онџ рођена, мџло *ближна* Ву, тџ *ближна* сџла Гл, *ближни* рџџаци А, уп. и *далџк* Ли.

У централној Шумадији су забележени само примери *ближе* и *ближна* (Реметић 1985:281).

4.172. Када се жели истаћи особина означена придевом, тада се редуплицира његов корен са следећим наставцима или понови деминутивни облик:

а) *-цији*: *бџо белцији* Ла, *гџо гџоцији* Се, па ми мџти опрџла, џмам нџв нџвцији простирач Са, једнџ аљџну сам нџшла нџву нџвцијиу Са, џн џнџнцији МО, џна џнџнција кџћа нџрода У, *сама* сам *самција* Мх;

-ци: *гџли гџлици* Су;

-цаји: *џн џнџцаји* МО;

-ијаји: јџ сам пот краљом џшла *бџса бџсијаји* Вр, тџ је заклџли *џџбе џџбијаји* Во Вр;

б) шта џу сџд *џрна џрџица* Ск, бџла сам *мџла малџчна* Кр, кад је бџо *мџли малџчак* Кр.

4.173. Неки придеви страног порекла уклапају се у наш морфолошки систем додавањем само моционих наставака или и творбених, док други остају индеклинабилни:

а) *жу́та*, *пла́ва*, *ро́за*, шарѐна *ја́ја* Ву, *ро́зи* пúдер У, и *бѐлу*, и *ро́зу*, и *црну*, и *тèгет*, и *зелѐну бо́ју* Т, а *врѐди* и *ле́ба* да се не је *ша́з* Вн, па каже *има ша́за* мѐса Ву, свѐ глѐдам *у́век ша́за* да бúде (проја) Ву, *ле́по ша́зо* Ву, и она́ко *ша́зо* млéко Р;

б) *бордóвске сукње* МО, *бра́онско одѐло* Ос, *ше́гетска* Ли; *а́лена*, *жу́та*, *зе́лена*, *пла́ва*, *ро́зна* фáрба Ли, *сас тú ро́зну бо́ју* Су, *ро́зно* Ли, испáдне као *ро́зно* Ос;

в) *ша́ка црвѐно*, *цр́но*, *бордо*, *пла́во* А, ал *тò до́ђе бордо́* (емфаза) А, *тò до́ђе бра́он* ВД Ву Ос Ск Су, *бра́он* бóју до́бијемо, *ле́пу бóју до́бијемо бра́он* Кр, па *цветá вио́леш* А, *грáо* А, *ли́ла* Ли, *ро́зе* и *златни делишѐс* В, *ро́зе* К, *до́ђу ја́ја ро́зе* Су, *отá во́да* се прòспе па се сýне *ша́зе во́да* М, да *зайтим ша́зе водѐ* А, па *оцѐпи кома́тину онòга ша́зе* *ле́ба врúћегá* ДД, *ша́зе мѐсо* МК, па *донесѐ ша́зе мѐса* Ву, *ша́зе по́јде* Се, ал *нѐма у́кус* ко кад је *ша́зе* Ш, *ше́гет* Ли Се Ск, *ше́гет* одѐло Ку, и *ше́гет* бóју Т.

Придев *ша́зе* деклинира се у говору централне Шумадије (Реметић 1985:280) и Галипољаца (Ивић 1994:225), а *розе* у Банату (Ивић ... 1997:141).

Особености појединих група придевских заменица

Присвојне заменице

4.174. Код појединих облика присвојних заменица факултативно долази до разних фонетских промена: губљења сонанта *ј*, асимилације и сажимања вокала:

1. *Моја, моју, мојом*:

а) *мòја* ба́ба ВО, гòспођо *мòја* У, *мòја* дѐца Лу, дúшице *мòја* Го, дúшо *мòја* Мл, *мòја* жѐна Ло Мл, *мòја* јѐтрва Кч, *мòја* кúћа Ј М Мх, *мòја* Љи́ља ДД, *мòја* ма́чка Мх, *мòја* ма́јка А В ВО Гл Ј Ли Мх С Ск У, *мòја* ма́ти Лу Мх Ос Ш, *мòја* мѐсо В, *мòја* ма́ија Ос, *мòја* њѝва Т, *мòја* њѝва Кч, *мòја* пòмоћ Рб, *мòја* свѐкрва Ло У, *мòја* сѐстра МО, *мòја* тá синовица Ос, *мòја* сна́ М, *мòја* сна́ја Вн М С У, снаò *мòја* Ла, тá *мòја* старосвáтица У, *мòја* хѐрка Бд У, *мòја* унúка Гр, *мòја* фами́лија Ли, *швòја* колѐна Ко;

б) *мòјом* ба́би Ли, *ја́* сам *мòјом* дѐци дáла Гл, *мојом* жѐни заболѐло òко К, жѐни *мојом* У, рѐкла *мòјом* свѐкрви Гл, дáла сам *мòјом* хѐрки ВД, *кажи* тѝ *тòм швòјом* ба́ки Мх, тѝ *знаш* дѝ *ти* је пúт *швòјом* кúћи Гл, с *тòм мòјом* жѐнòм Ло;

в) на *тú мòју* вршáлицу С, у *мòју* грúпу П, *мòју* дѐцу Гл, *мòју* дúшу Ск, *мòју* јѐтрву Су, пред *мòју* капѝју Ск, у *мòју* кúћу Вн Вр Ло М Т У, *мòју* ма́јку Ш, на *мòју* машину Мх, *мòју* неде́љу Кч, у *мòју* њѝву В, за *мòју* пѐнзију ВО, за *мòју* свáдбу Лу, *мòју* свѐкрву Вн, *мòју* сѐстру Др, *мòју* сѐстру Ло, *мòју* старос Ву, на *мòју* стра́ну Се, *мòју* хѐрку У, *швòју* дечѝцу Ла, за *швòју* кúћу Гл, *швòју* њѝву Лу;

2. *Моа, моом, мою:*

а) *моа* баба ВК Кч Мл Се Су Ш, *моа* баба МО, *моа* браћичина ВД, *моа* брѝга Гл, *врста моа* У, *моа* деца Гл К, *моа* деца Су, *моа* жена Ду С, *моа* зава Кч, *моа* зава ДД, *моа* зѝмља Бд, *моа* кућа К, *моа* кућа Кч, *моа* кућа Рб С, *моа* кућица Др, *моа* мајка А Ба Бд ВО Др Ду Ла Лу МО, *моа* маћи Ло Р Рд С Ш, *моа* мис Гл, *моа* памет ДД, *моа* рука А, *моа* свадба К, *моа* свѝкрва А Др С Су, *моа* сѝстра Др, *моа* сѝстра Су, *моа* слава Бд МО, *моа* снаа Бд, *моа* сна Вн Ко Кч Ш, *моа* стрѝна Ду, *моа* тѝтка С, *моа* ћерка Бд Су, *моа* ћи Кч, *моа* унѝка МО, *моа* фамилија К, *швоа* жена С, *швоа* кошуља ДД, *швоа* мајка МО Су, *швоа* њива ВО, *швоа* парцѝла Се, *швоа* сѝстра Су, *швоа* срѝства Р, *швоа* нишка С, *швоа* кућа Кч;

б) *моом* баби МО, *моом* мајки Бд, *моом* свѝкрви Ву; с *моом* женѝм Ло, с *моом* свѝкрвом В, са *моом* ћеркѝм А;

в) *моу* децу Р, *моу* кућу А, *моу* маћер Мх, *моу* сѝстру Мх, *моу* славу Бд, *моу* ћерку Лг, у *швоу* авлију Р, *швоу* баба-Раду Мх, за *швоу* децу К, на *швоу* школу С, прет *своу* колибу А;

3. *Ма/мо, му, мом:*

а) *ма* баба В Вр Мх, *ма* Биља В, *ма* браћа Т, *ма* деца В Р Са Т, *ма* деца Гр, *ма* жена Вр Лг Р, *ма* зава У Ш, *ма* Зѝра П, *ма* јѝтрѝва Ос, *ма* јѝтрѝва У, комшија *ма* В, *ма* крава Гр, *ма* кућа Кр М, *ма* мајка Вр Р Т У, *ма* мајсторѝца Мх, *ма* маћи Вр Лг Ло МП Мх Р Са Се Т, *ма* ѝвца Ос Т, *ма* рѝдбина Вн, *ма* Руѝжа ДД, *ма* свастѝка Кр, *ма* свѝкрва В Вн Вр Ла Ли Ос П Ск Су Т У, *ма* сѝстра Ко Ла Р У, *ма* сѝстра Мх, *ма* сна Го ДД Кр Ло М П Рд Са Се Ск Т У, *ма* снаја П, *ма* старосвѝтица У, *ма* стрѝна Лг, *ма* ташта Лг, *ма* тѝтка Лг У, *ма* тѝжба Т, *ма* ћерка Вр Ву ДД Ли У, *ма* ѝјна Вр, *ма* унѝка Вн Ла Ло Ос Т, *ма* фамилија Вр.

У неколико севернијих села наше зоне забележили смо и примере с асимилацијом према првом вокалу групе *-оа > о*:

мо баба Ш, *мо* деца Др, *мо* жена Р, *мо* жена Су, *мо* крава Др, *мо* мајка Р Ш, *мо* маћи Ш, *мо* унѝка Вн Ду, на *мо* уста С, *мо* фамилија Др, *шво* кафа Ду;

б) причала *мом* баби њена баба Ву, *мом* деци Ла, и каже *мом* зави В, *мо(м)* мајки У, казали *мом* маћери Вр, и ја кажем *мом* маћери Мх, *мом* свѝкрви погѝно тај мој свѝкар Ву, а ја кажем Брѝнки, *мом* свѝкрви Се, *мом* сѝстри не рече Мх, ша-ра *мом* снаји Ли, причала сам и *мом* снаји Мх, *мом* ћерки А Бд МО, ја кажем *мом* унѝки Вр, *шво*м Злати С, сваки *сво*м кући ѝде С; са *мом* Већном ДД;

в) у *му* авлију ДД С, на *му* аљину Лг, у *му* грдѝну ДД, чувам ја *му* кудѝљу јѝш МО, *му* кућу Вн МО, на *му* маћер викали Вр, ѝна лечила *му* маћер Лг, носи *му* мотѝку Су, у *му* њиву Т, свѝку *му* парцѝлу Т, *му* робу Т, на *му* свѝкрву В, ту *му* сѝстру Ла, ѝно је и обраѝовало *му* ташту Т, за *му* унѝку ДД Т, ј...м ја *швоу* Америку Р, и тебе и *швоу* Вуку ДД, а ја ћу ту *швоу* надницу да ти платим У, *швоу* сукну Вр, чѝм порѝсти у своју висѝну, ѝн ѝма *своу* вегѝтацију Гр, у *своу* кућу Ли;

Након губљења интервокалног *j*, новодобијена група *оа* у једној трећини пунктова, чешће на северу и западу (в. карту бр. 7), углавном је остајала непроме-

њена. Када се сажимала, то је чешиће било у правцу другог вокала. У две трећине села, углавном у источној половини, јављају се форме типа *ма*. Сажимање у правцу *о* нешто је чешиће у три западнија пункта Др Ду С, у којима се срећу још форме без сажимања. Од та два пункта назире се изоглоса која се преко североистичних пунктова простира до Батовца код Пожаревца, у којем бележимо *мо* баба, *мо* унџка, али и *моа* мајка. У околним говорима: у Жабарима (Реметић 1989:221), у Биограчићима (Ивић 1978:152), у Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995:97), у Левчу (Р. Симић 1972:86), у Трстенику (Јовић 1968:59), у Мрчама (Радић 1990:26) углавном су само несажети облици *моа*, а код Банатских Хера (Ивић 1958:331), у централној Шумадији (Реметић 1985:149), у Ресави (Пецо — Милановић 1968:271) ретко се могу чути и форме типа *ма*.

4.175. У косим падежима мушког и средњег рода такође срећемо несажете и сажете форме:

а) *мојега* брата о стрица М, *мојега* брата МО, а ја питам *мојега* тога брата Су, он ће д убије *мојега* брата У, терали *мојега* девера Др Са Ш, ко тога *мојега* зета Р, *мојега* комшију ВО, *мојега* кума Р, *мојега* мужа Ко, *мојега* муж вршник Ос, *мојега* оца брат Ло, *мојега* оца кућа Ба ДД, унџка тога *мојега* оца пријатеља Лг, чувај *мојега* Рајка Рд, *мојега* сина годиште Ла, слика *мојега* сина Ос, то *мојега* сина Т, *мојега* стрица кућа Вр Кр, *мојега* унџка син Др, Чеду *мојега* Бд, овј његов отац *мојега* човека МО, тога жена, *мојега* шурака професора ВО, за тога *мојега* Вр, за *мојега* сина Т, за *мојега* Филипа Ла, за *мојега* чичу Ву, из *мојега* села ВО, код *мојега* девера сам ишла Ос, код *мојега* деде и код *мојег* оца Се, код *мојега* деду Р, био сам код *мојега* оца Лг, код *мојега* сина Са, био ко *мојега* сина Кр, на *мојега* Жилу ВО, од *мојега* девера Вн, од *мојега* мужа Се, од најмлађега *мојега* сина Ву, сас *мојега* оца Вн, с *мојега* оца Р, са *мојега* човека М, да т изјури неки ис *швојега* Ос, учио је он *швојега* деду ДД, док немаш *својега* А, сваки пати от *својега* МО, свака држава има *својега* владара ДД;

б) *мога* Банета В, *мога* брата жена ВД, *мога* братића син С, из *мога* дворишта Кр, и он зовне *мога* девера Ск, *мога* мужа С, *мога* оца Лу, *мога* свекра В У, *мога* свекра отац Ск, *мога* свекра сандук В, да *мога* сина гледам Ко, *мога* сина жена Ос, *мога* Чеду Бд, до *мога* брата С, од *мога* брата Ко, за *мога* брата А ДД, за *мога* живота А, за *мога* старца У, из *мога* места ВО, код *мога* оца ВД, код *мога* стрица Лу, с *мога* сина П, с *мога* човека У, били Брану *швога* деду ДД, Бога ти *швога* У, као брата *свога* Др, *свога* родитеља Ш;

чувај *мог* Љубишу Рд, *мог* оца Ба МО, *мог* оца Ку, *мог* Радета Мх, *мог* свекра В, *мог* свекра Го, до Бога *мог* У, за мужа *мог* П, иза *мог* сењака Гл, код *мог* девера Го Мх, код *мог* оца Гл М МК МП, код *мог* свекра У, код *мог* ујака Мх, поред *мог* Живорада Мх, с *мог* оца Су, ис *швог* винограда У, ко *швог* газде П, о *швог* сам стрица добио Би, *швог* тату Ко, убио *свог* сина Ла;

У Д и Лсг. сажимање је веома ретко:

в) (Јеси правила костурницу твом човеку?) — *Којим* Го, *мојим* брату ћерка Вн, а ја *мојим* брату кажем М, ко е *мојим* брату упалио свећу П, а ја кажем *мојим*

браћу С, мѡјим дѡверу Вн, а јѡ мѡјим дѡди дам дизгине Ло, *стѡријим мѡјим* детѡту К, мѡјим детѡту Са, мѡјим зѡту ДД, *мојим* куму МП (Ердељановић 1951:94), а јѡ Мики мѡјим кажем Се, сѡстра мѡјим мѡжу ВД, мѡјим мѡжу Ву Мх Ос, ѡна је била мѡјим мѡжу стрѡна С, причо мѡјим мѡжу У, мѡим ѡцу Вн Го, да мѡјим ѡцу ѡјаву Лг, каже мѡјим ѡцу В, наредѡ мѡјим ѡцу Бд, казала сам *мојим* пријателју С, тим мѡим свѡкру А, мѡјим свѡкру У, *мојим* сѡну Др Ла Мх, јѡ са(м) мѡјим сѡну дѡла подѡшину Ло, мѡјим стрѡцу Лг, тим мѡјим ѡјѡку запѡли дрѡш Ку, мѡјим ѡјѡку Мх, и тим мѡјим унѡку Вн, дам мѡјим унѡчету Се, рођѡн браћ о тетке мѡјим чѡчи Ву, а јѡ мѡјим чѡчи нѡсам међѡла Ву, а *мојим* чѡвѡку тѡ додијѡло ДД, направи јѡдним мѡјим шураку ВО, *швојим* ѡцу ДД, кажи *швојим* ѡцу Лг;

у мѡјим живѡту ВД, јѡ штѡ знам, јѡ сам о мѡјим живѡту испричала Мх, у мѡјим крају А, по мѡјим старим обичају Кр, на мѡјим тавану Др, по *швојим* шаблѡну Ли; мѡјем браћу Вн, мѡјем дѡверу Су, мѡјем ѡцу Р;

г) мѡм сѡну Ла Ш;

4.176. За присвојне заменице трећег лица ваља рећи следеће:

1. Поред уобичајених облика заменице *његов* у три пункта смо забележили и форму *нигов*: кад га вѡдо тај *нигов* тѡс Са, два ѡктара земље *ниго* Ла, тим *ниго*-вим сѡну друг Вн, *нигови* Ла; уп. и *ни*н је ѡтац Ба.

2. На целом испитиваном простору јавља се заменица *њен*, -а, -о, али се само у два пункта срећу и К-Р аналошки облици према личној заменици *њој* + *ан* < *ѡн* (Јовић 1968:125):

а) *њѡн* браћ Т, *њѡн* вѡш В, за *њѡн* грѡш Мх, *њѡн* дѡда Лу, дај ти *њѡм* *њѡн* дѡо С, за *њѡн* коматић ДД, *њѡн* мѡмак У, *њѡн* мѡж Ба Ли Се Т, *њѡн* ѡтац В ВО Ву Гл, ѡтац *њѡн* Лу, *њѡн* ѡтац Ли Мх, *њѡн* сѡт Др, *њѡн* свѡкар Ву, *њѡн* сѡн МО Мх С, *њѡн* стѡн Лг, *њѡн* стрѡц С, *њѡн* чѡек Ло Мх Са У;

њѡног мѡжа Вн, *њѡног* сѡна В У, ѡна вѡли *њѡног* сѡна Ос, за *њѡног* живѡта Кр, код *њѡног* ѡца Ло Мх, код *њѡног* ѡца В, с *њѡног* дѡчка Ло, с *њѡнога* мѡмка Се;

са *њѡним* браћом Са, за *њѡним* мѡжом Ву, са *њѡним* стрѡцом С;

њѡна баба Ву Т, *њѡна* браћа Вр, врата *њѡна* Ск, *њѡна* дѡца Др, свѡ имѡвина *њѡна* у мѡји шака Лг, овѡ је *њѡна* кафѡна Мх, кућа *њѡна* МО, *њѡна* мајка МО Ск, *њѡна* маћи Т Ш, кад је *њѡна* недеља Ло, *њѡна* рѡдбина Р, свѡкрва *њѡна* Бд, *њѡна* свѡкрва Кр, *њѡна* сѡстра Ло М, *њѡна* стѡка Лу, *њѡна* ћѡрка МО, *њѡна* фамилија Т;

пѡт ѡктара *њѡне* земље ДД, код *њѡне* куће Др Т Ш, штѡ је *њѡне* рѡбе Ла, код *њѡне* ћѡрке Мх, од *њѡне* свѡкрве Ск; а тѡ су *њѡне* А, за *њѡне* гѡдине В, *њѡне* другарице МО, *њѡне* пѡре Лу, ћѡри *њѡне* А;

тѡ *њѡној* ћѡрки Ос Са;

ѡзгуби *њѡну* главу С, *њѡну* јѡтрѡву Ск, од *њѡну* крв Р, ѡма *њѡну* кућу Се, *њѡну* маћер Ло М, тѡ *њѡну* ѡйву ВО, *њѡну* свѡкрву МК, *њѡну* славу Вр, *њѡну* сѡбу Бд, *њѡну* ћѡрку У;

под *њѡном* дициплином Би;

тò је било *њено* Лу, *њено* дèте Вн Др Ла МО, дèте *њено* Лу, и *њено* и *његово* имање П, *њено* јàгње Мх У, на *њено* мèсто Го ДД Р, да пèре сирење *њено* С; *њени* тàm и не рáду Гл, код *њени* ДД П У, на *њени* грúди Вн, и *њени* двà детè-та МО, покúпимо *њени* мйгавци Се, йма *њени* двà сйна Ш, *њени* сйнови А М, *њени* стрйчèви Т, *њени* унúчићи Ск;

б) *њбан* сйн Вн, *њбнем* стрйцу Вн, òна слàже овй *њбни* Вн, *њбна* снà Су, овò је сйн *њбн* Су.

Видимо да су сви облици употребљени без сонанта *j*, а у овом последњем, који је у Нсг, а се изгубило аналогјом према косим падежима (Јовић 1968:126), додали бисмо и према Н. ср. и ж. р. *нојан* : *нојнога*, *нојно*, *нојна*.

Ова заменица је везана за П-Т, К-Р и С-В дијалекат (Ивић 1994:217–218).

Не тежећи исцрпном прегледу стања у свим говорима, можемо приметити да К-Р говоре карактерише шаренило облика за заменицу 3. л. ж. р. Тако је нпр.: у Трстенику: *њојан*, *њојни*, *њон*, *њојзин*, *њен* (Јовић 1968:125–126), у Левчу: *њојн*, *њојни*, *њојан*, *њојзин*, *њозин*, *њена*, *њезин*, *њезин*, *њозин* (Р. Симић 1972:354), у Крагујевачкој Лепеници и Ресави: *њен*, *њојзин*, *њојан*, *њезин* (Вукићевић 1995:168 и Пецо — Милановић 1968:336), у Доњој Мутници: *њојан*, *њојзин* (Ракић 1990:94). У Батовцу углавном срећемо облике *њон*, *њен* и ређе *њозин*: *њбна* мати, *њбну* врсту, тò је *њбног* òца имање; *њбног* òца, *њбну* мајку, *њбну* врсту, у *њбне* гòдине, *њбне* другарйце; *њбзи* (мој материјал). Нашу зону, као и нпр. говоре централне Шумадије (Реметић 1985:283), Драгачева (Ђукановић 1995:143) и Батата (Ивић ... 1997:128), карактерише скоро доследна употреба форме *њен*.

За истицање посесивности само у једном примеру забележили смо редупликацију финалног слога: а бàба мèн мèтула свè *њениши* дукàти Мх.

3. Посесивни облик *њин* изведен је из Гсг. личне заменице *њих+ њн* губљењем полугласа у слабом положају и консонанта *-х-*. Ареал ове заменице одредили су проф. Ивић (1994:218–219) и проф. Реметић (1985:284). Наша зона се уклапа у тај веома простран ареал који се протеже од Шар Планине до Сегедина (Ивић н.д.). Овоме можемо додати и говоре Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:168), говор села Жабара у Шумадији (Реметић 1986:512,526, на *њину* воденицу и *њину* кúћу), Драгачева (Ђукановић 1995:143), Доње Мутнице (Ракић 1990:95), Батовца: *њин* војник, *њина* мòда, *њина* сòрта, *њине* жèне (мој материјал). Следе забележени примери:

у онàј *њин* вè цè У, *њин* вйтло ВО, *њин* дан Вн, *њин* жйвот Ск, *њин* јèзик Гл, *њин* комшија У, óван *њин* Ос, *њин* òтац Ку, тàј *њин* парадèда Ос, *њин* пòсо Р, *њин* прèсèдник ВО, *њин* прòвод Т, тòлмàч *њин* Бд, *њин* цàр ВО; за *њиног* унúка Су; по *њиним* Ли, у *њиним* àтару Т; свè пòкупише Срби, свè òднели *њиним* кúћама Бд, Нèмци су йшли *њиним* пúтом ДД; *њина* бàба ДД Ск Су, *њина* вòјска Би, *њина* гàрда Бд, *њина* дèца М, тà *њина* лúбав А, *њина* òпштина Вр, *њина* рòдбина Лг, свèкрва *њина* Би, *њина* фамйлија Лу; *њина* врата Ло, *њина* кола Ку Ла, *њина* одèла Ву; *њина* пòсла Го; у *њину* барàку Ку, у *њину* вòјску Ку, и óни имàу *њину* дèцу ДД, имàу ми дèца *њину* дèцу Са, а нèмú у *њину* држàву ДД, у *њину* кúјну Ко, кúћу *њину* Кр, *њину* мáлу Др, *њину* мàтер Ло, пред *њину* продàвницу Мх, дèца полèжу тàm у

њину сђбу С, у њину територију Бд; д остане њито Кр МК, па нек узне шта је њино С, онђ се њино глоби У, онђ јело њино не волим Т, њино печење Т; дукати њини В, њини лјуди С, њини мртви Вн, њини мјужеви Др, добили њини станђви ДД, тђ су њини стари Ву, тђ су њини ствари Р; код њини кућа ВО, од њини млађи Мх; дђше њине МО, њине жене Р, њине игре Вн, њине куће М, њине ливаде А, њине мђле Ло, њине парцеле Ли, слике њине А, у њине ствари Би, њине ћерке Вн, у њине цр-кве П Су, њине шљиве Кр.

У једном пункту (Кр) забележили смо и попридевљен облик ове присвојне заменице њински: и срђнем групу Немаца у неки њива, ђни нђшта: добро јђтро њински ... њински онђко.

4.177. Поред заменице свој, -а, -е, с истим значењем употребљавају се и остале присвојне заменице:

а) сам свој газда А, сад сам сама свој газда Мх, сваки има свој гај А, а знам како је тешко ка ти умре свој друг Вн, па ја волим, каже, своју земљу и свој народ ВО, од њега се оторђсимо и гледамо свој посо Би, сваки свој посађ зна Гл, сваки свој посо има ДД, сваки има свој посо Се, сваки за свој посађ има да одговара Др, тђ је остало код нас да радимо сваки свој посо Т, сваки човек има свој правац С, пишу како там добро живђ, свако свој стан, добили њини станђви ДД, и сваки знађ свој танђр и своју кашђку А, свако има свој ћуд Лу;

свака воли својега родитеља М;

све прђђе својим временом МО, све тђ мора да дође својим реду У;

једна умре своји седамнајс година А, родила пђ деца у своји шеснајз година А, кат сам био своји двадесет година Бд, ја сам имђ своји преко триес година Би;

свак својом кући К, нека своју фамилију врће назад својој кући Лг, ђ д идемо сваки својој кући Лг, и посе свако је у својој кући Ку;

имађи смо своју апсђну ДД, угрђеш вођу и опђреш своју главу С, и сваки одвеђ прет своју колибу А, има своју кућу, два детђта Ла, узимајте сваки своју парцђлу Ло, свако своју плђту Гл, свак имађ своју попашу добру, чайри своји, шђме Би, сваки своу профђсију да ради К, сваки (играч) има своју рђпу Ли, има своју сђбу Би, стриц имађ своју сђбу В, треба свако своу сђбу да има Ву, имађм све у кућу своју Се, а зими сваки у своју сђбу Ку;

сама о своје воље МО, је л ти кад изиђеш и своје куће Гл, нђгде нђсам мђгла д идем, синко, да мрднем от куће своје Ла, тешко је бре своје мајке Ш; стђгли смо сви на своје нђге П, за своје потребе С, сваки тера своје коње, сђнице Бд; сваким своје МП, сваки своје држи Ли, свако сђло има нешто своје МК, д узне неко пот своје Кр, и свак своје нек узне С, сваки своје Ск, мђту своје живђнче МО, сваки на своје мђсто Би С, свако на своје мђсто Гл, него да га (дете) нђсим на своје мђсто у грђбље Вр, ђн је човек на своје мђсто ДД, ја на своје мђсто одлазим Р, да прелђгну на своје мђсто (руке на мртвацу) Ск, сваки своје презиме У, како мђже своје чђдо да га бађи у бунар ДД, треба газда да се постави па да рукђе као са своје имање та-ко и са своје сђло Се; све на своја мђста ДД;

б) лепо сам провела *мој* век Вн, све сам у *мојим* живџту радила ВД, имао сам *ја* *моју* браћу о стричева ВО, *ја* *те*рам *моје* (у ношњи) Т, *ја* *ћу* да чувам *моји* сѝнови Са, и да *идем* на *моје* ноге МО;

седи ко *швоје* куће па шта те снађе Гл, *ти* у *швоју* њиву, она у *његову* и у *чију* било Лг, *немој* ти *моје* ноге да переш, *пери швоје* и *швојима* децама Ло, реко, Радо, одмори *ти швоје* ноге М, не *дај* *ти швоје* *паре* *никим* Лу, *Луле*, *слушај швоју* мајку В, *ти* *имаш швоју* дечицу Ла;

и онај *пливо* и *тео* да с *уда*ви, овај *рѝзико* *његов* *живот* па *пливај* до *њѝга* Се, и *он* *има* *његов* *посо* Ву, *прва* *рупа* која *му* е *најближа*, *он* *убаци* *његов* *штап* Ли, *поп* *гледа* *његова* *посла* ВО, *служио* и *братову* *војску* и *његову* Бд, да *иде* да *шверца* са *његову* државу ДД, и *дам* *тим* да *однесѝ* на *његову* *колибу* Ло, *он* *седи* у *његову* *кућу*, *ја* у *моју* Вн, кад *упита* *Милан* *Живковић* *дѝ* је *на*на, за *његову* *мајку* С, *он* *плаћа* *тезгу*, *знаш*, *увек* *његову* *има*, кад *отидне* *там* *мете* *његову* *робу* Ла, *он* *оће* на *његову* *страну* Вр, *он* је *узо* *његову* *ћерку* С, *ко* *има* *једнога* *коња*, *он* *упрего*, *мето* *он* *његову* *фамилију* Бд, и *он* *спаси* *његову* *фамилиу* Ос, не *да* *он* *његово* Лу, *већ* је *пасуљ* *прешо*, *нисам* *ишла* у *њиве*, али *он* је *завршио* *његово* Са, *он* *све* *зашипио* *његово* М, *он* *све* *метуо* *ту* *његово* М, она *удавио* *његово* *дете*, она *удавила* *њѝно* *дете* и да се *узму* ДД, *он* *човек* *оће* д *узне* *његово* МО, *има* *калупи* *његови* П;

има *ћерку*, али *ћерка* за *њѝн* *грѝш*, она за *њѝн* Мх, она *воли* *њѝног* *сѝна* Ос, *млада* ако не *изиђе* с *њѝнога* *мома*ка, она *изиђе* са *другарице* Се, и она *украде* и *мете* *крадом* од *њѝне* *свекрве* Ск, *види* и она за *њѝне* *године*, ал не *може* *рукама* В, кад она *није* *спремила* *њѝној* *ћерки* Са, и она *лепо* *изгуби* *њѝну* *главу* С, и *право* на *њѝно* *место* Р;

и они *имау* *њѝну* *децу* ДД, *имау* *ми* *деца* *њѝну* *децу* Са, *Немци* су *ишли* *њѝним* *путом* ДД, а *нему* у *њѝну* државу ДД, *деца* *полежу* *там* у *њѝну* *собу* С, *добили* *њѝни* *станџови* ДД, *све* *покупише* Срби, *све* *однели* *њѝним* *кућама* Бд.

Показне заменице

4.178. У вези с показним заменицама треба обратити пажњу:

1. На Нсг. м. р. у којем се срећу облици с партикулом *-ј* (*овај*, *шај*, *онај*) и без ње (*ова*, *ша*, *она*):

а) *овај* Бд, *овај* Гл Го, *овај* балџн У, *овај* Влајко Т, *овај* кук ДД, *овај* мој џра Су, *овај* поп Ос, *овај* мој сестрић Рд, *овај* старији сѝн М, *овај* мој тас Би, *овај* унук ВО, *овај* човек Ли;

у *шај* Банат У, *шај* барјак Вн, *шај* Брана Кр, *шај* брат Ву Го Т У, *шај* бунар Су, *шај* вр ВО, *шај* вршњик Ш, *шај* газда Вр, *шај* гџс ДД, *шај* далак Т, *шај* дан Ли, *шај* деда Гл, *шај* дрѝн Се, *шај* дџт С, *шај* зѝт Ву Лу, *шај* каишић А, *шај* камен Ко, *шај* канал Ло, *шај* кантар У, *шај* кафеѝија Т, *шај* леба Су У Ш, *шај* мџж ми П, *шај* народ Ло, *шај* џбичај А Бд, *шај* пасуљ Гл, *шај* пѝпо Гл С, *шај* раџ ДД Ш, *шај* сакџв ДД, *шај* сѝн Бд Кр Ла М, *шај* сѝр Ко МО, *шај* ми стрѝц Гр, *шај* тас ВО Лу, у *шај* чабрић А, *шај* цаџ ВД Се;

ònāj лèдени снèг Бд, *онāj* акт М, *ònāj* влāt В, *онāj* вршњик У, *ònāj* жār Бд, *онāj* кājмак Се, *онāj* кāплар Р, *онāj* кицèљак Гр, *онāj* клās ВО, *òнаj* лèба Ко, *онāj* лис У, лóнац *онāj* земљāни Ба, *онāj* нāрод В Вн, *онāj* òбичаj Мх, *онāj* пāњ Р, *онāj* пасуљ Гр, *онāj* пèпо Гл МК, *онāj* пòздер Мх Т, *онāj* прèвез Мх, *онāj* рāt Гл, *онāj* сàцак Су, *онāj* hòш Вн, *онāj* шòфер Вр, *онāj* штапīћ ВД;

б) *овā* онā, *овā* онāj нèма нīшта С, *овā* бāгрен Лу, *овā* мōj брāt Би Др Мх, *овā* вīњак Т, *овā* мōj дèвер Лу, *овā* комунизам Ло, *овā* твоj кум Лу, *овā* наилон С, *овā* нāрод К М Мх Са, *овā* нāчин Р, *овā* пāшканат Мх, *овā* плāц В, мāl на *овā* пūt, мāl на онā ВД, *овā* рāk Гр, кат се мōj сīн одèлио *овā* Го, у *овā* сокāk Т, *овā* мōj унук Кр М;

на *шā* авион С, у *шā* амбар Т, *шā* банкūt Ос, *шā* бетон Гр, *шā* мōj брāt Ли Лу, *шā* бубрег М, *шā* дан Ос, *шā* мōj дèда Вн, *шā* докумèнат Т, *шā* Драгòљуб Ос, *шā* Живко Кр, *шā* мōj зèт Ск, *шā* кòш Кр, *шā* краj Кр, тī у *шā* краj, тī у таj Лу, *шā* кук ДД, *шā* лèба ВО Ли, *шā* лyка Мх, у *шā* мā Ло, *шā* мāмак Т, *шā* Мића ДД, *шā* мyж Гр, *шā* наводацīја С, *шā* нāрод Мх, *шā* мōj пòсīнак Вн, *шā* пèпо Ск, *шā* плāц Ли МО, *шā* посāо Лу, на *шā* прāзник Кр, *шā* пūt Кр, *шā* путīћ Са, за *шā* рāt Вн, *шā* рèд Гл, *шā* рукòпис ДД, *шā* и *шā* дòно тy и тy ствār Кр, *шā* мōj свèкар Ос Р, *шā* ми сīн С, *шā* мōj синóвац ВО, *шā* сīра Ш, *шā* слòг С, *шā* спòменик Са, тy *шā* стāн и *шā* брōj Лг, *шā* мōj стрīц Го, *шā* ми стрīц Ли, *шā* тањīр Ло, *шā* мōj тās ВО Т, *шā* мōj унук Вн Ос, *шā* мōj унук Ли, *шā* ми унук Кр, *шā* Фердинанд Т, *шā* чòек Т, у *шā* цак С Ба Ли С, у *шā* шāнац ДД;

онā нèма онò, *онā* нèма онò С, бās *онā* велīки Мх, *онā* бòкур Го, *онā* бурyмак А, *онā* вршњик Мх, *онā* гāзда А, *онā* грèдель Лу, *онā* дīm Др, *онā* кèлер Лг, *онā* кòчањ К, *онā* крtиш Мх, *онā* пèпо Го, *онā* стòчни пīјац Мх, *онā* пòздер Ба, *онā* прèводиоц Т, на *онā* свèт Ос, *онā* снèг ДД, *онā* сīр Ск, *онā* сòк Го, данās *онā* Ћирић С, *онā* чārшов Мх, *онā* цак Т, *онā* шешīр Ло, *онā* шòрц Ли.

У Лг једном смо забележили и пример *мò* òтац кāже Ло.

Горе наведеним особинама наши говори се приближавају К-Р: Трстеник (Јовић 1968:123), Ресава (Пецо — Милановић 1968:336), Крагујевачка Лепеница (Вукићевић 1995:166–167), Левач (Симић 1972:104–106), Доња Мутница (Ракић 1990:95) итд.

2. На ретко јављање аналошког *o-* код заменице *шāj*:

ошāj мòже да не рāди Др, мōj *ошāj* òчув Т, *ошā* вòда М, *ошīm* сīну нīсам прāила свадбу Ос, такò кò *ошò* Су, а такò и *ошò* М; под *ошā* бāгрен Лу, од *ошī* нāши Бд;

завршāва се сā *шīm* Бд, да (с) с *шīm* грèеш Кр, с *шīm* мōjм брātом Ло, с *шīm* детèтом Мх, сā *шīm* плавим кāмено МК, сā *шòм* влāшћу ДД, сā *шòм* водòм А, сā *шòм* женòм ДД, сā *шòм* његòвом hèрком Кр.

На основу наведених примера видимо да ови облици нису везани само за синтагме с предлозима, како је то у војвођанским говорима (Реметић 1985:284; Ивић ... 1997:129–130).

3. На губљење иницијалног *o-* иза предлога који се завршава на вокал:

у *ва* млади *на*род Вр, за *ву* моју *јетр*ву Су, *јели* смо у *ви* *чан*ци и у *во* Вр, али и: *јо*, не *ва*ља *во* Са;

у *ну* *во*ду Вр, у *ну* *ло*зу Вр, у *не* *фоте*ље Лг, у *ни* *крча*гу ВО.

У једном примеру имамо редупликацију финалног слога или партикулу *-на* у показној заменица *она*: *онана* *плека*ра кат се *згру*ва *озго*р Ло.

Каквоћне заменице

4.179. Каквоћне заменице *какав*; *овакав*, *џакав*, *онакав*; *никакав*, *свакакав* обичније су без *в* и гласе *каки*; *оваки*, *џаки*, *онаки*; *никаки*, *свакаки*. Такође ваља напоменути да су примери без иницијалног *о-* (*ваки*, *наки*) веома ретки.

1. *Каки*, *кака*, *како*:

каки да се не *се*ћам А, *каки* *виле* ВО, *каки*, и *ја* сам *чув*ар *чо*ек ВО, *разгов*ара *о*н *каки* М, а *пр*е, *би*ло је *то*, ма *каки* Мх, и *јо*о, *каки* Мх, и *каки*, *де*ца су *би*ла *бе*дна *пр*е Ос, ма *каки* *то* *и*стина П, *каки* да *ка*ш *ти* *не*ћеш Ск, *каки*, *д*и *им*ало Т, *каки* *цр*-ни *зе*јтин Гр, *каки* *цр*ни *ко*нбај Гл, *каки* *то* *цр*ни *пр*итисак ДД У, ма *каки* *ве*нац А, *каки* *до*ктор ДД, *каки* *зан*ат Се, *каки* *кв*асац Т, *ни*сам *зна*о за *ле*кара, *каки* *ле*кар Би, не *пи*тај, *каки* *ле*кар ВО, *каки* *на*мештај Др, ма *каки* *пе*так Са, *каки* *пра*шак Ск, и *то* *каки* *си*р Бд, а *зна*ш *каки* *си*ра Ло, *каки* *Т*ито *би*о ДД, ма *каки* *у*нук (да *помо*-не) Лу, и *то* *каки* *уч*итељ ВО; па *каки* је *та*ки је А, је л *зна*ш *ти* *каки* је *о*н Лу, *шта* *зна*ш *каки* је *ку*ј Мх, *у*, *каки* је *бре*зобразан ВД, па да си *га*зда *не* *зна*м *каки* С, *каки* *неш* *ти* *до*маћин да *буд*еш-па *каки* *буд*ем С, кад је *каки* *ко*лач Рд, *каки* си *ле*п Бд, да *ви*ш *каки* *ле*п *ле*ба *ум*есу Бд, *у*, *каки* је *ле*п Бд, *каки* је *ле*п У, *каки* је *би*о *ле*п *мо*-мак Са, *ја* *ни*сам *би*о *бо*гзна *каки* *мо*мак Лг, *каки* је *на*рот А, *каки* е *о*бичај Ву, *и*шла да *ви*дим *каки* ми *пас*уљ С, *зна*м *каки* је *пр*им М, ел *ви*дите *каки* сам *ра*дник Бд, *не* *зна*м *каки* *то* *све*так *би*о Са, *каки* је *тво*ј *си*н Ла, *каки* ми је *би*о *си*н *та*ј, ма *ка*-*ки* МО, *каки* је *то* *сл*ук *им*ао Лу, а *каки* је *то* *чо*ек *би*о Бд, *каки* је *та* *њ*ен *чо*век Лг, *каки* је *чув*ен У; *каки* су *би*ли Бд Гл, *ето* *каки* су *би*ли *Дра*жњини Вр, *де* *зна*м *каки* су *Кр*, *каки* *ко*лачи Ш, *каки* су *ле*пи *пи*лићи, *о*ни *цр*вени ДД, а *о*на *во*ди *два* *ма*ли, *ка*-*ки* *ле*пи Ла, *каки* *љу*ди *и*ма ДД, *каки* *мо*мци Ск, *не*к *ви*ди *каки* су *о*бичаји Мх, *ја* *не* *зна*м *мо*јим *о*цу *о*чи *каки* су Мх, па *ти* да *ви*диш *каки* су *би*ли Вн, *каки* *ра*дови *и*ма Ла, ал да *зна*ш *све* *каки* *сл*учајеви *им*а Мх, *јо*ш *каки* су *па*метни М, *каки* су *би*ли *стра*шни Су;

и *то* *зна*ш *от* *ка*ког *др*вета А, *ка*ким *до*бром Лг, *Че*до, *ка*ким *ти* *до*бром С, у *ка*ким је *ста*њу Ли, с *ка*ким си *џа*ки си Ли;

*мо*ре, *ка*ка *ба*бица Т, ма *ка*ка *бо*лница ВД, *д*и *ку*ј, *ка*ка *ва*тра, *ка*ки *ба*крачи Вн, ма *ка*ка *клу*па Т, *не*ма, *ка*ка *ли*тија М, *мо*ре *ка*ка *м*лада У, *ка*ка *пе*тка, *ка*ки *ба*-*кра*чи ВО, *ка*ка *сва*њост Вн, *ка*ка *сла*нина Гл, ма *ка*ка *теле*визија Мх, ма *ка*ка *шк*о-*ла* Бд; *ви*т *ка*ка *ба*ба Вн, *мо*жда *и*ма *не*ка *би*љка, *са*д *ка*ка *би*љка *и*ма *д*и *ја* *зна*м Ос, *ка*ка *гра*дња МО, *из*ишла *не*ка *зв*ер, а *ка*ка *зв*ер Ск, *ви*ш *ка*ка *ку*ћа Бд, па *ка*ка *ле*-*па* Т, *ка*ка *ли*вада *ле*па М, *гле*дај *ка*ка *ра*кија Лг, и *о*ће да ме *ви*ди *ка*ка сам *ја* В, *ви*ш *ти* *ка*ка сам *ја* МП, *о*н је *њу* *зна*о *ка*ка је *о*на Лу, а *зна*ш *ка*ка је Се, *ка*ка је *би*ла Ш, *ка*ка је *бе*да П, *ка*ка је *бо*љка и *ми* *не* *зна*мо МО, *ка*ка *ће* *ве*за да *бу*де Ск, *ка*ка

ми је вѣра, то нѣ зна нѣко Лу, ко зна *кака* би то пѣсмена глава била Лу, видиш *кака* је ова девојка Ла, *кака* ти била коса Су, нѣ знам *кака* е то мајка В, знаш *кака* је ма-ти ВД, *кака* је ношња била Кр, а *кака* је код вас ношња С, *кака* је прѣсуда ВО, види *кака* је скупоћа М, *кака* је лепа Гл, *кака* лепа била млада Са, ја је глѣдам *кака* је шашава М; *кака* су времѣна била Гр;

па виш на *каку* је бѣку Р, и имају *каку* лепу кѣћу А, *каку* ђе кѣћу Бд, да вѣте *каку* ђн кѣћу направѣо ВО, а *каку* лепѣту оставѣо Бд, *каку* сам ракиу угрѣо Лг, ѡј, *каку* си снау довѣо Вн;

каке наочаре Го, *каке* паре С, *каке* има старе жѣне Вн, ја знам *каке* су коѣ Лг, ви нѣ знате *каке* су мѣке биле Др, *каке* су ти прљаве ноге Бд, виш *каке* ми очи ДД, заклѣли двѣ свѣнѣ, *каке* грдне Т; ис *каке* кѣће Кр;

како мѣсо, сѣнку Ла, *како* свѣтло, лампу Ск, да л има *како* дѣте А, е л има ту *како* дерѣште ВД, узнеш *како* ђеш мѣсо Т, ди гѡд видим *како* цвѣће лепо, ја до-носим ВД;

2. (О)ваки, шаки, (о)наки:

а) онај лѣба *оваки* Ко, има један лопѣр *оваки* С, један пањ *оваки* С, *оваки* је пѡпић (дечија игра) С, а *оваки* стомѣк Ву; па ѡни *оваки* Ла, *оваки* Гр, бѣћеду и ѡни *оваки* Ла, *оваки* бавѣни Вн, свѣ *оваки* корени М, *оваки* обрѣзи црвѣни Ву;

али: ѡнда није *ваки* вѣш бѣо С, на *ваки* дан Вн, јел виш *како* се стрѣви *ваки* слѣчај, *наки* слѣчај У; у нашим сѣлу *вака* кѣћа нѣма Бд;

и ѡна пѣста гѣбѣница *овака* Ко, кат си *овака* била Лг, а то ка сам била *овака* мѣла М, сланина *овака* Лу, на *оваку* производњу Се;

имѣли *оваке* калѣпе Ос, то су биле *оваке* крушке Ла, *оваке* дебѣле Мх, *оваке* свѣће бѣле Мх;

б) ја сам *шаки* Лг, нећу, мамо, ја *шаки* да бѣдем М, *шаки* је бѣо Гл, *шаки* ми је глѣс А, *шаки* је бѣо дѡживљѣј Ку, жѣвот је *шаки* пролетѣрски М, *шаки* је закон бѣо Ли, *шаки* је лѣп кѣо ти С, *шаки* лѣп младожѣња У, нѣма *шаки* локал ВО, а Мѡма није бѣо *шаки* С, *шаки* наред МО, *шаки* је сѣд наред П, *шаки* је ѡбичај бѣо Вн Др, *шаки* је ѡбичај код нас Мх, *шаки* ни ѡбичај Вн, *шаки* ју пѡсо Вн, *шаки* ни пѡсо сѣљачки Ск, ѡн *шаки* то пѡсо има Т, *шаки* сѣн В, *шаки* слѣк имѡ Лу, *шаки* терѣн Ли, то је *шаки* чѡек бѣо Лу; *шаки* колѣчи Ш, *шаки* лѣуди Су, *шаки* су лѣуди прѣма-ни Т, ѡбичаји су *шаки* ВД; дѡнела сам ѡсам *шаки* Ш, *шаки* смо били сви Бд; то је Бѡг дѣо *шакѡга* С, и по *шакѣм* живѡтом Вр;

шакѣ је била В, а ја знам да је ѡна *шакѣ* Лг, *шакѣ* ми баба, каже, није дѡшла до сѣд Вн, *шакѣ* браћа била гѣдна Вн, да л има јѡш нѣка вѡда *шакѣ* у цѣлим сѣлу Ву, *шакѣ* гѡдина наишла М, а дрѣга мѡжда би била *шакѣ* Лу, *шакѣ* лепа Са, имѡ сам Ѧмегу ѣсто *шакѣ* ВО, оставѣш *шакѣ* Гр, *шакѣ* се потрѣвила М, рѡђена *шакѣ* Лу, *шакѣ* рѣда Кр, *шакѣ* је то слѣжба Мх, *шакѣ* ти сѣдбина Мх, *шакѣ* му сѣдбина Са, *шакѣ* била урѣдба Ву, *шака* и *шака* ствѣр Кр, *шака* кѣћа Бд;

шаку кѣћу Бд, *како* то д има *шаку* пѣнзѣју Ос, *шаку* и *шаку* прѣчу ДД; ја би *шакѣ* вѣшо Кр, *шакѣ* јѣтрѣ Су, сѣдбине су *шакѣ* Ли, ѡн је имѡ мишиѣе *шакѣ* Ло, срамѡта да *шаке* лѣуде осѣдите Ло;

да и ѡн има *шакѡ* дѣте У, е, *шакѡ* је прѣ играње бѣло Мх;

в) то није смело једно другом да каже ни лажеш ни *овѝки* си ни *онѝки* си Гр, с *ка̀ким* си *онѝким* си МП, и прѣ деџа имѝла нѝка *овѝка* и *онѝка* Вр; али: *наки* слѹ-чај У;

3. Никаки, свакаки:

а) а теб не мѝже д опѣре *ниѝкаки* Дѹнав ни Морѝва Гр, сѝде, нѝки нѝв кукѹруз, сѝтан кѹрен, није *ниѝкаки*, сѝтно зр̀но М, јел није убијен Нѝмац *ниѝкаки* у на̀шим кра̀-ју Ли, ја̀ нѝсам бѝо *ниѝкаки* офицѝр Т, ја̀ нѝсам *ниѝкаки* политичар Бд, *ниѝкаки* пѝс Др, нѝма проб̀лем оп̀ште *ниѝкаки* Р, јѝш нѝма *ниѝкаки* ра̀д Ву, *ниѝкаки* ра̀д Ко, *ниѝкаки* ра̀т није дѹбар Ба, па и сѝра *ниѝкаки* није Ко; а *ниѝкаки* нѝсу Вн, нѝсу *ниѝкаки* бѹрци Р; дѝ-нара нѝсмо *ниѝкаки* доби́ли за нѝки пѹмоћ У, није бѝло *ниѝкаки* ѹтрова Ск;

нѝмамо *ниѝкаке* проблемѣ Мх, нѝма *ниѝкаке* ѹправе међу на̀ма Кр; уп. и ја̀ не прѝвим *ниѝке* кола̀че Ск;

ниѝкака се болес није појављѝвала Се, нѝма ту верѝдба *ниѝкака* Р, није та *ниѝ-кака* дома̀ница Ск, *ниѝкака* ра̀дос није бѝла Ос, није ра̀злика *ниѝкака* Мх, *ниѝкака* фѹдбал Ву;

ниѝкаку вѝјду Го, *ниѝкаку* зѝму А, *ниѝкаку* лѹбав Мх, нѝмам гѹр ма̀ну *ниѝкаку* Вн, ја̀ нѝмам *ниѝкаку* на̀меру против вас ВО, нѝсам имѝла *ниѝкаку* ра̀дос Ос, нѝмам ја̀ *ниѝкаку* кру̀пну стѹку Ос, нѝмам *ниѝкаку* стѹку Су, нѝмамо шко̀лу *ниѝкаку* Са, *ниѝ-каку* шмѣку Се, *ниѝкаку* штѣту К;

ма нѝсам *ниѝкако* весѣље препѝла Мх, није *ниѝкако* злѹ ра̀дио Бд, *ниѝкако* пиће ВО, па мѣсо *ниѝкако* дрѹго Ла.

У синтагми с предлозима негација се не раздваја од заменице:

није мѹгло дрѹкше *на ниѝкаки* на̀чин Ск, не да̀м ти шињѣр *за ниѝкаке* пѝре Ли, *за ниѝкаке* пѝре Р, *у ниѝкаку* па̀ртију М;

б) па ѝма *свѝкаки* (птица) Ш, на две жѝце, *свѝки* бѹја А.

4. Једино у облицима *какав*, *ѝакав*, *никакав* забележили смо в:

а) контролѝше се *ка̀кав* је квалитѣт МК, и то *ка̀кав* је вино̀град бѝо Рд, Дра̀га прѝча *ка̀кви* је ѹн бѝо во̀јник Бд; *ка̀кви* су ѹво гѹсти Ск, да вѝш *ка̀ква* је то ракија Лг, а ја̀ *ка̀кву* кицељу сам лѣпу да̀ла мѹјој Сла̀вици Ск, *ка̀кву* ће ѹногу да изѝгра Ку, нѝ знам *ка̀кѹ* ѝма Ш;

б) на̀ш ѹбичај је бѝо *ѝа̀ка̀в* Бд, *ѝа̀ка̀в* је тај ра̀т бѝо Ба, као *ѝа̀ка̀в* ДД, ја̀ сам *ѝа̀ка̀в* чѹвек ВО, ти си и заслѹжио ка си *ѝа̀ка̀в* бѝо ВО, ча̀брићи имѝло *ѝа̀кви* МК, колѝко ѝма њѝ *ѝа̀кви* Ву Мх, ја̀ сам *ѝа̀кѵа* МП, *ка̀ква* сам *ѝа̀кѵа* сам МП, *ѝа̀кѵа* кѹла У, ѝма и *ѝа̀кѵе* Мх;

в) *ниѝкакав* жѝвот П, *ниѝкакав* трѹшак Бд.

Према облицима *овај* и *онај* доби́ли смо *оѝај*, а сада имамо обрнут процес према *каки* и *ѝаки* јавило се *ваки* и *наки*. Ми верѹјемо да су аналошки процеси били пресуднији од фонетских уп. Реметић 1985:286. На истом месту, у напомене 828, наведен је и ареал јављања *ка̀кѵо*них заменица без форманта *-в(-)*. Ови облици су типични за Ш-В, С-В и К-Р говоре. У другој студији (Ивић ...

1997:131–132) указано је на говоре у којима је форма *какав* чешћа од *оваки*, *џаки*, *онаки*.

У значењу „*свакакав*“, као нпр. и у говорима Баната (Ивић ... 1997:132), јавља се заменица *свакојак*, *-а*, *-о*: мѣд њма и ливадски и од багрена, од *свакојака* (цвета) Ву, *свакојака* бољка Се, *свакојака* вођка Т, *свакојака* јѣла С, *свакојаку* (боју сукње је имала) Т, па било је прича, *свакојаке* Вр, њма луде *свакојаке* М.

Количинске заменице

4.180. У нашој грађи мало је засведочено примера количинских заменица у односу на број прилога (в. т. 5.45) с истим формантима (*к*, *в*, *џ*, *н*):

1. У следећим примерима не долази до синкопе, будући да је вокал *и* под акцентом:

а) *кољки* је велик Ло, *кољка* је зграда ДД;

б) само тежак *оволики* живот Вн, а неки ћурани *оволики* велики Ла, *овољки* знџ В, *овољки* колач Ло, *овољки* леба Мх, узели ножеви *овољки* П, него правили се велики оцаџи, *овољки* Т, *овољки* дебѣли растоџи Вн, чабрџи *овољки* са сѣра Р, свѣ *овољке* слике велике ВД, *овољке* М; *овољка* велика пораста (рженџа) Мх, *овољка* траџа Се, *овољку* воџу Т, *овољку* рњаџу Р; *овољко* мѣсо и сланина У;

в) тако *џољки* велик, али овџко крџв (срп) Ли, у *џолики* народ Т, тако *џолики* округџо К, а сандуџи свѣ *џолики* и тако ширџки К, *џољки* комџт леба ДД, *џољки* народ Ла, *џољки* снџп А; *џољки* дањови В; *џољке* ЛГ; да бѣде *џољка* Ву, *џољка* деџа В, и помрли *џољка* деџа Мх, крмџа *џољка* Ш, *џољка* е та шљџва крупна Се; и тџ ти је *џољко* слѣдовање Т;

Забележили смо и неколико примера с деминутивним суфиксима:

-*ички*: а бџо сам маљи деџџ *џољички* Бд, једџн му *џољички* (унук) С, а кашџиче маљо, нѣма га *џољичко* Се;

-(*и*)*џки*: *џџљко* жџто А;

-*иџно*: и тџ није смѣло ни *џољџно* парџе се баџи Т.

2. Примери са синкопом су ређи од оних без ње:

а) *кџлки* су бџили ножеџи П, *кџлка* је траџа Се, *кџлко* ти је жџто ДД;

б) ал бџо *овџлки* шџрок Р, *овџлки* Су, сџд њма *оволкѣ* цџглѣ порѣд комшџје Ос;

в) *џџлка* деџа А, *џџлку* шџрџну држџш А;

г) *онџлки* љџди Р.

3. Само су два примера с аферезом:

свѣ батџџи *волљки* пџковани У, па *волљку* гџмилу даџа Бд.

Остале придевске заменице

Заменица *сав*

4.181. Иако разне облике ове заменице потискује форма *све*, ипак су забележени и примери сва три рода и више падежних наставака:

Ова заменица се јавља с метатезираним формама: *сѡв* У.

Облике без метатезе срећемо у прилогу *ваздан*: *вѡздан* Ли У, *вѡздан* коештѧ ВД, па *вѡздан* којештѧ ВО, *вѡздан* кѡпа нѣки га не дѣра (јер је обукао женско одело и Немци га нису дирали) Гл.

У овом последњем примеру, на основу контекста, можемо претпоставити да је овде сачувано првобитно значење заменице *всь* „цео дан“ али и прилошко „стално“.

У Гсг. у нашем говору бележимо само *свег(а)*, а у Левчу (Р. Симић 1972:363) у Г и Асг. среће се још и облик *свог(а)*. У Банату (Ивић ... 1997:133) је наставак *-ог* везан само за Асг.

свѣга и *свѧчега* Бд Гл Лу МП Мх, *свѣга* и *свѧчега* У, *свѣг* и *свѧчега* Ла, два учитеља *свегѧ* били у школи Гл, *свѣга* смо избѧцили око једно шѣз гранѧтѧ Ло, *сѡд свѣга* Мх, *свѣга* ми С, *свегѧ* ми на свѣту У, *свѣга* имѧло У;

ѡн поручио да му *свѧ* дѣца дѡђу В;

за *свѡ* дѣцу А;

свѧ А Бд ВД Ла, мѧ *свѧ* сѣднемо В, *свѧ* путују Гл, *свѧ* трѡје Бд, стојмо *свѧ* четвѡро Ло, тѡ су били *свѧ* гѧзде С, *свѧ* тројѧца нису шѣнер јѣли Вн, *свѧ* трѧ дѧна Вн, *свѧ* трѧ дѧна на Тројѧцу идѣ кѧша Го, *свѧ* трѧ плѣка Др, јѧ сам изаткѧла *свѧ* трѧ ћилима Са, у *свѧ* четѧри рѧзреда Ба, да не овлаже *свѧ* четѧри (снопа) Гр, и *свѧ* четѧри батаљѡна Ло, *свѧ* четѧри тѡпа Ло, кад је њѣна недеља, *свѧ* дѣца рѧдују се Ло; да спрѣма за *свѧ* Ло;

ѡстави јѧ послужѡвник и *свѣ* гѡсте У, у шѣс недеља родѧле се нѧс *свѣ* трѧ МО, *свѣ* тѣ гуске Мх, скинули *свѣ* кѡсти Т, кад ѧмаш буђелѧр, глѣдаш на *свѣ* ѡчи, а кад нѣмаш, тѧ сѧгнеш главу С, а имѧње вѣлико, а ѧйве *свѣ* далѣко Го.

У Гпл. поред *-и(х)* среће се и *-ију*:

јѧ дѧм *свѧ* сѣдам К, и нѧс разудѧ *свѧ* пѣт П;

јѧ сам учѧла от *свѧју* нѧјбоље школу В.

У нашој зони у Д и Ипл. м. и ср. р. јавља се само наставак *-има*, а у Левчу (Р. Симић 1972:362–3) нпр. и *-ема*, који је знатно чешћи:

пѡсе сѣчем *свѧма* по пѧрче А, *свѧма* рѣдом ВД, *свѧма* трѡјима ВД, *свѧма* Вн, помѧже *свѧма* Ло, *свѧма* по једнѡ кошуљу Ло; пред *свѧма* В, са *свѧма* МП, здравѧ се са *свѧма* гостѧма Ла, са *свѧма* Ли.

Код облика ж. р. срећемо наставак *-ем(а)*:

и *свѣма* ћѣркѧма дѧо и дукѧти и синовѧцама Рд, *свѣм* трѧма (кћерима) по трѧес ѧрѧ Ос.

Слично стање има левачки говор (Р. Симић 1972:363), у којем придевске заменице ж. р. у ДИ(Л)пл. имају наставак *-ема*, док је *-има* необичан.

Нсг. ср. р. *све* употребљава се:

1. самостално: сѣју *свѣ* А, имали смо *свѣ* на свѣту В, не мōгу *свѣ* да се сѣтим ВО, сѣд је други наро̀д, дру̀го *свѣ* Гл, *свѣ* ко̀шта, *свѣ* трѣба да се к̀упи Гр, *свѣ* разв̀у-ко Ла, ка ти сто̀ји кот прѣзора, *свѣ* што ми разгов̀арамо, *свѣ* ч̀уе Лу, па *свѣ* йма сво̀е Лу, *свѣ* се ра̀ди МК, *свѣ* то̀ ура̀ду МП, *свѣ* врѣменом б̀ива МО, ти то̀ *свѣ* бо̀ље зна̀ш Мх, *свѣ* за̀тровано П, а нѝје *свѣ* нѝко одједнѣм научѝо С, и *свѣ* б̀ило дѣбро Са, к̀упио је *свѣ*, материјал што трѣба Мх, имали смо и раз̀бој и нѝти и *свѣ* шта трѣба уз раз̀бој У, угоднѣо тамѣна њѣму *свѣ* што трѣба ДД, *свѣ* шта трѣба једним живим чо̀вѣку, *свѣ* ймам Су;

2. атрибутски: Живане, ти ниси пору̀чио жито *свѣ* С, и на̀ша во̀јска поп̀али *свѣ* сѣло Р, а цвѣ̀е, *свѣ* живо цвѣ̀е (има) Мх.

Процес потискивања старог меког наставка -е иза -в и овде је забележен: за *свѣ* врѣме Т, задово̀љсто *свѣ* Се, *свѣ* то̀ има̀ње Бд.

Будући да многи истраживачи нису обраћали пажњу на ову појаву, њен ареал је сада веома тешко одредити. Она је присутна у говорима Баната (Ивић ... 1997:133), Биограчића (Ивић 1978:163), Грузе (Стевовић 1969:471–472), Левча (Р. Симић 1972:363), Колубаре (Б. Николић 1969:48).

3. уместо осталих облика:

(*сав*): ба̀ца, на̀ш за̀бран, реко, по̀чистили *свѣ* Бд, па ми јед̀ампут из љу̀лке па̀о сирѣма *свѣ* се раз̀био Кр, јо̀ј, ба̀ба, *свѣ* сам се испо̀лomio Су;

(*свега*): от *свѣ* се пѣ́кла ракѝја Ву;

(*свог*): кад ђно та̀ј сакѣв прѣстрет кот крст̀аче и *свѣ* га по̀јеле б̀убе ДД, и они га ср̀ели у пу̀ту, *свѣ* га покршѝли ДД, тѣшко њѣму, *свѣ* га оку̀пају Ку;

(*сва*): и ја се *свѣ* укѣчим Го, уп̀алили то̀га к̀ућу, *свѣ* изгорѣла С, овѣд, ова̀ смедерѣвска ц̀рква б̀ила *свѣ* изб̀ушена У, *свѣ* се ђзноји и па̀де (кобила) Ш; *свѣ* имѣна зна̀м (од љубавница) Лг;

(*сву*): кат су изб̀а̀цили ту *свѣ* му̀нѣицу, ка̀же ВО, али имѣ *свѣ* докумен̀та̀цију ВО, ма *свѣ* ме пресѣкла во̀да Го, али *свѣ* са(м) му да̀ла поду̀шину по рѣду Ло, ка до̀ђем *свѣ* ћу да те изб̀ушим Ло;

(*сви*): ба̀бо, је л има̀ ђвдѣ ло̀по̀ва, нѣма, ка̀же, сѣнко, *свѣ* отѝшли у милицију ДД, сѣнови ње́гови у Нѣмачко *свѣ* М;

(*свима*): та̀мо да̀вали ђб̀јаве и онѣма *свѣ* што су б̀или преко дв̀анѣз го̀дина Лг;

(*нишиѣа*): па ѣто ти не ва̀ља *свѣ* М.

У понеком од наведених примера осећа се и прилошко значење облика *све*.

4. у Исг. и пл.: ба̀ш сам посѣ́јала *са свѣ* он̀ако (коштицу ка̀јсије) Ос, ђна лѐже *са свѣ* ону̀ а̀йину Лг, ја ти па̀днем *са свѣ* б̀ициклу Мх, ја сам бе́гала *са свѣ* дѣте ма̀ло Вр, ђндак се изва̀ли *са свѣ* онѣ ж̀иле, *са свѣ* онѣ Се, га̀јили смо *свѣ*, му̀чили смо се *са свѣ* Рд, ра̀дила сам и са ко̀њима, и са кра̀вама, и са плу̀гом и *са свѣ* С, ўзели ми ко̀кошку *са свѣ* јаи Са, *свѣ* ни ту ўзну *са свѣ* ка̀зан Лг, та̀ко смо побѣ́гли *са свѣ* ко̀ла, *са свѣ* сто̀ку Ш, *са свѣ* ко̀фу да̀м сѣр Су, Нѣмац иско̀чио *са свѣ* одѣло Се, гла̀ву *са свѣ* ро̀гови Лу, *са свѣ* ца̀к МК, ко̀рен *са свѣ* ша̀шѣм П.

Наведене примере издвојили смо у посебну групу, будући да се у неким говорима (Реметић 1985:286–7) заменица *све*, у функцији осталих облика оба броја и сва три рода, јавља само у инструменталу.

Нарочито у облику *све* долази до губљења *-в-*:

сѐ се заврши Бд, *сѐ* је подāvō, *сѐ* му поўзели Ла, па сам *сѐ* је ја слўшала М, пōчо да чїсти *сѐ* метлōм С, па здраво *сѐ* бїло ко челик Т, па слађе да јѐш неголи *сѐ* Т, *сѐ* се с поњаве покрївало У; уп. и да подѐлимо *сї* Ла.

Заменица *сам*

4.182. Ова заменица јавља се самостално, али и уз друге именичке речи чиме се потенцира њихово значење:

а) нїшта нїсам мōго *сām* д учїним С, нѐкад прāvу *сāми* нѐкад јōк Го, па нашāрау *сāми* М, нѐчије крāве идѐду лѐпо *сāме*, а нѐчије нѐ С;

б) Бōг *сām* нека глѐда Лу, по образу *сāмом* Бд, мōа мајка ђстала сām јѐдна *сāма*, а двѐ ћѐрке ўдала Бд;

Њен придевски карактер огледа се и у јављању форманта одређеног вида м. р. *-и*:

в) *сāми* Бōг да знā Мх, бāш пред *сāми* рāt Ск, *сāми* шѐћер М.

Заменица *сваки*

4.183. Поред именичке (в.т.4.134.) забележили смо и придевску употребу ове заменице:

забодѐш у *свāки* вāлак М, *свāки* гāј йма нāдїмак А, *свāки* смо дїнар кўпили и штѐдели У, да је бїо *свāки* дрўги, ђн би зїно и нїшта Лу, *свāки* пōс Бд, *свāки* пōс мї пōстимо Ск, *свāки* спрāt йма стѐпенице свōје У, имāу по јѐдāн шїљак на *свāки* двā мѐтра А, на *свāки* трї мѐсеца Ли, па сам йшла на контролу *свāки* трї мѐсеца Мх; а имāо је на *свāки* дѐсет прстїју девōјку С;

свāким детѐту А, и дā се *свāким* детѐту кōцка шећѐра Вр;

свāка држāва йма свōјега владāра ДД, *свāка* свїла *свāко* зрño рāни (на клипу кукуруза) К, *свāка* фамїлија йма свōј гāј А;

У следећим примерима могли бисмо помислити да имамо плеонастичку употребу облика *свако* уз прилоге *недељно* и *месечно* и да су ове конструкције настале угледањем на синтагме *сваке недеље*, *сваког месеца*; *сваку недељу*, *сваки месец*. Међутим, ови облици су могли настати и угледањем на прилог *свакодневно* или придев *свакогодишњи* (РМС) и тада би их требало писати састављено (*свакомесѐчно*, *сваконедѐлно*) као адвербе.

свāко недељно / *сваконедѐлно* свāка жѐна йма свōју кārличицу С, *свāко недељно* / *сваконедѐлно* мōра да пѐре сирѐње њѐно С; *свāко месѐчно* / *свакомесѐчно* се котї ђна Се, по колико кїла мѐса смо дāвали *свāко месѐчно* / *свакомесѐчно* У, јел ја идѐм на ђчно чѐсто *свāко месѐчно* / *свакомесѐчно* Ос.

Заменица *неки*

4.184. Код ове придевске заменице нисмо забележили паралелне облике с ни- (уп. Ивић ... 1997:135):

неки Влада Прóкић Т, и *неки* Драга агронџм Т, саде, *неки* нџв кукџруз, сџтан кџрен М, пџсле помџгне и *неки* тџђ Го, у цаќ *неки* џ шта бџло Гр;
изџшла *нека* звџр, а каќа звџр Ск, *нека* пијандура Бд, џво је *нека* пијаница Бд;
имџ *неко* писмо Т, ицџпаш *неко* јае Са.

Заменица *који*

4.185. Ова придевска заменица, исто као и именичка (в.т. 4.129), има неколико облика (*који, кој, куји, куј*, с овим коренима и за остале родове).

1. Облици без сажимања:

а) *који*: каќо кџ има жџта, каќо *кџји* домџћин и каќо кџ имџо Би, измџри па свџ цедџља каќо *кџји* трџжиџ Ву, каќо *кџји* ради Ву, каќо *кџји* дан У, па бџде каќо *кџји* умџсиш У; и каќо *кџа* носџла Се, па сџт каќо *којџ* је волџла да ради Ш;
па имџо пандџр *кџји* кџло шири Вн, ораџник *кџји* идџ у зџмљу ВО, џмаш ужџр *кџји* сџче џже МК, сџмо жџне кот кџће и овџ *кџји* су бџли, *кџји* нџсу мџгли, *кџји* су џџпави ДД, а кџ остане кџћи, џн сачџка онџга *кџји* дџђе кџћи ис цркве Мх, свџ онџ *кџји* су однеговани Гл, попџви они *којџ* држџ гџр онџ слџме Ли; а пџсе се мџтне лџза *кџа* рађа ДД, *којџ* нџје бџш печџна, џна се окрџни Ку, пџсе смо имџли косачџцу, жџтварица *којџ* кџси Су, имџо је жџтварицу *којџ* је жџела Су; џмаш дрљџчу *којџ* вџчу крџве С, и на *кџју* стрању вџтар дџва, тџ се окрџнемо У, *којџ* нџсмо мџгли да џзмено, џна остџла тџна Т; џди бџрај одџло *кџје* ти најбџље одговџра ВО, рџно џно *кџје* ваља, *кџје* покрџвена џвца Р, на онџм дрџшу мџлим тџм имџло тулџмбе *кџје* лџпало Др, тџ су четџри грџде најдџбље *којџ* мџеш А, џбуќо сам једне џнтрџце, тџђе *кџје* су бџле свџ поцџпане Го, мџ држџмо крџве *кџје* раду и тџлу се ВО;

џма и *кџји* нџсу ни жџџени брџ Гл, а џма *кџји* су бџли полицајџи Лг, мџрали да се повџчу, *којџ* су се извџкли, а *којџ* су повџтали, џни су стрџљали, побџли Ли, џма *кџји* донџсу Ло, ал џма *кџји* прџви тџ Мх, џма *којџ* бацају снопџве, џма *којџ* вџчу слџму С, најџџше Шџџбе, *којџ* су Т, *којџ* су насџљени прџви у Трџновчу Т; мџн је мџџго волџо, џма *кџју* је мрзо Лг, имџо је тџна у *којџ* се најџ да ће да га спџсу Ли;

којџ да џзне Вн, на *кџју* џеш стрању У, нџ знам *кџје* ћу дџгме да притџнем У;

б) *кој*: џн је џзо кџмбај *кој* растџраџо слџму Су;
сад кџ нџсу барџџи, кџ нџсу мртџџа (добџјају дар) Гр;

в) *куји*: каќо *кџји* Вр;

кџји се борџо, џн имџо Рд, гџзда *кујџ* рџкује с машџну Р, па мџтем камџнчић један *кџји* је одрџен за тџ Мх, један стрџц *куји* је рџђен деведџсет и сџдме године Го, џни *кџји* тџ з инџт џђе Ву, нџ знају ни старији *куји* нџсу тџ практиковали Мх;

а џма *кујџ* краду жџне Са, тџмо *кујџ* кџпа остане мџло да с одмџри Ву, *куји* је бџо плашљџв... *куји* је седџо Гл, јџ вџлим *куји* пије, којџ гџд пије тџј је добџр Лг,

има *куји* је добар полицајац Лг, *куји* може, *куј* има са шта он изугари, преврне то Р, а *куји* је ово сељак, он издаво држави по три вагона жита С, а има *куји* су овако на онџ чивље Мх, има *куји* су са тулајкама Мх;

куји? -ми Го; *кујим* делом путје Ли, (јеси му свећу запалила) *кујим* Го;

г) камен *куј* меље Ли, ал има крај *ку(ј)* е нџи па вода у бразди Ли, онај *куј* тѣра тѣ цору, он мора да Ли, у тај шлеп *куј* не превезо Ку, сви људи *куј* пазаре, они... МП;

куј ће ми ђао тѣ Се, а ја љвек у *куј* пар кажем ајт у тај пар бич на коња Лу, а ел није имало стока *куј* ће да вуче тѣ косачицу Т, нису они казли *куј* су они У.

2. Облици са сажимањем и покретним покалима:

У Г(А)сг. м. и ср. р. долази до губљења интервокалног *ј* а потом до асимилације и сажимања вокала. Такође се у овим облицима чува и покретно *-а*:

ис *кога* сте места ви Ви, ис *кога* је места Др, ис *кога* села М, от *кога* је настало данашње Удовице У, имаш ти још *кога* брата Лг, *кога* датума У, *кога* пратиш ти С, *кога* коња ја јашим, тај мора да победи П;

У ДЛсг. м. ср. р. срећемо облике:

а) без сажимања: кат како се накриви *којим* тад и крсти Ли; али у Дпл. родитељима *ким* се допада Гл;

б) са сажимањем и с покретним *-е*: мѣту своје живинче *коме* је одузета рѣка, нога МО;

в) са сажимањем и без покретног *-е*: и *ком* није пѣкла пѣшка, који није брањо В;

Заменица *чији*

4.186. Ова заменица се среће и без интервокалног *-ј*:

чији су Ло, *чије* су ово девојке Лг, али и *нѣчије* краве идеду лѣпо саме, а *нѣчије* нѣ С.

У вези с предлогом негација се не одваја од заменице:

ал ти ниси никад прѣжила рѣку за *ничије* Са, нѣма да врањаш од *ничије* Ли.

БРОЈЕВИ

Основни бројеви

4.187. Основна одлика ових бројева јесте њихова фонетска и прозодијска променљивост. Најчешћи тип фонетских промена јесу редукције појединих (или група) гласова.

1. Број *један* и други облици изведени од њега скоро редовно чувају глас *ј*, осим у неколико примера: *едан* Ло Т, *едан* бакрачѣи Мх, *една* Мх, до *ѣно* пѣ-шѣс дѣсет ѣлада кила Гр, уп. и *еданѣи* Лг, *едарѣд* Вн.

Забележили смо неколико акценатских варијанти овог броја:

а) *едан* Ло Мх Т, *један* А Вр Ву Го Гр Др К Ло Мх Ос Р Рд С Се Су Т У Ш, *једнім* МО Р, *једном* К Ло Т, *једног* В К Ло;

б) *једнім* Бд Р, *једном* К МО, *једног* Бд;

в) *један* А Ба Бд ВО Гл Ко Кр Лг Лу М МО Мх П Рд Ск Су Ш, *једног* дана Су, *јеног* С;

г) *један* Вр.

Такође се могу срести и облици без *д* које се нађе испред *н*:

јенога В, *јеног* С, *јеном* К, до *ѐно* пѐ-шѐс дѐсет љада кѝла Гр.

Број 1 и 2 разликују облике за родове: *један*, *једна*, *једно*; *два* (м. и ср. р.) и *две* (ж. р.), с тим што овај први, када је у функцији неке од заменица (*неки*, *овај*) има и множину:

једни лѝжу вѝтру, дрѝги окрѝћу ВО, *једни* простиру уже, кѝпиду, *једни* везѝју, *једни* трећачу Мх, *једни* свирачи свѝрали нарѝду, а *једни* свирачи у сѝбу Ос, кад њи ми *једни* прийтише кѝтарицу (неки од групе Немаца на које је наишла) ДД, плѝгови и *једни* и дрѝги ДД, обѝко сам *једне* унтрѝце, туђе Го.

2. Број *чеѝири* поред уобичајених облика, познаје и оне с апокопом и са синкопом:

а) *чеѝири* Ба Би Вн Гл Го Гр Др Лг МК П Т Ш, *чеѝири* брѝта Ло М, *чеѝири* дана Кр Лу, *чеѝири* ѝктара Вр, по *чеѝири* кѝња ДД, *чеѝири* лѝмеза А, *чеѝири* мѝсеца Ли, *чеѝири* пѝра У, *чеѝири* пѝлета Са, *чеѝири* сѝна Ос, *чеѝири* ћѝрке С.

Ту су и примери с акцентом на првом слогу, као што је то у облицима са синкопом:

чеѝири Мх Су, *чеѝири* брѝва Лг, *чеѝири* гѝдине Т *чеѝири* милиѝна и стѝ Ву;

чеѝири Бд, *чеѝири* гѝдине Го, *чеѝири* сѝна В;

б) *чеѝири* В Вн ВО Вр Ву Гл Кр Ку Ло МП Мх П Р Рд Се Ск Су У Ш;

в) *чеѝири* Ко, *чеѝири* детѝта Су, *чеѝири* гѝдине У, *чеѝири* ѝ по гѝдине ДД, од дѝведѝсет и *чеѝири* кѝла ВО, *чеѝири* пѝт крѝве МК, *чеѝири* оснѝвне Рд; *чеѝири* ћѝрке В;

г) до прѝ *чеѝири* пѝт гѝдина Го.

3. Број *шѝсѝ* и сви они који се зваршавају сугласничком групом *-сѝ*, на целом терену су чѝшћи и обичнији без последњег консонанта.

4.188. Деклинација бројева је скоро сасвим изгубљена. Забележили смо само дативске облике броја *дѝве/дѝва* и *ѝри*:

дѝвѝма МО, *дѝвѝма* сам дѝла машѝне шивѝће ВД, ѝјма сам дѝла, онѝма *дѝвѝма* што с старѝе по дѝва дукѝта Ос, *дѝвома* дѝцама Кч; свѝм *ѝрима* по трѝес ѝри (кћѝри-ма) Ос;

Дакле, непроменљиви облици су обичнији и чѝшћи:

тѝ сѝд код нѝс *дѝве* Се;

и покрије нана са *двѐ* бѐле поња̀ве А;
 међу *двѐ* за̀брана В;
 са *двѐ* лѐба А, с *двѐ* цѐгера У; с *двѐ* детѐта У, са овѐ *двѐ* жѐнски (детета) Лу,
 са *двѐ* оделѐнца ВД;
 са *ѝри* прѐста Ли; с *ѝри* детѐта Ли, кѹћа са *ѝри* оделѐња ВД;
 са *чеѝри* во̀ла А.
 Слично је стање и у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:297) и Баната (Ивић ... 1997:153).

4.189. Бројеви од 11 до 19 имају две крупније фонетске промене, и то на целом терену. Прва је свођење групе *-ae-* на *-aj-*, а друга упрошћавање *-sti* у *-s*. Интересантно је истаћи да се срећу са старим али и новим местом акцента, па чак и са послеакцентским дужинама:

а) *једанѝјс* ДД Др К Ку Ли Ло М Рд Ос С Се Су Ск Су Т, *двѐанѝјс* Вр ДД Ос С; *трѝнѝјс* Ли Ш, *ѝринѝјс* Вр С Ск; *чеѝриѝјс* А Др Кр Ло Ос Р С Се, *ѝеѝнѝјс* А Би Вр Ву Гл Гр ДД Др Кр Ла Ли Ло М МП Ос П Рд С Са Т, *ѝеѝнѝјс* Су; *шеснѝјс* А Вр Гл ДД К П С Са Се Су Т; *седамнѝјс* А Вр Ву Кр С Са Т; *осамнѝјс* ВД Ву Гл Го Ку Ли М МК Ос Т; *деветѝнѝјс* А Вн Вр Др К Ку МО Ш;

б) *једѝнајс* Су; *чеѝрѝнајс* Ос Су; *ѝѝѝнајс* Вр Ву ДД Ко Ку Ли Ло Мх Се Су У Ш; *шѝснајс* Бд Ко Ло Су Ш; *седѝмнајс* Би ВО Кр МК Мх Су У; *осѝмнајс* Би Кр Ли МП П Су У Ш; *деветѝнајс* Су;

в) *једѝнѝјс* К МО; *двѐнѝјс* А ВО Вр Ву Гл ДД Ла Лг Лу МО Р С Се Су Т Ш, *двѐнајс* Бд Ли МП П Се Су У; *ѝринѝјс* А Би В ВД Вр Гл ДД Кр Лг Лу МО Мх С Т Ш; *ѝриѝнајс* Бд Лу Ос Се Су У, *ѝриѝнѝјс* ВО; *чеѝрѝнѝјс* А ВД Вр Ку Ла Т; *ѝеѝнѝјс* ВО Вр МО, *шѝснѝјс* Гл МО, *седѝмнѝјс* ВД, *осѝмнѝјс* К Ла.

Овакав фонетизам ових бројева налазимо и у Бачкој (Поповић 1968:75), у Банату, али у северном Потисју и са сажимањем *једанесѝ* (Ивић ... 1997:279–280), у Срему (моја грађа) и на др. местима, као нпр. источна Херцеговина (Вушовић 1927:82).

Неизмењена група *-ae-* остаје у говору Левча (Р. Симић 1972:150), села Жабара (Реметић 1986:521 и 523 и др.), Галипољских Срба (Ивић 1994:228). Негде је дошло до асимилације вокала *a* у *e*: у Ресави (Пецо — Милановић 1968:257), у централној Шумадији (Реметић 1985:297), у Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995:178), код Биограчића је знатно чешће *једанес* од *ѝеѝнаес* (Ивић 1978:150).

4.190. И код система десетица, поред уобичајених облика, код већине је дошло до разних фонетских и прозодијских промена:

а) *двѐдесѝ* А Бд ВД ВО Ла Мх С; *ѝриѝдесѝ* Гр Ку, *ѝриѝдѝсѝ* ВО; *чеѝрдѝсѝ* А ВО Вр Ла Лг МП П Р Рд Се Су, *чеѝрдесѝ* К, *чеѝрдѝсѝ* К, *чеѝрдесѝ* Бд; *ѝедѝсѝ* А Би В ВД Вн Гл Лг Ли МП Мх Рд С Се Т, *ѝедесѝ* Др К Т, *ѝедесѝ* Бд; *шездѝсѝ* А П Ск, *седамдѝсѝ* ВД Вн ВО Го Лг М Рд Су У, *седамдесѝ* Бд; *осамдѝсѝ* ВД ВО Гр ДД Кр Лу Мх С Ск У Ш, *осамдесѝ* Бд, *осамдесѝ* Гл; *деведѝсѝ* ВО Го Гр Ло М Мх Ос, *деведесѝ* К МО.

б) Веома честа промена је губљење финалног слога *-eī*:

двѝдес Ло, *ѝриѝдес* Гр, *чеѝтрѝдѝс* Се, *чеѝтрѝдѝс* Ш, *шездѝс* Др, *седамѝс* Ос, *осамѝс* Вн, *деведѝс* Ло.

в) Поред овога веома је често губљење и *-d-*:

чеѝтрѝс А Ба Бд Би В ВД ВД Вн ВО Вр Ву Гл Го Др К Ко Кр Ку Лг Ло М МК МП Мх Ос П Р Рд С Се Ск У Ш, *чеѝтрѝс* Бд МО В, *чеѝтрѝс* В Го Лг Ли Мх Р С Ш, *чеѝтрѝс* К МК С Се, до *чеѝтрѝс* дѝнѝ Ш.

г) Уз обе наведене промене (губљење *-eī* и *-d-*) новонастале вокалске групе уклањају се девокализацијом другог самогласника *-ae-* > *-aj-* и *-ie-* > *-ij-* или уметањем интервокалног *-j-* у *-ie-* > *-ije-*:

двѝјс А Ба Бд Би В Вн ВО ВД Вр Гл Го Гр ДД Др Кр Ла Лг Ли Ло Лу МК МО Мх Ос П Р Рд С Са Се Ск Су Т У Ш;

ѝриѝјс А Бд Вн Вр Гр К Кр Ку Ла Лг Ли Лу МК МО МП Мх Ос Р Се Су;

ѝриѝјес А Бд Гл Го ДД К Кр Ла Лу МП Мх С Се Т У Ш, али и: *ѝриѝс* ВО Ву К Ко Лг Ло Лу М МП Ос С Са Су Т У Ш;

чеѝѝриѝјес П, али и: *чеѝриѝез* Са, па и: двѝста *чеѝтрѝс* Мх.

д) Од броја *ше/сѝѝде/сѝѝ* остали су само почетни и финални слог *шесѝѝ*:

шесѝѝ А Ба В ВД Вн ВО Вр Ву Гл Гр ДД Др К Ку Ла Ли Ло Лу М МК Мх Р Рд С Ск У; *шѝсѝѝ* Би ВД Вр Гл Ли Лу Рд Ск; *шѝсѝѝ* Вр Ву К.

4.191. За означавање броја 100 и оних који се творе помоћу њега користе се (*-сѝѝо*, *-сѝѝа* и *сѝѝоѝѝина*). Формант *-сѝѝа* везан је искључиво за бројеве *два* и *ѝри*. Једино код броја *ѝрисѝѝа* имамо чување старог облика трисѝта, а у осталим случајевима су аналошка образовања.

а) о(д) *сѝѝо* јѝдан остѝје Вр, *сѝѝо* грама Кр, *сѝѝо* кѝћа ВО;

двѝсѝѝо Кр, *ѝриѝсѝѝо* Кр;

двѝсѝѝа Бд Кр Ку Рд Су, *двѝсѝѝа* гѝдине Ш, *двѝсѝѝа* педѝсет гостѝју Т, за *двѝсѝѝа* дѝнара ВО, преко *двѝсѝѝа* дѝша Вн, *двѝсѝѝа* ѝљада С, *двѝсѝѝа* педѝсет ѝљада ДД, по *двѝсѝѝа* јѝја Ло, *двѝсѝѝа* педѝсет кѝла Лг У, *двѝсѝѝа* мѝтара Го Гр Ко, *двѝсѝѝа* милиѝна Р, *двѝсѝѝа* прстѝју МК, по *двѝсѝѝа* снѝпа МП, *двѝсѝѝа* четрѝс Мх;

ѝриѝсѝѝа Ко Рд Су Т, *ѝриѝсѝѝа* ѝктара Ку, *ѝриѝсѝѝа* ѝљада Кр Ло, *ѝриѝсѝѝа* кѝла К Р С, вѝше о(д) *ѝриѝсѝѝа* лѝнаца зѝмље У, *ѝриѝсѝѝа* мѝтра П, *ѝриѝсѝѝа* педѝсет милиѝна Бд, за *ѝриѝсѝѝа* ѝѝ Мх, *ѝриѝсѝѝа* чѝда Лу;

чеѝѝириѝсѝѝо сѝдам Мх, *чеѝѝириѝсѝѝо* милиѝна Ос;

ѝѝсѝѝо Ко Ку, по *ѝѝсѝѝо* јѝји се фѝрба В, по *ѝѝсѝѝо* и вѝше јѝја Рд; али и *ѝѝсѝѝо* кѝла Ла, по *ѝѝсѝѝо* лѝтара Се;

пѝ *шѝсѝѝо* јѝја Рд;

сѝдамсѝѝо К Рд, *сѝдамсѝѝо* кѝла Ку;

ѝсамсѝѝо кѝла МП;

дѝвѝсѝѝо дѝнара В Рд, *дѝвѝсѝѝо* прѝве Су, *дѝвѝсѝѝо* дрѝге Т У, ѝљаду *дѝвѝсѝѝо* трѝе Р, ѝљаду *дѝвѝсѝѝо* четврѝте Би, *дѝвѝсѝѝо* шѝсте Бд, ѝљаду *дѝвѝсѝѝо* ѝсме Ко,

дѣвстѣо дванајсте године Го Ку, *дѣвстѣо* трінајсте ВО, *иљаду дѣвстѣо* седамнајсте Ли, али и *дѣвстѣо* девете године Ло;

б) по *стѣошѣну* па до двѣста иду у пратњу Кр, *стѣошѣну* брѣвѣ С, градимо по *стѣошѣну*, по стѣо двѣје Ли, неки пут фарбамо и по *стѣошѣну* Ос, *стѣошѣну*, стѣо двѣје књига ДД, имало до *стѣошѣну* кѣћа Кр;

по двѣ *шрѣ стѣошѣне* Се, по *шрѣ стѣошѣне* Ло;

чѣшѣри стѣошѣне ВД Лу, по три *чѣшѣри стѣошѣне* Ли, *чѣшѣри стѣошѣне* МО, *чѣшѣр стѣошѣне* Су, *чѣшѣри стѣошѣн* К С;

иѣш стѣошѣна Кр Ло Лу, *иѣ стѣошѣна* дѣша Бд, по *иѣ стѣошѣна* дѣша К, *иѣ стѣошѣна* иљада С, по *иѣ стѣошѣна* кѣла У, *иѣ стѣошѣне* Су;

шѣ стѣошѣна Кр Ос, *шѣ стѣошѣна* дѣнара ВО МП, *шѣ стѣошѣна* кѣла У, *шѣ стѣошѣне* Су;

сѣдам стѣошѣна кѣла К Лг, *сѣдам стѣошѣне* Су;

ѣсам стѣошѣна К Ло, *ѣсам стѣошѣна* кѣла Лг, *ѣсам стѣошѣне* Ли Су, по *ѣсам стѣошѣне* Ос;

иљаду *дѣвѣш стѣошѣна* трѣдѣсет и друге године ДД, иљаду *дѣвѣш стѣошѣна* и Лу, иљаду *дѣвѣ стѣошѣна* шѣсте године Бд, *дѣвѣ стѣошѣне* Су.

Збирни бројеви

4.192. Ови облици су жива категорија која је везана углавном за ниже бројеве (*двоје, обоје, шроје, чѣшворо*). Треба напоменути да нисмо нашли облике типа *обадвоје*, али смо забележили придевске форме од наведених бројева.

1. Бројеви *двоје, обоје* и *шроје* употребљавају се:

а) за именовање особа различитог пола:

наз *двоѣ* Ла МК МО, по *двоѣ* Т, на с смо давадесет и *двоѣ* у кѣћи бѣли В, *двоѣ* су ми умрли (деце) ВД, имамо *двоѣ* дѣцу Вр, *двоѣ* дѣце и на с *двоѣ* Гл, *двоѣ* дѣце: сѣн и хѣрка Ск, ѣн има *двоѣ* дѣце Су, прво се њѣ *двоѣ* договѣру А, њѣ *двоѣ* Вр, њѣ *двоѣ* умрли Гл, да не обѣлази на с трѣје, њѣ *двоѣ* и јѣ стѣра Гр, за на с *двоѣ* Др, сѣм на с *двоѣ* у тѣ кѣћу Мх, сѣмо овѣ *двоѣ* Мх, ѣтац ми и мајка, ѣни њѣ *двоѣ* сѣми Ос, тѣ *двоѣ*: Јѣван и Јѣванка Ос, крѣнемо мѣ, на с *двоѣ* П, сѣми на с *двоѣ* П;

ѣбоѣ Бд, и мѣ *ѣбоѣ* тѣ вѣчемо (муж и жена) В, мѣ *ѣбоје* да смо отѣшли Гл, за *ѣбоје* на с (муж и жена) МО;

шрѣѣ А ВД Гл МО, *шрѣѣ* дѣце К, има м *шрѣѣ* дѣце Су, свѣ *шрѣѣ* Бд ВД Гл, чѣзе су за *шрѣѣ* В, у чѣзе мѣгу да сѣдну сѣмо *шрѣѣ* П, има јѣш на с *шрѣѣ* живѣ Ли, на с *шрѣѣ* МО МП, њѣ *шрѣѣ* маѣли ВД, њѣ *шрѣѣ* Лг, прѣћу тѣ *шрѣѣ* Ск;

б) за именовање особа мушког пола, уместо збирних бројних именица *двојица, обојица, шројица*:

и ѣнда *двоѣ* прѣсѣчу тѣј кѣлач, сѣн и ѣтац А, њѣ *двоѣ* (два брата) Ба, и тѣј му брѣт о стрѣца, њѣ *двоѣ* зѣјено вѣзали В, сѣнѣвци сам имѣла, њѣ *двоѣ* Вн, тѣ ми сѣн уради, ѣн, њѣ *двоѣ* Ло, а на с *двоѣ* хѣ е на прѣтимо и да е ѣднесѣмо, као рѣкли тѣ мѣмци Мх, пашѣнѣзи зѣвѣду се њѣ *двоѣ* Ск, а тѣ *двоѣ*, Драгѣмир и тѣј Чѣда Ш;

да правимо свадбе за *обде* (за два сина) МП, да служим *обде* Р, а били су *обде* вòђе Р;

спрёмала и (им) на тѝ *ѝрòе* официра Ш, нас *ѝрòје* смо били у тој кутији (све мушкарци) Лг, дòђу двâ, *ѝрòје* Се;

в) уместо придевских облика *двоји*, *-а*, *-е*: по *двòе* кòла дâра Рд.

2. Придевска образовања *двоји*, *-а*, *-е* јављају се:

а) уз именице које немају једнину:

ѝмам *двòја* врата на кùћи У, *двòја* кòла Кр У, дâј *двòја* кòла сèна Ло, да пòкрије онâ *двòја* кòла У, з *двòја* кòла Лг, *двòа* кòла К Р С; за двò *ѝрòја* врата дâли Се, *ѝрòја* кòла Ј Ку Лу;

б) уз именице које имају једнину, али се обично јављају у пару или означавају неку целину:

имале краве *двоје* М, *ѝрòе* чарàпе Са, по *ѝрòје* свирàле ВК, *ѝрòје* пàртије сам чувала дèцу Ск, *двòји* плòгови, *ѝрòји* Кр;

в) уместо *двоје* и *двојица*:

сâмо њѝ *двòји* (син и снаха) Кр, нâз *двòја* (свекар и снаха) Лу, скùвам кâфу сѝну и снâји и мèне, свѝма *ѝрòјима* ВД²⁰;

испо дрèша бивàло обично по *двòја* који су прихваћали у цãкòви жѝто (два мушкарца) Ли, јâ сам имò њѝ *двòја* тѝ (два сина) Лу, ка дòђоше *ѝрòја* и тражу сòбу сâми за сèбе (немачки официри) Ш.

3. Збирни бројеви на *-оро* срећу се:

а) у једнинској форми:

чѝтвороро Гр МО МП, бѝло нâс *чѝтвороро* А У, нâс *чѝтвороро* бѝло дèце В, *чѝвòроро* Др, бѝло нâс *чѝвòроро* Гл К, бѝло нâс *чѝвòроро* дèце Гр, бѝли смо нâс *чѝвòроро*, пèт у кùћи Гл, по *чѝвòроро* В, ѝмâм *чѝвòроро*, ѝмâм трѝ хèрке и сѝна ВД, он је родѝо *чѝвòроро* њѝ Ло; нâс *ѝѝвòроро* В, нâс *ѝѝвороро* смо, двâ брâта и трѝ сèстре Ос; нâс *двâнајсѝвороро* родѝла Мх;

(=*чѝвòрица*) *чѝвòроро* га спùстају Кр, тò су сâмо *чѝвòроро* ўнели Ли, командѝри се нâши поплâшили, састâвили се свѝ *чѝвòроро* Ло, њѝ *чѝвòроро* стâдоше пред Ацу Ло, стојмо свѝ *чѝвòроро* Ло, пр̀во ћу да саслùшам овѝ *чѝвòроро* Ло, мѝ смо се женили свѝ *чѝвòроро* Ло, нâс *чѝвòроро* на робѝу Ло, тражи вâс *чѝвòроро* сви Ло;

б) у множинској форми:

чѝвороре Су, нâс *чѝвòроре* бѝло Др, бѝло нâс *чѝвòроре* Се; имâли смо *шѝсѝвороре* дèце ВД; нâс смо *сѝдмороре* бѝли Би;

(=*чѝвòрица*) свѝ ал *чѝвòроре* армѝјски хèнерâли Р, а *чѝвòроре* њѝ онеспосòби Р, двâ на нòге, двâ на рùке, њѝ *чѝвòроре*, а једâн бије прѝтком Се;

в) у придевској форми: *чѝвòра* кòла Ј Ку Лу.

²⁰ У Качеру у ДИЛ срећу се најчешће ликови: *двојма*, *ѝројма*, али и *са двојим* (Д. Петровић 1999:392).

4. И у нашој грађи као и код Реметића (1985:299) и Ивића (... 1997:157) срећу се кардинални бројеви уместо збирних или збирних бројних именица:

имали *йѣти браћа* (петорицу) Са, имало *йѣри њн дѣце* (троје) Су, *нас йѣти дѣца* ма маѣ имала, четѣри жѣнски и једно мѣшко Го, *йѣ дѣце* ДД, *дѣсет* нас *дѣца* било (десеторо) Се, две крмаче и *четѣри нѣзимади* (четворо) Ос;

наз *два* (двојица) Вр, имала сам *два* брѣта (двојицу), *два* и заробљау наши, каже, батаљон Ло, нас *йѣри* (тројица) Ба, нас *йѣти* смо били (петорица) Ло, дошла сам са нас *йѣти* другова да останемо ко тѣб (с петорицом) С, прѣ тога сви *сѣдам* (синова) отишли и чѣм стѣгли, пѣсе да л сад њма та дан, да л други дан сви *сѣдам* изгѣнули (седморица синова) Ос.

Збирне бројне именице

4.193. Ове именице се завршавају на *-ица* и *-ина*.

1. Наставак *-ица*:

двојица Бд Ло С, *двојица* ДД К Ку Ло Лу Мл Су Т У, тако причају ти *двојица* што су пуштени В, само једна година међу њи *двојица* Ву, били њи *двојица* ДД, њи *двојица* сѣли Др, ете и води јѣш *двојица* њи и мѣјега ѡца, њи *йѣројица* Ло, *двојица* не вођу В, *двојица* љуљају девојке, мѣмци Вн, ви сте *двојица* вас Ву, јѣш *двојица* били Ло, а овѣ други *двојица* М, *двојица* камарѣшеду, *двојица* издајѣду, *двојица* вѣчѣду Р, *двојица* раде у млину С, а онѣ *двојица* вађу пића там У, дошли *двојица* Ш;

У нашој грађи нису се нашли облици типа *обадвојица*, већ само *обојица*:

обојица се грабили и ѡвај и ѡнај Бд, *ѡбојица* С, *ѡѡјица* У, *обојица* Вн К Ла Лу, унѣци су ми *обојица* добри Би, инжињѣри *обојица* М, и цркли *обојица* МО, *обојица* д идѣ МО, ѡни се поженѣли *обојица* Ос, лѣпи *обојица* Са, синови му *обојица* У;

йѣројица Т, њи *йѣројица* В Гл Др Мл, и тѣ њи *йѣројица* Лу, *йѣројица* њи из ѡпштине С, сви *йѣројица* Вн, и сви *йѣројица* сам ожѣнила Се, ел *йѣројица* бѣше ел *чѣтѣворѣца* Ос, били *йѣројица* Р, по *йѣројица* држѣ МК;

Име црквѣног празника има фиксиран акценат на првом слогу:

Трѡјица А Бд Вн Гл Ку Ск, само до *Трѡице* Гл, око *Трѡице* Ли, *Трѡицу* Ву Кр, на *Трѡицу* идѣ кѣша Го, пре(д) *Трѡицу* ѣмро је С, кад бѣде на *Трѡици* Ку, *чѣтѣворѣца* Вн, вас *чѣтѣворѣца* ѣма да водите рачѣна С, браћа Нѣдѣи сви *чѣтѣворѣца* Р, *чѣтѣворѣца* вѣчѣду Р;

йѣтѣорѣца Лу;

Од косих падежа забележили смо само облике за Асг. и Дпл.:

двојицу МО, за њи *двојицу йѣројицу* Гр, ја ћу да пуштим *йѣројицу* Ло, ѡн рѡди *йѣројицу* Ло, ѣма њи *чѣтѣворѣцу* В; дошѡ са *двојицу* Су;

двојицима нѣје пѣкла пѣшка В, а ја *ѡѡјицима* сѣшијѣм гуњѣће МО.

Именицама на *-ица* не имеђују се само лица м. р. већ и две или више особа различитог пола:

нâз двојџца (она и муж) Вн, ја сам била شناјдѣрка и бра̄т ми био شناјдер, бра̄т شناјдер и ја, нâс двојџца цѣлу нòћ шйјемо М;
 немòјте обојџца (баба и деда) Вн, óни седу на крѣвет обојџца и плàчу (òтац и ма̄ти) Ло;
 и такò се састàнемо нâс т̄ройџца (она и два мушкарца) Вн;
 нâс четворџца (и Загорка — Гора с њима) С.

Облици изведени од збирних бројева

двојка ракије (буре) Лу, двѣ т̄ројке Лу, четворка Мх; дòђе т̄ројка, тò се звàло т̄ројка (за време рата) Ос; у т̄ројку (стока за орање) МК;
 чѣтвор (врста тканог платна) А В, чѣтвор поња́ве, чѣтвор сукње Ба, чѣворо́рац (платно са четири ните) П;
 у двојне рѣдове Р; четворне сукње А С, ткàли смо четворно Р.

2. Наставак *-ина* везује се за десетице и њиме се исказује приближна количина²¹:

имало је по десетину нâс у кошѣњу Бд, имàло нâс, мѣсим, десетину, ако нѣ било више у задругу Го, нѣ знам тачно, али за десетину знам К, скѣпу се по пѣ шѣс, десетину, шта̀ ја знам Кр, нâс десетину (терао у Смедерево за откуп) Лг, ранили смо по десетину С, за десетину мòраш да спрѣмиш вечѣру У, (Колико сте чували брава) Нѣсам сѣла, десетину М, ѣмам десетину брава Рд, старија десетину година Лг, старији десетину година Се, а било ми десетину четрнајз година Ла, мòжда је десетину године био старији Р, десетину дâнâ А Гл, седим десетину дâнâ Кр, десетину дâна К, десетину двајз дâна Р, по десетину дâна Р, нѣгде имàло по десетину (душа) Кр, десетину ѣлада Кр, напрâим десетину колца Лг, десетину комада працѣју МО, ѣмамо тѣ десетину цѣгански кѣћа МО, отприлике десетину мѣгара А Ли, ал имàло је о(д) десетину једанâјс одборника Т, òставио десетину оваца Бд, и сâд овако стàра сам посадила десетину òцака петнајс Са, опрâља по десетину пушакa Ло;

било нѣгде двајсетину њѣ мобилѣсани Ба, по двајсетину ãкчија бѣдне, десетину лѣдѣ, десетину жѣна К, двајсетину ãри Су, имàли смо тѣ двајсетину брава оваца Лг, ѣмам двајсетину бѣбња Ку, ãале ми ѣмро ѣма двајсетину година Гр, двајсетину година Р, стојѣ двајсетину дâна Се, ѣма једнò двајсетину заробљеника Ку, а òн тражио чòек бачву о двајсетину и десетину кѣла У, па тò имàла òпштина по двајсетину лѣдѣ Ло, дòђу по двајсетину њѣ Рд;

лâни смо имàли т̄риесетину Го, око т̄риесетину Р, т̄ријсетину ãри Р, па смо имàли т̄риесетину брава свиње Би, мòжда ми било т̄риесетину година Го, ка тâмо т̄ријесетину њѣ Ко, т̄риесетину сантѣма Ку, свиње ѣма т̄риесетину Ло.

Претходном значењу синонимни суфикс је *-ак*. Забележен је само у три примера:

било десѣтак Бѣгара В, прѣ десѣтак дâнâ ѣмро Вр, по десѣтак млâде МК.

²¹ И у Качеру су обичне бројне именице типа десетину, ѣт̄наестину (Д. Петровић 1999:392).

Остали начини изражавања апроксимативности

4.194. Апроксимативност се најчешће изражава комбинацијом два суседна броја или бројне именице:

1. Јединицама се најчешће изражава апроксимативност. При том сваки број може задржати свој акценат или пак чинити једну нагласну целину:

а) *два-пирџи* дана ВО, *два-пирџи* трла ВО, *две пирџи* године Го Мх, *две-пирџи* длаке Ла, *две-пирџи* куће Кр, прѣ једно *две-пирџи* ноћи ВО; боравили код мѣн туна њи *пирџи-чеџири* ДД, *пирџи-чеџири* бушотине У, *пирџи-чеџири* године Лу С, *пирџи-чеџири* године Лг, *пирџи-чеџири* дана Ла, *пирџи-чеџири* крушке Ос, *пирџи-чеџири* шине Кр; *чеџири-пѣџи* кила Се, *чеџири-пѣџи* краве МК, *чеџири-пѣџи* леба Кр Су, по *чеџири-пѣџи* метра Ло, *чеџири-пѣџи* прскања Гр, от *чеџири-пѣџи* стотина У; нас *пѣ-шеџ* Ли Лу, скупу се по *пѣ-шеџ*, десетину, шта ја знам Кр, *пѣ-шеџ* багара А, до ѣно *пѣ-шеџ* десет њлада кила Гр, *пѣ-шеџ* кућа Мх, *пѣ-шеџ* телића му страдали ДД, и *пѣџи-шеџ* стотина њлада Ос; *ше-сеџам* Ло Су, *ше-сеџам* бразда А, по *ше-сеџам* говѣчета Рд, по *ше-сеџам* крава Вн, *ше-сеџам* месеци ДД, о *ше-сеџам* стотина кила Лг; нас *осам-дѣветџи* ДД;

б) *две-пирџи* куће Кр, по *пѣ-шеџ* В, *пѣ-шеџ* Гл Др Ла, осамдесѣт *пѣ-шеџ* година Бд, *пѣ-шеџ* зрна МО, о десет па до тријес *пѣ-шеџ* метара С, дао неке *пѣ-шеџ* милијарде Кр, *пѣ-шеџ* момака Бд, *пѣ-шеџ* пута МК;

пѣ-шеџ Рд, по *пѣ-шеџ* грла Гл, тријес и *пѣ-шеџ* милиона Гл;

педесѣт *пѣ-шеџ* Гр, њи *пѣ-шеџ* Лг, *пѣ-шеџ* брава Лг, двајс *пѣ-шеџ* бравѣ свиња Вр, њма једно *пѣ-шеџ* година Ос, по *пѣ-шеџ* кола Др, коло играло на *сеџам-осам* мѣста Вр, *сеџам-осам* до десѣт метара Ли, *сеџам-осам* детѣта Р.

2. Код бројева од 11 до 19 може:

а) да се прво каже јединица а потом цео број и да заједно чине једну акцентску целину:

пѣ-шеџнајс Др, *пѣ-шеџнајс* арџи В, *пѣ-шеџнајс* бравѣ Ла, *пѣ-шеџнајс* бравѣ оваџа МК, њма *пѣ-шеџнајс* година Би, бѣла сам *пѣ-шеџнајс* дана Го, *пѣ-шеџнајс* кила Рд, *пѣ-шеџнајс* куће изгорѣле Р;

б) да се кажу цели бројевни са својим акцентима: *пѣџинај-шеџнајс* моба ВД;

в) да се комбинују с наредном десетницом:

пѣџинајс-двајс Гр У, *осамнајс-двајс* месеци Рд.

3. У изражавању апроксимативности учествују и десетнице:

по *двајс-пирџиџ* бравѣ Т, прѣ *двај-пирџиџ* година Вн, *двајс-пирџиџ* треџака А; *пирџиџес-чеџириџ* бравѣ оваџа С, *пирџиџес-чеџириџ* година Са, по *пирџиџес-чеџириџ* кила У, *пирџиџес-чеџириџ* ланџа У; *пѣдѣсеџи-шеџсеџи* динара К, *пѣдѣсеџи-шеџсеџи* коли А; уп. и тријес *пѣџи-чеџириџ* људи убијѣно Т; даље би ми *двајс* и *пирџиџес* милиона У.

4. И збирним бројевима се изражава приближна бројност, али и њиховом комбинацијом с јединицом:

а) по *двѣ-ѣрѣ* вѣчѣш А, по *двѣ-ѣрѣ* седѣ Ко, није било *двѣ-ѣрѣ* МО, *двѣ-ѣрѣ* кола Кч; за *двѣ-ѣрѣ* врата дали Се;

б) дођу *двѣ-ѣрѣ* Се.

5. Бројним именицама на *-ица* такође се изражава апроксимативност: за њѣ *двојѣ-ѣројѣ* Гр.

6. Бројна именица на *-ина* комбинује се

а) с бројевима од 11–19:

ел имало је о(д) *десетѣ-једанѣ* одборника Т, а било ми *десетѣ-четѣ-наѣ* година Ла, није било ни *десетѣ-петѣнаѣ* А, имало нас *десетѣ-петѣнаѣ* Гл, *десетѣ-петѣнаѣ* радника Кр.

Ова комбинација може бити и раздвојена именицом: и сад овако стѣра сам посадила *десетѣ* ђака *петѣнаѣ* Са;

б) с десетицама: *десетѣ-двѣ* дана Р.

7. Апроксимативност се може изразити и:

а) комбинацијом мултипликативних бројева:

дамо сѣна *једарѣ-двѣрѣ* С, па ме Жица *двѣрѣ-ѣрѣ* доводио Го;

б) комбинацијом основног и мултипликативног броја:

то сам био *једно-двајѣ* ВО, узне се *два-ѣријѣ* Кр, немачки авиони *два-ѣријѣ* нападали С, *два-ѣријѣ* П.

Везивање сложених бројева

4.195. Сложени бројеви могу бити везани асиндентски или синдентски:

1. У нашој грађи, као нпр. и у говорима Баната (Ивић... 1997:154,158), превлађују примери асиндентске везе:

а) десетице + јединице:

по *двѣ* једно Вн, *двѣ* два Су, *двѣ* две године Гл Мх Р, *двѣ* ѣри дана Го, *двѣ* четѣри године Се Т, за *двѣ* четѣри саѣта Гр, за *двѣ* четѣри саѣта Р, *двѣ* петѣ батина ВО, *двѣдесѣ* петѣ година ВО, *двѣ* петѣ година Гл Ла Мх С, *двѣ* петѣ ланаца Ли, до *двѣ* петѣ радника Гр, *двѣ* шѣз године Су, *двѣ* осам дана Лг, *двѣ* дѣветѣ година Бд Ли, *ѣријѣ* два Ли, *ѣријѣ* две Т, *ѣријѣ* седам године Т, *четѣрдесѣ* петѣ Лг, до *четѣресѣ* петѣ Би, *четѣрѣ* седам Бд, *шѣсѣ* две године Вр, *шѣсѣ* седам година Вн, *шѣдѣсѣ* петѣ Др, двѣста *осамдесѣ* петѣ дана Рд;

двѣ прѣва година Су, *двѣ* прѣве Бд Ск, *двѣ* прѣво П, *двѣ* дрѣге године Ба Рд, *двѣ* четѣврѣте године Др Лг У, о *двѣ* петѣ Гр Се, о *двѣ* петѣог фебровара Мх, *двѣ* шѣстѣ године Гр Р, *двѣ* осме Лг Т, *двѣ* осмога ВО, *двѣ* дѣветѣ Гл Се, *ѣријѣ* прѣве године Лг, *ѣријѣ* прѣве Т, до *ѣријѣ* дрѣге године ВО, *ѣријѣ* прѣве године МП Су, до *ѣријѣдесѣ* четѣврѣте године ВО, *ѣријѣ* четѣврѣте К, *ѣријѣ* четѣврѣте године Мх, *ѣријѣ* четѣврѣте Ш, *ѣријѣ* петѣ ДД, *ѣријѣ* шѣстѣ К, *ѣријѣ* седем К, *ѣријѣ* седем Ку, *ѣријѣ* осме године Ку, *ѣријѣ* осме С, *ѣријѣ* дѣветѣ Вр, *ѣријѣ*

двѣѣте С, до шрѣјес двѣѣте Т, чеѣпрѣс ѣрва гѣдина Го, чеѣпрѣс ѣрве Ли, чеѣпрѣс ѣрво гѣдиште В, чеѣпрдѣз дрѣге гѣдине Се, чеѣпрѣз дрѣге сам дѣшла Се, чеѣпрѣс ѣпрѣће гѣдиште Лг Ли Мх, чеѣпрѣс чеѣврѣте Ба Ку, чеѣпрѣс чеѣврѣте Ли, од чеѣпрдѣсѣи чеѣврѣте Р, чеѣпре чеѣврѣто МК, чеѣпрес ѣѣте К, чеѣпрѣс ѣѣте Ку, чеѣпрдѣс ѣѣте Ш, чеѣпре шѣсѣте К, чеѣпрѣс ѣсме Р, чеѣпрѣз двѣѣте С, ѣдѣсѣи ѣпрѣће Мх, шѣсѣи ѣрве Ба, до шѣсе ѣпрѣће гѣдине ДД, шѣсѣ ѣпрѣће ВД Вр, ѣљаду ѣсам стѣтина двѣдѣ шѣсѣте Ло, двѣдѣсѣи шѣсѣте гѣдине Мх;

б) стотнице + јединице:

чеѣириѣсѣо сѣдам Мх;

дѣвесѣо шѣсѣте Бд, дѣвесѣо ѣсме ВО Ко;

в) стотице + бројеви од 11 до 19:

сѣѣ ѣдѣнѣјс К, сѣѣ ѣѣѣнајз гѣдине Ш;

ѣљаду сѣдамѣсѣо шѣснајѣте гѣдне Рд, дѣвесѣо двѣнѣјѣте гѣдине Го;

г) стотнице + десетнице:

сѣѣ двѣјс кѣћа Бд Лг, о сѣѣ двѣјс кѣла ВО, сѣѣ шрѣјз гѣдина К, сѣѣ чеѣпрѣз гѣдина Др К, сѣѣ ѣдѣсѣи ѣваца Бд, сѣѣ ѣдѣсѣи до двѣста мѣтара У, сѣѣ шѣсѣи кѣлометара ВО, двѣсѣѣа шрѣјз дрѣвета Вн, двѣсѣѣа чеѣпрѣс Мх, двѣсѣѣа ѣдѣсѣи ѣљада ДД, двѣсѣѣа ѣдѣсѣи кѣла Лг, имѣли двѣсѣѣа ѣдѣсѣи гостију Т, шрѣсѣѣа ѣдѣсѣи кѣла Р, ѣљаду шрѣсѣѣа ѣсамдѣсѣи дѣнара Т;

2. Синдентска веза се остварује везником и:

а) десетнице + јединице:

двѣјс и јѣдно Ла, двѣјс и двѣ дѣна Лу, њѣ двѣјс и двѣ У, стѣ двѣјс и ѣпрѣ ѣака Р, двѣјс и чеѣѣири лѣнца С, двѣјс и ѣѣѣ градѣ ДД, двѣјс и ѣсам гѣдина Ос, двѣјс и ѣсам кѣла Ш, шрѣјс и двѣ дѣнара Р, шрѣјес и ѣѣѣ гѣдина ДД, шрѣјес и ѣѣѣ Лу, шрѣјс и шѣз гѣдине Ла, чеѣпрѣс и двѣ-ѣпрѣ гѣдине Мх, чеѣпрѣс и ѣпрѣ лѣнца У, чеѣпрдѣсѣи и ѣѣѣ Вр, чеѣпрѣс и ѣсам Кр, у шѣсѣи и јѣдну гѣдину М, шѣсѣи и двѣ ѣктара У, шѣсѣи и чеѣѣири гѣдине Р, шѣсѣи и ѣѣѣ гѣдина Лу, са трѣста шѣсѣи и ѣѣѣ ѣљада Ло, у шѣсѣи и шѣс гѣдине ѣмро Ск, шѣсѣи и шѣз гѣдине имѣла Ла, шѣсѣи и сѣдам гѣдина Ла, у седѣмдѣсѣи и јѣдну гѣдину М, седѣмдѣсѣи и ѣѣѣ гѣдине Су, седѣмдѣсѣи и сѣдам гѣдине ВД, ѣсамдѣсѣи и јѣдна гѣдина Ко, ѣсамдѣсѣи и двѣ ВО, ѣсамдѣсѣи и ѣпрѣ У, ѣсамдѣсѣи и сѣдам гѣдина стѣр ВО, о двѣдѣсѣи и чеѣѣири кѣла ВО;

двѣјс и ѣрва гѣдина Су, двѣјс и дрѣге гѣдине Лг, а јѣ двѣјс и ѣпрѣћа У, двѣјс и ѣпрѣће ДД, двѣјс и чеѣврѣте ВД, двѣјс и ѣѣѣ Су, двѣјс и ѣсме ДД, ѣљаду дѣвет стѣтина шрѣјдѣсѣи и дрѣге гѣдине ДД, шрѣјес и чеѣврѣте ДД, шрѣјес и чеѣврѣто МП, шрѣјдѣсѣи и сѣдме гѣдине Ку, шрѣјс и ѣсма Вн, до чеѣпрѣсѣи и ѣрве Гл, у чеѣпрдѣсѣи и дрѣгу гѣдину Ла, чеѣпрдѣсѣи и дрѣге гѣдине Лг, чеѣпрдѣсѣи и чеѣврѣте Се, чеѣпрдѣсѣи и ѣѣѣ А, чеѣпрѣсѣи и ѣѣѣ гѣдине Гл, чеѣпрѣс и ѣсме Р, чеѣпрѣс и двѣѣте Се, ѣдѣсѣи и дрѣге В, шѣсѣи и ѣрва Ск, шѣздѣсѣи и ѣрве П, шѣсѣи и дрѣге Вр, шѣсѣи ми и ѣпрѣћа гѣдина Мх, шѣсѣи и чеѣврѣто Ло, у шѣсѣи и ѣѣѣ гѣдини Ву, шѣсѣи и шѣсѣте Вр, шѣсѣи и шѣсѣте гѣдине Ву, шѣсѣи и шѣсѣте гѣдине Вр, у шѣсѣи и сѣдму гѣдину Ву, седѣмдѣсѣи и шѣсѣѣа гѣдина Го, седѣмдѣс и двѣѣту Ос,

осамдѣсет и њрва година Ск, *осамдѣсет и њрѣћа* Лу, *осамдѣсет и четвѣрѣћа* Ш, до *осамдѣсет и четвѣрѣће* године ДД, *деведѣсет и сѣдме* године Го;

б) Остале комбинације:

њри и њењнајс (сати) ДД;

четвѣри милиона и сѣо;

двѣста и њењсто долара Ку.

Редни бројеви

4.196. Редни бројеви имају углавном исте фонетске карактеристике као и основни. Забележили смо следеће облике:

уваћу се три момка: *њрви*, *дрѹги*, *њрѣћи* Ск, *њрви* ел *дрѹги* разред Са, *њрви* и *дрѹги* разред Т, попи једну чаћу и *дрѹгу* полак Лг, а *њрѣћи* и *четвѣрѣћи* учѡ је њѣн мѹж Т, редовали смо: недељу једна, недељу *дрѹга*, недељу *њрѣћа*, а ја *четвѣрѣћа* Го, један сандук, *дрѹги* сандук, *њрѣћи* сандук, *четвѣрѣћи* У, море, долази *дрѹги* ви-че, море, *њрѣћи*, море, *четвѣрѣћи*, њѡ пе-шѣс Лг, отѣро *њрву* жѣну, овѡ му *четвѣрѣћа*, са *четвѣрѣћу* ѡма сѡна М, деведѣсет и *њрѣћу* сам сад узела М, седамдѣсет *сѣдму* Го, у *ѡсми* пѹку Ло, двајз *двѣсто* Кр;

једанајсти Мх, *једанајста* година ВД, *једанајстѣ* сам рѡћена Са Су, *једанајсто* годиште Др, *дванајстога* јѹна В, *дванајста* ВД МО, *дванајста* година Ш, о(д) *дванајстѣ* године до *осамнајстѣ* Ву, *дванајстѣ* године Го Ли, ја сам *дванајсто*, а ѡн *десѣсто* годиште Ос, *њринајстиог* априла Ку, *њринајста* Гл, *њринајстѣ* ВО, *четвѣрнајсти* дан Кр, *четвѣрнајсти* фебруар МП, *четвѣрнајсти* Т, *четвѣрнајстиог* октѡмбра Мх, *четвѣрнајста* Т, *четвѣрнајстѣ* године Бд, до *четвѣрнајстѣ* Ву Ла Лу, *четвѣрнајсти* дѣте В, на тај *њењнајсти* мај Ву, *њењнајстиога* ВД, *њењнајстиог* децембра њваду дѣвесто *двѣњнајстѣ* године Р, *њењнајста* Вр, *њѣснајстиога* фебруара ВО, *њѣснајста* Вр, *њѣснајстѣ* А, *њѣснајстѣ* године Би Ло, *њѣснајстѣ* годне Рд, у *њѣснајстиој* години ДД, *седамнајстиог* Би, крајем *седамнајстиог* и почетком *двѣњнајстиога* Вр, *седамнајста* година Ба, *седамнајста* година П, *седамнајсти* године Лг, *седамнајстиу* сам узела Вр С, *осамнајстиог* јануара Мх, у *осамнајсти* пѹку био Лг, *осамнајстѣ* године Т, *осамнајстѣ* године Ку Ло, у *осамнајстиу* години Се, *двѣњнајсти* В, *двѣњнајстиога* Вр, *двѣњнајстиог* децембра Мх, *двѣњнајстѣ* године Го, *двѣњнајстиу* годину Са;

десѣсто годиште Ос, *двѣсто* Бд, *двѣсто* годиште Ку, о(д) *двѣстѣ* године до *њрѣстѣ* Ло, *њрѣстѣ* године ВО, *њрѣстѣог* априла Мх, *четвѣрѣстѣ* године Гл Ос Р, *њдесѣсто* годиште ВД Се, *њѣстѣ* године Ко П, *њѣстѣ* године Т, до *седамдесѣстѣ* године Ли, *двѣдесѣстѣ* ВД.

Мултипликативни бројеви

4.197. Ови бројеви се образују помоћу форманата:

а) *-њуњ(а)*:

кѹј њѡ долазио годићње *јѣдѡњуњ* у сѣло јел *двѡњуњ* ВО, па ка смо ѡшли *јѣдѡњуњ* да жѡѣмо ѡћутуру у Крѡево Т, *јѣдѡњуњ* С; *двѡњуњ* ВО М МО, ја сам *двѡњуњ*

иуџи њшла, ириџуџи, а он сваке године њшо у бању М, и пољуби га дваџуџи У, два-
иуџи Ли Ос, дваџуџи се жени Би, сањала сам је дваџуџи ДД, па се обихје дваџуџи па
трџи пџт Лу, ириџуџи Бд ВО М У, по ириџуџи да пролазимо Го Р, ириџуџи Ву Ли,
посе љубу ириџуџи А, и тако задунеду ириџуџи Вр, ириџуџи сам стајала док сам
изишла уз онџ брдо Мх; четириџуџи П; по четири иџи Р, по иџи иџи Вр;

дваџуџа ДД, главно да метеш дваџуџа Ск, четири иџа М;

Када су у питању редни бројеви, онда се обавезно јавља овај формант:
ми га опрашимо једарџ, па дрџи иџи, па трџи иџи Су;

б) -ред:

једарџ Лу С, једарџ си њшла за леба Ву, па прођу једарџ Го, дамо сџна је-
дарџ-дварџ С, дођи једарџ Са, ми га опрашимо једарџ, па дрџи пџт, па трџи
пџт Су, отиџисмо тамо једарџ Т, још једарџ У, само сам овог старијег ударила
једарџ МО, њшла сам једарџ и тамо МО; мора да игра дварџ МО, он је дварџ
гласан за министера Лг, дварџ Ли, дварџ сам ја био Ло, и дварџ сам се прекр-
стно Ло, овџ дварџ долазнише С, ту сам ја дварџи био настраџо Лг, дварџи сам
гласао Лг, па ме Жиџа дварџ-ириџ доводио Го;

уп. н: шта се не сасуши (бубрег) да умрем једарџа М; па једарџе ДД.

У нашој грађи су оба форманта подједнако заступљена, за разлику од стања
у Банату (Ивић ... 1997:158-9) где је -иуџи ређи.

Дистрибутивни бројеви

4.198. Образују се с ио али и с на:

а) иза сваког четири ио један с пџшком В, сви четвџро ио један кош (да ру-
ше) Ло, њџма сам дала ио два дуката Ос, ио четири коња ДД, ио четири-иџи леба
Су, ио четири-иџи метра Ло, скупу се ио иџ-иџс Кр, ио иџ-иџз грла Гл, ио иџ-иџс
кола Др, ио иџ-иџс В, ио иџ-сџдам говџчета Рд, ио иџ-сџдам крава Вн;

ио ириџс ари Ос, ио ириџс гостију Ла, ио ириџс душа Се, ио ириџс кила МО,
ио иџесџи-иџсџи К, ио иџесџи-иџсџи кила Лу, ио дџведџсџи година М, ио де-
ведџсџи јџтара Ло, ио дџсџи-двајз година Мх, ио двајс-ириџс брџва Т;

ио сџиоџиу па до двџста идџу у прџтњу Кр, граџимо ио сџиоџиу, ио сџиџ
двајс Ли, ио дџсџа јџја Ло, ио иџсџио јџји се фџрба В, ио иџсџио и више јџја Рд, ио
иџсџио лиџтара Се;

ио две-ири сџиџине Се, ио ири сџиџине Ло, ио ири-чџири сџиџине Ли,
ио иџ сџиџина У, ио иџ сџиџина дџша К, ио џсам сџиџине Ос;

ио две-ириџе вџчџш А, ио две-ириџе сџи Ко, и сви смо тако стаљн ио че-
шџџро В;

имао је ио десџиџиу нас у кошџњу Бд, ио десџиџиу дана Р, ио двајсџиџиу
џкџија бџдне, десџиџиу љџди, десџиџиу жџна К, рџнили смо ио десџиџиу С, дођу
ио двајсџиџиу њџ Рд;

ио десџџак младе МК;

ио дварџ МО;

б) коло играо на сџдам-џсам мџста Вр.

КОНЈУГАЦИЈА

О систему облика

4.199. Као и у суседним говорима, и у нашем се смањује број глаголских облика. Тако се више не употребљавају глаголски прилог времена прошлог и потенцијал II. Имперфекат и глаголски прилог времена садашњег нису тако чести. Први се јавља углавном у устаљеним изразима, а други је чешћи у функцији предлога и атрибута. Скоро је потпуно ишчезло 1. л. мн. императива.

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА

Презент

4.200. За творбу презента интересантно је 1. л. сг. и 3. л. пл.

У 1. л. сг. свих глагола уопштен је атематски наставак *-м*, осим код *хоћу* и *могу* који имају континуант старог наставак *-р > -у*. Међутим, код овог другог глагола веома ретко се може чути и *-м*:

а) *ја̄ д̄ћу* Вн Ла Т У; *м̄огу* како *д̄ћу* Мх, *ја̄ не м̄огу т̄о* В, *ја̄ не м̄огу* Гл У, *шт̄а̄ ја̄ м̄огу* друго Ли, *пом̄огнем* што *м̄огу* ВД, што *г̄о̄д м̄огу*, *ја̄ ура̄дим* Гл У, *кад̄ ја̄ не м̄огу*, не *м̄ож* ни *ти* МО, *ја̄ не м̄огу* да *ј̄ем* Мх, не *м̄огу* *ја̄* С Т У, је *л м̄огу* да *ӣграм* Ск;

б) не *м̄ожем* Гл, као и у изразу ‘*може бити, можда*’: *бӣло м̄ожем* да смо *п̄*-товали недељу *д̄ан̄а* Ш.

4.201. У 3. л. пл. долази до уопштавања наставак *-у*, а и до јављања паралелних облика: *-а(ј)у/-у*, *-еју/-ду*, *-е/-у*, *-а(ј)у/-ду*, *-у/-ду*.

У првих пет глаголских врста²² поред уобичајеног наставак *-у* спорадично се јавља и *-ду*:

1. Врста

а) па се *бод̄у* МК, *ӣобод̄у* Вн, *в̄р̄иш̄у* Гр Кр Лу, *в̄р̄ишу* А СМСу У, *ов̄р̄ишу* Су У, *в̄р̄к̄у* Ку, *ӣов̄к̄у* Рд, *ӣров̄к̄у* Р, *в̄уку* Ск, *разв̄уку* Кр, *в̄уч̄у* А ВД Вн Вр Др Кр Ли Лу Ос С Ск Су Ш, *дов̄уч̄у* Ли, а они се *изв̄уч̄у* Др С, *нав̄уч̄у* Лу, да се *ӣов̄уч̄у* Ли Лу, *св̄уч̄у* Кр, *в̄учу* А Бд В ВД Ву Гр Ку Лг Ло Ос Р У, *дов̄учу* Гр У, *зав̄учу* МК Ос Ск Су У,

²² У раду смо прихватили Белићеву класификацију глаголских врста.

извѣчу А, да се ѿвѣчу Ло, развѣчу МК, свѣчу Кр, свѣчу Бд, доведѣду Бд, доведѣду Ла П, доведѣду Ло, изведѣду Ск, наведѣду А, одведѣду Мх, ѿроведѣду Др, дођу Бд В Вн ВО Ву Гр ДД Ко Кр Ку Ло М МО Мх Ос С Се Ск Т У, ѿђу К, ѿрѣђу Ло С, ѿрѣђу А Гл Го ДД Лу М Ск, увѣђу Ку Ло, ѿвѣђу МО, ѿђу ВО У, донѣсу Ба Вн ВО ДД Ко Кр Ку Лг Ло МК Мх Т У, донесу К, донесѣду Кр, изнѣсу Ш, однѣсу Мх Ос Т, однесѣду МО, ѿоднесѣду Р, ѿонѣсу А, ѿронѣсу Мх, унѣсу Гл, загрѣзу В, зађу МК, изађу ВО Ли Мх, изѣђу В Вр ДД Ли МК МО Ос Се Су, зѣбу МО, идѣ А Бд Би В Гл Гр ДД К Кр Ли Мх Ос С Се Ск У, идѣ Бд, ѿду Бд, ѿду Са, ѿду Вн ВО Вр Гр К Ко Кр Лг Лу М МК МП Мх Ос П Рд С Су, ошѣду П, одѣ Бд Гл, исѣчу Ла, јѣду А Вр Ву ДД Др К Кр Ку Ла Ли Лу Р С Са Су Т Ш, најѣду се Т, јѣду А ВД Вн Кр Мх Ос Ск Су Т, најѣду се Ву, јѣду Вн ВО Гл Гр Кр МК МО Мх Рд Са Се Су У, најѣду Кр, да се ѿојѣду А Би Кр, свѣ ѿојѣду Р, краѣду ДД Ко Ло Ос, ѿо краѣду Ос С, уо краѣду Кр Т, краѣду В Са, ѿо краѣду Кр, уо краѣду Кр Су, пѣлини се лѣгу МК, не мѣжу Мх С Ск, мѣзу Гл Ли Ос П С Ск, ѿо мѣзу Ла мѣзу ВО Гл С, ѿо мѣзу Гл Р, навѣзу С, нађу ДД К Мх С Т У, изнађу ДД, ѿонађу К Ло, на ѿђу А ВО ДД Ку М У, обѣку Ск, обѣчу А Вр Гл Др Ли Ос Р Ск Су У, обѣчу Бд Ву МО Ос С У, ѿасѣду Гр Ли Су, ѿасѣду Ба Бд, ѿечѣ А Би Вн Вр ДД Ла Лу МО Ос Се У, ис ѿечѣ В ВО Гл, ѿечѣ Бд, ѿечѣ Бд, ѿлѣчу Вн Вр Ву К Кр П, ис ѿлѣчу Гр, ѿлѣчу Рд, сѣлѣчу се кѣке К, ѿмѣру Ву, ѿмѣру А, ѿрѣду А Вр С, ѿрѣду Др К П У, ѿрѣду Р, рѣсѣду ВО Се Су, ѿорѣсѣду Ву Го Мх Р Су, ѿорѣсѣду Го У, сѣку Ли, сѣчу А Вн Ву Гл ДД Кр Ку Ли Ос Се Ск Су, засѣчу А, исѣчу ВД МК С, насѣчу Ву, осѣчу Су, оѣчу А ДД Ос Р Су, ѿресѣчу А, расѣчу Су, сасѣчу Ос, сѣчу Гл Др МК П С Т У, исѣчу ВД Ло Се, насѣчу Ос, осѣчу Ла У, ѿосѣчу Бд Ву, ѿресѣчу Ло, ѿзу Бд У, ѿзу ДД Лг Ло МО Мх Т, ѿредѣду Т, ѿзу Вн ВО К МП С Су Т, ѿресѣду Лг;

б) бодѣду Са, забодѣду Ос, ѿбодѣду Гл, вѣшѣду В, вѣчѣду Р, вѣчѣду У, доведѣду С, доведѣду Мх У, идѣду Кч, изведѣду Ву, наведѣду Ла, ѿведѣду МО, сѣроведѣду Ло, дођѣду Др Ку Лу Р У, ѿрѣђѣду Би, нађѣду Ку У, донесѣду Ву Мх, донесѣду Ла Ло С Се У, донесѣду Р, изнесѣду С, изнесѣду Се У, однесѣду Мх Се, спесѣду Са, спесѣду Ла, идѣду А Ба Вр Ву Гл Го ДД Др Лу Р С, идѣду А Ву ДД Др Ла Ли Мх Ос С Се У, ѿдѣду Кр Рд У, јѣдѣду У, мѣдѣду В Ли Ос, обѣчѣду Ку, ѿечѣду Вн Мх Ос Ск Т, ис ѿечѣду Ла С, ѿечѣду А Гл Кр Ку Ла П Ск У, ис ѿечѣду Су, ѿо ѿечѣду П, ѿо ѿечѣду Мх, ѿлѣчу В Са У, ис ѿлѣчу Ку, ис ѿлѣчу Ли, ѿзѣду В Р У, ѿзѣду В;

2. Врста

а) бају В Го Мх Ш, бѣру А Би Ло МО Се У, набѣру У, убѣру Гл, вѣју А, да га дѣру К Ш, одѣру Ву Лу, закачѣну Мх, зовѣ Би В Вр Гл К Кр Рд, ѿозовѣ Вр С Т, кри жу се Су, дрѣ А Бд Го ДД Лу Мх Ос Т, задрѣ Го, ѿо дрѣ ВД МК, ѿѣру Вр Ку Ли М Мх Ос С Ш, ѿѣру А Го Ко Ку Ла Ск, ѿѣну се ВО ДД, ѿѣну се Бд, ѿѣну С, ѿросѣду Мх Ск У, ѿросѣду главу Су, рѣ се У, рѣ се МК, сѣју А Кр Мх Р У, сѣју ДД М, смеју се ДД К М, смеју се А, смеју се ДД Р, смеју се А В, смеју се Гр ДД У, сѣју Лг, ѿрѣју Мх, угрѣју Го, уѣру М Мх;

б) зовѣду Ву Гл К Кр Лу М МО С Са Ск, ѿозовѣду К, зовѣду А Гл Гр Кр Ла Ло МО Мх Ос С Се Ск Су У, ѿозовѣду Р, ѿредѣду Вр Ку, рѣду се В, рѣду се Ли, рѣду се ВД, сѣју У, ѿсѣду Р;

3. Врста

а) боџну ВО, виџну Бд, виџну Ло, врну Бд Гл МО Мх С Т, гџну Ло, изгџну Ос, гџкнџ Ло, дџднџ Кр, дџгнџ се А ДД Кр, поџдџгнџ Лг, кад осџтим да ми џши заглџнуџ МП, заџкиснџ Бд, заџфрџкнџ К, зџбнџ Вр С, тџ се исџтџакнџ А, кџснџ Су, клџкнџ У, крџнџ Бд ДД Рд, лџгнџ В, налџгнџ Ла, лџзнџ А, лџџнџ Лу, мџџу А Ба Бд ВД Вн Ву Гл Го Кр Лг МО Мх П С Са Су Т У Ш, поџдџмџџу С, мрџзнџ МК, мрџднџ Р, нагрџнџ Лг, ой-сџџџанџ Кр, осџџџанџ Др, ойџџџднџ Ла Ли Ло Ос Р С Са Т, џџџџднџ Бд, ойџџџднџ Кр, да ойџџџднџ Мх, ойџџџднџ ДД, ойџџџгнџ Мх, поџмџџгнџ Ло, поџсџџџгнџ У, поџдџчнџ ВД ВО У, џни не поџрџџу на кола Ло, поџресџџанџ К, поџриџџџснџ У, сџднџ ВД Кр Лг П С Се У, скџнџ А МК Мх, срџџџнџ Т, сџџанџ Мх П, сџџџгнџ Би ВО Го Ку Мх, поџсџџџгнџ Ву, сџнџ А, поџрџнџ Се, поџџднџ Ку, поџрџгнџ ВО, урџкнџ Ш, чџкнџ Се, шкџџџнџ С;

б) гџнџеду Р, изгџнџеду Вр, задџнџеду Вр, кунџџду Са, мџџџеду В Ку, поџчнџеду Др, поџкнџеду Ку;

4. Врста

а) бџџу (се) Ву Гл Гр ДД К Мх П С Се, поџбџџу се ВО Гл Кр С, џбџу ДД Ос Са, џбџџу Би ВО ДД К Лг Лу Ос С Т У, бомбарџдуџу В, бомбарџдуџу ВО, везџџу А Би Вн Вр Гр Кр МО Се У, вџруџу А, глџдџџу ВО, дџџу М, дџџу ВО, дџџу ВО ДД Мх Су Т, дџруџу Бд, дарџџу Мх, дџбџџу Лу С, дџчекџџу Ло, зџвиџу ВД Гл, задџркџџу С, замџ-њџџу Бд, зарџдуџу Ву, зарџџџџу Би, издџџу ВД, исџџџџџу Ло, исџџџџџу Ко, исџџџџџу Ли, кџџџџу М, консџфџџуџу (конфисџуџу) К, крџџу се С, куџџџу В Вр Го Кр Ку Ли Мх Т У, лџмџџџу МП, да не мањџџу Су, мџлуџу Бд МО, смџлуџу се С, наџџџу се ВО, наџџџу ВД, наџџџу Кр, нарџџџу (се) МО Ск, насеџџу се Гр, нџгџџу Вр Ву Гл, поџнџваџу Гр, обџаџџџу В, обџџџу Р, овлаџџџу Вн, огрџџџу Др, џдџџџу Т, ойџџџу Лу, оргџнџџџу Гр, ойџџџу ВО, поџџџу У, поџџу Бд ВнВО Го Лг М Мх Р С Ск Су Т У Ш, поџџџу Кр Су, поџџу Ло, поџџу Се, поџдџбџџуџу Бд, поџзнџџу У, поџизбаџџу С, поџказџ-џу Ву, поџкриџу Го Др Ос У, поџлли Р Ск, поџрџџџу Ла, поџслџџџу А, поџџџџџџџу Ск, поџџџџџу Бд Вн ДД С Се Ш, поџрџџџџџу Ву, поџресџџџџу Кр, поџрџзнџџу ДД, поџродџџу Го ДД, поџродџџу ДД Мх, поџродџџу Т, поџџџџу Гл, поџџџу Бд Вр Го рџдуџу се ВД Ос Се Т, да се разлџџџџу Се, расџџџу МО, рџџу Ос, регџсџџџу А, рџџу Р, сџкриџу се М, сџкрџџу се Ск, свџџџу се Вр, сџлуу Т, среџџџу Р, шрџџџу Лг, шрџџџу Вн Мх, кат с удџџу Гр, улџџџу С, да се умџџџу Ск, поџшрџрџџџу Р, уреџџџу В, чџџу ДД Лг, шџ-џу Ба, шлџџџу ДД;

б) издџџџу Р, наџџџџу В, поџџџџу У, наџџџџу Р, да се поџбџџџу Вр Ку, поџрџкриџџџџу В, рџџџџу Ку;

5. Врста

а) айерџџу Вн Вр Гл П, и џни га поџрџџу Ш, ойерџџу Кр, арлџџу МП, веџџу Вн Го Ко Кр, завџџу А Рд, поџвеџџу МК Су, виџу Ш, виџу А Ба Бд В Вн Гл Го ДД К ММО МП Мх Р Рд Се Ск Су Т У, врџу (се) Ву Гл Ос, дџџу Гл К, поџџџу Го, дџ-џу Кр, заџџџу М, избрџџу Лг, излџџу Бд, џблџџу Бд, јаџџу ДД, јаџу Бд, узџџу Мх, кџџу В Го ДД К Кр Ли М Мх С Ш, заџџџу Кр Се, окџџу Ос, поџрџџџу Лг, коџџу А Бд ВО Гл Го Ла Лг Ли Лу П Ш, заџџџу В Лу Р С Ш, поџкоџџу ДД Ло, крџџу А

Су, окрѣћу ВО, концевѣришчу се Гр, крѣшчу Т, лѣжчу Вр Гл К Ло, налѣжчу Бн В Гр Кр, лижчу П, мѣжчу Гл, намѣжчу Ла Ск Су, мѣљу ДД, мерѣшчу Мх, мирѣшчу ДД У, миришчу С мейненѣшчу Мх, мѣћу А Вн Го ДД Кр М Мх Ос П Т, ѿмѣћу ВО, тѣ се ми-рѣшчу Ло, насрѣћу Т, обрѣшчу В, обрѣћу В С, ѿреврѣћу У, оѣшчу Ву Ск, оѣѣжчу Кр Ос, ѿѣшчу ДД, ѿѣшчу Вн, ѿѣшчу Бд, ѿлѣчу Вн Гр М Мх С, ѿлѣгу Вн, ѿлѣжчу С, ѿмѣ-жчу Ла, ѿмѣжчу се Кр, ѿрѣжчу се А Гл, ѿрескѣчу В Лг, рчу Ло, самѣљу ДД, сѣшчу ВО Ос, скѣчу ДД, скѣћу Вн Са, смрѣшчу МО, срѣћу Гл, да се не срѣћу Су, сѣшчу Гл Ла Ос, сѣшчу А Вн, сѣшчу Бд, сѣчу Вн, ѣжчу Су, умѣчу Ла, ѣшчу ДД, ѣшчу ВО, шлрчу МП;

б) вѣжседу К Лу, вѣчеду В Ку П, жњѣдѣу Ла Су, ѿжњѣдѣу Кр Лу, жњѣду Бд В Кр Ла Мх Се, кѣжседу Мх, камарѣшседу Р, кайарѣшседу Ку, кѣлѣду Вр, закѣлѣду Вр, ѣни се крѣћеду Ку, мѣћеду В Вр Се У Ш, замѣћеду Р, ѿремѣћеду Лу;

4.202. Највећи број наставака (-ају/-ау, -еју, -у, -ду) забележили смо код глагола шесте врсте:

а) -ају: бацају Ку, бацају Гл Го К П С, ѿбацају У, бацају Кр, бѣгају Вн Ш, бирају Т, бирају Ла, бријају се В Ск, ваљају Ра, ваѣјају ВО К Р Ш, ѿваѣјају Гл, венчају се Вр Ку МО Мх У, венчају се К, вѣчѣрају Вн Кр Су, врѣћају Мх, глѣдају Бд В Вн К Мх Се Т, голмиљају ВО, гребенѣјају Се, гурају Гл, дају Гл ДД Мх Се У, дају Ку, дарѣвају МК, дѣрају Гл Мх, дозвољају Мх, доѣрају К, дочѣкају А ВО, забѣ-љају се К, завијају Ј, заврѣвају Бд, закойају Бд, закойају Т, залѣвају Го, замѣѣјају А, заѣрају Бд, заѣрају Вн Кр, заѣрају Т, зафрѣвају К, зѣјају А В Го Гр Др Ло Мх П, нѣ знају К, нѣ знају Ла Су Ш, ѿграју Бд К, сѣграју се Бд, ѿграју се Гл Др Ку Ли МО Се Ск Ш, издрѣжају Су, изѣрају Бд, измѣшају А, измѣвају Ли, измѣзају А, ѿмају А Вн ВО Кр Мх Су, ѿмају Го Гр ДД Ку Ск У, нѣмају А ВО Мх П, ѿкома-ѣјају Ла, ѿѣѣјају Ку, ѿѣѣјају С, ѿѣѣрају К, ѿѣѣрају В, па се кѣдају С, кѣ-цају Ла, кољеѣкају П, коѣјају Ку Су, коѣјају Ск П, кѣјају Ј, кѣјуу Ду, ѿкоѣјају С, ѿкоѣјају Су, крѣјају Ла, кѣвају ВК Го Гр Ла Мх, кѣјају Бд Гл Го Ку Ос Ск Су, кѣјају се Ос, кѣјају К, кѣјуу Вл, лѣјају Рб, ѣљају Вн, мѣњају Мх, мѣњају Ла, мѣњају У, мѣрају Ос, мѣвају В Гр, набѣвају К, навѣјају Бд, назѣвају Су, найѣдају Т, обѣрају Гл, одѣјају Ло, ѿкѣјају Гл Ку, ѿѣѣѣјају Ву, ѿѣјају Бн ВО Су, ѿѣјају Бд Вл Вн Го Ј К Кр МО Мх Ск, ѿѣјају Ш, ѿѣјају Го Кр, ѿѣјају А К МО, ѿѣјају Бд Ву, ѿѣѣ-вају Го, ѿѣѣвају Ку, ѿѣѣвају Ла, ѿѣѣрају Кр, ѿѣѣрају Бд, ѿѣѣрају Ј, ѿѣѣрају Мх Ос Ск, ѿѣѣрају Бд В Гл Ку, ѿѣѣрају Гл Р, ѿѣѣрају Ра, ѿѣѣрају Ло МК, ѿѣѣрају Гр, ѿѣѣрају А Гр Се, ѿѣѣрају Се, ѿѣѣрају В Кр Мх Ос Ск У, реѣјају Ву, рѣ-чају А Бд Ла, рѣчају Ла, свѣрају Ку Мх, свѣрају Гл Др К П Ш, сѣграју се Ра, сѣки-рају се А, сѣјају П, сѣјају Го, сѣјају Вн МП Су Т, сѣјају се Вн, сѣјају Бд ВД Ла Ос, сѣјају В ВО Су, сѣјају С, сѣрѣмају Ли, сѣрѣмају Бд Вл Вн МО, сѣрѣмају Су, сѣрѣмају Кр, сѣрѣжају се Ск, сѣрају В ВК Кр Ос П, сѣрају ВО, сѣрају К Т, ѿѣѣрају К, убѣвају Бд, убѣјају М, уѣѣвају Др, уѣѣмају Гл ДД, уѣѣјају Ск, уѣѣјају Бд, уѣѣвају Бд, фѣрбају Ра, цѣѣјају МК, цѣѣјају Се, чѣкају Ос Ра Ск Ш, че-шљају В Се, чѣвају Ба Бд Се, чѣјају В МК МП, чѣјају (говоре) Гр, чѣрају Ск, шѣ-ѣјају Др, шѣјају А Вр, шѣѣѣјају Бд, шѣѣѣјају Су;

б) -еју: *разумеју* ДД, не *смеју* МК У, не *умеју* П У, али и код једног гл. I врсте *идеју* Ду;

в) -ау: *бацау* А, *бегау* Вн Рд, *бирау* Гл, *блокирау* Ло, *бријау* се Ск, не *ваљау* М, *вајшау* Ло Т, *навашау* Т, *вечерау* Су, *враждау* ДД, *гледау* Вр Гр, *грабуљау* Мх, *гүрәу* Мх Т, *гүркау* Лг, не *дау* В, *дирау* Кр, *добијау* ДД, *завијау* ВД, *задөвау* се С, *закочау* Лг Са, *заливау* М, *зайөвау* С, *зайөвау* Ло, *зарабљау* Ло, *зидау* Вн, не *знау* ДД, *играу* (се) Ба Би Кр Ла МО Ос Ск С Т У, *играу* ВО Мх, *играу* МО, *сиграу* се Ву ДД, *имау* А ВД Ву ДД Кр Ла Ло Лу М Ос Са Су, *изајкау* С, *изребенәу* Се, *излећау* Ло, *искојәу* Бд, *исираћау* Са, *исцепау* се А, *ичујау* ВД, *јављау* Ло, *кличәу* Р, *којау* А ДД МО Ос Са У, *искојау* ДД, *кошкарәу* Гр, *кошкау* Лг, *кувау* Бд, *кујау* се МО, *кусау* Вр, *лүдау* се Вр, *лујау* А Ду Кр, *љуљау* Ба, *љускау* Ла, *мељау* Ло, *мешиљау* се Ос, *мећау* Би, *наијау* А, *наирау* Ку, *нашарау* Мх, *нөмау* М, *нөмау* Ос Ск, *нөмау* Лг, *нишкау* Ба, *обдржәвау* Ду, *обријау* Лг, *одбројәвау* ДД, *одмарау* Ду, *одржәвау* Кр, *окујау* Ву, *осигурәу* У, *өвау* Бд ВД Кр МО Мх С Са, *ијау* Лг, *ијашау* Ло, *ијашау* МО С, *ијашау* С, *иливау* МП (Едрељановић 1951:91), *иорөћау* Ос, *иребирау* Лг, *иричау* ДД Ли Ос Т, *иодливау* Ву, *иосмаирау* Ло, *ироодау* Ву, *ирскәу* Гл Са, *иүцау* А Ло, *иүцау* М, *иүишау* Ло, *разговәрау* Мх, *расиүрау* Са, *рачунау* ДД, *рөћау* ВД, *иорөћау* А, *рвау* се Ос, *ријау* М, *руковөћау* Ку, *рүчау* С, *сасиљау* Ло, *сөешашау* Ло, *осөешашау* Ло, *сөирау* ДД М Са Т, *сөирау* Бд ДД Ло МО, *сијау* се У, *сицау* Су, *скидау* МО, *сињау* М, *сињау* Ду Лг Ло, *сињау* Мх, *сирөмау* Са, *сирөмау* А Ву Гл Гр Лу МО, *сињау* ВД, *сирөљау* С, *сирөљау* Лг П, *иосирөљау* Ли, *иосирөљау* Ву П, *сирияу* Ли, *шөрау* ДД Ду Кр С, *исирөрау* Ли, *ошөрау* ДД Ку Лг Ло П Т, *шркау* се Мх, *шрљау* А, *шрияу* С, *шивкау* МП (Ј. Ердељановић 1951:91), *убивау* МО Р, *үдау* Се, *үзимау* Лг, *үкињау* Кр, *фәрбау* ВД, *целивау* Лг, *цөјау* се Ос, *цөјау* се Ос, *чөкау* А Су, *чөирљау* (сламу) Се, *чүвау* Ву, *чүвау* ВД ДД Ск, *чујау* Вн, *чарау* Ос, *шишау* се Ск, *шишау* се ВД У, *шушињау* Ли;

г) -у: *бацу* Вн МП, *иобацу* Р, *бөгу* Бд Вн Р Су У, *ваљау* се Су, не *ваљау* Лу, *вајцу* А Лг, *вөнцу* се Вн, *вөчөру* МО, *вөчөру* Лг Р, *врачу* С, *гледу* Вн Ву ДД МО Мх Ос П Р С Се У, *глөду* Кр С, *иреглөду* Ву, *говөру* Ли, *гүрү* Ву ДД Ло С, *гүсишөру* У, *диру* Лг Ли, *дозвољау* Т, *дошөру* Ск, *дөчөку* Ву Ла, *дүву* В, *жүљу* Кр, *забрку* Р, *закиву* А, *заклањау* Су, *заливу* Са, *заниму* А, *заниму* се Р, да се *зиду* Ли, *зиду* Гр, *не зну* Ку МО Мх П, *играу* Вн Су, *сиграу* се Ла, *избегәву* Кр, *избіву* МК, *извињаву* се ДД, *измөшиу* се Ос, *измөшијау* се Бд, *иму* Вн Ла Ли П Р Се Су, *иму* Т, *нөлу* Ву ДД Су, *нөму* ВО Ли Р, *нөму* Кр Се Ск У, *исийицу* се У, *исийицу* се У, *исираћу* Кр Рд, *каљу* се П, *кару* се Вн, *киду* С, *көцу* се Р, *көцу* Ос, *көцу* Кр МП Се Су, па се *көцу* Ву, *јарам што се көшкү* говөда А С, *күку* Вр, *күцу* Ос, *лүцу* Вн Ку, *љуљу* се Вн Р, *меңу* Др, *меңу* се Ву, да се *меңу* Су, *мөрү* МО, *мөрү* Ск, *навију* ВД, *називу* У, *намөрү* Мх, *наијау* Ку, *нарөчу* У, *ношөву* Гр, *обдржәву* Ду, *одвају* се А, *окују* се Су, *осөћу* У, *ошөјау* У, *ошөиљу* се Су, *кат се оишөцу* МК, *ијау* Вн, *өвау* Бд Вн Ву Кр Ку МО Ос П Р С Су, *зайөву* С, *ошөву* ДД, *ишөцу* Гл ДД Ко Мх С, *ишөцу* Р У, *иљау* Р, *иогају* У, *иошөку* Са, *иошөку* Вн МО, *иреглөду* С, *ирөчөку* Ла, *иричу* ВД Ву ДД МО Ос С Т, *иричу* Вн Ко Ку Лу П Рд Са Се У, *иричу* Лг, да се *ишөку* Се, нека се *ишөкү* Ву, да се *ишөку* П, *исирскү* Го, *ишөку* МП,

и̑чу Ло П, иси̑чу Мх, разговáру ВД, разговáру̑ ДД М Мх, разговáру ДД Лг МО У, рѣ̑ју П, иорѣ̑ју Вн, рѣ̑ју се У, ри̑љу Вн, да р̑чу̑ ВД С, р̑чу ДД, р̑чу МО Мх, свáђу се Ду, свíру̑ М МО С, свíру Су, сѣ̑ју се Вн Лг П, с̑й̑у Су, ски̑ду̑ С, ски̑ду Лг, ск̑ву Р, сл̑шу ДД МО Се, с̑áву Бд Вн ВО Вр П, с̑áву̑ Ву с̑áву ДД У, с̑асáву Ли, с̑рѣ̑м̑ Рд, с̑рѣ̑му Мх, с̑й̑уш̑у Лг, с̑й̑áљу̑ МК, с̑й̑áљу А, ш̑ѣ̑ру А Би Вн Гл Лг Р Су, иси̑ѣ̑ру Ку Ск, на̑и̑ѣ̑ру Р, о̑и̑ѣ̑ру Ба С, и̑о̑и̑ѣ̑ру Ло, ш̑рѣ̑бу Бд Лу, уб̑и̑ј̑у̑ М, угáђу У, удáду̑ ВО, уз̑и̑му ДД Лг С, уж̑и̑ву У, у̑и̑о̑и̑рѣ̑б̑áву̑ Вр, фáрбу се Вн Др, чáру Рд, ч̑ку Су, ирѣ̑чу Се, сач̑ку Се, ч̑ву А В У, ч̑ву Вн К, ч̑ку Р, шáру Р У;

д) -ду: ба̑цаду Вр С, ба̑цаду МО, бѣ̑гаду П Р У, бри̑јаду У, бр̑каду В, не ва̑лáду̑ Ла, ва̑шаду Р, венчáду МО, веч̑раду Р, гл̑даду Вр, Ву Ку С, г̑раду Ку, дáду̑ А Вн Вр Ву Лг Ли МО Мх Ос П С Ск Т Ш, издáду̑ Ли, и̑редáду̑ Ко, и̑родáду̑ Ву, дáду̑ А Бд В ВД Вн Гл К Ку Ла Ли Ло МО МП Мх Р С Се Ск Су Т У, д издáду̑ С, и̑редáду̑ Ба, и̑родáду̑ МО Р Се, д̑раду Р, зав̑јаду Ку, зал̑ваду Вр Ли, зай̑ваду Р С, зи̑ду̑ Ву ДД К Ло Лу М С Ск, з̑аду А Бд В Вр Ву Ко Кр Ла Лг Ли МО Мх У, н̑ знаду Бд Лу СМ Ш, и̑граду се Вр Рд С, с̑граду се У, изгласáду Ло, изгребенáду̑ МК, и̑маду Бд В Вр Гл Кч Р Рд Се СМ У, и̑маду Гл, н̑маду Гл Лу У, н̑ма̑ду Гл, н̑маду Гл, иски̑аду Вр, иси̑а̑икаду С, иси̑рѣ̑саду Лу, исфрез̑ираду В, к̑у̑цаду Ву, колишиáду Су, к̑аду̑ Ку У, к̑ваду Ву МО, к̑каду Вр Р Су У, л̑аду̑ Лу С, л̑икаду С, м̑шаду Лу, м̑шаду Ву, му̑áду̑ Т, на̑áдаду Ву, нарѣ̑јаду В, одвáјаду Се, одврáђаду В, одржáваду В, ок̑и̑аду̑ Р, о̑и̑к̑цаду СМ, осѣ̑аду Лу, и̑ваду Бд Вр Лу У, и̑и̑аду СМ, и̑и̑аду П, и̑одразум̑ваду Лу, и̑ози̑ваду С, и̑орас̑и̑ураду Вр, и̑осѣ̑аду Вр Се, и̑осѣ̑аду МО, и̑ризна̑ду Ло, и̑римаду Кч, и̑ричáду Р У, и̑рок̑ваду Ву, и̑рос̑и̑аду Кч, и̑у̑цаду С У, не и̑уи̑áду К, разговáраду Лу, ранáду (равна̑у) Лу, рачунáду У, решиáваду Се, руковеђáду У, р̑чаду С, свíраду Вр, с̑рѣ̑маду Лу, с̑й̑áљаду У, с̑рѣ̑љаду Ку, ш̑ѣ̑раду Лу Т, до̑и̑ѣ̑раду МО, иси̑ѣ̑раду Вр, о̑и̑ѣ̑раду Вр, и̑о̑и̑ѣ̑раду С, и̑кáду̑ П Ш, и̑кáду̑ Бд П У, иза̑и̑кáду̑ Бд, ш̑рѣ̑баду МО, ш̑р̑áду̑ Вн, уб̑и̑ваду В, уб̑и̑ваду В, удáду̑ В Мх Р С, удáду̑ Др У, уд̑раду Р, удеб̑áду̑ се Мх, уж̑и̑ваду Бд, уз̑и̑маду Вр Ву Ку, у̑и̑ши̑áду̑ Мх, ферма̑ду Р, фр̑каду У, ч̑каду У, чи̑и̑áду Су, ч̑ваду Р У, ч̑и̑áду Р, ивр̑љаду С, и̑у̑шкаду ВД;

разум̑еду Ло, не см̑ѣ̑ду̑ Ву, не см̑ѣ̑ду Лг Ли Ло МО С У, ум̑ѣ̑ду̑ Ву, ум̑ѣ̑ду ДД Ли У.

4.203. Код глагола седме и осме врсте забележени су наставци (-у, -е, -ду):

7. Врста

а) -у: бáру Кр, ба̑и̑áлу Су, ба̑цу В ВО Су, ба̑цу Бд ВО Гл Ла Ло Мх Рд У, б̑лу се Ск, блáжу М, блáшу Мх, б̑ј̑у̑ ВД, бол̑у̑ Бд В Ву Го ДД Се Ск Т, б̑лу П С, борáву Го Кр Ло М, бор̑у̑ се ДД Ли Ло, брáну (се) ВО С Т, бр̑и̑ш̑иму се Р, б̑ну се В Др Ли Р, б̑шу̑ Ку Лг Ос У, вáду А ВД Вн Го Ко Кр Ку Се СМ У, извáду К Ло, и̑вáду РБ, н̑ да в̑áжу̑ Ло М, вáлу (хвале) Бд, в̑ру̑ Мх, весел̑у се Вн Мх Ос, в̑ду А В Вн ВО Ву ДД Др Ду Ла Ли М МК Ос П С Се Т У Ш, влáчу Ли, в̑ду В Го К Ло Лу МО С У, изв̑ду̑ Бд, изв̑ду̑ Ра С, нав̑ду Вн, в̑зу Вн Гл Мх Су, в̑ду̑ Ба Би Вр Ву Гл К Кр М МК МП Ос П Р РБ Са Се Ск Су, врáшу̑ (се) А МО Р Ск Т Ш, и̑оврáшу̑ се Ку, вр̑шу̑ (п̑со) ВД Ку П С, зар̑бу ме ВК, з̑вр̑шу̑ Бд, зав̑р̑шу̑ Бд С, извр̑шу̑ Ло, гáзу

ВО Ву Гл Су, зг̃азу МО, изг̃азу Су, њог̃азу Су, г̃ају Ос, гов̃ору В Вн Др Ку Мх Ос Рд С Ск У, г̃ору Бд МО, гору̃ Се, изгору̃ Р, гр̃абу се Бд Вн Рд СМ, гр̃аду Др, гр̃љу се Бд МО, загр̃љу (се) Ко МО Ск, загр̃љу се У, д̃елу (се) Бд Ла Ло Мх Се, изд̃елу МО, њод̃елу Вн Ј Ло, дова̃иу Рд, довод̃у Ло, догов̃ору се А В Гр МК, д̃олазу Бд, дол̃азу Бд Ву Гр Ду К Кр МО Ос Рб С Се Су У, обила̃зу Ду, њрола̃зу Рб, дон̃осу Ву Лг Ли Р У, д̃оносу Ду, л̃ѣно се др̃ужу Ду, ж̃алу се Бд В Ву, ж̃ѣну (се) Гл К Ку Ли Р У, ож̃ѣну се Ву, ж̃ив̃у Вн Гл Гр ДД Ду ЈКр Ку МП Ос Су Т, ж̃иву А Бд Гл Ку Ла Ли, ис̃и̃р̃жу Ј, к̃и̃и̃у бар̃јаке Вл, к̃у̃и̃у Вл Мл, па се њску̃и̃у Ра, ис̃и̃в̃еду Вл, лож̃у Ј, м̃р̃з̃у ме Мл, м̃учу се Мл, на̃шов̃ару Ј, нава̃лу Ра, њосу Ду Ј Кч, д̃љу̃и̃и̃у Ра, осу̃и̃шу се Ра, њу̃шу СМ, ра̃ду Вл Ду Ра СМ, ра̃ну Мл, да р̃ѣшу ВК, кат се с̃ѣи̃у СМ, с̃и̃ру Ра, сл̃ужу Кч, с̃ир̃ѣму св̃ѣ Вл, д̃и̃а̃лу Ра, њр̃ч̃у ВК, у̃и̃а̃лу Ра, д ув̃а̃и̃у Мл ;

б) -е: в̃озе ВО, в̃оле Ло Рд, гов̃оре Ду, д̃олазе Бд, дол̃азе С, ж̃але Мх, ж̃иве МО, зар̃аде Гр, зар̃обе Вн, ис̃и̃ла̃и̃е У, кама̃ре Вн, к̃у̃и̃е Вн, л̃ѣне се Су, л̃ож̃е Бд, м̃есе А, м̃р̃се Мх, на̃кна̃де С, њосе Гл Ј Кр У, осу̃де Лу ња̃ле П, њла̃и̃е У, њоку̃и̃е П, њд̃о̃и̃е В, њреб̃а̃це Лу Т, њрола̃зе П, њу̃с̃и̃е Гр К, њу̃и̃и̃е К Ло, ра̃де ВО К Кр МК Мх С Т, ра̃ле МК, рас̃и̃у̃ре Вн ВО Ли, с̃ѣде Мх, с̃ку̃и̃е Би ВО, њѣгле Го, њов̃аре Ск, ув̃а̃и̃е Вр С, ук̃р̃с̃и̃е ВО, ум̃есе Т, у̃и̃у̃и̃е МО, ус̃и̃у̃и̃е ВО, ф̃але Бд, ц̃ене ВО, ч̃и̃не Бд;

в) -ду: ба̃циду Мх, ба̃циду Ку, бол̃еду Гл, боли̃д̃у У, боли̃ду Се У, бор̃иду Ла, б̃у̃и̃иду Р, весел̃ид̃у С, весел̃иду С, в̃олиду Вр У, гор̃иду А Се, ж̃и̃риду Ш, за̃и̃в̃ори̃ду Ку, з̃риду Су, изв̃ла̃чиду Лу, да се жа̃г̃и̃ду А, кама̃риду У, кр̃с̃и̃и̃ду МО, к̃р̃и̃иду У, к̃у̃и̃иду Мх У, к̃у̃и̃иду Вр, л̃д̃жиду В, м̃есиду У, ум̃есиду В, м̃ислиду Др, м̃учиду Р, на̃к̃и̃и̃иду Ку, на̃йра̃виду В, на̃редиду Ку, њд̃сиду Би Ку Мх У, одва̃диду Ку, одла̃зиду ВД Ку, одле̃и̃и̃д̃у Су, о̃и̃ра̃виду У, о̃и̃в̃ори̃ду Ку, њоку̃и̃иду У, њола̃зиду Би, њо̃ш̃ре̃виду Мх, њра̃виду Ку У, њров̃алиду У, њро̃и̃у̃с̃и̃и̃ду П, р̃одиду Лу, род̃иду МО, с̃ед̃и̃д̃у Ли Ск, с̃ед̃иду Бд У, с̃у̃и̃иду В, њо̃и̃и̃д̃у Ку, па се њо̃и̃и̃иду У, њр̃лиду У, уч̃иду В Ск;

8. Врста

а) -у: бл̃ѣју Са Су, бл̃ѣју У, бо̃ју се Вн Ск, бо̃ју се Бд, вр̃и̃и̃и̃у МП Мх, вр̃и̃и̃и̃у Бд Су, вр̃чу (трактори) А, вр̃ч̃у ДД, др̃ж̃у А Вн Ву ДД Лг Лу МК Р С Се Ш, др̃ж̃у Ду, задр̃ж̃у Ло, одр̃ж̃у В, зв̃ѣч̃у Мх, зв̃р̃ју Вн Р, леж̃у Ву ДД Др, л̃ѣж̃у Ск, одлеж̃у Ло, разл̃ѣж̃у Ла, л̃ож̃у Бд, на̃кр̃и̃жу А, њи̃и̃и̃у ДД Лу С, њи̃и̃и̃у Ло П С, р̃ѣж̃у Мх, с̃и̃о̃ју А Вн Гл Ко Кр Ла Лг Ло Лу Мх Ра Рд Ск Су, њос̃и̃о̃ју В Р, с̃и̃д̃ју ДД, њр̃ч̃у Бд, њр̃чу Гл, њр̃ч̃у Рд, ис̃и̃р̃ч̃у Вр, с̃и̃р̃ч̃у А, њу̃и̃у Ш, њу̃и̃у В, њи̃р̃о̃ју Бд;

б) -е: кад кл̃ѣче Ву;

в) -ду: зас̃и̃иду Са, с̃и̃о̃јиду Вн У, с̃и̃д̃иду Ку;

4.204. И код помоћних глагола шаролик је инвентар наставака:

а) -е: д̃хе да га иск̃опу Бд, и о̃ни д̃хе да пра̃ву Бд, па д̃хе да ко̃љу ВО, тако̃ о̃ни д̃хе М, нека при̃ч̃у шт̃а д̃хе, нек ра̃ду шт̃а д̃хе МО, па̃сторке д̃хе д̃ узну С, д̃и̃ д̃хе о̃ни да м уда̃ду У; ње да га з̃а̃зу св̃и̃ње МО, м̃ен ње да на̃пргу Мх, о̃ни о̃нда шт̃а ње да ра̃ду Т; њѣ да сл̃у̃шају Ба, и о̃не њѣ да на̃и̃ђу ВО, њѣ о̃не М, њѣ Кр Ос, а о̃ни њѣ као да да̃д̃у С, њѣ да ра̃ду Ла Су.

Као што нам грађа показује, овај наставак се обично јавља испред везника *да*.

б) -у: *ка̀ко љ̀уди ђ̀у А*, кад *ђ̀у та̀ко де́ца Бд*, да̀ ли се *ђ̀у да̀ л нѐћу Гл*, Маца̀ри *ђ̀у д`и́ду Лг*, нек пѣву шта́ *ђ̀у С*, *ка̀ко ђ̀у Кч*, *ка̀ко ђ̀ни ђ̀у Ск*, *ђ̀ни нѐћу А*, али у *ја́рам нѐћу ВО*, а баксу́зи *нѐћу да уч`и́ну Лг*, и ка̀же, ва́ма ће да се преда́мо, а Буга̀рима *нѐћу Ло*, *нѐћу МО*, овѝ опет што *нѐћу сас на́ма Ос*;

би́ду Ку, кад *би́ду к`иселе С*, *ђ̀не бу́ду А*;

в) -е(ј)у: *нѐћеју Ос*, *нѐћеу Ба ВК Др МО Ос*, *ђ̀ни с`и́ра нѐћеу М*;

г) -ду: *би́ћеду Ла*; шта́ *ћеду ми па̀ре Р*; *ђ̀ћеду Бд В Вн Вр Ку Мл*, *ка̀к ђ̀ћеду МП*, шта́ *ђ̀ћеду Ла Ли*, свѝ *ђ̀ћеду ла̀кши ж`и́вот Ву*, *ка̀ко ђ̀ни ђ̀ћеду Гл*, свѝ *ђ̀ћеду ж`и́то С*, *ђ̀ни ђ̀ћеду ка̀ко ђ̀ни ђ̀не Су*, *ђ̀ћеду ђ̀ни д`у́ћу У*, *нѐћеду Бд Су Ш*, *нѐћеду В Вр Гл П Р С*, да̀ л ће ђ̀ни да дочѣку да̀ л *нѐћеду Ву*, *нѐћеду овѝ на́ши Кр*.

Наставак -ду се чешће јавља када иза њега не следи везник *да*. Међутим, овај наставак није искључен ни у таквом контексту, у којем се обично дешава дисимилативна редукција: *јел ћеду д`у́зну јел ће до̀ђе нѐки Кр*, *нѐћеду да ра́ду Ла*.

4.205. Након изнесене грађе, а у вези с појединим наставцима, можемо закључити следеће:

Скоро на целој територији и то код свих глаголских врста присутни су наставци -у и -ду. Први је у односу на овај други знатно фреквентнији.

У шестој глаголској врсти наставак -у се паралелно јавља с -ају и(ли) -ау. Ова два последња су скоро на целој територији, у односу на први, знатно чешћа. Наставак -у се среће у севернијим селима, а ретко у јужним као нпр. у МП. Само у неким на северу (Вн Ко Р Рд) чак је и чешћи у односу на остала два наставка. Иначе нисмо га забележили једино у Ш. Наставак -ају нисмо нашли у Ко Лг Лу и Са, а -ау у Го Др К Ко МК и Ш. Дакле, наша грађа показује да наставак -ају има шири ареал у С-В говорима и да се не среће само на шумадијској периферији, тј. на самој граници према Ш-В дијалекту, како је то раније констатовано (Реметић 1985:311). У суседним говорима стање је следеће. Код гл. VI врсте на -аїиу у говору банатских Хера (Ивић 1958:341) уопштен је наставак -ду, а у говору Галипољца -ају. Код Биограчића (Ивић 1978:164–166) најчешћи је наставак -ау, а ређи -у, осим у Кнежевцу у којем је једини. Код гл. свих врста, па и у шестој јавља се и наставак -ду. У централној Шумадији (Реметић 1985:308–311, карта бр. 24, стр 109) на целој територији јавља се наставак -ају. Поред њега а у најисточнијим космајским селима чује се и -ау, а у колубарским и -аје. У К-Р зони Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:181) чује се и -ају и -у, а у Ш-В -ају и ретко -ау. Наставак -ају веома је чест и у Батовцу (*зайѣвају*, *л`уїају*, *свїрају*, *бїрају*, *рїїају*, *цвђкају* — мој материјал) и Жабарима (Реметић 1986: *їїѣрају* 504, *їмају* 507, *ваїају* 507, *парендају* 512). У првом говору чује се и наставак -ду (*слїкаду*, *їродаду/їродаду* — мој материјал), а у другом и -ау (Реметић 1986: *ударау* 505).

Наставак -у је у седмој врсти веома, а у осмој скоро сасвим потиснуо -е. Број потврда наставка -е ни у једном пункту не прелази цифру 4. Једино је у ВО, најјужнијем пункту, забележено 7 примера, што може представљати и индивиду-

алну особину информатора, насталу утицајем стандарда. Овај наставак нисмо уопште забележили, што не значи да се не може наћи, у два ареала: средишњи (Ба ВД ДД Лг Ос Са) и севернији (Бу Ко Ку Ла Р), као и у селима Др М и МП. Приликом ранијих испитивања Кусатка (К) и Глибовца (Гл) нису забележени примери с наставком *-е* (Реметић 1985:306, нап. 860 и 861). Међутим у нашој грађи се нашле две потврде за прво село (*й̆ўс̆ѣ/й̆ўш̆ѣ* и *рӑде*) и једна за друго (*н̆о̆се*).

Наша зона, с обзиром на однос наставака *е/у*, уклапа се у широк ареал доминације аналошког *-у*, који почиње од североисточних делова централне Шумадије и простире се до румунске границе укључујући ту јужне прилазе Београду и Банат. Ареал ових наставака у штокавским говорима прецизно су утврдили Слободан Реметић (1985:305–308) и Асим Пецо (1993:491–520). Исто је стање и у говору Батовца (мој материјал), у којем господари наставак *-у* (*ўй̆алу*, *й̆ўс̆ѣ*, *н̆о̆су*, *љ̆убу*) и веома ретко се чује *-е* (*нӑй̆рӑве*, *љ̆убе*).

Наставак *-ду* у односу на банатске говоре (Ивић ... 1997:163–168) није толико чест (426 потврда), али је фреквентнији него у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:312–315), где је везан за ограничен број глагола (*болӗѣти*, *вӑљӑѣти*, *велйѣти*, *догнӑѣти*, *горет̆ѣти*, *дӑѣти*, *ӂс̆њет̆ѣти*, *зв̆ӑѣти*, *знӑѣти*, *зр̆ет̆ѣти*, *имӑѣти*, *йћи*, *разумӗѣти*, *смӗѣти*, *й̆кӑѣти*, *х̆ѣт̆ѣти*). По један пример је забележен од глагола: *венчӑѣти*, *врйѣти*, *зидӑѣти*, *клӗѣти*, *мрӗѣти*, *рас̆ѣти*, и *цврчӑѣти*. На нашем терену овај наставак је чест код следећих глагола: (*из-*, *й̆ре-*, *й̆ро*, *у-*)*дӑѣти*, (*й̆о-*)*ӂ(њ)ет̆ѣти*, (*й̆о-*)*зв̆ӑѣти*, *знӑѣти*, *йћи*, (*до-*, *на-*, *й̆ро-*)*ћи*, *имӑѣти*, (*до-*, *из-*, *од-*, *с-*)*нӗѣти*, (*ис-*, *й̆о-*, *у-*)*й̆ет̆ѣти*, *смӗѣти*, *й̆кӑѣти*, (*до-*, *из-*, *на-*, *й̆о-*, *с̆й̆ро-*)*вес̆ѣти* од 5 до десетине потврда; по 5 потврда: (*за-*, *й̆ре-*)*мӗћӑѣти*, (*ис-*)*й̆лес̆ѣти*, (*раз-*)*умӗѣти*; по 4 потврде: *гледӑѣти*, (*с-*)*игрӑѣти*, *кукӑѣти*, *й̆евӑѣти*, *узет̆ѣти*; по 3 потврде: *бацӑѣти*, *бег̆ӑѣти*, *бос̆ѣти*, *викӑѣти*, *луд̆(к)ӑѣти*, *мо̆ћи*, *рвӑѣти*, *с̆йо̆јӑѣти*; и од 1 до 2 потврде преко стотину различитих глагола. Дакле, за нашу територију није карактеристична његова везаност за одређене глаголе, већ је то једна од битних особина С-В дијалекта.

Наставак *-ду* најчешћи је код глагола шесте врсте, као што је нпр. и у Рачи Крагујевачкој (Р. М. Павловић 1982:45), а потом прве и седме. Овај однос је сличан оном у банатским говорима (Ивић... н.д.). И у говору Батовца наставак *-ду* бележимо код неколико глагола VI врсте: *й̆род̆ӑдў/й̆род̆ӑдў*, *дӑдў*, *знӑдў*, *слйкадў*, али и *нӗћедў*, *зр̆идў*.

Иако га углавном налазимо на целој нашој територији, он је учесталији у северозападном делу (в. карту бр. 8): У (57), Ку (34), Р (32), С (31), В (30), Вр (29), Лу (23), Бу (22), Мх (20), Ла (17), МО (16), Се (14), Ли (13), Гл и Су (12), Ло и П (10), дакле у зони која је ближа Биограчићима (Ивић 1978:165–166) и Банату (Ивић ... 1997:163–168). Овај наш компактан ареал нарушава стање у три села Би Др Ко у којима је број примера мањи од 10. Верујемо да је ово условљено обимом грађе из ових пунктова.

Ареал јављања наставака *-ду* прецизно је одредио Реметић 1985:314–315, а допуњен је у монографији о банатским говорима Ш-В дијалекта (Ивић ... н.д.) подацима из западнијих штокавски говора, као и из чакавског и кајкавског наречја.

Имперфекат

4.206. Као и у већини севернијих штокавских говора (Ивић ... 1997:176–7, нап. 547), имперфекат се своди на лексикализоване форме. Тако је на нашем терену он уобичајен и релативно чест код глагола *бићи* и *звати*:

а) нѐ знам како *беше* тѐ А Ос У, дѐ онѐ *беше* А, дѐ *беше*, ђоцо С, како се *беше* звало Ба, како се *беше* зове Гр, зовѐду га, како онѐ *беше* Ла, тѐ се как онѐ *беше* зову Ос, шта *беше*, ја нѐ знам Бд ДД, а овѐ шта *беше* Ла Мх, нѐ знам шта тѐ *беше* чивѝја К, док је била ма свѐкрва, некако *беше* В, *беше* у Годомин вишне, јабуке, бра̀ло се, ѝди бѐри тѐ ВД, *беше* лепо време ВД, тѐ не *беше* доктор ВК, *беше* слама у камѐру Вн, *беше* вѐче Вн, да л *беше* на вуловска ко̀ла Вн, а *беше* Дра̀жини овѝ Вн, ѝ, брѐ, шта ми *беше*, каже, да тѐрам Вр, и нѐ знам кѝј *беше* трѐћи Вр, тѐли да га аперѝшу, али *беше* нѐки Пѐра на̀ставник, он каже Вр, како тѐ *беше*, Вѐро Ву, на *беше* бѐли куку̀руз се сѐје Гл, *беше* и прѐђе Гл, кад *беше* ранѝе, мо̀го и ста̀н да до̀бије Гл, и ка тѐ *не беше* ДД, кад *беше*, у ма̀рту мѐсецу ДД, и *беше* до̀бро ма̀лчице по(д) Тѝти ДД, и *беше* зи́ма ба̀ш тако̀ лѐти ДД, от ко̀је го̀дине *беше* Кр, дѐда му ѝмро јесенѐс, зимѝс, како *беше* Кр, тѐ кад *беше* инфобирѐ Ку, *беше* нѐки Сло̀ба из Мика̀јловца Ла, ко̀је го̀дине јѝш *беше* гласѝње Лг, и кад *беше* тѐ јѐдан Лг, кад *беше* кот прѝтѐ Лг, кад *беше* ѝјутру Ли, тѐжину потѐпиш па сто̀ји, Мѝко, колико *беше* Ло, како *беше* се звѝше Ос, ел тро̀ица *беше* ел четворѝца Ос, и ко̀лко да̀на тѐ *беше* сто̀ји Рб, је л тако̀ *беше* Рд, *беше* једѐн бѐдем вѐлики С, тѐ *беше* нѐки на̀редник С, шта *беше* онѐ, капѝт С, а чѝја *беше* ко̀ла до̀шла за тѐбе С, ел тѐ *беше* Јѐвина грѐбница Са, Мѝодраг *беше* ма̀ли Ск, је л зна̀ш тѝ ко̀лко *беше*, *беше* шѐсет милиѝна Ск, игра̀ли Жѝкино ко̀ло, како̀ јѝш *беше* ко̀ло Су, *беше* Бо̀жа Веселѝновић сѝдија Т, *беше* ко̀лера нѐка Т, има̀ло са̀мо два̀ ко̀ња у сѝлу, три *беше* Т, *беше* ђвди ка̀фана Т, и чѐвек да л *беше* тѐ да л нѝје, нѐ знам шта *беше* У, како̀ *беше*, заборѝвила сам Ш, уп. и у плусквѝмперфекту нѐ знам јел *беше* нѐшто до̀нела Ра.

Углавном у два пункта, на западу наше територије, срећу се и краћи облици имперфекта, који имају само његову основу, а наставке аориста бѝ > бе (Ђорѝић 1975:158):

кад *бѝ* ѝјутру, ђн... Бд, па шта̀ ти *бѝ* Лг, како̀ се ђно *бѝ* звало МО;

шта̀ *бѝа* нѐ знам Бд, да нѐ *беа* тѐ мо̀је свѐкрве, ђдеше свѐ у партизѝне Бд, како̀ м *бѝа* ѝме Бд, како̀ ђно *бѝа* Бд, како̀ онѐ *бѝа* МО, са̀д ко̀је *бѝа* Бд, па нѐ знам ко̀лко *бѝа* Бд, дѝ *бѝа* МО, ма̀л *бѝа* на вѝрата Ј;

у мен *беу* шљиве пуне Кр (Ердељановић 1951:92).

Међутим, забележени су и следећи облици:

нѐ знам ко̀је го̀дине *би* ДД, кад *би* вѐче прѐ то̀г апрѝла Ло, старѝјко ми *би* из Беогѝрада У; док не *бијѝсу* стигли овѝ шпорѐти МО.

На основу изложене грађе можемо закључити да је дошло до семантичког и морфолошког укрштања имперфекта и аориста. Наиме, и облици с *би* и с *бе-* могу се употребљавати у истом контексту, а и за један и други корен могу се везати наставци и имперфекта и аориста. Такође, битно је истаћи да се и за несвршене гла-

голе могу везивати аорисни наставци (в. под в). Све је ово резултат компензације губљења имперфекта. Идентичну ситуацију налазимо у централној Шумадији и другим штокавским говорима у којима је разбијен систем простих претериталних времена. Списак говора и инвентар облика в. код Реметића 1985:374–6 и 315–6.

б) како га *зв́аше* А, како се *зв́аше* Кр Ла Ли Ло Ос Р С Се, како се *зв́аше* ово мѐсто Бд, како се *зв́аше* оно што ши́ра излáзи Вн, нѐ знам како се *зв́аше* то црвѐно ж́ито Ла, нѐ знам како се то *зв́аше* Ш, из онѐ вáрош, како ти се *зв́аше*, Титоград М, дрѹкше се *зв́аше* то Рд, како се *зв́аше* то што су убивáли теж́ину Ск, како се *ви́каше* (=зваше) Бд, како се оно *ви́каше* Т.

Уместо *зваше* код млађих се чешће чује перфекат: како се он *звó* ја нѐ знам Ли, како га *зв́али* (црвено жито) Ла, како се *зв́ало* то Вн, како се оно *зв́ало* С.

в) Код несвршених (или двовидских) глагола може се јавити наставак *-ше*:

у једини: т́и ми *при́чаше* за Вѐсу то́га, т́и си при́чала П; он *кѹ́каше*, докле *кѹ́каше*, *кѹ́каше*, по́сле прекамѹ́ко већ П, после Дрѹгог свѣтскога рáта дођоше везáчи (машина), па ви́де нáрод да је лáкше, *куйбóваше* везáче, *везиваше* К, нѐки ме *познáваше* ВК, *шѣ́раше* још нѐко врѐме, пáде Тѹнис, прође још нѐко врѐме, пáде и Рѣм, Ита́лија одрече Ли, и она по́се по́гину јом с́ин, она тако *шѣ́раше* јáдна, *шѣ́раше* и ѹмре и она МО, он се одрече у дѹвар и *ћу́пише* мáл Р;

у множини: они *би́ше* га, брѐ, *би́ше*, а једáн Врбóвчáнин бѐше учѣтељ, па кáже: дóста сте П, они *вечѣ́раше* мáл Др Лг, *вечѣ́раше*, урѣдише свѐ Мх, коли́ко оно *говорѣше* да йма кѹ́ћа, коли́ко, Ци́цо, *говорѣше* Су, и лѐпо *идѣше* до Шећѣркови Ш, *јѣдоше* С, они т́унака *јѣдоше* Су, за срѣћу не *коидаше* (колибу да нађу сакривен шећер) С, *кри́ише* се тамóна ДД, кáже, престóј тѹ, они *разговáраше*, *разговáраше*, кáже, дођ овáм К, и они тѹ *ћу́паше* Ло.

Многи од ових примера, а нарочито они чији су облици с наставком *-ше* редуплицирани, имају функцију имперфекта.

Од имперфективних глагола начињене су аорисне форме, које су, пак, употребљене у имперфекатском контексту: и ја *йдо* око те Збрѐ, *йдо*, *йдо*, *йдо*, докле ја дођо до њѐне кѹ́ће Т, *љубисмо* се, ај дође врѐме сá да је увáтим за нòге Лг, она артиљѣрија кад *би́*, оно одѐло, оно летѣ гóр Ло.

Од глагола *хѣйти* забележили смо и једну имперфекатску форму и две аорисне: *ћá* да кáжем С; према аористу: штá *шѣ́до* да рѣкнем Др, *шѣ́до* лека́ру МО.

Аорист

4.207. Ово глаголско време жива је граматичка категорија и у свакодневном говору, а и у представљању слушаоцу непознатих догађаја као доживљених. Овај облик се најчешће јавља у 3. л. сг. и пл., а потом у 1. л. јд. и мн. Његово веома ретко јављање у 2. л. сг. и пл. резултат је самог чина комуникације. Наиме, ретко се прича неке о нечему што је управо сам реализовао. Међутим, баш оваква фреквенција аорисних наставака може бити и показатељ нарушавања стабилно-

сти овог глаголског времена. Изнесене констатације потврђује и стање у нпр. говорима централне Шумадије (Реметић 1985:316).

Навешћемо само део веома обимне грађе:

Прво лице једине и множине

1. (1. л. сг., али с понеким примером и 3. л. сг.) *ѐ*, тад га ја ма̀ло *вѝдо* В, кат су ко̀ла сти́гла, ја *вѝдо* ту сестру да *у́ђе* у ко̀ла, ја се *се́иши* да има ту нѐшто Ко, а ја кад *вѝдо* то̀га чо̀века С, кад ја *вѝдо* да он пружа на мѐн пр̀с, ја побѐгнем из воденице С, кад ја *вѝдо*, ма̀ ма̀ти роди́ла шѐсто де́те Т, штѐ се ја не *врѝши* од по̀ла пу́та С, и ја (j)у *да̀до* јабуку Лг, *да̀до* ју прѹт Мх, ка̀ко ја се *ди́го* А, ја се *ди́го* Др, ја по̀сле *ди́го* рѹке нека̀ га нек пи́је (ово може бити и перфекат) МО, ја се *ди́го* да побегнем МО, овѹ рѹку *иодѝго* и *ипрекр̀сѝи* се па се *нава̀ли* на дѹвар Лг, ја по̀сле *до́ђо* ку̀ћи, они оста̀ли ДД, кад ја *до́ђо*, они седѹ ДД, кад ја *до́ђо* одѐна Р, ја *до́ђо* с ко̀лима ту Лу, *иокѝда* се ја жива, штѐ *до́ђо* ја, штѐ *ура̀ди* Мх, и ја *до́ђо* С, једва *до́ђо* Ск, и ђма *иза́ђо* А, кад ја *иза́ђо* на̀поље, оно *си́и́же* ва̀здух, ства̀рно не́ки Ба, ја, каже, *изи́ђо* Лг, ја *изи́ђо* Ло С Са, кад она иде ђут и запѐва и ја *излѐши*, *реко*, штѐ ма́јка запѐва Т, ја ту *исѝа̀до* хра̀бар С, и, ѐто, ја ти *исѝри́ча* пу̀но Мх, а ја се *ја̀ви* С, а ја кад *јѹрну* у крѐвет са све ђна̀нци, ђна држ па за но̀ге ова̀ко *јѵаѝи* Лг, пра̀вила сам три́ сва̀дбе, *ка̀за* ти К, кад му то̀ *ка̀за*, он ђде ку̀ћи па ти лѐно ка̀зо ма̀тери да љу ја да побѐгнем Т, ка се ја ма̀ло ма̀ши ђчи, ту ви́дим *си́и́же* и мо́ј све́кар В, а ја *меѝу* под са̀ндук од бра̀шна један црѐп С, ја *на́ђо* Ск, а ја неочекивано *наѝђо* Рд, штѐ је ја не *обђри* ђдма ту̀на у со̀бу Лг, ја кад *обрѝши* се, *вѝдо* нѐга кад *наѝрѝиши* она́ј ца̀к, *ђдо* ја да ме не́ко не ви́ди да он ста̀о код мѐне В, кад се ја *обрѝши*, он се смејѐ Ло, кад ја *обуко* кошѹљу Лг, ја *ђдо* да ри́љам Бд, *реко*, *ђдо* ја са̀ма и *ди́го* ја рѹке и *ђдо* ја са̀ма Др, кад ја *ђдо* код њѐ, не́ма је ту Лг, ја са̀мо ел ме наљѹти, го̀тово је, *ђдо* ја и *осѝа̀ви* га Мх, а ја *окрѝши* де́те па ѹзо ракију Др, ја му *ђѝра* но̀ге и ва̀ко са̀мо *замѝѝу* у ча̀ршав и ѝилим и *лѐже* он и *ви́кну* ме једна же́на на вра̀та С, *ђсѝа̀ви* ја послужђвник и све го̀сти и *ђдо* ја ку̀ћи и наместим се У, а она кат се *ви́де* у нево̀љу, ђна трѹћ, *јѝече* ђна, ђна *јѝече*, а ја *осѝа̀до* код нѐга М, море, *иђгледа* ја В, а ја *иђгледа* ДД Ла, кад ја *иђгледа*, ђно си́ја нѐшто Лг, тек одједанпут ја *иђгледа* Ло, *иђгледа* ја, не́ма ни́кога Лу, *иђгледа* ја, а̀у, ни́је овѐ чи́ле Р, а ја са̀ма се́бе *иђђдо* С, све се *иђђко* жи́во и но̀ге и рѹке Ск, *си́а̀до* ја ми́рно и поздра̀ви га Р, и ја кад *уи́ђо* у ве́лику со̀бу, нѐшто ме *ђкреѝи* и ја ти па̀днем и шлогѝрам се А, кад ја *уи́ђо* Лг Ло, и ја *уи́ђо* у ђкно, ку̀пи, ку̀пи С;

2. Веома ретко код појединих глагола у 1. л. сг. може се јавити неки неочекиван наставак:

а) из млађег сигматског аориста, уместо инфинитивне основе + -х: а ја *иђглѐдо* Лг,²³ штѐ ја не ѹмро да с одмђрим ја Гл, *реко*, ја *ѹмро*, оста̀доше де́ца, пропа̀де ку̀ћа МО, ма̀л не ѹмро Мл;

²³ Уп. и: и кат *иђглѐдмо* ми́ Ло, *вѝдмо* У, уместо *иђгледа̀мо*, *видѐмо*.

б) из 2. или 3. л. сг.: ја *уиђе* А. Овде је реч о свођењу сингуларских облика на 3. л.

в) из инфинитивне основе, али с кореном за млађи сигматски аорист *врѣи+*(н)у: *врѣиу* се ја, *врѣте* се мѡја сѣстра В.

3. Од 1. л. сг. глагола *рећи*, губљењем акцента и гласа *х*, добили смо речцу *реко*: баца, наѡш *зѡбран*, *реко*, *пѡчистили* свѣ Бд, *уђи*, *реко*, Станнимире, Бд, *реко*, ја сам Бд, ѡна је, *реко*, глѡва В, кѣше *пѡдају*, *тѣшко*, *реко*, *уѡвек* у *рѡту* тѣ кѣше *пѡдају* ВО, сѡ *ћу* да *јѣм* тѡ *чѡрбу*, а, *реко*, а *јѣли* смо прѣ Го, *реко*, да *бѡцим* на *ђѡбре*, па ни-сам Го, па *реко*, *знѡш* кѡко *дѡкторе*, мѣ смо, *реко*, *сељѡци* лѡди Го, *реко*, не *познѡ-*јем те *ѡпште* Гр, *ијѡ*, *реко*, *пѡста*, *реко*, *батѣна*, па тѡ д *узне* *чѡвек* па нѡ *доват* да *бѣје* ДД, *прѣко*, *реко*, *спѡвају* Др, *кѡжи* ми, *реко*, *штѡ* нѣће се *кокѡшке* *налѣгну* Ла, *нѡјо*, *реко*, *изглѣда* ми да си ти *плѡкала* нѣшто Ло, *ја*, *реко*, да сам, *реко*, *тѡј* и да сам тѡ *мѣслио* ја Лу, *ја* *бѡјем* и *испраћам*, *реко*, на *висѡко* *дрѡво*, на *виле* и, *реко*, *нисам* ја *грѣшна* М, ма *реко*, *ја* не *смѣм* Мх, а, *реко*, ти *пријатељу*, *ѡвѡ* *знѡш* да *рѡдиш* С, *сѡд* ме, *реко*, *тѣраш* да *сѣчѣм* Са, *што* би ја, *реко*, *мѡл* *сира* Ск, *штѡ* тѡ, *реко*, *лѡпи* у *врѡта* Су, *реко*, не *мѡгу* да *пѡбѣгнем* Т, Рѡсо, *реко*, *чѡем* У, *деда*: а ја се *ѡсѣћам* *јѡш* *мѡшко*, *баба*: *реко*, па *јеси* ти, *реко*, *биѡ*, *пријатељу*, *жѣнско* нѣки *пѡти* У, *мори*, *ре-*ко, *Жѣвка* Ш;

4. У 1. л. пл. срећемо неколико различитих наставка:

а) *-хмо* > *-мо*: *вѣдомо* У, а *вѣдомо* њѣнога брѡта *от* *стрица* Кч, ал *дѡбѣмо* мѣ Кч, и *дѡћомо* кѡћи С, кад *акчѣје* *заврѣише* *свѡдбу*, *кѡже*: мѣ *заврѣишмо* *пѡсо* код *Милѡна*, *иѡклѡмо* (свиње) и *ѡпрали* смо му и *ѡбор* Вн, *идѡмо* У, и кад мѣ *изѡћомо*, ѡн *увѣђе* код њѣ Ло, *изѡћомо* у *дрѡгу* *сѡбу* Кч, кад *наѡћомо* у *сокак*, *капѣја* *ѡтвѡре-*на, кад *увѣћомо* у *ѡвлију*, на кѡћи *врѡта* *ѡтвѡрена* *двокрѣилна* Ло, ми *намирѣмо* *сто-*ку и *иѡћомо* Кр (Ердѣлановић 1951:94), и *иѡћѡмо* мѣ Ку, и *ништа*, *крѣшомо* мѣ В, *ѡјде*, *ѡдомо*, *зѡбогом* Ла, *ѡјде* мѣ *ѡићѡмо* у кѡћу Са, *иѡстиѡјѡмо* *јѣдан* *минѡт* *двѡ* Ко, *јѡ*, *Ангѣлиѡна*, мѣ *иѡшрѡишмо* *паприку* Мх, *иѡчѣмо* да *причѡмо* за Бд, и *ѡнда* *иѡчѡ-*мо тѡ Ра, и *сакрѣмо* се мѣ и ѡни и мѣ В, *сарѡниѡмо* *Божѡнку* па ѡма ѡно *вѣче* кад је *грунуло* Су, *сѣдѡмо* Кч, *бѡбо*, сѡ *тамѡн* *сѣићѡмо*, *брѣ* Мх, и мѣ *док* *сѣићѡмо* до њѣ-ве, *кѡњи* свѣ *лѡкше*, свѣ *лѡкше* и *лѡкше* и кад *сѣићѡмо* до њѣву, *кобѣла* *пѡде* Ш, и *ућѡићѡмо* Ло;

б) *-смо*: *што* *мѡло* прѣ *говорѣсмо* У, кад је *пѡс* *премѣрило* се *мѡло*, *дѡј*, *дѡј*, свѣ *дѡдѡсмо* Ли, *дѡћѡсмо* СМ У, *имѡдѡсмо* *дѡбри* *кѡњи* У, *исѣрѡишѣсмо* тѣ *ком-*пѣинке *дѡр* за *Крњево* Са, и *такѡ* ѣт *исѣрѣчѡсмо* се свѣ С, *љѡбѣсмо* се, *ѡј* *дѡђе* *врѣме* сѡ да је *увѡтим* за *нѡге* Лг, *нѡћѡсмо* У, *тѣрај* *там*, *тѣрај* *ѡнѡм* и *ѡгладнѣсмо* Ли, *ѣј*, мѣ *ѡдѡсмо* Гл, и *ѡдѡше* ѡни, мѣ *ѡсѣѡдѡсмо* Ко, ѡни *ѡдѡше*, а мѣ *ѡсѣѡдѡсмо* Р, а *ѡде* мѣ *ѡсѣѡсмо* Ра, *ѡићѡсмо* там Ш, кад мѣ *иѡглѣдѡсмо*, ѡна *изѡ* *штѡле* *лежѣ* и *јѡгње* *сѣше* Ос, кад мѣ *дѡћѡшмо* *уѡвече*, *иѡглѣдѡсмо* мѣ С и мѣ *иѡизлѡзѣсмо* С, *сѣдѡсмо* мѣ тѡ У, мѣ се *пѡсле* *сѣишѣсмо* С, *угѡсите* га, мѣ *угѡсѣсмо*, и *кѡже* *идѣте* *вѣ*, *спѡвај-*те Бд;

в) *-шмо*: кад ми *дóђошмо* ўвече, поглéдасмо ми С, и ја уиђо у óкно, кўпи, кўпи, *наўншмо* цак С.

Ови наставци на нашем терену не показују јасно издиференциране ареале.

Први наставак *-(х)мо* најчешћи је, што је и очекивано, с обзиром на то да је он типичан за С-В и К-Р говоре (Реметић 1985:320, нап. 928). За наставак *-смо* можемо рећи да није редак и да се у односу на стање у централној Шумадији, где је његова фреквенција изразита у „ерским“ селима, његов ареал може померити још ка северу, до самог Дунава. Аналошки наставак *-шмо* (према *-ше*) веома се ретко јавља и то као факултативна варијанта прва два. Тако видимо да је један информатор у истој реченици прво употребио *-шмо*, а потом *-смо*. Ареал и ова два наставка одредио је Реметић н. д. нап. 929 и 930.

5. У следећа два примера опет немамо наставак млађег сигматског аориста (уп. *имáдосмо* У), већ једно аналошко *-е*, вероватно из 2. и 3. л. сг. аориста. У првом глаголу имамо и формант *-д-* *има-д-е-мо*, а у другом аорисни корен *сврш-е-мо*: нё знам кóлко *имáдемо* зéтина Бд, једну лúду сабљетину издйго и ми *свршéмо* лéво Ло.

Друго лице једнине и множине

6. За ова лица имамо само четири примера, од којих су они из Ск одговори на директна питања:

а) тй мён *ўгази*, реко, Ло;

б) а ви *ошдсше* (информатор рођене 1908.) и ви *оддсше* (информатор рођен 1921) Ск, и нйкога не *шшшсше* ДД.

Треће лице једнине и множине

7. 3. л. сг.: ел *вйде*, бацо, *ўдари* ме мóј дёвер Лг, он кад *вйде* мòјега сйна Са, кад га *вйде*, кат *сшйде* да га лўби, кат *сшйде* да га вóли Ск, *врну* га на колйбу Ло, па кат се *врше* óтут, а ја пўшку С, дй ме óтац *дáде*, штó ме *зáцрни* А, ка *дáде* вóлно, ја *поглéди* К, она *дáде* мён ракију и *скўва* кáфу и *сёде* код мён Лг, па штó, Бóже, ми *дáде*, *дáде* па ми *ўзе* С, па толико срёбро тй нёму *дáде* Т, и он се лéпо *дйже* сáм М, он се *дйже*, јóш није зóра сванўла и *дбуче* се и *оде* на капйју У, и *дóби* на плућа и *ўмре* А, он *дóби* пёнзйју, а ја нисам добио Р, кад *нашше* тў, *дóнесе* померáнци Вн, кад нёма мёне, он *дóше* тáм ВО, и он *дóше* мён иза лёђа Вр, ёто, *дóше* ми сшп и Смёдерева сáд Ву, он чёко, чёко и *ўваши* пўт те онда *дóше* да тражи блўзу ко тйм кўћи у Микáјловац ДД, и *дóше* милиционёр једáн кад га *звá* и кáко *дóше* Ко, *дóше* мá свёрва, *дóнесе* рúчак Ск, *нё заврши* шкóлу, *дóжени* се чáк óтуд и тó нисмо волéли Гл, а он се *зáгледа* такó у мён С, *дўну* вётар, Сáвка, и она *зáпали* и óно *ўзгоре* ДД, на пóсе *ўзби* овај рáт, *шдгину* тáј ўнук Лу, *ўбриса* он и *дсшави* и *дóше* код мёне У, он *ўзучи* занáт па тў *дшвори* мáл рáдњу Гл, и у тá мá из онé гомйле *исшде* једáн у гóдннама чёек на кад *ўдари* штáпом о дáске онó *шўче* кá пўшка Ло, јóш мáло да си закáчно и *шйде* шóља и *шцепа* се М, кóлко тражиш за кўћу, *кáзá* онај колйко Р,

он *најуни* кáнту, у тај мà *пòче* пúцањ П, *òде* и *лèже* Гл, тамàн он *òде*, *дòђè* једнà мàла лимузìна Р, свè се *òзноји* Ш, и опростìо се и *лèже*, и кад *лèже*, он се *òкретиè* у дýвар Р, *òслужи* војску па *дòђе* пòсе, па се *òжени*, *ýдаде* ми се *ћерка* у Београд Гл, *òстиа* свè, нìшта нè *йонесе* МО, кад оно *òсу* Немац, *идче* да бìје Ку, *јòј*, Данило, штò ме *òшрова* и *ýдави* ме Бд, он се сàмо *òчеша* о мèненака и *òде* Др, *йòвади* нèки колáчи, *дàде* тìма шòферима и кондутèру Ла, он га сàмо мàло *йòли* и *йòирска* Ск, *òна* *идче* да м изува, па ме *йзу*, па *ýзе* лáвор ... па м *òира* нòге Лг, а она што *јè* *йрòговори* му нèшто, *йрèговори* му и тек она *ýгоди* пúшку на рàме, *увйђе* и *ýваийи* ме и *аус*, *йзјури* ме нàпоље, *жèна* *дòђе*, *дàде* ми ципèле испот кецèље Ло, *òна* *узела* па милује тòга гòлуба и он *йрèговори* Т, али исто с и он *йрòйи* Мх, и кàко *лèже*, више се нè *диже*, *òдма* *ýмре* М, *ýби* гràд, *йàде* гràд, сам била дèте ДД, *ýваийи* онај мрàз и она *измрзи* и *йройàде* Лу, кад *ýкну* један вèтар па *ýзе* да грмì ДД, и тà *жèна* ка чý тò, *òна* *òкретиè* лèђа и *òде* Ко;

3. л. пл.: кад *вйдоше* кòњи, осèћу тèрет, *йочèше* да бèгаду *ýз* брдо У, *врйшоше* га Ло, *дàдоше* ми нòвине ВО, *дàдоше* Вн Др У, и дй се *дèдоше*, дèте, ка да се *зайрййаше* долèнака да не вйдо дй *одòше*, такò се *извúкоше* Др, *дйгоше* се и *одòше* као вйор С, и òни такò *ýвече* *дòђòше* од рàд Вн, и òни *дòђòше* Ба Вн ВО ДД Лг Ли М С Са Су, *дòђòше* òни *наслèдйше* Кр, кад òни *дòђòше* и òно *йòкуйише* Бд, *дòђòше* Ко Кр Ку Лг Ло У Ш, *закàчйше* прво Турци и Бугари, *изгйбоше* Ј, после се *смйрйише* Турци и Бугари па *одòше* на Аустрију, на Мацàрску па се *састйавише* и Нèмци и Мацàри и Аустрија, *йрегàйише* Југославију ДД, и òнда *засвйраше* сирèне, òни *йоглèдаше* К, *изèдоше* по једнò пàрче Р, òни *исйрèгòше* крáву и *узèше* Вн, и òни нàс *исйèраше* и òпет *дàдоше* по шòљу чàја К, *исйèраше* не у нèко дòбо нòћи Ку, кад бèше зàдруга, *конфйсковаше* му нèгòвога унúка, тòг дèде и *скйдоше* му и црèп са кýће Ли, *мèйуше* га дòле на зèмњу П, ал òтуд одòвуд нèкако лúди *навйкàше* и òни ме *дàдоше* Вр, кад на једнòм мèсту *наййòше* авиòни, а òни свй *йòбèгоше* В, штà ми *найрàвише* штò ми дèте *узèше* МП, òни се *йоглèдаше* нй двòе једно *ý* друго и *йристйàдоше* Ба, *дòђòше* на тý чèсму, *йòглèдаше*, нèма нйки и òни *увàйише* преко брда и *ойòше* Ло, а òни *одòше* СМ, *йòбйше* и ВК, дй се, дèте, *йодèваше* Др, грдни прàјци ми *йолийцаше* Ш, *йоумйраше* Ј, *йолрèше* свй, *йòцркаше* Бд, òни *йорййаше* ал *увàйише* га онй па га *увúкòше* унутра Ло, *йòсекоше* и *однèше* Бд, пòс *исйрòдàваше* и *йòйроййише* Ву, нè знам дй *рèкоше* да е Вн, такò *рèкоше* ономад Ли, мòа дèца *сййгоше*, *йорàсйòше* А, *сèдоше* òни на клúпу код мèн и *узèше* да причу С.

8. Наведени облици се углавном слажу и са стандардним формама, али има и неких одступања.

Тако глагол *донèйи* у следећем примеру нема облик млађег сигматског аориста, већ се наставка *-ше* директно додаје на инфинитивну основу: нìшта, *донèше* òни ДД.

У два пункта у 3. л. пл. забележен је презентски вокал *-е*: òно *дòђèше* јòш нàрода, *дòђèше* нèки тàмо Ш; поред пòсле *дòђòше* òни јèдне нòћи Др.

У једном примеру је забележен презентски корен с аорисним наставком: штò ми не *кàжаше* Бд.

Неки глаголи обичнији су с формантом *-д-*: *даде* Ла, *остиде* жив тѣ Лг, *ипрестиде* мој отац и мој стриц (при-) В, кад ми у Пожаревац, а на мосту, *скиде* ме(и) Немац Бд, *удеде* ми се ћерка Гл, и она се *удде* МО, Драгоша Поповића свастика, како ју *имде* (како јој се имело) Лг, имаде неки инфаркт Мл, Бора *немаде* деце Мл, не знам колико *имдемо* зетина Бд, *имдосмо* добри коњи У, не *могде* да нађе стањ Мх, и *идожњедоше*, ете и дотераше увече жито Бд; шта *иде* да речнем Др, *иде* лекару МО.

Перфекат

4.208. Примећена је честа употреба крњег перфекта у 1. л. сг. и пл. и 3. л. сг. и пл. Он је уобичајен:

1. у клетвама, благословима и пословицама:

срам и *било* Вр, *далеко било*, сви три сина му пропали о тога Гл, причали су, *далеко било*, о вилама МО, *жива била* МО, *живео* краљ Петар Р, *не дао* Бог да не верујем МО, и то смо ишли да беремо дудови, *дао* Бог смо имали два дуда велики кот куће П, Бог му *дао* и среће и здравља куј изумео Рд, ди ћемо да се делимо, *дѣлило* ми се месо от костју Др, *очи ти не исцале* Бд, дабогда ју *очи исцали* Мх, јектица га *појела* Мх, *пољубиле* те мушице она златница Бд, *Бок ти помого* А Р, мој ми два вида стари, *не прекрстила се* Ш, *убио га* Бог Ко, како с *посѣла*, тако ти *пикло* ВД; *ко је јачи, он био*, *ко је слапши, он бего* Мх;

2. у набрајању:

орали са говедима, кравама, плугом, *орали* с воловима, жњели смо српом Бд, имала сам унуку, *сиремала*, *удала* Вн, и чувала сам и крила сам и санитет и њи и *ранила*, и *прала*, и *крпила* и свашта сам радила Др, *косила* сам, *везивала* жито, *шоварила*, *камарила*, *налагала* Др, сутра дан ја *клао*, *сиремо*, гости долазу код нас на лнтѣје К, сутра дан Немци не *ојасали*, ту не *заробили*, *шѣрали* на Дољни Град Ку, здрава сам била *ко трѣсак*, мушка *била* и *орала*, и *косила*, и *сејала* жито, и све, муж није много, и *иласцила* сено и све Ла, ја сам и штрикала, *ишла* па пијац, *носила* МК, и ондак сам морала да слушам очува *ко оца*, поштовала сам га, *чувао* ме, *школово* ме, *одињово* ме, *узо* ме, и *помаго* ме увек МК, зимуске јак мраз *био*, све *проишло*, *оправио* парк и све *руже посадио*, траву *посејо* Се, па смо то грѣбли на те грѣбене и тако *прѣли*, *пикали* Гл, кат смо били чобани, играли смо се клиса, попића, *јурили* се по Гају, све живо, *пѣкли* корѣње, *јѣли* лубенице, *брали* грѣје, све смо то радили, *чујали* ону тежину, *прѣли* С, тежина се *сејала*, конопље, па *прѣла* тежина, па се *илело*, *нецовала*, *прѣла*, *илела* цемпѣри Гл

3. у осталим случајевима:

кад ја погледнем, *било*, реко, *ишѣ* *било* Мх, са љу да ти испричам, па баш ме брига, *ваљало не ваљало* (по њу) Вр, а ми смо морале да трпимо, да ћутимо, *кад јѣли*, *кад не јѣли* Ш, Драгана, трѣни пут ти говорим (да се врати кући), нећу, *живѣла*, *умрла* ту ВД, ако ми неки каже: гле овај понавља разред, па ја стварно нећу да идѣм па ти мене *сеќла*, *била*, ради што год оћеш Гл;

и ето виш кòлко *йорáсо* Ш, òтац ми *биò* *најбòљи богашáш* у Врáново Вн, млòго му òтац *биò шáлција* Вн;

и кад *било* у двáнајс сáти нòћи, *ја* вèжем кучићи и издам му ствáри крос прòзор и отиднем код óца и код мáтере Вр, *било* и лòпови, али *било* лòпови ајдúци, није лòпови, него ајдúци *се звáли*, и ти ајдúци *били* о двè врстè Вр, *једна баба чувáла* òвце, а Бебèјић *наишо* Вр; али: *биò* је нèки ајдúк Бебèјић, òн *йомáго* нáрод, сáћу да ти испрýчам Вр;

била сам девојка, *седèла* деветнајз гòдина, *побèгла сам* с вáшара К, прè Дрýгог свèтског рáта *имáо сам* пýшке и на трлу *борáвио* и тò *сам пýцо*, *убíвао* К, ка *сам биò* у заробљеништу, *ја дáво* дрýгим цигáре, а *ја нисам пýшио* К, *имáла сам* и тò, *имáла* чèкрк што мотá цèвке Се, Нèмац док *дошо*, òн *је окопи́ро*, прáви окупáтор *биò* Бд, *имáли смо* четрèс сèдам овáца, свè тò *йрòдали* за кýћу Бд, *нашли смо* вòлове, свинье, гòведа, свè тò *нашли* (у чесници) Бд, двá ми брáта *умрли*, а нáс *смо* три *остáле* Вр, тý су сáд намèстили ти црни Шифтари кýће и чýдо *напрáвили* ДД, ди гòд *сам увáтио* за брáву, *била* ми отвòрена врáта К;

мојом жèни *заболèло* òко, *ја* је *одвèо* код нèке врачàре К, и тè сýкње пòс *остíяло* мén, *ја носíла* и МО, *дòно* ми брáшно, па нисам *била* кýћи, *била* у Гáју и òн ми *остíявио* тý прет кýћи С, и *доишò* ми на свáдбу (бивши момак), *ја игрáла* до мòга брáта и òн се *увáишио* до мén С, и тá вòда *надолáзила* млáка и *ошйцила* тáм А, òн *имáо* мòјега мýжа у педèсет и двè гòдине, и òндак *дочèко* да га жèни и свè му (акчије) *рáдйли* што гò *йèли* и крос цèло сèло га *возíли* Вн, а певáч *биò*, кáко *дòшио* из рòпста у Солúну, *йèво* стáлно до гòд није ўмро Вн, *ја* óвди *лèжсала*, òнди йма *јèдно* крèвèче, óна се *дйгла*, *сиáвала*, овй гòр *млáййли* пасу́љ, óна вйче Гл, мòј мóмак *йовèо* кòло па ме *вйкнýо* да йграм, а *мейýо* огледáло на опáнак па ми вйдо рйбу Мх, òн *пáшо* тáј фидáн, òн *пáшо* и *дòно* да бйде зáпис Ш, *узели* ми лèпшу зèмљу, а *остíявили* брдовйто К,

кòлико тèб, Чèдо, *узели* Бд, а знáш штá *рáдио* Бд, и òни пòсе нáма исплáту, штá нам *ислáййли*, шèснајс йльáда Ко, али вйдиш, сйне слаткй, штá ми *кáзò* мòј дèда С;

4. У нашој грађи нешто је чешћи перфекат од *рећи* него од глагола *казáти*:

а) нйкад ми није *рèко* В, кад је такò дèда *рèко* В, и òн *рèко* нєгòвима В, такò ми је мýж *рèко* кад је дошáо С, и *рèко* ми кáко ме вòду ВД, што *рèко* мòј сйн Ла, *ја* сам *рèкла* В, што *рèкла* мá мáти МП, што *рèкла* *једна* из Беогрáда Др;

б) а òн је овакò *кáзо* В, òн слýшо и *кáзò* К, али вйдиш, сйне слаткй, штá ми *кáзò* мòј дèда С, *ја* му *кázала* дй је В.

5. У грађи су се нашли и примери с помоћним глаголом *је*, али и без нєга испред рефлексивне заменице *се*:

а) тáд *је се вèрио* са млáдом Др, ди *је се грèјало* на дрвa П, мòј ўнук кад *је се сáд жèнио* Бд, тý *је се йлáсйило* па гýмну А, вйно *је се йрèйáкáло* Ли, штá *је се рáдйло* Бд, Анрèј *је се рòдио* Бд, кад *је се сйвáрало* тò Ба, кад *је се ўдала* Бд, тò *је се узймáло* С, тò *је се свè йкáло* С, и нè знам дá л *је се штò кýйовало* С; *није дáо* се жив да га увáту, убиò се Вр, па кòј *ниј се рòдио*, тáј нè да ўмре Ш;

б) кат се на́ша војска *врѣи́ла* с Једрена Ли, а кат се *делио* пролѣтос са бра̀ћу, а *пошрѣвио* се Ми́лан та́м оти́шо Вн, кат се *дѣли́ла*, њна све ўзела Ш, како се *звало* то́ Вн, ма́јка ми се *оде́лила* о стри́ца Су, како се њн *звѣ* ја не́ знам Ли, те се та́ко ма́ло *омањило*, ўдала се ја, ўдала се дру́га сѣстра и њни се *оде́лили* В, њн се *свѣ́ко* прѣ, па ле́го у кре́вет Мх, тежѣна се *се́јала*... па се *илѣло* Гл, кад ми *ћерка* се *удавѣла* Вр; прѣ *ни* се прѣска́ло МК, *ни* се *убио*, убио га Тали́јн Р.

6. Перфекат се често јавља и уместо плусквамперфекта:

кат се *дѣли́ла*, њна све ўзела, што го́т имало́ но́во ўзела њна Ш, кад је Не́мац *дошо*, ја сам дове́о њу́ Др, ка *сам до́шла*, њн јо́ш ни́је устао, ни́је имао́ ку́ј да га разбу́ди В, а ту́ ка *сам до́шла*, ја сам ра́дила ср́пом ВД, ка сам ја *до́шла*, њни се *издѣли́ли* Гл, ја по́сле ка *сам до́шла* ку́ћи, ски́нула, оно пу́но гњѣда и ва́ши МО, кад је мо́ја ма́јка *дошла* код на́с, били смо на́с три́ сѣстре и Љуби́нко П, ка *смо до́шли* ку́ћи, ништа ни́смо затѣкли Вн, по́сле кат су њни *дошли* одо́тут, њно ве́ћ *изи́шло* ДД, кат *смо жези́ли* то́га уну́ка, про́дали смо јѣдну јуни́цу Вн, ди је њн *завѣ* ту́ шипку, њнда њни су ту́ *обеле́жсили* ова́ко један крѹг и по́чели да копа́у А, ка су зу́ставили, свѣкар до́шо и ски́но ме с ко́ли В, кад је њн то́ *исѣи́шио*, ишо је да́ље Рд, ка *смо ми* од њѣга *ку́чили* пла́ц, ми иско́памо бунѣр за́јно Ла, ка су њни *намѣри́ли* сто́ку и *по́шили*, и *угле́дали* ту́ крстони́шу... један му да́ крс да но́си К, њнда је њн за́кло прѣсе ка то́ *наредѣли* В, ка су *ошворѣли*, имали шта́ и да ви́ду Ла, када *сам ја ошѣи́шила*, крв са́мо ли́је на но́с и пу́на со́ба Вн, ка *смо та́мо ошѣи́шили*, њни одва́јали по го́динама К, ка *смо ми ошѣи́шили*, срѣли смо га у Ба́чѣнац Мх, кад њни *ишѣи́шали* је се сви́ђамо једно́ дру́гом, ја сам ре́кла: сви́ђа ми се ... В, кад ми свѣкар *пого́ино*, ми смо пра́вили гробни́цу В, кат се *пого́дили*, њнда по́сле је била ка́пара МК, ка *цам* с А́цѣм се *по́родила*, њнда ме вози́о на сонѣце МП, кад је *ишо* кроз оца́к, де́те за са́т умрло П, кат *смо си́шли* до́ле, њн побѣго́ С, ка сам *сти́гла* ку́ћи, мили́ција сти́гла К, њн се пресе́ко кад му *уби́ли* ма́јку Ла, кад је де́да *умро*, њни се *оде́лили* В.

Плусквамперфекат

4.209. Наш говор спада у оне који познају овај глаголски облик, али се не користи тако често будући да се замењује перфектом (в. 4.208.6). Преглед фреквенције овог облика у штокавским говорима в. код Слободана Реметића (1985:333) у нап. 970.

Плусквамперфекат се твори углавном од перфекта помоћног глагола *би́ти*, дуже и краће форме:

а) ја сам то́ *би́ла ба́цила* Ск, по́ла *сам би́о исѣла́ишио*, а по́ла на кредѣт К, ја *сам би́о* нау́чио моѣ жѣто оврши́м кад ја оћу Бд, *би́о сам ја одра́со* Бд, у цркву *сам би́ла ошѣи́шла* В, *би́о сам ишо* Ло, таман *сам би́ла ишо́ла* та́м д ѣдем на капи́у В, мѣн би́ло се́дам го́дина кат *сам би́ла ишо́ла* у шко́лу ДД, а *би́ла сам се разболѣла* па сам ѡсам месѣци́ лѣжала у кре́вет МО, а *би́ла сам читѣла*, па *сам читаво би́ла скрѣнула* С;

отац ми је био живео у Београду Ра, деда је тако био одредио В, да л је он то био уобразио, ја то не знам В, каже да је он био у тим учествово ДД, старија није ни била учила школу Су, овај се није ни био родио, овај само се родио Ву;

волели смо се били годину дана Др, ми смо били изишли од њи Ла, а испекли смо цигљу били тунџа Вр, само ту машину смо били куйили Ло, ми смо били зајно лежали ДД, стаи смо били обезбедили Ло, е посе ми смо се били оделили С, нас пет смо били остиали, а били смо нас седам Вр, били смо иошли турскога рата ДД, а имали смо овце, сиремили смо били Вн;

који су били оишли тамо на фронту и оно изишло све Ву, и били су поделили Србију Ло;

б) био добио на плућа Бд, па долазио био неки Милан Милојевић ВО, она била дошла МО, ова мала и она била играла у коло Су, сунце зашло било Ло, а тек се била изјагњила Ос, наљушио се био па зашпио врата, не да ми да легнем код њега Вн, а био обећо по сто иљада да да К, е кад је била пред овај преврат, она била остала са тим шестим дететом А, он се био иоболео, уво га болело Вр, како се био он поделио, заузео био и кћу и све М, па је падо са дрвета па се иоломио био Се, Боне био родио се В, а Немац био узо Романију, Грчку, ојасо не у круг био Ли, мајка ми била умрла Рд, командир се био уиљашо и он С, и она се ту удала била, ал је била змајовита и кат се она ту удала, ома ноћу убио ју тог човека Ли;

а ми баи нешто били узели К;

њега, каже, били дали да школуу, а он, каже, побего С, што се заглавили били Лу, Срби што били избегли кад наишо Немац Кр, а они се ту били населили Ло, били ме оиљужили да сам ја био као подјаник четнички Бд, били у школу оишли Бд, биле ћале да не поделиу Ло, а мѣн били уаисили Бд.

Само у једном примеру се овај глаголски облик твори од имперфекта помоћног глагола: не знам јел беше нешто донела Ра.

Футур I

У нашој грађи забележили смо и сложене и просте моделе градње футура.

4.210. Сложени футур

Тако у оквиру сложеног футура, који је знатно чешћи, као граматички показатељ радње која ће се десити у будућности могу се појавити енклитички облици помоћног глагола или само 3. л. сг. *ће*, које је сведено на партикулу, будући да на основу њега није могуће одредити агенс. Лексички и семантички показатељ радње која ће се десити у будућности јесу конструкција *да + ирезент* и *инфинитив*. Оба ова облика имају и своје синтаксичко-морфолошке варијанте. Наиме, у творби футура може учествовати и презент без речце *да*, а инфинитив без крајњег *-и*.

1. *ћу, ћеш, ће ... + да + ирезент*:

1. л. сг. сà *ћу да баџим* ВО, а дѣ *ћу да биднем* С, ја *ћу да ви бѣдем* купац Ву, ја *ћу да бѣдем* С, ја *ћу да видим* М, то се не зна да л *ћу да се враћим* Ву, него кае да се договорите ће л да градите ви ел *ћу да градим* ја Ло, тољко *ћу то да дам* за то ВО, ја

и онако *ћу да му дām* ВО, *ја ћу да ти дām* Ла, три њи по дана орања *ћу да дām* земље Лг, *ја ћу да ти дām* уверење С, шта *ћу* догодине *да ви дām* С, она нај ме поштује па *ћу њој да дām* Ш, *ја ћу да ви дām* Ш, ајд њиди *ја ћу да дођем* Вн, села сам па *ћу да до-ручкуем* А, *ди ћу да га закопаем* Вр, *ја ћу да заиђишем* Ву, како *ћу да знам* Се, *ја ћу са д идѐм* А, *ди ћу д идѐм* А, ја, каже, и опе *ћу д идѐм* кот колибе М, *са ћу ја д идѐм* с тобом да се љубим Мх, *ја ћу дѐм* (д идѐм) П, него *ћу д идѐм* и тако да га једнако заговарам С, *ја ћу д идѐм* да орем С, *ја ћу д идѐм* да путуем та̄м Са, ма нећу, *ћу д идѐм* Т, ка дођем, све *ћу да те избушим* Ло, *ћу д њмам*, не знам, две, три пет њада кила Р, *са ћу да ти испричам* Вр, па *ћу ја да му испишем* мачку на оцак Лу, *ја ћу да јѐм* ди сви јѐду Вр, *са ћу да јѐм ту чорбу* Го, како *ћу да ти кажем* Лг, како *ћу да ка-жем* С Се, ја *ћу њом да кажем* (Ј. Ердѐљановић 1951:94) МП, ма дај, *ја ћу*, реко, оцо, *да крѐчим* Т, још ма̄л *ћу да кӯвам* Су, *ја ћу да кӯшим* кило меса па *ћу да јѐм* два три дана Лу, *са ћу ма̄л да лѐгнем* С, *ја ћу дете да љуљам* У, *ја ћу да мѐшем*, реко, на чезе и да испишем С, како *ћу да носим* онџ Ву, *ја ћу д оидѐрем* Ос, *са ћу да ти оспѐ-вим* сина и *ћу д идѐм* У, *ја ћу да оидѐдем* С, *ја ћу*, кае, стрина, *да илѐтним* све то да се окопа за дан Су, ево, ба̄ш *ћу да вам покажем* Рд, е, *са ћу да ирѐчам* Ку, ја да ко-пам нећу, *ја ћу то да иродам* Са, још *ћу да њушим* тројицу Ло, шта *ћу ја са да ра-дим* Мх, и ја онда шта *ћу да радим* Ск, па *ћу да радим* Ш, *ја ћу да седим* и *ћу пијем* у тај шпѐјз Ку, ако могу, кае, *ја ћу да сѐвавам* Бд, *ја ћу да те сѐсѐим* Лг, *ја ћу да ти сунем* С, докле могу да трпим, *ћу да ирѐчим*, нећу д идѐм Вр, ај *ћу д љзем* ВО, а што д изиђем *ка ћу да љрем* Вн, мамо, *ја ћу прѐ о теб да љрем* М, *ка ћу д љрем*, нек љрем Са, *ћу да љрем* и не могу Ш, не знам како *ћу да ви љорѐдим* Мх;

2. л. сг. *каки ћеш ти домаћин да будеш* С, *са ти ћеш да видиш* Ву, и *ћеш да дођеш* Го, *ка ћеш* па сад, бабо, *да дођеш* Мх, *са ћеш ти да лѐгнеш* на његово место П, Бџе, Ружо, *ти ћеш*, каже, *да иаднеш* озгоре с оне приколице МП, једнако жи-виши и *ћеш да ме сарѐниш* Са, *ја ћу ти дам* лотру и *ти ћеш да сѐћеш* Гр, ајде, *ти бо-ље ћеш то да иповѐриш* Гр, од брда се ја надам *ка ћеш да ме увучеш* у кукѐруз Лг, *ћеш да умѐш*, ђеш Лг, *ти ћеш*, Вџосава, *д љреш* у њи Бд, *ти ћеш д љреш* у њиви Бд, шта *ћеш ти сам д урадиш* ВО;

1. л. пл. *са ћемо д изгњемо* Ло, *са ћемо ми то да искаљамо* М, *ми ћемо ове тројице д испрѐжимо* с јаји В, *ка ћемо да лѐжемо*, а мѐн срамџа, сијѐлице горѐ Лг, *дѐ ћемо да оспѐанемо* без деце Гл, *ка ћемо да га њечѐмо* С, па *ћемо да се њосва-ђамо* М, како ко заслѐжио, тако *ћемо и да ирѐђемо* С, *са ћемо д удѐрили* Лг, *ми ћемо д љиђемо* Вн, па *ћемо пос у навѐљак д унавѐљчим* А.

Наша грађа показује да су лични наставци најбоље сачувани у 1. л. сг. а по-том у 2. л. сг. и 1. л. пл. Ванјезички фактори утичу на ниску фреквенцију 2. л. пл.

2. *ће* (у свим лицима) + *да* + *ирезенити*:

1. л. сг. како *ће д озѐбим* В, шта *ће да ирѐдѐм* К, други пут *ће да разговарам* Вн;

2. л. сг. *удри, удри да видим* докле *ће да биђеш* Мх, па *ће да будеш* свѐсна, ал *ће ти будѐ касно* Гр, а је ли *ће да ми даш* ма̄ло ове шљиве да скувам ма̄л слѐтка Се, он *ће ти исприча*, а *ти ће да заиђиши* све то МП, *ти ће да лѐгнеш* на његово место

П, дѡвече *ће* вѡл да *насѡдиш* Са, немѡ да прѡиш мѣту ел *ће* да *ѡогѡнеш* П, а ка *ће* да *преѡрѣдаш*, ѡнда мѡраш овѡко МК, ако *ће* да *рѡдиш*, ѡће да ѡмаш МО;

3. л. сг. ка *ће* да бѡде рѡт ДД, штѡ *ће* да бѡде П, ма дѣ да се јѡвим, *ће* да бѡдне гѡре Лу, дѡ л *ће* да бѡде рѡт БД, договѡру се кѡј *ће* да бѡде В, нѡсам јѡ имѡ пѡјма да *ће* ѡна да бѡде бѡлесна ВО, овѡ *ће* да бѡде овѡко, онѡко Ву, да кѡжем штѡ *ће* да дѡ ВО, и пѡсе ка *ће* да ни дѡ тѡј сѡр Р, и тѡ *ће* да дѡђе ВО, и *ће* да дѡђе у пѣтак М, а сѡд не смѣ да дѡђе ел *ће* да дѡђе ѡн МО, тѡ *ће* да ти дѡђе прѣ рѡка С, сѡ *ће* ѡн да дѡђе У, тѡ већ мрѡк, *ће* да дѡђе кѡћи ѡн У, а кѡ *ће* тѡ да дрѡжѡ МП, нѡсам је јѡ тѣро, ѡна сѡма, *ће* да ѡде и ѡна ВО, и ѡн *ће* д идѣ да је види ДД, јел ѡн *ће* да сѡд ѡзме овѡ, па *ће* д идѣ да те тѡжи С, не мѡже *ће* да се изгѡри Ш, и ѡна *ће* д изѡђе на врѡта Ло, и да му кѡеш ѡн *ће* да те исѡтерѡе у лѡж Ла, штѡ ѡма вѣзе, *ће* да ѡма вѣзе Ск, штѡ ѡма за њѡ, *ће* да ѡма и за нѡс Ш, *ће* да кѡже ВО, јѡ читѡм, а мѡј Радѡша *ће* да кѡже Мх, да ѡдем, *ће* да ми кѡже снѡја Ск, сѡ *ће* њѣму Алѣкса да кѡже У, ѡн *ће* да наѡрѡви глѡпос С, жѡдан си кѡ *ће* да ти наѡђе, кѡ *ће* да ти дѡђе Гл, кѡј *ће* тѡ да нѡси ДД, јѡ велѡм *ће* д оздрѡви М, њѣгѡва Нѡда *ће* да му ѡѡли свѣћу М, кѡј *ће* сѡ да рѡди Т, ѡн *ће* да рѣкне мѣн А, Бѡра *ће* д ѡбије Вр, не смѣ дѣте да с омрси *ће* да г ѡбие бѡба Ос, па се дѡгне *ће* да га удѡри Ли, сѡд кѡј *ће* д ѡзме тѣ чѣзе Лг, мѡј дѣвер, ѡј *ће* д ѡзе ѡн тѡ плац Са, плѡви ѡтуд гѡвпо *ће* да му улѣѡи у ѡста ДД, сѡ *ће* ѡн д ѡѡђе Ву, овѡ *ће* мѣн да умѡри МО, ка *ће* д ѡмре јѡдан, ѡн кѡже мѣн овѡко Ла, док се јѡ врнем кѡћи, ѡн *ће* и д ѡмре Лг, ѡн *ће* д ѡѡли сѣло пѡсе Ш, сѡ *ће* да цвѣѡѡ с прѡлећи ВД;

1. л. пл. тѡ *ће* да вѡдимѡ В Р, једѡн дѡн чѣшљѡмо, сѡтра *ће* да гребенѡмо А, јѡ ти гаранѡуем да *ће* да дѡмо К, а ди *ће*, мѡмо, да га донѣсѣмо Ко, *ће* да жѡвимѡ вѡн-брачно Ск, ка *ће* да замѣсѣмо, мѡ га повлѡжѣмо Го, па ка *ће* да замѣѡѡемо Рд, мѡ *ће* д идѣмо напред Ко, *ће* да извѡдимѡ да тѡ мѣте хѡдро Се, и тѣб *ће* да издрѡжѣмо Ло, сѡтра *ће* да ѡмамо једног чѡвѣка Кр, мѡ *ће* да кѡѡмо МП, де гѡ(т) *ће* да ноѡѡ-мѡ Кр, и ка *ће* да се одѣлимѡ, кѡже Ло, бѡбо, па кѡ *ће* мѡ тѣб да с одѡжѣмо Ла, ѡма тѡм мѡа брѡтичина па *ће* да ѡѡѡмо ВД, мѡ *ће* да ѡлѡѡимѡ ВО, мѡ *ће* тѡ да ѡвѡ-димѡ Лу, сѡ *ће* да ѡвѡдимѡ Су, мѡ *ће* да ѡквѡримѡ В, вѡма *ће* да се ѡредѡмо Ло, да вѡдим штѡ *ће* да ѡродѡмо К, *ће* да и ѡѡѡимѡ ВО, сѡтра *ће* да рѡдимѡ па *ће* зарѡдимѡ, *ће* да ѡмамо Гл, а нѡс нѡки нѡје знѡо штѡ *ће* да рѡдимѡ Ло, штѡ *ће* да рѡ-димѡ дрѡго МО, *ће* да ѡзнемѡ Ли;

2. л. пл. ако вѡ *ће* да грѡдиѡше, јѡ ѡзимѡм пѡлак ѡмѡња Ло, ѣво сѡ *ће* да јѣше пѡту Т, ако *ће* да му ѡзнемѡ Гл;

3. л. пл. сѡ *ће* да бомбѡрдују В, ѡни *ће* да вѡѡѡу гѡр брѡдо Ло, ѡни *ће* да дѡђу Ву, Рѡси *ће* да дѡђе па *ће* тѡ да накнѡде С, дѡ л *ће* ѡни да дочѣку, дѡ л нѣћеду Ву, кѡпу му одѣло и *ће* да га жѣну Ли, *ће* да га згѡзу свѡње МО, све *ће* да знѡду Лу, пѡш *ће* да зрѡду јѡбуке Су, ал *ће* д идѣду у Микѡјловац Вр, Румѡни *ће* д идѡ Се, сѡ *ће* да измѣсѡу бандѣру Кр, овѡ *ће* свѡ да ѡѡѡдну Мх, *ће* да и пѡѡѡју Кр, свѡ *ће* да ѡгрѣшу Лу, ѡмѡ је тѡнѡ у кѡјѣ се нѡдѡ да *ће* да га сѡѡсу Ли, говорѡили су ранѡје да *ће* да сѡровѣду Кр, сѡ *ће* да не сѡрѣѡду Ку, Швѡбе *ће* да и ѡѣру Гл, ако *ће* д ѡбѡ-ва, *ће* д ѡбѡваду рѣдом В, па *ће* да ѡбију МО.

Први корак ка ствѡрању балканског типа футура уѡчавамо у свођењу ен-клитичких облика помѡбног глагола на један (*ће*) облик за сва лица, као што је то случај у македонском *ке*, у бугарском *ѡе* и у грчком *ѡѡ*. Ово се слаже са стањем у

осталим К-Р и С-В дијалектима (в. код С. Реметића 1985:324). Тако је и у Баговцу: *ће* *д* *идеш* у Аустрију; а *кога ће* *д* *осићавимо* *овд*енака (мој материјал).

Партикула *ће* у 1. л. сг. веома је ретка, у другом је нешто чешћа, али не толико колико је заступљена у 1. л. пл. Објашњење ове појаве лежи у тежњи језика да се ослободи двосложних енклитика (*ћемо* > *ће*), а и у чињеници да су лични наставци у њима редудантни, будући да су присутни у презентским облицима (уп. и П. Ивић ... 1997:185). Све ово потврђује и изузетно ретко јављање наставка *-ду* у 3. л. пл.: јел *ћеду* *д* *узну* јел *ће* *дође* *неки* Кр.

3. (*ћу*) *ће* + *ипрезенті*:

1. л. сг. ја *ћу* *будем* грешна Лг, па *ћу се веселим* Се, па *ћу* ти *дам* Вр, *ћу* имам брашно *ћу* ви *дам* Лг, ја *ћу дам* *нему* Ла, у четвртак *ћу* ти *дам* Лу, *ћу* *ко*лко *ћеш*, *ћу* ти *дам* *п*аре П, *ћу* *бо*же, *ћу* ти *дам* и *неку* ракију Р, *ћу дам* *неким* Се, *ћу* *с*у*тра* *ћу* *до*ђем Лг, а ја *ћу* ти *донесем* Са, *ћу* имам ун*у*ци па *ћу* и *исц*р*а*ћам у војску Се, ја *ћу* *ја*-*и*чим Г*о*ростаса П, с*а* *ћу* ти *кажем* Ко, *ћу* *ка*ко *ћу* ти *кажем* Лг Ло Ос Р Се, *ћу* *ва*м *кажем* Се, с*а*т *ћу* *ка*ко *ћу* *ка*ем Се, *ћу* *ку*чим *др*угу ако *та* изгор*и* М, с*а* *ћу* ти *ку*-*и*чим св*е*ћу М, ја *ћу* ти *на*пр*а*чим код *мо*е *ку*ће па *ћу* ти *донесем* Ла, ја *ћу се* *обесим* Вр, ја сам сирог*и*ња *ћу* *о*к*о*чим на *ру*ке Вр, *ћу* *и*в*р*ем с*а*м М, ја *ћу* ти *и*о*к*ажем Ла, ја *ћу* им *и*о*к*ажем да *ј*есам била пошт*е*на Мх, с*а* *ћу* ти *и*о*к*ажем У, *ћу* *п*осе *ћу* ти *и*о*к*ажем Рб, *ћу* *д*обро, *ћу* *и*о*к*осим Гр, а ја *ћу* ти *и*о*м*ажем МО, *ћу* *че*ка да л *ћу се* ја *и*ор*о*-*д*им МП, ја *ћу се* *и*о*и*и*и*шем ВО, па *ћу* га *и*о*и*а*в*ем Вр, ја *ћу* га *и*р*а*чим у Социјал-но Ко, с*а* *ћу* ти *и*у*с*чим Мх, ја *ћу* те *и*у*и*чим (Ј. Ердељановић 1951:94) МП, па *ћу* г *у*д*а*рим В, кад *не* знам *шта* *ћу* *у*з*е*м Лу;

2. л. сг. с*а* *ће* *в*идиш з*е*та Ск, с краја побод*е*ни св*р*длом де *ће се* др*ж*им С, б*е*-*ж*и, *шта* си ст*а*ла т*у*, *ће* *п*о*г*и*н*еш Су, па јел *ће* *и*о*п*р*е*виш *љ*у*ц*ки јел *не*ћеш Мх, *о*пет *ће* ме *и*р*е*ћеш *не*ћеш, *ка*же, *до*ћеш Ко, па *м*ал, *м*ал па погл*е*дај у к*њ*игу па *ће се* с*е*ћим Ш, *ће* ме с*н*имш т*о* МП, и пр*е* *ће* с*и*г*н*еш у с*у*седно с*е*ло него у *њ*иве В, *ће* с*у*неш Др;

3. л. сг. м*и*слила да *ће* б*и*дне Вн, *ћу* *ка*ко *ће* б*у*де *не* знам В, *ћу* *с*у*т*ра *ће* б*у*де *м*ало Гл, ако је укр*а*о, *не*ко *ће* га *в*иди, *ће* га *ка*же Ли, Б*о*г *ће* ти *д*а *д*обро П, с*а* *ће* *д*о*ђ*е *м*ати да га *в*оди Ли, и *ка* *ће* *в*ећ *п*о*п* *д*о*ђ*е да га сар*а*нимо, *м*и *и*з*в*адимо т*о* и зар*а*ни-мо ст*о*ку Ш, *ће* с *о*ж*е*ти, ја не *д*ам М, сл*е*те се и *ће* га *з*ак*о*ље Вр, *д*и је б*и*о Б*о*к *ће* *з*на Ш, ал с*а*д да л *ће* га *и*з*в*оди *о*н Лу, не *ц*и*б*ај с*и*ла, *ће* се *и*ск*и*да М, *о*на *ће* ти *н*ај-*б*оље т*о* *и*с*и*р*и*ча Мх, *с*тра ме *ће* му *и*ц*е*па *не*ки *к*ола М, *о*н *ће* *ка*же Бд, и *о*н *ће* ти *ка*же, па *м*акар га стр*е*ља*л*и ВО, а Жив*о*јин *ће* *ка*же Лг, да *в*идиш *шта* *ће* ти *ка*же МП, *не* знам *шта* *ће* ми *ка*же Ск, *в*оли да *и*ма *к*азан, *ће* га *ку*чи Вр, *н*ико ми се *н*ије *н*асмејо ни *ће* ми *се* *н*асмеје Ла, за *д*ва *м*или*о*на *ће* га *о*и*р*ави Р, *к*уј *ће* те *о*с*и*ћави, *к*уј *ће* *р*е*ђ*а жив*и*ну Вн, а *о*н *ће* *о*с*и*ћави Мх с*а*м Мх, *н*ем*о* *не*ки да *в*е *в*иди *ће* *в*е *и*д*о*-*б*ије П, да *д*аш *и*м*а*ње па *ће* те *и*р*и*ми *д*ом Ко, *в*ећ је *о*тац одр*е*дио *шта* *с*у*т*ра *ће* се *р*а*д*и Би, *ж*и*т*о *ће* се *м*ање *с*еје Т, т*о* *ће* не *к*о*и*тиа *с*купо Ло, *з*на да је т*у* П*е*ра *ће* га *у*в*а*ити за *г*ушу Вн, е *п*осе *ће* ми *се* *у*д*а* *з*ава о стр*и*ца *м*ојега Са, *с*е*с*тра *ће* ми *се* *у*д*а* *у* јесен Лн, *т*а*м*о *ће* ми *о*на *у*м*р*е В;

1. л. пл. а, *ће вòдимо* мѝ бабу у бању Ву, и затò *ће исéчемо* Се, мѝ нѝмамо пàре за лѝба, каже, *ће кўйимо* кўћу Р, а нàс двòе *ће е наїрїи́мо* Мх, ал *ће пòвòдимо* виноград Су, и òни вїчеду: предàјте се *ће иўџамо* П, *ће се свàђамо* тў кот кўће ВД;

2. л. пл. тò ви трѝба, *ће и́маїе* дѝцу па ви трѝба Ву;

3. л. пл. овїм пўтом дóшли, тїм *ће се врàшћу* Се, испечѝм пїле ка *ће* ми дѝца дòђу В, сà *ће дòђу* онї да не пòбију ДД, не смѝш да пѝреш *ће се исцѝйају* чарàпе Ск, сўтра *ће* нам мѝсу колàч Лу, мòжда *ће се освѝшћу* В, остàрели смо, *ће* пòмре, *ће осїїану* млади, *ће ирїчу* П, подїгнем вршњик нòге *ће се пòйечѝду* П, и сàд òни *ће се сѝлу* кўћи Мх, и побѝгнем јел *ће ме увàшћу* Лг, сѝстре *ће* ти се удàу Се.

На основу грађе можемо констатовати да је балкански тип футура, с партикулом *ће* и *їрезенїом* (*ке бидам, ке чїїам; џе сьм/ џе бьда, џе чейà; θα εїμα, θα διαβάζω*), присутан и на нашем терену. Међутим, код нас се у 1. л. сг. не среће партикула *ће*, већ ту суверено господари енклитика *ћу*.

У Батовцу исто тако бележимо и примере овог типа, који су изгледа чешћи: али јà знàм да *ће* те тàмо бїју Тўрчићи, *ће* те бїју Швапчїћи па *ћу* те *їїїшам* пòсле, *ће ирàвни* да се врàтиш кўћи; кўј *ће седи* у тѝ кўће; јà и Дрàги *ће* ви дàјемо пàре, тò ждрѝбе стїгло и *ће* га учїмо да га вàтамо да рàдимо с нѝга (мој материјал).

4. Забележено је и неколико примера с редукованим вокалом у, е или слогом -еш у енклитици: слўшај, реко, штà *ћ* да ви кàжем С, и јà *ћ* да се иўшїшам К, штà *ћ* да рàдим М; сà *ј* да вїдиш ВД, сà *ћ* да иòгинеш Бд.

5. *ћу, ћеш, ће...* + *инфинитив*

а) с финалним -и: јà *ћу исїїїшам* Кр, па *ћу* те òнда *їїїшам* Ск, али тò *ћу пòвòдиш* Кр, јà *ћу ипомòћи* Гл; тї *ћеш жївѝш* јòш бòље Ли, мѝ нѝмо да с испењемо, а тї *ћеш скїнуш* òну лóтру Бд, дà л *ћеш се сїасїш* Ку; јà им кàжем јел *ће бїш* нàјбòљи јел *ће* да бїде нàјгòри Лу, и тї *ће нàрод*, кòји се врне, *имàш*, *ће* лàко да жїву Лу;

б) без финалног -и: јà дà л *ћу жївѝш* Лу; па *ћеш вїдѝш* Вл; па вàљда *ће дòћ* сàд у недѝљу С, кàко је тò бїло Бòг *ће знàш* МО, тѝкника *ће*, каже, *пòсловàш* Лу.

Сложена творба футура с инфинитивом, у односу на број примера с конструкцијом *да* + *їрезенї* и на стање, нпр., у централној Шумадији (Реметић 1985:322), веома је ретка. Међу тим малим бројем примера чешћи су они с финалним -и у инфинитиву, што је у непосредној вези с морфологијом овог облика у С-В и Ш-В говорима.

4.211. Прост футур има ниску фреквенцију, али је ипак чешћи од сложеног с инфинитивом. Интересантно је да се он гради на исти начин и код глагола на -їш и код оних на -ћш, што је познато и другим штокавским говорима в. нап. 553 код Ивића... 1997:183.

1. од инфинитива на -їш: борàвићу два трї дàна Лг, дї знàм, брѝ, мàти, вїдѝћу ВД, дàћу ти је јà ДД, дàћу ти се Лг, дàћу и њòј МК, (ј)...ћу те ўста ако те, каже, не закòлем Вр, па стрà ме иàднућу МО, *їїїшàћу* вас Ла, *пòгрѝшићу* д утечѝм С, *їрòдàћу* овў МП, *убићу* ти свў фамилїју Вр, да нїси и тї јѝла, *убићу* те ако си јѝла Ла, нека дòјде, *умрѝћу* М; *вїдѝћеш* Вр, *вїдѝћеш* сàд из бунàра кад пїјеш Ву, *вїдѝ-*

ћеш Су; он није тѐо да прѣма пѣнсьју, није тѐо, биће, огрѣшиће се Лу, дођи, биће ти опрѣштено Мх, па биће та што ради у школу Ш, видеће се сад пошто ће да буде Ву, љуиће се Лг, ако не зна, научиће се ВД, ииће маљ и докторица Лг; каку сат ће он љлогу да изигра видећемо Ку, ако ме не чуваш, имаћемо децу Мх, нек цѣни штѧ доће, не бѡј се, исилѡваћемо С, разговараћемо У; видећейе Вр; залићу се ѡни Су;

2. од инфинитива на *-ћи*: *доћу ВД; доће и ѡн сѣгурно А, доће мѣнена краљ К, доће време да ти и црѣп са кѡће скѣну Ли, доће време Лу С, доће време ка трѣба да се дѣлу Ву, доће неки Мх, доће и Калабић С, доће ти пѧмет ѡ главу Гр, завуће главу Гр, изиће закон Лу, наиће неко Мх, наиће мѡј брѧт Са.*

4.212. Конструкције с презентом глагола *имати* и *да + ѡрезенти* имају фурско значење: не дај Боже, ти да ѡмреш, ја *имам да цркнем* за теб Ла, сѡтра свѧки трѣћи *има да буде* убиен Ло, те видиш *нем да се усмрди* М.

Футур II

4.213. Овај глаголски облик твори се од презента помоћног глагола *будем* и радног гл. *придева* углавном свршених глагола. Напомињемо да је конструкција 3. л. сг. презента *буде*, *везник да* и презент, која је забележена у банатским говорима (Ивић ... 1997:186 и нап. 558), непозната на нашем терену.

Футур II најчешће се јавља с *везником кад*:

кад бидем ѡмрла, нека се сѣћа, да имају тѡ (ћилиме) П, и *кад бѡдем дошла* из њѡве, доћу да видим књѡге на стѡлу и да идеш у школу Гл, мама, *кад бѡдем дошо*, ја ћу да ти дам Ко, и *ка се* једѧмпут *бѡдем одѣлила*, свѧ тѡ на четѡри ће се дѣли В, *кад ја бидем тѡ твоју жѣну ѡкарѡ*, па и да ошамѡрим, да бѡем, ти немѡј да кажеш: еј, штѡ си ми био жѣну Ло;

кад бидеш уиѡо, ѡни ће за вама Ло, *кад бѡдеш дошо* догодине, ја ћу, реко, да доћем Ко, *кад бѡдеш дошо* и школе, да ми направѡиш салѧту МП, пѧзи да знѡш *кад бѡдеш узѡмала* ВО;

каш се биде ѡна осушила ... У, спрѣмна свѣћа, па *кад биде ѡмро*, тѧ се свѣћа њѣму стѡви у руке Гл, за сад нема ништа, не исплаћѡјемо, а *кад бѡде било*, нека ти јѡви кума-Дѣса Ко, е л би тѣли да ме зовѣте *кад бѡде весѣље било* С, *ка те бѡде ѡн заишиѡ* и *кад ти бѡдеш оишила* тѧмо, а ти кажи Ск, *кад бѡде ѡишиѡ* Никѡла, да се ја вратим да бѡдем секретѡр ДД, па прерѡчимо у цѣдио *кад бѡде ѡусишиѡ* сѡрутку Су;

и *кад бѡдемо* дрѡги пѡт *дошли*, ако се не поправите, знајте штѧ ве чѣка В;

кад га бѡду ѡни омѡлиши, ѡни га ѡнак склѡне Би, и ѡнда каже да се спрѣми *кад биде добиѡли* наређење Ло;

уп. и пример без помоћног глагола: *кад у мѡм њѡви прѡву брѧзду окрѣнѡли*, Мићинога сѡна затрпали С.

Среће се и уз заменице *ко* и *шиѡ*:

и ѡнда га покрѡемо кѡ је најпрѣчи или жѣна или ћѣрка или *кѡ бѡде имѡо* (цѣлива га) Кр, тѡ *кѡј биде дошо*, кѡга зовѣш на вечѣру Гл, ѧ, сад *ким биде заѡло* у парчѣту, ѡн се радује ВД;

ја вòлим да јѐм нѐшто к̀вано: пасу̀ља, чòрбѐ, ш̀иш̄а̀ б̀уде б̀ило Лу, па ш̀иш̄а̀ те б̀уде ѝиш̄ӣа̀о синóвац, т̀и њеш да пр̀ичаш Ку.

ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ

Императив

4.214. Губљење вокала *-и* у 2. л. сг. и 2. л. пл. присутно је и у нашим говори-ма. О истој појави у другим говорима видети код Реметића (1985:325) нап. 944. Овоме можемо придружити и радове који су објављени након наведене године. Тако је и у Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995:185), у говорима Баната (Ивић... 1994:292 и 296–7). У говору Драгачева губљење вокала *-и* у 2. л. сг. вео-ма је ретко. У овоме раду аутор је дао и преглед гледања на ову појаву (Ђукано-вић 1995:150–1). У говору Понишавља (Ћирић 1999:174–5) изостанак наставка *-и* у појединим случајевима карактерише се као „индивидуална навика говорног лица“. У Заплању (Ј. Марковић 2000:170) „нису непознати облици са отпадањем крајњег вокала у једнини, што се пренело и на множину“. У Гори (Младеновић 2001:425) наставак *-и* у 2. л. сг. императива „стабилан је иза свих сугласника, осим иза *-ј-*“.

У нашој грађи подједнако је често губљење *-и* и у једнини и у множини:

а) бѐш т̀амо Кр, бѐж у ш̀уму Ло, бѐж од̀атле Ск, бѐж, Санѐла, ов̀ам Ш, и бѐж у Селѐвац Лу, в̀иш̄ӣ к̀ака ба̀ба Вн, в̀о̀(д) т̀и т̀о дѐте к̀ући Мх, д̀ӣж̄ ов̀ам, д̀ӣж̄ он̀ам, реко, не м̀огу Лг, д̀ӣш̄ се У, д̀о̀ћ с̀утра Ло, Ангел̀ина, дол̀аз ов̀ам Мх, донѐс фла̀шу С, д̀р̀ж̄ ов̀о, д̀р̀ж̄ он̀о А, и д̀р̀ж̄ ов̀ам, д̀р̀ж̄ он̀ам и не м̀огу А, д̀р̀ж̄ столицу Кр, д̀р̀ж̄, д̀едо, дизг̀ине Ло, она д̀р̀ж̄ па за н̀оге ов̀ако ў̀вати Лг, д̀р̀ж̄ на њ̀ега Мх, д̀р̀ш̄ се ДД Ло, д̀р̀ш̄ се, Милка, да не исп̀аднеш П, д̀р̀ш̄ се д̀обро Ш, з̀аӣв̀ор т̀а в̀рата Лг, оӣв̀ор т̀а в̀рата П, ѝд пов̀учи т̀ужбу А, к̀аш̄ т̀и њ̀ему ДД, м̀еӣш̄ н̀еко д̀р̀во Лг, об̀рн к̀ола Лу, ѝаз да нѝје Се, ѝас̄ т̀и нѐмò да л̀егнеш Лг, ѝо̀ћ за н̀ама С, ѝо̀ћ са н̀ама С, ск̀ӣн се Бд Лу, љ̀уӣ Ло, ул̀аз ов̀ам у к̀ућу ДД.

У следећем примеру након губљења финалног *-и* дошло је и до упрошћава-ња групе *-гн-*: а̀јде д̀ӣк се В.

б) бѐиш̄ӣе с м̀иллим Б̀огом ДД, бѐиш̄ӣе Кр Лг П, б̀ӣш̄ӣе т̀у Ло, в̀еиш̄ӣе У, да в̀ӣш̄ӣе ВО, ѐто в̀ӣш̄ӣе Ву, в̀ӣш̄ӣе в̀и т̀у м̀ушицу Ку, а в̀ӣш̄ӣе шт̀а њ̀ма с̀ад Се, д̀о̀ћӣе Бд МП, до-нѐс̄ӣе Кр, изнѐс̄ӣе У, д̀р̀ш̄ӣе се в̀и ДД, ж̀ив̀ӣе к̀ако в̀и о̀ћете А, из̀а́ӣӣе слòбодно В, из̀в̀ӣӣе А, из̀в̀о̀лӣе, д̀руже г̀енерале МК, из̀в̀о̀лӣе МП, из̀в̀о̀лӣе МО, из̀в̀о̀лӣе Р, ѝш̄ӣе поз̀ади т̀енка Ку, в̀и к̀аӣш̄ӣе Ло У, к̀аӣш̄ӣе ми М, к̀р̀ен̀ӣе се н̀егде по ба̀ба, не-м̀ој свѐ по лека̀ри Ву, м̀ан̀ӣе в̀и т̀о Ск, н̀ос̄ӣе т̀о т̀ам нека п̀ѐру М, н̀ос̄ӣе р̀учак Се, ѝе̄н̄ш̄ӣе се Бд, ѝодѐл̀ӣе А, ѝомѐн̀ӣе ма̀јки сп̀окој д̀уши Се, ѝосòл̀ӣе в̀ама Бд, сл̀у-ш̄ӣе се Се, ш̀ира̀ӣш̄ӣе Кр.

4.215. Код неких глагола четврте врсте у 2. л. сг. и 2. л. пл. срећу се и облици без сонанта *ј*:

а) *ий* немò да ме брукаш Р, ба̀бо, *йойй* пѝво Ла, *саиш* деца̀ма одело Су, *скри* сто̀ку Гл, *йди* се суми́ Вн, па то̀ је *уби* Бо̀же Ву, ти мѐне *уби* Гл, *уби* једно̀га Нѣмца, òни ће д упалу̀ село Ш;

потѣпте ви то̀ па *йобийше* Ку, а овѝма òма *разбийше* и претѹрите Р, бо̀ље га *убийше* Гл, ако ви њѝ осѹдите, ви мѣн *убийше* Ло;

б) *ийј* Бд ВД ДД Лг МО Се; *кријше* Ло, ви *ийјше* ВО Лг.

4.216. И код једног глагола шесте врсте *чекати* у 2. л. сг. имамо и губљење финалног *-j*, али и *-а*:

а) и *чека* да ви́диш Ву, *чека* да ти ка̀жем Ву, *чека* да донесѣм сто̀лицу Др, ма, реко, *чека* дѣм у со̀бу с то̀бом Лг, *чека* да обрѝшем Мх; *чек* да затвѹрим овце ДД, *чек* да ви́дим Ла, *чек*, ба̀бо Са, *чек* да ви́дим бо̀ље Се;

б) *чекај* да ви́дим Вн, *чекај*, ја̀ ћу Вр.

По Белићу (1999:354–5), облик *чек* добијен је губљењем финалног *-и* у једнини (*чекни* > *чек* према *дигни* > *диг*), што се пренело и у множину *чекше*. У Заплању (Ј. Марковић 2000:170) и Бучуму и Белом Потоку (Богдановић 1979:85) уместо *гледај* срећу се и облици *глед/гле, глеше*, који су добијени губљењем *-и* (*гледни*>*глед*).

4.217. И код облика *немој* веома често се губи *-j*, примере в. у 3.325.б.

4.218. У неколико устаљених форми чувају се остаци 3. л. сг. и 1. л. пл. императива:

а) *биди* Бòг Го, *йомòзи* Бòг, дѐцо Ло, рòд и *йомòзи* Бòг Лу, *йомòзи* Бòг, госи́н ка̀петане С;

б) па *рецѝмо* А, *рецѝмо*, кад је со̀ба дѹгачка А, тѹ је се пла̀стило на гѹмну, *рецѝмо*, са̀мо жито А, то̀ се поса̀ди лòза, *рецѝмо*, на мѐтар ДД, *узнемо*, *рецѝмо*, исплетѣмо од нѐког лешкѝра С.

У функцији 3. л. сг. и пл. срећемо презент с речцом *нека(а)*, в. 5.69 (непроменљиве речи).

4.219. Узвик или неправи глагол *хајде*²⁴ може да се употреби самостално или у конструкцији с *имејрайшивом* или с *да + презенти*.

1. У самосталној употреби најчешће се среће у 2. л. сг. и има више значења:

а) „дођи или пођи“: *ајде* Др Ку Ла МП Р У Ш, *ајде*, реко, дѐшо Гр, ка̀же, затвѹри и *ајде* са̀ мном ВО, *ајде*, си́не, дѐд сви́рај Бд, *ајде* ја̀ ћу ти пока̀жем Ла, *ајде*, Жѝвораде, да јѐш Р, *ајде* лѐзи у со̀бу У; *ај* да лѐгнеш òвдѐнака Р;

б) „иди“: ал ни́је би́ло ка са̀д ко̀ла, него во̀љѹска ко̀ла па увати па *ајде*, *ајде* у Дубòну па се венча̀мо МО, упр̀тиш лонце, ко̀рпе и *ајд* у Га̀ј у њиве А, ка̀ка сва̀ђост, узимај мо̀тѹку па *ајд* на њиву Вн, мѐтем на ко̀ла па *ајд* у њиву Ко, *ајд* ми́, *ајд*,

²⁴ Шкаљић (1979:299) турске лексеме *hayde! haydi!* одређује као узвике и преводн их императивним облицима „иди! иди́мо! пођи! пођи́мо“.

ајд дођемо кӯћи Мх; покупили и аји ДД, увила дѣте и аји кӯћи Ск; а мало сумрачак, ај кӯћи Ку;

в) „дај“: ајде прăви йспраћај унӯку, отишо у војску Вн, ајде ја кѡљи, рѣди Ла.

У овој функцији употребљава се и сам глагол *дај*: ништа нисмо имали, па онда пѡс кад је пѡчело тѡ, *дај* да продáмо зелѣну дѣтелину, *дај* да продáмо кокӯруз, *дај* да продáмо жито, *дај* овѡ, *дај* онѡ МП, *дај* да закѡљем прáсе Р, *дај* да је зѡвне Ш;

г) „уради“: тѡ ајде кáко ѡн кáже па се не бѡј Го.

2. Облици *ајде/ајд/ај* најчешће се јављају уз облике *императива* или *да + презентиа* у функцији речце за подстицање:

а) за 2. л. сг.: ајде *вѡди* крáве С, ајде *дѡг се йрејѡти* сӯдови Мх, ајде *дѡк се* В, ајде *дѡжи се*, Живота П, ајде *кӯи* ствáри па *йѡлáзи* кӯћи Ла, ајде *йлáи* Др, ајде *йѡћи* сá мном Ко, ајде *йѡйѡј* Ш, ајде, дѣдо, *йрѡчáј* ни П, ајде *йушѡи* свѡње Ву, ајде *цѣпај* тѡ М; ајд *јѣди* па йди ВД, ајд *йди* ја ћу да дођем Вн, ајд *изѡђи* У, ајд *ѡстѡви* Лу; ај *кáжи* Се, ај *йѡи*ни Мх, ај *йѡѡчáј* ме ВД, ај сáд *йрѡчáј* Би;

б) за 1. л. пл.: ајде зáјено да *йѡсáдимо* Са; ај *д идѣмо* ВД, ај пѡз *дѣмо* на прошевину Рд, ај *да йѡјемо* Лг;

в) за 2. л. пл.: ајде, брѣ, *доћѡи* МП, ајде *извѡлѡи* Ла, ајде, реко, *изѡђѡи* вѡ нáпоље Ш, ајде *ѡчиѡјѡи* ѡченáш Ву, ајде *мáло сврáиѡи* В, ајде *сѣдиѡи* Ву.

На основу примера под б и в можемо видети да се код *хајде* испред да + 1. л. пл. презентиа и испред 2. л. пл. императива, због редувантности, не јавља лични наставак.

Међутим, не тако често срећу се и облици за 1. л. пл. и 2. л. пл. који се могу јавити самостално али и испред конструкције *да + презентиа*: тáсте, *ајдѣмо*, кáже, код Сѡмчу да *йрáжѡмо* Ђлгу Вн; *ајдемо*нáка кӯћи Др. У овом другом примеру имамо редуплициран наставак *-мо* и партикуле *-на-ка*.

Наставак *-ѡи* за 2. л. пл. може се додати на комплетан облик за 1. л. пл. или на редукован форму *ај*: ај, брѣ, Чѣдо, *ајдѣмоѡи* да бѣгамо Бд, *ајдѣмоѡи* Др; него *ајѡи*, кáже, гѡр на зѡр Лу, *ајѡи* кӯћи У.

У говору Баната нпр. (Ивић ... 1997:188) 1. л. пл. веома је често, за разлику од стања у централној Шумадији (Реметић 1985:325), где се оно среће само у контаминираним формама *ајдемоѡи*.

4.220. Обично с императивом, али и самостално могу да се јаве узвици *де/дѣд/дѣдер* и при том се добијају следећа значења:

а) подстицање „хајде“: *дѣ мѡи*, сѡне Бд, *дѣ йѡкáжи* ми тѡ Гр, *дѣ* полáко *сѡѡѡи* нѡге Лг, *дѣ*, реко, тѡ Слађо, мѣн *угѡди* нѣшто Са; ајде, сѡне, *дѣд свѡрај* Бд; *дѣдер* тѡ (рецигуј) Бд;

кáже, *дѣ*, кáже, тѡ мѣн да се лѣпо свѡчѣш Вр, сѡне, *дѣ*, мáјка ће те нѡси на лѣђа Се;

б) забрана, противљење уз негиран императив: *дѣ, не дѡжиѡи* прашѡну В;

в) ублажавање заповести када је *де* неакцентовано и када се налази иза императивног облика: *дај де* ца̋к ова̋мо С.

4.221. Узвик *на* може добити и императивни наставак за 2. л. сг. *-ј* и обично значи „изволи, држи, узми, ево“: *нај* МО, дођем ја кући, мој отац: *нај* бициклу да учиш да вoзиш Мх.

4.222. Негиран императив се изражава на два начина:

а) помоћу *не* и *императива* несвршених глагола:

не бој се ВО Лу, *ти* а̋јде ка̋ко он̋ ка̋же па се *не бој* Го, ништа, реко, *ти не бр̀и*-*ни* Вр, сит спавај, *не бр̀и*ни ништа, *не бој се* Лг, *не дај*, Боже Ву, *не мр̀дај* Лг, *не и̋й-и̋ај* ВО, нигде *не и̋ричај* Лг, седи, иди кући *не и̋ричај* ништа МО, а *ти не и̋уси̋ај* Лг, грудњаци путњаци путујте *не си̋ојџи̋е* Вн;

б) помоћу *немој/немојџи̋е* и (*да*) + *ипрезент* несвршених и свршених глагола:

немо да глeдаш у младу, не ваља В, *немо* ме глeдаш ВО, *ти немо* да глeдаш МО С, *немој* да глeдаш него дџи бициклу Мх, *ти мене немо* да гoвoриш ништа Ло, *немо* да да̋и Го, *немо*, реко, да ми дџеши ту прашину Ос, *ти ну немо* да дџи-раш Р, *немој* да ми дођеш у њиву МП, *немој* да ме држиш голу и бoсу Ла, а *ти немо* да зeваш Р, *немо*, сине, да идеш ВО, *немо* да јeдеш са̋мо мeсо, то̋ гоји Ла, *немо* да кукаш Р, *немо* да ла̋жеш Ла Ск, Ацо, *немо* да се то̋ падаш МП, бeжи, Рино, *немо* да ме на̋идаш Лг, нешто подај, али *немој* да се наредџиш В, *немо* да с обeсиш Вр, *немо* дрво да ми осушиш Вр, *немо* да се и̋ењеш Кр, *немој* ти мe нoге да и̋е-реи, пeри твоe и твојима децама, а мене *ти немо* да и̋е-реш Ло, мeн *немо* да и̋ишаи ВД, ка̋ко је било *немој* да и̋ишаи Др, *немо* то̋ да ме и̋ишаи МП, слушај, *немо* слyчајно да и̋однeсеш ни̋ким Мх, и *немо* да и̋однoсиш Мх, *немо* да га и̋рeра̋ниш Ло, *немој* више да рoдиш С, *немо*, Милутине, да слyшаи ни̋кога Го, *немо* ца̋бе да и̋ра̋жџиш С, *немој* да с удајеш док на̋ши синови не однeгуеш Ву; поштуј старџега, Бо̋г не ти да̋ добро, *немо* и̋и̋иуеји старџега, Бо̋г *ти не*не да̋ добро П.

У следећим примерима *немој* се не јавља с рeдудантним наставцима *-мо* и *-џи̋е*:

немо да ка̋жемо В, *немо* да и̋ричамо ми о бабама Ск;

лeжите ту, *немој* да гвџириџи на прозор Ба, *немој* да ме ости̋авиџи та̋м, *немо*, молим вас МП, че̋к, *немо* свe да ме и̋и̋иаиџи У, *немо* да се сва̋ћаиџи Ла, *немо* да се-диџи Лу, *немо* да сирeмаиџи В, *немо* да ӳеиџи ВО, *немој* да им куи̋уејиџи црне ма-ра̋ме ни ва̋ма *немој* да куи̋уејиџи црне ма̋ра̋ме В.

Ретки су примери у којима облик *немој* добија плуралски наставак *-џи̋е*: *немојџи̋е* злo ра̋диџи Бд; *немојџи̋е* на мeн да обр̋а̋ћаиџи па̋жњу МП, *немојџи̋е* да та̋м лӳиаиџи Др.

У следећим примерима изостаје конгруенција по глаголском лицу, а њихово значење би се могло протумачити „немој чинити оно што ће проузроковати радњу исказану презентом: *немо*, брe, да не и̋дбиe чо̋век ца̋бе Ло; девојке *немо* да ж̋алу (умрлог деду) В.

4.223. За приповедачки императив, који је веома чест на нашем терену, карактеристично је то да се један исти облик (2. л. сг.) обично редуплицира, чиме се постиже још већа експресивност и динамичност у излагању, а и употребљава уз сва лица:

1. л. сг. нѐма мр̀дања нигде, у к̀ћи мѐси, к̀вај, ѝери, бр̀иши, ̀ то сам р̀дила Ла, до̀аји бл̀то, ѝрави, в̀чи во̀ду, ̀во ̀но (набраја своје обавезе)ВД, ја в̀чи та̀м Гр, сине, дѐ, ма̀ка ће те н̀си на лѐџа, а ја ч̀чнем па в̀чи, в̀чи Се, ја ѝов̀чи он̀ ко̀билу, ̀на се затѐже Гл, па п̀се д̀ј и ов̀ма што дон̀су Ву, дѐца ма̀ла, д̀ји дру̀гим на̀пола он̀м те он̀м, а̀де са св̀ким м̀раш да уга̀аш А, у лѐву ст̀рану скор̀ се шлог̀ира и ја д̀ржи да се д̀гнем и д̀рж ов̀м, д̀рж он̀м и не м̀гу А, и ја п̀стим нѐга и отиднем и тако слава̀рска свѐћа, гл̀дам је, а ја ўзела јѐдну ма̀лу богојав̀енску и дон̀си и спу̀сти тако у чешљ̀ру С, к̀кај ја, ѝлачи, ј̀о м̀ја к̀ћо Мх, и ја уѝћо у ̀кно, к̀йи, к̀йи, нап̀нишмо ца̀к С, сад л̀зи, л̀зи, л̀зи, бол̀ ногу, бол̀ р̀ке и ма̀лак̀ ми и сна̀га Го, (син јој се повредио) мѐћи ракију, ма̀жи и лу̀ка Ву, а ја ўзем па мѐћи пѐ шѐ стру̀ка он̀г Мх, кад било у шѐсти (разред), троп̀ра па п̀навља, м̀ли ја, м̀ли Гл, а ја н̀си то дѐте тако П, ѝери, ѝери па на шуш̀ари с̀йиши, па ѝлѐйи цѐмбере, па ѝлѐйи чара̀пе па н̀си Др, шта̀ ћу ја са да р̀дим, ја ѝйиши, ѝйиши Мх, а ја ѝрей̀урај, ѝрей̀урај да на̀жем снѐмак Гл, онда ја ка ст̀гнем у лива̀ду та̀мо, узјашим он̀ ко̀билу па ѝерај по лива̀ди, тако док се ја на̀чим Гл, ја ѝрчи та̀монака и на̀жем једну кантѐру и на ђерам и зав̀ћај во̀ду и г̀си и г̀си и уг̀сим Др;

2. л. сг. ж̀еш српов̀ма па п̀се кос̀м па в̀ци ж̀то, па в̀ши код к̀ће, а сад комбај у н̀ви са̀мо донес̀ш ж̀то, ѝреву̀ци сла̀му и гот̀во свѐ МО, па в̀чи, па в̀чи са̀мо да ймаш нѐшто па да ймаш нѐшто Гл, па до̀ђу у авлије, па игра̀у, па д̀ј, д̀ј им ја̀а, сланѝне, бра̀шна, свѐ што ймаш да̀ш МО, сад ако јѐш, д̀вај, д̀вај (болесна од срца) Го, а сад, нѐма, ис к̀ће изѝђи, не осѐаш да л се печѐ лѐбац, нѐма он̀ миру К, до̀је машина вр̀алица ти у авлиу, л̀жи, л̀жи док д̀бије па̀ру Р, а̀ртије на про̀зори, ма̀жи са ја̀е, он̀ беланце да се в̀ди болѐ Ла, свѐ ѐднако ра̀диш, на̀јој п̀ле, на̀јој свѝњу, иди у ба̀шту, а̀д ов̀мо, а̀д он̀мо Ли, сад сѐди, ча̀ми и то ти је Ба, па ка до̀ђеш к̀ћи, окр̀ени лѐџа, скѝни л̀уљку на крѐвет, к̀йи ба̀краче па на во̀ду МО, чѐкаш да зала̀ди, ўјутру те д̀жу, оп̀нци ў руке и ѝерај на̀паци (овце) Гл;

3. л. сг. ̀на в̀чи, ма не м̀ж, дѐ ћеш ти мѐн да в̀чеш Лг, са̀де до̀је сестрица му до л̀уљке сас па̀рче лѐба, а ̀но д̀рж лѐба от сѐстре да ўзне да је Ш, ѝлѐйи ўжа, ѝлѐйи, ѝлѐйи па јѐдна к̀пи и на̀лаже МО, и онај пливо и тѐо да с уда̀ви, овај рѐзиково нѐгов ж̀вот, па ѝливај до нѐга, па ѝливај, он се да̀ви, а он г ува̀ти за ко̀су, па га а̀кне блѝже обали Се, а он кад ўзе један пр̀т па ўдри, па ўдри Вр, он ти на̀по једнога брата, па ујѐдај, па л̀уби Мх;

1. л. пл. т̀ смо поста̀вили за пѐт мину̀та и бѐж у ш̀му Ло, ми допа̀днемо к̀ћи, улѐтимо и ўземо колач и бѐж у Селѐвац Лу, ми прона̀ђемо Живадѝново, ал она у кр̀вљи, ми бр̀иши, бр̀иши ова̀ко С, једна се ђерка ўдала па д̀ј намештај, дру̀га се ўдала па д̀ј намештај, па св̀тови, п̀с ож̀ени сина па ѝрави урѐђај ВД, кад је п̀с премир̀ло се, д̀ј, д̀ј, д̀ј, д̀ј, свѐ да̀досмо Ли, и Дра̀жини смо тако дочекѝвали и н̀ма д̀ј да р̀чаду, д̀ј ракије, па д̀ј вина С, а ми ува̀йи па ѝграј Ла;

3. л. пл. па *бацај*, *бацај* (поњаве) ни ми да топло, ни ми да ладно Го, забога он био на неку сахрану па као неки га урёко и они дај *доведи* бабе, бају наступ, док они то нега тако лечили, пукло слепо црево В, и они дај стручне људе, оне миње поваду, и ајде на онò Ло, они ти повадише вечеру па дај онò вино, па дај ону ракију, а ја од зорта сèо сам овако па сам узо једну кòрицу от погаче и гризём Ло.

3.224. Строжа заповест или наредба изражава се презентом глагола *имати* и конструкцијом *да + ирзени*:

кат су била мòја деца, као дечаћи, ја кажем: *имате да учите*, *да идете* у школу и *да дођете* кући МП, у задругу *имаш да уђеш* и сву имòвину *дунесеи* Лг.

Потенцијал

4.225. Потенцијал II није жива граматичка категорија, а у јединој форми могућег начина помоћни глагол је сведен на партикулу *би*, што је карактеристика и многих других штокавских говора (Ивић ... 1997:189, нап. 559). Следе примери:

1. л. сг. да виш штà *би* ја нему *рекла* А, сà то не *би* знала А, а да сам здрава, *ишла* *би* Бд, па не знам сàд ја кòју *би* ви жèну *рекла* да има што су бил и(з) сèла одатле Бд, ја не *и* сàд *смела* Бд, ја не *би* мòго да испричам Би, кàко *би* *казò* Би, ја да сам тèла у задругу, ја *би* се *удала* ди има пуно браћа В, мòја мајка да је платила и ја *би* *умела* да говорим као ти В, кад *би* *видла* да ће г *убие*, ја *би* *чејала* онòга за очи В, не знам штà *би* више *иребало* да вам причам ВД, *волела* *би*, мисим, да живим ВД, сàд штà *би* знаò Вн, да је не *би* *наљуиши*, ја кажем ВО, ја *би* *узо* њу ВО, ја *би* *зидò* штàлу Вр, а би *ишла* да и тужим Вр, а сàд *би* ја то *радила*, *волела* *би* да мèsим Ву, да ме ниси ишибала онò вèче, сигурно да не *би* *завршиò* Гл, онò што ме боли то *би* *иричала* Гл, кад би мòгла, ја *би* *прва* и *заменила* Гл, сàмо чèкам, једва *би* *чèкала* д идём да с одмòрим (да умре) Гл, ја *би* *желела* да читам Го, ја *би* мòго да ти кажем Гр, не знам штà *би* мòго свè да причам ДД, да сам знала да отвòрим врата свà, не *би* ми *фалиò* ништа Др, ја *би* ве *молио* да пуштите К, ја *би* *доиò* Кр, ја *би* такè свè *скуиши* па *би* *оиò* тè на робију, ја *би* такè *вèши* Кр, *знаò* *би* ја штà *би* им ја *радио* Ку, кад *би* ти ја *иднела* мòје слике да видиш кàка сам ја била Ла, да ми је син ко снаја, блага *би* мени било, ја *би* срећан чòвек био, ја *би* данас био газда-Јова Ла, кад *би* правили, ја *би* свàки дан *донесивала* рúчак, *би*, бòгами Ла, ја те не *и* *погледала*, ја не *би* *ишла* ни нòгу д обрншем о тèб онда Лг, кад *би* *живела* јòш неку гòдину Ли, ја *би* прè мòјега оца био кући Ло, штà *би* мòго јòш да кажем Ло, значи, да сам ја отишаò и ја *би* *завршиò* Лу, сàмо да су ми сàд шèсет и пèт гòдина, ја *би* *њег* *узо*, ја *би* *њèга* *ишкòлово*, ја *би* *њèга* *извèò* на пут Лу, ја кад *би* *окусиò* маљ, пòсле *би* *ишо* млòго М, ја сам *ишла* да *би* *направила* кућу ту МК, ја *б* *њèга* *увèла* у чаршòв МО, ја не *би* то мòје *одрекла* Мх, ја, каже, не *би* *дала* кад би ми тражили Р, па не *би* знала Рд, ја не *би* на њèгову свàдбу *оишишла*, па да свира банда С, *имала* *би* ја сина за пример Се, ал ја сам *увек* врдала да *се* не *би* *срела* са њим Ск, сàд не *би* *умела* да јём тај лèба Су, ја *би* *ишо*, реко, и *желèò* *би* да видимо Т, бар да *имам*, ја *би* ти *изнела* да видиш Ш;

2. л. сг. сѣт кад *би вѣдо* код нѣс кѣке су капије А, кѣко *би* га тѣ нѣзво Би, имѣо сам вѣна које сѣд *нѣ би мѣго* да нѣђеш ВО, тѣ *би бѣо* за пѣпа ВО, бѣко, штѣ мѣсиш да си *ујку* сарѣнила ѓвде кад *би тѣ изѣшла* на грѣбље Ко, кад *би ѣрѣшо* тѣмо тѣм крајом да вѣдиш одѣкле сам ис кѣке кѣђе Кр, тѣб да нѣје тѣга нѣса, тѣ *би тѣву ѣд-со* Лу;

3. л. сг. а вѣше за живѣта *нѣ би се јавио* А, Дрѣгицу *нѣ би* ни родѣла него кѣзѣли да бѣде мѣшко мѣ(м) мѣтери и затѣ Дрѣгицу родѣла Вр, да *би* ми Бѣг *ѣйро-сѣйю* МО, ако *би* нѣка дрѣга лисица *дѣшила* у ѣвлију, ѣн је јѣрио и уѣпште нѣје фѣлило да *нѣ би се уѣѣшила*, јел се тѣ окотила А, да *би ѣушѣло* по мѣло зѣна А, а ѣни га лагѣли, лагѣли да га запѣслу да *би ѣн дѣо* тѣ имање В, тѣ *нѣ би* ти пѣп *венчѣо* (кад је пост) В, и кад *би ѣогвѣрнѣо* ѣма знѣчке да тѣ офицѣри седѣ Вн, тѣј управник што ми бѣо, ѣн *би ѣѣшѣсѣ* ВО, па да не подѣгне рѣлицу, *исѣко би* ме с рѣлицом Вр, Мѣмо, сврѣти кад бѣде, реко, време за шкѣлу да *би Дѣбрица ѣшо* с тѣбом Гл, е тѣ *би бѣло* дѣбро Гр, да сте га чѣвали, ѣн *нѣ би* ни *ѣѣшѣо* ДД, кад би свѣ помѣгли, нѣша *би дрѣжава ѣскѣчѣла* дѣста Др, а да је бѣо нѣз брдо, ѣн *би наѣрѣвио* чѣдо, *изѣно би* нѣрод и ѣн *би ѣогѣно* Ко, ѣѣј да нѣје дѣбро *нѣ би ѣѣла* Лг, мѣ врѣна кѣс тѣ *нѣ би дѣнела* Лу, ѣн *би је убиѣо*, бѣо *би* и на робѣју М, пѣстиш да се тѣшти да *би се исѣѣкло* МК, ѣде да прѣвимо вѣђе (снопове) да *би мѣње се везѣвало* МП, *ѣрѣчѣла би* ѣна, жѣна, али не чѣје, јѣдна Мх, ѣна *би* те бѣла П, *угѣшио би* кукуруз, *ѣройѣ би*, мѣтла *нѣ би* (угушила), ал ѣн бѣ (угушио) Р, јѣ ѣженим тѣга мѣг сѣна да *би се скрѣсѣо* С;

1. л. пл. нѣђивамо *у ѣиви* да *би ѣдрѣнили* Бд, па јѣдва чѣкамо да *би дѣшли* до тѣга Би, тѣ нѣки пѣт изнѣсемо шпѣрет да *нѣ би* га у сѣбу *међѣли* В, мѣ *нѣ би имѣли* ВД, а *нѣ би смѣли* ни да бѣцимо ВО, идѣмо на капију да *би дѣли* тѣ одѣло К, мѣ *би сѣровѣли* јѣднѣ чѣсму Ла, и сѣ мѣ да *би чѣли* од ѣѣга нѣшто, ѣтѣшли смѣ Ли, да се *нѣ би* и мѣ *ѣобѣнили* Ло, на ѣним ѣрању данѣс мѣ *нѣ би имѣли* нѣшта Лу, сѣд *би мѣ ѣшли* да рѣтуемо П, мѣ *би ѣѣли* Се, па да *би јѣле* нѣс дѣвѣ Ск, и дѣбили смѣ вѣду да *би ѣѣли* стѣку Су, тѣ такѣ се полѣчка мѣђе да свѣгли да *би ми ѣрѣли* Т;

2. л. пл. ел *би ѣѣли* да ме зѣвѣте кад бѣде весѣље бѣло С;

3. л. пл. да *би носѣле* вѣше јѣјѣ А, и пѣпењу се на дрѣво да *би чѣли* мѣмци из дрѣгог сѣла да дѣђу Бд, да *би се извѣкли* партизѣни и(з) сѣла В, у Нѣшу су дѣли ѣтпор да *би се извѣкли* ВО, помѣжем им да *би мѣгли* да постѣгну Ву, штѣ ѣе да прѣдѣм да *би* га *ѣушѣтили* и зѣтвѣра К, да *би равнѣје сѣјѣли* чѣнци и таѣѣри Кр, дѣј нѣшто да дѣ да *нѣ би* нѣма стѣку *ѣзели* Лг, па ѣврѣро рѣне на нѣге да *би* га *ѣѣшили* да се жѣни с мѣне Т.

ОСТАЛИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

Инфинитив

4.226. На нашем терену срећу се и дужи и краћи облици инфинитива. Грађа забележена у спонтаним разговорима показује благу превласт првих форми, што је сагласно стању у већини других Ш-В, С-В и периферијских К-Р говора (Реметић 1985:300, нап. 855):

а) па жито не мож боље *биџи* Би, нe мож боље *биџи* К, по један остао, мож *биџи*, кући Вн, неко ће мож *биџи* и да дочека Ву, мож *биџи* Др У, то је мож *биџи* био Ку, само тешко је *биџи* добар човек ВО, ја им кажем јел ће *биџи* најбољи јел ће да биде најгори Лу, а стра ме и *вадиџи* (зуб) Кр, али то ћу *поводиџи* Кр, боље нешто *вєроваџи* него ништа не *вєроваџи* Рд, то је била једна лепота да се (имало шта) *гледаџи* Бд, ја то *дочекаџи* нећу Ву, хоће *држџи* радњу (утицај књ.јез.) ВО, ништа не *жџалиџи* (кад се кува) МП, данас је много лакше *жџивџи* Вн, лепо је *жџивџи* П, ја ћу *исџиџи* Кр, па ћу те онда *џиџи* кака ће веза да буде Ск, неможте зло *радиџи* Бд, не мог се *сеџиџи* Ос, а ти ћеш *скинуџи* Бд, еј, мори, каже, неће *смеџи* нико више ни да дође за ту вашу ћерку В, да л ћеш *се сџиџи* Ку, *убџи* човека па се после покае, е, ћавола, јесте Кр;

б) мож *биџи* једна камара да увати по педесет, по сто ти трећак Би, с пролећи истера мож *биџи* четири пет прута ДД, шта није било што неће *биџи* Кр, неће то *биџи* рад ко што је био раније Лу, мож *биџи* ниси Лу, раоник мора *биџи* гвоздџен Кр, код њи је лако *биџи* богомољац Мх, па ћеш *видџи* Вл, милина ј *гледаџи* Мх, па ваљда ће *доћ* сад у недељу С, ја да л ћу *жџивџи* пола године јели две године то је мало теже *казаџи* Лу, како је то било Бог ће *знаџи* МО, неће ти се *знаџи* ни кућа ни кућиште С, код њи је лако *иџи* у цркву Мх, не ваља много ни *клаџи* Ра, (Шта је комишање) то је кукүруз *крүниџи* Су, тешко *научџи* Гл, доће време, каже, кад неће *осџиџи* камен на камену С, техника ће, каже, *пословџи* Лу, код њи је лако *посџиџи* Мх, лако се *пире* *чешиџи* Мх, то је мало и непријатно *пирџи* Ск, лакше им *радиџи* СМ.

Глаголски придев трпни

4.227. Овај глаголски облик у наставцима има форманте *-и* и *-џи*, при чему је први знатно чешћи.

Наставак *-ен* јавља се:

1. Код глагола прве врсте:

а) ту ти стоју виле *забодџене* А, *пободџени* С, није *пирободџен* кад умро Ш, и она је *доведџена* из Брестовика Се, ак си *завџедџен* там (уписан) С, *извучџени* извлакачи Ло, *обучџен* К, *обучџен* Ку, да ли сам гладна, да ли сам *обучџена* Гл, ја сам увек била *оче* *шљана*, *обучџена* МО, све то *обучџено* и деца *обучџена* Су, што то дете није *обучџено* Др, *обучџени* Лг, *оврџишено* А, *печџен* Вн, није баш *печџена* Ку, данас овца *печџена* Р, от *печџена* циглџе А, гмиљав, жив, *нейџечен* леба Ос, то је дебео ко рука, *илеџиџено* А, кошџић имао *илеџиџени* от прүђе Ку, *илеџиџене* корпе А, то је *илеџиџено* А, *илеџиџене* чарапе Ск, *исилеџиџено* А, *уилеџиџено* прүђима А, кад им је *уирџедџена* жица В, његова прџесуда *изрџечџена* ВО, *исџечен* Т, *оисџечено* Са, *осџечено* МК, а они су имали *сџиџечено* С.

б) Захваљујући истом облику императива (*вези* : *џази*), развиле су се и исте форме трпног придева код глагола прве и седме врсте (*вежџен* : *џажџен*). Аналошки се обично јотују сугласници *з* и *с*, али и *д*:

вежџен прслук Т, *вежџена* грана Се, са њивовима била *вежџена* кеџџља Кр, *вежџена* киџџља Се, *вежџена* кошүља Се, на смоту *вежџена* Ск, *вежџену* киџџљу Се,

кицељу *вѣжѣну* Т, донела сам *вѣжѣну* сукњу Ба, што сáмо о́коло ња *вѣжѣно* тó се зову *вѣжѣне* сукње Гл, ђвó је *вѣжѣно* МО, *вѣжѣни* јастуци У, *вѣжѣни* опанци Вн Лг, *вѣжѣни* рукави, *вѣжѣно* и тунá Р, кецеље тѣ *вѣжѣне* МО П, *вѣжѣне* кицеље Вн Ли Рд Су Ш, *вѣжѣне* кицеље Ос, *вѣжѣне* сукње Гл, вунѣне сукње *вѣжѣне*, свѣ *вѣжѣно* на нáс Су, *вѣжѣне* чарапе Бд, чарапе *вѣжѣне* В, *вѣжѣне* чарапе С Су, *извѣжѣн* МК, ђвце су *мужѣне* у ведрицу Ос, кра́ве су *јомужѣне* Ра;

армунѣка уочи Мáле Гóспође *донешѣна* С, у стáра дóба *донешѣно* А, *донешѣно* Ли, *донешѣно* Ра, *донешѣни* ДД, *донешѣне* В, и кад мѣ смо изишли, оно *однешѣно* јáгње Са, тó нѣје ни *изнѣшено* Ку;

ојѣђѣна шáша У, па *крађѣно* је Са.

Аналошки је замењено и с у следећем примеру: тó е *донешѣвано* Ли.

Забележена су само два примера са старијим облицима трпног придева: а ња и *вѣзено* овáко *вѣзено* крпче Се, и ју рúка такó *однѣсѣна* Ш.

Ове алтернације сугласника познате су многим штокавским говорима (ареал в. код Слободана Реметића 1985:329–330). Овоме списку можемо додати Ш-В говоре Баната (Ивић ... 1997:206–7), Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:187) и др. Овако је и у Батовцу: *донѣшен*, *исѣрѣшѣна*, *измужѣна* (мој мате-ријал).

2. Код глагола четврте врсте срећу се облици с *ј* и *в* испред *-ен*:

а) и тѣ *бијѣни* свѣ́ они пóмрли ДД, који гóд су *бијѣни* ДД, *бијѣни* лјуди нѣје сáмо *бијѣни*, него и пребѣвани лјуди ДД, лјуди су *бијѣни* млòго Лу, свѣ́ тó *јобијѣно*, пòслуга *јобијѣна* Ло, дá ли òни *јобијѣни* нѣ знам Лг, нóга *јребѣјѣна* Ло, Алек-сандри је бѣла *јребѣјѣна* једнá нóга Ло, кантѣна свá *разбијѣна* К, дѣ је *разбијѣно* и јá нѣ знам С, нѣје *убијѣн* Ли, ња да бóде *убијѣн* Ло, нѣј ми *убијѣно* нѣшта Др, врáта су затвóрена жѣцом *завијѣна* Ло, бѣо *ојѣјѣн* (за операцију) ДД;

б) нѣко нѣје бѣо *бивѣн* В, тѣ матóра мóра да бóдеш *бивѣна* Ла, *набивѣно* Се, сýдови су *обивѣни* В, *јобивѣно* ВО, штá је *јобивѣно* Ку, òни су *јобивѣни* П, *јребѣјѣвен* Др, нѣма нѣшта, свѣ́ тó *разбивѣно* Ку, па *убивѣн* свѣ́ П, ѣду (у цркву) кад је Ёсус Хрѣстос *убивѣн* Ли, и òн је *убивѣн* Р, *убивѣнога* Бд, бѣће *убивѣне* Ку, стојѣ такó *заливѣно* МО, *надѣвен* бубрег К, свѣ́ му рúка бѣла *надѣвена* Су, нòге *надувѣне* кад вршѣ Вн, јѣна нóга му бóса, јѣдна *обувѣна* Ло, а *обувѣне* смо Ск, сáм дивѣзија (зграда дивизије) *јокривѣна* са црѣп Кр, па озгóр *јокривѣно* са ћерамѣдом А, *јокривѣне* са ћерамѣдом П, *јокривѣно* С, опанци *јокривѣни* Су, тó је бѣло *сакривѣно* тáм Ло, òн је бѣо *чувѣн* играч Ос, òне да бóде *чувѣн* Р, тó је бѣо *чувѣн* Пѣтар Кóстић Су, *чувѣни* Кóстићи бѣли у околѣну Су, тó је *чувѣно* бѣло Рд, ел *шивѣна* или ткáна С, па тó *сашивѣно* Ос, па кúпио одѣло (платно) нóво *несашивѣно* Др.

в) Облици с *-вен* забележени су и код неких глагола осталих врста:

жњѣвѣно А, *жњѣвѣно* А, нѣје бѣло као сáд *засѣрѣвѣно* ВД; *одевѣни* Лг; нѣсам ни јá бѣо *јчеван* ДД, нѣсу тó бѣли *јчевни* лјуди ДД, нѣсмо мѣ такó ни *јчевни* лјуди ДД.

3. Код глагола шесте врсте забележен је само један пример и то од глагола *дајѣи*: такó ми тó *дáдено* Гр.

4. Код глагола седме врсте долази до јотовања коренског сугласника:

а) то је једна виђена млада Бд, кад грађена кућа М, чаир је био заграђен Бд, заграђено М, само није била доређена ВД, ово је с муком зарађено Др, ицеђена вода Ли, чим сам ослободђен К, ја сам био осуђен Ли, ту је био кош угђен А; заражена њива А; сад је већ баитаљено Рд, о(д) далёко смо ми досељени Ш, син зайошљен Бд, син зайдошљен МК, син је зайдошљен Се У, он је у Београд зайдошљен Ос, није нигде ни зайдошљен Ву, нисам била зайдошљена Ву Кр Ло МО Ос, деца су зайдошљена МО, она је зайдошљена Су, зайдошљене МК, зайдошљени су Ву К, ка сам заробљен К Лу С, кућа зашићљена Мх, сад је она је калёмљена Ос, калёмљене руже Ба Вн МК, имали смо лонац куйљен В, кад је она најраљена не знам Ос, са браћом био сам посе оделљен Вр, наша је фамилија тамо осељена С, сви официри су йокуйљени ВО, свуд йојаљена светла ВД, то је так йресјаљено У, на среди ужсебљен А, ужсебљено Вн МК, копе су већ укобљене Рд, ет није ни уйаљен Бд; јеси жсењен ти Ло, имала сина ожсењенога Са, ал било је страшно забрањено К, то је земљиште йоклоњено Т, није погину него рањен Ву, ту је био сарањен ВО; и ми смо врањени Лу; ту је бачено Ку; ондак је замешено тесто Др, зайрђшена је Ли.

б) Углавном у неким селима на североистоку наше територије, у којима се чувају трагови шопско-торлачке и вардарско-моравске миграционе струје, не долази до јотовања у трпном придеву, будући да се на основу садашњег времена додаје наставак *-ен* по угледу на *даден, врзен, донесен* (Белић 1999:144):

ја сам заробен Ку, заробљеници што били заробени Ш, заробени тамо Ш, ништа није изломана Ш, све исийнено Ш, држава оголеља исирљена Су, руже калёмене Р, калёмену лдозу МК, ди је дете ндсено ко доктора Вн, не знам кад е ойраено Ш, ондак је било већ офдрмено Гр, ди год йравена свадба, он био акчија Вн; уп. и уобичајене облике: он није зайдслен Ву, тад сам ја и зайдслен ДД, и он зайдслен Ск, зайдслени ВО.

в) Јотовање изостаје и код неких именица: *зайалёње* Ву, *оделёње* Вн Р Су, са два *оделёња* Вр, *пег оделёња* П, у сва *оделёња* Су, *оделёњу* Вн, два *оделёнца* Ву, на *љубёње* руже Р, али *зайошёње* Лу.

г) Код глагола седме врсте са сугласничком групом *сш* у корену чешће се среће подновљено јотовање, што је пре свега карактеристично за К-Р говоре (ареал в. код Реметића 1985:330):

замашљено, мој син, није ни он кршићен П, ово дете што ми умрло оно кршићено па ёто П, кршићено Ли, кољко йма нису кршићени П, да не умре некршићено Вр, йрекршићено овако Вн, па с оно йрекршићено Ш, знаш ди би ти био намешћен Лг, та соба је намешћена Вн Лг, тишљераји намешћени Ло, мој брат ту смешћен Ло, а ја сам овлашћен Т, ољушћене Т, йочийшћен је обор Вн, и йочийшћена метлом Др, није йочийшћено Ск, *најушћен* С, *најушћена* М, *оийушћен* МО, они *оийушћени* нигде немау посо Ву, да л је йушћен Ли М, завесе йушћене У, сад је мало то йушћено Ли, дванјас остали, а шесет смо йушћени Лг, лети носи тако йушћене Ос, *сийушћена* цев Р; уп. и *намешћај* Р.

д) Срећу се и примери са старим јотовањем:

кр̑иш̑иен В, свѣ то *кр̑иш̑иено* А, *кр̑иш̑иено* њме Кр, није тѣла *некр̑иш̑иено* да га закопа Ла, који су *кр̑иш̑иени* Ск, *укр̑иш̑иене* Гл, па *намѣш̑иено* М, *ољуш̑иена* Се, да л је *иуш̑иен* В, ја сам *иуш̑иена* Гр, било то *зайуш̑иено* Кр; уп. и *криш̑иѣње* Ли, *на-меш̑ијај* М.

4.228. Наставак -ан јавља се код глагола с инфинитивном основом на -а:

1. у другој врсти: нека *зв̑ана* Ал̑ија С, *седѣљка зв̑ана* Су, *зв̑ано* Језеро Гр, Милош Пѣрин, Ламба *зв̑ани* Лг, *обрана* ша́ша Ло, још нису *обрани* Бд, *обријан* Вн Ск, да си *д̑ирана* У, и она заглѣда како је *д̑ирано* Ск, *подр̑ејано* У, ко да је то *ид̑орано* А, то је свѣ жито *зас̑ејано* В, посе ра́га *с̑ејана* ре́па, *с̑ејана* је со́ја, *с̑ејан* сунцо-крет Ли, *с̑ејано* ВО, *касно с̑ејано* Ко, како *иос̑еано*, тако *никло* ВД, *иос̑ејано* У, *у́срано* Р;

2. у четвртој врсти на -ова: кад је било јутру, *бомбардован* је Београд Вн, кошуље *даване*, *давано* којешта друго Бд, свѣ *з̑иш̑овано* П, и унутра свѣ *ис̑ире-грађивана* А, *ис̑иреграђивано* Гл, опанци *к̑овани* С, тако *зак̑ована* даска Су, па од-озг̑ор *зак̑овано* А, *зак̑оване* даске А, по три чет̑ири мотке *зак̑оване* Ли, *л̑иковани* к̑аиши Ли, има кола и краве *насликоване* ДД, он је там *негован* Кр, *ид̑ковани* У, *иоудаване* А;

3. у петој врсти: ст̑иже и мој свѣкар *вѣзан* В, *вѣзан* ВО, кра́ва ни била *вѣзана* П, била сам *вѣзана* за ку́ћу С, *завѣзано* А, *вѣзане* за грѣде А, *иовѣзана* сам била У, но́га *увѣзана* Су, *глађансани* лонци Бд, ту́ је највише *кл̑ано* В, *излаган* наро́д Ли, нисам био *моби́љсан* ДД, а четв́рта ју година како је *омал̑иер̑исана* Ос, мој свѣкар је био *зай̑исан* у црну књ̑игу В, има *зай̑исано* МК, и на бандѣри овде *най̑исано* В, ту́ је *най̑исано* Ку, колико ти ј *най̑исано* М, имао *най̑исано* М, *ајѣрисан* К, то ми та но́га *ојѣрисана* Ли, то је *иай̑исано* А, сук̑њу па *разр̑езану* до дупета Вр, па то је свѣ *ур̑езано* унутра нека сл̑ова и к̑рс А, имало *ур̑езано* њме А, то је тако било *ур̑езано* у м̑зак В, пру́жом *уйлећане* Бд;

4. у шестој врсти: п̑утеви су *асфал̑ијирани* Кр, ко да није *баи̑аљивано* Ба, није *в̑аи̑ана* Ш, није *вос̑иј̑иан* Ла, а сѣме није *д̑об̑ивано* Бд, ту́ је мој отац *дош̑е-ран* Ло, није то *зак̑ивано* ВД, *зак̑уцано* било Кр, ко́рен је *з̑амош̑ан* Т, он је био два-п̑ут *зай̑в̑аран* С, а то је *заш̑иш̑ићивано* некад Би, него тако ку́ћа *зидана* Гр, *озидани* шпорѣти Бд, са́мо *иозидана* са ци́глом В, *сазидана* Ос Су Т, *иојѣглан* био Ла, до́ђе *иц̑ѣйан* Т, *иц̑ѣйано* М Ос Р У, то е *кл̑ѣчано* ВД Гл Кр Р, *ћилими* су били *кл̑ѣчани* Др, ту́ је *ко̑иан* те́мељ Ку, *ку́вана* раки́ја С, ма био је ч̑овек шк̑олован, *начиш̑ан* С, то се к̑упи но́во с̑ито *неуи̑ојребљ̑ивано* А, кат су *ош̑ѣрани* Гр Лу П, ја сам увек била *д̑чеш̑љана* МО, *д̑чеш̑љане* смо Ли Су, ово је с̑ат *иѣреш̑ерано* ДД, *и̑рскано* свѣ Ву, мо́ја ба́ба што је *сли̑кана* Кр, ко́ј зна́ кад је *сли̑кано* Кр, та́да су *с̑ир̑ѣљани* Ба В Ли С, мој свѣкар је *и̑ѣран* Ос, *и̑к̑ану* кице́љу Ос, сук̑њу *и̑к̑ану* Ву, *и̑к̑ано* Др Ос У Ш, *и̑к̑ани* јасту́ци Кр, *и̑к̑ани* опанци П, *и̑зай̑кани* Рд.

4.229. Формант -и̑и присутан је у мањем броју глагола I–IV и VI врсте:

1. у првој врсти: а није ниједан *д̑неи̑* МО, била му гла́ва *раз̑неи̑а* В, како је *раз̑аи̑еи̑* А, ди́ си ти̑ ви́до код нас Исуса Христа *раз̑аи̑еи̑* Ку, ко́ме је *д̑дузеи̑а* ру́ка,

нога МО, мѝа зѝмља *узеиѝа* Бд, мѝн је *узеиѝо* пѝт ѝктара К, *иѝдрѝи* Бд, перѝнац *иѝсуѝи* Р;

2. у другој врсти: а *звѝиѝ* је мѝј тѝс Лу, и *звѝиѝ* је тѝј зѝт Лу, кѝји су *звѝиѝи* Др, онѝ што су *звѝиѝи* Ли, *иѝрѝиѝо* Ск;

3. у трећој врсти: виѝдим да је ѝн *забрѝнуѝи* јѝко С, *загрѝнуѝи* бѝо бурѝмак Су, па трѝе *задѝнуѝе* Ли, није ни *мѝиѝуѝи* Бд, па *мѝиѝуѝиѝа* полѝга Су, *мѝиѝуѝиѝо* дрѝво Су, тѝ су мотори *мѝиѝуѝиѝи* Би, *мѝиѝуѝиѝе* прѝѝе Др, и мѝене се чинѝ да јѝ нѝ идем тѝмо, него да сам *ѝбрѝнуѝиѝа* за овѝм В, овѝко мѝал *одмѝиѝнуѝи* зѝд А, *оѝкрѝнуѝи* (отшкринут) Др, сѝд је *скрѝнуѝиѝа* за навек Рд, тѝ си готѝв, *слѝкнуѝи* Ос, чим тѝ скинем, нѝмам *сиѝегнуѝиѝо*, ѝма ме боли Ш, лѝп је, али сѝмо *чѝкнуѝи* С, да бидем и *чѝкнуѝиѝа* баба ВД;

4. у четвртој врсти: ѝуди кат су сѝти и *наѝиѝиѝи*, ѝни никога не признају ДД, што је *убѝиѝи* ѝндак Ш, сиротѝња *убѝиѝа* Т;

5. у шестој врсти: овѝ ми *дѝиѝо* од срѝца, овѝ ми *дѝиѝо* за желѝдац Ли, није ти *дѝиѝо* Лу, што гѝт му је *дѝиѝо* Ш, нѝки су знаѝи да је тѝ *иѝрдѝаѝиѝа* зѝмња В, Кѝсово је *иѝрдѝаѝиѝо* Ла, сѝ тѝ *иѝрдѝаѝиѝо* М, тѝ је било *иѝрдѝаѝиѝо* Т, браѝно, ми смо *иѝрдѝаѝиѝи* В, *ѝдаѝиѝа* ВО, једнѝ је *ѝдаѝиѝа* Вр, ћерка ми *ѝдаѝиѝа* Вр, тѝ рѝђена, тѝ *ѝдаѝиѝа* Ву, ѝна је *ѝдаѝиѝа* Кр, тѝ му је бѝла сѝстра *ѝдаѝиѝа* Лу, а *ѝдаѝиѝа* сам М, једнѝ *ѝдаѝиѝа* тѝ у Сарабрѝце Са, тѝ у Лозовѝку ѝна *ѝдаѝиѝа* Са, тѝ ми унѝка није *ѝдаѝиѝа* Ск, једнѝ ми је *ѝдаѝиѝа* Ск, *ѝдаѝиѝа* У, Дѝна бѝла *ѝдаѝиѝа* Ш, ми смо нѝс трѝ сѝстре у Вѝдњу *ѝдаѝиѝе* В, *ѝдаѝиѝе* Ву Са Су, и *рѝчунаѝи* сам јѝ за ѝдличног ѝченика ДД.

4.230. У нашој грађи нашли су се и трпни придеви изведени од непрелазних глагола: виѝди кѝка си свѝ *иѝоѝлакѝана* Ла; нису *зѝрђѝане* (маказице) Кр; јѝ сам бѝла *иѝрѝвѝднѝа* (волела да игра у колу) С; кад је било *бѝгѝано* о Тѝрака Бд.

Глаголски прилог садашњи

4.231. Овај глаголски облик чешће се среће у функцији предлога и придева, а ређе у његовом основном значењу:

а) иѝма ѝйве *идѝѝи* Бѝнѝвцу Су, *идѝѝи* Врбѝвцу Би, и пѝс ѝвамо долѝзи Бѝра *идѝѝи* Мѝлошевцу Кр, тѝмо међу Љѝга и Белѝновице *идѝѝи* Чѝчку Р;

б) до *идѝѝег* прѝвог ВД, овѝ гѝдина и јѝш *идѝѝа* Лу, *идѝѝе* гѝдине Вр Мх, до *идѝѝе* гѝдине А К Ла, за *идѝѝу* гѝдину Вр Ла Ли Т, у *висѝѝем* је пѝложају Ли, двѝ *лѝѝѝе* батѝрије пѝљске Ло, знаѝш кѝко је: до двѝѝс гѝдина, *лѝѝѝе* гѝдине Мх, овѝ иѝзвори *ѝѝѝуѝи* Би, тѝ је *ѝѝѝуѝи* пѝток Лу, *ѝѝѝуѝа* вѝда Би;

в) *глѝдаѝуѝи* гѝр према Палѝнки Ли, ѝпште овѝ сѝла морѝвска *глѝдаѝуѝи* Вѝлика Плѝна, Смѝдерево па лѝва стрѝна ка Морѝви тѝ није мѝгло (да се ушоре улице) Ли. Ова два примера семантички су блиска онима под а.

У следећим примерима имамо симултаност радњи: остѝо *глѝдаѝуѝи* Гр, јѝ пиѝшем, пиѝшем, ал кат се сѝтим јѝ за мѝчку, и за кѝчку и за кѝћу, ма јѝ црќнем кѝка-*уѝи*, не мѝш да ме утиѝѝдѝу у вѝз Мх, мѝтеш дѝте да црќне *кѝкуѝи* МО, ицѝпѝше се звѝна *лѝѝѝуѝи* М;

иѝде *јѝшѝѝи* В, мѝј ѝтац иѝшо *јѝшѝѝи* на Дѝнав за вѝду Ш.

Сви примери се творе од 3. л. пл. презента и наставка *-ћи*. Уочавамо да се код глагола шесте врсте јављају сва три типа наставака *-ају*, *-ау*, *-у*, (*гледајући*; *гледаући*, *кукајући*, *лујаући*; *кукући*) а у седмој само *-е* (*висећем*, *леићеће*, *јашећи*).

Усамљени су примери *уби се радџоћу/радџаући* забележени у Су. Сличан облик од истог глагола бележимо и у Батовцу (мој материјал): не мoже никако, па с *уби радџеући*, не мoже. У Качеру (Д. Петровић 1999:393) овај глаголски облик има стандардни лик: и слoми се радџи — и ништа. Иначе, у овом говору глаголски прилог садашњи „среће се тек са покојом потврдом“.

Глаголски прилог прошли

4.232. Глаголски прилог прошли сачуван је једино од глагола *бићи*, и то само у функцији придева: *бiвша* Југослaвија Др, за време *бiвше* Југослaвије Ос, из *бiвше* Југослaвије С, у *бiвшом* Југослaвији ДД Др.

ПРЕГЛЕД ПОЈЕДИНИХ ГЛАГОЛА И ГРУПА ГЛАГОЛА

Глаголи прве врсте

Однос према осталим врстама

4.233. Прва врста представља реликтни скуп разнородних глагола без карактеристичне вокалске основе у инфинитиву. Због алтернација у основи, многи од ових глагола су неправилни. Све ово утицало је на то да су поједини глаголи пришли другим врстама, а она се сама није обнављала. Виталност прве врсте сачувана је захваљујући честој употреби већине ових глагола (Ивић... 1997:196).

Однос према другој врсти

4.234. Старословенски глагол *рети* — *иети*, који се углавном среће с префиксима *из-*, *ио-* и *уз-*, у презенту има облике по првој и чешће по другој врсти:

а) ако неки се не *исје* А, пeће се па с *исје* Бд;

б) *иојeње* се В, на таван да се *иојeње* П, *иoјeњу* се Бд, мi ћемо да с *исјење*мо Бд, не мoг да с *усјењем* Вн.

У радном гл. придеву основа је инфинитивна: море, *иeљи* се на мeсeц ДД, а *ја* таман се *иoјeла* В, а он се *исјо* на неки дyт С.

Облике с кореном *иeњ-* познају говори Галипољаца (Ивић 1994:273), Госпођинаца (Поповић 1968:198), Левча (Р. Симић 1972:406), централне Шумадије (Реметић 1985:348–349), Драгачева (Ђукановић 1995:157).

Однос према трећој врсти

4.235. Слободан Реметић (1985:345), позивајући се и на остале ауторе (в. нап. 1013), констатује да су семантички и морфолошки моменти били пресудни за овај трансфер. Употребом форманта *-не-* постиже се семантичка диференцијација између презента свршеног глагола *дићи* – *дижем* ~ *дигнем* и итеративног *ди-*

зайи – дижем. Перфективност глагола прве и треће врсте био је исто веома битан моменат за прихватање форманта *-не-*.

Ова појава је прилично одмакла у централној Шумадији, али није тако изразита као у неким К-Р говорима (Ремтић 1985:342, в. нап. 1007). У Банату је присутна код многих глагола (Ивић... 1997:197).

Грађа је разврстана првенствено према типовима презентске основе и делимично инфинитивне, будући да на терену, нажалост, нисмо инсистирали на инфинитивним облицима:

дићи/дигнути ~ *дигнем*: *дићнем* (се) Ву К Ла МО Мх Т, *дићнеш* (се) ДД МО Ск, *дићне* (се) Ву Ла МО Мх Ск, *дићнемо* (се) Вн Р Рд, да се *дићну* А, *подићнем* Лг С, *подићнеш* МК, *подићну* Лг, да се *наићегне* (крава од зелене траве) Ос, *зайћегне* ВО МК, *наићегнем* У, *поићегнем* Ло, да се *саћнеш* Бд, *ти саћнеш* главу С, *сићегне* Р Су, *сићегнем* Гл Го ДД Лг Ло МО, *сићегнеш* Би С, *сићегне* В Вн Ву ДД Др Ла Ли Са Т, *сићегну* Го, *посићегну* Ву, *ићегне* П, *он ићегне* Кр, *уићегнеш* А, *уићегне* Вн;

лећи ~ *лежем/легнем*: *лећнем* А Гл Кр Ло МО МП С Се У Ш, *лећнеш* ДД Кр Лг, *леће* Бд В Мх Са Ск Су, *лећнемо* Су, *налећнем* Лг, што *неће* се *кокошке* *налећну* Ла, *кад* *жито* *полеће* А Вд, *са* *ћу* *те* *разлећнем* (да *натера* *квочку* да се *разлежи*) Р, *кат* се *слече* Кр, *избегнемо* Су, *йобегнем* Ву Лг МО Ос С Са, *йобегнеш* Лг, *йобегне* Гл Гр ДД Др Ли, *йобегнемо* МО, *йобегнеице* Лг, *йребегне* Ву, а *ми* се *разбегнемо* Вн, *йомогне* А Вд Др Ла МП П, *йомогнеш* МП Ос, *йомогне* Бд МО, *йомогне* ВО Кр С У Ш, *йомогнемо* Ло;

(-)*шаћи/(-)шакнути* ~ *шакнем*: *доићакне* С, *наићакнем* Ло, и *ту* се *истићакну* А, *замћакнеш* А, *измћакнем* (се) Ло Ск, *измћакне* (се) Ла Ли Ос С, *одмћакнем* (се) Ск, *йомћакнем* (се) Лг, *йромћакнем* (се) А, *размћакнемо* (се) Су, *смћакнем* А МО, *то* се *навићкне* Кр, *нићкне* В Гр Др Ку Ла Ли МК Р Ск, *нићкнеш* Р, *нићкну* Ос, *изнићкне* Гл, *омећкне* Ли, *уићкне* А Го Ку Р Т, *не* *семе* да *омрћкнемо* Р, *смрћкне* се ДД Кр Ли МО С Ш, *црћкнем* Ла Мх У, *црћкнеш* А Ос, *црћкне* А Го Са;

рећи ~ *речем/рекнем*: *овако* да *рече* Го, *шта* *тедо* да *рече* Др, *рече* *ја* за *њу* Су, *он* *ће* да *рече* *мен* А, *како* *чића* *рече* Бд, *некат* се *рече* *нешто* Го К, а *она* *рече* да *оће* Лу, *што* *рече* *то* *мора* да *буде* МО, *кад* *рече* *Бог* Са, *не* *семе* да *му* *одрече* С, *знао* да *йорече* Ли, *ка* се *урече* *дете* Ш, *зайећкнем* Р, *зайећкне* Вр, *уићећкнем* Вн Лг, *уићећкне* У; али и: *ја* *уићећем* МО, *ћао* да *уићеће* Ло, *ми* *немо* *крос* *кнку* и *д* *уићећемо* Ло;

(-)*чећи* ~ (-)*чнем*: *начнемо* Ла, *йочнем* В Ву ДД МП Мх Р Рд, *йочне* Бд В М МК Р Т, *йочну* Вд У, *йочнеду* Др;

(-)*йећи* ~ (-)*йнем*: *зайнемо* Ло, *йрјинеш* (у *ткању*) Кр, *једва* се *йрејнем* на *праг* М, *йрејнемо* Ба; уп. и: *они* не *йреју* на *кола* Ло;

(-)*сијаћи* ~ (-)*сијанем*: *осијанем* Вд Вн, *осијане* Гр МП С Са, *сијанем* Ко МО Ск У, *сијану* МК П, *йрисијанем* Гл, *ја* се *пос* *усијанем* В, *усијанем* Вд Гл С, *усијане* Вн Мх Се, *усијанемо* МО Ш;

йасћи ~ *йаднем*: *йаднем* А Го Гр МП Мх П Р, *йаднеш* Ла, *йадне* Ба ДД Лг Рд Ск У Ш, *йадну* У, *исиднеш* П, *оидне* Мх, *йреидне* *мўка* В, *йреидне* *ми* *мўка* Мх, *йроидне* Ла, *йроиднемо* Ли, *чим* *снег* *сидне* У;

седџи ~ *седем/седнем*: *седнем* ВО Гл Ко Лу М МП Мх Ос С, *седнеш* Вн Мх, *седне* А Ба Бд Вн Ву Го Кр Лг Мх У, *седнемо* А Ба В Вн Ли С Се Су У, *седну* ВД Го Кр Лг П Ск, *седнеду* Лу;

сресџи ~ *срешем/срешнем*: *срешнем* Вн ДД Лг Р У, *срешнеш* Гл МО, *срешне* Ли Ск, *срешну* Т, *пресрешнем* Гл.

Иако није свршен, овде формално спада и глагол *kleṭi* ~ *kleṭo* који у корену има формант *-н-*: *кунѣм* се Бд, *кунѣм* ти се В, да се *кунѣм* Вн, треба ја њу да *кунѣм* ДД, да ме *кунѣ* ДД, *кунѣ*, *кунѣ* Су, *кунѣду* Са; а она се *закунѣ* Ву. У радном гл. придеву јавља се инфинитивна основа: ал сам се *клела* пред Бџгом Вн, тако је *клела*, а њега цео свет *клео* С, њни *суклели* К, Бранка се *заклела* Се, па га *прџклео* неки Т, и *прџкло* је да мџра да слави Вн, ћерку *прџкло* Се.

4.236. У радном глаголском придеву горе наведени глаголи не срећу се с инфикс *-ну-* (*дигнула*, *иргнула* и сл.):

ја сам *избѣго* Лг Су, а неки су *избѣгли* Кр Лг Ос, неки и *иобѣго* ДД, није *иобѣго* Ли Ло, *иобѣгла* ДД, кат су *иобѣгли* Лг МО, њни су *иребѣгли* Ос; ди си *дѣо* гаће Ли, не знам ди сам *дѣла* штџп Го, ди би се *дѣли* Мх, ди су је бџш *дѣли* Рд, тако *задѣли* (име) Го, тако су *надѣли* тџ име Ос, *надѣла* име У; *дѣго* би се Лг, *дѣго* се М Са, *дѣгла* се ДД Ли, ни се *дѣгла* Ло, *иодѣгла* Ко Ш; *зайѣкла* сам Ву; а ја сам *лѣго* на њу Лг Мх, ја *лѣгла* У; *исирѣгли* Вр, *наирѣгла* се (напела се) Ос; мџј син није *навѣко* Гл, нисам *навѣко* П, већ сам *навѣко* С, нисам *навѣкла* на тџ Вр, ја сам тако *навѣкла* Гр, *навѣкла* је П, *навѣкло* МП; *наитѣкла* ДД; *нико* је Ву, *жито нѣкло* В, тако ти *нѣкло* ВД; тад ме *омрѣзо* Вр; кад је *иуко* П, кад је *иукло* В; а ја *рѣко* Ло; и *смркло* се ДД; *сагли* главу В; *смако* ДД; ја сам *ситѣго* Ву ДД Ск, *ситѣгла* Ск, док није *ситѣгло* копѣње Го, тџ не *ситѣгли* Би, а пѣсе сѣнови *ситѣгли* Ву, ка смо *ситѣгли* Ку, тамѣн смо ми *ситѣгли* Мх, *ситѣгли* га П, *ситѣгле* Ш; кад је *иѣгла* вѣда Ла, сѣмо да нисам ја *иѣгла* јѣстук С; она е *уиѣко* Ло, *уиѣкла* У.

4.237. Веома су ретки примери с инфиксом *-ну-* у инфинитивној основи:

што *остѣануло* Лг, *ситѣгнули* су Ос; уп. и *иѣднућу* МО.

4.238. У императиву смо код неких глагола забележили:

а) само облике с формантом *-н-*: *дѣгни* се, сѣне Ш, *дѣгни* се МО, мајко, *иодѣгни* ме маџо Р, *ситѣнише* Ку, *устѣни* С;

б) и облике с формантом *-н-* и без њега: *лѣгни* А Лг Ли С У, *ирилѣгнише* У, Бџже, *иомџгни* Го, Бџже Гџсподе, свѣким *иомџгни* па и мџм дѣци напослѣтку Ла, Бџже, *иомџгни* ми Ла Су, *иомџгни* ми Се, *иомџгнише* ВО, *седни* МП Рд;

ако дѣже да каже *лѣжи* Бд, *лѣжи* дѣле П, *лѣжише* тџ Ба, *лѣзи* Го У, *иомџзи* Бџг, дѣцо Ло, рѣд и *иомџзи* Бџг Лу, *иомџзи* Бџг, гѣсин капетане С, *седни* Ба МО МП, *седни*, ти баба, *седни*, *седни* Го, *седни* тѣна Ко, *седни* дрво на дрво Кр, тџ *седни* Лг Лу, *седни*, пријо, *јѣђи* Ло, *седни* до пријѣ Ск, *ѣде седнише* Ву, *седнише* ДД.

Однос према шестој врсти

4.239. Код глагола *умреџи* у радном глаголском придеву, поред облика по првој врсти, ређе срећемо и оне који иду по шестој или по седмој као *умела* или *волела*:

а) *џмро* Ба Бд В ВД ВО Вр Гл Го Гр Др К Ко Кр Ла Лг Ли Лу М МО МП Мх Ос Рд С Са Ск Су Т У Ш, *џмро* Др, *џмрло* Мх; али: *џмрла* Бд Би В ВО Гл ДД Кр Лг Ли Лу М МК МО МП П Мх Ос Р Рд Са Су У Ш, *џмрло* Гл МК Мх П С Су, *џмрли* ВД Вн Вр, *изџмрло* Ку, *изџмрли* ВО, *идмрла* Др Ла Мх, *идмрло* Го Др Ла МО Се Т, *идмрле* Го Лг, *идмрли* Вн Вр Др М Мх Р Т У Ш;

б) *умрѐо* Вн, *џмрео* МО, *џмрела* В ВД Вн Гл Гр МО Мх Са Су Ш, *џмрело* Гл МО Мх, *џмрели* МО, *идмрела* Мх.

На појаву форманта *-е-* свакако су утицали облици инфинитива и презента *умреџи*, *умрем* (Реметић 1985:346). Ова појава није честа ни у говорима централне Шумадије (н. д.), а позната је и многим другим говорима (н. д. нап. 1015).

Следећа два примера ипак указују да овај глагол иде и у правцу једначења с формама седме врсте *волеџи* – *воли* – *волела* : *умреџи* – *умри* – *умрела*: кат *куџ џмри* У, нека *џмри* Ш.

У аористу нема облика *умре(х)*, *умреде*: штò *ја* не *џмро* да с одмòрим *ја* Гл, реко, *ја џмро*, остàдоше дèца, пропàде кùћа МО.

4.240. И код глагола *џросџрџи* – *џросџрем* бележимо двојство облика у инфинитивној основи:

а) òна *џрòсџрла* В, *џрòсџрла* Ли У, *зàсџрла* Ра У;

б) *џрòсџрела* У, *расџросџрèли* смо Р; свè се *зàџрело* Ла, овò дèте ме *зàџрело* МП.

У презенту је *-е-*: да *џрòсџрем* У, *џрòсџре* В, *џрòсџremo* В, *расџрòсџremo* МП, што се *разàсџре* Др.

У поређењу са стањем у централној Шумадији (Реметић 1985:346–347), у којој је само једном забележен радни глаголски придев с *-е-*, наша грађа показује благу превласт примера с овим формантом. О стању у углавном К-Р (С-В) говорима обавештава нас исти аутор на наведеном месту.

4.241. Глагол *узетџи* у презенту и императиву има три форме (*узнем*, *узнем* и *узем*), од којих је друга у благој превласти, трећа нешто ређа од прве две. Прве две се наслањају на глаголе типа *џочетџи* – *џочнем*, а трећа на *уметџи* – *умем* – *умели* или *метџи(н)уџи* – *метџи(н)ем* – *метџи(н)ули*, при чему се претпостављају одређена фонетска упрошћавања и дисимилације, као нпр. *узнем* > *узем* или *узнем* > *узем*. Међутим, ми бележимо и примере с губљењем првог дентала (д *џнеш* С, да *зàну* Р), што додатно усложњава проблем, те је најбоље прихватити уопштенију констатацију Слободана Реметића (1985:340–1) да је облик *узем* настао напоредним деловањем и узајамним прожимањем аналошких и фонетским процеса.

Најпре ћемо изнети грађу са стандардним облицима, потом с формантом *-н-* и најзад ону без њега:

а) *у̀знем* ВО Го ДД К Лу МК Мх С СК Т У Ш, *у̀змеш* Кр Мх, *у̀зме* А Ко Ло Лу МО Ос П Рд С, *у̀змено* Вн Гл Ла МО Мх С Су Т У, *у̀зму* Бд ДД Лг Ло МО Ос;

у̀зми нешто ДД, *цвѣће у̀зми* Ла, *у̀зми нож* Ло МП, *у̀зми скрѣши* тѣ трње Мх, *йди тѣ* па *у̀зми* П, *у̀зми* МО, *у̀зми* тѣ С Се, *у̀змише* Се, *ви у̀змише* У;

б) *у̀знем* В ВД Вн Ло Лу Р С Се, *у̀знеш* Вн Др К Кр Ло МК Мх С Са Ск Т У, *у̀зне* Вн ВО Вр Гр ДД Др Кр Ли Лу МК Мх Ос П Р Рд С Се Т У Ш, *у̀змено* Ли Мх Р С Се Т, *у̀знейше* Гл, *у̀зну* Вн ВО ДД К МП С Су Т, *у̀знеду* В; *зау̀зне* Ку Р, *зау̀зну* Др, *зау̀ну* Р, да ти *оду̀зне* Р, д *у̀неш* С;

у̀зни ДД Кр Ла Су, *у̀зни* брѣ Са, *у̀зни* књигу МП, *у̀зни* папрѣку Ко, *у̀зни* тѣ дру́гу У, *у̀знийше* тај цѣмпер В, *у̀знийше* МК У, *у̀знийше* кола́чи Др;

в) *у̀зем* Вр П Р С Т У, *у̀зѣм* Го, *у̀зеш* Ву М Ос Р Са У, *у̀зе* Вн МО Са, *у̀земо* Вн Ву Гл Го Са Су, *у̀зу* Бд С У, *у̀зи*, дѣко (праунука каже деди) Бд, *у̀зи* имена Вн, *у̀зи* Лу Р Се, *у̀зи* тѣ па продај М, *у̀зи*, Савка М, *у̀зи* ле́кове С, *у̀зи* Бд, *у̀зи* јѣдну књигу С, *у̀зи* ми Др, *у̀зйше* Кр.

Сличну судбину има глагол *о̀йтии* — *о̀тмем* у којем имамо замену *-м-* *-н-*: да *о̀йне* Кѡсово Ла, кад је бѣло да се *о̀йне* Кѡсово Ла, *о̀йне* му Су.

4.242. У стандардном језику глагол *жѣйи* — *жњем* неправиан је, будући да се општесловенски инфинитивни облик *ženti* с формантом *-н-*, због закона отвореног слога, свео на *žetǐ*, те сада немамо однос нејотован : јотован сугласник у корену, а нема ни тематског вокала у првом случају. Међутим, Белић (1973:25) је овај глагол, само због палаталног сугласника у презенту, сврстао у пету врсту. Други пак (Ивић ... 1997:200) сматрају да је он ближи глаголима типа *йочейи* — *йочнем* или *узейи* — *узнем*, те га сврставају у прву врсту. Међутим, овај глагол на целом нашем терену, као нпр. и у говорима Баната (н. д.), има и у инфинитивној основи презентско *-њ-* те га стога можемо придружити глаголима шесте врсте типа *смейи* — *смем*.

Различите облике овог глагола и њихов ареал може се наћи код Реметића (1985:362–3). Иначе само да напоменемо да се наша зона уклапа у шири ареал доминације презентског облика *жњем*, који је чест у централној Шумадији и околним К-Р и С-В говорима.

Следе прво облици презента и императива, а потом радног гл. придева:

а) *жњѣм* В Го МО, срп *у̀змеш* па *жњѣш* Са, *жњѣш* Би Гл ДД МО Мх Ос Ск, *жњѣ* А Бд Би В ВО Го К Кр Ла Ли МК МО С Су, *жњѣмо* рукама Са, *жњѣмо* А Бд ВО Кр Ли Ос Се Су Т, *жњѣду* Ла Су, *жњѣду* Бд В Кр Ла Мх, Ос *нажњѣш* ДД Кр, *нажњѣ* ДД, *йожњѣш* Би Лу, откѣко се *йожњѣ* жѣто А, *йожњѣ* Би Вн ВО Се, *йожњѣш* МО, ка се *йожњѣ* Бд, *йожњѣмо* В Су Рд С Т, *йожњѣду* Кр Лу *йожњѣду* Бд;

б) кѡпај, *жњѣј*, ра́ди К, *жњѣј* МО;

в) *жњѐо* Го ДД Др Кр МК Р *жњѐла* Лу МО Мх Су, *жњѐло* се *жѝто* Би ВД ВО Гл Го Др К МК Мх Се, *кѝлко* смо *ми жњѐли* А, *жњѐли* Бд В ВД Ву Го Др К Кр Ло МК МО Мх Ос П Рд С Се Ск Су Т, *жњѐле* Гр МО Са, *иѝжњѐли* Ш, *иѝжњѐли* Бд; уп. и *иѝжњѐдоше* Бд.

Однос према седмој врсти

4.243. Глагол *озејсѝти* — *озебем* поред ових облика има и оне који се конјугирају по седмој врсти:

а) *д озебеш* У; *озѐбла* У, *озѐбле* ми *рѝке* Се, да сам *назѐбо* Лг;

б) *зѐбим* У, *зѐбиш* У, *зѐбимо* У, *озѐбим* В, *зѝми* да не *озѐби*, *лѐти* да се не *осуши* В, *ѝће* да *озѐби* У, *нѝга озѐбѝ* Вн, да не *озѐбѝ* Су.

У Батовцу смо забележили сличну ситуацију: *немѝј зѐбѝти*, *озѐбла*, да *озѐбиш* (мој материјал).

У грађи се за глагол *црѝсѝти* нашао само један пример и то по првој врсти: *ицрѝли* се Су.

4.244. Глагол *расѝти* — *расѝем* и његове префигиране форме конјугирају се, као и претходни, и по седмој врсти:

а) *рѝсѝѐ* Су, *рѝсѝе* Бд В, *нарѝсѝѐ* Гл, *нарѝсѝе* У, *одрѝсѝѐ* Су, *одрѝсѝе* МК, *иѝорѝсѝѐ* ВД К Рд, *иѝорѝсѝе* Бд В МК, *урѝсѝѐ* Гл; *јѝ* нѝсам *дорѝсѝио* ДД, *дорѝсо* МО, *изрѝсо* Ву, што *нарѝсо* (емфаза) Су, *јѝ* сам *тѝ* *одрѝсо* ДД, *сѝ* *мном* је *одрѝсо* Ло С Се, *иѝорѝсо* Ш, *дѐте рѝсло* Ос, *изрѝсла* ми *дѐца* Су, *нарѝсло* Гл, *одрѝсло* Бд, *иѝорѝсло* ДД, кат сам *иѝорѝсла* Го, *иѝорѝсла* Са У Ш;

б) *рѝсѝѝ* А ВД Вр Ву Го ДД Ло Лу МП Рд Т, *рѝсѝти* МК, *рѝсѝимо* Бд, не *мѝж* да му се *зарѝсѝѝ*, да му *зарѝсѝти* ВО, *зарѝсѝти* П, *изрѝсѝѝ* Ла, *нарѝсѝѝ* Се, *нарѝсѝти* Се У, док не *одрѝсѝѝ* Вн, док не *иѝорѝсѝѝ* А Гр Др Ли кат *иѝорѝсѝѝ* Са Ск, кат *иѝорѝсѝти* Мх Су, *ѝма иѝорѝсѝти* У.

4.245. Глагол *врѝти* — *врѝем* у презенту има облике и по првој и по седмој врсти:

а) *врѝѝем* Ск, *врѝѝе* ВО Ј Кр Ло Ск, да *врѝѝемо* Ра, *врѝѝемо* Кр, *оврѝѝем* Рд, *оврѝѝѝ* Рд, па с *оврѝѝе* ВО МК Са, кат се *оврѝѝе* СМ, да се *оврѝѝѝ* Рд Т Ш, *оврѝѝѝмо* ВО Т;

б) *врѝѝѝм* Др, *врѝѝѝ* Би ВД Вл Вн Ву Гл Др Ко Кр Ла Ли МО Р Се Су, да се *врѝѝѝ* Бд Рб У, *врѝѝѝлица* што *врѝѝѝ* *жѝто* С, *врѝѝѝѝ* Ј, *врѝѝѝѝмо* С, *врѝѝѝѝмо* Ли, *врѝѝѝѝмо* С, *врѝѝѝѝмо* Ку, *врѝѝѝѝду* В, *оврѝѝѝѝм* К, *оврѝѝѝѝѝм* Бд, *оврѝѝѝѝѝѝ* Ли, *оврѝѝѝѝѝѝ* А Вн Гр Ј Лу, *сѝ* *ти ѝн* *оврѝѝѝѝѝѝ* у *њѝви* Гр, *оврѝѝѝѝѝѝ* МО Су, и *ѝн* *оврѝѝѝѝѝѝ* Се, *оврѝѝѝѝѝѝмо* Вн Се, *оврѝѝѝѝѝѝмо* Ла Су У, *оврѝѝѝѝѝѝмо* Ку.

Облици по првој врсти ређи су и јављају се у источном делу испитиване области (в. карту бр. 9). Истина, у три пункта на западу је исто стање, али са напоменом да ти примери нису забележени у спонтаном казивању, већ на основу упитника. На овај ареал наслања се и говор Батовца: *врѝѝѝѝмо*, *оврѝѝѝѝѝѝ*, *врѝѝѝѝѝѝ*, *врѝѝѝѝѝѝѝѝ* (мој

материјал). Ови облици су једини у централној Шумадији (Реметић 1985:338–9). Исти аутор је и указао на ареал појединих облика у штокавским говорима. У вези с нашим картом желимо да укажемо да околни говори имају облике по седмој врсти. Тако је у Биограчићима, осим у Моштаници где је *вршиѐ*, *овршиѐмо* (Ивић 1978:167), у Жабарима (Реметић 1986: 521 (*о*)*вршии се*, *да врши*, *вршијо*, *вршило*), у Чумићу (према усменом саопштењу проф. Милице Грковић) и код Галипољаца (Ивић 1994:264). Из јужних банатских села немамо податке, а у осталом делу Баната срећу се и једни и други облици, с тим што су они с *-и-* углавном на северу (Ивић ... 1997:203–4).

У радном глаголском придеву велико је шаренило инфинитивних основа (*-ѐ-*, *-е-*, *-и-* и *-а-*), од којих су само прве две фреквентне, а друге две су сведене на по један пример:

в) ка сам *врѐ* Вр, *врѐ* сам ДД, *тѐ се врло* ВО, *врло се* Вр К СМ, *рањѝје се врло* С, *тѐ смо врли* Кр, *врли* смо Вл, *ѐни су врли* Лу, *па, врли* смо Мх, *са тѐм машинѐм* смо *врли* Мх, *врле* су *ѐндак* машинѐ ВО, *па машинѐ врле* ДД, *врле* МК, машинѐ долазиле *те врле* Са, *оврѐ* Вр, *што сам ѓвро* К СМ, *кат смо оврли* жѝто ВО, *жѝто оврли* Кр;

г) *вршео* А Би, *вршеѐ* Ли Су, *вршеѐло* Гл, и *такѐ се вршеѐло* Ли, *вршелѐ* се В, *вршеѐли* смо А, *жѝто смо вршели* Бд П Рб, *ка сте вршели* У, *ка су код мене вршели* У, *парњаче су вршеѐле* Ли, *јесте овршели* В;

д) *вршало* се Ву, *кад је вршѐ* Ву;

ђ) *вршѝчама се вршиѐло* К.

4.246. Глагол *сѝасѝти* — *сѝасем / сѝасѝти* — *сѝасим* на испитиваном терену чешћи је у другој варијанти:

а) *ја љу те сѝасѝм* Лг, *да га сѝасѝ* А П, *да сѝаси* Бд, *да се сѝаси* МО, и *ѐн сѝаси* Ос, *кѐ би тѐ сѝасио* А, *сѝасио* Др Се, *сѝасѝо* Др, *ја би мѐје јѝгње сѝасѝла* ДД, *сѝасѝла* П, *је л те сѝасѝло* тѐ Бд, *сѝасѝли* МО, и *такѐ смо се сѝасѝли* ѓбојица С; а *ѐни што нѝсу бѝли сѝасѝени* Ос;

б) *дѝ л љеш се сѝасѝти* Ку, *сѝмо жѝвѐт да сѝасѝ* Ш, *љѐтић ме сѝасѝ* Лг, *да би не сѝасѝло* Бд.

Међутим, овај глагол у Банату (Ивић... 1997:205) „најчешће задржава промену по I врсти). У централној Шумадији (Реметић 1985:341) у презенту, инфинитиву и трпном придеву јављају се облици по VII, а у радном гл. придеву и по овој али и по I врсти. И у другим говорима овај глагол се не мења само по једној врсти. Тако је у говору бачких екаваца (Поповић 1968:197), у Срему (Б. Николић 1964:354), у Мачви (Б. Николић 1966:275), у Тршићу (Б. Николић 1968:424), у Крагујевачкој Рачи (Р. Павловић 1982:38), у Грузи (Стевовић 1969:482), у Трстенику (Јовић 1968:130), у Љештанском (Тешић 1977:231). Само по VII врсти овај глагол се мења у Батовцу: *сѝасѝти*, *сѝаси*, *сѝасѝен* (мој материјал), у Горобиљу (М. Николић 1972:685), у Драгачеву (Ђукановић 1995:157) итд.

Алтернације по првој и другој палатализацији

4.247. Код глагола прве врсте, који се завршавају на веларни сугласник, дошло је у презенту (3. л. пл.) и императиву до аналошког уопштавања палатализованог сугласника из осталих лица. У нашим говорима ова промена је прилично нарушила старије стање. Тако се у грађи нашао велики број примера с алтернацијом *к/ч*:

а) *вѣчу* А ВД Вн Вр Др Кр Ли Лу Мл Ос С Ск Су Ш, *довѣчу* Ли, а онѣ се *извѣчу* Др С, *навѣчу* Лу, да се *ѡвѣчу* Ли Лу, *свѣчу* Кр, *вѣчу* А Бд В ВД Ву Гр Ку Лг Ло Ос Р Ра Рб У, *довѣчу* Вл Гр У, *завѣчу* МК Ос Ск Су У, *извѣчу* А, да се *ѡвѣчу* Ло, *развѣчу* МК, *свѣчу* Кр, *сѣчу* Бд, *обѣчу* А Вр Гл Др Ј Ли Ос Р Ск Су У, *обѣчу* Бд Ву МО Ос С У, *ѡечу* А Би Вн Вр ДД Ла Лу Мл МО Ос Се У, *исѡечу* В ВО Гл, *ѡечу* Бд, *ѡечу* Бд, *сѣчу* А ВК Вн Ву Гл ДД Кр Ку Ли Мл Ос Се Ск Су, *засѣчу* А, *исѣчу* ВД МК С, *насѣчу* Ву, *осѣчу* Су, *оѡечу* А ДД Ос Р Су, *ѡресѣчу* А, *расѣчу* Су, *сасѣчу* Ос, *сѣчу* Гл Др МК П Ра Рб С Т У, *исѣчу* ВД Ло Се, *насѣчу* Ос, *осѣчу* Ла У, *ѡосѣчу* Бд Ву, *ѡресѣчу* Ло;

не *мѡжу* Мх С Ск, *стѡрѡжу* Вр, *ѡстѡрѡжу* Ли;

врѡчу А Гр Др Кр Лу, ка тѡ *оврѡчу* Гр Лу, *врѡчу* А СМ Су У, *оврѡчу* Ла Су У;

б) *вѣку* Гн Ку, *ѡвѣку* Рд, *ѡровѣку* Р, *вѣку* Ск, *развѣку* Кр, *обѣку* Ск, *сѣку* Ли, *сѣку* Вл, *исѣку* Вл, *исѡекѣ* Вл;

пѡлићи се *лѣгу* МК, *ѡолѣгу* Вн, *стѡрѡгу* МК, *штѡрѡгу* МК.

И у императиву су палатализовани сугласници из презента чешћи од уобичајених форми с резултатима друге палатализације:

в) *вѣчи* ВД Гл Гр Лг МК Мл Рб Се Ск, *извѣчи* се Лг, *извѣчи* га Ло, *одвѣчи* Др, *ѡовѣчи* А Гл, *свѣчи* Гл Мх, *ѡѣчи* прѡју Ск, *сѣчи* В Лг Ло МК Мл П Р Рб, *сѣчиѡе* Ла Лг, *насѣчи* Рд;

ако дѡђе да каже *лѣжи* Бд, *лѣжи* дѡле П, *лѣжиѡе* тѡ Ба;

г) *вѣци* Лу МО, *обѣци* Лг У, *штѡци* Лу; *лѣзи* Го У.

Нарушавање алтернација *к/ч*, *к/ц*; *з/з*, *з/ж* и *х/ш* присутно је у већини наших дијалеката: у П-Т, К-Р, С-В, Ш-В, ИХ и Л-К (ареал в. код Реметића 1985:336–338, у нап. 977). Овоме можемо додати и говоре: Драгачева (Ђукановић 1995:157), Качера (Д. Петровић 1999:392), Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:181), Батовца: *вѣчу*, да се *ѡосѣчу*, *обѣчу* (мој материјал) итд.

4.248. О аналошком јотовању у трпном придеву в. 3.57.

Атематски глагол *јесѡи*

4.249. У нашој грађи срећу се облици презента и с проширењем -д- и без њега. Овакво стање најбоље нам осликава једна реченица у којој се паралелно употребљавају обе форме: тѡ не *јѣмо* ни ѡље, ни, мѡсим, не *јѣдемо* ни орѡси ... Мх.

1. Навешћемо најпре старије форме презента, а потом оне с проширењем -д-:

а) *jêm* Вн Вр Го ДД Ку Ла Лг Лу Ос Рд С Се Су Т У, *jâ* не *jêm* сãд мãс нÿкако, *jêm* зéтин Са, *jêш* Гл Гр Кр Ку Ла Ли МК Мх Ос П Р С Са Ск Су Т У, што гòд *jêш*, нÿје ми слãтко ниј ми се *jê* Го, *jê* Бд Вн ВО Вр Ву Гл Го ДД Др К Ко Кр Ку Ли Ло Лу МО Ос С Се Т У Ш, *jêмо* А Бд В ВД ВО Гл Го ДД Др Кр Ку Ла Лг МК МО Мх Ос П Р С Се Ск Су Т У Ш, *jêше* В Р Т У;

б) *jêдем* ВО Гл ДД Ко Кр МК Мх Рд С Се, лãбаво (слабо) и *jêдем* М, *jêдеш* ДД Ко Ла Мх У, *jêде* Бд В Вн ВО Гл ДД Др Кр Ла М МО Мх С Са Се Ск Т У, тò лè-тима се *jêде* Су, *jêдемо* Ба В Вр Кр Ла Ло МО МП Се Ск У, нÿшта не *jêдемо*, *jêде-мо* сãмо лèба Мх, *jêдеше* У, *jêду* ВО Гл МО Мх Са Се Т У, *jêду* А Го ДД Ос Са Т, *jêду* Кр Мх Ос Ск Су.

2. Форме с префиксима могу се јавити с проширењем (-д-) али и без њега. На јављање гласа /j/ утиче структура префикса. Ако се он завршава на вокал, задржаће се *j*, а ако је на сугласник, изостаће овај глас:

а) да се *наjêш* Ос Т, па се *наjê* Вн, *наjê* се Кр, и мÿ се *наjêмо* Р, *ÿojêm* ВО Се У, *ÿojêш* Гл, *ÿojêш* МО, *ÿojê* ВО Вр Гл Гр К М МО Р Се Су Т, *ÿojêмо* Го Т, *ÿojÿ* Р, нêше кÿче д *ÿjê* Гр, да *ÿjê* Р Су; *наjêо* се Лг, *наjêло* се Мх, *наjêле* се Ос, *ÿojêо* ДД, *ÿojêли* Са, *ÿojêле* ДД; *наjêдеш* се ДД, да се *наjêдемо* Рд, *наjêду* Др, *ÿojêдем* Са, *ÿojêдеш* Др Мх, *ÿojêде* А В ВО Кр Ла У, да се *ÿojêду* А, нêше да *ÿojêду* Кр;

б) *изêш* ми Са, што стòка *изê* Ву, *изêдоше* Р, *изêли* Р.

3. Императивни облици без проширења, у односу на оне с -д-, нешто су ређи (7:10):

а) сãки дãn такò *jêj* Лу, *jêj* Ј, а *jâ jêj*, Вèро, да с угòјиш С, *jêjше* А В У Ш, *jêше* У;

б) *jêди* ВО, *jêди*, рÿчај сãмо ако вòлиш, *jêди* Го Ку, бòље *jêди* прошћÿе jèло него масњÿе Ла, *jêди*, брè, немò да трпÿиш Ла, тãто, *jêди* М, ÿди *jêди*, дèте, лèба МО, па *jêди* Са, *jêди*, бãбо Т, *jêдише*, брãте, сãмо ако вòлите Го.

У два североисточна пункта сачуване су старе форме атематског императива: прва (*jàш* < *jaždь* Ш) са сачуваним коренским вокалом и упрошћеном финалном сугласничком групом *жд* у *ж* и потом с десоноризацијом и друга (*jêђи* Ку Ш) с измењеним вокалом основе и са заменом групе *жд* у *ђ*, али и с аналошким наставком -и. Прва форма (*jàш*) указује на шопско порекло житеља овог села, који за себе кажу да су дошли „от Бугарије“ и да су њихови стари некада говорили бугарски, у којем се јавља исти облик (*jaж*). Друга форма (*jêђи*) обична је првенствено у црногорским говорима (Јовић 1968:130), али није непозната ни П-Т. Тако, поред уобичајених облика *jeђ/jeц* (Белић 1999:352, Вукадиновић 1996:224, Богдановић 1979:85, Ћирић 1983:85), понегде се чује и *jeђи*: у Заплању (Ј. Марковић 2000:169) и Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987:200). У црноречко-неготинском говору (Р. Симић 1980:117) свуда се јавља *jeђи*, поред *jêди*, али и *jêj*.

У целини гледано, у нашој зони чешће су старије форме (*јем, њојеш*), дакле, оне без проширења -д- (121:90). Чувањем ових краћих облика наша зона се уклапа у широк ареал који иде од албанске границе у Метохији до Мориша (Ивић ... 1997:208). Дакле, то је једна од особина готово свих говора К-Р и С-В дијалекта (Реметић 1985:339).

Особености глагола *моћи*

4.250. У вези с овим глаголом потребно је указати на 1. л. сг. и 3. л. пл. презента, као и на дуже и краће форме у свим лицима.

1. У 1. л. сг. обично је континуант старог наставка -р > -у и веома ретко -м:

а) *могу* како *оћу* Мх, *ја не могу* т^о В, *ја не могу* Гл У, *шт^а ја могу* др^уго Ли, *помоћнем што могу* ВД, *што год могу*, *ја урадим* Гл У, *кад ја не могу*, *не мож ни ти* МО, *ја не могу да јем* Мх, *не могу ја* С Т У, *је л могу да йграм* Ск;

б) *не мођжем* Гл, као и у изразу ‘*може бити, можда*’: *било мођжем да смо путовали недељу дан^а* Ш.

2. У 3. л. пл. јављају се два наставка -у и -ду. Први се везује за аналошки јотован сугласник корена, а други за презентску основу:

а) *не мођжу* Мх С Ск;

б) *мођжду* В Ли Ос.

3. У свим лицима јављају се дужи и краћи облици, уз напомену да су ови други чешћи, а нарочито су фреквентни у 2. и 3. л. сг. Друга њихова карактеристика јесте та да се за њих углавном везује конструкција *да + њрезениш*, у којој се накнадно могла изгубити наведена речца.

а) *не мођжеш ти да живиш* М, *што не мођжеш д изд^аш жито* С, *не мођжеш да купиш* С, *мођжеш како год оћеш* Мф, *мођжеш да подмесиш квасац* Мх, *шт^а мођжеш да радиш* Др;

шт^а мођже др^уго да *б^уде* Гр, *мођже* и да *йма*, *н^е знам ја* ДД, *не мођже да убије* ВО, *не мођже*, *т^о је као војска поп* Мх;

него кад ми не мођжемо да радимо да йма к^уј и код нас Ву.

Забележено је и неколико примера дужих форми, али без личних наставака:

не мођже, *на^но*, да се *ж^еним* Ла;

мођже да *л^ечиш* Мх, *мођже* да не *радиш* МО;

не мођже да се *боримо* ВД.

б) У 1. л. сг. чешће се среће облик *мог*, али није непознат ни уопштен лик за сва лица *мож*:

не м^ог ни д *испричам* Ли, *не м^ог* се *с^етим* да *кажем* Ко, *не м^ог* да му *кажем* Т, али *не м^ог* да *ск^инем* Вр, *не м^ог* да *с^носим* т^о Кр, *са^д ја ба^ш* *не м^ог* да ти *опишем* Ос, *са^д* *не м^ог*, *са^д* *н^емам* Ос, а *шт^а м^ог ја* Се, *не м^ог* да *газим* Су, *не м^ог* да *дойтим* МП, *м^ог* д *ид^ем* У, *ја не м^ог* да *ви кажем* У, *т^у* *не м^ог* да ти *објасним* Лг, па

ја да мѡг толико појѣм У, не мѡг да почиѣтим Ла, штѧ мѡг да раѣдим Т, не мѡг да се сѣтим Ло;

не мѡж више да раѣдим Су, а ел мѡж да скѣвам кѧфу Кр;

2. л. сг. по неког мѡж да виѣдиш Мх, нѣ мож да и глѣдаш очѣма П, мѡж да и доваѣтиш В, а ти не мѡж да држиш Ос, мѡж да заглавиш К, тѡ не мѡж да замѣсиш А Ву, мѡж да је запѧлиш Мх, тѡ не мѡж да заслаѣдиш уѡпште Мх, ти мѡж и да нѣ знаш Мх баш сад не мѡж да ѣдѣш Гл, не мѡш по кѣћу д ѣдеш Ко, не мѡж да ѣмаш Са, не мѡш то да с останеш, мѡраш да јѣш С, не мѡж да копаш МО, ѡма мѡж да кѣваш Т, мѡж да мѣтнеш МК, не мѡж за њѣм да наложиш Гл, мѡж да нѡсиш Р, не мѡж да с окупаш Ш, мѡш кѧко ѡћеш Ос, мѡж да пијеш Гл, мѡж да повраѣаш Мх, а мѡж и да потѡпиш квѧсац Мх, ѣто, мѡж како гѡд ѡћеш да мѣсиш Мх, не мѡш ти да рачунаш ДД, па пѡс не мѡж да га састѧвиш Мх, не мѡш ти да сеѣдиш Т, не мѡш се сѣтиш свѣ Вн, мѡж да се смејѣш ДД, ти мѡж да траѣиш Ку, па кад је појѣриш мѡж да је увѧтиш У, а мѡж и да с удѧш Гл, мѡж да ѣзнеш Т, не мѡж да га ураѣиш В, не мѡж да вућеш жив у зѣмљу Са, штѧ мѡш Бд МО, штѧ мѡж Рд, нѣ мош ништа Др;

3. л. сг. кѧко мѡж да бѣде дрѣкше Бд, него сам имѧла сѣна што мѡж бѡље бѣде домаѣин Гл, мѡж да бѣде Ло, не мѡж да бѣде бѡље Лу, мѡж да бѣде лѧко МО, не мѡж лѣпше да бѣде У, не мѡж да се венча П, бѧба не мѡж да вѣчѣ вѡду Су, не мѡж ники да му да Ла, ако мѡж да дѡбије М, мѡш се живи Ку, п онѡ мѡж да се живи Мх У, јел не мѡж да задѣжи толико Гр, да л мѡж Гѣла да га замѣни Ло, дѣ мѡш Талијѧн да замѣни мѡјега сѣна Т, не мѡж да се извѣчѣ Рд, и сад мѡж да кѡси Т, мѡж да кѣпи гѡтѡво У, не мѡж да ме наѣе Ло, не мѡш тѡ да плѧти А, мѡж да пѡкрије У, не мѡж да претѣра дѧн Ли, мѡж да рѣкне Бѡг Ос, не мѡж да сѧкрије Мх, не мѡж да сеѣи свѣ Мх, мѡж да траје Мх, мѡж да ти траје Се, мѡж да ѣбије онѧко Мх, па не мѡш тѡ да се увѣже ВО, мѡж да се ѣзне Кр;

1. л. пл. не мѡж да и вѣчемо У, не мѡж да га дѣгнемо Р, да мѡж да дѡбије-мо крѣдит Т, ми не мѡж донѣсемо зѧкон Кр, мѡж да запѧлимо сѣло Р, не мѡж да јѣмо Р, ми не мѡж да јѣдемо Се, ми мѡж да кѧжемо штѧ ѡћемо за Нѣмци ДД, мѡж да кѧжемо Се, штѧ мѡж мѡрамо Се, не мѡж да наѣемо пѣтла Ш, сад не мѡж да оврѣшемо Т, не мѡж да се покѣдимо Др, мѡж да примимо Бд, тѡ сад мѡж да при-чамо Ку, нѣ мож да раѣимо Бд, не мѡж да раѣимо Су, ако мѡж дѡ мрака да срѣ-димо Гл, ми не мѡж д угѡдимо Ло, мѡж д ѣземо Са;

2. л. пл. мѡж да виѣте на ѡко Се, ел мѡж да дѡтѣрате ВО, мѡж ви д идѣте ѣјутру кѣћи У, мѡж да се наѣате Гл Лу, не мѡж да ме поднѡсите ви Р, а ви не мѡж да скрѣште граѣнци ДД, мѡж да се и смејѣте ДД, не мѡж да увићете ДД.

И у 3. л. пл. јавља се у нашој граѣи само аналошки корен мѡж, а не мѡг како бисмо очекивал:

ал не мѡж д отвѡру Кр, не мѡж да ѡни причѣ ДД, и не мѡж да га увѧту Лг, не мѡж да ме упишаѣу Мх, мѡж иза кѣће да борѡву М, не мѡж да дѡћу до њѣзи ВО, што мѡж да постојѣ Др, затѡ сад не мѡж да и срѣду Ку, тѡ мѡж да трају Мх, њѣне жѣне не мѡж да га трпѣ Р, ѡни мѡж да умиру рѣдом Мх.

У овом облику (мѡж), углавном писци упоредних граматики словенских језика и проф. Белић виде остатке прасловенске старине (П. Ивић ... 1997:209,

нап. 569), а наши дијалектолози редукцијске промене, не искључујући притом ни чување старијег стања. Детаљан преглед мишљења у вези с овим проблемом даје Реметић (1985: 342).

Глагол *ићи*

4.251. Глагол *ићи* у презенту и императиву има разичите фонетске варијанте:

Пèпицина свèкрва *йде* (оде) па зòвне јèдну бàбу Ш, *йду* Лг, д *идèду* Др, *идèду* Др Мх;

да идем > *дèм* Вн, *ја нèћу дèм* Др, сàд йма *дèм* за двè кòфе Р, *ја мòрам дèм* Р, *дй һу дèм* Са, мòш сàмо *дèш* да се йграш мàло Вн, ај пòз *дèмо* Рд;

тýје ишйò Ло; *йшо* м òтац Лг, *ишò* Ло, *ишò* је Ло, *йшо* У, *йшла* Мх, *йшли* У;

йди А, *йди* Бд, *йди* ВО Го Лг Ли Ли Ло Р Се; *йдише* Бд, *йдише* Бд, *йдише* Вр, *йдише* Вр М Мх У;

йд у... ДД, *йд* донèси Ос Ш, *й* тй по бàбе Ш; *йше* ДД, *йше* Кр Ку Ло Р Т Ш.

4.252. Глагол *ошйћи* такође има различите творбене и фонетске варијанте:

1. У *йрезенту* овај глагол најчешће има облике по трећој Белићевој врсти:

а) *ја ошйднем* В ВД Ву Гр Ла Лг Мх Се Ск Т У Ш, д *ошйднем* ДД, *ошйднем* ВО, *ошйднеш* Мх, *ошйднеш* А Ли Т, *ошйдне* Бд, *ошйдне* В Вн Вр ДД Др Ла Лг МО МП Мх Р С У, *ошйднемо* К Ко Ло МО Рд Са Ск, *ошйднеште* У, *ошйдну* Бд, *ошйдну* Кр, *ошйдну* Др Ли Ло Ос Р Са У;

б) *дн* > *д*: *ошйдем* А Ба Би Гл ДД Др МО Мх С ДД, *ошйдем* *ја* Лг, *ошйде* Др, *ошйдè* Су, и *дн ошйде* Кр М, *ошйдемо* Би Т, *ошйдемо* Р Са У, *ошйду* ДД П Су;

в) *дн* > *н*: *ошйне* Су.

г) Облици с префиксом *о-* конјугирају се по првој врсти и веома ретко се срећу: *òдем* Ск, *òде* У.

2. У *импèративу* су такође чешћи облици по трећој врсти:

а) *ошйдни* Лг Ло Мх;

б) мрдни óде ко дòктора, *òди* у продàвницу, *òди* у пòслугу, трèба ти пàре Гр, *òдише*, дèцо Ш.

3. У *аориситу* су забележени облици и с префиксом *о-* и *ош-*:

а) *ја òдо* да рйљам Бд, *ја òдо* тàм Вр, реко, *òдо* *ја* Др, кад *ја òдо* Лг, *òдо* *ја* Ло Мх Са У Ш, ајде, *òдомо* Ла, еј, мй *одòсмо* Гл, а вй *одòсите* (инфор. 1921) Ск, *одòше* ДД Др Ко Лг Ла Р С Се, *òдоше* Бд;

б) *ошйдо* *ја* Р, па *ошйдо* *ја* Са, *ошйдо* *ја* у сýд Т, мй *ошòмо* Ла, а вй *ошòсите* (инфор. 1908) Ск, *ошòше* Кр ЛоСк. уп. и *ошйòсмо* тàм Ш.

4. У *йерфектѣу* једино срећемо облике с префиксом *оѣ-* и кореном *-ш-*:
оѣшѣао Ба ВД Вр Гр ДД Др Кр Ло Лу С, *оѣшѣо* Би Вн Гл Го Ко Кр Лг Ли
 МК Са П Р С Се Ск Су Ш, *оѣшѣо* ДД КМО У С, *оѣшѣо* Бд, *оѣшѣо* Вн С, *оѣшѣла*
 Бд МО, *оѣшѣла* В Рд Ск У, *оѣшѣло* У, *оѣшѣли* В Вн Ла МП П У, *оѣшѣли* В Вр
 Мх, *оѣшѣле* Ш.

4.253. Глагол *ући* такође показује творбено и фонетско шаренило:

1. У *йрезентѣу* се јављају следећи облици *ућем*, *увѣћем*, *уићем*:

а) *ућем* Лг У, *ућеш* Ли, *уће* В МК, *ућемо* Ли, *ућу* У; уп. и да *вѣћеш* Са, као и *уј*
 у своју сѣбу Мх;

б) *увѣћем* Го Др Ск, *увѣће* Вн Вр ДД Ло МО Мх Рд Са Се Т, *увѣћемо* С, *увѣ-*
ћеште ДД, *увѣћу* Др Ку;

в) *уићем* Ло Се Лу Мх У, *уићеш* Ј Р У, *уиће* Кр Лг Р Се, *уићемо* Вн Лг Ло, *уићу*
 Вр ДД.

2. У *аорисѣу* се срећу исте форме:

а) *вѣдо* да *уће* Ко П;

б) *госпѣдин* *увѣће* А, *ѣн* *увѣће* код њѣ Ло, *увѣће* Ш, *кад* *увѣћомо* у *авлију* Ло,
 и *ѣни* *увѣћоше* Ло, *увѣћѣше* Мх Р;

в) и *ја* *кад* *уићо* А, *кад* *ја* *уићо* Лг, *ја* *уићо*, *поздравѣ* се с њѣм, *сѣдо* Ло, и *ја*
уићо у *ѣкно* С, *кад* *ја* *уићо* Т, *ја* *уиће* А, *уићоше* *нѣки* *нѣмци* у *пѣвару* Лг, *уићѣше* Р.

3. У *йерфектѣу* је слична ситуација:

а) *ушо* Ла, *ја* сам *ушла* Лг, *ушли* су Рд;

б) *уѣшио* Вр Су, *уѣшило* Гр, *уѣшили* Бд МП, *уѣшили* С;

в) *ушѣао* Лу, *ушѣо* Бд, *кад* је *ушѣо* Лг, *ушѣо* *црв* Ос, *ушѣо* у *кѣћу* Са, *ушѣо*
 Се, *ушѣла* С, *ушѣла* ДД Ос У, *ушѣли* Р У, *ушѣли* Вн Лу.

4.254. Чешћи су облици изведени од глагола *изићи*, а ређи од *изаћи*:

а) *изићем* *ја* В Др К Ко Ло Мх П Су Са У, *изићеш* Вр Гл Др Ко Р, *изиће* А Би
 Вн Вр Ву Гр ДД Ку Лу ММО Мх С Са Се Су Т У, *изићемо* А Би В Гр Лг Ло М Мх
 С Су, *изићемо* Гл, *изићу* В Вр Ли МК МО Ос Р Се Су;

изићи Вн Гл К Лг Са У, *изићѣше* Ло, *изићѣше* Ш, али и *изићѣше* Ло;

ја, *каже*, *изићо* Лг, *ја* *изићо* Ло С Са, *ѣн* *изиће* Ло М Т У, *изиће* Р, а *кад* *мѣ* *изи-*
ћомо Ло, *изићоше* Ло У;

изићѣо Лу, *изићѣо* Лу, *изићѣо* Бд М Т, *изићѣла* Ко Т, *изићѣла* Вн Гр К, *изићѣло*
 Го, *изићѣли* Бд Лг Са У Ш, *изићѣли* В К Кр Ло Т, *изићѣле* Ли;

б) *изаћем* В, *изаћеш* Се Ск, *изаће* ВО Гл ДД Ла Мх С, *изаћемо* ВО Ко Мх С,
изаћу Ли Мх; *изаћѣше* В;

и ђма *изађо* А, кад ја *изађо* напоље, оно стїже ваздух, ствѣрно нѣки Ба, ђн *изађе* Кр, *изађоше* Др;
изађао У, *изађо* Са Ск, *изађила* Др, *изађило* Гл, *изађили* Гр Ла, *изађили* Кр С
 Ш, *изађиле* МО, *изађиле* Мх.

4.255. Несвршене варијанте ових глагола гласе *уилаз-*, *улаз-* и *излаз-*, *изилаз-*:

а) *уилàзу* Нѣмци Лг, *йду* и *уилàзу* у пивàру Лг, ди *уилàзу* Ву;

б) *улази* тàмо Вн, *улаз* овàм у кўћу ДД;

в) *излàзим* У, *излази* Бд, *излàзи* Ву Гр МК Т, *излàзу* В Вн Ко У, *излàзе* ДД;

излàзи Гл Ос Са, *излàзишѣ* В;

излàзио М, *излàзила* сам М, *излàзили* К;

г) *изилàзи* Вн.

4.256. Глагол *сићи/силазити* не познаје варијанту *саћи/салазити*:

а) *сићем* Гр К С У; *сићи* Гр;

б) *силàзим* У, да му *силàзи* МК, *силàзишѣ* У.

Глаголи друге врсте

4.257. Глаголи типа *вејати*, *грејати*, *сејати*, *смејати* у свим облицима редовно имају вокал *е* испред сонанта *ј*:

вѣје Вн Ла У, *вѣе* Ли Су, *извѣје* Др, *извѣем* Вн, *вѣјао* Р;

да се *грѣем* Ск, *грѣеш* Ву, да се *грѣе* Ли Ш, *грѣе* МК Су, *грѣемо* В, *грѣемо* МК, *грѣју* се В, *загрѣе* се П, *изгрѣе* П, да се *огрѣе* Вн Ла, да се *йогрѣе* Р, *ракија* се *йогрѣе* Ли, *угрѣем* Лг, *угрѣем* МО, *угрѣеш* С, *угрѣе* се В Ск, *угрѣе* Вн Ли, *угрѣемо* Гл, *угрѣемо* Р Су; *грѣали* су Ли, *огрѣјало* Ву, *угрѣјо* Ла Лг, *угрѣјала* В;

сѣјем Ла, *сѣем* Ву Ла, *сѣјеш* Ла, *сѣеш* Ву Ла, *сѣје* Вн Ла МО Ск У, *сѣе* Ву Ку Ла МК Р С Су, *сѣјемо* В ВД, *сѣемо* ВД Ли Су Ш, *сѣју* Р, *йосѣем* Ли, *йосѣеш* Р, *йосѣје* МП, *йосѣе* Са, *йосѣјемо* Др, *йосѣју* Су, *йросѣјеш* К, *йросѣеш* Вн, *йросѣје* К, *йросѣјемо* В Гл Др Ш, *йросѣемо* В Рд; *йосѣј* Са; тѡ сам *сејào* Р, *сѣјо* Ос, *сѣјала* сам Ли Лу, *сѣјали* смо Ба, *сѣали* смо Ли, *йосѣјала* Са, *йосѣјали* Са;

да ми се *смејѣ* ВД, *смејѣ* се Ли Су У, *смее* се Вн, *смејемо* се Вн, *смејемо* се Ку, да се *смѣју* В, па ни се *смѣју* Др, *смеју* се Ву; *смѣјали* смо се Ла, *насмејо* се Ла.

Однос према шестој врсти

4.258. Глагол *бријати* — *бријем* комплетно је прешао из друге у шесту врсту:

бријам се МК, *бријаш* се МК, *бријà* се МК Р Ск У, ђн се *бријà* Ос, *брија* се В Вн Ли, па се *брија* Ку, *бријà* се К, *бријàју* се В Ск, *бријàду* се У, *обријам* се В, да с *обрија* К, *обријà* се Лг, *обријàмо* В, *обријàу* га Лг; мѡј се ѡтац *бријàо* Мх, *бријò* Р, *бријàли* се В, *ѡбријо* се Бд У, *ѡбријан* Ск.

Овакво стање је у највећем делу централне Шумадије (Реметић 1985:348, карта бр. 26), а и у К-Р и С-В, како констатује исти аутор. У банатским говорима Ш-В дијалекта у кикиндској зони овај глагол се мења по другој, а у тамишкој по шестој врсти (Ивић ... 1997:217 и нап. 572 у којој је изнето стање и у осталим говорима који нису обухваћени горе цитираним радом). У Батовцу је овај гл. исто прешао у VI врсту: *брија* га.

4.259. Код глагола *йрайти* — *йерем* једном смо у радном глаголском придеву забележили презентску уместо инфинитивне основе: највише *йерали* кошљуе Го, али: па м *йира* нџе Лг, *йраито* Ск.

4.260. Глаголи типа *оштирайти* — *оширем*, *йроситирайти* — *йросиширем*, *разаситирайти* — *разасиширем* углавном се конјугирају по другој, а спорадично се може срести и понеки облик по шестој врсти:

па се *йросишйра* Ку;

и нѐма да с *ошйше* Кр, па с *ошйшremo* Р; *йросишйше* ўжа МК, *йросишйру* Ск, тѐ смо *йросишйрaли* под нaс Ку; *разасишйremo* В.

4.261. Глагол *рвайти* — *рвем* не прелази ни у шесту врсту презентским наставком -а (као што је нпр. у Батовцу *рва се*, *рвали се*) или инфинитивном основном -е, као ни у осму спојним вокалом -и у презенту, што је све случај у говорима Баната (Ивић ... 1997:217–8). У нашој зони забележили смо неколико примера и сви се конјугирају по другој врсти:

рвѐмо се В, *рвѐду* се В, да се *йоровѐмо* Ли, *рвѐдѐу* се ВД, *рвѐдѐу* се Ли, *рвѐу* се Вн; *йоровѐли* се Вн.

Видимо да су чешћи примери с девокализованим р.

4.262. Шаренило облика које глагол *йикайти* показује нпр. у централној Шумадији (*йикем*, *йикејем*, *йикам* Реметић 1985:349–352, в. карту бр.27) у нашој зони изостаје, будући да је он углавном прешао у шесту врсту:

йикам Мх Бд П Се У, *йикаш* Гл П С Т У Ш, *йика* Ба Вн Ву Гр Др К МО Мх Р Са Су Ш, *йикамо* А Вн Ли Ос, *йикадѐу* П, *йикала* Бд ВД Вр Го Кр Ло Мх Ос Ра Рб С Се Т У, *йикала* Ск, *йикало* се А Вл Рд У, *йикало* се Ло Ск, *йикали* смо Бд К Кр Рб Ос У, *йикали* смо Ло, *йикале* смо С; *изайикам* Се, *изайикаш* Вн С, *изайикамо* В Су У, *изайикау* С, *изайикала* К МО С, *изайикала* Са, штѐ сам ја *йошикала* А, штѐ сам ја *йошикала* Ск, *йикање* Ос; *йикано* В Др Ос Ш, от сѹкања *йикани* Мх, *йикане* Ск. Овакво је стање и у Батовцу: *йика*, *йикају*, *йикала* (мој материјал). У спонтаном разговору смо забележили само у Ј *йикѐш*, а по упитнику и: *йикѐјем* Ј, *йикѐјем* / *йикѐ* СМ, *йикѐем* Ра.

Творба имперфективних глагола

4.263. Неки глаголи имперфективни вид творе по моделу -ињайти — -ињем, као што је и у банатским говорима (Ивић ... 1997:218–9):

тѹ се *закачйње* Вн, да се *закачйње* плѹг С, тѐ није бйло да се *закачйње* прѹја на јѐксер Ск, па ја сам *закачйњо* корѐње у кош Лг, *окачйњала* гѹр о грѐду С, *ошйкачйњеш* А; а тй се *измачйњеш* Лг; нису тако ѓни *заййњали* да раду Са, дйгне се па

испромѝње децу (измења мајкама децу у љуљкама) Вн, прѐ је Морѝва *измѝњала* корѝто Ли, *размињали* ћеркама (дукате) Ли; *укѝњѝа* сѝ тѝ Кр; ѝпет се *ѝомѝња* Ку, *ѝомѝњу* С, да се *сѝомѝње* Ли; *ѝроѝњем* (провлачим) В; *ѝочѝњем* Др, *ѝочѝњемо* ДД, *оѝѝочѝње* В; да ми уѝђе у дѝтелину да ми се *наѝњње* ѝвца Ос.

Глаголи треће врсте

4.264. У облицима који се творе од инфинитивне основе скоро доследно се чува формант *-ну-*:

а) у инфинитиву: а тѝ ћеш *скѝнуѝи* Бд;

б) у аористу: ѝно *брѝдну* Р, *врѝну* га на колиѝбу Ло, свѝ *ѝзгину* Ло, а јѝ кад *јѝрну* у крѝвет Лг, а ѝн *мѝну* глѝвѝм Лг, *свѝну* се Ло, па ка се *ѝрѝсну* Т, кад *уѝкну* једѝн вѝтар ДД, а ѝн *чѝкну* на врата Ло, пѝсле *изѝгнуше* ДД;

в) у радном гл. придеву: *брѝнуо* Б, *брѝнуо* Су, па ме *вѝкѝнуо* Мх, ѝни се *врѝну-*ли ДД, кат смо се *врѝну*ли Лг, *ѝрѝврѝнуо* К, *ѝомѝнуло* се не *ѝоврѝнуло* се ДД, не *ѝоврѝнуло* се П, кад је *грѝнуло* В, бѝше *дѝнуло* ДД, тад је нѝрод мнѝго *изѝгнуо* ДД, оно ѝики нѝрод *изѝгнуо* П, *изѝгнуло* вѝјске Би Го, *изѝгнули* А Вр Ло Лу Ос Т, *ѝогѝнуо* Су, *ѝогѝно* Ву, *ѝогѝнула* Би Лу МП, дѝте *ѝогѝнуло* С, *ѝогѝнули* Бд, *ѝогѝнули* Гл Гр Су, *кѝћкнули* Вн, *крѝнуо* Р, *крѝнуло* МК, *крѝнули* Ку, *окрѝнули* С, *окрѝнуло* Ос, *окрѝнули* Ло МО, *окрѝнули* С, *крѝнула* В, мнѝго ни *лѝкнуло* Ли, *освѝнуло* се Ку, *оѝомѝнуо* С, не *ѝомѝнуло* се Кр, кад би *ѝогвѝрнуо* Вн, *ѝрѝмѝнуо* Кр, *ѝрѝмѝнула* Гл, *свѝнула* У, кад је бѝло *свѝнуло* се Лг, па се *сврѝнула* Са, ѝна се *скѝнула* (сишла) ДД, *скѝнула* Ко МО У, *скѝнули* Вр Гр Т, ка смо се *скѝнули* Ко, *сѝнули* М, *сѝнули* му Ло, *ѝкѝнуло* ДД, *ѝмагнуло* жѝто (учмало) Су.

Однос према седмој врсти

4.265. Примери преласка у седму врсту веома су ретки и јављају се у по једном пункту.

Само смо једном забележили формант *-ни-* у радном гл. придеву у селу В: јѝ и мѝј чѝча смо *брѝнили*.

Глагол *ѝрнуѝи* — *ѝрнем* има презентске и инфинитивне облике по седмој врсти: кат стаде да *ѝрнѝ* Се, кат су ме *уѝрнеле* руке Се.

И глагол *чучнуѝу* — *чучнем* пришао је седмој врсти: а јѝ сам *чѝчила* Др.

Судбина глагола *мѝнуѝи* — *мѝнем*

4.266. Овај глагол је чешћи без *-н-*:

мѝтем Ба Вн ВО Др Ко Ку Ло Лу МП Мх Ос С Са Се Ск Т У, *мѝтеши* А Бд ВД ВО Гл Го Др Кр Ло Мх Ос Р Са Ск Т У, *мѝте* А Би ВО Кр Ли МО Мх Ос Ск Т У, *мѝтемо* В Го Кр Ла Ло М МО Мх П Рд Ск Т У Ш, *мѝтеше* Мх, *мѝту* Вн Го Лг Мх Са Су Т;

мѝти А, дѝ, *мѝти* Бд, *мѝти* С, мѝло *мѝти* В Ко, *мѝти* нѝшто Се, *мѝт* нѝко дрво Лг;

а јѝ *мѝту* под сѝндук од брѝшна и *мѝту* једѝн црѝп С, јѝ *мѝту* У;

меџуо Лг МК Мх П Су Т, *меџула* Ву ДД Ли С Са У, *меџула* ВО Мх Су Ш, *меџуле* Бд, *меџули* Кр Лу, *меџули* Вн Др П Т У, *одмеџули* Кр;

меџо Го, *меџо* ВО Лг Са Т У, *меџила* Ко Са, *меџили* Ло, само се Љубомир из-
меџо на тога Ло, *измеџило* се на оца Са; *меџуше* Др;

Само је неколико примера забележено с формантом *-н-*: ја га *меџинем* Се, *меџинеш* Би ДД МК У, а после се *меџине* ДД, *меџинемо* Се Ск; није се *меџинуо* на њи Вн, *меџинуо* Т.

За облике без *-н-* већ је константовано да се јављају у С-В и Ш-В дијалекту (Реметић 1985:353) и понегде на западу или југу од назначене територије (Ивић ... 1997:224). У овом последњем раду указано је и на узроке губљења *-н-*. То су: висока фреквентност овог глагола у говору; дисимилација према осталим сонантима (метнем, метнемо; метнула) или консонантима (меџинем). На појаву синкопе у (нпр. *меџили*) утицали су следећи чиниоци: висока фреквентност; фонетске промене и аналогија према обрасцу *џресе : џресла > меџе : меџила*.

Глаголи четврте врсте

4.267. Као и у стандардном језику неки имперфективни глаголи на *-аваџи* у презенту имају *-аје*:

дајем А Лг С, *даем* Са, *даџем* С Са, *даеш* А, *дајџе* Ск, *даје* Кр, *дае* А Ву Се, *даемо* А Ву МК Са, *додажем* В, *додаже* В, *издаје* се љвече вџера Бд, *издаџе* Ли, четрџ дана му се *издае* Се, *издају* ВД, *џредаје* је младожџњи А, везџ марџицу и *џредџе* се Лг, е сад она *џредџе* онџ Ск, *џридодајџе* ДД, *џродажем* А С, ја то не *џродажем* Са, *џродајеш* Ко, *џродажџе* Р, *џродаже* Бд В Ву Р Се Су, *џродџе* Ко Ла, *џродажемо* Бд, *џродажемо* Го, *џродажемо* ДД, *џродажемо* С Се, *џродажешџе* Ву, *џродажу* Гл Р, *исџродажџем* Рд, ми то *исџродажемо* Ло, *раздаје* Кр, *удајем* Лу, да с *удаеш* Ву, да с *удајеш* Ву, кат се *удаје* ВД, да с *удаје* Кр, д *удаџе* А, да с *удае* Вр ДД Ли, да ме *удае* Ву, од-
ма се *удаџе* Ку; ја не *џознаџем* Вн, не *џознаџем* Гр Се, мџда га ја *џознаџем* Р, *џознаџем* Ла, *џознаџем* га Лг, да ли га ти *џознаџеш* Лг, *џознаје* Се, по џсти те *џознаје* М, кад не *џознаје* Лу, по томе се *џознаје* Ск, не *џознаџе* Вр, *џознаџе* се Ш, *џознаџе* се А, не *џознаџемо* се Гл; ал ја ништа не *џризнаџем* Лг, он никога не *џризнаџе* ДД.

Меџутим, забележен је и један пример без форманта *-аје*: Љубицу ја *џзнал* Вн.

Овакав презент имају и други глаголи на *-аваџи* код којих је у стандарду обично *-ава*:

кад *венчаџе* Др, сџт се не *венчају* У, да л *дозвољају* Мх, нека *заврџаје* чарџу Т, ди џу да га *закоџаџем* Вр, ја *закоџаџем* Др, џма пџсе *замџџораџе* девојка Ос, *зџеџџџаџе* (закопчава) В, *зџиџиџаџе* ДД, *зџџрџџаџе* Р, *зџџџџџаџем* МК, *зџџџџџаџе* А Вр Ли, *зџџџџџаџе* Ск, *зџџџџџаџе* Др, *зџџџџџаџемо* Р, *зачеџџаџе* Гн, *избеџаџе* се то Р, и мџра он да *избеџаџе* Бд, да се *избеџаџе* Бд, *извиџаџем* се Се, *задрџаџе* А, да *издрџаџем* Вн, *издрџаџем* С, *издрџаџем* Т, *издрџаџеш* Вн, да ти *издрџаџеш* Р, он ме *издрџаџе* Вр, ди то мџже да *издрџаџе* наџрод Ло, *издрџаџемо* Ло, *издрџају* Су, *одрџаџеш* МО, *одрџаџе* ВО, ми *џредрџаџемо* Бџжиџ Ву, мџро сам се *садрџаџем* МО, да *искувџаџемо* Вн, *исџраџаџеш* Вр, *лиџџаџе* Ву, *маркаџемо* (мајкавамо) Бд, *намоџџаџеш*

А, да се *наоружаје* ВО, да се *насељае* Гр, почели да се *насељају* Гр, ја *обећајем* Лг, *оиваје* га Бд, нека војска *оикољаје* ни Ло, ми *очујајемо* снопови В, не *йонишћајем* Ск, *йошревљае* С, ми *йрекојајемо* Т, то се *йриближсае* Ку, да га *йродуваје* вѣтар Кч, да не *йрокишињају* А, *йрочишићае* Ву, *раскојае* се Кр, не смеће да *расиараеиће* то Ба, йма још тју да *раишишићае* Кр, ди је често *раишчујаје* се Ск, а ја *решајем* Ву, *решају* Ву, њна и *саслушјаје* Лг, ја *вйдим* да њн *вѣћ смалаксаје* МО, па да се *умиљају* Ск, овѡ се *уйошребљаје* ВО.

Презент на *-аје* јавља се и код глагола на *-иваићи*²⁵ који у стандарду имају *-ује*: њн не *дошераје* У, *дочекаш* Вр, *дочекемо* Гл Ос, што свиљу *исћерае* А, њн ће да те *исћерае* у лаж Ла, *исћераје* Гр, што свиљу *исћерае* А, *йречекaje* ВД Мх, *йречекaje* и Кр, *йречекaje* ме Ба, људи *йречекaje* Вр, *йречекaju* сватови Бд, кад је почело да се *свањае* Ло, *смркњаје* се Др, кат сунце *смркњаје* се МО, да се тај *народ сроћаје* Лу.

Овај формант је забележен и код глагола шесте врсте на *-а*: *влашјаје* В, *класае* К, *класаје* Кч, кат почне да *лисијаје* Бд, *ножсае* К, *ножсае* К, *ножсаје* Кч, *очујаје* снѡп Мл, *свилaje* Бд К Су, *свилaje* К Се, *свилaje* В.

У следећем примеру презент је у корелацији с инфинитивом *ослобоћаваићи*, а не с *ослобаћаићи*, како је у стандарду: *ослобоћајем* се војне дужности ВО.

Однос *-аваићи* : *-ајем* Белић (1973:22) тумачи постојањем паралелних образовања гл. типа *даваићи* — *давам* и *дајаићи* — *дајем* код којих је касније, под утицајем типа *куйоваићи* — *куйујем*, *йљуваићи* — *йљујем* дошло до укрштања основа *даваићи* — *дајем*, при чему је спроведена тенденција да у презенту имамо формант *-је*, а у инфинитиву његово одсуство.

Код глагола с презентом на *-аје* учачамо три основна акценатска типа: *-aje*, *-aje* и *-aje* (*издржашеи*, *решају* и *издржaje*). У вези с овим треба рећи да су прва два типа чешћа, као и то да последња два имају и своје варијанте: *-aje/-aje* и *-aje* (*издржaje* *искувајемо* и *избежaje*). Све акценатске варијанте, осим типа *избежaje*, коегзистирају у истом пункту, а и код истог информатора. Наведени акценатски тип везан је само за Бд, говор с новоштокавском акцентуацијом у којем се среће и тип *избежaje*. Слични акценатски типови уочени су и у говору Банатских Хера и Метохије (Ивић 1958:341–2).

Још 1958. године Ивић (1958:341) је, на основу тадашње литературе, утврдио да је презент итеративних глагола на *-аје* раширен у два ареала К-Р дијалекта — у Метохији, најјугозападнијем делу, и на северу, у долини Велике Мораве и око ње. Овај ареал се наставља у јужном Банату (Ивић н. д.) и нарочито у Крушчици. Ова зона је утицала и на суседне говоре тамишке зоне у којима се као изузеци јављају форме *венчаје* (Ивић ...1997:225). У трстеничком говору (Јовић 1968:132) ова образовања су сасвим ретка. У ресавском говору такође налазимо ове облике (Пецо — Милановић 1968:349). У Левчу (Р. Симић 1972:425) се презент од глагола на *-аваићи* гради помоћу *ава* (*дaва*, *решава*) и *-аје*, при чему је пр-

²⁵ Не би требало искључити могућност јављања инфинитива и на *-аваићи*, али, будући да се овај глаголски облик не јавља тако често и да одговори на директна питања нису поуздани, ми не можемо са сигурношћу ово тврдити.

ви чешћи, а други углавном везан за глаголе типа (*и́ре-, и́ро-, исй́ро-*)*давайти, ио-знавайти, и́ризнавайти*, али и за неке друге: *венчају, зашчрају, исйуњаѐ, ослобођа-ѐш, укойају*.

Овај формант такође се може наћи и у неким црногорским говорима. Бранко Милетић (1940:470) за црмнички говор констатује да се наставак *-ајем* делимично чува у презенту глагола с инфинитивном основном на *-авайти(u)*. У говору Бјелопавлића (Ћупић 1977:92) код овог типа глагола јавља се формант *-аје*, а само изузетно *-ава*. У староцрногорским средњокатунским и љешанским говорима код глагола на *-авайти* јавља се колебање у облицима презентске основе *-ајѐм/-ајѐм* и *-авам* и не може се тачно утврдити који облик преовлађује. Једино је извесно да је иза палаталног сугласника корена (а нарочито на *-ј-*) обичнији формант *-авам* (Пешикан 1965:168).

4.268. Код глагола с инфинитивном основном на *-авайти* у презенту се, поред *-аје*, ређе јављају и *-ава* и *-ује*:

а) *-ава*: *дозвољаваши* МП, *завршиава* В, *завршиава* БД, *завршиавамо* БД, *изгрејава* У, *извињава* В, нити *обийава* Кр, *обожјавам* БД, *одржаваши* МО, *окуијава* ме Лг, *ипродужава* БД, *ипродужавају* БД, да се *сијасавам* Ло, па ми се *узнемирава* срце МО да краљ и не *узнемирава* Т, *ујошребљавамо* МО Мх Рд, *цркава* Мх. Употребом *-ава* ови глаголи остају у VI, а други јој, пак, прилазе из IV: *ипреудава* ДД, и она сà ћерку *удава* ДД, *ипродава* Су, *ипродавај* Су, *давај* Су.

б) *-ује*: *васкрсјемо* Др, ја се *изражјем* Би, чим пòчне да *лиисјем* Ш, да не *мањкју* (кокошке) Су, *објашију* В, и она *ошкључјем* врата Лг, *ипроверјеш* Ли, а Мара *ипродужјем* Лг, *кокошке његове* нит су ме теле да се *разлежјем* да насађјем Се. Ови глаголи су из шесте прешли у четврту врсту.

4.269. Глаголи с инфинитивном основном на *-ивайти* у презенту, поред већ споменутог *-аје* (4.267), обично имају формант *-ује*, а ређе *-ива* и *-ава*:

а) *везуем* БД, *везјем* Вн Ла Т, *везјем* Ву С Се, *везјеш* Ли Се Т, *везјем* А Ву Ко Ку Ло МК Р Су, *везјем* ДД Др Ш, *везјем* БД, *везјемо* А Ли Су, *везјемо* В, *везјем* А ВД Вн МО Су, *иовезјемо* Лг, да се *ипревезјем* Гр Ла Су, *дочекјем* Ло, ја не *доштерјем* (улепшавам) ништа Би, *заграђјеш* А, да га *загушјем* (тесто) Др, па идеш па *задужјеш* па *одужјеш* Ск, *задужјем* Р Т, *задужјемо* Вн, *замазјем* Ли, *замењујем* БД, *замењујемо* Рд, идѐ и *зайлајем* куће Др, *зайрашјем* Ку, *зарађјем* М, *захваљјем* се МП, не *избацјемо* Т, *издарјем* Рд, *искључјем* Р, *исийтијем* Кр, *исийтијеш* МО, *исийтијем* Лу, *исийтијем* Ло, *исилаћјемо* Ко, *исилаћјем* Ко, *иситерјем* Лг, *иситерјем* Ли, ако сам нешто сањала, ја ништа њему не *казјем* В, *казјем* му да бну С, нембј да *казјем*: сàд ме заболѐла рúка, сýтра нóга С, *казјеш* Су, а разумѐ свѐ што гòд ју *казјем* Ск, *исказјем* ДД, *иоказјем* Др, *иоказјем* Ву, зóра се *указјем* С, *наваљјем* Вр, *награђјем* Р, *намирјеш* Ск, *наилаћјем* ВД Ву, *наређјем* Р, *наређјеш* Т, *наређјем* Лг, *наређјем* МО, *наручјем* В, *обграђјем* Др, *овлаћјем* Вн, *иогвирјем* Ла, мѝ ај да *иодвечеркујем* Су, *иодмирјем* Ли, сàт се *иојављјем* Ку, *иошисјем* Т, *иошисјем* се Ск, *ипрешјем* ДД, ја се *ипречешјем* Ба, да га *ипречешјем* МК, па се *ипречешјем* Вн Мх, да

се *пречешћују* Ск, да се *раздужуеш* Р, *размешуе* ВД, *распробљујем* М, *расаћујем* В, да с *ујисуеш* ВД; *везуј* Ло, *нарећујите* Т.

У следећем примеру уместо имперфективног *свањ(иваши)* имамо у презенту перфективни корен *сван(уши)*: *свануе* се ВО.

б) *везива* МО, *дарива* Вн, не *исииивам* га Кр, *нарећива* Ш, *ноћивам* Лг У, *ноћиваи* Гл, *ноћивамо* Бд, *пресаћива* У, таман се *расвањива* Ш, љутру чим се *свањива* Р, кат се *свањива* Ск, *ујлаћивају* Бд;

в) *дошеравам* ма̀ло тѣ рāнѣ Гл, *дошерава* се вршалица Гр, или да га *обезврећивам* Би, *погурава* Лг, тѣ мене не *премећиваи* В, ко̀лач се не *пререзива* Бд.

Само у једном пункту МК уместо *избациваши* — *избацивам* / *избацујем* забележили смо следеће облике: да не би *избāцала* кло̀бук; на дру̀гу рупу *избāца* вāздух.

4.270. Глаголи типа *извлачиши* у презенту и императиву имају аористни корен *извук(ох)* и формант *-ује*:

а) *извукџем* Ло МП, *извукџеш* Вн, *извукџе* Вр Ву Ск, *извукџемо* Су, *завукџе* Кр, *повукџеш* Кр, *повукџе* Р, *повукџеш* Ли Т, *повукџе* Т, да с *увукџе* Су, *обукџем* Ли, не *обукџе* М, *обукџу* Р, *пресвукџу* се Кр, кат се *пресвукџу* Кр, па никакo се не *свукџем* Мх, *свукџу* се го̀ли Вр.

У једном случају смо забележили палатализован корен и презентски формант *-ује*: *развучџе* Кр.

б) У императиву у истој реченици један информатор је употребио и формант *-уј*, али и *-увај*: а он каже ма *свукџвај* се тѣ, немѡ да забушāваш, него се *свукџ* Мх.

в) Облици од инфинитивне основе: *навукивали* МК, тѡ сам *обукивāла* јā Ск, тѣ смо сукње *обукивāли* Ск, такѡ су не *обукивāли* Мх, нисмо се *обукивали* у свилу Су, *пробукивāли* Р, затѡ с ѡни *повукивали* у мѡчваре Рд, *повукивāли* Су, у старѡ време се развијало, *развукивало* тѣсто Кр.

4.271. Код већине глагола формант *-ива-* остаје у облицима изведеним од инфинитивне основе, једино код *ноћиваши* ређе се срећу и облици с *-ева*:

а) *доделјивало* се Р, нису *зашиљивали* У, *истјеривāли* Лг, *ноћивѡ* Р, *ноћивāо* Р, ја сам *ноћиво* У, *ноћивāла* сам Ск, *ноћивала* Лг У, *ноћивали* Су, *ноћивāли* Гл Ск, *ноћивāле* Ли, *ошкуйљивѡ* Ск, *јодмећивали* (квасац) В, *пречекивāла* Лг, *сараћивѡ* Лг, *сарањивāле* М.

б) ѡни тāм *ноћевали* В, *ноћевāли* Вн.

4.272. Међутим, основе *-иваши* и *-аваши* могу се међусобно замењивати:

а) *дошеравали* Гр, *истјеравали* Бд, *дочекāвали* С, *пречекāвали* Кр, *премећивала* В;

б) *дозвољивао* ми Р, тѣк се *расвањивало* П, кад га *саслушивали* Ло, ал нисам га *ујошребљивала* М, *ујошребљивāли* Р, *ујрошашињиво* Бд.

4.273. Глаголи с инфинитивном основом на *-оваџи* у презенту углавном имају *-ује*, а само код *коваџи* и *сноваџи* јављају се старији облици по другој врсти с формантом *-ове*:

а) мислим да ћу да *божџићкуем* Ло, а канда ћеш ти да *божџићкуеш* кот куће Ло, ја не *болџем* ДД, не *вѣрујем* Мх, не *вѣруе* Ву, *гаранџуем* Др, *гладџе* Са, *дарџем* Ла, *дарџеш* Р, она га *дарџе* Бд, ај да се *дарџе* Ш, млада *дарџе* ДД Ли Рд, па кад бѣде пѣсе да се *дарџемо* увече Ла, *дарџу* Бд, *дорџкуем* А, *дорџкуе* ВД Ла Су, *дорџкује* Т, да се *жрџивуе* Ку, ако те *инџерѣсуе* Лг, *инџерѣсује* Мх, *кџе* П, *кџе* Ј Рб, *оџкује* Ла, *поџкуеш* П, ја не *куџуем* В, *куџе* Ба Гл Р, *куџемо* ВД, *лџмиуеш* Бд, *лџмиуе* Бд Вн, *нџеуе* Су Ш, *нџеуемо* Вн Ву, *нџују* Ву, *однџеуемо* Рд, да с *однџеуе* Вн Рд, *јаџке* се Ло, *послџуем* МО, *послџемо* Вн, *поџиџуем* Бџа М, *поџиџуе* ДД, да се *поџиџуе* Р, *поџиџуе* М, она нај ме *поџиџује* Ш, *поџиџују* Вн ДД Ш, *џу* да *џраџникуем* Се, *џраџникуемо* Бд, *џрџиџенуе* МК, *џуџуем* Са, *џуџуе* Ву Се, *џуџује* Ш, не *џуџуем* ја МО, *џуџе* Вн Др МО, *џуџује* П, *џуџују* Др, он се *раџдује* ВД, *саџ* се *раџдуе* Ос, *раџдујемо* се П, ни и терали да *раџуу* Ос, *редџемо* Ку, *свѣџкуемо* Вн, *снџе* ВД, *снџемо* Вн, па се то *оснџе* (о ткању) С, *џрџују* Лг, *фруџиџукуемо* Су, *џиџиџуе* В, да ве *џиџџуем* Ву;

б) *ковѣм* В ВД, *ковѣш* кџсу МК, *кџве* В, *ковѣмо* кџсу А ВО, *заковѣм* Ба В, *заковѣм* В, *заковѣ* се даске Ш, *заковѣ* се Ли, *заковѣмо* А, па се *заковѣ* А, *оџковѣм* В, *оџковѣш* је МК, да се *оџковѣ* МК, *уковѣ* Вн; она се *снѣ* Су, *снѣмо* Р Су, онда се то *оснѣ* П, *оснѣмо* Р Су.

Павле Ивић (1957:274) је одредио ареал ових облика рекавши да се они срећу у П-Т, К-Р и С-В дијалекту. Тада цитираном списку радова додаћемо оне који су објављени након тог времена.

Александар Белић (1999:322) наводи три глагола (*ковем*, *џровем*, *исџрове* = *изгуби*) који имају презент по другој врсти, а овај други и по четвртој. Новији истраживачи углавном налазе два. Тако је у Лужници Љубисав Тирић (1983:85) забележио само глаголе *џровем* и *снѣмем*. У говору Ниша и околних села (Тома 1998:214) глагол *коваџи* увек иде по другој врсти, а *џроваџи* по четвртој. У напоменама 245 и 246 исти аутор указује на судбину ова два глагола у осталим говорима овог дијалекта.

У ресавском говору (Пецо — Милановић 1968:350) само глагол *коваџи* има облике по другој врсти *ковем*. У трстеничком говору (Јовић 1968:131), као и у нашој зони, двојни облици, по другој и четвртој врсти, срећу се код глагола *коваџи* и *сноваџи*. У Левчу (Р. Симић 1972:426) само код глагола *коваџи* спорадично се јавља презент по другој врсти. У цитираном раду у напомени 227 наведен је Жупски Александровац и Брус, Вучитрн и Пећ и Врњци. У Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995:183) наведен је само глагол *коваџи* с презентом *ковем*.

Тачна је констатација Павла Ивића (1994:274) да се презентски облици *ковем* и *снѣмем* срећу само у једном делу С-В дијалекта. Тако је у говору Галипољских Срба (Ивић 1994:274). У говору Раче Крагујевачке (Р. М. Павловић 1982:39) ови глаголи се конјугирају и по другој и по четвртој врсти. Међутим, у целој цен-

тралној Шумадији (Реметић 1985:356), па према томе ни у космајским селима, најближим нашој територији, не налазе се облици по другој врсти. И у говору Бигорачића (Ивић 1978:168) глагол *коваџи* не иде по другој, већ по четвртој врсти.

4.274. У облицима изведеним од инфинитивне основе доследно се чува формант *-ова-*, осим у два примера у којима смо забележили *-ува-*:

а) нисам *бѣдовала* за ништа Са, ту смо *биваковали* ујутру Ло, *гладовали* Са, *гладовали* Са, ја сам *даровала* све ВД, само се сви *даровали* Бд, *даровање* (на сахрани) Гр, (али и *даривали* смо ВД), највише смо мајку *жѣљковали* (погинула) Ш, ништа нисмо *жудовали* Др, *зймовали* Ло, до сат сам *койова* Са, *куйовне* Ск, *идишйово* Се У, *идишйовала* Ла МК С, *идишйовало* Кр Лу Р, *идишйовали* П, *йразниковали* Бд, *йргово* Са, *йрговали* Са, *йлинговала* Ло;

б) нисам *куйува*ла већ, ја сам *куйува*ла њиве М, *йцува*о је Су. Релативно ретко се среће *-ува-* и у трстеничком говору (Јовић 1968:132). Глагол *сликаџи* може добити и формант *-ова-* у перфекту:

а) кат се *сликово* Са, *сликовали* њни Мх;

б) *сликала* сам се Ба Мх Се Ш, то смо се *сликали* Кр, њни ме *сликали* У; уп. и презент који не прелази у четврту већ остаје у шестој врсти: тама се *сликам* Се, да се *слика* П, *сликају* се Вн.

4.275. Глаголи типа *добџи* у презенту се чешће срећу с облицима на *-ије* од оних без тог форманта:

а) *дѣбијем* Би ВО ДД М МО Мх Р, *дѣбијеш* ДД Др Ла МО Ск, *дѣбиеш* Ли, *дѣбије* А Вр Ву Гл Гр Ла ММО ПР Т, *дѣбије* Р Ш, *дѣбие* А, *дѣбијемо* Бд ВО Вр Кр Ку Рд, *дѣбиемо* МК, *йзбије* Ву, *набијем* Р, *ѣбијеш* МО, да *йѣбије* коље Лг, да не *йѣбие* Ло, њн *убије* МК, *завие* Ли, *завиемо* Са, *завијемо* В, *рзавијемо* В, *зайијем* Вн, *зайијеш* Ос, *кријеш* Лг, један се *крије* Гр, *йѣкрие* ме Лг, *йѣкријемо* Т, *крв* само *лије* Ло, *йѣдлијем* Ла, *йѣдлијем* Ла, *йѣдлијеш* Ли, *йѣдлијемо* Р, *йѣлие* Ли, *йије* Лу, *йијемо* Ш, *ијем* М Мх, *ије* Ос, *ијјемо* М, па се *саије* А;

б) ја *дѣбим* А, йшо сам неколко пут да је *дѣбим* Лг, ал нисам мѣго да *дѣбим* Ск, *дѣбим* Кр, мѣго си њу да *дѣбиш* Лг, те *дѣбиш* повѣсмо Ло, да *дѣбиш* Т, *дѣбимо* Т, ви ћете да *дѣбише* позив Т, па гѣр клас, а на среѣи *йзби* овако нож Т, кад ја *наби* Р, *ѣбиш* МО, са да га *йрѣбим* Мх, да га *ѣбим* Мх, са ћу т *ѣбим* ѣдма Т, да га *ѣбимо* Вн;

и кат се *йѣдди*, ми љземо то *ѣддило* Р, и гѣр се *йѣкри* Вн, да *йѣкримо* Т, па га *йѣдлиш* Ск, њн га само маѣло *йѣди* Ск, па *йѣдимо* зѣтин Ос, таман њн отиѣдне, ја *йѣдлим* чашу Лг, ако *йѣдимо* ако не *йѣдимо* МП, ми *сави*мо се до земѣ А.

Одсуство презентске основе на *-је-* најчешће је код глагола (*-биш*и), али се појава шири и на друге глаголе. На овај начин ови глаголи се прикључују седмој врсти *добџи* — *дѣбим* као *носиш*и — *носим*.

И говор Банатских Хера (Крушчица и Кусић) познаје ову особину, али само код глагола *добџи* (Ивић 1958:342).

Трпни придев код ових глагола испред наставка *-ен* има или *в* или *ј*:

jà сам била бивѐна Мх, њни су њобивѐни П, рањена сам у нѡгу, убивѐна Бд, убивѐни Ос;

тѡ је набијѐна зѐмља дѡбро Др, свѐ маљѐвима набијѐна Др, па пѡсе ѡпет је-
дѡн убѡјен Ос, убѡјен У, тѡ је свѐ ѡиѡцѐно Лу.

4.276. Глагол *умиѡи се* обично се јавља с једним иницијалним *с-* насталим елизижом вокала *-е* у облику *се*. Пут настанка облика *сумиѡи* показују следећа три примера: *да с ѡмијеш А, да се сѡмије Ла, да с сѡмијем Ра*. Следе остали примери: *сѡмијем се ВД Ла, сѡмијем се сапуном РБ, да дѐцу сѡмијем Ла, сѡмијем га Ш, сѡмије се Ск, ми га сѡмијемо Вн, сѡмијемо се Се, да се сѡмијемо свѡ Ш; иди се суми Вн; сумила сам се ВД, сумили Др*.

Само смо један пример забележили, и то на директно питање, без *с-*, а један у спонтаном разговору с префиксом *о-*: *ѡмијем се МК и ѡмијемо снопѡви В*.

Глаголи пете врсте

Однос према другој и шестој врсти

4.277. Глаголи типа *меѡаѡи* — *меѡем* вишеструко су интересантни. Тако се презентски облици могу конјугирати по петој и шестој врсти:

а) нећу да је *врѡем Вр, врѡем се ЛГ, ел се врѡеш ти К, врѡеш Т, врѡе ЛГ, ѡн ме врѡе У, врѡемо ВО, ми врѡемо Нѐмца ЛГ, ми се не врѡемо више Лу, и врѡемо се кѡћи Т, неки се врѡу А, врѡу В, ѡни га врѡу Гл, врѡу се Ос, да га ѡревврѡе Гр, кад ѡн с осврѡе Са, свврѡе МК, дрѡкѡеш Бд В, дрѡкѡе А Го Ку Т, дрѡкѡемо П, дрѡкѡу М МО, жвѡѡем ДД, заѡѡеш МО, заѡѡе Се, заѡѡемо МП, заѡѡу Се, завѡѡу Ло, за ништа се не ѡривѡѡем Ло, заѡрѡѡеш (затрпавати пепелом, нагртати жар) Вн С, каѡѡѡе кѡша У, меѡем Вр Др Ла МК Ос Су, меѡеш Бд Гр Мх Ос Са Се, меѡе А В ВД Вр Го Др Ло МО Мх Т У Ш, меѡемо А Кр Ло Мх Са Су У Ш, меѡу А ДД Кр Ос Т, меѡеду Се У Ш, замѡе Би, намѡеш А, ѡмеѡе ВД, насрѡу на мѡн Т, облѡу Бд, обрѡеш МО С, обрѡе се А Кр М МО, обрѡемо Су Ш, окрѡеш А, окрѡе се тѡчак, окрѡе се време Кр, ѡрегврѡемо лѡзу Ву, скакѡѡе Ба, смѡѡу (сметају) Бд, а ти шаѡѡѡеш У, шаѡѡѡе МП;*

Код појединих глагола у корену среѡемо напоредну употребу вокала *е* и *и*: *размиѡе онѡ прѡѡу (Су) према знатно чешѡем меѡе; да се не сриѡу (Су) према чешѡем јѡ срѡѡем њѡга (Р); ѡреѡѡѡеш (Ву) према саѡлѡѡем се (МО)*.

б) и ѡн доѡѡа А, да заѡѡа нѡрод вѡду У, узѡше да излѡѡу Ло, меѡам Вн, меѡѡа Др Ш, меѡѡш Се, меѡѡ МО, у крила меѡѡ, меѡѡ У, меѡѡмо Бд, меѡѡмо Ш, кѡпи-мо онѡ жѡто па меѡѡмо на сноп У, меѡѡу Би, меѡѡу Др У, меѡѡу Ла, меѡѡду У, окрѡѡа Ш; окрѡѡѡѡе Ло. Меѡѡутим, у два пункта бележимо и неизмењен сугласник корена у презенту: неѡо *меѡѡ*, неѡо не *меѡѡ* Рб, *меѡѡ* СМ, *меѡѡѡи* рѡдом Рб, *меѡѡѡу* Рб, *меѡѡѡј* СМ.

У овим примерима присутне су аналошке промене *меѡѡѡи* — *меѡем* (V вр.) > *меѡѡѡи* — *меѡем* (II вр.) > *меѡѡѡи* — *меѡам* (VI вр.). Прелазак глагола из друге у пету врсту забележен је у К-Р, С-В и Ш-В (Реметић 1985:358–9, нап. 1035). Ово-

ме списку треба додати и студију о говорима Баната (Ивић ... 1997:226–7) у којој је констатовано да се ареал ове појаве првенствено протеже у екавским говорима од Косова до Поморишја. У напомени 578 наведена је и новија литература за екавске говоре, као и за оне ван овог подручја.

И прелазак из друге у шесту познат је и другим говорима. Тако је та појава не баш ретка у кикиндској зони банатских говора, а среће се и у неким селима румунског Баната (Ивић ... 1997:218 и 227). Двојни облици (*огрћам:огрћем* итд.) забележени су у Елезовићевом *Речнику косовско-меџохијског дијалекта* (цит. према Реметић 1985:358, нап. 1054). У централној Шумадији ови облици су сведени само на неколико примера (*срѣћаиш, мѣћау, мѣћаиш* н. д.).

4.278. У инфинитивној основи јавља се формант *-а-*:

а) иза нејотованог сугласника корена: и *врѣио* ме мѡј ђчув Т, па пѡсле смо се *ѡврѣиали* кѡћи Го, свѣ *меѣѡ* лѣд А, *меѣѡ* Мл, сѣр се *меѣѡ* Гл ДД, кат сам ја *меѣѡ* С, *меѣѡла* Др Ос, *меѣѡла* сам Ко, прѣ се *меѣѡло* пѣпо Мх, *меѣѡло* се Мл, цвѣтови се нѣсу *меѣѡли* Гл, слѣму смо *меѣѡли* Мх, *меѣѡли* Ос, мѣ смо тѣ *меѣѡли* Т;

б) иза јотованог сугласника корена, што је нешто чешће: ја се нѣсам *врѣѡ* Р, *ѡресврѣѡла* (пресипала) Кр, ѡна је *завѣѡла* вѡду Лг, *завѣѡли* вѡду Вр, ка смо се *крѣѡли* Ло, *меѣѡ* МО, *меѣѡла* Го У, *меѣѡло* се и слѣма Ли, *меѣѡли* су А Го К Т, *земеѣѡли* бѣгарски Р, па сам код нѣ *ѡмеѣѡла* Са, *ѡмеѣѡли* Т, ватрѣљи прѣ били што су вѣтру *ѡрѣѡли* Ли, *ѡрихвѣѡли* Ли, и тѡ сам свѣ *свѣѡ* Лу, *сѡлѣѡла* је П, прѣћом *ѡлѣѡне* Бд. Примери овог типа показују да би и инфинитив могао бити с *-ѣ-*.

4.279. Глаголи с кореном на *-к, -г* углавном имају јотован сугласник у презенту, дакле, остају у петој врсти:

вѣчем Ву Ло, мѣ *вѣчемо* ДД, *зѡбрѣчѣм* (тесто) Др, *кукѡриѣчѣм* В, *мрѣ* се А, *ѡсрѣчемо* С, *рчу* Ло, *скѡчѣм* П, *ѡрескѡчу* Лг, *сѣчемо* А, *умѡчу* Ла, ја једнако *ѣчѣм* за тѡбом Лг; тѣ *лѡжѣш* Са, *лѡжѣ* Др Ло, *налѡжѣмо* А, *ѡлѣжѣмо* У, *ѡлѡжѣмо* Бд, *сѣрѡжѣм* А, *сѣрѡжѣ* Др; *лѣжѣ* Лг, *ѡјде лѣжѣ* Мх.

Мањи број глагола прелази у шесту врсту: *вѣкам* Ш, *вѣку* Ш; ја не *лѣгам* да се не крстѣм М, ѡдма се *лѣга* П, прѡстремо дѡле шѡшу па *ѡлѣгамо* Ск; *лѣгај* Са; тѡ сас пѣпо што бѡјем тѡ млѡго *ѡмѡга* Ш, мѣ *ѡмѡгамо* кат стѣгнемо Кр, да мѡже да *слѡга* жѣто Ку, *слѣга* се Кр.

Код глагола (*из-, ѡ-*)*скакаѣи* среће се јотован сугласник корена, али презентска основа шесте врсте: *искѡча* Ш, *искѡчај* Ло, лѣпу свѡна, пѡбуна, јѣ, мѣ *ѡскачѣмо* свѣ, штѡ је тѡ Вн.

Презент глагола *сѣриѣи* и *сѣризѡи* има измењен сугласник корена, те је отуда у 3. л. пл. могућа и промена врсте. Наиме, овај облик је из пете (*сѣриѣу* ако је инф. *сѣризѡи*) али исто тако и из прве (*сѣриѣу* и аналошко *сѣриѣу*) могао dospети у шесту врсту: маѡзе па се *сѣриѣѡју* ѡвце Ск.

4.280. У инфинитивној основи скоро доследно се чува нејотован сугласник корена: *вѣкѡ* Са; а ѡни *лагѡли* Ло, и мѣ кѡко смо *ѡлѣгѡли* Ло, *ѡмѡгѡли* Бд, *слѡгѡ* слѡва Ву, кат сам ја *сѣрѣгѡ* А.

Само у једном примеру забележили смо аналошко продирање презентске основе у радни гл. придев: али странци мно̀го и *йомѧжѧли* кад је (цркву) прѧвили Кр.

4.281. Глагол *кайѧти* — *кайѧе* у нашој зони углавном иде по петој врсти: *кайѧе* Го Ку МК У, па се *искѧйѧе* ВД, колико *искѧйѧе* Го, *искѧйѧе* Кр Са Су; *кайѧале* ми сѧзе на њѧга М.

У нашој грађи се нашао само један пример промене овог глагола по другој врсти (в. и т. 4.290): па га по̀с окѧчимо те се *искѧйѧе* онѧ сѧрутка Р. Овако је нпр. и у Заплању (Ј. Марковић 2000:184), што говор овог пункта, с обзиром на порекло становништва, доводи у везу с говорима југоисточне Србије.

4.282. Код два глагола у презенту смо забележили нејотован сугласник корена, што је знак да су изједначили инфинитивну и презентску основу и тиме пришли VI врсти: и то̀ се обйѧе, *сйѧизамо* ѳвде Ло, *ниѧа* по грађину Р.

Однос према седмој врсти

4.283. Глагол *јѧаѧити* — *јѧшем* скоро је у потпуности прешао у седму врсту: а) *јѧшим* Ву П, *јѧшши* А П, ѳн *јѧши* Бд Гл МК Ш, *јѧшимо* Ло, свѧка кѧћа *йо-јѧши* коња П, *йојѧшио* сам П, артиљѧрци *йојѧшили* леваѧе Ло, *йојѧшили* мй П, ѳн *сјѧши* МК, *узјѧшим* Гл Се, ѳн *узјѧши* В Ли, *узјѧхо* Ли, *узјѧшу* Мх; *йде јѧшећи* В, *јѧшећи* Ш;

б) али спорадично и: *јѧшем* ДД, *јѧ узјѧшем* П.

Однос према осмој врсти

4.284. Глагол *мирисаѧити* — *миришем* има само облике по петој врсти: *мирйшем* В, *мирйше* ВД К Мх Рд С Се Ск Су Т Ш, *замирйше* Р Т, *мерйше* Ву Ла МК Мх.

Забележили смо један пример преласка гл. пете у осму врсту: ба̀ба *квѳчи* (о Божићу кад се уноси слама) Ли.

Поједини глаголи

4.285. Од глагола *слаѧити* бележили смо облике презента и императива с вокалом *а* у корену: *шѧѧе* В, *шѧѧу* ВО, *йошѧѧем* П, ѳн *йошѧѧе* ВО, свѧ се то̀ *йошѧѧе* Ла; *йошѧѧи* ми Ко.

4.286. Углавном презент глагола *казѧити* — *кажем* претрпео је низ фонетских промена: *кажем* > *каем* > *кам*; *каже* > *кае* > *ка*; *кажеш* > *каж*:

каѧжем свѧкру Ла, *каѧже* Кр, *каѧжеду* Др; па *каѧем* ти Кр, ка ти *каѧем* Ла, јѧ ѧу нѐшто да *каѧем* Ли; *каѧе* Кр, ѳна *каѧе* Ла, ни ти *каѧе* добар дѧн Ла, нек доѧе, *кае*, код мѧн Ло, ѧѧн чѳек *каѧе* Ло;

ка̀ко да ти *каѧм* В, ка̀ко ти *каѧм* Ву, јѧ прѧво да ти *каѧм* Кр, јѧ *ка* ма̀ свѧкрви Ла; нѐму *каѧ* нѝшта Кр;

нѝси смѧо да *каѧж* Гл; *каѧш* ти ѧѧму ДД, ви *каѧиѧе* Ло.

4.287. У корену несвршеног глагола *йотицайти* уместо *и* имамо *е* (< ё): *они потѣцали одотут ДД*.

Глаголи шесте врсте

Однос према првој врсти

4.288. Нисмо забележили глагол *цвастити* — *цваџе*, већ само *цветиаити* — *цветиа*: *цветиџала МК, цетиџала Ск, рацетиџала Ск, ирецветиџала Ос; цветиџа МК, цветиџа А ВД Р С Ск, ирецветиџа Вр Се, рацветиџа Ли, цветиџају Се, цветиџају МК; и само једном: ња кад цаити Ос*.

Однос према другој врсти

4.289. Једино глагол *чешљаити се* може да има облике презента и по другој врсти, што је знатно ређе:

чешље се Ск, очешљеш се Вн;

и да се чешљаш Вр Ос, чешља се Ш, чешљамо вуну А П Се Ш, чешљају В Се, ишчешљаш вуну Гл, ишчешљамо А, очешљаш Мх, очешља МО, рашчешља А.

4.290. Глагол *сиџаити*, поред облика по петој и шестој (в. т. 4.295. а.в.), уобичајен је на североистоку нашег терена и по другој врсти: *ја отвџрим уста да њн мџне сиџе МК, ди се сиџе МК, сиџемо Вн, па сиџемо њнџ сириште Р, исиџе МК, усиџе МК, иресиџемо Р*. У једном од ових села (Р) тако се мења и гл. *искаџаити* (в. т. 4.281).

Однос према трећој врсти

4.291. Неколико је глагола који имају презент и по трећој врсти:

џџдну му столицу Кр, свџ џде што гџд имџдне и другарице (сви умрли, сем ње) Вн, кџ имџдне Вн, џна пџс имџдне дџте МО, и ја џоглџднем Вн Ку Ла, кад ја џоглџднем У, џоглџднем ја У, кад ја џоглџднем Мх, кат џоглџднеш Го Ла У, џоглџднеш Ли Р; џоглџдни У; и такџ ти снадџне џн њџс (снабде) С;

поред: џоглџдаш В Гр.

Однос према четвртој врсти

4.292. Глаголи којима се именују различите фазе раста кукуруза, у презенту се могу конјугирати и по шестој и по четвртој врсти, што је ређе:

а) *влаџџа В, зрџа Су, класџа В ВД Вн МК, коренџа Рд, ножџа А ВД МК МО Су Ш, и спрџма се да џерчинџа Ку Рд, ресџа Су, свилџа А Вн МК Рд Су Ш;*

б) *влаџџаје В, класџе К, класџаје Кч, кат пџчне да листџаје Бд, ножџе К, ножџаје Кч, ножџе К, свилџе К Се, свилџаје В, свилџе К МК Су.*

О судбини глагола типа *везиваити* в. 4.269.

Однос према петој врсти

4.293. Глагол *сисаџи* у презенту се мења и по петој и по шестој врсти:

а) не *сџшем* Лг, *сџшеш* Лг, *џно сџше* Вн, *јагње сџше* М Ос, *тџле сџше* Рд, *те-
лџи сџшу* ВО, *сџшу* Ос, да *сџшу* јагањци Ск;

б) *сџсам* Лг, да *сџса* Вн П, да не *сџса* Су, *сџсају* Вн МП Су, *сџсау* Су.

4.294. И глаголи с инфинитивним кореном на *-џ* могу имати презентске облике по петој и по шестој врсти:

а) *скиџе* Вн Са, *скиџу* Вн, *нема да скиџу* Са; да и *смеџем* (да им сметам) Го, *немој да смеџеш* човека Бд, *мен срџе смеџе* Го, *смеџу* Бд, *то те нико неџе смџе* Р;

б) *волео да скиџа* Су; *млого ме смеџа* глава Го, *смеџа* Кр.

в) Поред примера типа *меџали* (Др), јотован сугласник можемо срести и у инфинитивној основи *ниџе ме смеџо ниџиџа* (У). Забележили смо само један пример у којем имамо јотован финални сугласник корена, као што је то у петој врсти, а презентски наставак по шестој: *смеџа* (Јо).

4.295. Глаголи с усненим сугласницима у презенту конјугирају се и по петој и по шестој врсти:

а) *благосџвџе* В Др Ли; *закџвџу* Ли, *џрезџвџе* Др, *џрезџвџе* Ли, *трџба да се џрезџвџемо* ВО; да те *окуџем* В Ли, *окуџе* га Вн, *окуџемо* га Вн; *оџиџем* Лг; *сџџем* В, па *тџ сџџем* кукуруз Ло, и *ти сџџеш* А Су, *ми сџџемо* А Вр, *оно се џросџџе* ВО; *џџем* Вн, *џџе* А Вр Лг Са, *џџу* Др К;

б) *благосџвџа* Ло, *благосџџа* У, *ја се не џрезџвџам* ДД, *џрезџвџају* В,

в) *џрезџвам* Ли, *наџџам* Ли, да с *оџиџам* Лг, *сџџам* В МП Рд Се Су Ш, *сџџам* А Вн Др Кр МК Мх Р Се Ск Су У, *сџџа* А Ба ВД Вр Кр М МК С Су У, *сџџам* А В Вн Рд Кр Су У, *сџџу* Су, *џресџџам* Су, *џросџџа* се Ву; *џџам* Р С, *џџам* А, *џџам* Бд, *џџа* А Вр Ву Гл Ко Кр Ла Ли Ло МО У, *џџам* Вн, *џџам* Вн Вр МО, *џџу* Лг, *џџају* Гл, *џџаму* Ву; *џџам* Лг Р.

И овде можемо срести јотован сугласник у облицима изведеним од инфинитивне основе: *џоџџџала* ми (хлеб у маст) Ла, и *тџ се џоџџџале* конџпле С.

Однос према седмој врсти

4.296. Глагол *сањаџи* — *сањам* има и свој парњак по седмој врсти *сниџи* — *сним*:

а) *некад сањам* Го, *ја је сањам* МП, *сањам* га П, *сањам* Ра; *сањам* га П, *сањам* П, *сањала* В П, *ја сам сањала* ДД, *сањала* сам је двапут ДД, *човека сам сањала* пре М, *нисам брата сањала* П, па сам је *сањала* С;

б) *сниџм* МО Р; *саџ сам је сниџ* ВО, а *Вџса сниџ* П, *ја сам га сниџ* Р, у *саџ сниџла* Гр, *нисаџ га сниџла* како је *џуро* М, *саџ сам сниџла* МО, ел она *сниџла* Ш.

4.297. Глагол *сџаваџи* — *сџавам* углавном има облике презента по шестој врсти:

а) а *ја сџавам* Го, а *ја не сџавам* Лг, не мџж да се *сџава* Го, ако ти се *сџава* Ск; *сџавај* Ли; *ја сам сџава* Лг, *сџавала* В;

б) м̃ло *п̃роси̃м* Лг.

4.298. И следећи глаголи шесте врсте познају и облике по седмој:

а) кат се *сва̃дише* Ло, *по̃мрле*, *ни̃с се сва̃диле* Ло; *о̃на о̃нда се у̃ће̃би* Мх, *у̃ће̃-би се в̃уна* П; *зак̃љу̃чим* га (зак̃ључам) Др, *у̃зела сам па сам зак̃љу̃чила* Др, *о̃йк̃љу-чи врата* Лг;

б) па *ћемо да се по̃сва̃ћамо* М, и *то̃ ни̃ се сва̃ћало* Го.

Однос према осмој врсти

4.299. Само смо три глагола забележили с облицима презента и по осмој врсти:

а) *ја̃ гл̃дим* А, *гл̃ди̃м* С, *гл̃ди̃* Гр С; *ши̃йи̃љии̃* т̃и он̃га он̃а те̃бе Ли, *ши̃йи̃-љу* Бд;

б) *гл̃дам* Бд ВД Вн Вр Гл Лг Ло Лу М МО Мх Су Т, *гл̃даш* В ВО Вн Кр Лу Мх П С, *гл̃да* А Бд В Вн Го ДД Ла Лг Ли Лу М П Рд С Ск Су У, *гл̃дамо* А Гл Лг Ло Мх Р Т, *гл̃даше* В Лу, *гл̃дају* Мх, *гл̃даду* Вр, *по̃гл̃дамо* Ла Ш.

Творба имперфективних глагола

4.300. Судбину глагола на *-ава̃ти* в. и у т. 4.267 и 4.268.

Несвршени глаголи на *а* могу се срести и с формантом *-ава-* и без њега:

а) *замер̃авамо* то̃љко Се, *руч̃авамо* Гр, *ја̃ се не ски̃да̃вам* В, *сн̃и̃ма̃ва* Мх; уп. и: и *са̃т по̃сто̃ја̃ва* (шума и кућа у њој) А; *ни̃је се вечер̃авало* Гл, *о̃ни кидис̃авали* Ву; уп. и: *има̃вало* је *то̃ У*, па сам се *мрж̃ња̃вала* Бд.

У следећа два примера имамо творбу несвршеног од свршеног глагола: *ми̃ смо то̃ очу̃в̃љавали* (извор) Би, и *о̃на је њ̃и сачу̃в̃љавала* м̃ло̃го Ло.

б) и *малак̃а̃* ми и сна̃га Го, *ту̃ се са њ̃има по̃за̃ва̃ћа* Ли, што *ми̃ не по̃цр̃камо* Гл; уп. и: *после је Немац ту̃ зар̃а̃б̃љо* Лг.

4.301. Код појединих глагола долази до укрштања корена из различитих облика:

а) *то̃ се не омри̃а̃ва* Др, *ми̃ се не омри̃а̃вамо* Др, *си̃аши̃во̃* Др;

б) *омрс̃а̃вамо* се Др, да је *си̃ас̃а̃ва* А, да га *си̃ас̃а̃ву* Ли, *си̃ас̃авали* МО.

4.302. Глаголи с формантом *-ива* у инфинитивној основи задржавају га и у презенту (уп. и 4.267. и 3.269):

а) *о̃ни су донес̃ивали* ВО, *зак̃ивали* А, *у̃йк̃ивали* Бд,

б) *зак̃ивам* Р, *зак̃ивају* Др, *о̃йк̃ивам* Р, *по̃кр̃ивамо* Мх, па се *по̃ре̃йк̃ива* (о ткању) Ба, и тако̃ се *пос то̃ по̃ре̃йк̃ива* Су, *у̃живам* В.

в) Код несвршених глагола, као што је *би̃и̃ти*, *ши̃и̃ти* у инфинитивној основи бележимо формант *-ива*: *ди гд̃ је би̃во* Бд, а *ја̃ сам на пи̃ја̃цу би̃во̃* ви̃ше п̃ут̃а Ло, *ши̃вало* Ло.

4.303. Глаголи типа *добу̃ја̃и̃ти* — *добу̃јам* чешће се срећу с формантом *-ива-* и у презентским и у инфинитивним облицима:

а) трѣба да *дòбѣвам* Бд, *добѣвам* МО, *добѣваиш* А Р, *добѣва* Вн К Ку, *добѣвамо* К, *избѣва* (кад нешто кључа) А, кат пòчне гòр д *избѣва* сѹрутка В, *избѣва* Ву, чѣстиш му онò свѣ што гòд *избѣва* (на лози) Ос, *избѣву* МК, *набѣва* Ву Ку Се, *набѣвају* К, Нàто, да *разбѣвамо*, а *јà* кàжем ма *разбѣвај* Гл, трѣску *исѣребѣва* Ло, нека се *ѣробѣву* Ву, сàд *убѣвам* Др, па се нѣ зна кòј кòга *убѣва* и кàко се *убѣва* Би, кѹј *убѣва* Се, пòсе имà што се *убѣва* тежѣна Ск, *убѣва* Ш, ако ће д *убѣва*, ће д *убѣваду* рѣдом В, *убѣвамо* Ли, па ондак је (тежину) *убѣвамо* Ск, *убѣвау* МО Р, кат се *наѣва* слава Ли, па се *наѣва* слава МП, *наѣвамо* МК;

онàј пòздер што смо *бѣвãли* конòпле Т, *добѣво* К, *добѣвãла* Ба, *добѣвала* А Бд Гл, *добѣвãли* ВО Ку Р, мѣ смо *добѣвали* лãгерске мàрке К, тò смо *добѣвали* од њѣ К, *добѣвали* смо Р, кат сам *набѣвао* жицу Р, тò се такò *набѣвало* Ву, *ѣонабѣвали* Ла, *обѣвãли* тежѣну Ба, ал ѹвек ме *одбѣвали* Т, *убѣвао* К, он је *убѣво* Тѹрце што нѣко нѣје *убѣво* Ло, *убѣвало* се В, да би се тò *убѣвãло* Р, онѣ су *убѣвãли* ВО, у Смѣдерево *убѣвãли* Ос, тò што су *убѣвãли* тежѣну Ск, *убѣвали* Кр Ос, тѹ су *убѣвãли* Ли, онѣ су и *убѣвали* Р, *јà* сам се *наѣво* Лг, нѣје се *наѣво* Рд, он се *оѣвао* Вн;

б) *јà* не *добѣјам* ДД, *добѣја* А Др, *добѣјау* ДД;

стãлно сам *добѣјãла* С, па мѣ смо *добѣјали* ДД, *добѣјали* трòвање Ск.

4.304. Глаголи чији се корен завршава на -ск не мењају га у -шћ (нпр. *ѣришће*): па се тò *ѣвѣска* Са, *ѣрскаиш* Бд Ла Ос Ск Су Т, *ѣрска* Бд Вр Ко Кр Ла М МП Р Са Се Су Т, *ѣрскамо* ДД П Се, *ѣрскају* А Се, *ѣрскау* Са, *исѣрскамо* МП Се, *оѣрска* Гл, *ѣоѣрска* Су, *ѣоѣрскамо* Вн; *ѣрскај* Ш, *ѣоѣрскај* Ш; *ѣрскò* Са, *ѣрскала* П, тò се *ѣрскало* П, *ѣрскали* смо Са.

4.305. Глаголи на -шћ појављују се у три гласовна лика:

а) са -шћ: *исѣшћаш* Р, *исѣшћаша* Р, *намѣшћаша* Ло, *ѣремѣшћаш* Др, *ѣршћашала* С, *укршћаш* А Мх, *ѣрекршћашу* П, *ѣшћашам* Ву М, *ѣшћашаш* МО, *ѣшћашаш* Ск, *ѣшћашаш* Ск, *ѣшћаша* ДД Др Кр Р Се, *ѣшћашамо* А Ву Ло Р, *ѣшћашамо* Су, *ѣшћашаше* Се, за пàре не *ѣшћашаду* К, тò не *наѣшћашамо* Би, да *оѣшћашају* Ву, *ѣоѣшћаша* Лу, *ѣроѣшћашају* Др, *ѣроѣшћашала* Ву, *сѣшћашу* Лг, *јà* сàд нећу да с *ѣшћашам* Би; слабо је кò шàтор *намѣшћаша* К, *намѣшћашала* Др, *намѣшћашали* Ло, *ѣшћашај* се ис кòло, *ѣшћашај* се ка ти гòвòрим Мх, *ѣшћашао* Р, нѣкад *јà* нѣсам *ѣшћашала* да ми уѣшу у дѣтелину Ос, да би *ѣшћашало* А, тàт се *ѣшћашало* Ли, *ѣшћашали* Ли;

б) са -шћ: *кршћашам* ДД, отѣшо да *ѣросвѣшћаша* нàрод Лг, *ѣшћаша* С; *ѣшћашај* се Мх Р, *ѣроѣшћаша* МК, овàко се *сѣшћашам* В, *сѣшћашамо* Ло, *ѣрошћашам* ДД; свѣ се вѣше *оѣшћашашала* В, ди смо и *смѣшћашали* В; *намѣшћашај* ВД К;

в) са -шћ: *ѣшћаша* Вн Кр Ку, *ѣшћашамо* Су, *ѣшћашају* Се, *оѣшћаша* Се, *сѣшћашају* Кр; а тѣ не *ѣшћашај* Лг, *ѣшћашај* се ис кòла Мх; и нѣсмо *наѣшћашали* Лг.

Грађа нам показује да су примери с подновљеним јòтовањем најчешћи, што одговара стању у другим говорима К-Р и С-В дијалекта, у којима је ова аналошка промена доследно спроведена (Ивић ... 1997:241 и нап. 601).

4.306. Глаголи с инфинитивним кореном на -шћ могу се јавити и с јòтованом варијантом -ћ:

а) ал да се не *ва̋й̋таиш* више та̋м Лг, *ва̋й̋таиш* рӯкѠм Ос, *ва̋й̋та* Ли, *ва̋й̋тау* Ло, *ва̋ту* Лг; *зай̋й̋таиш* кашй̋ком С;

б) *ва̋ћа* га А, *зав̋а̋ћа* во̋ду Се, ништа не *й̋рев̋а̋ћа* Мо.

4.307. Почетно *с-* се факултативно јавља и у следећим примерима:

1. Код глагола (*с*)*игра̋ти* (*се*):

а) да се *си̋грам* Гл, *си̋гра* се В ВД, па се *си̋грамо* Бд, а̋ да се *си̋грамо* ВД, *си̋грамо* се Су У, *си̋грају* се Бд Ра, *си̋гра̋у* се Ву, *си̋гру* се Вн, ја̋га̋нци се *си̋гру* Ла, *си̋гра̋ли* се Ба, *си̋гра̋ли* смо се РБ С Су;

Почетно *с-* свакако је добијено елизијом повратнога *се*, које је након припајања глаголу поново обновљено, али у нашој грађи с апокопом: па с *си̋грамо* Ба, шта̋ сте с *си̋гра̋ли* Ба.

Тај формант се пренео и на нереклексивне глаголе: *си̋гра̋ли* св̋й̋ (на испраћају) Са, *си̋гра̋ли* смо ко и са̋д св̋а̋ де̋ца Ш, у *си̋гра̋њу* Гл.

б) Ѡн се *й̋гра* У, тако̋ се *й̋грамо* Мх; *игр̋ло* се Гл, *игр̋ли* смо се Ба С Су, крпе̋ња̋чом смо се *игр̋ли* С;

й̋гру Др; мртв̋й̋ ко̋била смо *игр̋ли* С, *игр̋ли* Са.

2. Код глагола *умива̋ти се*:

а) да се *сум̋иваиш* В Гр, *сум̋ива* се Су, *сум̋ивамо* се В Вн, па *сум̋ив̋ала* сам се ВД, *сум̋ивали* се В;

б) *ум̋ивамо* се Су, Ѡн ме по̋сле *ум̋ивѠ* Мх; *ом̋ивамо* В.

3. Код именице *име*, која у дативским конструкцијама преузима функцију глагола:

а) забор̋авила сам и ка̋ко ми се *си̋ме* Го, Ве̋ра (ј)ом се *си̋ме* МО, е̋т ов̋им *си̋ме* Слав̋й̋ша У.

Међутим, у следећем примеру нема дативске конструкције, а облик *се симе* синониман је с глаголом *зове се*: Ѡн се *си̋ме* Ву.

б) Примери без почетног *с-* ипак су данас че̋шћи:

ка̋ко ти *й̋ме* ДД Ло, а ка̋ко му *й̋ме* Ло У, *й̋ме* му Ил̋й̋ја С, МиѠдраг му *й̋ме* А, Слобод̋ан му *й̋ме* Кр, њ̋ему се *й̋ме* Си̋ба Кр, мѠм ѡрки Ве̋ра с *й̋ме* МО;

в) Да је ова именица преузела функцију глагола показује и формиран перфекат: мѠјим Ѡцу *им̋ло* Милӳтин Го, тако̋ ми Ѡцу *им̋ло* С.

Ова особина је позната великом делу штокавских екавских говора (Ивић 1997:244, нап. 612).

Безлични глаголи

4.308. Глагол *й̋ребай̋ти* испред конструкције *да + й̋резени̋* може да се употреби:

а) безлично: *й̋ре̋ба* да до̋бивам Бд, *й̋ре̋ба* д ид̋ем Вр Кр, *й̋ре̋ба* и ов̋ам да ра̋дим Т, са̋д ја̋ *й̋ре̋ба* да рег̋иструјем Т, *й̋ре̋ба* да је зна̋ш ДД, *й̋ре̋ба* д ид̋еш МО, *й̋ре̋ба* најма̋ње да й̋маш педес̋ет љӳди Т, са̋ *й̋ре̋ба* да га см̋естиш, *й̋ре̋ба* да г ов̋е̋јеш, тр̋баж да г оч̋истиш Гл, *й̋ре̋ба* да му по̋делиш П, то̋ *й̋ре̋ба* да ра̋диш дан̋с

Вр, и сà *шрѐба* д идѐмо да се глѐдамо Би, *шрѐба* да извѹчѐмо Су, *шрѐба* ни да рѹчамо Др, дѐсет дѹша *шрѐба* да јѐду Се; ја *шрѐбало* теб д убијем МП (Ердељановић 1951:96).

У следећа три примера нема конгруенције по броју, дакле имамо безличну употребу облика *шрѐба*: мѐни свиње не *шрѐба* Лу, не трѐбам нѐне пàре, *шрѐба* њòј мòје пàре, него ју ја не трѐбам, а пàре ју трѐбу Лу, што кàже мòј мѹж: пàре *шрѐба* пòпу П.

б) лично: *шрѐбам* д идѐм у комàнду К, *шрѐбам* макар чѐп од флàше да пипнем од ракѐје јàкѐ Ла, ја *шрѐбам* да понѐсем М, са *шрѐбам* ја да радим Т, *шрѐбаж* да г очистиш Гл, туд *шрѐбаши* пòсе да дарѹеш Р, а овò сàд свѐ *шрѐбаши* ис кòша, из àмбара да дàш пшеницу К, тѝ *шрѐбаши* д ѹзнеш мòтку па да дòђеш да га бѝјеш С, *шрѐбамо* да дòбијемо Ку, и *шрѐбамо* сви да чѹвамо овѹ данàшњицу Др, вѝ *шрѐбаше* да се састàвите Др.

Као што је то већ константовано и у говорима Баната (Ивић ... 1997:245), и у нашој грађи су перфекат и потенцијал у личном облику: штò му тò *шрѐбо* да сàм сѐбе òсѹди Бд, òна је *шрѐбала* д идѐ Лу, а *шрѐбала* једнà жѐна да погѝне ДД, ако је *шрѐбала* вршàча да се поправи У, *шрѐбали* òни да идѹ Вр, тѹ би *шрѐбали* ствàрно сѐдну сѝнови којѝ ймају Ли.

4.309. И глагол *морайѝ* чешће има безличне облике:

а) ја сàд *мòра* да глѐдам стàлно Ск, *мòра* дѐм òд код лекàра Кр, него *мòра* д изѝђем Мх, и *мòра* да га крстѝм Вр, ја *мòра* да кѹвам Ш, и сàд *мòра* да пàзим ДД, *мòра* тò свѐ да попѹним Мх, ја *мòра* да послѹем МО, па *мòра* да постигнем У, и ја не *мòра* да стѝгнем данàс прѝви П, *мòра* да ѹзнем па да га баѝим Ш, ја *мòра* да устàнем, *мòра* да скòчим у тò врѐме Рд, *мòра* да бѐгаш кѹћи Ш, тѝ матòра *мòра* да бѹдеш бивѐна Ла, *мòра* д идѐш Лю, тѝ *мòра* дѐш на пòсао МО, а *мòра* д идѐш ноћàс да жњѐш МО, *мòра* да и (им) кѹваш, мòраш свѐ Ск, а пòрез *мòра* да плàтиш на њѝву Ск, *мòра* да послѹшаш Ск, *мòра* да пѹшћаш дѐцу у шкòлу Ск, *мòра* да рàдиш Рд, *мòра* да слѹшаш тѝ њѹ и òна тѐб да слѹша Гл, *мòра* да кѹпимо Ву, такò тò *мòра* да се мѹчимо Ск, тò *мòра* сàд òграду д удàримо Се, мѝ тò *мòра* да ура̀димо Ба Мх, тò *мòра* да прослàвите, ако òжете Ву, *мòра* да измѹвају нѐшто Ли, *мòра* да ноћѝву Гр, и тò *мòра* сви д окѹсу А, а и знàм да *мòра* ми плàту Т, ѐто *мòра* да рàду Ву, тѝ кòњи *мòра* да се сијàју као Сѹнце П, *мòра* да се чѹву òвце К;

и тò *мòр* да га йзујеш Ск, *мòр* да мѹзѐш Ск, и тò нàрод *мòр* да појѐ Се, и *мòр* да се сикирàо Мх;

б) ја *мòрам* да ви дàм Др, и тò *мòрам* д идѐм на бунàр А, *мòрам* д идѐм Др, *мòрам* д идѐм К, а *мòрам* г испитѹем Кр, и *мòрам* да слѹшам Вн, *мòрам* да ѹзнем Вн, па ја нѐћу ако не *мòрам* д ѹмрем ВД, тѝ *мòраш* да дàш Т, *мòраш* д идѐш Ла Су, *мòраш* да јѐш јѐднако С, *мòраш* да кѹпиш па да дàш Ш, *мòраш* да сѝпаш вòду Ш, *мòраш* да ноћѝваш код њѝ Гл, *мòраш* да рàдиш Др Рд Т, за десетѝну *мòраш* да спрѐмиш вечѐру У, *мòраш* да ѹзмеш МО, *мòраш* да ћѹтиш Ос, *мòраш* да чѹваш тѐ ћѹрке Гл, *мòрамо* да жѝвѝмо Ли, *мòрамо* да пр̀скамо ДД, *мòрамо* нѐшто и да прѐтр̀пѝмо Др, *мòрамо* да рàдимо Ск, à Сѹнце залàзи *мòрамо* да смо кѹћи Р, òни *мòру* д учѝду шкòлу Ск.

У новије време (Ивић ... 1997:246) указано је да ова појава вероватно није ретка у говорима Србије, али да на њу истраживачи нису увек обраћали пажњу.

То су учинили: Белић 1999:408, Поповић 1968:236, Ракић 1990:112 и др.

Глаголи с *-е-* у обе основе

4.310. Глаголи *смѣи* и *умѣи* имају у обе основе вокал *е*:

не *смѣм* Го Кр Лг У, *смѣш* тѣ Кр Лг, не *смѣ* се Мх, *смѣмо* Кр, не *смѣду* Лг Ли Ло; није *смѣо* Лг;

н *умѣм* Лг У, *умѣ* В Мх У, *умѣмо* У, *умѣше* У, *умѣду* Ли У, *разумѣду* Ло, не *умѣју* П У, *ћеш* да *умѣш* Лг; *умѣо* сам Ли, *умѣо* да се *снађе* Ос.

Поједини глаголи

4.311. Следећи глаголи имају понеку фонолошку специфичност:

1. Глагол *ливѣи* не познаје варијанту с *е* у корену: *долѣваш* Се, *долѣвамо* Вн, *залѣвам* Бд, *залѣвам* Кр Ос, ако не *залѣваш* Вн Ск, *залѣва* Вн Ку М Рд, *залѣвѣју* Го, да *залѣвѣ* Са, кѣј није *залѣвѣ* М, *залѣвѣо* М, *залѣвѣла* Ш, *залѣвали* А Са, па се *налива* Мх, забрањено *вѣда* да се *разлива* Ск, *пѣдливѣли* сѣра Ос, *улива* се Кр. И глагол *дѣдијѣи* има *и*: *сирѣтиња* Бѣгу *дѣдијѣла* Вр.

2. Код глагола *ѣшварѣи* није уочено аналошко продирање корена свршене форме с *о*: *дѣшварѣам* Мх, *дѣшварѣаш* Мх, *како* се *ѣшварѣа* и *зѣшварѣа* пѣшка М, *зѣшварѣали* ги *тѣмо* Ш.

3. Скоро је доследно упрошћена сугл. група *вѣ*: *сѣѣља* се Рд, *мѣ сѣѣљамо* Ло, па *мѣ* смо *сѣѣљали* Ли, *сѣѣљали* смо Рд, *сѣсѣѣљау* Ло, не *ѣсѣѣљам* Р, *ѣсѣѣљам* ти У, *ѣсѣѣљамо* Го, *ѣшрѣља* Ло, *порѣљам* У, *пѣсѣѣља* Др; али *сѣѣљѣваш* Ск.

4. Више је глагола који коренски сугласник *н* мењају у *њ*: *тѣ* су и *баѣињѣли* Ба, *свѣ* *тѣ* *изравњѣло* се Су, *накорѣњѣо* К, *равњѣм* В, да се *пѣравњѣ* МК, да *пѣравњѣмѣо* МП, *рачуњѣм* К, и да *рачуњѣ* В; али *и*: *рачуњѣ* Ба, *рачуњѣ* Се, *рачуњѣмо* Се, *рачуњѣли* Ли.

5. Глагол *ѣскудѣѣи* углавном у презенту има јотован сугласник корена *ѣ* > *ћ*: да *нѣко* не *ѣскућѣва* Бд, не *ѣскућѣва* ништа Кр Лу, да *ѣскућѣвамо* Ву; ал то *нѣко* није *ѣскућѣвѣо* Лу.

6. И код глагола *руковѣѣи* уместо *ѣ* јавља се *ћ*: *руковѣћѣм* Ш, *руковѣћѣ* Ву Лу, *руковѣћѣ* Бд, *руковѣћѣмо* Бд Ш, ѣву што *руковѣћѣра* ВД.

7. Глагол *корѣѣи* изговара се с кореном свршеног глагола *корѣк-ну-ѣи*: и не *дѣ* ми *лѣву* *нѣгу* да *корѣкѣм* ѣуцки А, да *корѣкѣмо* Ос.

Глаголи седме врсте

4.312. Глаголи типа *болѣи* — *боли* сачували су углавном веома добро тај однос на нашем терену, што је карактеристика већине говора С-В дијалекта (Реметић 1985:367, нап. 1090). Тако су у презенту веома ретки примери с *-е*, а у радном гл. придеву с *-и*:

1. Презент:

а) *бдлий* ме Бд МО, да и не *боліи* ВД, *боліи* Вн Ву Гл Го Гр Ко Кр Ла Ли Лу МО Мх П Р С Су Т Ш, *бдлий* ВО, *рўке* ме *боліду* Се У, *заболіи* ДД М Са, *оболіи* Вн, *йоболіи* се ја Вн, да *йреболіи* Ку, *разболіи* се Ба, ја се *разболіи* Кр, он се *разболіи* ВО М С Ш, кад неко се *разболіи* тешко Мх; *вдлий* Бд Би ВД Вн ВО Вр Го Ла Лг Лу МК МО МП Мх Ос П Рд С Са Се Су Т У, *вдлий* Бд Го ДД Ла Мх С, *вдлий* Бд Би В ВО Вр Ву Гл Гр Кр Ла Лг Ло М МО Мх С Се Ск Т У, *вдлий* Лу П, *вдлий*е Ву Др У, *вдлий*ду У, *тў* се *завдлий* Ск, он је *завдлий* Вн, *завдлий* ДД; *врї* А В Вр Ку Ла Ло МК Мх С, *йрєврї* Кр, *йроврїи* вду Вн Мх У, *йроврї* Би Вр Го Мх Р Ск Т У, *йрєврї* Ла П, *йрєврї* МК МО, *йроврїмо* вду Го, *йроврїмо* Мх Ск; *горїи* Ву, *горї* МО, *горї* А Др Лг Ли Ло Лу МК Мх П Р Се Су Т У, *горїмо* Бд МК, *горїду* Се, *загорї* А Р, *изгорї* В Гр ДД Ку М С Ос Са Се Су Ш, *изгорїмо* Се Су, *йрегорї* Су У, *угорїи* Ла, па кат се *угорї* Вн, па се *тў угорї* Р; *зрї* В Др Ло Су Т, *зрїду* Су, *йрєзрї* Би Су, кат *сєзрї* Рд Се Т, *сєзрї* Бд, *трєба* да *сєзрї* Кр, *чєкам* д *узрї* А Др, па кат се *узрї* Ло, кад *узрї* МК Ск Су Т У;

б) *бдле* Вн, *вдлем* Бд Ко, *штї* *вї* *вдлїе* МП, *горє* Вн, *йогорєм* Ла, *йрєвре* К, *йрєврем* вду Рд, *йрєвре* Су, *сєзре* С.

2. Радни гл. придев:

а) ја би *желєла* Го, *жївєла* ВД, *налєїе*о Бд, држїва *оголєла* Су, *сїт* сам *осїїрєла* Го, *тў* су *мїлєли* Ло, *седєли* смо *тў* Кр;

б) *исїрїли* Ву, *осїїрїли* Ву.

4.313. Глагол *видєїи* на нашем терену није забележен с кореном *вед(и)-*, што је одлика многих северносрбијанских говора (уп. код Реметића 1985:87), већ само с *вид-*, како је нпр. у Батовцу (мој материјал: *вїдим*, *вїдиїе*), у Жабарима (Реметић 1986:508, поред ређе *ведла сам* 531), у Рачи Крагујевачкој (Р. М. Павловић 1982:42), у Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995:180), у Левчу (Р. Симић 1972:150, 173–4 итд.), у Ресави (Пецо–Милановић 1968:258, 353–4 итд.), у Трстенику (Јовић 1968:44,134,151) и с *видн-*, као што је у Церовцу (Барјактаревић 1964–5:120, поред ређе *веднїи*) и у јасеничким или ерским селима централне Шумадије (Реметић 1985:87). Овај корен је углавном забележен само у три пункта (Бд и МО, чешће и С, ређе) која се налазе на западу наше територије. У црноречко-неготинској зони (Р. Симић 1980:118) чује се *вїїаш* у значењу *видїи*. Овај облик је могао настати укрштањем с итеративном формом *вїїїи* — *вїїаш*.

Навешћемо најпре примере с кореном:

1. *вид-*:

а) *вїдим* ВД Вн Вр МО, *вїдиїи* Гр ДД Ла М МО С Т, етє, *видїи* какї је *рўка* М, *оїе* он да ме *вїди* В, да ме *она вїди* Вр.

б) Облици презента и императива често су редуковани:

ја *вїм* Вн, подїј му да *вїм* штї ће да *ради* Ло, *вїи* А Бд ВО Др Су У Ш, *вїи* какї *кућа* Бд, да *вїи* како ВД, и *чєка* да *вїи* Ву, етє *вїи*, *знїш* *тї* свє Гл, да *вїи* нєшто ДД, *вїи* какє ми *оци* ДД, е *вїи* какї *људи* *їма* ДД, *ето вїи* како *бїло* Кр, *вїи* како ме *бєди* *жєна* Лг, а ма да *вїи* како сам *ракїу* *угрєјо* Лг, а *сїд вїи* *заградїо* Лу, ел *вїи* како је *блєсава* М, а *вїи* овї *кућа* на *срєди* *тў* је *чатмїра* МО, *вїи* *тї* какї сам

ја МП, да *виши* ти како ја офарбам МП, *виши* како ме төра да кашљем Мх, а *виши* како сам неспособна Мх, ова, *виши*, ова Ос, па *виши* на како је буку Р, ка дође, *виши*, па тако сѣдне С, *виши* да пѣтим пѣлићи Са, *виши* како праву опанци Са, ел *виши* како је време данаске Се, *вијж* да и код вас тако Су, *виши* како сѣд сѣду Т, је л *виши* У, *виши* ти У, и ёго *виши* кољко порасо Ш; да *виџе* ВО, ёго *виџе* Ву, а *виџе* штѣ йма сѣд Се.

в) У радном гл. придеву обично се јављају сажети и синкопирани облици, те је стога тешко одредити да ли се у основи јавља *-е-* или *-и-*. Верујемо да би били чешћи облици с првим вокалом, што потврђују и облици футура (*видећеш* Вр Ву Су, *видећеш* Ку, *видећеше* Вр) и радног гл. придева м. р. (*видео* > *видо*):

кат сам *видо* Ба, није га ни *видо* Ву Др, нисам је ни *видо* К, није *видо* Кр, дѣ си ти *видо* Ку, таг сам га *видо* Лг, *видо* сам Ли, ал он ме није *видо* Ло, па ми *видо* рѣбу Мх, валда си неки пѣт *видо* Ос, *видо* сам је Р, *видо* да је добра Рд, чим је *видо* С, кад би *видла* В, нисам га ни *видла* Го, ја сам тѣ *видла* ДД, нисам *видла* Ко, ја ка сам *видла* Ла, тѣ сам *видла* Ли МО, нисам ни *видла* Мх, *видла* сам П, ја нисам *видла* Се, *видли* В, од нас су *видли* Ло, нисте *видли* Р, кат су *видли* тѣ Рд; али и: ниси ни *видла* /*видела* МП и *извидили* А.

2. видн-:

да *виднем* Бд, да идѣм да је *виднем* МО, рада сам да *виднем*, нисам йшла не-дѣљу дѣна тамѣна С, сѣмо да ми *видне* Бд, да не *видне* нана (из песме) Гл, да те *видне* МО, да *виднемо* свѣтове Бд, а ја отиднем да *виднемо* јѣгањеце МО, да му *видну* Бд.

4.314. Глагол *мрзеџи* — *мрзим* у радном глаголском придеву има облике као *видо* — *видла*: ја *мрзо* сам попа Гл, *мрзо* је, *мрзо* је и био је Вн, чѣвек ме неки *мрзо* Лг, йм који је *мрзо* Лг, и он *мрзо* мѣн, *мрзо* ме Лу, *мрзо* га јѣдан, *мрзо* га па му написѣо М, ѣна затѣ Драгицу и *мрзла* Вр, *мрзла* је ѣпасно П, *мрзла* свѣкра С, нѣкат се нѣсмо *мрзли* и свѣђали ДД, убѣвали ко гѣд су *мрзли* Ос, тако смо се сѣд *замрзли* ДД.

Однос према трећој врсти

4.315. Глаголи типа *замениџи* не прелазе у трећу врсту: *замѣни* В ВО Т, *замѣнио* ДД, *замѣнила* Гл; *измѣним* Мх, мѣлого се којѣшта *измѣнило* Кр, сѣт се *измѣнило* Ос, па се тѣ *измѣнило* ДД, *измѣнила* С, *измѣнили* се В Су; *йромѣним* Мх, *йромѣни* ДД Лу Мх, *йромѣнио* Ву У, није *йромѣнла* ништа Гр, *йромѣнили* Ву; кѣј ће да га *смѣни* Ло, и ти *смѣну* одѣтут стражу Ло, тѣ смо *смѣнили* Ло.

4.316. Глагол *извинџи* — *извиним* у потпуности је пришао трећој врсти: да *извинеш* Ву Р, да *извинеш* Ла, да м *извинѣше* Бд, да *извинѣше* С; ја сам се *извинѣо* ДД.

Однос према четвртој врсти

4.317. Глагол типа *слѣмиџи* — *слѣмим* може да се конјугира и по четвртој врсти: мѣ *слѣмијемо* Ло, али и: да *слѣми* Ли, *йлоѣми* се Ву.

Од глагола *беснеџи* — *бесним* забележен је јѣдан пример по четвртој врсти: сѣд *народ* *беснѣе* Ос.

Уместо глагола *облачиѝи* — *облачим* у два пункта забележили смо и форме по четвртој, али с јотованим сугласником корена у презенту, као што је по петој врсти:

кат сам се *обукиѡала* Вн; и онда *обучују* свѣ нѡво (мртвацу) МК.

Однос према петој врсти

4.318. Само смо код глагола *мрсѝи* — *мрсим* (јести непосредно) једном забележили облик презента по петој врсти: а сѡ да *мрѝиѡем* Ло.

Однос према шестој врсти

4.319. Неки глаголи типа *греѝиѝи* — *греѝим*, *радиѝи* — *радим* и *редиѝи* — *редим* у по једном примеру забележени су и по шестој врсти: *греѝам* Ли, али и да *греѝим* дѡшу ДД. Иначе, у Доњој Мутници (Ракић 1990:114) овај глагол се мења по VI врсти. Два глагола VII врсте (*радиѝи* и *редиѝи*) у презенту имају умекшан финални сугласник корена и основу VI врсте: оклагију па *рађамо* лѡпо Ск; кѡј ѡе *ређа* живѡну Вн. С овим би се могло довести у везу и црноречко-неготинско *виђаш* „видиш“ (Р. Симић 1980:118).

Однос према осмој врсти

4.320. Уместо типа *извлачиѝи* — *извлачим* имамо конјугацију по осмој врсти *извлакаѝи* — *извлачим*: *извлакаѡа* ДД, свѣ *извлакали* из мѡра пѡсак Вр, *извлѡкаѡи* С, те сам *облакаѡо* такѡ Ба, како је кѡ имао, тако је *облако* МО, па смо се зајено и *облакали* В, па смо се *облакали* у сељачко Гл, *облакали* се Др, *облакале* се Се, *иоблакала* се Др, тај се *иовлако* сѡмо као партизан С; али: и ја *свлачим* онѡ с њѡга С.

Особености појединих глагола

4.321. Код глагола с кореном на *-сѝи* сређу се и аналошки облици са *-ѝи* и са *-ѝѡ*, при чему треба рећи да је први најчешћи, а трећи веома редак:

а) *ѡѡѝим* В Вн Мх С, *ѡѡѝим* се ис кѡла Мх, *ѡѡѝиѝи* Вр Гр Ко МК Ск, нека *ѡѡѝи* Др Кр Лг, да ме *ѡѡѝи* МО П У, да га *ѡѡѝи* С Т, *ѡѡѝиѡо* ВД Вр Су Т У Ш, како *ѡѡѝиѝиѡе*, ѡма бежите Ло, *ѡѡѝиѝиѡе* М Ск, *ѡѡѝиѡе* Гр Лу, *ѡѡѝиѡу* Бд Ло П Р, ако старѡјко *ѡѡѡѝи* В, нѡсам тѡо да га *ѡѡѡѝим* ДД, *ѡѡѡѝиѡо* Ку, *ѡѡѡѝиѡо* га Ш, па м *ѡѡѡѝиѡу* Гл Се, *ѡѡѡѝи* Лг, *ѡѡѡѝи* се МО, да *ѡѡѡѝиѡу* Ос, ѡћу да *ѡѡѡѝим* Лг, *ѡѡѡѝиѝи* МП, кат ѡе се *ѡѡѡѝи* Кр, *ѡѡѡѝиѡо* А; *ѡѡѡѝим* Ву Ла У, *ѡѡѡѝиѝи* ВД, лично га ѡн *ѡѡѡѝи* Лг, *ѡѡѡѝи* У, *ѡѡѡѝиѡо* Ос, док се *ѡѡѡѝиѡу* У;

ѡѡѝи је кроз нѡс Лг, *ѡѡѝи* тѡ да вѡдимо Мх, *ѡѡѝи* се кад говорим Мх, *ѡѡѝиѡ* Се;

ѡн *ѡѡѝиѡо* Ос, *ѡѡѝиѡа* МО, *ѡѡѝиѡи* смо га В Се, да би га *ѡѡѝиѡи* Т, *ѡѡѡѝиѡо* Гл, *ѡѡѡѝиѡа* га жѡна С, шкѡлу сам *ѡѡѡѝиѡа* Су, *ѡѡѡѝиѡи* В, *ѡѡѡѝиѡо* ВД, *ѡѡѡѝиѡо* ДД, свѡ му *ѡѡѡѝиѡо* МП, јѡдна сѡја *ѡѡѡѝиѡа* Лу, *ѡѡѡѝиѡи* Су, *ѡѡѡѝиѡи* Су, *ѡѡѡѝиѡи* МО, штѡ сам *ѡѡѡѝиѡо* Лг, *ѡѡѡѝиѡа*

ДД, а нико се није *расиџсио*, само ја (развео) В, авиони се *сиџсили* В; а он то *намџсио* Ву, а ја се *намџсила* У, ту су *намџсили* ДД, *уиرويásсила* Ла;

б) *џуштим* Вр Ла Ло МП Ш, *џуштини* Ву К У, *џуштин* А Бд ВД Вр К Лг Ли Ло Мх Са, *џуштин* мене, а *џуштин* и тога ВО, *џуштим* А Вр Кр Ли Ш, ће да *џуштим* ВО, *џуштин* А Ба К, нису тели да је *џуштин* Ло, не да *џуштин* Бд, *џуштин* не ДД, и *џуштин* нас К, *џуштин* воду Кр Ли, трети дан и *џуштин* Ло, кат се *џуштин* Ск Т, *наџуштим* и нега Мх, *наџуштим* С, ка ти *наџуштин* кућу С, *наџуштин* Кр, *по-џуштим* С;

џ (иди) ти, реко, *џуштин* мало, џри В, *џуштин* га Вр, *џде џуштин* свиње Ву, *џуштин* А;

џуштин ДД Ла С Т, *џуштин* Ла, *џуштила* МО, да би га *џуштили* К, кад ме *џуштили* Лг Ло, *џуштили* М Ос, кад ји *џуштили* Ш, *џуштили* Лу, *џуштили* Бд В, па што си *наџушила* С, *оџуштин* В, и срце *поџуштило* Го Кр, *поџушили* Ву; и *џуштин* га М;

в) *џуштин* радија ДД, и(з) зџвора ме *џуштин* Лг, *оџуштин* врбу Ос; уп. и *сме-шџ* има ту Ло.

4.322. Глагол *мислишин* интересантан је због творбе радног гл. придева, а и због упрошћавања сугласничке групе *сл* у презенту.

1. У радном гл. придеву срећу се четири начина творбе:

а) ја сам *мислџ* ВО, он *мислџ* Вр М, *мислео* Лг, ја сам *мислџ* ДД, то што си *намислео* Лг; уп. и ка мал на мен *личџ* Са, *џрџео* С, сџ је растурио, там градио кџш па *расиџрео* М; па и *довлџчемо* (1×) : *довлџчимо* (3×) В;

б) *мислили* ВО, *мислили* су Ло, *намислио* сам мало да те волим Лг;

в) па *мисо* да Вн, што си ондак *намисо* Лг, ја сам *мисла* да му не јавим М, ја сам *мисло* Лг;

г) а Љиља је *мишџала* да дџе Мх.

Први облик је типичан за К-Р говоре (Реметића 1985:370, нап. 1090), а на нашем терену он може бити резултат миграција или аналошких промена. Тако инфинитивна основа *-е-* из типа *волешин* — *волим* није продрла у презент, али јесте у радни глаголски придев *мислишин* — *мислим*. Као што примери показују, ова основа се шири и на друге глаголе седме врсте. Поред ових облика с *-е-* сачували су се и они с *-и-*. Облици под *в* могли су настати фонетским путем преко оних с основом на *-е-*: *мислео* > *мисео* > *мисо* или и на *-и-*: *мислила* > *мисила* > *мисла* (Овај след не говори о хронологији промена), а могао их је подржати и образац *вџдо* — *вџдла*. Интересантно је указати да се у истом пункту, па чак и у говору истог информатора срећу две или три различите форме. Пример под *г* могао је настати угледањем на образац *чешџала*, али не би требало искључити ни утицај других говора у којима се јављају исте форме: *мишџо*, *мишџали* (Качер, усмено саопштење проф. Д. Петровића), *мишџо*, *мишџала* (Левач, Р. Симић 1980:118).

2. Обично у презенту група *сл* даје с: *мисим* А Би ВД Гр Кр Мх Ос Рд С Са Се Ск Су, не *мисим* Бд, *мисим* Ло Лу С, да *замисим* А, не мож да *замисим* С, *мис*

ВД Ку Ла, ђн се мѝси П, мѝсимо Ск, кѝко мѝсѝе Ло; замѝсѝе вѝ, цѝо пѝс не јѝдемо сѝра В; али и: мѝслим Мх, замѝсли ВО.

4.323. Код неких глагола седме врсте уместо коренског л јавља се јотован сугласник љ: гр̑љу Бд МО, ђни мѝне загр̑љу Ко, загр̑љу се МО, нѝма ђне, мори, да га загр̑љу па да га љубу Ск, т̑у ти мѝљ̑у (само ракови) ВО, ђно се ѝдмољи моја баба В, и ђн вр̑љи пушку пред њѝ Ло; али и: ја је гр̑лим Лг, кад се угмѝли Ос, ђне се угмѝлу Ос.

Глаголи осме врсте

4.324. Код ономатопејских глагола типа *врискаѝи*, *цикаѝи* презент има јотован сугласник корена *врѝиѝѝим*, *цичим*, што је карактеристично за многе штокавске говоре (Ивић ... 1997:256, нап. 627): *врѝиѝѝѝ* Вн МК Мх Ос Су, *врѝиѝѝѝи* МК У, *врѝиѝѝѝу* Бд Су, *ѝѝиѝѝѝѝ* Ш, само *ѝѝиѝѝѝѝу* ђне гранате Ло, дѝца *ѝѝиѝѝѝѝу*, мајка му *ѝѝиѝѝѝѝ* С; уп. и недељно се *ѝрѝиѝѝѝѝ* (виноград) К, *ѝрѝиѝѝѝѝ* А, *ѝѝрѝиѝѝѝѝ* К; *дрѝчи* Ш, *ѝѝчи* МК, та гора *ѝчи* Ло; али: *врѝскала* В, *ѝѝскала* Ло; *ѝрско* К; *дрѝко* Ш, *ѝѝкала* МК.

4.325. Глагол *сѝѝајаѝи* у облицима изведеним од инфинитивне основе знатно чешће се јавља с изворним кореном *сѝѝој-*. Тумачење порекла вокала а у истом корену в. код П. Ивића ... 1997:257, нап. 629.

а) *сѝѝѝо* А В ВД Ли, *сѝѝѝјала* А У Ш, *сѝѝѝјало* Ву Ск, нѝкад *сѝѝѝјало* Кр, *сѝѝѝјале* Вр С Ск, мѝ смо с њѝм дѝбро *сѝѝѝјали* Ло, *сѝѝѝјали* смо Су; уп. и кашѝике *сѝѝѝѝѝѝ* Вн;

б) т̑у није *сѝѝѝѝѝѝ* крѝвет, т̑у *сѝѝѝѝѝѝ* кашѝике А, *сѝѝѝѝѝѝ* В У, да би *сѝѝѝѝѝѝ* Кр.

Однос према другој врсти

4.326. Глагол *засѝѝѝѝѝѝ* — *засѝѝѝѝѝѝ* не прелази у другу врсту: *зѝсѝѝѝѝѝѝ* В, докле гѝд не *зѝсѝѝѝѝѝѝ* У, *засѝѝѝѝѝѝ* Гл, *засѝѝѝѝѝѝ* Др, *засѝѝѝѝѝѝу* Са.

Однос према шестој врсти

4.327. Као и у другим штокавским говорима (Реметић 1985:373, нап. 1112), и на нашем терену се срећу две парадигме глагола *бежаѝи* (*бегаѝи*):

1. *бегаѝи* — *бегам*

а) *бѝгам* Вр Гл Лу С У, *бѝгаѝи* В Гр Ла Лг Мх ш, *бѝга* А Бд В Вн Вр Ву Гл Лг Ли Ос П С Се У Ш, *бѝгамо* Бд Би В Вн Лг Се У, *бѝгаѝе* Лу, *бѝгу* Бд Су У, *бѝгају* П, *бѝгаду* П Р У;

б) *бѝгај* А В, од Азѝњаца *бѝгај* три дѝна ДД, *бѝгај* нѝгде да се не вѝдиш П;

в) *бѝгао* МО, *бѝго* Мх С, ја сам *бѝгала* Вр Гл Др Лу Мх, *бѝгало* Се У, *бѝгали* смо ВО Вр МО Ш, *бѝгали* су Гл Го Р Рд Т, мѝ нѝсмо *бѝгали* Мх П, *бѝгали* у бежанију У, *бѝгали* смо Ш;

2. *бежаѝи* — *бежим*

а) ја *бежѝм* Ло МП, *бѝжи* Бд, ђне да *бѝжи* Бд, и пѝчео да *бежѝ* ВО;

б) *беџи* та̄м В ДД, *беџи* та̄мо Ло С, *беџи*, брѣ Мйлосаве, ле̄жи са̄ њ да по-гинеш Бд, *беџи* од мѣн ВО, а ја̄ *беџи* да̄ље Гл, а ја̄ ти *беџи* напред, она̄ за̄ мном Мх, а ја̄ *беџи* за овца̄ма Ск, ма, *беџи*, брѣ Гл Ш, *беџи*, све̄ смо ра̄дили Го, море, *беџи* Го, *беџи*, бе̄до невиђена ДД, *беџи* Ку МО П, *беџи*, Рӣно Лг, *беџи* у шѹ-му Ло, *беџи* кӯћи М, *беџи* да̄леко од њѹ Р, *беџи* код на̄с С, и о̄ма *беџише* у шѹ-му Ло, *беџише* П С, *беџ* Кр Ло Ск, и *беџ* у Селѣвац Лу, *беџ*, Санѣла, ов̄ам Ш, *беише* с мйлим Бо̄гом ДД, *беише* Кр Лг П;

в) ка̄ко *беџо* Ло, ка су *беџали* ВО К Ло, мй̄ нисмо̄ нӣгде *беџали* Кр, мй̄ смо̄ *беџали* Т.

Примери нам показују да је императив најчешћи са *ж*.

Овај формант продире и у глагол *йобећи* — *йобезнем*, за који смо, у два нај-западнија села, забележили следеће примере: да *йобезим* Бд, да си знала да *йобезиш* Бд, да *йобезиш* Бд, све̄ *йобези* о̄т куће Бд, ја и та̄ј *йобезимо* у једну ко-њӯшницу К.

Однос према седмој врсти

4.328. Глаголи типа *бројати* — *бројим* прешли су у седму врсту: *бројим* Се, *броиш* Кр, *броји* Гл Се, *бројимо* В, да *избрѣјим* ВД Лг, *избрѣји* Ли, да и *набрѣјиш* на пр̄сте Ло; па се де̄те *зноји* Са, *занојиши* се Др, да с *озноји* Вр; *бројила* сам Др, *бројили* су Су; па сам се *знојила* Ос, а мй̄ се *ознојиле* У, али и: *избројо* сам ДД.

4.329. Глагол *ћушати* — *ћушим* радни глаголски придев чешће твори по седмој врсти (уп. и т. 4.322.а) и то с вокалом *е*:

а) ја̄ сам *ћушео* ВО Гл Лг, ја̄ сам *ћушела* А, *ћушело* Вр Ш, али мй̄ смо̄ *ћушели* Го, а свӣ *ћушели* Лг, са̄мо смо̄ ми *ћушеле* А, *заћушела* сам Ла, ја̄ ма̄л тѹ̄ *йрећушела* Мх;

б) *ћушао* С, *ћушала* В, *ћушала* Вр, *заћушала* Су.

Помоћни глаголи

4.330. Код глагола *бити* у презенту је уочено велико шаренило морфолошких и фонетских облика. Презентске основе прве и треће врсте могу се везивати за корене с инфинитивним вокалом *бид-* и презентским *буд-*. Оба корена су скоро у подједнакој употреби, а презентска основа по трећој врсти је ређа:

1. *бид-*

а) *биде*: (ако, да, кад) *бидем* ВД Го Кч Лг Ло М, ја̄ љӯ *бидем* до̄бар М, ако *бидем* жӣва МО, дӣ љу да̄ *бидем* Са, да *бидеш* Вр Гл Лг, са̄ ће да̄ *биде* А Бд ВД Вн ДД Др Кр Ку Ли, мо̄ж да̄ *биде* Ло Лу Рд, да̄ *биде* гот̄во М, офиц̄ир сӣ *биде*, бӯде ма̄л не̄ко вре̄ме па ме̄њају Мх, кад *биде* Ву Ос П Р Т Ш, кад *биде* ѹ̄мро Гл, кад *биде* врӯћа та̄ вур̄на У, па *биде* гӯсто Са, она̄ ће̄ *биде* жа̄лна Ск, *биде* Се Ск, да̄ *биду* Ку Ло П Се, кад *биду* кӣселе С;

па, *биди*, каже, тӣ кѹм Вр, *биди* мӣран Р, *бидибѣг* Го, *бише* тѹ̄ Ло;

б) *бидне*: ако ја̄ *биднем* ВД, али сам мо̄ро да̄ *биднем* све̄ Лу, да̄ *биднеш* С, ако *бидне* Ли Су, да̄ *бидне* Кч Лу, кад *бидне* Вн Гл С, да не̄ *бидне* К,

2. буд-

а) *буде*: да *будем* ДД М Т, ја ћу *будем* жълна Ск, да *будеш* А Ду Ко М Т, кад *будеш* Гл МП, каки ћеш ти домаћин да *будеш*, каже, каки *будем* С, па ће да *будеш* свѣсна, ал ће ти *буде* касно Гр, да ти *буде* А, да *буде* Бд В ВО Вр Ла Ло МО Мх П Рд Се Су Т У Ш, нѣ да *буде* дѣбро Ку, кад *буде* Го К Кр Ли МК Р, ким *буде* запало ВД, шта *буде* Ву, Гл, шта ће да *буде* и како ће да *буде* Лу, тѣ нѣће да *буде* С, да *будемо* Бд Су У, *буду* А Вр Мх;

буди слѣжбеник С;

б) *будне*: да *будне* В, да *буднеш* Ву, да *будне* Бд Ву, кад *будне* Ку Ли Мх, кад *буднеш* Ву.

3. Забележили смо и несвршену или учесталу варијанту овог глагола:

и шта *бѣва* ВО Ш, тако тѣ *бѣва* Кр, свѣ врѣменом *бѣва* МО, и, ѣто ти, шта *бѣва* тѣ Мх;

дѣда је *бѣво* нѣки дѣсет гѣдина прецедник Би, виноград *бѣво* тѣ МО, и акчѣ-ка сам *бѣвала* Вн, тѣ сам *бѣвала* на пијаци П, ѣто, тако је тѣ *бѣвало* ВД, *бѣвало* је ВО, *бѣвало* је ДД, па и тѣ је *бѣвало* Ли, па *бѣвало* је, *бѣвало* Ос, тѣ је нѣкад *бѣвало* ваѣар Гл, тѣ није *бѣвало* Гл, није *бѣвало* прѣдјело Гл, (је ли било убистава у селу) *бѣвало* Кр, а *бѣвало* је МО, тѣ је тако *бѣвало* У, а два да̀на су свирачи *бѣвали* Ос, ѣн(да) *бѣвале* заразе Су.

4.331. У вези с глаголом *јесам* треба указати на облике *није* и *нису*, који се пред енкликитама и ван њих сажимају у *ни* и ређе у *ни*:

1. *ни* + енклитике:

а) *ни ме* интересовало нѣкака фѣдбал Ву, ѣтац *ни ме* да̀о Лг, *ни ме* мајка да̀ла да̀ље МК, *ни ме* стра̀ МО Ск, *ни ме* стра̀ У, а *ни ме* било жѣо МО, а *ни ме* позна̀во С, *ни ме* нѣки премѣрѣ Су; *ни ми* ба̀ш А, *ни ми* трѣбало В, ал *ни ми* па̀ло на̀ памет В, *ни ми* до̀шо чѣек Вн, *ни ми* на тѣ одговорѣла нѣшта ВО, *ни ми* тѣ помѣгло ВО, и *ни ми* ји прѣмио Вр, *ни ми* био ѣтац Го, мори, *ни ми* нѣшта ДД, *ни ми* свѣтѣо водѣцу ДД, *ни ми* са̀ до нѣшта Ко, *ни ми* пѣтребно Ку, *ни ми* нѣки крѝв Ла, *ни ми* рѣч рѣко М, *ни ми* је на̀јбѣље МО, *ни ми* рѣкла МП, *ни ми* је ба̀ш било Р, *ни ми* било тѣшко С, *ни ми* ла̀ко С, *ни ми* био тѣ мѣж С, *ни ми* било тѣшко Се, ма *ни ми* било до нѣшта Ш, *ни ми* се вратѣло Ш; *ни ми* је срѣце здра̀во Ла, ѣна *ни ми* да̀ла Лг, пѣп *ни ми* ка̀зо Р; *ни га* ни ва̀тала ѣбавеза Го, а *ни га* ни жа̀лила Се; *ни му* је за чу̀вање Ву, *ни му* бѝло згѣдно Ла, *ни му* бѝла бѣлка С, *ни му* ја̀сно Са, *ни му* ѣтац ни ѣшо Са; па *ни ју* ба̀ш пра̀во В, *ни ју* прѣшо свѣтѣ Са̀ва Рд, да *ни ју* ћѣрка Ш, *ни јом* да̀ло П; *ни ни* да̀леко Р, пѣп пита да *ни ни* нѣки премѣрѣ Су; *ни им* ла̀ко Бд; *ни се* ба̀ш ша̀рало (ја̀ја) Ба, *ни се* ба̀ш кѣповала фѣрба Ба, нѣшта *ни се* кѣповало МО, *ни се* мрѣило Вр Ли Р, *ни се* мрѣило Вр, *ни се* пла̀ћала ка̀зна Ву, и тѣ *ни се* сва̀жало Го, и *ни се* ни вратѣла ДД, две недеље *ни се* дѣгла Ло, *ни се* ѣшло МК, прѣ *ни се* прѣска̀ло МК, *ни се* ка̀јала Р, *ни се* убио Р, *ни се* толико водѣло рачу̀на о во̀јски С, и *ни се* ни вратѣо С, *ни се* ѣженѣо Са, *ни се* тѣ вѝдло У;

б) И плуралско *нису* може се свести на *ни*:

а *ни ме* терали да идѐм да учѐм да шијем Мх, а *ни ме* ни бѣли нѣкад Рд, *ни га* опѣвали Т, *ни и* терали да ратуу Ос, *ни се* дѣлили Вр, *ни се* ни јавѣли Го, *ни се* раниле свѣње Ло, а *ни се* више ни враћали Рд, *ни се* бојали Рд;

в) *ни ме* смѣто сѣн, *ни ме* смѣтала снаја Лг, *ни ми* лоше бѣло ВО, *ни ми* давала Вр, *ни ми* бѣло нѣкако У, *ни нас* тукла Ш.

2. *ни* + наглашене форме:

а) *ни* имало дѣцу В, *ни* имало МО Су, *ни* мѣн стра ДД, *ни* писано нѣшта ДД, *ни* кав сад Ос;

б) *ни* имало П, *ни* мѣ баба мѣн причала нѣшта Ш, уп. и вала *ни* Бд.

Ово сажимање карактеристично је првенствено за говоре Ш-В дијалекта: Срема (Б. Николић 1964:359), Бачке (Поповић 1968:71), Баната (Ивић ... 1997:259–260), Батање (Ивић 1994:44), Мачве (Б. Николић 1966:278) и централне Шумадије (Реметић 1985:376).

4.332. Помоћни глагол *хѣеѣи* има следеће облике презента:

1. *ја ѡћу* Вн Ла Т У, *није* бѣло *ѡћеш нѣћеш* Вр, па тѣ како *ѡћеш С*, *ѡћеш У*, *чи*-ка *ѡће* ВО, *ѡће* да се кѡси жѣто Ву, сат сам остарела и сад *ѡће* да се ѡмре Го, *ѡће* да учѣни Лг, *кѡј ѡће* утѡчи Ло, *ѡће*, кад ѡмре, да се повампѣри М, *ѡће* да бѣде, *нѣће* да бѣде Р, он *ѡће* Ск У.

2. У 3. л. пл. наставци су:

а) -е: *ѡће* да га ископау Бд, и ѡни *ѡће* да прау Бд, па *ѡће* да кѡљу ВО, (млади ће све заборавити) па *ѡће* Го, стари *ѡће* да га жѣну Ли, *ѡће* (Немци) мѡшку дѣцу да убѣјау М, тако ѡни *ѡће* М, нека причу шта *ѡће*, нек раду шта *ѡће* МО, нек раду шта *ѡће* Ш, пасторке *ѡће* д ѡзну С, дѣ *ѡће* ѡни да м удаду У;

б) -ду: *ѡћеду* Бд В Вн Вр Ку, шта *ѡћеду* Ла Ли МО, как *ѡћеду* МП, свѣ *ѡћеду* жѣто С, свѣ *ѡћеду* лакши жѣвот Ву, како ѡни *ѡћеду* Гл, ѡни *ѡћеду* како ѡни *ѡће* Су, *ѡћеду* ѡни д ѡћу У;

в) -у: како ѡни *ѡћу* А, кад *ѡћу* тако дѣца Бд, да ли се *ѡћу* да л *нѣћу* Гл, Маца-ри *ѡћу* д ѡду Лг, нек пѣву шта *ѡћу* С, како ѡни *ѡћу* Ск, идѣ ди *ѡћу* Ск.

3. И презент глагола *хѣеѣи*, као и *моћи*, своди се у свим лицима на један облик:

а) *ѡћеш*: тетка Олга, ак *ѡће* д идѣш В, него, реко, *ѡће* тѣ да бѣдеш спрѣман да доћеш Вр, девојку пита момак: *ѡће* да с удаш за мѣне К;

б) *ѡћемо*: *ѡће* да дамо Ос;

в) сад *ѡћ* да се пуштим Мх; чѣм он *ѡћ* да пѣје Лг; не смѣмо да јемо *ѡћ* се задавимо Р;

г) *ѡш* овѣ Ли, ак *ѡж* да ти кажем Р, *ѡш* да ми кажеш У.

4. Енклитички облици гласе:

ја ћу Вр, *ја ћу* да ви бѣдем кѡпац Ву, нѣ знам дѣ *ћу* Гл Го, а дѣ *ћу* *ја* пѡсле С, шта *ћу* *ја* сад Гл, и сад шта *ћу* Др, и шта *ћу* Го П, баш се мѣслим ка *ћу* и шта *ћу* (да оде на причест, јер није ишла двадесет година) Кр, шта *ћу*, каже, у цркву, да глѣдам ѡни кат се пресвукѡју там попѡви Кр, па да идѣм него шта *ћу* Р;

ми нисмо нигде бježали, седели смо ту кући, ди *ћеш* Кр, ел *ћеш* овò ел *ћеш* онò Ли, па штà *ћеш* (шта хоћеш) Ли, *ћеш* ти мèn да чèкаш У;
 è, ка *ће* рúчак, онда се скида та погàча А, ди *ће* (да иде) Гр, овò *ће* да биде нè-што ДД, штà *ће* мèn Ко, штà *ће* ми пòп Кр, штà *ће* ми тò Кр;
 и каже кòга *ћемо* ДД, Нèмац наишàò, ди *ћемо*, штà *ћемо* Кр, штà *ћемо* за рúчак Р.

У 3. л. пл. имамо:

а) -е: штà *ће* да рàду Бд, óни онда штà *ће* да рàду Т, *ће* да га згàзу свíње МО, мèn *ће* да напрту Мх, òпет *ће* да плàте У;

б) -ду: јел *ћеду* д ўзну Кр, штà *ћеду* ми пàре Р.

Као што се из примера могло закључити, семантику енклитика одређује контекст, као нпр. *ди ћу* (да идем), *шíаа ћу* (да радим) и сл.

5. Негирани облици презента у 3. л. пл. имају четири наставка:

а) -е: *нèће* да слúшају Ба, и òне *нèће* да найћу ВО, *нèће* да прíму Кр, па *нèће* се разлèжý Ла, *нèће* стòку д узíму Лг, *нèће* òне М, млади *нèће* да трпу П, и òни *нèће* као да дàду С, *нèће* да једу Са, *нèће* вíше да дòћу Се, *нèће* да рàду Су, òни *нèће* да пíју Ш;

б) -ду: *нèћеду* В Вр Гл Кр П, дà л *ће* òни да дочèку дà л *нèћеду* Ву, *нèћеду* да рàду Ла, *нèћеду* проју Р, на нèга *нèћеду* партизàни (ударити) С, *нèћеду* Бд Су Ш;

в) -е(ј)у: *нèћèју* Ос, *нèћèу* Ба Др МО Ос, òни сíра *нèћèу* М;

г) -у: òни *нèћу* А, али у јàрам *нèћу* ВО, који гòд је добар òне да учíни, а бак-сúзи *нèћу* Лг, и каже вàма *ће* да се предàмо, а Бугарима *нèћу* Ло, *нèћу* МО, рòду једнò двà вíше *нèћу* У, овí òпет што *нèћу* сас нàма Ос.

6. Негирани облици овог глагола у свим лицима презента, испред речце *да* и садашњег времена, познају и сажете форме *нè* и *нè*:

а) *ја нè* д идèm Бд, *нè* д òставим Бд, *ја нè* д учím вíше ВД, *ја нè* да нòсим Вр, *нè* да грèшим дúшу Ву, *ја нè* да ви се мèшам у кућу Ву, *нè* ни да помíсим Ву, и *нè* да кàжем Др, *нè* да сèем Ла, *нè* да лàжем Ли, *ја нè* да глèдам Ло, *ја нè* да бíем, *ја* ўбíјам Ло, пòштуе, *нè* да кàжем П, *ја нè* да ти кàжем подàј С, *нè* да жíвím С, *ја нè* да жíвим цèлог вèка Ш; мí *нè* да се удајемо Ву;

б) *нè* да сàдим нíшта Са, *нè* да нíјем *ја* Се; а, дèда, *нè* ти чупàм *ја* пасуљ Ск;

овòга пúта *нè* да се извúчеш В, штò тí *нè* да кúпиш ВД, откúд мòжеш да *нè* да рàдиш Др, *нè* да вèруеш Ло, тí *нè* да íмаш кóњи нíкад Лу, тí *нè* да вíдиш М, *нè* д идèш у зàдругу С,;

тò *нè* да с отíре А, нíко *нè* да т уведè А, *нè* да пíше Бд, пòп *нè* да венчà В, плàчу што *нè* да остане Вн, *нè* да му носí пàре Вр, *нè* да се поврàти тò Ву, *нè* да се жèни ДД, па *нè* д изíђе ДД, кúче *нè* да је проју Кр, сна *нè* да трпí Кр, *нè* да бúде добро Ко, нíкад *нè* да лíпче Ло, *нè* д изíђе М, óна *нè* да һúти С, и тàм га превàту и *нè* да пàдне Се, *нè* да рàди Се, *нè* да продúжи Су, па кòј нíј се родíò, тàј *нè* да ўмре Ш;

мí *нè* да дòчекамо Бд, òнак *нè* да се понíзимо Ву, *нè* да мèћемо шèћер Кр, мí *нè* да рàдимо Се;

нè да ми побèгнете Лг, *нè* да глèдате овím кућу, нèћете онím да глèдате кућу В;

не да пѣшту Бд, *они не* да причу ДД, *не* да чувау стѣку ДД, *не* да чују Ко, и *не* да ме прѣму ВО Лг, *не* да раду Ли, сад *не* да једу Ли, сведоци тѣ *не* да вѣжу Ло, *не* да једу Са, *не* да раду Се, *не* да слѣшају Ск.

Видимо да се дугосилазни акценат (*не*) шири и на она лица у којима је уобичајен дугоузлазни (*нећу, нећемо, нећеће*).

7. У радном глаголском придеву срећу се три облика *шео, heo, hao*, од којих је први обичнији:

а) *шео* А Ба Бд Вн ВО Гл Го ДД Др К Ко Ла Ли Ло М МО П Р Ра Рд С Са Се Ск СМ Т У Ш, *шела* В Вн Вр Ву Го К Ко Кр Ла Ло М МО Ос С Са Се Ск У Ш, *шело* Мх, *шели* Бд Вн Ла Лг Ли Ло МО Мх Р Се Ск Т У Ш, *шеле* ВО С;

б) *heo* Ли Лу, *hela* Др У, *hеле* Ос;

в) *ja* сам *hao* В, *hao* да упали целу кућу ДД, уопште није *hao* да дѣрне Ли, *hao* д удари Ли, он је *hao* Ло, *hao* д утече Ло, *ja* сам *hao* да му скинем Ло, није *hao* да чека МО, а *hao* маљ да пије МО, ал није *hao* да узме МО, да л је *hao* У, *hala* она ДД, шта сам *hala* са да кажем Ос, *hala* да ју сѣпа млѣко Ос, вѣлда она *hala* да га напусти Ос, *ja* сам *hala* да те завѣдим У, *hali* смо В Гл МО Ос, и *hali* да не покѣљу ДД, и после сељаци који су *hali* да ни дођу Ло, само комунисти *hali* да не отѣру на робљу Ло, *hali* да с одѣлимо У, биле *hale* да не подѣлу Ло.

На основу грађе можемо закључити да се први облик јавља на целом терену, а код друга два не уочава се компактан ареал. Примери под в архаичнији су и настали су, вероватно, према облицима имперфекта *xhаше* (Ивић 1978:167 и 1994:294, где је дат и ареал ових облика), који се на овом терену скоро повукао из употребе, осим у С где смо забележили *ha* да кажем. Облици *шео*, ако се срећу на овим теренима, веома су ретки, а могу се тумачити контаминацијом *hao* и *шео* или остатком јекавске струје (Пецо — Милановић 1968:357). Паралелизам облика *шео* и *hao*, при чему је први обичнији и чешћи, присутан је у многим србијанским говорима: у Левчу (Р. Симић 1972:458), у Биограчићима (Ивић 1978:167); у Рачи Крагујевачкој (Р. М. Павловић 1982:44), у Ресави (Пецо — Милановић 1968:356–7) јавља се, као и код нас, сасвим ретко и *heo*, а у Трстенику (Јовић 1968:133), поред *шео, шела; heo, hela; hao, hala*, среће се и *kшео, kшела*.

ПРИЛОЗИ

5.0. У вези са прилозима треба истаћи њихову изузетну акценатску, фонетску и творбену шароликост. Овакво стање, по речима Слободана Реметића (1985:378), условљено је метанастаназичким струјањима и „самом природом прилошких речи“, које услед непроменљивости нису подлегале парадигматским уједначавањима, него су се уз постојеће облике укрштањем стварали и нови.

Већина прилога се употребљава с једном или неколико партикула (*овде, овдека, овдекана, овденакана*). Оне се углавном чувају код најстаријих информатора и није необично да се у истој реченици појави више различитих ликова (*али дни дођу шунѣка и јаву се шунѣка у канцалѣрију и шѣ дома се иресѣди ѣа шѣк дни да да га иримѣмо шунѣна* Т, Света Танасијевић, 1902). Исто тако, прилози „пока-

зују често и деструкцију свога облика губећи поједине морфеме „ (Стевовић 1974–1975:88): *овд, од, овам, ѿам, онам, ѿуд, свуд, одовуд, одуд, оѿуд, вамо, вам, нам* и трансформишући их: *вод, нод, оноде* и сл.

Прилоге ћемо класификовати према значењу и творбеним ликовима. Такође ћемо издвајати заменичке од незамењивих прилога.

Прилози за место

Заменички прилози за место

5.1. Ови прилози јављају се са заменичким елементима *к-* (*где < кѣдѣ / кѣде, камо, куда*), *-в-* (*овде, овамо, отуда*), *ѿ-* (*ѿу, ѿамо, ѿуда*) и *-н-* (*онде, онамо, онуда*) и различитим карактеристичним морфемама за означавање: места *-де* (*овде, онде, где, негде, нигде*), правца *-амо* (*овамо, ѿамо, онамо, камо*), правца потицања *од-* и *-уда* (*одовуда, одоѿуда, одоуда, одонуда, одѿуда*), правца пролажења *-уда* (*овуда, ѿуда, онуда, куда*), полазне тачке кретања или простирања *од-* и *-де* и *-ле* (*одавде, одаѿле, оданде, одакле*) и завршне тачке неког кретања или простирања *до-* и *-де* и *-ле* (*довде, донде, доѿле, докле*). Ове заменичке прилоге Митар Пешикан (1967:258–259) именује следећим терминима: убификативни или месни, дирекциони или смеровни, ретродирекциони или обратносмеровни, просективни или „путни“, аблативни или исходишни и терминални или циљни.

Честе су следеће партикуле: *-к* (*овдек*), *-ка* (*овдека*), *-кана* (*овдекана*), *-н* (*овден*), *-на* (*овдена*), *-нак* (*овденак*), *-нака* (*овденака*), *-накана* (*овденакана*) и сл.

5.2. Иако се јављају сва три облика упитних прилога за место (*где : камо : куда*), семантичка дистинкција међу њима је нарушена. О семантичком односу ових прилога и њиховом упитном, неодређеном и односном значењу у штокавском наречју говори се у раду *Где, камо, куда(а)* (Лалевић 1934:19–25).

Прилогом *где* (у разним фонетским варијантама) првенствено се означава место вршења неке радње или стање:

гдѣ живу А, а *гдѣ* си запослен ДД; *дѣ* смо стаѿи ВО, *дѣ* су тѣ пѣре Гл, *дѣ* да га бодѣш Гл, *дѣ* ми је она марѿица Гл, да знам *дѣ* сте МП, да и[м] кажем *дѣ* је С, *дѣ* с имѿала лѿдњак Ск, *дѣ* си био, ти мали Т; *дѿ* је Бд Гр ДД Др К Кр Лг Мх С У Ш, нѣ знам *дѿ* је Гл, *дѿ* ти је тѿ Го Р, а *дѿ* је нѿна С, *дѿ* е мѿмак Са, *дѿ* је ѿна У, *дѿ* сам МО, *дѿ* су Ку Лу МО, ја се вѿјкам *дѿ* ћу да ноћим У, у Вѿдњу *дѿ* ли је ДД, а *дѿ* да и затвѿриш Лу, нѿје имѿо *дѿ* да се запѿсле Мх, *дѿ* рѿдиш ДД, *дѿ* ми бѿље Мх, *дѿ* мѿто Са, *дѿ* имѿа Т, па *дѿ* нѿђе У.

У следећим примерима прилог *где* је преузео значење адверба *камо*:

дѣ сте отѿишли МП; *дѣ* ћеш Бд ДД Ло МП, *дѣ* ћемо Т, *дѣ* кѿ ѿне идѣ Гл; *дѿ* ћу д идѣм А Гл, *дѿ* ћеш Др, *дѿ* ѿћеш Кр, *дѿ* ће Гр Мх, *дѿ* ћемо Мх, *дѿ* идѣш сѿд Би, ја нѣмам *дѿ* д идѣм А, *дѿ* је нѿсу водѿили нѿје мѿгло да с излѣчи Ло, *дѿ* нѿсам ишла С.

У неколико примера забележено је значење пута или простора којим се реализује радња: имѿа ѿтвор на тѿвѿну *де* се пѣњу на тѿван ВО, ѿвѿу нѿсам ѿстаѿио *де*

нисам копо ламгуме Ло, *де* су некад попови оне литије носили и читали У; *ди* је за пијац, *ди* с иде Мх, *ди* пролази У.

У следећим примерима изражава се чуђење у вези са нечим немогућим, неприродним, неочекиваним и у њима је прилог *где* синонимичан са *ошкуд* и ређе *како* и *зар*: *де* знам како су! Кр, (Зашто нема кише) — *де* знам! М; *ди* знам! А Бд ВО К Ко МП П Се Су Ш, па *ди* знам шта значи! Ос, *ди* знам шта је он тео! С, *ди* ја знам *ди* ћу да бидем! Са, *ди* знам како! Су, *ди* је нама Го, *ди* то ја смем! Бд, *ди* смеш! Ск, *ди* ти да га купаш! Вр, (Да ли говориш са снахом?) — Ма *ди* говорим! Лу;

да виду *де* то мџ машина да кџси Т, *де* то мџ да забрани, реко, овољку воду! Т, *де* се, тџка, сџти то!? У; *ди* да нџсим штап! Бд, *ди* ми било до живџта! С.

Прилог *где* јавља се и са $\sim$ акцентом кад иза њега „не следе друге речи у саставу исте реченице“ (Ивић ... 1997:272): *нема де* А ВО Т; али и *немамо де* сџд Т; *ди* В Вн Др Мх Ос У, *немам ди* Гл У, *немам ди* С, па *немаш ди* да с окупаш Ос, а *ди* да и затвориш кад *немаш ди* Лу;

које ди Бд В Гл У, *био сам које ди* Би, *само и водали које ди* В, што идџ *које ди* Гл, *био по државама које ди* Гл, дозвољивао ми да идџ *које ди* Р, ове вирџнде дрвџне *има које ди* (негде) У, и бегају *који ди* Ш; *било ди* С; па *како ди* Мх Р С.

Када је *где* у функцији везника, онда се јавља без акцента: *де* *има* Гл, *од де* је ДД, *де* се то ради Др, *тамо де* спавџла МП, *тамо де* треба да радимо Т, *де* су ноћивали Су; *ди* *не* се мете камџра А, *ди* је полџгла А, *ди* ми стоји А, *ди* кој кога закачи Би, *ди* ми дали сџбу В, клџт *ди* стоји пиће, брашно Вн, *ди* чувамо Го, *ди* ми пиљичи Др, *ди* ти се нарџди Др, *тџ ди* сам ја био К, *тџ ди* је шкџла МО, *ди* је дџм Ко, *ди* *има* Лн Р, *ди* *имамо* идџмо џ гости, *где* *нема* ... Рд, *ди* се сџје Лу, водџно мџне у бџлничу *ди* сам аперџсана М, *ди* она џће С, *ди* су Влџси У, шушка је онџ *ди* стоји кџрен У.

5.3. Неизмењени облици *где* (ређе *гди*) обично се чувају у сложеним прилозима са *не-* и *ни-*, а без иницијалног *г-* са формантом *год*:

негде А Ба Бд В ВО Го Гр Кр Лг Лн Лу МО Мх Ос Рд С Са Ск Т У, *тџ негде* Би, *негде* далџко В, *негде* се дешџва па и жџна везџе ВО, *негде* двџ, *негде* три, *негде* јџдно Кр, он даџ дџте *негде* МО, *негде* си јџо С, *негде* имџло и зџмља Ск, али и *негди* У;

нигде А Би ВД Вн ВО Ву ДД Др Гл Гр К Ко Кр Ку Ла Лг Ло М МО Мх П Р С Са Ск Су Т У, *нисам* ни *ишо* *нигде* ВО, *нигде* се *није* мџшо ДД, *нигде* *није* излџзила Лг, *нигде* зџра *нема* М, *нисам* припаџо *нигде* МО, свџд идџм, ал *нигде* *нема* бџљи Бџжић Мх, то *нигде* *нема* С, *нигде* девџјка *нема* Су, *нема* *нигде* стџкла Т, *нема* је *нигде* У, не смџш *нигде* ни да седџш сџм У;

али и *нигди* А М Ск У, немџ д идџш *нигди* А, *нигди* н идџм ја А, *нисам* *ишо* ја *нигди* М.

де гџд Гл, *де* гџд поћџш Гл; *ди* гџд Бд Вн ДД К Лу, *ди* гџд вџдим како цвџће лџпо, ја донџсим ВД, *ди* гџд поћџш Го, *ди* гџд је било страшно К, *ди* гџд отџднеш Лу, *ди* гџд сам корџкнула С, *ди* гџд су отџшли.

Из наведених примера види се да је и овде присутно значење и места и циља.

5.4. Изворно значење прилога *куд* („којим правцем, којим путем“ Ивић... 1997:273) сачувано је у следећим примерима:

кѹи кô знâ тѹд и нек њде К, кѹ љу да прôђем Др, кѹ сте вѹ прôшли К.

Куд може бити синоним и са *камо* или *некамо*: нѣмаш кѹд Др, нек се ôн склâња кѹда мôже и кâко мôже В.

5.5. У нашим говорима прилогом *камо* не пита се за правац, већ „за оно чега нема, а жели се, одн. сматра се да треба да буде“ (РСАНУ под *камо* 1.б.):

мâли, кâмо ти књѹге што сам ти рѣкла за шкôлу да њдеш да кѹпиш Гл, кâмо ти јôш Лг; а кâм ти кѹм Вр, кâм ти Зôка, а Зôка дѹ је Го, кâм ти деда Бôра, дѹ ти је Го, кâм спрôвôдник Лг, кâм јôш Лг, кâм ѡи одѣло што сам ти доносила М, кâм, Гѹно, лѣба С, кâм тâ рѣд што јâ ôста (а деца помрла) Гл, уп. и кâм тѣ срѣће да сам јâ отѹшла Гл.

У вези с речи *да* „истиче се жаљење што се није десило оно што се жели: болѣ би било, бар“ (РСАНУ под *камо* 4.б.): кâм да сам јâ погѹнула МП, а сâд пѹју, што рѣко онâј, кâм да ѡма Р, кâм да је имâла дôвољно и прôја Р, јôш кâм да ѡма и прôја Го; уп. и ѹ земљу жѹва не мôгу, кâм кад би мôгла, јâ би прѡва и замѣнѹла (умрлу децу) Гл.

5.6. У селу Ш, где има насељеника из торлачке зоне, од старице рођене 1907. године забележили смо и овај прилог: да вѹдиш кадѣ се.

5.7. Прилог *овде*, који је члан низа *где — овде — онде — ѡу*, веома је фреквентан и јавља се у више фонетских и творбених варијанти:

ôвде А Бд Гл Ку МО Мх, посѣјемо по њѹви *ôвде* ôнде дѹлек Т; *ôвдѣ* ВД Го Гр М, *ôвдѣ* вѣже Вн Гл, да бѹдем *ôвдѣ* на слѹжби ДД, сâд и *ôвдѣ* тô друкшѹје прâву Рд, а *ôвдѣ*, глѣ, дѹго се лâд Са; *ôвдѣ* Лу МО; причâу *овдѣ* преко телевизора Ос; нѣ знам *ôвде*, нѣ знам ôнде Гр;

ôвдек Го; *ôвдека* У; *ôвдекана* А М; *ôвдена* Ку, овâ се ѹдала *ôвдена* У; *ôвденака* А Вн МО С Се; *ôвденакана* МО; мâ мâјка се прѣудала *ôвдѣн* у овâ сокâк Т; *ôвдѣна* А Вн Вр Мх Ос Р Рд Т, имâли смо девојке *ôвдѣна* М, нѣ знам у дрѹге цркви *ôвдѣна* Мх, нâђеш и тâм нѣку бâбу да ти прича кâ јâ *ôвдѣна* Мх; *ôвдѣнак* Др Кр; *ôвдѣнака* А Вн МП Р С Ск;

ôвди А В Вн ВО Гл МО Т, ôнди и овâј *ôвди* Вн, дôшо је *ôвди* ВО, *ôвди* имâмо цркви МО, *ôвди* ко женѣ Т, ôни се доселили и населѹли *ôвди* Т, *ôвди* ј рâдѹла Т; *ôвди* Гл; *вôди* Др;

ôвд А Су У, *ôвд* у зѣмњи Мл, *ôвд* у мôјим крају А, *ôвд* у сѣлу Ла;

вôд Бд П, *вôд* у градѹну Др, а ôни бѹли *вôд* у овâј шâнац П; тѹ да ме *вôд* тѣрâш у рѣд Лг;

ѡмамо млâд винôград *вôде* Вн, ѣво *вôде* У; овô *вôдѣ* свѣ је бѹи кѹпус Вн;

вôдек Вн; *вôденака* Др;

бѹе бѹсе *овôд* Лг, *овôд* се сѣдне з астâл У; да ôна остâне да пренођѹ *овôд* Лг, јâ *овôд* сам дôшла на пѹјац У; *овôденака* Др;

ôде МК Мх, а мѹ смо *ôде* бѹли В, *ôде* близу што е Ко, што је седѣо *ôде* Се; а не дâ му да дôђе *ôдѣ* Ло; кат сам дôшла *ôдѣ* МК; *ôдѣна* А Ку Р Т;

ód де је ДД, *ód* у Кòларе Ко, мòра д[а ид]ѐм *ód* код лекáра Кр, *ód* у граду Лг, *ód* у нашу Паланку Лг, *ód* код нáс Т, а *од* била једна прошевина У, *од* у кùһу У, *од* у овù тóрбу У; овá кùһа *од* Вн;

вòђе га прѝмили Др.

Прилог *овде* може бити синоним и с *овамо*: *ájде вòд* кùһи У, *вòд* СМ, тѐрај *од* у Морáву У.

У Ш од информаторке рођене 1912. године забележили смо прилог *иука* у значењу „овде“.

5.8. Прилог *онде* чува се у систему, али са знатно нижом фреквенцијом:

онде Бд Рд, пѝше *онде* Бд; *òнде* К Ос; *òнде* мáло Т;

ондека А; *ондена* А; држѝ дућáн, онај дућáн што на среду *òндегана* М;

онди и овáј óвди Вн, *онди* ѝма јèдно крeвèче Гл;

ка седѝш *онóде* У; ѝма *нòд* свѐта У, *нòд* Ј.

У примеру ўвек сам се шѐтала *онде* по брду, забележеном у М, прилог *онде* синонимичан је с адвербом *окуда* који има просекутивно значење.

5.9. Прилог *иу* је стабилан члан система и јавља се без партикула или са њи-ма. И овде је присутна велика гласовна шароликост:

иу Вр Го ДД Др Ко Лг М МО Мх П Р У Ш, *иу* га ўбију Бн, тò је *иу* ВО, и на-вѐо ме *иу* Го, *иу* смо били Го, па *иу* мѝн срѐо једáн Го, *иу* е и направѝо Гр, седѝли смо *иу* кùһи Кр, *иу* тáм дòл Лу, *иу* сѐва М, па су *иу* код мѝн близо Мх, *иу* смо кù-һи Мх, јá һу дѐм *иу* и *иу* П, није *иу* П, па се мѐте *иу* јело Т, мѐтеш *иу* Т, нѐма *иу* штá У, и он *иу* пáдне У;

долáзили па с остављали стòку *иун* Гр, заборáвно господин пùшку *иун* У; *иун* Рб, *иуна* А Бд Вр Ко Кр Ла Лг МО П Р С Ск У, борáвили код мѝн *иуна* ДД, ѝмамо снају *иуна* с нáма П, он је óма *иуна* уклáњо квáр Р, направѝмо *иуна* Ск, оста-вим њѝ двá *иуна* У, јá дођем нос *иуна* У, и он пáдне *иуна* У, тáј касáпин *иуна* про-дáје У; *иунак* остáнемо ВО; *иунака* В Вн ВО Др Лг Ло МО Ос Р С Са У, штá сáд он лùпа *иунака* У, тò стојѝ *иунака* У, деда Влáјко се прѝви населѝо *иунáка* Т; *иунана* Ла, па тек òнда да га прѝмамо *иунана* Т; *иуне* ВД М Мх С, *иуне* нѐма код нáс ВД, *иуне* мѐтемо лѐти шпòрет М, стáновали су *иуне* Мх, барјáци се стáву *иуне* и стоју Мх; *иунена* А Ла; *иуненака* Гл С; *иунá* Вр Ву ДД Др Ко Ку Лг Ли МО П Се Су Ш, били *иунá* двѐ-трѝ године ДД, сáмо дође *иунá* ДД, и нек остáне *иунá* Ко, нѐговала сам га пòс *иунá* Ли, били смо нáс око двáдес *иунá* Ло, и он *иунá* живѝ Ло, он *иунá* спáва Ос С; *иунáка* Ос; *иунѝ* Го К М С, *иунѝ* е мòжда метò мал пѝкмеца Го, бáш бѝо *иунѝ* прѝ двá сáта М; *иунáк* Ск; *иунáка* ВО МП Рд Ск Т Ш, мѐтем *иунáка* Ск; *иунáкана* Ку Ш; *иунѝка* С; *иунѝенака* С; сáд јá да *иуј* борáвим Т.

Прилог *иу* се употребљава и место просекутивног *иуда*: мўваш се *иу* Лг, *иу* пролáзи вòзило Т.

Ту се може јавити и у корелацији са прилогом *иáмо*: *иу* и *иáмо* К.

5.10. Прилог *овамо* први је члан семантичког низа (*камо*) — *овамо* — *иáмо* — *онамо* и јавља се у различитим гласовним варијантама:

овáмо ВД ВО Др Ко Ла М Мх П Су У, *овáмо* дòле Су; *овáмо* Гр;

овам А Бд Др Ла Лг Ли М Р У Ш; овам А Кр М МО;
овамонѧ ДД К С; овамонака Др МО;
ваммо Ла МП Ос Су Т; ваммо П.

Примарно значење прилога *овамо* најбоље се читају:

а) уз императив: *ајд оваммо* — *ајд онамо* Ли, *бежи оваммо* П, *дај г оваммо* МО, *дођи оваммо* Ла; *овам* донеси У, *овам*, *баго*, у ред Лг; *дођ овам* ВД; *од овам* ВД;

б) уз глаголе кретања: па *дођу оваммо* Мх, не можеш д идеш *оваммо* У; *слива* се *оваммонака* у *Дунав*, а *ваммо* се *слива* у *Мораву* Ос; и *дођемо овамми* Р; а *мен* си испратио *овам* на *прстен* У; *неће* (да иду) *пилићи овам* Гл, и он иде *там* и *овај дође овам* МО, *сиђеш овам* на *друм* Мх, *отишо овам* за *Водањ* У; *ја ваммо* ко *дрвене капије* да *сиђем* Гр; *ваммо* се *вратила* П;

в) уз глаголе којима се означава место завршетка радње: *једна седне овам* А, *овам* сам *преместила* Др; *овам* је *постављено* А; *изнела ваммо* МП; па *метемо вам* у *врелу мас* В;

г) када се њима указује на место где се неко или нешта налази или где се реализује нека радња. У следећим примерима *овамо* би се могло заменити са *овде*:

а *овд оваммо* зовѧ се *петица* ВО (Информатор редом показује и објашњава делове *косе*), *баш једним Ћулићу, оваммо* што му *кућа скраја* М;

примѧто сам *велику неслогу овам* ДД, *овам* у *кућу* Ос, *овам* у *Петровац* Кр, а *овам* *меће* *тулуске* Мх, и *овам* *чуле* и *оне* Мх, *треба* и *овам* да *радим* Т, а *овам* се *умѧси* Т, *овам* *нисам имала* Т; а *овам* па су *били Чупићи* Кр, *имаммо* *колибу оваммо* М, *овам* *седѧ* М, и *овам* *играмо* У;

прво *био овај ваммо* *Влајко* Т;

а *оваммонака* *била једна баба* У.

Овам се *јавља* у *корелацији* са *онам* и *шам*:

и *овам* — *онам* Го Су, и *овам* и *онам* Лг, и *они* *лево* — *десно*, *овам* — *онам* Р, *овам* — *онамо* Вр Ко; *овам* — *онам* А; *ѧве вам* *ѧће пам* Ск; *овам* — *шам* Ла, *Мацари* одлазе *овам*, а *Миливој* одлази *шам* у *њиве* Лг; *два* *колица шам* и *овам* Кр, *шам* *два* — *овам* *два* Са, *ѧни чува* *стоку шам* — *овам* Ск, *врћу шам* па *врћу овам* В, *имала* сам *шам* код *ѧчува*, *овам* *нисам имала* Т; *ѧна вуче вам*, *онѧ вуче шам* Мх; *шам* и *оваммо* Ку; *ја* сам се *провѧла* са *мужом овамтиѧ* *онамтиѧ* С.

5.11. И прилог *шаммо* *јавља* се у *више* *гласовних* и *творбених* *варијанти*:

шаммо Би ВД Вн Гр Ли Лу Мх Су У;

шамона Бд ДД К; *шамонѧ* К Кр Ло С; *шамона* В; *шамонак* С; *шамонака* ДД Др МО; *шамонака* В; *шамонака* В Ли Ск У; *шамонкана* Ву; *шамокана* С; *шам* А Бд Би В ВД Вн Го Гр ДД Ко Кр Ла Ли Ло Лу М МО МП Мх Р Т У Ш.

Основно значење прилога *шаммо* *јесте* *циљ* *кретања*:

ал је *ѧн* *одамно шаммо* *отишо* Ос, *води*ли ме *шаммо* *гор* С, *водем* је *шаммо* У;

и *ѧде шамона* Ло; *отишо* *мало* у *партијску школу шамонѧ* Ло, и *ја* *отидѧм шамонѧ* у *кукуруз* С; *само* *смо избѧгли шамонак* Кр; *отѧше шамонака* Ск;

шам *кад стигнеш* Би, и *са* *треба* д *идѧмо* да се *гледамо шам* Би, *одвѧзо* ме *Миле шам* Лу, *онѧ* *отидне* *чак шам* Мх, *одвѧду* *ѧни мен шам* Мх, *ишли* *смо* и *шам* и *шам* и *такѧ* Мх, *шам* *смо* *отишли* Мх, *ја* *ѧдем шам* Мх, *шам* *идѧ* Т, да *вода шам*

иде Т, а он *ша̑м* је отишо̑ У, он отѣро̑ *ша̑м* да чу̑ва У; ба̑ци̑ га *ша̑м* Мх, *ша̑м* ост̑а̑ви до̑л Ос, ја̑ вуч̑и *ша̑м* Гр.

Међутим, прилогом *шамо* може се означити и место вршења неке радње и тада је он семантички близак са адвербом *онде*:

ша̑мо се ко̑ље В, и о̑не *ша̑мо* играу̑ ВО, сед̑имо̑ ми̑ *ша̑мо* унут̑ра у та̑ј ла̑гер Ку, мо̑ма̑к ми̑ *ша̑мо* био̑ мен̑ бли̑зу Ли, и он̑да̑к о̑на̑ *ша̑мо* кот̑ ку̑ће (борави), а ја̑ са̑ма М, *ша̑мо* го̑р МО, сач̑ека̑ и *ша̑мо* у по̑рту, не̑, о̑вд̑ена̑ него̑ *ша̑мо* ди̑ је за̑пис Мх, *ша̑мо* ми̑ ку̑ћа до̑ пруг̑е бли̑зо би̑ла Са, и *ша̑мо* с ул̑це Т, *ша̑мо* смо̑ има̑ли жи̑то у со̑бу У;

има̑ли смо̑ о̑вце *ша̑мона* Ла; *ша̑мон̑а̑* се̑ у̑дала ДД; *ша̑мона̑ка* по̑п очита̑ на гр̑обље ЛГ; са̑ма сам̑ сед̑ела̑ *ша̑мона̑ка* У;

и *ша̑м* же̑на ма̑же А, ја̑ би̑ла *ша̑м* Бд, ел̑ и мо̑ј си̑н *ша̑м* Гл, о̑ни би̑ли *ша̑м* по̑ во̑јски Го, *ша̑м* иза̑ шта̑ла Гр, кат̑ се пр̑есвук̑у̑ју *ша̑м* по̑пови Кр, *ша̑м* сам̑ се̑ кр̑ио Ло, тра̑жу̑ *ша̑м* да̑ље не̑где Лг, ку̑пио̑ *ша̑м* го̑р Лу, то̑ *ша̑м* скра̑ја М, ни̑је има̑ло *ша̑м* МО, *ша̑м* је ко̑ло игра̑ло Мх, *ша̑м* је ост̑ао Ос, *ша̑м* сам̑ би̑ла П, ако̑ г ув̑а̑ти *ша̑м* Р, *ша̑м* ми̑ се̑стра би̑ла С, *ша̑м* до̑ грани̑це Ск, коли̑бу̑ смо̑ *ша̑м* на̑пра̑вили Т, и *ша̑м* га̑ прев̑ату Се, има̑м дво̑ја врата̑ на̑ ку̑ћи, је̑дна *ша̑м*, је̑дна *ша̑м*, та̑мо под̑у̑при, о̑ва̑мо за̑ши̑пим У.

Адверб *шамо* комбинује се с прилозима *и̑у*, *о̑вамо* и *о̑намо*:

и̑у и *ша̑мо* К Кр у значе̑њу поне̑где, местимично; *ша̑м* и *о̑ва̑мо* Ку; па̑ ти̑ сед̑ен̑и *ша̑м*, ја̑ *о̑ва̑м* Вн, *ша̑м* смо̑ о̑бе̑хали, а *о̑ва̑м* да̑ је да̑м Ко; ту̑ц *ша̑м*, ту̑ц *о̑на̑м* ДД.

5.12. Прилог *онамо* чува се у систему, али са знатно нижом фреквенцијом. Може означавати правац кретања или место реализације неке радње. Обично се јавља у комбинацији с *овамо*:

а̑јд̑ *о̑на̑мо* Ко Ли; *о̑на̑м* Го Ли Су, *о̑на̑м* ди̑ о̑ни̑ и̑ду̑ Лг, *о̑на̑м* до̑ пу̑та ДД, *о̑на̑м* и̑ он̑у̑ рас̑кр̑сниц̑у Т; *о̑на̑м* А; *о̑ва̑м о̑на̑мо* Вр Ко; и *о̑ва̑м* и̑ *о̑на̑м* Го Лг Су; и о̑ни̑ ле̑во̑ де̑сно, *о̑ва̑м о̑на̑м* Р; о̑не̑ *ва̑м*, о̑не̑ *и̑а̑м* Ск.

5.13. Систем прилога с просекутивним значењем *куда* — *овуда* — *и̑уда* — *онуда* — *свуда* веома је нарушен. Из њега је нестао адверб *онуда*, а *овуда* је забележен само једном у Др (*ову̑д*). *Туда* је забележен у неколико пунктова:

и̑у̑де све̑ мо̑ра д̑ и̑ду̑ на гр̑обље Се;

и̑у̑д СМ, *и̑у̑д* А Ли, а *и̑у̑д* је и̑шла пута̑њица̑ Ли, *и̑у̑ти̑* сам̑ ви̑до̑ Шва̑бе, а *и̑у̑д* ни̑је би̑ла пу̑ц̑а̑ва̑ Лг, *и̑у̑и̑и̑* се̑ и̑шло̑ Мх, и̑ ја̑ сам̑ *и̑у̑и̑и̑* ста̑до̑ о̑ва̑ца̑ пр̑отери̑во̑ Т.

У следећем примеру *и̑уд* је синоним с *о̑и̑уд*: од̑ Бе̑лу Црк̑ву, *и̑уд* од̑ Ко̑сово̑ Су. На̑јфре̑квентни̑ји је прилог *свуда*:

св̑уда М П Се, и̑де̑те̑ *св̑уда* по̑ све̑ту̑ Др, и̑де̑ же̑на̑ *св̑уда* М; *св̑уде* Ву М;

св̑у̑д Бд В Кр Ла Лг Ли Мх С Ш, и̑шла̑ сам̑ *св̑у̑д* Бд, *св̑у̑д* ре̑дом ВД Гл, и̑шла̑ *св̑у̑д* ре̑дом У, и̑де̑мо̑ *св̑у̑д* ре̑дом Гл, са̑мо̑ сам̑ и̑шла̑ *св̑у̑д* ре̑дом Гр, и̑де̑ *св̑у̑д* ре̑дом Ла, *св̑у̑д* су̑ и̑шле̑ Ло, и̑ду̑ *св̑у̑д* МП, *св̑у̑* де̑ду̑ МП, *св̑у̑д* и̑де̑м̑ Мх, *св̑у̑д* ме̑ће̑ С, *св̑у̑д* смо̑ ми̑ о̑вде̑ пи̑тали̑ Ло, тра̑жи̑ли̑ га̑ *св̑у̑д* С, *св̑у̑д* ра̑ди̑ла̑ Т, ди̑ тре̑ба, ће̑ да̑ те̑ во̑зи̑мо̑ *св̑у̑д* У, за̑ши̑пим̑ врата̑ *св̑у̑д* ре̑дом У.

Овим прилогом се може означити и место реализације неке радње:

има то свѣда на сѣлима П, свѣда је то било Ск; то је сѧ такѧ свѣде Ву, такѧ ти је свѣде М; ка и свѣде Су; свѣдер бетѧн сѧд има Ву; свѣзде је лѣпо М;

и свѣд по соби ВД, свѣд рѣдом се чѣе сѧмо свѣрка Ву, а шѣма свѣд ѧколо Гл, свѣд унаѧколо шѣма Кр, и свѣд је рѧвно Го, свѣд је лѣпо Кр, свѣ доле нѧше свѣд Гр, свѣд је облачно Кр, свѣд вѣдро Ли, а Луњевац ѧпољен ѧпште свѣд ѧколо ѧкољен Лу, лѣпо је свѣд МО, свѣд има МО, кад свѣд било прѧпас Мх, то је свѣд било Ск; како сѣд Ш.

5.14. Заменички прилози се јављају и у комбинацији с предлогом *од*:

а) *одѧкле* си ти В Кр, а *одѧкле* сте ви Т;

б) *одѧвде* Кр Ку Лг Лу У, сѧд нѣше *одѧвде* дѧнде нѣше д изиђе Вр, *одѧвде* гѧр се идѣ Ло, дѣ је, брѣ, срѣбро *одѧвде* Т, нѣсу *одѧвде* тѣрѧли нѣкога Ш; *одѧвде* Се У, да то склѧниш *одѧвде* Вр; па пѧђем *одѧвде* љутру рѧно до Крсне Мале пѣшке на вѧз Ос; јѧ пѧђем *одѧвда* дѧнда па се зѧптијем Ос;

мѧж бити има кѣлометар *одѧвде* дѧкле сам јѧ из онѧг краја У;

в) *одѧише* љзнемо В, кѧ д изиђе *одѧише* Лу, ѧндак ѧни нѣсу тѣли њѣ да дѣра-ју *одѧише* Мх, кат се пѧђе *одѧише* Мх; бѣж *одѧише* Ку Ск;

г) да понесѣм вѧду *одѧнде* ѧвде Гл, љзели ми кокѧшку *одѧнде* Са; *одѧнде* У;

д) бацѧмо вѣлом донѣкле, *однѣкле* идѣ рѧгѣљом А.

5.15. С предлогом *од* забележена је и ова серија прилога *оѣкѣд* — *одовѣд* — *одоѣд* — *одонѣд*:

а) У нашој грађи није се нашао ниједан пример у којем би прилог *оѣкѣд* означавао правац. Њиме се указује на извор за реализацију неке радње или на чуђење због нечег што се сматра немогућим:

па нѣмаш *оѣкѣда* Др, ми нѣмамо *оѣкѣд* да плѧтимо Ла, и има *оѣкѣд* Ву Лг, па кѧже *оѣкѣд* су дѣца — па отѣд (што се излази ноћу) Кр; уп. и нѣма да врђе *од нѣкѣд* Вн; *оѣкѣд* знѧм јѧ Рд, *оѣкѣд* знѧм јѧ Ко, *оѣкѣиш* сам јѧ знѧо ДД.

У наведеним примерима прилог *оѣкѣд* је синоним с *одакле*.

Према *одовѣд* — *одоѣд* — *одонѣд* забележили смо и облик *одокѣд* у једном примеру из Т: пѣт ѧи се доселило одѧтуд са Кѧсова, *одѧкѣд*. Овим прилогом информатор нам сугерише да не зна тачно место одакле су досељеници дошли.

б) Прилогом *одовѣд* означава се правац или страна с које се реализује нека радња:

одѧвѣд Ск, додѧје *одѧвѣд* В, ѧно *одѧвѣд* од Румѣније идѣ једнѧ звѣзда ДД, мѣтем *одѧвѣд* кѧмен и *одѧвѣд* кѧмен Ко, а ѧви иду *одѧвѣд* Лг, овѧј *одѧвѣд* иѣ Р, *одѧвѣд* ћу да пѧчнем Се, ѧцѧк се ложѣ *одѧвѣд* Ск; *одѧвѣиш* из Морѧве Ла; *ддовѣд* лѧжѣте Мх, *ддовѣд* и(з) Срѣмске Мѣтровице С; чѣнак врѧтиш *одовѣд* Су, а служѧвка слѣжи *одовѣд* У; *одовѣд* Ло, *одовѣд* смо се одвѣзли нѣкако ВО, а Нѣмац јѧш није пѧчо да погурѧва *одовѣд* Лг.

Ови прилози се јављају у корелацији један с другим:

пѧсе мѣтемо јѣдну ѧбгу *одѧвѣд*, јѣдну *одѧиѣиш* Ба, три *одѧвѣд*, три *одѧиѣиш* Ли; на јѣдну страну *одѧвѣд*, на дрѣгу *одѧнѣд* Ск.

Овѧј прилог се може јавити и у сѧжетом облику *одѣд* (Поповић 1968:209):

дѧдѣд Др, ѧна држи свѧки слѣчај да нѣ би грѣда гѧнула и држи вѣзу ѧтуд и *дѧдѣд* сучѣлице држи чврстѣну А; *одѣд* је дошѧо од бунѧра С.

в) И прилогом *одои̑уд* означава се правац из ког се реализује нека радња:

одо̑и̑уда Кр, *одо̑и̑уда* из њиве ВО; *одо̑и̑уд* У, и крѣнемо се *одо̑и̑уд* ВО, и он дође *одо̑и̑уд* и он опет да је вози ДД, па долазни *одо̑и̑уд* ДД, и тек одједанут *одо̑и̑уд* пут иде овако Ло, удари транспорт *одо̑и̑уд* даље Ло, он иде из њива̑ *одо̑и̑уд*, од њиве Ск, пет њи се доселило *одо̑и̑уд* са КосоваТ, најђе наш трактор *одо̑и̑уд* У; овѣ што били избегли туна, овѣ *одо̑и̑уд* Кр; *одо̑и̑уи̑* ВД ДД Ли МК МП Са, пијемо *одо̑и̑уи̑* Кр, он пребеге *одо̑и̑уи̑*, Маџари иду *одо̑и̑уи̑*, а овѣ иду одовуд Лг, *одо̑и̑уи̑* из ливадице Ло, и онај *одо̑и̑уи̑* мирним кораком иде Р, кат су мори *одо̑и̑уи̑* да бегау Рд.

Овај прилог се јавља и у следећим фонетским варијантама:

о̑и̑уд Гл Др Ли Лу С, *о̑и̑уд* бегају Вн, *о̑и̑уд* довео Гл, *о̑и̑уд* из Баната К, *о̑и̑уд* иду три лимузинѣ Лг, и ми терамо *о̑и̑уд* овце Лу, *о̑и̑уд* дође М, *о̑и̑уд* иде маџка П, баџаду *о̑и̑уд* С, *о̑и̑уд* из Водња Се, а мој муж *о̑и̑уд* изишо Т, *о̑и̑уд* смо дошли У;

о̑и̑уи̑ Др С, *о̑и̑уи̑* забран В, ти *о̑и̑уи̑*, а одовуд други Ву, *о̑и̑уи̑* удари Ко, иде *о̑и̑уи̑* Лг, ја почнем *о̑и̑уи̑* Рд, па кат се врте *о̑и̑уи̑* С, иде *о̑и̑уи̑* и запева Т.

И овај се прилог јавља у комбинацији с другим:

ал *о̑и̑уд* *одовуд*, некако људи навикаше и они ме дадоше Вр; држи̑ везу *о̑и̑уд* и *о̑и̑уд* А.

г) Прилози с формантом *-н-* веома су ретки: и ја како идѣм *одо̑и̑уд* Ло, оно жене *одо̑и̑уд* и(з) Шумадију Ш.

Израз *одовуд* — *одо̑и̑уи̑* у примеру и они *одо̑и̑уи̑* *одо̑и̑уи̑* и пишу мене целокупно имање (Ло) синониман је са *и̑амо* — *вамо*, *хоће* — *неће*.

5.16. И предлог *до* учествује у градњи прилога:

а) *до̑кле* Гр Са Т У, *до̑кле* му је њива Лг, па ка ти поче да пѣва до станице *до̑кле* се скинула Ла, оградимо *до̑кле* је моје, *до̑кле* је њено Мх, *до̑кле* могло гор Т, моџ бити има километар одовде *до̑кле* сам ја из онџ краја У; *доклен* гдд Лу;

б) *донѣкле* У, баџамо вилом *донѣкле*, однекле иде рогуљом А; наши се борили *донѣкла* Ло;

в) одавде *ддвде* Лг, и они дођоше *ддвде* Ло; а ви си му кана овде, брада *ддвде* С; *ддвде* Ла; уско па кратко *ддвда* Ос; обуче кошуљу посе повр тога *ддвденака* С;

г) само *ддѣле* Гр Лг;

д) *дднде* Лг, одавде *дднде* неће д изиђе Вр, *дднде* имао воз Ск, дошо *дднде* Т; ја пођем одавда *дднда* па се заптијем Ос.

Осѣтали прилози за место

5.17. Антонимски пар прилога *горе* — *доле* јавља се у више гласовних варијанти:

горе МП С Су У, *горе* на плафону Ск, *горе* завучу Су, за онај лифт *горе* У; *горѣ* Ву; има ту шибница *горе* Би, ту негде, види *горе* Би, а шибљици су *горе* напрѣт Кр;

гóренака В Др МО С У, ја сам била *гóренака* па пòсе дóшли óвде МО, *гóре-нака* йма С, ту мёте и залёпи *гóренака* У;

гóр А Бд В ВО Вр ДД Ку Лг Лу МО Т У, виш òно *гóр* Бд, сáмо се полóми *гóр* до влáта мáло Би, а ја слýшам *гóр* Вн, а *гóр* је клáс ВО, сáм òтесо грађу *гóр* за крòв Ву, ту *гóр*, òма повише дóма Го, *гóр* у цёнтру ДД, *гóр* повише пýмпе Мх, пòсле ти је кòрен и *гóр* клáс Гр, тáмо *гóр* Др Лу, па закíтнш ту *гóр* Кр, угодíно ону грабуљу *гóр* Кр, гóра *гóр* Ло, нёки *гóр* Лу, сáмо му откíнута она дршка *гóр* Мх, кокòшке ми нòсу *гóр* на тáван Р, код óца сам гòр пёкла С, дй је Бòг — *гóр* Са, онај *гóр* кáко се зовё Се, сýши се мёсо *гóр* Ск, *гóр* код нáс Су, йма тáм угòђено, *гóр* висòко У;

гóр У, нáма је кýћа била *гóр* на брду Вл;

дòле А ВО МО Су, штá остáне *дòле* по зёмљи Бн, òн се слёпи *дòле* Су, и ако се она дáска оплýжи тáм *дòле* У; *дòле* Др Мх У, *дòле* бíо Сарабрац Го, ймамо *дòле* тáмо Мх, дрво *дòле* Ск, затвòри се *дòле* У, и òно кáплё *дòле* У;

тáмо *дòлé* Го, да му удáри ову цòкулу *дòлé* М;

дóленака Др, а *дóленака* јёдну викендицу разбили У;

дòл А Ба Бд Го ДД Кр Ку МК МО Мх П С Су Т У, *дòл* ди пáда А, налòжимо вáтру *дòл* Ба, до сéла *дòл* Бд, мáло *дòл* нйже Гл, што ј остáло *дòл* Гр, *дòл* су жйле ДД, нёшто *дòл* тýtнй Ло, тáм *дòл* по вòђу МО, ймамо тáм *дòл* Мх, дочёкали *дòл* у Дòјни крај С, а *дòл* је бíло зёмља Ск, *дòл* лòжимо вáтру Су, па вечёрамо такò *дòл* Т, пòчели дáље да кòпају мáло *дòл* нйже У; остáне онò батурйка *дòл* Мх; *дòл* Мх, затвòри се *дòл* У.

Прилози *горе* — *доле* у истој реченици, поред идентичних облика, могу се и разликовати на акценатском и гласовном плану:

òн борáвио *гóр*, а òна *дòл* Вн, йма *дòл* сутурён и *гóр* òпет спрáт ВО, пободё-дý *дòл* ў зем и *гóр* дáчице Гл, мй овò закáчнимо *гóр*, овò *дòл* Ло, *дòл* ўжи, а на срёди ширòки, а *гóр* и òпет ўжи Т;

и *гòре* и *дòле* Др, мòра да га оплёвйш *дòле*, а *гóр* да га ошйшаш ВО, слáбо му идё рáна *дòле*, него се враћа *гóр* МО, свё сам такò *дòле*, *гóр* ми не дá ў вис Гр; уп. и òна идё *гóр* и ка стйгне до *гóре* Вр.

5.18. Наведени прилози могу се јавити и с предлозима *од* и *одоз*, при чему се у овом другом, ради разбијања сугласничке групе, развио секундарни вокал *о* (*одозго*, *одоздо*) или изгубило *д* (*озго*, *оздо* уп. и *одол* < *од+дол*):

а) *одгóр* пòкријемо Су;

одозгóре А, стáву стò *одозгóре* Кр, ја мётем једнò ðёбе *одозгóре* Ла, и кòра *одозгóре* Рд; верйге које су вйсиле *одозгòре* повише вáтре Гр;

одозгóр А Лу Се Т, не зйју *одозгóр* Др, а *одозгóр* душёма К, стáнемо *одозгóр* н ону брáзду Ли, па претйснем *одозгóр* дáском Мх;

одозгò Го К, па пòсе вршньик *одозгò* Го, напред óтвор, а *одозгò* крýг К, једвá сам дóшла *одозгò* Лу;

озгóре У МП Ш, и онај крýг *озгóре* С, и тò мётеш *озгóре* Ск, овòлки ўши оклепйле *озгóре* Су, с онај вршньик поклòпиш *озгóре* У; *озгóренака* С;

озгóр ВО Ла МП Су У, а тáван се òлёпи *оздòл* и *озгòр* Вн, ё, па један је *озгòр* ВО, *озгòр* жар Гл, и стáву *озгòр* нёки чаршав Кр, мёту се двá снòпа ўздуж па пòсе

два прѣко и један *озгѡр* Ли, ѡна на плекѡра кат се згрѣва *озгѡр* Ло, и затѡ онај *озгѡр* и не да лѣба Се, вашке сѡмо плѡвѣ *озгѡр* Ск, *озгѡр* мѣтемо кожу Су, па се претјисне *озгѡр* и ѡно каплѣ доле У;

озгѡ А В ВД Се У, *озгѡ* мѣтем камен В, да се крши *озгѡ* МО, и мѣтем *озгѡ* тепсију Мх, *озгѡ* да помажем Рд, да *озгѡ* га затвѡрим Се, претјиснем камен *озгѡ* Се, па да лѣгнеш *озгѡ* У, и ѣзмеш *озгѡ* вѡду У; *озгѡ* А; онај казан мѣте *озгѡ* и ложји оздѡ А;

б) на коња вѣже *одѡл* Ло; *ѡдѡ* Ку;

одѡздола долѡзила вѡда Т; пѡсу *одѡздоле* Го, ја једнѡ ћѣбе мѣтем *доздѡле*, једнѡ одозгоре и јѡрган одозгѡ пѡсе Ла;

одоздѡл А Др У, па ѣто, мѣтете *одоздѡл* тѣглу јел цићлу Мх, *одоздѡл* мѣто крѣину, а озгѡр мѣто свѣ сланину С; *одоздѡ* Др К, идѣ *одоздѡ* Бд; *одѡздо* Т, мѣту *одѡздо* сѡндук један на тѣ ствари Го, *одѡздо* је душѣма С;

извадим она сѣр *оздѡле* Ск;

тѡ му стаѡу *оздѡл* Кр, лѡжу *оздѡл* Су; ја ѣмам *оздѡ* као згрѡду А, наѣшли *оздѡ* Ба, тѡ вѣче *оздѡ* Бн, мѣтемо *оздѡ* крпѡре У, и ложји *оздѡ* А; и ја глѣдам *оздѡ* МО.

5.19. Наспрам прилога *наѣред* стоје *наѣтраг*, *осѣтраг*, *назад* (ређе), *ѡзади*, *о(д)зади*:

а) *наѣред* В Ву Др Ос Р С У, ѡни сѣли *наѣред* Бд, свѡки тѡчак мањни *наѣред*, вѣћни *озѡди* Вн, тѣ су и Тѣрци потѣкли тѡко ѡпасно да нису мѡгли ни стѡпу *наѣред* него *назад* Ло, једна *наѣред*, једна *ѡзади* Су, вѡди сѣстра *наѣрѣи* Т; мѣ дѣвѡјке ѣграмо *наѣред* па сѡмо грми Бд;

б) и ѡна ѡпет да је врати *наѣтраг* ДД, и врати ме *наѣтраг* Ко, и ја се вратим *наѣтраг* Р У, да врне Швабу *наѣтраг* Т, да је врне *наѣтраг* Лу, и врнем се *наѣтраг* С, мѡраш д идѣш *наѣтраг* у Бѡграду Су, да не нѡсим *наѣтраг* У;

в) па нѣка кицѣља *осѣтраг*, а нѣка наѣред Ву, Мѣлован ѣде *осѣтраг* Лг, краљ Алекса̀ндар *осѣтраг* сас лимузѣнѡм Лг;

г) *назад* Др Ло, и врћем се *назад* Лг;

д) *ѡзади* А Ко Су Р, а *ѡзади* ѣма дѣвѡ ѡвако искосѣчене А, ја седѣм *ѡзади* Бд, и ја сѣдо *ѡзади* Бд, свѣће нѡси *ѡзади* Ко, *ѡзади* једнѣ кицѣљу, наѣред једнѣ Ос, кецѣља једна *ѡзади*, једна наѣред С, *ѡзади* је ѣшо П, и тѡ везѡч други везѣе *ѡзади* за на̀ма Ск;

ђ) прича ми да су глѣдали *исѡзади* Мх;

е) на дрљѡчу закачимо бра̀ну о трње *одзади*, дрљѡча *наѣред* Р, ѡвај балѡн метѣла *одзади*, онѣ ракију *наѣред*, сѣр вако У; *озѡди* Вн, а *озѡди* ѣгенѡрали Ло; *озѡди* А Ло, тѣме *озѡди* Лн.

5.20. Антонимским паром *унѣтра* — *наѡле* (ређе *наѡлеу*) означава се и правац и место реализације неке радње:

а) ѣћем ја *унѣтра* У, ѣће ѡн *унѣтра* М, уѣће ѡн *унѣтра* Р, ѣћемо *унѣтра* Вн, уѣшо *унѣтра* Се, и уѣлазило *унѣтра* Ву, на га увѣкоше *унѣтра* Ло, и ѡн ѡде *унѣтра* Ло, стаѡу пѣпо *унѣтра* С, позовѣ *унѣтра* Се, и ѡнда један ба̀ца *унѣтра* Ск, гу-жѣвна спѡља, а влѡт *унѣтра* да не кѣсне Су;

мѡра д изѣћем *наѡле* Мх, нѣсам ја смѣла д изѣћем *наѡле* Са, а ѡна изѣће *наѡле* ВО, да изѣће *наѡле* ДД, тѣ изѣћи ѡва̀м *наѡле* Лг, ѡд изѣћи *наѡле* У,

ако нећеш (да слушаш) *најпоље* Ск, кат смо пошли *најпоље* Лг, изјури ме *најпоље* Ло, изнесе се *најпоље* Гл, *најпоље* сам лега У;

али и: ми као деца изађемо *најпољу* и палимо ВО;

б) оформи се зрно *унуџира* Гр, па нема ништа *унуџира* ДД, њ, то је *унуџира* ба-рут МК, жито *унуџира* МО, па *унуџира* она дрвена пета, потпетица Мх, (шипка сумпора) и она сагорјева *унуџира* Се, шта има сад *унуџира* да се ради Т; па то је све урезано *унуџира* нека слова и крс А; и *унуџира* окречено, стављени прозорни, а споља даске А, има и по неки црвић *унуџира* У;

најпоље свуд ведро, на нашу кућу облачно Вн, снавала *најпоље* на бетон ДД, свирачи свирау, играу *најпоље* Ло, а њв све стоји *најпоље* Мх, једни свирачи свирали *најпоље* народу Ос, направил се трап *најпоље* П, пољска вурџна *најпоље* Р, поп опева прво њега *најпоље* прет кућу, мртваца Се, и јутру да му трљаш обућу, они наглавци, *најпоље* на праг Ск, ми ложимо *најпоље* ту вурџну У;

али и: метемо један бакрач велики, округо на ватру, не у кући, него *најпољу* има вериге па се то обеси С, како је *најпољу* Ш.

в) Прилог *сиоља*, у нашим примерима, јавља се у комбинацији с *унуџира*. Напомињемо да у веома богатој грађи нисмо забележили ниједан пример с адвербом *изнуџира*.

жито унутра, а слама *сиоља* А, гужевна *сиоља*, а влат унутра да не кисне Су, и унутра окречено, стављени прозорни, а *сиоља* даске А; уп. и: кат сам ја наишла *сиољи* С.

г) Прилог *ван* потврђен је само једним примером из Су: изиђе *ван*.

5.21. Прилог *кући* означава и правац и место:

а) бежи *кући* М, идемо *кући* Т, и отиднемо *кући* Мх, и дошћ *кући* Кр, дошћо *кући* Т, и њто, после сам дошла *кући* Мх, њн је рањен и дошли *кући* Го, и врћемо се *кући* Т, и доведе *кући* Би;

б) ја сам била *кући* сама Гл, а ја сама *кући* М, да тражи ту блузу ко тим *кући* у Микајловац ДД, ди је, *кући* ДД, имаш дању да радиш *кући* тамо на својим послљовима, а увече да дођеш да преноћиш у затвору ДД, да л је *кући* био Кр, ја сам седео *кући* М, такѡ *кући* седим Су, а вако седиш стално *кући* Ос, а кѡ остане *кући*, њн сачека онѡга који дође ис цркве Мх, доно ми брашно, па нисам била *кући* С, њн није *кући* Са, шта раите *кући* Т.

У овим примерима прилог *кући* одговара падежним конструкцијама за место код + Г (*код куће*) и у + Л (*у кући*).

Прилог *кући* у овој функцији познају многи говори: Левча (Р. Симић 1972:289, 466), Трстеника (Јовић 1968:98), Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:155), Биограчића (1978:170), Батовца (били смо *кући*, ја сас два детѡта ту *кући*, мој материјал), Баната (Ивић ... 1997:279).

Уместо *ипред* + И (*ипред кућом*) јавља се конструкција *ипред* + *кући*: *ипред кући* Бд, имала лџпа једна *ипред кући* Гл, оставио ту *ипред кући* С.

Поремећен однос правца и места могао је утицати и на замену падежних облика уз предлог *ипред*. Облик *кући* у горе наведеним примерима има функцију прилога и по пореклу је старн локатив без предлога (Маројевић 1981:237–241).

5.22. Прилози *близу* и *далеко* јављају се у различитим варијантама:

а) *близо* А В Вн Гл Го Др Кр Ло МК Мх Ос С Са Ск, била *близо* до дрўма А, *близо* тако стоји код мѣн Вн, тў *близо*, ђдма до сѣла ВО, *близо* кот шўме Вр, кад је *близо* Ву, а имање нам свѣ тако у (о)колина *близо*, кот колибе Го, тў *близо* Гр, ни-су *близо* Др, тѳ је *близо* Кр, па, зал, каже, *близо* нашег рѳва Ло, онѳ прѳзори до зе-мље *близо* Ло, његѳва кўћа и мѳја *близо* Ло, *близо* је Мх, тў је *близо* код нас Ос, ўдо је тў *близо* С, а тў смо били *близо*, нѣма три кўће од нас Ск; *близѳ* ми там Кр;

близу Ба Бд В ВД Вр Гл ДД Ко Кр Ли МО С Ш, тў смо били *близу* Ба, ѳвде ми *близу* Бд, па им *близу* грѳље Бд, а ѳвде ти свѣ *близу* имање В, тў смо *близу* ВД, па учѳли су кѳји су били *близу* шкѳле Гр, тў је *близу* Ос, тў смо *близу* У; па *близѳ* ни С.

Прилог *близу* у следећим примерима значи *скоро*, *гођово*, *безмало* (РСАНУ значење под 3.): *близу* осамдесет гѳдина ВД, *близу* двадесет километара ДД.

б) *далѣко* В Го Гр Кр П Р С Се Су У Ш, не даш ми *далѣко* па не даш ми ни *близу* С, није *далѣко* њѳва Са, *далѣко* је Се, ја сам *далѣко* У, није *далѣко* одѳвде У; *далѣко* Ба Вр Гл Го Др К Ли Мх Ск; *далѣко* МО; *долѣко* Бд Вн Ву Кр Р Се Су, није *долѣко* Са; *долѣко* Лу, *долѣко* је Селѣвац Лу.

в) Од овних прилога забележени су и компаративи:

блиѳже У, дн је нѣгде било *блиѳже* уз дрўм, ус пўт А, *блиѳже* Шалинца Ли, *блиѳже* дрўму Рд, не испраћам ја тѳб одѳвде *дѳље*. Ти нѣмаш, реко, *блиѳже* код мѣне нѳкако до онѳга дана У, почели *дѳље* да кѳпају маѳло дѳл нѳже У.

5.23. Прилог *около* јавља се и са предлозима *од*, *на* и у:

исплетѳш вѣнац *ѳколо*, око каѳе Ск;

нѳоколо А Ш;

ѳн је тако маѳло био као забетониран *однѳоколо* А, док није био овѳј насип *однѳоколо* постављен Ли, свѣ се ѳгра кѳло *однѳоколо*, и кѳло *однѳоколо* ѳгра М;

свўд *унѳоколо* шўма Кр.

У неким од наведених примера преплиће се и начинско значење.

5.24. Прилошки изрази *на сред*, *ѳреко сред*, у *среди* могу означавати место, правац а и начин:

двѣ мотиѳе са стране, једнў *на сред* Су, *на сред* ширѳко Су, лѳнци с онѳ дупѳни, дѳле ўзак лѳнац, *на сред* ширѳко, гѳр ѳпет ўзак Су;

везѳо је *ѳреко сред* Р;

а краљ гѳрђе у *среди* Лг.

5.25. Забележено је још неколико прилога за место:

ѳреко А Др Лг Лу У;

скрѳја С, (кућа коју су опљачкали) тѳ там *скрѳја* М;

дѣсно шўма, а *лево* река Ло.

5.26. Прилози *узбрдо* и *низбрдо* значе „навише“ и „наниже“:

ўзбрдо Ко, кад идеш *ўзбрдо* Бд, почѣше да бѣгаду *ўзбрдо* У;

низбрдо Ко У, па бѣжим *низбрдо* дѳле МП, ѳма пўт *низбрдо* за сѣло Се.

5.27. Непосредније одређивање места постиже се прилогом *одма*: т_у близо, *ѡдма* до сѣла ВО, т_у *ѡдма* Рд, *ѡма* испод брда Кр.

Прилози за време

Заменички прилози за време

5.28. Ови прилози јављају се са заменичким елементима *к-* (*кад*, *када*, *каде*, *докле*), *с-* (*сад*, *сада*, *саде*, *сега*), *ш-* (*шад*, *шада*, *шај*), *-н-* (*онда*, *донде*) и карактеристичним завршетком *-ад* или *-ле* (*докле*) и ретко *-ега* (*сега*) и *-ај* (*шај*). У овом низу не јавља се елемент *-в-* (уп. месно *овде*, *овамо*, *овуда* и сл.), већ *с-*. И ови прилози се употребљавају са разним предлозима и речцама (*досад*, *засад*, *ошсад*, *ошад*; *некад*; *никад*; *када*, *некада*, *никада*, *сада*, *шада*; *каде*, *саде*; *садан*, *ондан*; *садена*, *саденака*; *ондак*, *ондаке*).

Систем прилога за време *кад* — *сад* — *шад* — *онда* угрожен је „везивањем члана *сад* за конкретно, актуелно значење, а *шад* и *онда* за анафорско, приповедачко“ те немамо ону узајамност коју показују прилози за место *овде* — *ш_у* — *онде* (Пешикан 1967:259). Услед овога дошло је до потискивања адверба *шад* и његовог замењивања анафорско-приповедачким чланом *онда* (уп. нпр. и стање у централној Шумадији (Реметић 1985:382). У неким говорима, као нпр. у Банату (Ивић ... 1997: 265) прилог *шад* је испао из система.

5.29. *Кад* под акцентом има прилошко значење, а без њега везничко. Јавља се у различитим фонетским ликовима:

кад је бомбардован Бд, *кад* је било Би, *кад* зайгра Вн, *кад* избацимо ВО, *кад* ми кажу Го, а *кад* је слано Го, *кад* и биде онај дан *кад* би њни јели Р, *кад* идѣ за мног један и трас У, *кад* ми дође У; ја *каш* сам видо Бд, *каш* смо отишли Вн, а *каш* се дѣлило Вн, *каш* ко е рођен Гр, *каш* сам ја некат сѣјала М, *каш* цветѡ Р, *каш* су видли Рд; *ка* дођемо ѡвде Ло, *ка* сам се удала Мх, *ка* су ме оперисали Мх, *ка* сам отишла Мх;

када сам ја отишла Вн, не мѡж да подигне капију *када* капија затворена МО; па тѡ *каде* истрѡли Ос, и *каде* се ту населили, кѡлко кѡј заѡзо, толико тѡ његово Р.

У прилошком изразу *како кад* увек се јавља наведен редослед речи: неки пѡт лѣпо, неки пѡт лѡше, *како кад* У, па *како каш*, неки пѡт јаје обарим, неки пѡт млѣко, сѣра Ко.

У конструкцији *имаши/немаши кад* не јавља се форма са генитивним наставком *-е имаши /немаши каде* према *имаши /немаши времена* (Ивић ... 1997:266):

кад има *кад* да се свѡђамо, ми се свѡђамо, *кад* нѣма, на њиву Вн, *кад* је свѣтак, *кад* йому људи *кад* Ли, па глѣдамо *кад* имамо *кад* Ос; ако имаш *каш* Лг; нѣма *кад* баба да с угађа Бд, нѣмам *ка* да јѣм Вр, нѣмам *ка* д очистим кѡћу Ла, ја нѣмам *ка* д идѣм Се.

Кад(а) се јавља и са речцама *не-* и *ни-*:

некада Ба Бд Се, а како је *некада* било Бд, *некада* ме пошћуе Гр, *некада* су биле поточаре Ли;

некад ВД Гл Го М Мх П Се, то је *некад* бивало вашар Гл, *некад* носила, *некад* нисам ништа, *некад* купимо Го, *некад* има, *некад* нѐма, *некад* јели смо проју Го, *некад* мој чоек ните дао М, па, викали су *некад* Мх, изгубим *некад* Мх, *некад* је то било, *некад* старе бабе биле Мх, сејали смо *некад* лан П, кат сам ја *некад* сејала М.

С прилогом *некад* синониман је прилошки израз *неки љути*, в. т. 5.44.

никада Ла МП, и *никада* нисам тео Лг;

никад А Бд В ВО Ву ДД Др Ко Ку Ло Лу М МО МП Мх Рд С Т У, и он *никад* не да ти каже добар дан А, нисам *никад* пила Бд, *никад* ми ништа није бранио В, ал ја не идем *никад* ВО, *никад* није могло на један ручак Гр, ја не болуем *никад* ДД, ја то нисам волела *никад* да крстим Мх, ја нисам *никад* мењала Мх, *никад* не изгубим Мх, *никад* се с ником нисам посвађала С, *никад* нисам тео да лажем Т, гезда *никад* није се одвојно обашка да је, пего на вр астаља У, нисам могла *никад* да је научим У; и *никад* се не врати С, *никад* ме није ударио Т; *ника* се неће дочека Ву.

Од *кад* изведен је придев *кадашњи*: море, ћути, та роба кју зна *кадашња* је ДД.

5.30. *Сад* се јавља у више различитих ликова (*сада*, *саде*, *садан*, *садена*, *саденака*):

сад А ВД Вр Гл Го Гр Др МК МО Мх Ос Се Ш, *сад* ак оћеш А, ај *сад* причај Би, *сад* је пѐс, ка и *сад* Ву, *сад* нѐмам појма Гл, *сад* је друкше Го, а *сад* мало друкше Ли, *сад* неко зовѐ сасвим друкше Гр, нѐма то *сад* Мх, а *сад* нѐма Др Мх П, *сад* јѐк, *сади* кат сунце залази тат се купу, тад иду на игрању М, *сад* иду са оца МК, крпим (крај с крајем) и *сад* једнако С, *сад* има још можда толико Са, нѐма *сад* поштовање Се, *сад* има У, *сад* овѐ нећ да раду Ш; на сан *сади* сам је снѐо ВО, таман *сади* сам там пресвраћала Кр, *сади* се то не сече Мх, није то ка *сади* Са, ко *сади* Ск, а *саде*, *сади* се спава рано Су;

са ћу ВО, *са* ћу да причам Ку, *са* ћу да му ложим ватру там Мх, *са* ћу ти покажем У, *са* нѐмо ми то да искаљамо М, а *са* то нѐма Мх, *са* се мотиком сече М, и њу *са* школуем У, е, *са*, ако ви интересује Т;

сада МО Се Ск Т, само што *сада*, јели, нико не меће сламу Го, исто ко и *сада* Го, и *сада* изишло овѐ ДД, и *сада* има Ли, има га (вршњик) и *сада* Мх;

саде ВО Ла М Се Су Ш, ајдемо *саде* напрѐт ВО, а нѐсим, *саде*, са ћу да баџим (црнину) ВО, а *саде*, јѐк, *саде* неки нѐв кукѐруз М, па *саде* да ми се смеје народ М, а *саде* други дан већ раду Ускрса Се, *саде* неће син мајку и оца да гледа Се, ка и *саде* Су, не знам ни ди је *саде* Ш; може кју како оће *саде* Ш;

сadan је господца војска Ли; *садена* Го Ла МК; *садѐнака* Ло.

Једино смо у Ш, селу са знатним бројем торлачких досељеника, забележили и пример *сега* нѐма с експираторним акцентом.

Заменички елеменат *-с/-с-* имају и следећи прилози: *јуирос*, *вечерас*, *ноћас*; *сноћ* (в. т. 5.35).

5.31. Прилог *иад* нема много варијанти (*иад*, *иади*, *иада*, *иај*):

иад В ВО Мх Ск, *иад* моћ да се изије у село Би, ми смо *иад* клали В, то се врло *иад* ВО, *иад* је било Гр, кад је био турски рат, *иад* је народ много изгинуо

ДД, кат сунце заләзи *шәиш* се кұпу, *шәд* йду на игранку М, и *шәд* први пұт окұснш кат се пречестиш Мх, *шәд* се веселұ акчйје Ос; ̣, *шәиш* сам постила Се, и тұ је *шәиш* сврәтншо Су, *шәиш* су Тұрци тұ копали нәки бунар У;

шәда А; тек су *шәј* изләзили (сатови) Ос.

5.32. Прилог *онда* је фреквентнији од *шад* и јавља се у више варијанти (*ондак*, *ондаке*, *ондан*, *онак*, *она*, *он*):

онда А ВД ВО Гл Го Гр К Ло Лу МП П С Ск Су Т У, *онда* се тō снұје ВД, тō *онда* мнōго народ доләзио, сәд ма̀ло ма̀ње ВО, што ти је бйло *онда* тō ти је и сәт код мөн ДД, па *онда* запаримо Мх, *онда* се згұсне Мх, *онда* сам мōрәла Ск, *онда* тұ сам дōшла Су, па тек *онда* да га примамо тунана Т, *онда* смо ми звәли Швәбе Т, кәко се пōчело и жйвело *онда* Т;

ондак А В ВД Вн ВО Ву Го Гр ДД Др К Ко Кр Ку Ла Лг Ли Лу М МК МО Мх Ос П Рд С Са Се Су Т У Ш, такō *ондак* бйло Бд, па *ондак* мētеш овди, па овди Вн, а *ондак* мōраш Го, тō е *ондак* бйло Го, *ондак* је бйло Кр, и *јондак* нйсу мōгли д извршу јурнш Ло, тй сйпаш вōду па *ондак* мēшаш Мх, *ондак* се извәли н *ондак* остәне цōмба Се, *ондак* је бйло дрұкше Ск, па *ондак* тō дотәраш кұћи Т, двē гōдине *ондак* бйла вōјска У, *ондаке* ВО Т; *ондан* Р; *онак* А Ву МО;

па вунене и бйле *она* МО; *он* нйј имәло дētелине Т.

5.33. Наведени заменички облици прилога могу се јавити и с предлозима:

а) *дōкле* У, *дōкле* һу да жйвйм М, стојұ за време *докле* тә порта бйде Мх, *докле* не дозвōле Мх, воләла ме свē *докле* чōек нйј ми ўмро Т, напәсем овце *докле* је ләдовина Т, нека жйви *докле* жйви Са. Наведени облици без акцента су у функцији везника *док*.

докле гōд Лу, *докле гōд* не дōђе прәва нөгōва девōјка Ск, *докле гōд* не зәспим У; *докле гōиш* трәје ја једем ВО; *доклеи гōд* нйје предана Лу;

до гōд мōже да се прәси, *до гōд* она нōм дōбри прәци В, избеглиця ми борәвила *до гōд* се нйје завршйло ДД.

У овим примерима у ствари имамо везник *док* чији се финални сугласник, након једначења по звучности, сажео с нницијалним *г*.

б) од сйноћ *до сәда* Вр, *до сәда* Гр, ја тō *до сәд* нйсам вйдла ДД; *за сәд* нема Ко; *оиш сәиш* па до Пробрәжења Мх;

в) *оидәиш* пōсле ми смо косйли пōсле и дрұгинма Т; ал *за шәд* Мх;

г) и ја *до онда* нйсам вйдо колица Р; али *дōнде* је бйло свē дрвено, дрвән плұг орәч, *йдсе* дрвән плұг прашәч Т.

Остйали йрилози за време

5.34. Систем прилога за одређивање времена према смењивању дана садржи следеће елементе: *данас* — *јуче* — *ономад* — *суштра* — *йркосуштра*. Из система су испали прилози *йрекјуче* и *накјуче*, а адверб *ономад* значи „пре неки дан“. Наведени облици се јављају с различитим акценатским ликовима и партикулама:

а) *данәс* Лу С Са Ск Т, *данәс* — сұтра Лг, о(д) *данәс* до сұтра Ку Мх, дә, цвѣће и *данәс* гәййм Мх, *данәс* овца печена, а јучер зәклана за двә дәна за кұвање Р,

danâc јесмо, сѹтра нисмо У; па и јуче и *dânâc* МО; *danâc* А Вн Ву Го Др М МП Мх П Т, *danâc* и ноћас дежураш тѣ, сѹтра ја А, тѣ се сѣхам и *danâc* Го, и *danâc* му бѣо милиционер Ко, и *danâc* њн тѣ вољн С, и *danâc* ѣте йде с кокѣшкама Са, ако не појемо *danâc* Т.

Овај прилог је веома чест и с партикулом *-ке*: а штѣ је *danâске* Лг; *danâске* А Вн Вр Ву Го ДД Ку Ла Ли Мх Рд Се.

Интензивирање трајања неке радње до тренутка у којем се о њој говори постиже се следећим формама: *и дан дани*, *и дан дањи*, *и данас дани*, *и данас дањи*, *и дан данас*, *и данас дан(ана)*:

и дан dâni Ба; *и дан dâni* Вр Ву МК, тако су не васпитали и тако су не обуквали од краја и мѣн остало тѣ материно и ја и *dân dâni* Мх;

и дан дањи ме жао МО; *и danâc дањи* МО; *и danâc dânji* А;

и danâc dâni ме болѣ Ли, хѣклам *и danâc dâni* Се, *и danâc dâni* литије нѣма Се; *и danâc dâni* њна пѣва Гл, *и danâz dâni* У;

и dânas dân Бд; рада сам *и danâc dânanâ* МО;

и dân danâc се мучим ВО Т, *и dân danâске* Ш.

Може се и именица *дан* редуплицирати и тада та конструкција значи „*ни* (једног) дана“ нисам у болницу лежала *ни dâni dâni* У.

Олици *дани* и *дањи* су стари присвојни придеви одређеног вида од *dъnъnъ* и *dъnъnъ* (РЈАЗУ уп. под *dâni* и *dâni*).

б) Прилог *јуче* јавља се и с партикулом *-р*:

јуче В Вр Гл Кр Ла Ли МП Ку, од *јуче* до данас ја заборавим Гл, долѣзио *јуче* Ла, јѣдва сам *јуче* дотѣрала њна колица Лу, *јуче* сам цѣо дан прао вѣну и њномат Р, ја сам *јуче* там била У; *јуче* сам брала купиње Кр, *јуче* ел дѣвече ел сѹтра Ос;

јучер Вр Ву Др Лг Ло Р Ш, као ѣсто да *јучер* је било Лг, пантим као да је *јучер* било Лг, њн је, каже, *јучер* тѣ дотѣран Ло.

в) *Ономад* је изведено од *ономѣдне* и у почетку је значило „у њном дану“ на који се мислило, а касније „пре неки дан“. Овај прилог је најчешће синоним с „прејуче“ (централна Шумадија: *(о)нѣмѣд*, *(о)номѣд*, *номѣде(на)*, *нѣмадека*, *нѣмѣд*, *нѣмадѣ*, Реметић 1985:382; Левач: *ономѣд*, Р. Симић 1972:464; Врака: *ономѣдне/ономѣдна*, Д. Петровић (В) 1973:212); Загарач: *ономѣдне*, Ћупић 1997:297; Банат: *одономѣд* Ивић... 1997:267), а може и да означава одређен период „пре петнаест дана“ и „пре три месеца“. Полуглас у слабом положају је испао, у јаком се вокализовао, а *-не* је отпало јер је схватано као покретна партикула (Белић 1998:82). Следи наша грађа:

ономѣд Гл ДД Ос, и сѣт сам прѣвила *ономѣд* бѣш ВД, па *ономѣд* дѣо гѣдину Ву, и сѣ дѣшла *ономѣд* кѣћн ДД, сѣд *ономѣд* ѣвече било ДД, от *ономѣд* до јѹтроске ДД, *ономѣд* је ѣзбрала Ко, каже *ономѣд* Ла, *ономѣд* сам била код Мх, ја сам *ономѣд* тѣ прѣчала Рд, *ономѣд* су бѣли мѣли, а глѣ колики су сѣд У, чѣк *ономѣд* ѣмро У; *ономѣд* Ла Су, и унѣка ми била па *ономѣд* је одвѣли ВД, сарањен *ономѣд* у среду С, *ономѣд* га сарањили Су; *ономѣти* сам ѣшла кот ѣркѣ Лу, *јуче* сам цѣо дан прао вѣну и *ономѣти* Р; ѡвѣ што било *ономѣти* Вн; ја сам је вѣдо *ономѣ* МО; *ономѣдне* дѣшо Вн; *ономѣтике* Гр;

номáд А С, *номáд* је долазила А, каже *номáд* Бóра Го, такó нéма га *номáд* у недељу да дóђе С, етé *номáд* прође Са.

г) Прилог *суџира* може се јавити без именице *дан* или с њом:

суџира А Лу Мх Ос П У, да *суџира* дóђеш тí код мéне у канцелáрнију Т;

суџира дáн Бд В Вн Гл Го Гр Др К Ко Ку Лг Ло Лу Мх С Су У Ш, бúдне, нéко прáви прошéвину и нáвече, па *суџира дáн* свáдба, па *џрекосуџира* апчíје — тó су већ три дáна, свáдба Мх; *суџирадан* ВО Вр Ли Р; *суџире дáн* Т.

У прилогу *суџира (дан)* чува се стари генитив именице *outro/joutro*, а у *суџире (дан)* Лг. (*outré / joutré*) укрштен са *сјуџира*. Именицом *дан* појачава се временско значење (уп. код Скока, ЕРХСЈ под *јуџиро*).

д) *џрекосуџира* А Лу Мх Т, мóж да бúде сўтра, и дó мрака и *џрекосуџира*, тó нíко нé зна (када ће да умре) Лу; *џрекосуџира* Др.

5.35. Именицама које означавају делове дана (*јуџиро*, *вече[r]*, *ноћ*, *дан*) и некадашњом демонстративном заменицом *св* у постпозитивној (*јуџирос*, *вечерас*, *ноћас*) и *си* у иницијалној (*синоћ*) позицији или падежним наставцима *-ју* (*дању*, *ноћу*), *-и* (*ноћи*) или *-ом* (*ноћом*) творе се прилози за одређивање времена реализације неке радње. Неки од њих могу се јавити с различитим акцентом (*вечерá*, *ноћáс* : *вечерáс*, *ноћáс*, *ноћáс*) или с партикулом *-ке* (*јуџироске*, *ноћаске*, *синочке*):

а) *јуџирос* Вр Гр М ОО Ос, терáо је и *јуџирос* óпет да гради колачи М, *јуџирос* се дíгла Ск; *до јуџироске* ДД;

б) *вечерáс* Са, *вечерáс* Ку, óће да дóђе Драга да је вéри *вечерáс* Ко;

в) *ноћáс* Лу МО, а мóра д íдéш *ноћáс* да жњéш МО, кад лéгнем *ноћáс* Су, тí ћеш, тетка, да ноћíш тý код нáс *ноћáс* У; *ноћáс* А МК Р, ако ће *ноћáс* да íде, мí ћемо данáс да прáмо Р; *ноћáс* сўтра тý су Нémци С; *ноћáске* В Вн;

г) *синоћ* Вн Вр Лу М МО Ос Се, од *синоћ* до сáда мí нéмамо свéтло, струју Вр, *синоћ* сам јéдва дóшла Др, *синоћ* сам слўшо Лу, прáвила и колаче *синоћ* М, *ја синоћ* сам тó прéпрала Ос, *ја сам синоћ* спрéмила вечéру Се; и *ја синоћке* дóђем У;

д) *дању* В Го Рд Ш, око дéсет сáти *дању* мéси се чéсница, прóја ВО, да сам *ја била дању* ДД, па да је бíло *дању* ДД, íмаш *дању* да рáдиш кўни тáмо на свóјим послóвима, а ўвече да дóђеш да преноћíш у зátвору ДД, дóђе *дању* МО, *ја дању* нéћу да рúчам Ос, дóшли су *дању* Са, стојáли *дању*, а *ноћу* íшли Су, пóла гóдине сам запéвала и *дању* и *ноћу* Го, и *дању* и *ноћу* тó се рáдило Го, и *дању* и *ноћу* К, нí сам имáо сáна ни *дању* ни *ноћу* Ло, идéмо на игрáнку *дању*, а нé *ноћу* Се, когá вíдим *ноћу*, него *дању* се мóмак глeда и девојка се глeда Се, и *ноћу* и *дању* се ложí У, штрика и *ноћу* и *дању* У;

ђ) *ноћу* В К Лу МО Ск, тá печеница се печé *ноћу* ВО, па *ноћу* се врší Ву, чýва се *ноћу* Гл, до двáнајс *ноћу* Гл, и сáт спáвам *ноћу* Го, дíгнеш се *ноћу* ДД, *ноћу* дóђу партизáни Др, отíдну *ноћу* Кр, искóпамо рўпу *ноћу* Лг, а *ја* на колиби, *ноћу* увáтим једнú óвцу Ло, дóђу *ноћу* МО, у понедéљак ўвече, *ноћу* заврши се свáдба Ос, *ноћу* да с íдé за вóду не смé П, у двáнајс сáти *ноћу* се закўкало и до ўјтру ўмрло П, нíје се íшло *ноћу* Рд, и *ноћу* се сéгим С, само íде *ноћу* Са, па óпет такó *ноћу*

радиш Ск, ђн дође ноћу Су, кад било тако ноћу у глџво дџбо Т, него помрчина ноћу У;

е) да види да л ноћи дође да пије и да је тџ шећер Бд, у дванајс сати ноћи д изиђеш Вр, ставно ти (гипс) у петак ноћи, у понедељак џутру ти скинули Гр, вџкови арлаучу ноћи П; тако вџчи се залџжи ватра Вл, чџтири сата јџири Ра, а џбавезно јџири ја мџрам д устанем у чџтири Ра;

ж) ноћом, кад лџгнемо ми, да окади кџћу П.

У централној Шумадији (Реметић 1985:383) срећу се углавном исте форме. У Банату (Ивић ... 1997:267–8) изостају оне на -и, а чџсте су на -ом. У Качеру (Д. Петровић 1999:393) се, пак, доследно јављају прилози на -и: јџири, вџчи, дањи, ноћи, али и: јџсени, џролећи. У Драгачеву (Ђукановић 1995:161) се стиче утисак да су чџшћи облици на -и (дањи, ноћи) у односу на оне с -ом (дањџм, ноћџм).

з) Рано јутро означено је турцизмом *сабајле*: *сабајле* С Р, *сабајле* дође кџћи Вн, дџгне ме *сабајле* Вр, у виноград трџим *сабајле* Ко, и џна ми тџ скџва *сабајле* М, прво идџмо џутру рано, *сабајле* У; џутру *сабајле* Бд.

5.36. Везивањем предлога за именице које означавају делове дана добијамо прилоге (ујџиру, ујџру, изјџира, увече, навече,) или прилошке изразе (у јџиру, џред зору, џред вече, на дан, џреко дан, џреко ноћ(и), џос(л)е џодне):

а) ујџиру А Бд В Др Ли МО Мх П Се У Ш, ујџиру на Бџжић А, ујџиру на Бџжић Ос, не мисниш да ће ујџиру да џмре Бд, устанем ујџиру ВД, па кад биде дрџги дан, ујџиру се џгра до јџдан сат Вн, сџмо пџпијем ујџиру кафу ВО, ујџиру нађу је липцала у штџлу Ву, ујџиру унџсу цаќ слџме Гл, ставно ти гџис у петак ноћи, у понедељак ујџиру ти скинули Гр, ујџиру свџ отвџрим Кр, ујџиру смо отишли Ли, џна је ујџиру џднела Ло, изиђемо ујџиру на чџс вџздух М, тџ ујџиру дам унџку МК, нисам ја смџла ујџиру да спџвам Мх, идџ пџс ујџиру Ос, ујџиру џј д идџ Р, и џн дође ујџиру С, млада мџра д устане прва ујџиру Ск, ујџиру џпет долазу Су, џн не ујџиру дџже Т; јџиру МП У, пџшли су на пџсо јџиру рано Ко, у дванајс сати ноћу се закџкало и до јџиру џмрло П;

џни се крџћеду вечерџс, а ми у јџиру Ку, и јџн у јџиру јавно командџру Ло, кад у јџиру поглџдамо брдо, тџ се сџмо жџтџ Ло, и тџ смо бивџковали у јџиру Ло, донџси ни, каже, у јџиру Ло, и кад били у јџиру, ја сам утицо с џцом Ло;

изјџира А МО Су, изјџира отидџмо Би, изјџира га спрџми Гл, изјџира печџду печенице Кр, изјџира мџрамо рано да устанемо Рд.

Именица *јџиро* уз предлог у јавља се у Лсг. а не у Асг., а уз *из* у Гсг.

б) У грађи је уз именицу *зора* забележен само предлог *џред/џрид*:

џред зору У, кад је било *џред зору* В, и *џред зору* га џдно дрџти Са; *џрид зору* П;

в) дођи *џред вече* Се;

џвече В К Ли Лу Мх У Ш, до пџт сати џвече Ву, кад џвече вечерџмо Го, и увџга га џма џвече те га џбију ДД, џмаш дању да радиш кџћи тџмо на свџјим пословима, а џвече да дођеш да преноћиш у зџтвору ДД, у понедељак џвече Ос, и тџ вечерџмо џвече Ос, кад биде џвече У, мџјн сџтра џвече долазу да те капарџшу У, и џвече зашипила У; џвечер Ш;

бўдне, нёко пра́ви прошёвину и *навече*, па сўтра дан свадба, па прекосўтра апчйје — тó су већ три дана, свадба Мх.

Асг. именице *вечеръ* (без -р) може се употребити у функцији прилога за време *увече*: *ја дошла у недељу увече*, а свёкар ми ўмро у понедељак *вече* С, *наљажемо*, *везујемо*, *вече* нòс кўпимо у крстине Мл, и *вече* се скўпи народа Мл.

г) *на дан* Ли; *преко дан* Р; *преко дана* У;

д) и пòсе *преко ноћ* кад је бiло, òни се разбёгли П; *преко ноћ* П; *преко ноћи* Гл; *преко ноћи* С.

Уз предлог *преко* видимо да се јавља и Асг. (*преко дан*, *преко ноћ*), али и Гсг. (*преко дана*, *преко ноћи*).

ђ) *иòсле иòдне* Го Ло, *иòсе иòдне* Мх; до два сата *иос иòдне* Ло; пòсе пòдне ВД МО; у *иòдне* спрёмимо Ос.

5.37. Именице које означавају годишња доба када се употребе у Лсг. (*леши*, *зимли*), са старом демонстративном заменицом *сь* (*и́ролейшос*, *лейшос*, *јесенас*, *зимус*) или с неким предлогом (*на и́ролећ*, *на лешио*, *на јесен*; *и́ред јесен*, *и́реи и́ролећ*; *и́реко лешиа*; у *и́ролећ*, у *јесен*), имају функцију прилога или прилошких израза:

а) *леши* А ВО Лу Ос С У, појiмо стòку *леши* у лiвада А, тó сáмо *леши* кад бiде *леши* В, сáд *леши* кад накўпимо, мi тó претáчемо (сир) Го, да гòтвимо *леши* Гр, и бёше зiма (хладно) бáш такò *леши* ДД, iма кўј превòзи чáмцом, а кад бiде *леши*, òнда гáзимо Т, рáдимо и *леши* и *зимли* Вр Ос Ш; уп. и

тò *лешима* се jёде (подвечёрка) ка дўгачак дан Су;

зимли А В ДД Лу Ос Са У, *зимли* је бiо мнòго већи снёк Гр, *зимли* дá, а *леши* не трёба (ставити сир крај шпорета) Кр, а *зимли* слáвимо зiмску слáву Са, и *зимли* и *леши* Го Ш.

Облик *зимли* може се јавити и уз предлог *за*: остáљамо *за зимли* Го, сукнёно одёло *за зимли* бiло тòпло Ли.

Наведене синтагме могу се тумачити на више начина.

Прво, реч је о губљењу разлике између падежа правца (*за* + Асг. *зимли*) и места (*за* + Лсг. *зимли*), што је у овим говорима уобичајена појава.

Друго, у наведеним синтагмама као да је испуштена глаголска именица после које долази темпорална локализација: *за коришићење зимли*, *за ношење зимли*.

Треће, синтагма *за зимли* састављена је из предлога и прилога, уп. *и́реи кући* (5.21).

б) *и́рòлейшос* ДД Ку; сáт *и́рòлейшос* кўпили овá једáн фергусòн нòви Гр; *лешиос* ВД ДД;

јесенас Гл; *јесенас* В; *ја сам јесенаске* вiдела ДД;

зимўске Ос Су Ш, тó су *зимўске* и бiли тáм по Морáви Ос, *зимўске* сам лёжала цёлу зiму Су; *зимўске* јáк мрáz бiо Се;

в) *на и́ролећ* кўпи В Вн, а *на и́ролећ* рáстё Су; *на лешио* мi ће да с одёлимо Вр; па кад бiде *на есен* Р;

ка дóшло *и́реи и́ролећ* Ло; *и́ред јесен* Др; *и́реко лешиа* Гр;

и́ролећ В Вр Ву Кр Ли МК МО, кад бiде *и́ролећ* В, òн је ўмро *и́ролећ* В, *и́ролећ* пра́вили кўћу В, пòсе смо лáни кўнили *и́ролећ* грáорска кòла Гр, *и́ро-*

лећ реже се К, кад је било после *у пролећ* Ло, кад буде *у пролећ* Р, ја сам отишла зими, а *у пролећ* сунце греје и ми чистимо двориште Ск; *у пролећ* подрљачим Р;
у јесен Кр МК, *у јесен* В Вр Кр Ку МК Рд, он је умро *у јесен* В, *у јесен* кад буде В, кад буде *у јесен* Вн, ја сам дошла *у јесен* Гл, пореже *у јесен* ДД, отишли *у јесен*, а дошли *у пролећ* ДД, *у јесен* бере се Су.

5.38. Прилозима (*лани*, *полани* / *оломане* и веома ретко *лане*) и прилошким изразима (*до године*) изражава се сукцесија година:

лани Бд Гр Ла С, до *лани* сам ја ишла код моје ћерке А, посе смо *лани* купили *у пролећ* граорска кола Гр, ове су краве *лани* отелили три С; *лани* Вн Го ДД Ли Ос Р Су, до *лани* сам чувала праце бвде Го, по мал видим ка кроз маглу и то од *лани* Го, *лани* дао те му други посеко Ли, па ми *лани* пропао виноград Ос, цело лето *лани* копали Су; а ја сам то *лани* видла у ово време ДД, па како *лани* беше ДД; од *лане* У;

рођене помрле све и *лани*, *пдлани* помрле Го, па како *лани* беше *пдлани* паде, паде па накрџан, накрџан па велики да се чуђиш и крстиш ДД, *олдмане* СМ;

па сад узме колач други газда па *до године* слави други газда и тако А.

5.39. Прилозима (*увек*, *навек*, *довек*[а], *једнако*, *сјално*) и прилошким изразима (*све једнако*, *свако недељно*, *свако месечно*) обележава се континуитет неке радње или стања:

а) *увек* ВО Ко Лг Мх Ск У, *увек* сам био најбољи у пољопривреди ВО, тако да сам ја била у некој беди *увек* Гл, *увек* се то ишло пешке Го, *увек* је долазно Гр, исто ка и *увек* Кр, *увек* било, *увек* лопови имали, *увек* М, она је *увек* избегавала Мх, ја сам *увек* метала по осамнајс Ос, ми смо *увек* брањили С, *увек* сам био на првом месту Ск, и тако смо то имали *увек* за децу Су, ја сам *увек* био у канцеларију Т, *увек* је то причо У;

ова Кристина *навек* има рану паприку Са, па то ми ђубре не треба у кућу *навек* ДД, сад је скренута за *навек* Рд;

на Косову *довек* рат, а ете и данас виш *довек* рат Бд, не можемо *довек* да живимо Са, *довек* смо имали грџе, *довек* смо имали крушке Го, за славу *довек* кољу Го, *довек* смо ракију имали лепу Го, он (празник) је био двајс деветог јуна *довек* Лг; ова Кристина *ддек* има рану паприку Са; има *ддвека*, знаш, у жито *ддвека* има кукољ, а тако и ото, лопови *увек* има М;

б) и *једнако* моли једног Немца да нас пушти К, ја *једнако* учем за тобом ка те видим Лг, мори, ицџаше се звона, *једнако* умџу, умџу М, *једнако* Тирило цџа, цџа, цџа звона М, па ћу *једнако* да ви правим колаче саме М, а ја *једнако* живџм М, *једнако* риба М, ма, држи краву, врда *једнако* Ос, ја окачила водџр о јабуку у *једнако* стоји С, него ћу д идџм и тако да га *једнако* заговџрам С, живџш *једнако* да ме сарџниш Са; ал она кука *једнако* МО; ал не мџж ни *једнако* и да се лежџ Го, ти *једнако* причаш за ту свџкрву, *једнако*, *једнако*, а сџ си је, каже, одџурила кући Мх;

у води *свенџко* (све једнако) Др, *све* *еднако* раџиш Ли;

в) а вако седиш *сџално* кући Ос, посе то причџла *сџално* Ск;

г) Плеонастичка употреба облика *свако* уз прилоге *недељно* и *месечно* вероватно је настала аналогично према синтаagmaма *сваке недеље* и *сваког месеца* или најпре према прилогу *свакодневно*:

свако недељно свѝка жѝна йма свѝју кѝрличицу С, *свако недељно* мѝра да пѝре сѝрење њѝно С, *свако месѝчно* се котѝ ѝна Се, по колико кѝла мѝса смо давали *свако месѝчно* У, јел ја идѝм на ѝчно чѝсто *свако месѝчно* Ос. О пореклу примера типа *сваки један, свака једна* видети код Ивића ... 1997:96.

5.40. Издвајање једног сегмента времена у којем се реализује нека радња постиже се прилозима изведеним од броја *један*, падежног наставка *-оме* или форманата *йуѝй / ред*. Када су ови облици употребљени с предлозима, обично означавају начин вршења радње (в. т. 5.53. а):

једнѝме долѝзи мѝрица Т; уп. и лѝб па мѝкан, на *једнѝм* бѝо Рд;
едѝнйуѝй мѝн брат долѝзи Лг; па ка смо йшли *једѝнйуѝй* да жѝемо љутуру у Крњево Т; *едарѝд* се обѝчѝм Вн.

5.41. Блиска временска релација исказана је прилозима *о(ѝ)ма, омо, скоро, скори(м), доскоро, доскора, брз(о)*:

а) *ѝдма* ВО Мх, и *ѝдма* пѝчело тѝ се рѝди Т; *ѝма* Мх Ос Р У, *ѝма* тѝ стѝже Би, *ѝма* се зарѝтило В, ја га *ѝма* пѝдлийем Вн, *ѝма* нѝкако ѝмро кѝко сам ја дѝшла Го, ја сам *ѝма* кѝзала ДД, ал нѝсмо зѝжено *ѝма* би бѝло дрѝкше Кр, *ѝма* после рѝта Ос, дѝ л сѝд *ѝма* та дѝн да л други дѝн свѝ седам изгѝнули Ос, и *ѝма* крѝну Рд, *ѝма* ѝн дотрчѝ да јѝде зѝб У, ја *ѝма* идѝм кѝћи У, *ѝма* вѝду мѝлери У; пресвѝчем се *ѝмо* П; *ѝм* ће ти кѝжем нѝпамет Т;

б) нѝје бѝш *скѝро* долѝзила Мх, ѝмро сѝт *скѝро* јѝдѝн Т; старѝје смо пѝштовали што нѝје се пѝштово старѝји *скѝро* У; виђо сам *скѝри* у њѝном кѝћи Бд; *доскѝро* А, тѝ су *доскѝро* Вр; јѝла сам *доскѝро* кѝре Го; тѝ *доскѝра* код нѝс трајало А;

в) ѝбије па *брз* сѝдне на прѝг Ос, брѝску ће *брз* да бѝру, ѝн увѝти па прѝскају да не трѝли Се.

5.42. Различитим фонетским варијантама прилога *одавно* (*одамно, дамно, давно*) изражава се велика временска удаљеност:

одѝвно Гл У, нѝсам йшла *одѝвно* Са; па ѝмро *одѝвно* ѝн Го; *одѝмно* ѝни тѝ по Смѝдереву врѝкѝ ДД, тѝ је *одѝмно* бѝло Су, свѝ су тѝ стѝри пѝмрли *одѝмно* У; тѝ је *одѝмно* Мх; тѝ *дѝмно* бѝло Ос; *дѝвно* је то бѝло ВД.

5.43. Редослед вршења неке радње означава се прилозима (*нај*)*йрво(м), йре, йос(л)(е), йос(л)(а), найоследйку, йѝшем*:

а) *йрво* од мѝне да пѝчнем Ву, ѝн *йрво* тѝмо учѝо за тѝ, а пѝсле њѝ превѝрио и ѝто мѝлада дѝшла Ву, *йрво* се рѝдѝло мотѝком Го;

йрвом жѝни дѝј С, *йрвом* дѝсет па пѝсе двѝјс дѝката С, *йрвом* комѝт за на кѝћу, па пѝсле нѝјстарѝјим Т;

йрвом и *йрвом* се орѝже да рѝстѝ онѝ лѝза Т; па ѝто, *йрвом* *йрвом* посѝјемо кромпѝр, па посѝјемо лѝка Т;

најйрвом ѝснуеш на кѝље, па се нѝвије, па се пѝсле увѝдѝ *йрвом* у нѝти па у брѝдо Т;

б) *и́рѣ* Ли Су Ш, *и́рѣ* постѣли Вр, а *и́рѣ* ни́су се дѣли́ли, него седѣли у заједници Вр, ако почне *и́рѣ* Кр, ни́је ка *и́рѣ* М, то *и́рѣ* ни́је имало Мх, имало *и́рѣ*, а се́га не́ма вампи́ри Ш.

в) Прилог *и́осле* најчешће се јавља и има велик број фонетских варијанти (*и́осле*, *и́осла*, *и́осе*, *и́оса*, *и́ос*, *и́ослек*, *и́ослен*, *и́осленака*, *и́осем*):

и́дсле Др Мх Су У, а *и́дсле* до́шли ўполак Ло, па му *и́дсле* не ва́лам ја М, *и́дсле* и́де она́ко без воде Мх, *и́дсле* сам кўпи́ла ве́лики ца́к Са, имао *и́дсле* Ѐвка, па Ѐвко имао *и́дсе* Ми́ку Т, е, *и́дсле* штá ће да бўде У;

па онда *и́дслек* се дотера́ва вршалица Гр; *и́дслен* Вн Др Ку Ш, и *и́дслен* кат смо оти́шли Вн, па *и́дслен* ту Лу; ўмро ми чо́ек, па *и́дсленака* ўмро ми де́вер У, е, по́сле штá ће да бўде, *и́дсленака*, по́сле имала она де́вера У; *и́дсем* Ву МО Ш;

и́дсла ка до́шо Вн; и она *и́дса* оста́не Вн, ја ти *и́дса* разви́јам пи́ту У;

и́дс Вн Гр Ла Ли МО Рд С Су У, *и́дс* идѣ А, и се́димо *и́дс* вече́рамо Вн, *и́дс* се то расту́рило Ву, *и́дс* овў кад је пра́внио Гл, и *и́дс* оно́ са́мо пѣни, пѣни Го, *и́дс* овла́даше и Ру́си и Не́мци Гр, *и́дс* то задремо ДД, *и́дс* оти́дне Ла, *и́дс* сам ја знао Лг, па *и́дс* ўзнеш пра́шак М, то де́ца *и́дс* кўпу Мх, *и́дс* ўзо не́ку из Лу́њевца П, кат *и́дс* уби́ше то́га мо́га бра́та С, па дотѣру *и́дс* ова́м на ко́нак Ск, *и́дс* сам се ўдала Су, ме́неш ова́ко *и́дс* у но́ млѣко Т, то ми она *и́дс* при́чала У; *и́дз* бўду МК, *и́дз* гле́да МК, а́ј *и́дз* де́мо Рд, *и́дз* до́бије да́р Се, та ба́ба *и́дз* до́шла У.

г) Бо́же Го́споде, сва́ким помо́гни па и мо́м де́ци *наи́ослеи́к*у Ла;

д) и да́м *и́дѣм* ко́ље Ш.

5.44. С временским значењем остали су још следећи прилози: *о́йеи́/нано-во/и́оново*; *неки* *и́уи́* = „некад“ и „и́онекад“; *још*, *већ*, *раније/рањје*, *доцније/доцњије*, *касније/кашњије*:

а) *о́йеи́* Лг Мх У, *о́йеи́* уватио с с не́ком А, ја *о́йеи́* идѣм тўд А, *о́йеи́* очита́ Мх, и *о́йеи́* лепо Мх, *о́йеи́* сејемо Мх, ра́димо *о́йеи́* и та́ко Мх, да *о́йеи́* ра́дим Т; а испаднем и *јо́йеи́* неваља́на М, и *јо́йеј* сањо́ сам је ВО; *о́йе* такó Го, и *о́йе* жи́вим си́ла МО, и то́ *о́йе* би́о вампи́р Т; *о́йеи́ена* МО;

б) не́ки се врѣ́у *на́ново* А, тре́ба се *на́ново* по́крие Вр, врѣ́м *на́ново* на гоми́лу Вр, пра́вили *на́ново* Кр, уда́ру *на́ново* Ло, по́се *на́ново* идѣш па све́ *на́ново* Ос, *на́ново* се́емо Ш; оже́нио се *и́дново* Би;

в) „некад“: све́ сам се на́дала да ћу ја не́ки *и́уи́* да проживим В, не́ки *и́уи́* гра́димо гиба́нцу Вн, да́ л ћу и ја не́ки *и́уи́* да кўпим ко́ња Го, па то́ не́ки *и́уи́* се тка́ле ка́нице што се опасу́ју ДД, и ти Ру́си, о́ни, каже, би́ла ца́ревина то́ не́ки *и́уи́*, Ру́сија ДД, не мо́жемо са́т ки́ што смо не́ки *и́уи́* Кр, то́ је не́ки *и́уи́* имале те ба́бе Ку, то́ је би́ло не́ки *и́уи́* рани́је Ку, то́ не́ки *и́уи́* је, каже се пра́ле но́ге Ку, би́ли су не́ки *и́уи́* Ли, на́да се до пензи́је не́ки *и́уи́* ако мо́ж да до́бије М, ка́ко је то́ би́ло не́ки *и́уи́* кад је партиза́ни би́ли, кад је овó МП, не́ки *и́уи́* мој чо́ек носио гу́њ и панталóне, са́ то не́ма Ос, са́мо сам чу́ла да не́ки *и́уи́* имали вампи́ри Ос, мо́жда сам ја би́о не́ки *и́уи́* с не́га Р, и го́луби не́ки *и́уи́* смо имали Рд, то́ е не́ки *и́уи́* моа ма́ти још пра́вила (сириште) Рд, јеси и́шла ти не́ки *и́уи́* Ск, а Скада́рлијом ни́је би́ло не́ки *и́уи́* светле́ње, него по́мрчина но́ћу У, не́ки *и́уи́* изведѣ, не́ки *и́уи́* не́ма Ш.

Наведена конструкција није забележена у свим пунктовима, али по фреквенцији не заостаје за прилогом *некад* (в. т. 5.29).

У следећем примеру имамо плуралску конструкцију, уп. *више њуџи* (Ивић ... 1997:170): реко, па јеси тџи, реко, био, пријатељу, женско неки њуџи У.

„*ионекад, ионеки њуџи*“: ја и неки њуџи појурим, неки њуџи оће да играу се Ба, ма̀ло неки њуџи украде Бд, ту неки њуџи изнесе́мо шпо̀рет да не би га у со̀бу мѐтали В, ма̀л сам неки њуџи па̀ла Гл, па ка̀ко ка̀т, неки њуџи ја́је об̀арим, неки њуџи мле́ко, си́ра Ко, изведе́ неки њуџи све́ Ла, пре́ вре́мена обри́јау га неки њуџи, неки њуџи и кад у́мре обри́ја се и оши́ша се, али ве́ином прѐ вре́мена се обри́ја Лг, бу́де и то́ неки њуџи Ли, па неки њуџи пу̀на (црква), а неки њуџи не́ма М, а печѐм неки њуџи и у шпо̀рет (прасе) Ос, неки њуџи ме било и жао Ос, а јѐм и сви́њско неки њуџи Са, неки њуџи ја́ то напра́им ова̀ко у тепси́ју испечѐм (кромпир) Са, неки њуџи ле́по, неки њуџи ло́ше, ка̀ко ка̀д У; се́дѝм ионеки њуџи Ш;

г) је л *још* до̀бро учи́м шко̀лу В, онѐм жи́то зелѐно *још* Вн, ѐн *још* мо̀ж да слѹ́жу Гр, *још* ни́ј се свану̀ло Ло;

д) јѐс, етѐ са̀д ви́ш ка̀ко ми са̀д ве́ћ оти́шло, че́кајте ма̀ло Мх, ѐн се ве́ћ спре́мно Ск, а ја́, ја́ сам и пре́ то́га пиштѹ́ј мету̀о ве́ћ био у рука́в чим ѐн доша̀о та̀мо Т, ѐн је био заврши́о ве́ћ за суди́ју Т; при́мѝло ве́ће М;

ђ) *раниѐ* В Гл МК, *раније* А Вн ВО Др Гл Го Гр Ку Ла Ло Лу МП Мх Р Рд С Ск Су У, *иди раније* Го; *ра̀није* МО; *ра̀ниѐ* В ВД Др МК Са, *ра̀није* А Бд Бн В Вн ВО Ву Гр ДД К Кр Лг Ли Мх П Р Рд С Се Су Т У, него се жи́то ѐнда жњѐло мно̀го *ра̀није* Би, што́ *ра̀није* Би, ѐни то́ *ра̀није* Го, то́ је *ра̀није* било Кр, ако до́ђе *ра̀није* во́да Ли, до́ђе бици́клом *ра̀није* М, *има ра̀није* Ос, тако́ је било *ра̀није* Ск; *ра̀није* Бд МО, би́ло слободни́је вре́ме *ра̀није* Бд; *израниѐ* ВД;

е) *доцниѐ* Ба, не знам за *доцније* Лг; *доцниѐ* В; ако ѐнеш да че́каш ма̀ло *доцније* Ли;

ж) *касније* Вр Рд Се; *најка̀сније* Мх; *касније* У, *има касније* Ос; *ка̀шније* С Ск.

Прилози за количину

Заменички прилози за количину

5.45. У оквиру заменичких прилога за количину јављају се облици с формантом *-к-* (*колико/колко, неколико/неколко*), *-в-* (*оволико/оволко*), *иџ-* (*иџолико/иџолко*), *-н-* (*онолико/онолко*). Када вокал и није под акцентом, он се губи. Примери са синкопом нису ретки. Забележене су и деминутивне форме ових прилога (*оволицко, оволицно, оволичко; иџолицко, иџолицко, иџоличка*). Следе примери:

а) *ко̀љко* А ВО Гл ДД Др Ли Лу М Мх С Са Ск У, *ко̀љко* ти трѐба Лу, *ко̀љко* ко̀шта овѹ У, *ко̀љко* ја́ разумѐм У; *ко̀љко* је Бд Кр, *ко̀љко* ти донесе́, то́ ти је и а́јде Мх; *ко̀љко* Бд МО; *ко̀љко* А Бд Би В Вн ВО Вр Гр Др Ко Ку Ли Лу М МК МО Мх П Р Се Ск Су У Ш, *ко̀љко* *има*ш та̀мо у лива́ди ко̀ли А, *ко̀љко* смо ми́ жњѐли А, *ко̀љко* ѐнеш Би, *ко̀љко* мо̀жете В, *ко̀љко* сам пу́т ви́дла Вн, *ко̀љко* ко̀шта ВО, *ко̀љко* а́ри Др, *ко̀љко* мо̀гу МО, *ко̀љко* *има* П, ел зна́мо *ко̀љко* ло̀жимо Су, *има ко̀љко* ѐнеш

ВО, њмам *кòлко* њмам Мх, *кòлко* пúти МО, *кòлко* пúт нађе нека жена змију ко де-
тета Ск; *колко* гòд МП.

Овај прилог често се јавља у комбинацији са *шòлико*: *колико* њма члàнова у
кући, *шòлико* пàрчета се направи ВО, *колико* жàра, *шòлико* пàра Кр Ли, *колико* ти
је написано, *шòлико* живѝш М, *колико* мòгу, *шòлико* помòгнем П, *колико* замѝ-
сим, *шòлико* тò израдим Т, *колико* вàрнице, *толико* пàра, *шòлико* срèће и здравља
У; лèковн *кòлко* те лечу, *шòлко* те трóју Вн, *кòлко* вàрнице, *шòлко* здравља, весè-
ља Гл, *кòлко* жàра, *шòлко* пàра Се Су, *кòлко* је мòго, он је *шòлко* и дàо У, па сàт
кòлко члàна, *шòлко* комàта ломѝмо Ш;

нèколико њѝ В ДД Мх Рд У, нèколико пúта У; нèколко ВО Вр Кр Ку Ла Ло
МК Ос Рд Су У, нèколко пúта Ко МО, нèколко пúта сам пàла Ко, нèколко пúти В,
нèколко пúт Кр Лг Рд, прè нèколко дàна Ку, двáдесет и нèколко гòдина Ла, нèкол-
ко сèла МО, њма њѝ нèколко Ос;

б) *оволико* Кр М У, *оволико* кошóља Ву, није било *оволико* ни вèша Кр, *ово-
лико* нèшто висòко М, *оволико* ширòка М, *оволико* вèлико У; *волико* вѝсу Ос, ал
волико У, а он òсече кобасице, бòгами, *волико* дугачко и једнòм и дрòгом У;

в) *шòлико* ВО Го Гр ДД Ли М Мх Са Су Т У, *шòлико* е тò кòнгтало Ву, *шòли-
ко* висòко остàне ДД, нѝсам јà *шòлико* нѝкад се лечѝла М, тò је *шòлико* лóпило
Мх, а тò *шòлико* рáздалеко Ск, *шòлико* су бѝли пàметни У; *шòлко* Вн ВО МК Рд
Су У Ш, у мòј мòзаг *шòлко* излàзи, а сàд у вàш кàко излàзи, јà нè знам Гр.

Овај прилог се комбинује с *колико* / *колко* (в. под а), али уп. и: Љóбо, *кòлко*
ти измèрили бѝкови *шòлико* и *шòлико* Вр, на *шòлико* и *шòлико* Ло;

г) па те задóжу мèсо, *онолико* *колико* не мòж да се дà Лг; а он пòсе пàти *по-
ликò* МО.

д) Деминутивни облици ових прилога граде се следећим суфикцима:

-цко: *оволицко*, ма, *шòлицко* да сам упропàстила А;

-цно: од *оволицно* кòпам Кр;

-чка: јà сàмо *шòличка* плац, нèмам нѝшта Ло;

-чко: сàд нèма *оволичко* Вн.

Остàли прилоги за количину

5.46. У семантичком пољу „многò“ јављају се следеће лексеме: *много* /
млого, *ваздан*, *џуно*, *досѝа*:

а) *мнòго* У, тò онда *мнòго* нàрод долàзни, сàд мàло мàње ВО, тò е бѝло *мнòго*
дòбро Ву, ал бѝли су чѝсти, бѝли су *мнòго* дòбри У;

млòго В, е *млòго* је бѝло, а мàло је остàло (кад човек остари) ВО, *млòго* бòље
нег òде Ко, и тò не вàља *млòго* да с удàра (инјекције) М, *млòго* је бѝло лèно Мх, јà
сам *млòго* волèла на пѝјац д[а ид]èм Ос, јà сам *млòго* бѝла болешлѝва Са, тò је бѝ-
ло *млòго* бòље Се, *млòго* рàду Су, јà сам га *млòго* лèпо слóшала Т.

Прилог *млого* може се наћи и уз именицу насталу од придева (мóж ми бѝо
млòго шврдѝца, умèшан М) или од глагола чији се начин реализације може одре-
дити прилогом *добро* (*нàйоље свѝрали* [свадба] *јел би* [љен муж] *је бѝо млòго*
[дòбар] игрàч Ос).

б) посѣјо *вѣздан* којештѣ ВО Р, имѣло дрвѣта: клѣње, *вѣздан* дрўго, јасѣње ВО, а ѿмам једнў снају дебѣлу *вѣздан* У;

в) *дѣста* је сѣм да пўсте Гр; сила сам живѣла и *дѣста* је више Го, ѿмамо јѣбуку *дѣста* Су;

г) ѡни рѣде *ѿўно* Мх, *ѿўно* пўти В.

5.47. Интензификаторску функцију имају прилози компаративног порекла (*већином*, *већма*, *више(на)*, *ѿвише*, *боље* = “*више*”), суперлативи (*највише*, *најбоље*, *ѿрековише*), адверби изведени од придева (*велико*, *врло*, *јак*, *грдно*, *начистѡ*, *коѣа тур*„, *велик*, *голем*“ Шкалаѿић 1979:411), адверби изведени од предлога (*скроз*), адверби изведени од заменица (*сасвим*), именице (*сила*, *чудо*, *сѡтра*) и прилошки израз (*ѿреко мере*):

а) *већином* А, ѡнда се *већином* држали волѡви Би, *већином* оѣаѣи и зовў Би, сѣд *већином* пїлићи тѡвни ВД, није брдовїто, *већином* имѣло рамнїцу сѣло Кр, дѣ, сѣд је *већином* такѡ, а раније је другачїје бїло Кр, јѣ (једем) *већином* јѣло овѣко сўво М, па зовѣ се код нѣс ѡцо, *већином*, тѡ је стѣро бїло — ѡцо Мх, тѡ су бѣште бїле, сѣт су *већином* вѡћњаѣи У, *већином* сам јѣ тѡ налазила Ш;

б) „*више*“: мї смо *већма* правили бўћкавѣи В, сѣт парадѣс не расађўјем него *већма* га сѣјемо на оѣаѣи В, мўзика да бїде, *већма* Цїгани Ву, сѣд *већма* се ѡре нїўговима Кр, *већма* такѡ тѡ купѡвно Кр, *већма* старији идў Кр, Пѡжареваѣ, Смѣдеревѡ, тѡ ни е најблїже, а *већма* Смѣдеревѡ Ос, ал *већма* дѣју сѣд пѣре Ос, сѣ тѡ (пїлићи) *већма* гѣјимо Ос, и црна и *већма* је бїла и црвѣна бѡја Ос;

в) *више* нўти Бд, *више* пўт МП Ш, јѣ *више* пўт је брѣним Ла, ако плѣтиш *више*, *више* (звѡна) бїју, ако плѣтиш мѣње, мѣње бїју М, ал јѣ сам сѣмо тѡ једнѡм и пресўствовала, *више* нїсам Мх, дѣста је *више* Го; уп. и с партикулом није *вишена* МО;

мѣћу *ѿвише* сїрење, мѣс и слѣтко Ш, имѣли смо крѣве и тѡ *ѿвише* МК, кѡј ѿма мѣло, ѡн кѡси ко дрўгог, кѡј ѿма *ѿвише*, ѡн кўћи напрѣи камѣру Ш;

г) „*више*“: мѣни *бѡље* гѡтово бїло него сѣд Бд, *бѡље* волѣо Мл, јѣ *бѡље* волѣла сам ѡнѡ нег дѣнашње Бд, а мѣне волѣо свѣкар *бѡље* нег ћѣрку Вн, свѣка мѣјка *бѡље* вѡли, вѣлда, ѡна него дѣѣа да јѡм ѡду Гл, мї смо се нѣкад рѣдовали *бѡље* Бѡжїћу нег живѡту Лу, ѡна је волѣла *бѡље* да помаже тў такѡ нѣшто Ос, и ѡна нѣкако *бѡље* волѣла мѣн Т. Примери нам показују да се прилог *боље* углавном јавља с глаголом *волеѡти*.

д) такѡ *најбѡље* се, што кѣже, пресвѣјамѡ ѣко тѡ мѡје свѣкрве рѡѣѣи Гр, прѣдѣмо, нрепрѣдамо, плетѣ нѣки, кѡј штѣ ѡће, ал углавном прѣду *најбѡље* Ш; *највише* ми стѣвљали Мх; мѣда ће да сѣди и *ѿрековише* У;

ђ) „*веома*“: ѡн је тѣмо кѡ *вѣлико* шкѡлован чѡвек ВО, ѡн је *вѣлико* тврѣд чѡек ВО;

е) сѣемо *врло* мѣло Кр, нѣма, *врло* мѣло бўде у цркву Мх;

ж) мї ѿмамо *јак* вѣлике кошѣве А, и бїли смо *јак* здравѡ Би, онѣ су свѣтлѣле *јак* дѡбро Мх;

з) *грдно* си се мўчила Ко, *грдно* смо се мўчили М, и кѣко сам га *грдно* нѣговала М, и ѡн ми кѣзо да сам *грдно* грѣшна МО, *грдно* ми мѣти бїла дѡбра Са.

Исто значење постиже се и синтагмом *грдан* + именица: *грдан народ* П, *има* и у *авлију грдна шрава* Рд, *грду сидуку* имали Вр, *он има грду сидуку* Се, *грду* сам *земљу* имала! (има један ектар, мало) Ос; уп. и: *имало жито млого* Ск; и *лудо* „веома“ *велико* У;

и) *пио је здрао*, безмилце Ос;

ј) *то ја знам напамет д испричам*, само има *коца* Ло;

к) *кољко има он година — сила* Гр, *он има сила година* Ба Гр ДД Лу, *ја сам имала сила деца* ВД, *сила деџа* Го, *сила народа* МО, *волела сам да има* *сила* свѳ Вн, *сила* сам *живела* и *доста је више* Го, *имало сила* Го, *имали смо сила оваџа* Го, *не да ми сила* ни да *седим*, *не да ми сила* ни да *стојим* Го, *немам ја ни сила*, али *то е велики поса* (о винограду) Гр, *било њи сила* ДД, *има сила места* *ди се невало* (кад се *опију* на *даћи*) Лг, *ту има тчадија сила* Лу, *пропао* и *изгубили сила* *ту* Лу, *не цибај сила*, *не се искид* *ка она* М, *то треба сила* *ваотре* *да се прави* МК, и *опет живим сила* МО, *Вера прави сила* *сйра* С, *неки ако има*, *фарба сила* (*јаја*) Са, *имала сам дукати сила* *ја* Ск, *кад имамо сила* *раденици* Су, *имала сам сила* *пилеж* Т;

л) *ту је изгинуло Срба* *чудо* ДД;

љ) *а има* *та бубрег болесан*, *а ова* *пропао*, *сйра* *пропао*, *јадан* М;

м) *Жика е иреко мере* *љут* Го;

н) *да то урадим кућа* *да пропадне* *начисто* Лу;

њ) у *леву страну* *скроз* се *шлогиро* А, *ел* *скроз* *бе шећера* Кр, *неспособан* *човек* *уопште*, *тај мој шурак*, *ма* *скроз* *неспособан* Лг, *ово дете* *невино* *скроз* Мх, *ткани* *опанци* *скроз* П;

о) *сасвим* *дрџкше* Лу, *кад је* *сасим* *велика* *соба*, *онда се* *меће* А.

5.48. У семантичком пољу „мало“, јављају се ови прилози: *мал(о)*, *малке*, *помало*; *лечка*; *пола*:

а) *мало* *соли* А, *ал зато је* *мало* *сејано* *жито* ВО, *мало* се *згремо* Вр, *мало* *дол* *ниже* Гл, *мало* *плаче*, *кобајаги* *за оца* М, *мало* *вина* Мх, *ово је* *мало* *дрџкше* Мх, *ка задочнимо* *мало* С, *а је* *ли* *не* *да ми* *даш* *мало* *ове* *шљиве* *да* *скувам* *мал* *слатка* Се, *играмо* *мало* Су, *мало* *га* *водим* *за* *руку*, *оно* *мало* *трчи*, *куќа* У, *има* *нешто* *мало* *воћњака*, *има* *мало* *и* *винограда* У, *чекајте* *мало* У.

Примери са апокопом су чешћи: *мал* Бд ВО Вр Го МО Су, *мал* *млада*, *мал* *младожџња* А, *и* *све* *му* *било* *мал* Бд, *ја* се *номери* *мал* В, *он* *волео* *мал* *више* *да* *попије* ВД, *да* се *ја* *разладим* *мал* ВО, *волим* *мал* *и* *да* *причам* Вр, *да* *му* *причаш* *мал* Гл, (*где* *сте* *се* *упознали*) *мал* *у* *кољу*, *мал* *имало* *наодација* Го, *који* *су* *мал* *били* *богађији* *људи* Гр, *мал* *нешто* *переш*, *мал* *чистиш* Кр, *мал* *там* *даље* Кр, *да* се *изљубимо* *мал* Лг, *да* се *преградн* *мал* Лу, *ја* *мал* *ту* *прећутела* Мх, *мал* *село*, *мал* *поп*, *мал* *ови*, *мал* *они* Мх, *мал* *се* *љутили*, *али* *правили* Мх, *увалмо* *у* *брашно*, *мал* *прѳина*, *мал* *стрмна* Ос, *ја* *мал* *чистила*, *са* *ћу* *мал* *да* *легнем* С, *ка* *мал* *на* *мен* *лићео* Са, *да* *скувам* *мал* *слатка* Се, *мал* *седим*, *мал* *идем* Ск, *мал* *га* *закачно* *град* Су, *мал* *сам* *швѳрцовала*, *мал* *сам* *туђу* *децу* *чувала* Т, *мал* *да* *помогне* У.

Адверб *мал(о)* може се и редуплицирати: *ја* *мал* *мал* *па* *причам* Ву, *па* *мал* *мал* *па* *погледај* *у* *књигу* Ш.

Овај прилог јавља се и с партикулом *-ке*: нисам ту имала *малке* винограда Го, што нисте дошли *малке* МО, па му она *малке* донела Ш.

Прилошки израз *по мал(о)* прерастао је у адверб:

пома̀ло бацали Го; *има̀м јо̀ш ма̀ло* (сока), *пома̀ле* (пијем) Го; он је *јѐо по̀ма̀л* ста̀лно Бд; и да *лѝзну по̀ма̀л* те со̀ли А, са̀мо *по̀ма̀л* ви́дим Го, и бро̀јеви *по̀ма̀л* зна̀м Мх, то *по̀ма̀л* па̀нтим Т; уп. и *по̀ле́чка* Т.

Од прилога *мал(о)* забележен је компаратив (*ма̀њ се ра̀дило* В) и деминутивни облици (*ма̀лкице* В, *ма̀лчице* Бд).

б) Деминутив именице *лек* у функцији прилога може се појавити у три форме: *лечак* (Нсг.), *лечка* (Гсг.) и *лечке* (с партикулом *-ке*, уп. *малке*). РМС бележи прва два облика (*„малко, врло мало, као лека ради“*), а ми последња два:

ле́чка Вн Го, *ле́чка* да ме́те са̀мо Го, ова̀ је *ле́чка* да̀ље Кр;

и ме́те н оно̀ј хо̀ш пѐпо *ле́чке* н ово̀ј хо̀ш Вн, *у̀зни ле́чке* цве́ће Р; сла̀тку во́ду и *ле́ке* ка̀фе Го; уп. и: то̀ тако̀ се *по̀ле́чка* ме́ће да свѣтлѝ Т.

в) Половина нечега изражава се непроменљивим облицима *по* (увек с везником и на који је пренет акценат), *пола* и с партикулом *-к* *полак*:

два̀ *и по̀* да̀на В, трѝ *и по̀* да̀на Лг, по ме́сец *и по̀* да̀на Лг, ме́сец *и по̀* да̀на К, два̀ *и по̀* ме́сеца Мх, четѝри *и по̀* го́дине Вр, го́дину *и по̀* Сг, а́ков *и по̀* К, шесна̀јс *и по̀* а̀ри Кр, педѝсет и се́дам *и по̀* а̀ри Кр, ме́тар *и по̀* Би;

от *по̀ла* ме́тра А, до *по̀ла* пу́та В Мх, *по̀ла* го́дине ВО, после *по̀ла* но̀ћи ВО, до *по̀ла* но̀ћи МО, у *по̀ла* но̀ћи Т, *по̀ла* е́ктара Кр, *по̀ла* милио̀на Лу, ува̀тно *по̀ла* а̀вѝије М, у *по̀ла* шѝс Бд, *по̀ла* шѝс Мх, по *по̀ла* ка̀нте Ос, до *по̀ла* но̀ге Се, *по̀ла* сѐла У;

по̀лак Вн Ву Др Лг М П Р, *по̀лак* но̀ћи Вн, *по̀лак* пу̀шњица, *по̀лак* вору̀на Вн, *по̀лак* и оста̀ло та̀мо, а *по̀лак* до̀шло Гр, *по̀лак* не пла̀ћа Др, *по̀лак* има̀ња Ло, а по̀сле до̀шли *у̀ по̀лак* Ло.

5.48а. Учесталост понављања или редослед неке радње означава се прилозима или прилошким изразима за количину. Они су сатављени из основног или редног броја (најчешће *један, два, три, пет, сто*) и речи *ју̀и/ју̀ица/ју̀ици* или *ред/реда/реде* (в. 4.197):

једанѝју̀и С, ку̀ј нѝје дола̀зио годишње *једанѝју̀и* у се́ло јел *два̀ју̀и* ВО, гла̀вно да ме́теш *два̀ју̀ица* Ск, *два̀ју̀и* ВО М МО, ја̀ сам *два̀ју̀и* ишла, *трѝју̀и*, а он сва̀ке го́дине ишо у ба̀њу М, и пољу̀би га *два̀ју̀и* У, *два̀ју̀и* Ли, *два̀ју̀и* се же́нѝо Би, ја̀ сам са̀ња́ла саборну цр̀кву *два̀ју̀и*, са̀ња́ла сам је *два̀ју̀и* ДД, *трѝју̀и* ВО У, и ди́гнем се и седе́нки се прекр̀стим *трѝју̀и* МО, *по̀ трѝју̀и* да прола̀зимо Го, *по̀ трѝју̀и по̀ четѝрѝју̀и* Р, *трѝју̀и* Ву Ли, по̀се љу́бу *трѝју̀и* А, и тако̀ заду́неду *трѝју̀и* Вр, *трѝју̀и* сам ста̀јала док сам изи́шла уз оно̀ бр̀до ко̀д ње Мх, *четѝрѝју̀и* П, *четѝрѝју̀ица* М, *по̀ петѝ̀ју̀и* Вр Ш, *петѝ̀ју̀ица* МП, *петѝ̀ју̀и* У, *шѝс љу̀ици* Др, *шѝс љу̀и* Др, *двана̀јс љу̀и* Рд, *сто̀ љу̀ица* Мх, *сто̀ љу̀и* В Ли Ш; *у̀зне се два̀-трѝју̀и* Кр, немачки авио̀ни *два̀-трѝју̀и* напа̀дали С, *и́е-шес љу̀ица* МК;

једаре́д Лу С, *једаре́д* си ишла за ле́ба Ву, па про̀ђу и *једаре́д* Го, да̀мо се́на *једаре́д-два̀ре́д* С, до̀ђи *једаре́д* Са, ми га опра̀шимо *једаре́д* Су, оти́дем та̀мо *једаре́д*, ви́дим ја̀ како̀ се ра̀ди Т, јо̀ш *једаре́д* У, са̀мо сам ово̀г стари́јег уда̀рила *је-*

dàrēd МО; штà се не сасуши (бубрег) д ѓмрем *једарѣда* М; па *једарѣде* ДД; ѓн је *двáред* гласан за министра Лг, мѓра да игра *двáред* МО, *ѓо двáред* МО, *двáрѣд* Ли, *двáрѣд* сам је бѓо Ло, и *двáрѣд* сам се прекрстио Ло, овѓ *двáрѣд* долáзише С, тѓ сам јá *двáрѣѓ* бѓо настрáдѓ Лг, *двáрѣѓ* сам гласáо Лг; па ме Жица *двáрѣд* — *ѓрѓрѣд* довозѓо Го;

ѓрви ѓѓѓ Мх, мѓ га опрáшимо једарѣд, па *дрѓѓи ѓѓѓ*, па *ѓрѣѓи ѓѓѓ* Су;

5.486. Окамењеним (адвербијализованим) Асг. именица *недеља*, година, *месец* и Гпл. именице *дан* добија се непроменљив прилошки израз којим се означава количина:

недељу дáна ДД, *ѓо недељу дáна* Кр, за *недељу дáна* С, *недељу дáна* Гл К Лг, бѓло мѓжем да смо путовали *недељу дáна* Ш; *гѓдину дáна* Гл, за *гѓдину дáна* Са, *гѓдину дáна* А, бѓо је *гѓдину дáна* У; напиши на књѓгу па мáл — мáл па погледај у књѓгу па ће се сѣтиш, барам у *гѓдину дáна*, у *месец дáна* Ш.

Истог су типа и прилошки изрази са заменичким прилозима (*оволико*, *ѓолико*, *онолико* итд.), с прилозима придевског порекла (*многo*, *мáло*; *мање*, *више* и сл.), или с именицом у Нсг. (*сила*, *чудо*, *сѓра* и сл.) уз Гсг. или пл.

Прилози за начин

Заменички прилози за начин

5.49. У С од деда Душана Маричића (1899) забележили смо реченицу (*нѣки рáди овакѓ, нѣки рáди онакѓ, кáко рáди ѓѓакѓ му и јѣс*) у којој се појављују скоро сви заменички прилози за начин. Дакле, они садрже творбене форманте *к* (*како*, уп. и *некако*, *никако*, *које како*, *свакојáко*), *в* (*овако*, *ѓѓ ѓѓако* и *н* (*о)нако*):

а) свѣ да кáжем онакѓ *кáко* је бѓло ВО, *кáко* тѓ овакѓ лѣпо пѓшеш Т, пáтно сам и тѓ *кáко*, *кáко* ѓни такѓј ћемо и мѓ Ш;

сáд *нѣкако* дѣм да се пречѣстим Лу, али, *нѣкако* дрѓкше је лѣба од њѣ Мх;

дáн ми је *којекáко*, а нѓћ ми је нáјтѣжа Ко, свѣ *којекáко* Р;

свакојáко бѓло Вн; (како сте провели живот) *свáкојáко* и такѓ и такѓ Рд;

б) *овакѓ* В Вн Др У, да бѓде штѓ *ѓѓѓра овакѓ* Вн, не мѓгу *овакѓ* Гл, гѓре *овакѓ* дође Су; *овáко* А ВО Ву Го ДД Ко Мх Ос С Са Ск Т У, да се жѓвѓ *овáко* Гл, имáло *овáко* нѣшто гѓр Го, *овáко* натáкла ДД, и тек одједáнпут одѓтуд пѓт ѓде *овáко* Ло, кад изрѣжем, јá свѣ мѣнем *овáко*, на саткѣ Мх, нѓје бѓло *овáко* Ск, свѣ *овáко* да лѣгнете на енѓ страну У, бѓло и *овáко* и *онáко* ДД, преврне се и *овáко*, преврне се и *онáко* Ос, нѣки *овáко*, нѣки *онáко* У, нег *овáко* такѓ и пѓта ме кá ћу да побѣгнем Т; *вакѓ* Др МО У, ѓни би тѣли *вакѓ* за мáло гáжђѓје МО, и јá сѣла *вакѓ* У; *вáкѓ* МО; *вáко* ВО Ву Го Ос Ск, *вáко* нѓје вѣлика шкѓла ВО, штѓ гѓд ѓћеш *вáко* Т, па кошѓља *вáко* дѓгачка Т;

в) ѓни *ѓѓакѓ* пѓчу и глѣду Ву, тáд је бѓло *ѓѓакѓ* Гр, *ѓѓакѓ* тѓјо идѣ ДД, *ѓѓакѓ* рáдним Ла, сáт се сѣје сѣјалицом па *ѓѓакѓ* чѣсто М, и, ѣто, *ѓѓакѓ* Мх, свѣ се тѓ *ѓѓакѓ* мѣси Мх, говорѓло се ѓсто *ѓѓакѓ* Т, и *ѓѓакѓ* тáмо ми *овáко* сѣ дѓбро, свѣ, али вѓлим тѓ Т, *ѓѓакѓ* лѣпо угѓду У, па смо *ѓѓакѓ* рáдили нáполе У, и *ѓѓакѓ* *вáко* онѓ јá пѓчам

њој У; и ја по платну *шако* и њем у кѹћу У, је л ви *шако* стојите свѣнако *шако* У; то је *шако* престалењено У; како ће њни *шакој* ћемо и ми Ш;

г) *онако* А В ВО Ву Го Ко Мх Ос Са Т, кѹпите нѣке *онако* затворена бѡја В, свѣ да кажем *онако* како је било ВО, не кѹвај коприве *онако* Го, нѣће да јемо кашикама него *онако* да не вѡду врѡне Го, дѡм те нѣће прѣми *онако* Ко, *онако* скѹп М, кѡ ѡће *онако*, ѡн ѹзме Мх, а у Загреб сам седѣла *онако* Мх, сам *онако* се рѡним Са, ја сам то *онако* Ск, сѡмо *онако* тѡнко прѣговори Т, пѣјо си *онако* У; нег *онако* вѣлика кѡ камѡрица *нако* У; *онако* М, нѣко рѡдио *онако* Мх, вѣлико *онако* Су, јѣде се *онако* У; *нако* Гл К МО, а једнѡ бѣло *нако* свѣлено ДД, и скѣнула ѡнај врѣшњик *нако* врѹће У; *нако* Го У, да ми је *нако* ѹкусно Го, дотѣро волѡви *нако* ѹморан У, ја код вас свѣ *нако* долазим, па да се не замѣримо У; и седам *нако* дебелѣ К.

Остѡли прилоги за начин

5.50. За прилоге за начин изведене од придева Игрутин Стевовић (1974–1975:89) пише: „Облик средњег рода сваког *описног* придева, као неутрални придевски облик, потенцијално постаје прилог за начин — кад прими прилошку функцију околности у плану глаголске функције процесуалности: придевско стварно значење које је било у структури особине предмета и функцији описа предмета — сада је у структури описа глаголске радње (начина) и у прилошкој функцији околности.“ Следе примери:

а) *дѡбро* Мх, жѣвела сам и ѡше *дѡбро* МК, трѣба да ѣмаш и кѡсу *дѡбро* за фѣс Мх; *дѡбровољно* Ку; *дѡбѡко* Ву МП; *дѡбѡко* А В МП; *лабаво* (= *слабо*) и јѣдем М, (а кобасице не правите) *лабаво*, ако волу, ѡни прѡву, ако не волу, јѡк М, (да ли су пушиле некад жене и девојке) *лабаво* М; *лѣпо* казо њѣн ѡтац Ву, и у ѡвљѣју то *лѣпо* се дочѣка и провѹче се, рѹчак се спрѣми Ву, а *лѣпо* с ѡма ДД, дѣца се *лѣпо* ѹдала К, и ѡна *лѣпо* ѣзгуби њѣну главу, мѡда и зелѣна, цабе С, ѡн *лѣпо* жѣвѣ Са, да жѣвимо свѣ *лѣпо* Т; и није ни *лѡше* Го, пѹтови су бѣли *лѡше* Гр; да л је ћѡ ѡн *намерно* д ѡстави пѹшку У; ни *ѡбично* нѣ сме Мх; *право* да ти кажем — ѣмаш *право* У; идѣм пречешћѹјем се *редно* С, дрѹкше ни су тѣли да се урѣду док нѣма ѡмештај, пѡре па свѣ *редно* К, дѣца се *лепо* ѹдала, прѡвила сам трѣ свѡдбе, каза ти, и свѣ *редно*, сѡд унѹке и ѡне стѣгле, прѡвили смо прошѣвину, сѡд унук стѣже, дрѹга унѹка К; ал то је *рѣшко* Го, *рѣшко* којѡ кѹћа да нѣма (купатило) М; то се свѣ ради *рѹчно* Ву, него се то косѣло *рѹчно* Ку; ѡна зна *сѣгурно* Мх; кој ми си да жѣвѣ и да не рѡди, ја њѣга *слабо* смѡтрам Д, сѡд *слабо* кѡ ѣма дрљѡчу А, па *слабо* су бѣле крѡве, бѣли кѡњи и волѡви А, мѡго рѡдио, пѹшио мѡго, а *слабо* јѣо Бд, па *слабо* бѣло (судова) Бд, ја с *слабо* толико и бѡвим с њѣм Гр, код нас то *слабо* имѡло Мх. У неким од наведених примера прилог *слабо* значи „мало“ па пѡсле полако, постѣпено се пољѡпрѣвредѡ развијѡла, али врѣло *сѣдро* Го; сѡмо *онако* *шако* прѣговори Т; *шако* ВО Гр У, ѡна баца *шако* у брѡзду ѡну У; није ни бѣло ништа *шешко* Лн Су; пријављѹје се у бирѡ рѡд, али *шешко* Ву; а знам како је *шешко* ка ти ѹмре дрѹг Вн, *шешко* се жѣвѣло мѡго Лн, кад нѣко се разболѣ *шешко* Мх; тако *шијо* идѣ ДД; сѡт се сѣје сѣјалицом па такѡ *чѣшио* М.

Прилог *истино* могао је бити добијен хаплоглијом од *истииниџо* или аналоглијом према антониму *лажио*: овџ су дошли косачи да вџду да л *истино* то мџ да бџде Т.

У творби придева — прилога јављали су се и предлози, а и различити суфикси: и данас жџвџ кџ Бџг: и кџла и *бџсџлаџно* кџћа и свџга и свџчега Лу.

Прилог *џолако* показује велику гласовну и творбену шароликост (*џолако*, *џолак*, *џолаџко*, *џолак*, *џолак*, *џолак*, *џолак*, *џолак*, *џолак*, *џолак*, *џолак*, *џолак*, *џолак*):

па пџсле *џолако*, *џосџџџено* се пољопрџвџреда развџјала, али вџрло спџоро Го, *џолако* Гл Др Ш, цџџлу џџвџу крџшеш мџтџком, *џолако*, вџрсту по вџрсту Го, *џолако* кџска кџњ Лг; *џолак* ВД, онда ис тог кџша *џолак* излџзи А, *џолак*, сџне, *џолако* Гл, а јџ пџстим *џолак* нџге Лг; идџм јџ *џолако* У; да *џолак* смџкнемо овџ Ло; нџма да вџдиш пџтом д џдџ чџча и бџба *џолак* са штџпом Бд;

и пџшћам *џолак* крос то Ву;

а онџ стџр па *џолакџче* идџ Ли, па га кољецкџју *џолакџче* П; *џолакџче* се повџчем Р, памаскџраду се па џду *џолакџче* Р; *џолакџчо* А.

б) Компаративни облици прилога одређују начин вршења радње:

да с ожџни бџље Гл, да мџло бџље вџдим У; ако џмаш, тџ жџвџи бџље Гл; па гџре да бџде М; мџн јџш и гџр укџчи Го; *дџбље* МП; *дџбље* МК; да лџкџше бџа В, вџде нџрод да је лџкџше К, лџкџше кџпам МК, лџкџше ми је да плетџм џже С, сџд се лџкџше жџвџи У; и то ју лџкџше (емфаза) Вн.

в) Прилози за начин од придева на *-ски* и *-чки* нису бројни: и не дџ ми лџву нџгу да коракџм лџџчки А, јџ не мџгу лџџчки ни да ти говџрим Гл, да ми он то одгџвџри лџџчки Кр, па јел џе потрџвиш лџџчки јел иџћеш Мх, то је *деџџџски* Лг;

раџили смо ми *курџџчки* Др, онда се џшло *џешџчки* Лу, а јџ џћу *сеџџчки* да завџтим Лг.

3.51. У функцији прилога за начин јављџју се и стране лексеме (из турског или џеговим посредством и из европских језика):

а) Адверб *баџава* забележен је само с предлогом *за*: зџ шта гџне — *забаџџва* Ла, и данас не говџри *забаџџва* (ћути од мене ни због чега) М, јџ сџд *забаџџва* жџвџим Т; трџшимо пџре *забаџџва* Т.

Прилог *баџаги* (*баџаги*, *баџаги*) може се јавити и с речцом *као* (*кабаџаги*, *кобаџаги*) или с инструменталским наставком *-м* добијеним аналоглијом према *леџим* (*баџим*, *баџим*): брџше *баџаги* то кашџче Се; а овџ дошџо да је *баџаги* спасава А, сџд *баџаги* слџбодно К, џјутру спрџмам се *баџаги* за свџдбу Ла, *баџаги* смо га дџнели МО, пџма га *баџаги* Ос; а *баџаги* учџла бџже нџки ... Бд; он је касџр *као баџаги* ВО; *кабаџаги* бџли нџки добровџлци Бд; *кобаџаги* М; *баџим* В Ло, џни џзели *баџим* за пџрк Ло, стџрац је тџм у зџтору, а овџ е *баџим* отџшо да га смџни Ло; *баџим* Го МП, а пошто сам јџ тџ *баџим* бџо Го, пџсле *баџим* сјџдџнџли се ДД, *баџим* учџла шкџлу ДД, па стџгла *баџим* МП, плетџм *баџим* да завџрим овџ Са.

Адверб *барабар* посуђеница је из турског *beraber* „зајџдно, упорџдо“, у којџ је доспџла из персијског *ber a ber* „прса у прса“ (Шкаљџћ 1979:120): а сџди поврђе *барабар* Вн, *барабар* са џџм МП.

Прилог *башка* има различите акценатске (*ба́шка*, *ба̂шка*), фонетске (са секундарним вокалом *о-* *о̀башка*) и творбене (*ба̂шке*, *з̀обашка*, *на̀башка*, *п̀обашка*) ликове: ма *ба́шка* ће да умѝру Ба, свѝ *ба̂шка* В, та̀мо бѝла де́ца *ба̂шка* Ву, *ба̂шка* ме́темо нѐко бурѝнце ели бал̀он Ву; нѐгде *ба̂шке* се ма̀ло к̀увало Ву;

о̀башка Рд Су У, свѝ то *о̀башка* Ло, ел ти оста̀вио *о̀башка* Са, оста̀вила сам *о̀башка* Са; сва̀ка *з̀обашко* сто̀ји У; мѝ мла̀де ста̀немо за̀јно, а дево̀јке свѝ *на̀башка* Се; *п̀обашка* Шѝфтари, *п̀обашка* Ту̀рци, ха̀ци, Ср̀би, му̀шко, жѐнско, свѝ *п̀обашка* кол̀оне Р.

Именица *џаба* турског је порекла и значи „оно што је бесплатно дато, поклон“ (Шака̀лић 1979:231), а у функцији прилога јавља се у Нсг. или Гсг: *џа̀ба* В С Т, *џа̀ба* ти свѝ Кр М, а *џа̀ба* ти шта̀ сам про̀пустио Лг, *џа̀ба* ти кирѝја С, *џа̀ба* бѝло Се, ма *џа̀ба* ти и тво̀је јѐло Т, *џа̀ба* ти бѝло, са̀м нека̀ иду̀ бѝстрага Ш; *џа̀бе* В ВД Вр Ло МП Р С, *џа̀бе* сам се са̀мо му̀чила В, што̀ да у̀бијеш *џа̀бе* чо̀вѝка Вр, а ја̀ жѝвим *џа̀бе* Го, и *џа̀бе* изгѝнули Ло, нем̀о, бр̀е, да не по̀бие чо̀век *џа̀бе* Ло, к̀учка не ла̀е *џа̀бе* Мх, ма, шта̀ да се́дим *џа̀бе* Мх, нем̀о да му да̀ш *џа̀бе* Р, и о̀на лѐпо изгубѝ нѐну гла̀ву, мла̀да и зелѝна, *џа̀бе* С, и д`узму̀ *џа̀бе* Бд, шта̀ ће му *џа̀бе* Бд, *џа̀бе* Др; и ха̀ли да не по̀кољу̀ за *џа̀бе* ДД, убѝше нѐкога Дѝцу хо̀па̀вог за *џа̀бе* ДД, нѝје за *џа̀бе* да о̀вршу, него̀ о̀пет ће да пл̀ате У;

б) *ѝксѝра* Р, а *ѝксѝра* ма̀ла со̀врица Вн; *ѝксѝро* га̀ће Р; говорѝли су ал нѐ *ѝрефѐкиѝ* бу̀гарски Р; *ѝрофѐкиѝ* зна̀ фран̀цуски ВО.

5.52. „Прилози од именица су постали и постају путем тзв. *адвербијализације* зависних падежа. Ова појава је веома раширена и свеобухватна, и врши се на основу конструктивне вредности глаголске речи, управо глаголске функције процесуалности: кад у сферу глаголске процесуалности уђе зависни падеж, он губи *падежну функцију* (зависни однос номиналне представе) и губи такође *именичку функцију* предметности, па се именичко стварно значење сада преструктурира у *прилошку функцију околности*.“ (Стевовић 1974–1975:92).

Код прилога за количину (в. т. 5.47. под к, л, љ) навели смо неколико именица у Нсг. (*сила*, *чудо*, *сѝра*), а у функцији прилога или интензификатора уз неке именице.

а) Нсг. именица *кас* и *час* појављује се у функцији прилога за начин. Обе се могу заменити Исг (*касом*, *часом*), а прва и глаголским прилогом садашњим *касајући*: и *кас* у со̀бу Ло; на̀ђе о̀на *час* швалѝра Бд, и *час* иско̀кам Мх, свѝње најѝду̀ се *час* Т.

б) Због синтаксичке функције, блиске адвербима, најпре се адвербијализују Исг. (в. 5.35. *да̀њу* (д), *но̀ћу* (ћ), *но̀ћи* (е), *но̀ћом* (ж) и Лсг. (в. *горе*, *доле* 5.17. а. и б; *на̀пољу* 5.20. а; *ку̀ћи* 5.21; *близу* 5.22.а; *у̀ју̀шру* 5.36. а; *лѐиѝ*, *зими* 5.37. а; *ла̀ши*, *ла̀не* 5.38) код прилога за место и време. Исг. је чешћи у функцији прилога за начин:

а пу̀шио *кра̀дом* од о̀ца В, а о̀н ми да̀во *кра̀дом* лѐкови и за̀воји ДД, де́те разгов̀ара, али *кра̀дом* (од) нѐга М, ме́те *кра̀дом* Ск; оста̀ља се *рѐдом* вечѐра Вн, па и тѐра так̀о *рѐдом* Ло, па пола̀зи св̀уд *рѐдом* Мх, о̀ни мо̀ж да умѝру *рѐдом* Мх, не пѝјем креоз̀ан и со̀ду, а о̀во дру̀го свѝ *рѐдом* У, исече *рѐдом* У, набо̀де *рѐдом* У; то̀ сѝ-

лом памтим, то кад је сèјано Мх; а ви сте га пуштили да њде *широм* по нашим М; уп. и (како си се удала, лепим ил побегла) — *лэйим* Гр.

в) На ове, а и друге облике може се додати суфикс *-ице*: убили смо по десетину *рукодлице* Лг; пио је здрао *безмиллице* Ос, ради *немиллице* ДД; онда сам путово кући два дана *пешнице* МО; ја сам био две године *засидице* Ку;

г) У сферу глаголске процесуалности ушао је акузатив с предлозима *за, на, у и уз*: три дана *заред* Вн; ију, реко, пушта батина, па то д узне човек па *надовати* да бије ДД, изваљамо мало *падуж* Гл, па га све носим *накркаче* Бд, то ја знам *наиламеи* д испричам Ло, давали *напола* Др, дао сам н *наполе* Ба, дали смо *наполе* Ко, дао са(м) му *наполе* Ку, дали смо све *наполе* Лу, пот кириу ел *наполе* Са, жито сам сèјала *наполе* Са, не мож да дајеш више *наполе* ни кирију Т; нисам имала неко имање, него сам радила *наполицу* Са; обрнемо, обрнемо на *поредицу* печење Ш; треба да отерам синови да *уамар* земљу продаду за мртви Ву, истерам стоку и *углас* певам С, метемо *унакрс* В, састављена *унакрс* ДД, а оне поседале жене и раду *јруке* У; *узнаи* не знам да причам, да лажем н умем Го;

Прилог *ђушуре* (< тур. *götürü*) чешће се јавља без предлога: сечем пруже, узмем *ђушуре*, шашу посечем по два три ектара *ђушуре* Т, узмемо *ђушуре* Т, ја сам све *ђушуре* радила Т; уп. и *ђушур* Т; али н: *уђушуре* узне МК; уп. и па погoду *ђушур*ице Кр.

Уп. прилоге за место и време који су настали од различитих предлога с акузативом: *на*: *напред* 5.19а, *напруг* 5.19б, *назад* 5.19в, *напоље* 5.20а.б, *на дан* 5.36г, *навек* 5.39а, *на пролећ*, *на лето*, *на есен*, 5.37в; *ипред*: *ипред пролећ*, *ипред јесен* 5.37в, *ипред зору* 5.36б, *ипред вече* 5.36в; *низбрдо*, *узбрдо* 5.26; *у*: *увече* 5.36в, *у подне* 5.36ђ, *у пролећ*, *у есен* 5.37в.

д) Предлог *без* и именица у Гсг. прерасли су у адverb за начин: а ја отишла *бестрага* М, сам нека њду *бестрага* Ш.

Генитивско порекло имају и неки прилози за место и време:

до: *довек(а)* 5.39а; *из*: *изјутра* 5.36а, *испозади* 5.19ђ; *од*: *одади* 5.19е, *одо-згоре*, *одозгор*, *одозго* и *озгор*, *озго* 5.18а.б, *одоздоле*, *одоздола*, *одоздол*, *одоздо*; *оздоле*, *оздол* и *одол* 5.18а.б; *остраг* 5.19в; *по*: *позади* 5.19д; *с*: *споља*, *спољи* 5.20в; *после* *подне* 5.36ђ; *преко* *дана* 5.36г, *преко* *летиа* 5.37в.

5.53. У творби прилога за начин учествују у нашој грађи само два броја *један* (*заједно/зајено/зајно; једнако; свеједно*;) и *други* (*друкише, друкишије, друкче, друкчије*):

а) *заједно* смо спремале С; ми смо *зајено* деловали В, ми смо праили *зајено* Ла, ми смо били *зајено* Лу, *зајено* су били Ос, радимо *зајено* МП; ајде *зајено* да посадимо Са; *зајно* Ос, нисмо *зајно* чували овце Ба, њду *зајно* В, и кад је веселје и смрт ми смо сви *зајно* ВД, да слаavimo *зајно* Вр, на нас две *зајно* Гл, спавамо *зајно* Го, и ми *зајно* дођемо Ло, научили *зајно* тамонака МО, да пржимо *зајно* С, луд н добар они њду *зајно* Са, живели *зајно* Т, не мож да седиду браћа сви *зајно* У; ми смо били *зајно* лежали ДД; а ми мора да будемо *задно* У; луд н добар он *једнако* њде Са; мн *свеједно* М, то је *свеједно* кутлача — варјача У.

Неочекиван начин вршења неке радње изражава се прилозима *једанџији* / *једаред* и обично са предлозима *из-*, *на-*, *од-* и *уз-*. Неочекиваност се често интензивира речцом *шек*. Временско значење ових прилога без предлога видети у в.т. 5.40. Следе примери: тек *једанџији* онај дође Лг; *изједанџији* се, каже, казани просуше Лг, смучи ми се *изједанџији* Лг; и тек они *изједанџији* на нас Ло, и тек она њему *изједанџији* — ти да ћутиш Ло; полагали смо и *наједанџији* дође један младић Лг; и тек *одједанџији* одотуд пут иде овако Ло, и тек *одједанџији* код њега Ло; *одједанџији* С; треба *узједанџији* само деца да поједу В; ал немо *одједаред* да почнеш да се богађиш Вр; опрасу се четири пет крмача као *узједаред* В, пет ланаца *узједаред* купимо У; уп. и: и *наједном* мој брат каже Ск.

б) На редни број *друг-* додају се следећи суфикси: најчешће *-ше*, *-шије*, *-че*, *-чије* и само у једном примеру *-ачије*:

дрџкише В ВД Гр Др Кр МК Р Су, можда је код вас *дрџкише* Бд, сад све *дрџкише* Вн, само *дрџкише* сад Вр, било *дрџкише* Гл, сад је *дрџкише* Го, а данас *дрџкише* кџвају Др, сад се живи *дрџкише* сасвим К, са *дрџкише* Кр, али *дрџкише* је било Ло, а *дрџкише* не мож ни да се надамо Лу, *дрџкише* је сад, а *дрџкише* је било прѣ М, и не могу *дрџкише* д измѣним Мх, сад зовѣду тато и *дрџкише* јок, тато Мх, код вас је *дрџкише* Ос, *дрџкише* се зваше Рд, гужвару ја *дрџкише* праим Се, ондак је било *дрџкише* Ск, маљо *дрџкише* говору Су, некако *дрџкише* мирџше Т;

дрџкче Ш, било *дрџкче* МО, не мош се оснџје *дрџкче* Т;

дуркишије Ос, па *дрџкишије* било, дѣте, Гр;

само се *друкчије* то исказџе ДД; онда није могло *другачије* Т.

5.54. Заменичког порекла су прилози *међусобно*, *јосебно* и евентуално *једва*:

а) ми *међусобно* нисмо се свађали Т, уп. и: и шалу се људи *међусобном*, ко џмаду шалу *међусобном* Вр;

б) да одвајамо *јосебно* Т;

в) („с несџриљењем“) ја *јѣдва* чѣкам да џмрем М, *јѣдва* чѣкам МП, *јѣдва* чѣкамо да закѣлемо прѣсе П;

(„*шешко*“) *јѣдва* сам јучѣ дотѣрала Лу, *јѣдва* се прѣпнем на прѣг М, *јѣдва* је џмрла П, без џца сам остѣла, *јѣдва* сан га запѣнтила У; и *јѣдва* сам отишла ДД, *јѣдва* сам дошла Лу; *јѣдва* сам се отрѣсо ВО; *ѣдва* сам изишла џз брдо С.

5.56. Од глаголског прилога садашњег изведен је прилог *седећки*: и дињнем се и *седећки* се прекрстим трипут МО, и тако *седећки* џмро Са.

За овај тип прилога може се везати и суфикс *-ке* (Стевовић 1974–1975:98) који је фреквентан у следећим типовима: и он иде *јѣшке*, *јѣшке* не тѣра Лг, и *јѣшке* се ишло, ис Паланку смо дошли *јѣшке* Р, два саѣта *јѣшке* нѣсим ту љуљку на леђима Ск; дошли *јѣшке* С, нећу зато што си дошао *јѣшке* ис Паланке С, мог д идѣм *јѣшке* до Београда У; ма лѣгнеш *јѣшрбушке* ДД; кад изрѣжем, ја све мѣнем овако *насаѣке* Мх.

ПРЕДЛОЗИ

5.57. Овом приликом навешћемо инвентар предлога, указати на њихове фонетске и обличке варијанте, као и на семантику оних који одступају од стања у стандарду или у другим говорима. Употреба предлога уз падеже биће тема посебне студије посвећене синтакси испитиваних говора. Предлози се наводе азбучним редом. Одступања од овог принципа су ретка и условљена су семантиком појединих облика истог предлога.

1. Уз *без* јавља се и стари предлог *йрез*. Укрштањем ова два облика добили смо предлог *брез*. Финални сугласник испред безвучних прелази у *с*, а испред струјних се губи. Предлог *йрез* јавља се само у Др. У осталим пунктовима код истог информатора, у истој реченици могу се чути све варијанте предлога *без*, као нпр. *дѣца йшла и без аџине, и бес кошуље, и без гџа и бе свѣ Ос и нѣма дрво брез грану, а нѣма живииче без ману Ш*. Следе остали примери:

а) *без брѣге Гл МП Ск, без влѣта Кч, без гџде Ку, без йчега Ба Рд, без йшта ДД, без мајке П, без мајере Мх, нѣма лѣба без матике Др, без мѣса Вн Са, без мџа А С, дѣда ће да м остаџи без ништа Лг, без нѣвца Кр, без нѣгу ВД, без нѣга Лу У, без овчѣтине Вр, без ѓкета Лн, без оружа Ос, без ѓца В Вн Вр Т, без ѓца Бд МК, без ѓца МО, без партизѣна Лу, без рѣзике Гр, без рѣку ВД; бес капѣта Ба, бес копрѣве Р, бес кѣне Т, бес пара ВО Гр, бес петнајс Ск, бес пѣлежа Са, бес пѣсла МК, бес прѣкида ВО, а ни су мѣгли бес тебе М, бес ти игранка Гр, бес тѣга Ло; уп. и а ја отѣшла бѣсѣрага М; бе Живана С, бе зрна А, бе зрнета У, бе зѣба Вр, бе сага Рд, бе свѣће Го Др М, бе славе Ву, бе срѣне Лу, бе шећера Кр, бе штапа Ко;*

б) *брез Бѣга ДД, брез жѣне Вн, брез мака Ш, брез мѣн Са, брез мѣса Ла Се, брез мѣзга Се, брез мѣжа Ла, брез ништа Р, брез ногѣ Др, брез нокѣта У, брез ѓбзѣра Ву, брез ѓкета В, брез ѓца В Са У, брез ракију Ш, брез рѣке Др, брез рѣке Су; уп. и брездушѣни Ла, брезобрѣзан В, брезобрѣзну рѣч Су; брес капѣтала Кр, брес киѣге Гр, брес печеница Ш, брес плѣве Др, брес плѣга, брес тѣга прошѣча Го, сараѣен брес пѣпа Се, брес прѣтију У, брес пѣмпе Ву, брес тѣб Ла, брес тѣга Ла, брес чѣвѣка Ш; бре зѣба В Су, бре зѣби У, да не умре бре свѣће Се, бре свѣје мајке Ш, бре сѣстре У, бре старѣи Гл, бре сѣда С;*

в) *йрез*: ја сам радила *йрез* дѣде Др, *йрез* лѣба Др, *йрез* мајку Др, *йрез* њи Др, *йрез* ѓца Др.

2. Прилог *ван* уз именице има функцију предлога: гѣт сѣт кад отѣднеш *ван* Нѣвог Сада А, *ван* сѣла В, а грашак испѣда *ван* тријера А, *ван* шкѣле Ло.

3. Функцију предлога имају и *више* и *йовише*. Оба се могу заменити предлогом *изнад*. Предлог *йовише* је знатно чешћи:

а) стѣгнемо *йовише* Бајине Баште Ло, *йовише* вѣтре Гр, гѣрѣ му свѣћа *йовише* главе Бд, *йовише* главе У, како сам ја лѣгла, мѣн се дѣсно јасѣнак *йовише* главѣ Мх, *йовише* главѣ С, тѣ гѣр, ѓма *йовише* дѣма Го, постављене *йовише* дѣвара А, тѣ

су били *йовише* мџе кѳе А, *йовише* мџе кѳе Бд, *йовише* њега вѣлико огледало Мх, гѳр *йовише* пѳмпе Мх, *йовише* Сѣлѣвца Ба, ѳно трава *йовише* прѳтака Др, *йовише* њаши тѳпова С, хѳтел *йовише* цркве Се, вѣлика расти, може и *йовише* чѳек ВО, закѳчим овако *йовише* шпорѳта А;

б) па *више* Палѳнке, *више* Азѳње Кр, *више* Дѳчиног дѳла У.

4. Именица *врх* може преузети функцију предлога *йреко* и тада се јавља у следећим облицима *йовр*, *у вр* и *врз*. Аналогијом према предлогу *без* добијено је з у *врз* (Скок, ЕРХСЈ, в. под *врх*):

а) и да *йде йовр* снѳга Бд, *йдемо йоврѳ* снѳга П, *обуѳе кошѳљу пѳсе йоврѳ* тѳга С;

б) *на врѳ* аста́ла У, *на врѳ* гла́вѳ Гл;

в) *у врѳ* гла́ве Бд, *ја седѳм* с овѳ стране *у врѳ* аста́ла У, и *седнем* *у врѳ* аста́ла У;

г) Предлог *врз* „преко“ забележили смо само у једном од југисточних пунктова (пѳсле *врз* мѳне родио јѳш пѳт Т), што је у складу с његовим ареалом. Наиме, овај облик се јавља у К-Р и П-Т говорима: у Трстенику (Јовић 1968:164), у Левчу (Р. Симић 1972:468), у Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995:194), код Галипољца (Ивић 1994:333–4); у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987:219), у Заплању (Ј. Марковић 2000:224), у Црној Трави и Власини (Вукадиновић 1996:246), у Понишављу (Ћирић 1999:157) итд.

5. *До* може бити синоним са следећим предлозима:

а) „уз, *йоред*“: била близо *до* дрѳма А;

б) „од“: зависи свѳ *до* чѳвѳка какав је чѳвѳек Би, зависи *до* грѳпе Ли;

в) „код, у“: и свѳ су паре биле *до* мѳне докле пѳсле Ми́ра није дошла код нас У;

г) није њима *до* сланину *до* од јаја, само ма́ло да провѳду Р.

6. *За* исто може бити синонимно са другим предлозима:

а) „йѳ“: и Чѳда ѳде *за* Гѳну, *за* ћѳрку мѳју А, *йшли* смо *за* младу Бд, па каже, ѳна тѳк трѳба д *йде за* млѳко кот колибе В, *ја* сам *йшла за* млѳко Ли, дође свѳкар *за* девојку Вн, дру́ги да́н се *идѳ за* девојку Ли, *йшо* младожења *за* девојку Се, јѳдан мѳра да *идѳ за* вѳду ВО, но́ћу да с *идѳ за* вѳду не смѳ П, дођем *за* вѳду Ла, сѳт сам била на Богојављење *за* вѳду МК, *йшла за* лѳба Ву, дотрѳим *за* лѳба Кр, па сам пѳшо *за* дар са тѳм мѳјим стрѳѳом Го, ѳде ти овѳм зѳт *за* ципѳле ДД, *идѳмо* с кѳлима *за* младу Др, и до́ћу *за* младу Ку, *за* њега дошли К, данѳс сам била *за* лѳкѳви Ко, чѳвѳек ѳде *за* не́ко сѳно тѳм МО, сад *йма дѳм за* двѳ кафе кѳлко гѳр до продавницу Р, жѳно, *йди за* лекара С, и *ја* кат сам сишаѳ до́л у воденицу *за* млѳву С, код мѳн су дола́зили *за* цвѳе Рб, пѳсле чѳек кад ми је ѳмро, тѳу у болницу, *ја* отѳднем *за* њега Т, до́јите *за* њѳ Ву, отѳшо *за* њѳ Су, служѳвка дође *за* мѳн У, *идѳ за* Ба́дњак У, мѳј ѳтац *йшо* јашѳћи на Ду́нав *за* вѳду Ш;

а лошије кра́ве имѳло и *за* илѳду дѳнара ВО;

б) „ѳ“: *за* ко́га причаш — *за* Вѳру Бд, да ви причам *за* ѳве партизѳне Бд, да нам кажеш *за* партизѳне С, слѳшала сам *за* тѳ В, *ја за* ра́тови не знам да причам

Вн, *ка̀зала сам ја за баранију* Вн, *прічала ми ба̀ба за вампири* ВО, и *поче да ти причам за Румуни* ДД;²⁶

о̀на нѐма шт̑а да бр̑ине ни *за децу* ни *за ништа* Би;
каже, е зна̑ш *за бунар* Гр; т̑о свѐ побожно, има свѐ *за Б̑ога* Се;
но̀ге му зади́рале *за бедем* Ло;

в) „у,,: заљу̀био се *за једну о̀вде* у близи́ни А, о̀на је толико *за њи*, била се за-
љу̀била *за њи* Ск;

идемо *за Зе́мун* ВО, она̀ ће д и́де *за Смѐдерево* ДД, т̑у кат се и́де *за Пла̀ну*
ДД, ако и́де *за Смѐдерево* да понесе да пла̀ти по̀рез Р, о̀днели га *за Београд* С, он̑и
су га зароби́ли и отѐрали *за Руму̀нију* С, н̑осим га *за бо̀лницу* ВО, и одне́су га *за*
бо̀лницу Т; уп. и: и о̀нда смо крѐнули *за ку̀ћи* Бд;

г) „са ,,: ти си се вѐнчо *за кра̀ља* Ку;

д) „на“: да л̑ има̀те сѐна *за пр̑одају* С;

сѐстро, а̀де жу̀римо *за в̑оз* Ко;

ја̀ сам заборавила и *за ма̀јку*, и *за бра̀та*, и *за св̑и* и са̀д са̀мо *за њу̀* м̑ислим
МП (Овде би могло и *мислим о њој*);

ђ) „због“: др̑жо кра̀ву *за ку̀ћу* *за млѐко* Вр;

и́зјутра мо̀рамо ра̀но да уст̑анемо *за у̀жа* Рд;

е) „намена“: ко̀ји су сл̑ужили прѐтежно *за рад* Гр, ка̀нте *за во̀ду* Мх, об̑ори
за св̑иње Р, т̑ор *за о̀вце* Р, ма̀газа *за жит̑о* Р, ко̀ш *за куку̀руз* Р, има сѐјалица *за ко-*
ку̀руз А; *за Ба̀дњи дан* спрѐмамо Мх;

ж) Остала значења предлога *за*:

и м̑и посѐдамо *за онѐ ма̀ле столичице* Гр;

ка̀же нѐки ти би б̑ио *за по̀па* ВО;

прѐ ра̀та *за ја̀а* ишли (попови да свете водицу), а са̀д па̀ре, са̀т се та̀кмичу

Ос; на сам ра̀дио *за три* иладе д̑инара месѐчно на грађевине ВО;

нѝки (није) у̀мро *за лѐба* Р;

жу̀римо *за њиву* (да скувају јело па да иду на њиву);

а та̀мо прола̀зи б̑иоскоп, *за б̑иоскоп* идѐду У, и о̀на и́де *за њи́ма* ВО;

а ја̀ м̑исим шт̑а мо̀ји ка̀жу *за њи́м*, ал̑ ја̀ то̀ нѐћу да пр̑ичам С.

7. Предлог *из* некад је синониман с *од*: па н̑ису те т̑ѐрали *из* малѐна̀, а мѐн т̑ѐ-
рали *из* малѐна̀ Ск; али и: о̀на је *из* мо̀га ме́ста ВО.

8. Само у једном од наведених примера (онај под а) *иза* се може заменити
предлозима *после* или *по*:

а) по̀се се ро̀ди и дру̀ги бра̀т *иза* ме́н Вр;

б) та̀м *иза* врата Вн, о̀ма *иза* шко̀ле Го, т̑у сам, т̑у *иза* Зо̀рицине ку̀ће им̑ала
сѐно Гр, мо̀ж *иза* ку̀ће да бор̑аву М.

²⁶ Употреба предлога *за* уз глаголе говорења или сазнавања има балканистички карактер, буду-
ћи да и у грчком имамо сличне конструкције: *Τι γινώριζετε γι αὐτόν*; „Шта знате о њему?“ (Ба-
лаћ-Стојановић 2002:170); *μιλά γιὰ κάποιον*. „говорити о неком“ (Војашин 1988:383)

9. Предлози *између* и *међу* семантички су се изједначили, а и претрпели извесне фонетске промене.

а) Предлог *између* употребљава се у свом основном значењу, али, истина, знатно ређе, и у функцији *међу*:

„*између*„: па тужимо се ми *између* себ ДД, има мало разлике *између* католичке вере и православне Ли, ми смо се договорили *између* нас МК, *између* нас две сестре МП, израли *између* врсте Р, *између* Смедерево и овд Петријево Су, кад је био рат *између* Врбовац и Лјандо, он дође ноћу Су, то је само једно место *између* Горице и Подгорице У;

„*међу*“: ја сам *између* Шваба био Бд, борио сам се да имам стоку *између* првима Би.

б) *Међу* се, поред свог основног значења, веома често јавља и у функцији предлога *између*:

„*између*“: *међу* Азање и Кусатка А, *међу* врста остале толико А, *међу* Госпојинџа Кч, *међу* два забран В, имамо сестру *међу* нас ВО, ту скоро било *међу* два багрена ВО, само једна година *међу* њи двојица Ву, то овај што иде *међу* врста Го, и пала, каже, полуга леда *међу* Плани и не знам ди ДД, *међу* они два камена Др, сад неће да ралу, *међу* кукуруза неће да терау већ коња Кр, ја сам са мужом седела у чеже и девер *међу* нас Ла, фуруну смо имали *међу* стрица ми у собу и нас Ла, *међу* ноге МП, нешто је било *међу* њи (момка и девојке) Ос, тамо *међу* Љига и Белановице идужи Чачку Р, он *међу* леја леко С, *међу* ти ошака Кч, *међу* лука посејемо белу боренију Т, дете смо метули *међу* нама у кревет У, а ја вако на средини *међу* њи У;

„*међу*“: *међу* девојкама Бд, *међу* браћама Би, да живи *међу* њима ВО, нема никакве управе *међу* нама Кр, волим да будем жена *међу* тим народом Ла, браћа помрла, сестре помрле, остала сам ја и један браћић *међу* нама Ла, али имали смо *међу* њима и једног издајника Ли, углед један има *међу* тима људима Ло, један дечко *међу* њима стоји МП, увек сам био на првом месту *међу* ловцима Ск; *међу* браћу П.

в) *Међу* с повратном заменицом (и личном) може да има и значење предлога *између*:

кад би се оно вратило што је било под партизанима и Дражњинима, све би се они *међу* се поклати и све би се *међу* се почистили Лу; ми имамо бунар, ја и комшија наш *међу* себе Ла, они су се били *међу* себе Ш; поче да се туче *међу* собом (народ) ВО, *међу* собом смо зајно саждали Вр; уп. и деца кат се побију *међу* њи Ш.

Прилог за начин *међусобно* јавља се и с једним финалним -м (*међусобном*) добијеним аналошким путем према Исг. *собом*. У њему *међу* може да задржи своје значење, али и да преузме функцију предлога *између*:

и шалу се људи *међусобном* ко имаду шалу *међусобном* Вр, ми *међусобно* нисмо се свађали Т.

г) *Међу* и *између* када су у функцији и значењу предлога *између*, могу да се редуплицирају:

намести пушку на тарабу *између* мене, *између* Добре Др;

и отоше *међу* Азање и *међу* Паланке Кр, и сѣднем у вр̄ аста́ла *међу* кѹма и *међу* старóјка У.

д) Предлози *међу* и *између*, чешће овај први, могу да се јаве без финалног вокала *међ* и *измеђ*, а потом аналошким путем, према предлозима *над*, *под*, да приме сугласник *д* уместо *ђ* (*мед*), в. Скок ЕРХСЈ под *међа*. Следе примери:

мѣту мѣђ прсти Бд, улази *међ* коње С, капу ђма с лѣву рѹку и мѣтеш *међ* прс Р; *измеђ* Дринѣ Црне Горе и Бѡсне А;

пос и они *мед* њима избѣло крпање (свађа) Ли, ако бѹду женска́һн са́ми, он мѹшко иде *мед* њима Ли, Сарабрци и Лозовѣк тѡ није бѣло заграђено *мед* на́ма Ло.

ђ) Само у три примера забележили смо замену коренског вокала *e > u*, а у једном од њих и предлога у уместо *из*:

нѣма млѡго рáзликe *миђу* на́ма и у Вучáку Се, *миђу* Госпојѣне Мáле и Вѣлн-ке Се; пасу́љ *умиђу* ђцака Т.

10. Именица *крај* може да преузме функцију предлога: ми́ смо *крај* Морáве Ск, на крај̄ сѣла Кр.

11. Предлог *к* забележили смо и с вокалом *a* и *o* :

окрѣнути као *к* сѣби Ли;

блѣже *ка* Кѡлару Вр, ѣдемо блѣже *ка* сѣлу Ли;

и ѣдемо *ко* Штетѣну, *ко* пѡљској гра́ници Ку.

12. *Код* се јавља и с покретним вокалом *e* и *ъ*, а може се заменити и другим предлозима:

„*к*“: ѣде *коѣ* онѡга Р;

„*за*“: и сѣдѣмо такѡ *код* аста́ла ЛГ;

„*пред*“: нѣси тѣ прѣ смѣо д идѣш голѡглав *код* свѣкра и да се чѣшља́ш *код* свѣкра, нѣси смѣо д идѣш бѡс *код* свѣкра, нѣси смѣо дѣте да дојѣш *ка* сáд, изду́ла-чи се и сѣдне, извáди *ѣред* свѣкра сѣсе и дѣте дојѣ Вр;

„*крај*, *ѣоред*“: *ка* ти стојѣ *коѣ* прѡзора, свѣ чѹе Лу;

ѣма тѹнака, *коде* тѡ дрѡво ди је Ђѣма обѣшен Р; *кодъ* Охрид Р.

13. У нашој грађи није забележен предлог *ѣроз*, већ само *крос*:

кад он чѹо *крос* дѹвар Бд, помáл вѣдим *кá* *крос* ма́глу Го; *крос* тај крс А, мѡј чѡвек гвѣри *крос* прѡзор В, *крос* прѡзор Мх, утѣкнем *крос* тѹ áвљѣју Лг, прола́зу *крос* тѹ жарѹгу Ло, идѣмо *крос* цѣло сѣло нѡси се бáрјак Се; *крос* Скоба́љ Лг, *крос* Ср-би́ју М, па тѡ се нѡсу барјáци лети́је *крос* сѣло Вн, свáки дáн нѡсте бáрјак *крос* сѣло Се, *крос* жѣвот С.

14. *На* има широку лепезу значења, те може бити синониман са многим другим предлозима:

„*за*“: он (петао у свадби) је намѣњен *на* тѡ ДД, тѡ је намѣњено *на* тѡ ДД; ди-плѡме смо доби́ли *на* Ђилибар (врста грожђа) У;

„*у*“: чѡек ју бѣо у Смѣдрево рáдио *на* бáнку Вн;

сáд је дирѣктор *на* Лáсту Ву;

па пѡсе плѣти *на рѣтама* Ву;
 и ѡн отишѡо тѣм *на рѣт* МО;
 кѡј не мѡж, ниси пантљѣив, запиши *на књѣгу* Ш;
 мѣло, *на љжи* крѹг прѣио свѣдбу једним сѣну Ос;
 „о“: овако се окачи *на нешто* Кр;
 јѣ и да сам кѣзала мѡжда би дѹшу огрѣшила *на некога* С;
на нарадѣс, на сѣра на тѡ жѣвим Ко, кѡпамо *на лѹка* (док копамо једемо са-
 мо лук) Ш;

„ѣо“: сѣд се свѣко зовѣ *на ѣме* (свекар, девер, заова) Ск, ако је старѣја, ѡнда
 ова мѣлѣја њѹ зовѣ сѣјо, ова (старија јетрва) њѹ *на ѣме* Ск; трѣба да се презѣвљемо
на тѡг Симѡна, Симѡновић ... и сѣт, мѣ се окрѣнемо на тѡга Блѣгоја и сѣт смо Блѣ-
 гојевићи ВО;

слѣдује ти по стѡ кѣла *на члѣна* С, ѣмамо прѣво двѣста грѣма *на члѣна* да са-
 мѣљемо днѣвно ВО, мѣ дѡбијемо сѣмо двѣста грѣма *на члѣну*, жѣто ВО;

„крѡз“: свѣ што попѣје вѡду изѣђе *на знѡј* Р;

„над“: јѣ сам стрѣпѣла *на њѣга* и сѣд стрѣпѣм *на овѡга* С;

„са“: вѣо сам *на вршѣчама* ДД;

Остала уобичајена значења:

ни кѹче да прегвѣри *на вѣрата* В, најѣју репортѣри бѣш тѹ *на чѣло* њѣше шкѡ-
 ле Ли; *на Бѡжић* мѣрσιμο Мх.

15. Предлог *над* у А јављѣ се с покретним вокалом *а* без обзира на иницијал-
 ну сугласничку групу наредне речи: *па нада* згрѣди на спрѣту тѣмо ми је кѡш А;
нада њѹ А, *па нада* тѣ грѣде А.

16. Примере за предлог *насред* видети код *усред*.

17. Предлог *низ* и именица често прерасту у прилог или прилошки израз:

низ брдо пѹстиш је С, ѣма пѹт *низ* брдо за сѣло Се, да сѣђем *низ* брѣнглу Гр,
 ѡн идѣ *низ* грѣду и тѣм га превѣту Се, побѣгнем дѡле *низ* дѡљѹ, *низ* пѡток С, *низ*
 дрѹме вѡзаш га МО, тѡ је вѣљало *низ* дрѹм Се, девојка кѣке нѡси *низ* лѣђа К, кѡса
низ лѣђа вѣлика, до пѡјас кѡса Су; јѣ увѣтим *нис* прѹгу Лу, одѡше *нис* пѹт Др, јѣ сам
 те лѣпо молѣла *нис* пѹт Мх, ѣј да бѣгамо *нис* пѹт П, *нис* тѣ сѡвре Бд; *ни* зѣд Бд.

У неким од наведених примера могао би се ставити и предлог *уз* који озна-
 чава паралелност, уп. и: и јѣ се *низ* брѣнглу пѣђем кѡ зѣц Гр.

Овај предлог може се јавити и с покретним вокалом *а* и у овом примеру си-
 нониман је с *крѡз*: *па се тѡ* прѹжи *низа* двѡриште С; уп. и: бѣжите *нис* кукурузи П.

18. Своја значења је сачувао и предлог *о*:

а тѡ је било *о* Бѡжићу В, и ѹ јесен кад било *о* Миѡљдану, и *о* Месовѣђе и *о*
 Бѹрђеву В, и ѡндак пѡчнемо *о* Вѣскрс Ло, ѡни ме вѣру па ће да ме вѡду *о* вечѣре Мх;
 кад лѹпиш рѹку *о* астѣл, макѣзе звѣчѹ Мх;
 мѣ *о* децѣма не брѣнемо кѡ да и нѣмамо Би.

19. *Од* је често синонимно и с другим предлозима:

„с“: пòс òни дòшли *од* Морàве Вн, дòђòше *од* рàд Вн, па кат се вр̀е́мо *од* грòбље Ку, дòђе се *од* њìве Ш, òн је досе́љен *о̀и* Кòсова У;

„на“: па ја кад в̀иди́м да је òн б̀едан, н̀исам т̀ео *од* њ̀ега да зарàдим ВО;

„до“: покв̀асиш нòвину па м̀етеш *од* њ̀ега н̀еку деб̀елу àртију да не прегори́ (прасе кад се пече) У;

„за“: имàли смо једнò санду̀че, знаш, *од* ј̀ексера, о двàјс л̀ет к̀ила Т;

„из“: ја му ў́знем *о̀и* к̀асу, д̀а[м] му те се опàше Р, али сам ја повер̀иоц *о[и]* Тр̀новча Т; о̀дàкле си — *о̀и* Смедерева У.

Остала значења предлога *од*:

бр̀ус је *од* к̀амена ВО, ў́жа *од* слàме ВО, напр̀авим каш̀ику *о̀и* к̀оре ВО, напр̀а̀е́но *о[д]* др̀вета ВО, ра̀к̀ија се пр̀ави *о[д]* ш̀љ̀ива, *од* грòжђа Т, *о[д]* др̀ена ВО, кувам òвај сап̀ун *о[д]* чв̀арака, *о̀и* кој̀ешта, *од* лòја У;

кв̀асац су ж̀ене остав̀љале *о̀и* т̀еста С, узме др̀вце *о̀и* к̀оша ВО;

ја сам *о[д]* Талијàна (породични надимак) Гр, ја сам *од* Гит̀арића, *од* Гит̀арића ми òтац ДД, а òн је *од* Милов̀ановића б̀ио С, тò је *од* мòје св̀екрве као б̀ратн̀и н̀еки Гр, з б̀рат *о̀и* стр̀ица Т, имàо сам б̀раће *о[д]* стр̀ич̀ева ВО;

ў́мро *од* б̀рука Вн, мòра *о̀и* п̀упка да је ў́мро ВО, ў́мро *о[д]* ш̀ећер Вн, ал òн н̀ије òстаò жив, ў́мро *о[д]* тòга Лу, море, *о[д]* дув̀ана кàшље Лг, òн је б̀олово *о[д]* ч̀ира В.

Овај предлог јавља се и с покретним вокалом *а* (*ода*) и у ВО *е* (*оде*) испред сугласничке групе или прекидног сугласника: *ода* Шв̀аба Бд; *оде* др̀ена ВО, *оде* кош̀аре ВО, *оде* пр̀асета ВО, *оде* пр̀ућа ВО.

20. Предлог *око* има више значења, а када означава место, синониман је с прилогом *около*:

пос̀едамо *око* б̀абе Ли, а мòр̀али сте да се ср̀етнетс т̀у *око* крај с̀ела Мх, *око* кòпà, па *око* слàма, па *око* к̀уће Мх, òндак се обила̀зи *око* к̀уће Лу Мх, па идемо *око* к̀уће Су, и òни ид̀еду *око* онòга стòла Мх, б̀ели се *око* р̀анилице Са, *око* т̀е мòт-ке А, *око* ц̀ркве ж̀ене сед̀у А;

òн иде *около* к̀уће МП, а *около* к̀уће н̀ема комш̀ије Мх, òне ў́зну теж̀ину па *окол* он̀у р̀аку м̀ету теж̀ину Су;

„приближно одређивање времена“: *око* В̀аскрса ДД, *око* Госпој̀ине В̀елике ДД, *око* Бур̀иј̀це С, *око* Трòј̀ице С; *око* д̀есет с̀ати ВО, *око* д̀есет с̀ати Мх, *око* п̀ет с̀ати Мх, н̀еде *око* тр̀и с̀ата Су;

т̀ај пòсо *око* кр̀е́чења Т.

21. Богату палету значења има и *ио* које се може заменити и другим предлозима:

„иза, за“: и́ду *ио* т̀ебе Ко, кòсом кòси једàн напр̀ед и *ио* њ̀ега нала́жемо, *ио* нàс једàн вез̀уе Су, а л̀уди и́ду *ио* нàс па вез̀ују Су, а òна р̀уке на д̀упе такò и *ио* њ̀ега т̀амо, сви́ње р̀ану, кокòшке и òна *ио* њ̀ега д̀удули, д̀удули, д̀удули Су, д̀еца вичу *ио* м̀ене Ш, д̀еца т̀еру ком̀ендију па п̀евају *ио* м̀ен Ш; па сам затò ја пов̀инула се *ио*

њима (у говору) В; уп. и а ја, тако јурим, јурим, реко, *по* послу па посе ка трѣбам, ја сам болесна С;

„*после*“: *по* светим Аранђелу Ли, *по* Божићу В, сад ја нећу да га дѣрам до недеље па *по* недељи ћу да нађем још некога па да отиднем да почупам то С; једанпут прскамо *по* сѣтви Вр, кад је било *по* ослобођење Ку, ја се оженим *по* свршеним рату ДД, у року три дана *по* предаји Ли, *по* овим (после српа, косачице, везачице, жетварице) посе кад је дошло, овим комбаји Лу, две године *по* мен живѣла посе С.

„*за*“: У овом значењу предлог *по* веома се ретко јавља, будући да је ту функцију преузео *за* (в.б.а.): дошли *по* мене Ба.

Остала значења:

дâ и нама *по* једно парче ВО, нѣмам зубе, *по* један, *по* два на вѣлици Го, копамо врсту *по* врсту Го, оставимо *по* двајс кила сирења Го, има кад роди *по* два корена, има *по* један, претежно *по* један, добар, ал има кад и два Гр; све *по* једно зрно метеш, *по* једно Мх, живѣла ми браћа *по* деведесет година М, моји стричѣви живѣли *по* сто нетнајз године Т, шашу посѣћем *по* два три ѣктара ђутуре Т; они били там *по* војски и навѣо ме ту (наодација) Го.

22. *Под* може се јавити и с покретним вокало а, а и с предлогом из:

пода дрво МО, *пода* крушку МО, али и *испод* дол А;

испод вршњика Т, *испод* мен Бд, *испод* наше куће У, она дошла па ми стала *испод* ногу (у сну) С, стражар тамо стоји *испод* школе Лу; она стала тако *испод* кревета код ногу С, ту имо сам велико воће овде *испод* куће Бд; баш еве ту *испод* село, то зовемо поток Би, ми смо мало *испод* друма, нѣма једно двѣста метара Гр.

Под се може заменити и предлозима у или *по*:

„*у*“: седѣли *по* кирију Вн, могла сам дајем *по* кирију (земљу) М, па отац ђе д узне један ланац *по* кирију С, радили смо *под* надницу ВД, није да ради *под* надницу Са, радио *под* надницу МО;

„*по*“: можда *под* азањски мало више (говоре), а Кусатчани, они отѣжу мало више Кр, па ја то *под* вѣрѣшки, *под* вѣрѣшки ја те грлим Лг.

Остала основна значења предлога *под*:

ја нисам пѣкла *под* вршњик Го, нисам мѣсила *под* вршник Са, *под* главу У, *под* његову шупу М, сѣјемо овас, зоб *под* увратине ДД; У овом последњем примеру може се појавити и предлог у.

сѣјемо *под* мотику Гр; они ми кажу *под* хитно да идѣм у болницу Мх.

23. Функцију предлога има и прилог *позади*:

они сѣли напред и ја сѣдим *позади* кола Бд, и ја сѣдо позади и држим коња за узду *позади* кола Бд, онај иде *позади* њѣга Др, ите *позади* тѣнка Ку, *позади* њи Мх, кат погледам *позади* мене, мене гадно да гледам Ск; уп. и: немѣј случајно *зади* врата да баџиш воду, ја седим *зади* врата Ш.

24. Забележили смо предлог *пored* и, у једном пункту Ло, његову варијанту *парад* кладе. Овај облик могао је настати фонетским путем или како претпоставља

Реметић (1985:387), аналогнјом према предлогу *покрај* (уп. *порад* и *порај*). Дакле, од *порад* лако се међуслоговном асимилацијом добило и *a* у првом слогу.

пород бунара У, *пород* ватре Бд МО Ск, *пород* зида Бд, *пород* кола К, *пород* мѣн В, *пород* мѣн Бд Лу, *пород* мѣн прошао С, *пород* мѣг Живорада Мх, *пород* њѣ Лг, *пород* њѣга ВО Мх У, *пород* њѣ Гл Р, *пород* њѣне кѣће Вр, *пород* прѣгѣ Кр, *пород* реке Раље Рд, *пород* тога дѣвара Ск; Језава је *пореи* сѣла Ос; поре дрѣма Гр, *поре[d]* Чумурцинице У.

25. Прилог *после* може се јавити у функцији предлога: *после* ослобођења Го, на *после* њѣ М, он ће *после* два три дана да стигне М; и хале му умро *пос* три месеца Го.

26. И прилог *пре* може се функционисати као предлог: *пре* рата Го, *пре* неки дан Ко, *пре* два сага М, *пре* преходног времена Мх.

27. Предлог *пред* може се јавити и с покретним вокало *a* или предлогом *из*:

а) *прѣда* мном МО;

б) *испрѣд* мѣн идѣ В, *испрѣи* кѣће А.

Основна значења места и времена засведочена су следећим примерима:

в) *пред* волѣви Вр, *пред* икѣну Мх, *пред* мѣне Т, *пред* њѣга Ло С, *пред* њѣну продавницу Мх, *пред* њѣ Лг, *пред* радњу П, *пред* цркву У; *прѣи* капѣју Т, сѣо *прѣи* кафану Лг, *прѣи* кѣћи Гл, а ђерам *прѣи* кѣћи Ј, *прѣи* кѣћу М, *прѣи* светѣг Никољу Ли, *прѣи* сѣбе Лг.

Забележена су два примера с *и* уместо *e* и један с редукованим вокалом *e*:

лѣжала мѣл на прагу *прѣи* кѣћи Лу, сваки да спрѣми *прѣи* сѣбе одбрањите Лг; уп. и: *прѣд* зору П; *прѣд* мѣји врата Т;

г) кад бѣде *пред* Бѣжић Ли, *пред* Ћскрс С, *пред* недељу дана дође попа Р, он је најмлађи па *пред* њѣга сѣстра Ву; бѣо је *прѣи* смрт Ло; *прѣ[d]* Трѣјницу је умро С.

Понекад *пред* може бити синоним и с *пре*: *пред* једно две три гѣдине понѣтно те на астал (стављали сламу) ВД.

28. Предлог *преко* обично се јавља у екавској варијанти, осим у три примера из три различита пункта, где имамо *и* уместо *e*. Истина, приликом преслушавања трака уз ове примере стављен је знак питања због непрецизности изговора.

а) *прико* дрѣма Кр, *прико* наћвѣу Др, *прико* Раље Вр;

б) *преко* брда Лу, *преко* бунара А, *преко* тѣ водѣ МО, *преко* водѣ Т, *преко* вѣду Су, *преко* Врбѣвца П, *преко* Гроцке Бд, *преко* Лућевца П, *преко* главе Бд Мх, *преко* Дунава ДД Лг, *преко* Дунави У, *преко* Мораве Кр Ос, *преко* Раље МО, *преко* зѣмѣ МК, *преко* крило Ко, *преко* лѣта Гр, *преко* ливаде Ли, и ѣни прескачу *преко* мѣн Лг, *преко* наћвѣу Др, *преко* дана У, *преко* нѣћ П, *преко* нѣћи Гл, *преко* њѣга Ву У, ишли *преко* њѣвѣ, *преко* поља Кр, *преко* плѣта С Са У, *преко* потѣка ВД, *преко* прѣге Гл, *преко* пута В Кр Лг Ло М Са, *преко* ѣуѣна ВО Гл К М, ѣдала сам се тѣ *преко* ѣуѣна П, *преко* радио Гр, *преко* рѣкѣ Мх, *преко* сѣла Ку, *преко* сламарице Ск; ун. и: Жѣка је *преко* мѣре ѣут Го.

Овај предлог може бити синоним и:

с „по“: и тѣ прича *преко* сѣло Ш;

с „на“: *ѝреко* телевизије Ко, тó је било *ѝреко* телевизора (телевизије) ДД, причау овде *ѝреко* телевизора Ос, па ѝма (вампира) и *ѝреко* телевизора Т;
с „у шоку, шоком“: *ѝреко* целог дана Вр.

29. Предлог *ѝрема* јавља се и с *a* (*сѝрама*) уместо *e*, али и с формантом *c* (*сѝрема*, *сѝрама*). Ове форме су се семантички изједначиле. И ови предлози имају одговарајуће синониме и могу се њима заменити:

„к, ка“: *ѝрема* Београду Бд, *ѝрема* Београду Би, *ѝрема* Дренџвцу Вр, *ѝрема* Кусатку С, *ѝрема* Немачку ВО, *ѝрема* Панчевачком мосту Вр, *ѝрема* Сеону окрџнута У, *ѝрема* Суводолу Вр, *ѝрема* Тополу ДД, *ѝрема* Црквинама Мл, *ѝрема* Шалинцу Ли; ка дођоше *ѝрема* мѣн Ко;

„насѝрам, насѝроѝ“: седи *ѝрема* врзѝне, а врзѝна лѣпа У, седи *ѝрема* девојки МО, јѣдно *ѝрема* дрѝгим Ли;

„у односу на“: џн је дѣте *ѝрема* мѣненака Др, *ѝрема* могућности К, *ѝрема* могућности Ли, сад џн није ништа *ѝрема* овѝма Су, *ѝрема* садањим врѣмену Ли.

Једино се у овом значењу појављују облици *сѝрама* и *сѝрема*: *сѝрама* млѣко, ако ѝмаш више млѣко, тѝ сѝнеш више (сиришта) Р; *сѝрема* Др, *сѝрема* колиџине А, *сѝрема* зѣмље толико пати (гаји) Ву, па прекѝпља џну висину кѣлко *сѝрема* вѣтре Гр.

„сѝрам, уз“: па су жѣне плѣле *ѝрема* тѝм лампицама Бд, *ѝрем* онѝ лампу, ја ѝзем да плетѣм чарапе МП, *ѝрема* свѣћи плетѣм В; само у Рб смо забележили и: *сѝрођу* жиже је мѣј свѣкар седѣо.

„ѝред“: али џћу да кажу *ѝрема* нама свѝма да ли се џћу да л нећу Гл.

30. Предлог *ѝри* није тако чест, а има месно и временско значење: *ѝри* зѣмљу прилѣгну П; „за време“ не личи тако да *ѝри* слѣжби си бѣс ДД.

31. Предлог *ѝроѝив* има варијанту и с финалним у *ѝроѝиву*, а забележена је у Бд: *ѝроѝиву* мѣне Бд, *ѝроѝиву* Нѣмаца; иначе: ни си смѣо да кажеш *ѝроѝив* партизанима нијѣдну рѣчицу Бд, *ѝроѝив* вѣс ВО, *ѝроѝив* комунизам ВО.

32. Предлог *су* није забележен, а *c* се појављује и с *a* (*са*) и у редулицираној форми *сас*. У даљој анализи обратићемо пажњу на услове под којима се јавља једна од ових трију варијанти.

а) Предлог *c* јавља се испред вокала и гласова *в ј к л м н њ ѝ р ѝ ц*:
c овѣ кашѝке Го, *c* овѣма С У, *c* онѣ вѣтре У, *c* џцом Ву, *c* ѝжима Гр;
c вѣма С, *c* вѣшара Т, *c* вѝлу Су, *c* вѝно Су, *c* волѣви Р, *c* врѝћу вѣду М;
c јаја ВД, *c* јаји В, *c* јајима В, *c* јѣднѝ кашѝчицу Се, *c* јѣднѝ Румѝнку Т, *c* јѣдну страну Ш, *c* јѣсени бѣре се К, *c* јѣтрве М, *c* јѣтрвама М, *c* јѣтрвом Го, *c* јѣтрву Ку;
c камѣњи Се, *c* канап Т, *c* кашѝку Ко Т, *c* квѣсац Т, *c* кѝм С, *c* кѣла Су, *c* кѣларима Лу, *c* кѣли С, *c* кѣлима Ву Др Лу МО У, *c* кѣлма Лг Т, *c* комѝијама Го, *c* концѣ јула мѣсеца Го, *c* кѣња Су, џн *c* кѣњима џре Ву Го МО, *c* кѣња Кр, *c* кѣрпѣм Т, *c* кѣрпу Т, *c* косачицу Гр, *c* косѝљама В, *c* крѣвама Ву, *c* крѣче Су, *c* купѝсом Ла;
c лѣђи Лг, *c* лопѣр мѣтеш Т;

с мајку Су, с ма̄с Се, с мѣн Мх, к̄опа с мѣне У, с Мит̄ом С, с младӣном МО, с младӣну Ли, је с младӣном Т, с момком Др, с момцима С, с Мораве Ск, сејало се с мотӣком Кр, с мѹжа М, с мѹжом Гр;

*с на̄ма В Гр У, с нѣким Го МО, с нѣшта Ла, с нѣж Ш, с нѣжом П, с нѣжком Т;
с њега ВО Су У, с њега С, с његѡвим А, с њега дѣчка Ло, с њега мѡмка Се, с њим Бд Гр Лг М МО Мх С, нѣсам живила с њим Т, с њима Гр К Кр Лг М МО У, с њимена К, с њименака Гр МО С, с њом ВО Лг Лу Мх;*

у онӯ кицељу с парама У, с партизанӣма М, с па̄сторком С, с пӣлићи Су, с плӯгом С, с се с по̄наве покривало У, с по̄пом Го ДД, с по̄сла Гл, с по̄сла Гр, с про̄зора У, с пӯшком С, с пӯшку Ш;

досељени су с ра̄зни крајева У, с ракӣјом А, с ра̄мена Т, с рука̄вима Мх, с рӯкама МО, с рӯке се клѣча Р;

с тавана Др, с тарабом Др, с тӣ коли А, с тим В ВО Гл, с том плѣвом Мх, с тра̄кторима Гр, с Турцима Ло;

с Циганима Ву;

Испред звучних и палаталних с ће се мењати у з и ш:

з бунара ДД, з бр̄да Кр, з Бугарима Лг, з бикербону Рд, з Бреном У, з га̄јтаном А, з гр̄бља Кр;

ш ње Се, и Брнка се по̄бије ш њега Се, ш њим К, ш њом Лг, ш чѹнак Р.

б) Предлог са има слобднију дистрибуцију, јавља се испред б в г д ј к л љ м н њ њ р ш, нарочито испред ж ш з с ц њ ч, па чак и испред вокала:

са батином ДД, са блатом Ву, са бомбоном ВО, са брӯс П;

са варјачом Рд, са врљачом МК, са врљачицом МК, са ва̄шара Мх, сва̄ја се са Ве̄ром С, са водом Би Го, са војском Бд, са волѡви Кр, са волѡвима Лу Се, ишло се за девојку и са волѡма Ли, са вѹном А;

са га̄јтан Гл, са гостима Мх, са гр̄ожѣм Кр;

са девером Го, а ово сам ја̄ са дѣдом и са ба̄бом Кр, са детѣгом В, са децѡм Др, са децу Мх, лепо и са Дра̄жинима и са партизанӣма С, са дрѣшеви Гр, са дрӯгаице Се, са дрӯгови Мх, са дулѣцима Ла;

са ја̄букама МО, са ја̄јима ВД, са једне стране стра̄жа Ла Ло, ја̄ са јѡш једним Т;

са каруцама К, са ква̄сцом Се, прейтио ме са коли С, са коље Се, са коњима А Гр, ра̄дила сам и са коњима, и са кра̄вама, и са плӯгом и са све̄ С, са коњом МК, са Кѡсова Т, са кра̄вама А ВО МК С, са кре̄чом МК, са кр̄зном МК, са Кр̄сном Ве̄ликом Лу, са купӯсом В;

са ле̄бом Гл, са лимузинѡм С; са Љубинку П;

са ма̄ком МО, са ма̄ње па̄ре ВО, са ма̄с Ла У, са ма̄тером Т, са машинским пӯшкама ВО, са мѣд Ву, и свӯко сам са мѣне Ло, са младӣна А, са младӣном ВО, са мном А Бд В ВД ВО Ву К Лу Мх Се Т, са Мораве Ск, са мотӣком Го ДД Др, са мѹжом С;

са на̄ма Би С, са нѣким Лу, са нога̄ма МО;

са њеним бра̄том Са, са њеним стрӣцом С, са њим В Гл Го Кр Ли Лу МК МП Мх П Ск, са њима Гр Ку С, са њиме С, са њом А МК МП С Т;

са партизанима ДД, са пилићима МК, са пиштољима ВО, са плёвом А, са плугом Се, са пресеником С, са пријатељом А Бд, са пројом Гл, са проју ВО, са пумпом ДД, са пуњеним плочетом С, са пушком С;

рали се са ралицу Ос, са рану Р;

са тарабом Др, са ти пријатељи Ву, са тим Бд, са тим кућама Ск, са тим пећом С, са том браћом Би, са том његовом ћерком Кр, са том плёвом Мх, са трактором Се, са тринајс снопова МО;

затрпаш са жар Т, са женом Ву ДД Др Кр Ли Ло Лу Са, са живом циглом Др, са животом В, са житом Ву Ку, са житом Са;

са шабом МО, са шабом А, са шеширима Ли, да се повучу са школе Лу, са школом Кр, са шлепера на шлепер Лу, са шофера дошо за пиће У, са штапом Бд, са шураком Кр, са шурњајом Лг;

са зјтином ВД, са земље Ло С, са зетом Кр Мх, са зубима Ли;

са сапуном Ск, са свадбом Ш, са свёкра Гл, са Свётом Вр, са свилом Се, са свима Го, са свима Ла Ли, са сводои Р, са сёла П, са сеном Гр, са сестром Мх, са сикром Ос, са сикру П, са сина Су, са сином Гр С Са, са сир Су Т, са сиром Бд Кр МО, са сирштом С, канте са сиском В, са сламом ДД Ос, са сламу МП, са снајама Гл, са снаом Др, са соллом Ли, кад су дошли наши са Солуна ВО, наши су дошли са Солуна Лг, са Солунцима Ло, са спљачине У, са срмом Ос, са срп Ск, са српом Р, са српом Го, са српови Су, са срповима Кр, са српови Су, са стоком ДД Кр МО, са стоку Вн, са странё Вн Гл К, идеду са странё Кр, са стрицом С, са струјом А;

са Цаном Гл, са циглом В Ск, са црева МК, са црепом К;

са ћерамидом А П, са ћерком Мх;

са чаршав Вн, са челёта (однапред) А, са чёсме Су, са четворкама Гл, са четврту има сина М, са Чехињу П, са чим да оремо Го, нису имали са чим да се покрију Др, са човеком Мх Са, са чунак П;

са игла МО, са иглама МО, са иглом Ос, са огледалом МК, са оклагију Вн, са окупатором ДД, са оловком А, са орасима Др МО, са оца Су, са оцом Би Ос, са узицама МК, са узицом Ку, са ујаком С, са унукама Го, са унуком Др Кр.

в) Удвојен предлог *сас* није редак, паралелно се јавља с осталим ликовима (*с* и *са*) и уклапа се у стање у већини говора Ш-В, С-В и К-Р дијалекта, за разлику од ситуације у говорима централне Шумадије и говора Галипољца, где се у првом случају веома ретко среће, а у другом сасвим изостаје (Реметић 1985:387, в. и нап. 1138). Јавља се испред вокала и сугласника *в ј к л м н њ р њ ф*:

везло се *сас* иглу У, *сас* овдога старијега М, *сас* онё сёе Р, спава *сас* ондога млађега Са, *сас* оца Су, одели се она *сас* унука Су;

сас вилу Су;

сас јабукама Су, *сас* јагњетом Са, *сас* јаја Су, мажи *сас* јаје Ла, *сас* јармом Лг, *ишо сас* једним нашим доктором Ос, *сас* језик Р;

умачемо *сас* кашиком Т, *сас* кашику Су, *сас* кисело млёко У, *сас* кокотшкама У, *сас* кокотшке Се, крёмемо ми *сас* колима Лг, *сас* комадантом Ло, *сас* концентратом Рд, *сас* коњи Ш, *сас* корито Р, неки коосу *сас* косе Су, *сас* косу Се Ш, *сас* косу коси У, *сас* котарнице Су, *сас* краве Ш, *сас* куфером У;

она *сас* левом руком ради У, *сас* лѣђи Лг, *сас* лимузѣном Лг;
 измѣшамо праѣи *сас* мајке Су, *сас* мајком Ву У, *сас* маѣ М Се, *сас* мѣне Р
 Су, *сас* мѣсо Т, *сас* млађим друштвом В, разговáру *сас* мѡга тѡга дѣвера У, *сас* мѡ-
 јега ђца Вн, *сас* мѡјим дѣвером Ос, *сас* мѡмкѡм Ли;
сас нама Ос, *сас* Нѣмци Ку, *сас* нѡгу Ш, *сас* нѡж Су, *сас* ножѣи Р;
 онѹ марáму *сас* пáрама У, *сас* пѣпо Ш, *сас* плáви камен Т, *сас* пѡложáја Ло,
сас пријатељи Мх *сас* прѣсти Ш, *сас* прѣстен Т, *сас* пушкама П, *сас* пушком Лг;
сас рáда П, *сас* рáлицу Ос, *сас* рѣсе Су, тѡ се клѣча *сас* рѹке Р;
сас таѣир Т, *сас* тѣ гомѣле У, *сас* тѣм Т, *сас* тѡ свињско мѣсо Рд, *сас* трѣ сту-
 пѣце Вн, *сас* тѹ рѡзну бѡју Су, *сас* тѹ Брѣну У, кад ми дѡђемо *сас* тѹ вѡду Ос; *сас*
 флашом Т.

Ако се овај предлог изговори са паузом, неће претрпети никакве фонетске промене ни испред звучних ни палаталних, па чак ни испред *с* и *з*:

сас дѣвера Ку, *сас* другарѣце Су, *сас* друштво Лг, *сас* дѹлек Су;
сас њѣга Ко Су У Ш, *сас* њѣгѡво дѣте У, *сас* њѣ Су, *сас* њѣма Ј; *сас* чѣзе П;
сас њѣбе Ш;

сас стрѣца Р; *сас* зѣтин Се.

Соноризација и палатализовање финалног *с* овог предлога, јављају се када се он не изговара са паузом, а налази се испред звучних и меких сугласника:

саз блáтом Ку, *саз* бра́шно Ш, *саз* Брѣном У, *саз* Брѣну У; *саз* Грѣком Ли,
саз гѹмна на гѹмно Ла; ја радим *саз* дѣсном руком У, *саз* дрвѣне кашѣке Р, *саз*
 Дрѣнѣ Ло, *саз* дрѹге стране стража Ло, *саз* дѹлек Су;

саи њѣгѡви мѡмци Ко, *саи* њѣм Ш; *саи* чѣзе Су.

33. Предлог у поред основног значења има и она која би се могла заменити синонимима:

да отѣду у Палáнку да вѣду ДД, отѣрау не у Пáнчево Ку, и однесѣду га у јѣд-
 ну ливáду Ло, носѣли смо у њѣву У;

„код“: мѣсим да ѣма и сáду Мѣћѣ чáбар трѣјес кѣла Гѡ, ка тѡ ѣма у жѣнá Лг;
 ѡни су јѣдѣнци у ђца ВО;

„од“: сá ѣу да ви покáжем сѣѣку у двáјс јѣдну гѡдину ВО, па ми стрѣц бѣо у
 четрѣз гѡдина Лг;

„на“: и такѡ глáвно смо излáзили нѣкако у крај К, с лѹду не мѡж д изѣђеш у
 крај М, сáмо с њѡм не мѡж д изáђеш у крај Се;

па нѣ знам у мѣсец ѣма пáучина ДД;

„на или Дсг.“: ѡн окрѣне лѣђа у вáгу ВО;

„на, за време ѣуѣовања“: у пѹту га рѡди Кр;

„за време, у шоку бербе“: (Кад крушке сазру?) па такѡ у брање, кат се бѣре
 куѣруз Ос.

Предлог у може и изостати у синтагмама у којима је иначе уобичајен: тѣра-
 ли не Дѡљни Град Ку.

34. Поред предлога уз јавља се и *нуз* који је добијен контаминацијом пред-
 лога *низ* и *уз* (Поповић 1968:211–212). Они могу бити синоними и с другим пред-
 лозима:

„поред“: мѣтеш га уз вѣтру и кѣваш Кр, онѣ лѣнци земљани што уз вѣтру и мѣтеш Р, тѣ уз вѣтру мѣтемо Су, ди је нѣгде било ближе уз друм, ус пѣт А, на и тѣро уз дѣвар Ло, стоји ова уз мѣне Мх, лекѣр онај шприц мѣту такѣ уз мѣне на клѣпу Су, уз мѣн Т, ја да нѣсам уз нѣ, нѣ б мѣгла да чѣем В, а тѣд је ишла путањѣца па уз нѣ (поточару) се пролазило Ли;

„са“: а што ће ви Нѣмац уз вѣс Др, уз леба Бд, да ни спрѣми стрѣна лѣба и уз лѣба МО;

дѣвила сам и намештај што је ишло уз девѣјку ВД, и пѣре ѣндак давали уз девѣјку Р, те ми дѣли уз мѣн (новац, капару) Ск, мѣј ѣтац је дѣо уз мѣне мирѣз ВД, кѣлко тѣ дѣјеш ус тѣвѣју ѣрку В.

С ова два значења синониман је и предлог *уз*:

она кѣћа вѣлика *уз* пѣт Вн;

кѣлико ће да дѣдѣ *уз* девѣјку пѣра Ск, кѣлко ће да ми дѣ мѣјка пѣра *уз* мѣ-
ненака Ск.

У семантичкој опозицији стоје предлози у првом и осталим доле наведеним примерима:

„низ“: девѣјке носѣле кѣку *уз* лѣја Рд;

„уз, навѣше“: па *уз* бѣсанце нѣсим Бд, кад идеш *уз* брдо Бд, *уз* брдо Ко, док сам изишла *уз* онѣ брдо Мх, *уз* нѣга се узвѣли, узвѣли В, зѣдали *уз* тѣ дѣске А.

Испред сугласничке групе која почиње струјним консонантима *уз* предлог *уз* јавља се покретни вокал *а*: *уза* стѣпенице У, *уза* шпѣрет Т.

35. Прилошки изрази *у сред* и *на сред* могу уз именице да преузму функцију предлога *у сред*, *на сред*:

дѣју Нѣмци *у сред* винѣграда Гл Др, *у сред* нѣвѣ мѣтеш Ск, а *у сред* Ѧхрид Р, *у сред* сѣла Се, ложили вѣтру *у сред* сѣбе М;

на сред тѣга дѣвришта А, а тѣ имѣло *на сред* кѣће Ск, *на сред* сѣбе У.

36. У нашим говорима не користи се прилог *увече* у функцији предлога *уочи*. Овај предлог је забележен у различитим гласовним варијантама *уочи*, *суочи*, *очи* и *учи*:

уочи Бѣднѣг дѣна Вр, *уочи* Божѣћа ВО Гл Гр ДД Ку Рд, *уочи* Мѣле Гѣспоѣе С, *уочи* Нѣве гѣдине Лг, *уочи* Пѣклада МК, *уочи* прѣзника Го, *уочи* Пѣрвог мѣја Мх, *уочи* свѣдбе Др, тѣ је *уочи* светѣг Илије Се;

суочи Божѣћа Бд;

очи Божѣћа Ву Кр Ли МК Се Су Р, тѣ је било *очи* Макавѣје Мх, *очи* Нѣве гѣдине Ко, *очи* прѣзника Го Мх, *очи* рѣта У, *очи* свѣдбу Р, *очи* светѣга Арѣнѣјела Лг, *очи* светѣга Нѣкѣле Ву;

учи Божѣћа В Го Су, *учи* Ђѣрѣвдана МО, *учи* лѣтија К, *учи* тѣ Трѣјице Бд, *учи* Ускѣса А.

37. Предлог *через* по једном је забележен само у четири пункта и то код информатора рођених око двадесете године. Тумачење настанка овог предлога видети код Ивића ... 1994:251 и напомену 186. Предлог *через* јавља се у већини Ш-В, С-В говора, али и у неким К-Р и ИХ (в. Ивић ... 1997:328 и нап. 682 и

1994:251 и нап. 184–186). Следи грађа: д изгинеду онѝ друђи *через* Боре једнога Вр, нѝне *через* мѝне Ба, *черес* тебе В, *через* тебѝ СМ, *черес* тебе нѝсам дошо Ла.

Треба да напоменемо да је само први пример забележен у спонтаном разговору, а остала три добијена су на директно питање. Дакле, овај предлог је скоро нишчезао пз активне употребе. Истина, и у осталим говорима С-В дијалекта јављање овог предлога не поткрепљује се бројним примерима. Тако је у говору Бограчича (Ивић 1978:169) забележен само један пример, у Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995:194) два, у Чумићу (М. Грковић 1968:145) исто толико и у Банатским Херама (Ивић 1958:344) четири. Нешто је чешћи у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:386) где се 12 пута јавља у форми *через*, а по једном као *чрез* и *чез*.

38. Функцију предлога *через* преузели су *због* и *ради*, који су се и сами семантички изједначили. О семантичкој дистинкцији и разлозима за њихово мешање в. код Стевановића (1939:140–141) каже да предлози *због* и *ради* имају различита значења и да се први употребљава када се жели истаћи узрок, а други када је у питању циљ, резултат или последица неке радње. Међутим, семантичка разлика између ова два предлога је истрвена будући да „узрок и циљ се свODE на једно; они су и један и други покретачи радње“. Следе примери:

а) е, па каже, мѝрам ѝнда (д идѝм) *због* бабе, да видим бабу и ѝна мѝне М, *због* Бранѝ МП, није мѝгло *због* водѝ Ли, стѝра држава је пропѝла *због* вѝјскѝ, ел су вѝјску ѝпасно били Ли, *због* деца В, *због* деце Др, *због* деце Кр, *због* децу Рд, *због* зѝмѝ Ли, али дође *због* игранке С, *због* мѝне да растуре кућу Вн, да изгине народ *због* њѝга Ко, *због* њѝ Кр, некада ме поцѝуе *због* овѝ деца Гр, мѝтком па свѝ (удара) ѝ земљу *због* орања М; *због* прѝлома руке Гл, *због* Славѝше Мх, *због* тѝ чѝза Лг, ишаѝ у бѝлници *због* тога Лу, и ѝн као *због* тога није дошѝ В, ја сам грѝшна *због* тога Ла, *због* топлѝте Ба, затѝ с ѝни повукивали у мѝчваре *због* Тѝрака Рд, *због* чѝга си тѝ потклѝкно Ли, ја не знам *због* чѝга тѝ било Ос, ѝто *због* чѝга Р, па ѝво ти *због* чѝга Ск, *због* шкѝле Кр, *због* тебе СМ, *због* шта идѝ ѝн у бѝлницу У; па, затѝ се као и идѝ *збо[к]* кѝше Мх;

б) *ради* врѝмена, ради шкѝле Кр, није тѝо ни са једне стране *ради* деца, да не упѝлу кућу, да не пѝбију, мѝне и децу Ву, свѝ се тѝ стѝвља у чѝсницу, тѝ *ради* здравља ВД, врѝло се тѝ лѝпо укамарѝше, *ради* кѝше ВО, *ради* кѝше Су, па затвѝри *ради* мишију МО, *ради* неки квѝр Р, изишаѝ, ваљда, *ради* себѝ напоље М, ѝнда се зо-вѝ Бугѝрски крај, а *ради* чѝга Бугѝрски крај, кѝ зна шта је Се.

5.58. Забележили смо и нешто примера с два предлога:

до иза Пѝжаревца А; одавде пѝчне па *до* на крај Ли, па је испрѝтило *до* на капију Ду; рађио сам свѝ *до* ире гѝднику данѝ ВО, дошли *до* иод један виноград ВК;

скувам рѝчак за на њѝву, тѝмо њѝма Ву, прѝвом комѝт за на кућу, па пѝсле најстаријим Т; маѝло брашно за иѝ јѝдну погачу Лг, вѝзли смо за иѝ дѝвари овако Р; није се мѝлого журио као ја за у њѝву В;

овѝ *ис* иреко Дѝнава ДД, долѝзили пѝсе *ис* иреко Дѝнава Ш, њѝ смо звѝли Влајина, ѝна *ис* иреко Морѝве Ло, тѝ комшинка једна *ис* иреко Марѝве Са;

очи на Бадѝи дан Ос;

пѝсле смо са иѝ јѝдну краву (орали) Го.

ВЕЗНИЦИ

5.59. Овом приликом указаћемо само на оне везнике који својим обликом или пак значењем одступају од стања у стандарду. Грађу ћемо анализирати према типу независних и зависних реченица.

5.60. У саставним реченицама с негираним предикатом уз именске или глаголске речи појављују се везници *ни*, *ниџи*, *ниџи*:

ни: не да ме *ни* отац *ни* маћи Вр, ниј имало приче *ни* Бога, што се каже, *ни* мрдања Гр, ал не везуе ги *ни* општина *ни* црква Ко, нема *ни* њега *ни* старца Јо, ники ми није тако лежо (боловао) *ни* деда *ни* баба Лу, ја о та доба *ни* са партизанима *ни* са Дражинима Лу, ниједној снаји ја нисам рекла *ни* црне *ни* беле М, ни имало *ни* воз, *ни* аутобус, *ни* ништа МО, не јемо *ни* зетин *ни* ништа Мх, то не јемо *ни* ље, *ни*, мисим, не једемо *ни* ораси, *ни* семе дуљечно Мх, нећемо *ни* ја *ни* ти (умрети) С, не сме *ни* једна *ни* друга Ск, не могу *ни* свиње да патим *ни* кокоши Т, не гледа *ни* мене *ни* мајку У;

па бацај, бацај (поњаве) *ни* ми да топло *ни* ми да ладно Го, то није смело једно другом да каже *ни* лажеш *ни* оваки си *ни* онаки си Гр, из Азање *ни* дај *ни* узни ДД, сад нема да чујеш никог *ни* да нева *ни* да свира Мх.

Грађа нам показује да је овај везник чешћи уз именске речи.

ниџи: што није се калемиле *ниџи* ништа Ла, *ниџи* тањири *ниџи* шта Ла, *ниџи* он мөн да пише *ниџи* ја њега пишам Мх, *ниџи* пара *ниџи* стана Мх;

никад ми није смео *ниџи* ме био, *ниџи* ми забрањиво В, ни ми ништа слаћко *ниџи* тражи Го, ја нисам то видео ники да борави на колиби *ниџи* обитава Кр, *ниџи* копау *ниџи* ништа МО, нема ништа *ниџи* да се оре *ниџи* да се копа Т, овај, каже, *ниџи* да паре да бројимо *ниџи* штогод донео да јемо У.

Овај везник се ипак чешће употребљава уз глаголске речи.

ниџи: никад нисам сазнала *ниџи* је куј причо В, нико му у рат није ишао *ниџи* је он ишао К, *ниџи* је ко ишао да тражи *ниџи* је ко пито за њи МО, *ниџи* је она мене знала *ниџи* ја њу знао Р, нису моја деца ника тако *ниџи* би ја Са, а ја не би дирнула ничије *ниџи* сам ја тако тела Са, *ниџи* је он мене мајку опцово, *ниџи* је он мене неки пут бијо, *ниџи* је он мене штогод У;

е сад нећу да је вршем *ниџи* ћу да је пуштим у кућу Вр, ово се само ради — *ниџи* се зна Васкрс, *ниџи* се зна Спасовдан, *ниџи* се зна литија, Тројица, то нема сад Др, нико нећ да ради *ниџи* мож да нађеш радника да ради К, то не ваља *ниџи* ће да буде добро Ку, *ниџи* му требаду МО, нема ни живину *ниџи* има свиња *ниџи* има ништа П, *ниџи* смеш да станеш с њега да разговараш Р, ди ћу сад, ја *ниџи* сам престала там *ни* там Са, нису могу *ни* да раду то *ниџи* су имали чим да раду Т.

Овде примећујемо да се ова варијанта везника јавља углавном уз глаголе или и уз именске и глаголске речи.

У следећа два примера везник *ниџи(и)* био би обичнији од употребљеног *ни*:

о те године *ни* имам пловке *ни* имам кокошке Се, ово је твоа нишка, Драго, кажеду. Зна(ш) шта е, дукати, дукати, ја то не знам *ни* ја то смем д узнем С.

Саставним везником *бѹд* истиче се напоредност и синониман је с *не само ... него и, већ и* (РМС): сѹд њн, сирѹма, бѹд повѣо кѹло и плѹтѹо и свѣ и јѹш јѹ, овај, сѹд њн да се пѹштим Мх.

Слично значење има и везник *шѹд* који се обично редуцира: позовѣду рѹдбину, *шѹд* је ѹмро, тѹ сирѹма трѣба пѹсе и да купѹе дарови, тѹ ми се не свиђа Р, *шѹд* је ѹмро, *шѹд* трѣбаш пѹсе да дарѹеш и пѹпа и рѹдбину Р, *шѹд* је ѹмро, *шѹд* се задужѹе за сѹндук Р; па кѹки, *шѹи* изгѹбиш свѹга члѹна *шѹи* трѣба да те кѹшта Гр.

Редуциран је и саставни везник *а — а*: тѹ око нѹс *а* лѣво *а* дѣсно Ло.

5.61. Супротни везници *али* и *него* могу се јавити и без финалног вокала:

али: *али* да нѹсам сачѹвѹла Вн, ѹне ѹду *али* бес кѹли ВО, *али* не мѹг да скѹнем Вр, *али* мѹра Ву, нѹмање вѣлико, а ѹѹве свѣ далѣко, *али* није тѣшко бѹло Го, јѹм га, *али* није ми у дѹши Го, бѹи, *али* не мѹгу Ла, данас је дѹшло вѣреме ни да га сѹветујеш, него кѹжи му онѹ твѹје мишлѣње, *али* немѹ, нека рѹди кѹко га ѹм вуче Лу, *али* га пѹтеже М, мѹл се лѹтили, *али* правили Мх, *али* вѹдиш ли тѹ С, *али* њн је мѹј Са, *али* сам јѹ поверѹоц Т, *али* нѣшто У;

ал: *ал* свѣ А, *ал* нѣ могу Бд, *ал* сѹд нѣма тѹ Би, *ал* мѹја мѹјка премеђавала као да јѹ тѣже дѹшем В, нѹко није тѣо да кѹже штѹ је, *ал* отпѹрике да је тѹ бѹла бѹлка невађѹла ВД, дѹђе јѣдна Францускиња, ѣнерѹл, *ал* говори на српском јѣзику ВО, и ѹзне пѹре и дѹђе и дѹ жѣни, *ал* јѹ кѹже овѹко: — свѣ ти овѣ пѹре, *ал* немѹ одјѣдрѣд да пѹчнеш да се богѹтиш Вр, *ал* не мѹжеш Ву, јѣнако тѹ гвѹрим, *ал* не мѹгу овѹ сѹтно да читѹм Го, мѹжда ѣ сѹд јѹш нѣшто модерњѹје, *ал* јѹш није тѹ дѹшло Гр, *ал* дошѹ у цѹкву бѹс ДД, *ал* не мѹг да се пожѹлим К, *ал* не везѹе ги ни ѹпштина ни цѹква Ко, знѹм да потпѹишем, да читѹм, *ал* нѣ знам свѹ слѹва Кр, дѹћу ти се, *ал* да знѹш нѹгде не причѹј, кѹже, *ал* од шурњѹје да с одвѹјиш ЛГ, *ал* није ми њн глѣдо кѹћу, него дѣда Лу, *ал* није бѹло МО, ѹна би те водѹла и тѹм, *ал* не чѹје жѣна Мх, и поведѹ јѣднога и њни га подлѹкти јѣдѹн с јѣдне стране, дрѹги з дрѹге па да му забодѣду нѹж, *ал* њн бѹи јѹк па се ѹтме, па бѣго, бѣго па се стрпѹ у јѣднѹ кѹћу Ос, од сѹтра кѹкајте свѹки дѹн, *ал* нѣмате вѹјде Р, вѹдла сам чѹѣка да је ѹтрчо на пѹт, тѹ сам вѹдла, такѹ сам кѹзѹла, *ал* пѹзнала га нѹсам С, јѹ сам га прѹћала, *ал* није дѹшо Се, мѹда нѹсам умѣла свѣ тѹ, *ал* ѹдма сам упѹла у штѹлу Ск, *ал* сам се покѹјала Т, ѹма тѹм би мнѹго штѹ однѣла, *ал* не смѣм, ѹће да прѹвѹли нѣки да покѹпи У, нѹсмо бѹли богѹти *ал* смо имѹли стѹку Ш;

него: шкѹла није постојѹвала у Бѹновцу у тѹ вѣреме, *него* сам учѹи шкѹлу у Кѹларима Би, и ѹне нѹсу смѣле да ѹду код ѹјни кѹћа, *него* свѣ тѹнак остѹнемо ВО, ѹшли смо у ливѹде, сѹд ѹмамо по градѹне зѣље, а прѣ тѹ није бѹло по градѹне, *него* запрѹтимо тѹрбе па идѣмо у ливѹде те бѣремо зѣље Вр, рѹт не нѹси дѹбро, *него* сѹмо злѹ нѹси Ву, и тѹ нѣма да замѣси од брашна стрмнѹг, *него* и тѹ помѣша и прѹјино и стрмнѹ Го, нѹсу тѣли да штѹту држѹву нѹшу, *него* су се крили Гр, кѹко мѹг да кѹжем да су Нѣмци бѹли невађѹли, *него* су нѹши невађѹли ДД, а причѹли су да нѹко није мѹнуо косѹм, *него* свѣ српѹм, жѹѣло се К, а сѹн нѣ би је најурило, *него* снѹ нѣ да трпѹи, њн глѣда ѹњенима тѹм д остѹви Кр, није мѹго да дѹђе на богомѹљу, *него* бѹи болесан дѣда Ла, па сам стѹо па и идѣм напрѣд, *него* сам се погѹрио и вѹчем Ло, није мѹло да не вѹља, *него* свѣ не вѹља М, дрѹго нѣма штѹ да мѣтеш у тѣ-

гле, *него* паприку Мх, не умре се *него* се цркава Мх, то нема да е ницџано, да е нешто, *него* све обучено Ос, нисам ја смела д изиђем напоље, *него* ме води маћи у авлију Са, нема лекар, *него* бабе лечиле Т, није бијо прашак, није бијо квасак, *него* само чисто брашно У;

нег данашње Бд, боље *нег* ћерку Вн, *нег* крџа Гл, нисмо имали комбај, *нек* се вршело жито Гл, па то ју је горе *нег* да га пљуње прет публике Гр, било му жао више земње *нег* ње ДД, *нег* лето Кр, боље *нег* мџа М, *не(г)* ко теб Мх, лакше ми д оперем *нег* да трџам Ос, није била Сџнка, *нег* била једна плава висока, а Сџнка није била млада У.

Везник *ама* турског је порекла и није тако чест:

ама ја ћу је нађем њу па да је под земљу Вн, ја је не пијем, *ама* да виш каку сам ракиу угрџо Лг, ако побегнем, значи, ја сам крив, *ама* крив и јесам што сам наишао Лу, и ондак је имало паметни и радни људи, *ама* сиroma није мого од ништа да стигне на време Лу, а ка та мој пријатељ отишо, *ама* сви седам отишли, сви седам изгинули Ос, не пушим, *ама* пушите, каже, ви, *ама* од вас се, каже, ватра и појавила Р, ти имаш да ноћаш ту, *ама*, ја би вас молила да ја сиђем доле има једна мала ди ноћивам У.

Везником *само* може да се изрази супротно значење: кат сам ја био у војску, она ми пише, али латиницу, *само* што сам ја знао ВО, ондак, јели, било исто ко и сада, *само* што сада, јели, нико не меће сламу Го, сад све е ти кажем, сад свега има, *само* слогџе нема и здравља Мх.

5.62. Раставни везници *или*, *јели*, *ели* могу се јавити с финалним *и* или без њџа:

или: краве *или* волџви ВО, коње *или* волџве Др, да ме неко превари *или* на кантар *или* нешто овако у причи Гр, пџс то *или* заоремо *или* запалимо ДД, онда се среде *или* за новац *ил* без новца Кр, *или* шџму *или* сламу Ла, да врши нџжду *или* да мокри МО, говџе сириште *или* џвче С, а овам се умџси *или* леба, *или* погача *или* проја Т;

ил: *ил* да некога кудим Би, па кажу шџма *ил* комџшка Гр, ниси смџо да радиш ништа да не питаш бабу *ил* свџкрву, *или* тако те ствари Мх, *ил* идџш у Гај да сџјеш жито *ил* у млин понесџш пе-ше седам цака С, јел сте ткали да носите *ил* сте куповали У, парче пиште *ил* чџрбе У;

јели: то вџче коњ *јели* вџчу два вола А, да не би паџо у беџи некој *јели* у дџгу некоме Вр, ја нисам тако нека баба тупа *јели* глџпа па да то не марим Го, меџе се цџла кола *јели* двџа кола на једно дрво К, иде ми мајка брат *јели* џтац К, пуњену паприку *јели* сарму МО, ми се пречџстимо прџе, *јели* на Тџдорицу, *јел* недељом, *ел* на Вељики четвртак, *ел* на Цвџти и тако Мх, дорџчкује сирише и качамак *јели* расџо Т, да једно зрџо нема зелџно *јели* кварно У;

јел: меџе у један лоџац *јел* у неку шерпу А, *јел* ти да радиш *јел* ја Бд, деџа је избџгаво слатко, не знам, *јел* није волџо *ел* није смџо В, под вршњик *јел* у вурџну Вр, у Гај отишаџо *јел* на имање Гр, једанајс *јел* тринајс бџрба Др, да те опљачка *јел* да те напију Кр, не зна се *јел* је Србин *јел* је муслиман Лу, *јел* ће да доживи један *јел* два, *јели* три Лу, па, кад разбијеш нешто *јел* окрџиш шољу, то је џма чапар Мх,

да донесѐ *јел* паре *јел* нешто за клање Р, позовѐ је очима *јел* прстом Се, па га бацнимо у батару *јел* на гомилу па посе у кош *ел* на таван Т, јесте ви Лѐне *јел* сте Раде У, шта волите *јел* пиво *јели* бозу У;

ели: кукуруза *ели* жита А, ождрѐби ждрѐбе мушко *ели* женско Вн, свѐћу поњесш, *ели* марамуцу *ели* пешкир Ву, крмача *ели* вѐпар Гр, краву *ели* бица Кр, пѐвачко друштво *ели* свирачи Лг, да је смири с нама *ели* да је одвоји Лу, *ели* комава *ели* лозовача МК, ми зовемо кицеља *ели* цица Ос, хаљину *ели* сукњу П, краву мӯзѐмо *ели* одвоимо теле, одлучимо да не сиса Су, а подливало се сиршите *ели* кравље *ели* овче Т;

ел: ја му кажем добар дан *ел* ћутим А, чѐтири *ел* пѐ жена Бд, није да се носило кукуруз *ел* нешто тамонака В, зовѐ се ... како *ел* очино име *ели* ВД, пита те *ел* ђеш *ел* нећеш Вн, не може више *ел* да скачем у бунар *ел* да се обесим не идѐ ми се ис кӯће Вр, *ел* проја *ел* качмак Ву, пѐт *ел* шѐс ланаца Гл, шта му посе стоји *ел* да погине *ел* да убије онђга *ел* да погине он Гр, ти си био у војски *ел* ниси био у војски, еси био у школи ДД, он нож *јел* чим има, каму, убудѐ те *ел* убије те на место *ел* избудѐ те Кр, *ел* био Ранковић, *ел* био Ђилас, *ел* био онај стари Ку, *ел* ћурку *ел* пиле Ла, каже, је се ти, каже, правиш луд *ел* не знаш Лг, него каѐ да се договорите ћѐ л да градите ви *ел* ћу да градим ја Ло, *ел* там *ел* ту Лу, рѐко му је лекар *ел* да с одвојиш од њѐ *ел* ћеш да полудиш М, леба *ел* гибаницу *ели* проју МК, неваљала *ел* добра Мх, па пржим *ел* печѐм *ел* мѐтем у рерну Ос, кат пођем *ел* у виноград *ел* у село обучѐм се лепо П, ђрем од љутру до љвече *ел* сѐем *ели* макар шта радим са стоку Р, *ел* је он уватио прѐ вђз *ел* сам ја, каже, не знам, остао је С, отишо у њиве *ел* у брдо Са, сачекау деца *ел* мӯж Се, друга ће биде још боља *ел* ће биде гора Ск, *ел* ја *ел* јѐтрва Су, и да л смо ми тѐмељ ове државе *ел* нисмо Т, ја нисам доктор да знам *ел* ће да ти бѐде вајде *ел* неће Ш.

По један пример имају везници *јал* и *али*: *јал* седим *ил* стојим Мх; аљину *али* сукно *али* мараму, марамче МО.

И везници *а* — *а*, *де* — *де*, *било* — *било*, *вољ* — *вољ* нису тако чести:

а — *а*: ѐ браћ мој ѐ њѐгов тѐ је свеједно Вн, ја ѐ дала паре ѐ купио свѐ исто се ваѐа Лу;

де — *де*: тѐ сад и нѐма, тѐ старине нѐма више тѐ: *де* неком липче крава, *де* неком липче свиња, *де* тѐ П;

било — *било*: теле *било* мушко *било* женско К, *било* црко *било* липцо, свѐ је тѐ исто Кр, ђна мора да га чека *ел* *било* зимње добо *било* лѐтње Ос, ја *било* моја њива *било* туђа кад отиднем у њиву, ја морам колико замисим толико то израдим Т;

вољ — *вољ*: Ди ђеш да те вђзим: *вђљ* ти на границу бугарску, *вђљ* ти овамо на кјуу ђеш страну У.

5.63. Искључни везник *осим* чује се с аферезом и без ње, али обавезно с *е* уместо *и*: *осем* шале А; ништа друго није радила *сем* такѐ пацијѐнт неки ка дође да га смѐсти Ло.

5.64. Допусни везници су *мада*, *макар*, *ћремда*, *ако*:

мада: сељак мора да ради тѐо не тѐо *мада* нам није лако — *мада* ја вђлим да кѐпам, ал више не мђгу, одрѐкла сам се Ск, имало толико лепо вино *мада* ја нисам

волела толико да пијем ... са њу, реско, д укравдѐм тѐ Ск, ма бѐжи, тѐ ми дѐца дѐшли на вр главѐ, *мада* је мѐжда твој син дѐбар Гл;

макар:²⁷ а ђн ће ти кѐже па *макар* га стрѐљали ВО;

џрежда: тѐ трѐба сѐла вѐтре да се прѐви па да се тѐј рѐжањ окрѐће, *џрежда* дѐца јѐднако вѐчу на дѐду штѐ не сѐдну па мѐло окрѐћу рѐжањ МК;

ѐко: ѐпет увѐтио с с нѐком, јѐ сам ђутела, нѐшта, кав да тѐ јѐ и нѐ знам *ѐко* свѐ знам А, тѐ ми ѐтац волѐо да нѐс пречѐсти, да идѐмо, *ѐко* смо мѐли, ѐшли смо у цркви Ба, ладно *ѐко* ѐма пѐћ на струју и шпѐрет Бд, борѐо сам се да ѐмам стѐку између прѐвима а *ѐко* нѐсмо бѐли толико ѐмућни Би, и свѐ плаќали *ѐко* дѐда бѐо стрѐг В, срѐтња сам *ѐко* сам сѐна родѐла у трѐјс пѐт гѐдина ВД, дѐвет нѐдеља сѐд за Ёскрс пѐс, тѐ смо свѐ постѐли, *ѐко* пѐна кућа мѐса Вн, јѐ вѐлим и сѐд чукуладу *ѐко* сам стѐр ВО, а свѐ бѐли здрави, *ѐко* бѐли гѐли, бѐси Вр, чим нѐшто кѐже, ђн ѐма чѐнак *ѐко* ђна киселица, *ѐко* вруће, сѐпа ју, бѐци ју на ѐчи Вр, мѐј син ѐма дѐбар кукѐруз, тѐ нѐма грѐшка *ѐко* је сѐша, ел ђн је тѐмо бацаѐо трѐпѐт ђубре Ву, ѐне свѐ рѐду и краву да помѐзѐ и свѐ, брѐ, *ѐко* е ђна завршила тѐ школу, такѐ ѐсто и мѐс *ѐко* е за дѐктора, рѐди се да ваља Гл, а *ѐко* си ѐморан и жњѐо си српом, српом цѐо дѐн, ѐвече мѐра да му с опѐру нѐге Го, тѐ нѐси ѐмо да вѐдиш глѐпо живѐнче *ѐко* нѐје школу учѐло Гр, а мѐн бѐли, бѐли и тѐ бијѐни свѐ, јѐ сам једнѐ остѐла, мѐжда бѐло њѐ сѐла, свѐ ѐни пѐмрли, јѐ сам остѐла живѐа *ѐко* сам јѐ толико прѐтерала ДД, па и данѐ(с) се лѐпо слѐжемо *ѐко* смо стѐри Др, јѐ испѐднем на ѐлицу *ѐко* се пѐца Ку, *ѐко* сирѐма бѐлесан, мѐро и ђн да прѐска Ла, не мѐг да дѐбим њѐгѐво имање *ѐко* ми је дѐо ђерку Лг, ал кад рѐди ѐна нѐшто и јѐ је помѐжем, ђну помѐжем, ђну *ѐко* не разгѐвѐра сѐ мном Ло, тѐ кокуруз свѐ по двѐ кѐрена *ѐко* овѐко сѐша МО, и јѐ сам волѐла да вѐчем на ѐме, па *ѐко* му тѐ нѐ ни бѐло прѐлика Мх, само да прѐжи прѐс нѐки, да те мрѐзи и *ѐко* тѐ нѐси нѐшта рѐдио, тѐ си гѐтов, смѐкнут Ос, а ѐни, кѐже, да нѐће му њѐму нѐшта, мѐм мѐжу, *ѐко* је побѐго П, а тѐ чѐвам *ѐко* дѐца нѐће ѐни тѐ да употребљѐју Р, рѐдила сам и са кѐњима, и са кравама, и са плѐгом и са свѐ *ѐко* сам имѐла двѐ брѐта старѐја С, пѐстимо *ѐко* копамо Се, јѐ тѐ нѐсам глѐдала *ѐко* имѐ дѐвери, имѐ брѐћу Ск, мѐ смо бѐдно жѐвѐли *ѐко* имѐо четрдѐсет ѐктара зѐмњу Су, нѐсмо знали ни за рѐк, ни за шѐћер *ѐко* смо гѐзили вѐду и зѐми и лѐти Ш.

Овај везник је најчешћи и носи акценат, за разлику од условног *ѐко*. Бележе га и истраживачи у неким П-Т и С-В говорима: у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987:232) и у Заплаљу (Ј. Моркаовић 2000:194); у Жабарима (Реметић 1986:522).

5.65. Временски везници су: *кад(а)*, *док(ле)*, *чим*, *како*, *а*, *само*, *шѐто*, *да*, *шѐк* *куд*:

1. Временски везник *кад(а)* обичнији је без финалног вокала:

²⁷ Везник *макар* турског је порекла (тађер < перс. тагер „нако, па ма, бар, барем“, Шкаљић 1979:443), а среће се и у грчком језику (μακάρι „дај Боже! кад би бар, камо среће“ Μακάρι να έρθει! Да бар дође! Балаћ-Стојановић 2002:428)

а) *кад*: и *кад* смо стигли тамо, пита овај мој тас Би, *кад* заигра ко̀ло, има да гледаш Вн, тамо су били на Солу̀ну и онда су почели *кад* су Немци испалили из неког топа који је био сто шесет километара даљину ВО, *кад* увече вечеро̀мо ми, ту чesницу излoму Го, ди да се враћа, побoгу, ди да се врати *кад* је био и спа̀вала напоље на бетoн ДД, *кад* чoск остари, он није за врага М, ја сам одрасла у сeло и мeн би било и срамoта да говорим гoспoтски, *кад* нисам гoспoђа Мх, *кад* изрeжем, крили смо се по сoбама *кад* бyдне такo нeка бoрба, нeкo чyдо, док тo не прoђе, па *кад* прoђе, ми пoс изађeмо и eто Мх, и *кад* изиђeмо у крај, ми се поврнемо те тo повежемо Су, *кад* је било на раскрсницу, једна, брe, oвца, бeла кo снeг изиђе пред мeне Т, *кад* нeма чоколаде, oно кyка и дoђе ко стрица oпет У;

каш: *каш* си ти oдржo гoвор, они су снимили, каже, *каш* су прочитали, дигли су рyке o тoг ВО, пријатељу, чини ми се *каш* се сванe сyтра, бoљи сам него да нaс Ло, па *каш* свe испрљау нoге, мoраш да се кyпаш М, биле нeке карабитне лaмпе, *каш* се прaвиле свaдбе Мх;

ка: *ка* дoђе тy мoј синoвац Би, *ка* донeсе вoду, а овај га ис кyће пита ВО, *ка* дoђеш па увидиш њивe, брe, Го, *ка* дoђе недеља, мајка замeси мaло (колача) Го, *ка* дoшо кyћи, свe и ципeлe, и кошyље, и ћeбе, све му остaло тaм де ј био М, и он *ка* дoђе, сeдне на онy слaму Мх, *ка* дoђе у цркву, он yзме Мх, *ка* дoђе он, ми идeмо с њим Т; *ка* смо дoшли oвди у Орашчy, био је тај дрвeни мoс ВО, *ка* се син разболeо, он прoдо М, *ка* си радан, свe ти је дoбро М, па *ка* се брашно жути, ти сипаш вoду Мх, *ка* се пoдлџиe, исручим у цeдило Мх, и *ка* се угрeје дoбро, ви измакнете вршњик па почистите пaтос Мх, *ка* смо ми крeнули, он сeо Ск, а у Београд *ка* сам била, свaким сам била мила У; уп. и: бeгу ко те виду Вн;

б) *када*: *када* сам ја отишла Вн, не мoж да подигне капију *када* капија затворена МО.

Први везник *кад* у следећем примеру синониман је с *док*: oбично *кад* је мaло, прaсе се зoве, пoс кад мaл порастe, oно се зoве нaзимче Гр.

2. Везник *док* јавља се самостално, али и с партикулом *-ле*:

а) *док*: јели не смe д yђе мачка *док* не yђе полаженик В, чoск *док* jеде, мoра да ради ВО, није он тeо да ради *док* не пита Др, *док* се ја врнем кyћи, он ће и д yмре Лг, *док* сам жива, нек сам жива Лу, ја сам имала сiнови за дику *док* су били мoмци М, недељу дaнa свaдба, *док* се спрeма, докле бyде мoмачко вeче, субoта, па недеља се иде за младу М, *док* тo не прoђе Мх, тo e свe било, знаш, *док* јажа није била гoтoва Т, и тo он, *док* пoпи тo, разговaрамо jено — дpyго и он пoче да пребацyје Т, ја сам волeла да живим *док* сам радила Т;

б) *докле*: да припали цигару *докле* не yђе у кyћу В, *докле* мoгу овако да се слyшам, волeла би, мисим, да живим ВД, била је вршача *докле* није стигo комбај ВД, па кад пoђе *докле* се не јави кaко је стигo и тo бринеш ВД, немoј д идеш нигде от кyће *докле* ја не yмрем Ла, он, *докле* такo причaли, он се напиo, извади нoж, зaбoде у астал и каже Т, и oно иде с њeга *докле* има чоколаде да jе y руку У.

У наредним примерима, у зависној реченици предикат се није јавио у очекиваној негираној форми: *док* сам му дaла овy последњу њиву, он разговaраo М,

погоднo мајстора да му удари ову цоклу долe *док* он дође да биде готова, а сам после да зида М; и он се обрће око те јабуке и кука *докле* ја дођем МО, очи ти испадну *докле* је подигнеш Ск.

У следећем примеру везник *да* може бити синониман и с *док*: (некада у школи ђаци) не седамо *да* се не прекрстимо и да не читамо оченаш Ву.

У наредна два примера везник *како* синониман је с речју *ошкад*: али има двајс месеци *како* је умрла ВО, има петнајз година *како* је у Француску М.

У следећем примеру *куд* је синонимно с *како*: ваљда има више о двајесет година *куд* нисам се причестила Кр.

3. Непосредна реализација неке радње везује се за одређену тачку у времену следећим везницима: *чим*, *како*, *а*, *само* *шћо*, *док*, *шек*, који су углавном синонимни с првим (*чим*):

а) *чим*: *чим* је прoшла окупација, после смо са по једну краву брали Го, *чим* порасту у своју висину, он има сву вегетацију Гр, *чим* имао неки петнајс — двајс йљада кила жита да оврши, та је моро плаћа у ђутурицу Гр, *чим* сам ослобођен, тражио сам да што пре дођем К, жена кад иде сокацима, *чим* погледа у теб, она значи да оће, ал она која не гледа, немo да је питаш Лг, *чим* чујеш да йду Немци, прати децу код мене и не брџни ништа М, *чим* си окрњо шoљу, таслицу, oма ви-чеш чапaр Мх, а ја, ја сам и пре тога пиштој метуо већ био у рукав *чим* је он дошао тамо Т, *чим* је он вико на прозор, ја сам га oдма ўзо и мето у онo Т, *чим* се угрeје вода, они неће да пију Ш;

б) *како*: и *како* падне, она се oдма згрудва А, oма некако умро *како* сам ја дошла Го, и *како* пустите, oма бежите у шуму Ло, ал није она то сад да ме не воли — *како* сам дошла, *како* она дошла, она ме не воли Лу, он *како* је она ушла, он њoј забодe нож у леђа Ос, и *како* кога закољу, они га мету на гомилу П, *како* се човек ожeни, он треба oдма да с oдели и нек печали њему шта му треба С, а ја, *како* свeтак дође, не ради се ништа, а ја ўземем то Свето писмо и читам С;

в) *а*: *а* четџри саџа, ако је то зимње добо, кући Би, то се зна — сваке недеље идeш о два саџа, бeдeц, *а* вeче, идeш кући Гр, *а* мало сумрачак, *а* кући Ку, а ја сунце *а* да залeзи, а ја морам кaс кући М, *а* сунце изгрeје, а ја у њиву МО, *а* сунце залeзи, морамo да смо кући Р, па мал дрeмам, али морам да ја њeга чекам — *а* шкљoцну врата до пуџа, мала, ја рипам и отвaрам С;

г) *само шћо*: он, *само шћо* га завршио (факултет), после четџри дана oма запошлeње добио Лу;

д) *док*: Немац *oдк* дошо, он је окопио, рaви окупaтор био Бд;

ђ) Везник *шек* у наредна два примера синониман је с *кад*: Добро, није гура-ла колица или да држи плук, али ово другo. Међутим, *шек* oдемо да сејемо кром-пир, она каже ВО, пушка стоји, *шек* eтe ти врати се онај шофер У.

5.66. У узрочним реченицама јављају се следећи везници *јер/ер*, *јел/ел*, *јел/ели*, *шћо*, *зaћо шћо*, *йошћо*, *како*.

1. Најфреквентнији су везници настали гласовним и аналошким променама *јер/ер, јел/ел, јели/ели*:

а) *јер*: *јер* су њи то мѣшали са жито ВО, знате ви бѡље, *јер* сте учили ВО, нисам тео да дам ништа, *јер* ми смо у жицу затворени ВО, и пуштио сам да косн, *јер* пробѡ сам и кући Т, *јер* ја сам цео Једак сад ўзо Т, а знали су већ прѣ тога, *јер* ми смо поседѡвни лис поднели Т; *ер*: *ер* њи Гр, *ер* куршум не бира С;

б) *јел*: ако би нека друга лисица дошла у авлију, њн је јурѡи и уѡпште није фалило да не би се уватила, *јел* се ту окотила А, брзо дођи *јел* Мара много болесна А, ја сам носила свећу *јел* сам мислила да је нако сам Бд, *јел* од ње живиш Би, *јел* раду посе с коњима Ву, њни нису мѡгли позајмицу, *јел* не мѡж да задужи толико Гр, ако не ваља, нека не ваља *јел* ја сам се извињу у књиги ДД, *јел* у књиги каже да је у Паланки, а њн је у Крагујевац стрѣљан Лг, а ја извучем тѡрбу и побегнем *јел* ће ме увату Лг, а млѡги људи и не знају, *јел* то је било прѣ четрес и две — три године Мх, напоље свирали, *јел* њн је био млѡго играч Ос, трчи кући, *јел* имао кућу на крај Скопље Р, *јел* ја не могу да ѡрем С, мѡро сам ја да радим, *јел* сам ја најстарији Т, *јел* све што се је и није, то се и[з] земље вади Т, иде масна вода, *јел* су га затрпали сланином У;

ел: све смо држали по два добри вола, *ел* њни су јачи били да ѡру, да вучу жито А, а млада, ѡна мѡра у старојкова кола *ел* њн је газда В, није мѡго да успе, *ел* то је све било под земљу ВО, њн је увек волео да дође са мног да разговара *ел* ја сам волела, сви знаду да ја волим мал и да причам Вр, и увече кад биде, ми отиђемо да му помѡгнемо, *ел* њн не мѡж да тѡра и краве, и свиње, и ѡвце и све Вн, помажем им да би мѡгли да постигну такѡ то, *ел* ја не могу да седим овако, да гледам, а њни да раду Ву, д идем да с одморим (да умре), *ел* не могу овако Гл, пољопривреда се развијала, али врло спѡро, *ел* ми смо били голн, босн, бедни Го, да закоље прасе, пилића мало више, такѡ, *ел* то мѡра да буде на два ручка Гр, спроведен је ис Паланке, *ел* му ѡтац био у затор и маѡи и брѡт млађн Лг, дадо, бату чувај и пѡзи, немѡ да га прѡраниш, *ел* њн није јеѡ, него млека помало, па кат почне, ти мало перинач Ло, а сад не сме да дође *ел* ће да дође њн МО, и оставим њѡга, *ел* њн је био, ја нисам знала, њн је био туберкулозан Мх, немѡ да прѡиш мету *ел* ће да погинеш П, језик је ичупѡо што мѡж да упиљи и да ује, *ел* ѡна сас језик убоде те Р, ѡнда је било лепо, *ел* ми нисмо знали за бѡље С, не прѡгори млѡго леба *ел* знамо колико лѡжимо Су, тужим и[х] ја суду да врату, *ел* није ми трѡбо адвокат, ја знам да напишем сам тужбу Т;

в) *јели*: само пѡзи на мачку да не ѡђе *јели* не сме д ѡђе мачка док не ѡђе полѡженик В, а мушки већ то мѡра да биде ѡпрано, *јели* старци носили дугачке кошуље Ск;

ели: не знаш коме ћеш да се предѡлиш *ели* били су ѡпасни и ѡни Др, њн чува ѡвце, ја свиње *ели* нису свиње и ѡвце мѡгле зајено Ла, ко комаданта железничке станице, *ели* ту је ѡдма и граница румунска Ло, а мѡј мѡж волео да дирне неку, а није био покварен, само волео овако да се шѡли *ели* волеће га па и жѡне, те мѡје ортакѡне С.

2. Нижу фреквенцију имају везници *шїџо*, *зайџо шїџо*, *їошїџо* и *како*:

а) *шїџо*: а сѣно кад вџозимо укрџстимо врѣнгију *шїџо* је сѣно ситѣије на испѣда А, па га жївога испѣкли *шїџо* му е тѣс отїшо као у партизани Ву, па и бїло ме жѣо *шїџо* имѣла вѣлику имѣвину ДД, ђн донѣсе (Православни миснонар) па дѣ тѣб, *шїџо* тї тѣ читѣш Мх, јѣзик је ичупѣо *шїџо* мѣж да упїљи и да ујѣ, ел ђна сас јѣзик убодѣ те Р, кад је бїла Тѣдѣрова субѣта, ѣ, тѣт сам постїла *шїџо* не рѣдим нїшта, седїм кўћн, мѣгу да пѣстим недѣљу дѣна Се;

б) *зайџо шїџо*: њї пўштили *зайџо шїџо* им нїсу пўшке пўцале В, їма тѣм јѣднѣ мѣло, нїсѣм га ни вїдла, некѣ га, кат порѣстї, а *зайџо шїџо* не смѣм да га ўзнем Го, пѣсле смо са па јѣдну крѣву (орали), кўј нїје имѣо двѣ, *зайџо шїџо* су Нѣмци свѣ одвўкли, свѣ жїво што гѣд је имѣло Го, имѣ сам јѣ дѣста нѣвца, *зайџо шїџо* смо кирїјали, рѣдили са црѣпом, цїглѣм, ншениѣом К, Нѣле, дѣн ми је којѣкѣко, а нѣћ ми је нѣјтѣжа, *зайџо шїџо* сам сѣма па ми је тѣшко Ко, идўће гѣдине јѣш бѣље ѣе се органїзује, *зайџо шїџо* је тѣ сад зѣпочето Мх, али нѣкако нїшта нѣ знам, *зайџо шїџо* брїнем за кўћу С;

в) *їошїџо*: вѣжем говѣда и кот кѣмшнїја распїтам се, *їошїџо* сам јѣ бїла у њїви, и ђни кѣжу: Нѣда је ўмрѣла В, имѣли ђни двѣ кўће *їошїџо* пўно нѣрода В, *їошїџо* смо мї као гѣсти дѣшли, ѣјде дѣ и нѣма по јѣдно пѣрче ВО, осумњїчен сам бїо *їошїџо* сам гласѣо Љѣтића ДД, *їошїџо* ни дѣли вїше лѣба, јѣ ћу тѣ да нѣснм Ку, мѣн ѣе да напрту и да однесѣдў, а дукѣти да скїну *їошїџо* ми ўјак опѣсан да му донѣсу и да му бацу у ѣвлију Мх, ѡће д їде ђн у кўћу, *їошїџо* јѣ нѣмам имѣње Са, е, па *їошїџо* су нѣши отїшли у рѣт, нѣма кўј да рѣди, мї растўрамо ђни ѡѣци Т, тражу мѣне и сїнови *їошїџо* смо мї нѣслѣдници Т;

г) *како*: ѡнда су, кѣко смо мї покїсли стрѣшно, озѣбли, ђни налѣжу фурўну ВО.

д) Везник *чим* у следећим примерима има узрочно значење: кѣ н умѣ, ђн ћўтї, па ћўтї, *чим* нѣ зна, штѣ ѣе Гр, а, *чим* си тї шкѣлован, нѣ знаш тї штѣ је срп М, код нѣс — па дѣбро, вї тѣ бѣље знѣте *чим* сте тољико по свѣту Мх.

5.67. Условним реченицама јавља се везник *ако* (ређе *ак*), *ел* и *да*:

а) *ако*: *ако* тї желїш да је продѣш и *ако* тї желїш да је дѣш нѣкоме, сѣмо кѣжи — јѣ ћу се потпїшем ВО, а мѣн ђни кѣжу ѣе д ѡстѣне глўв *ако* не аперїше Вр, *ако* ѣе да му ўзнете дрѣва, да сѣчете тѣј бѣгрѣн, бѣље га убите, него му тѣ покўпите Гл, и *ако* нѣмам нїшта, јѣ му изнѣсем по нѣко јѣје, трампимо Го, и *ако* е пѣгодно врѣме, ђн истѣра Гр, *ако* се дрўги пўт нѣјемо, їмамо да завршимо јѣ и тї пѣсо, ђнѣ што јѣ ѡћу Лг, *ако* залївѣу, ђни имѣу М, *ак* ѡгїднеш на њїву, *ако* ѡкѣпаш њїву, ѡна ѡкопана, *ако* нїси, спѣво си цѣо дѣн, ѡна ѡстѣла нѣокопана Мх, *ако* їмамо плўг, мї пѣдремо, *ако* нѣмамо плўг, мї кѣпамо, прекопѣјемо Т, *ако* сте крўшке млѣтиле, мї ѣе да ви кўпимо, *ако* сте брѣле рукѣм, мї нѣће да ви кўпимо, а свѣ ѣе-мо да ўзмето У; *ак* ѡгїднеш на њїву Мх, *ак* си завѣден С, *ак* те обрўка Ск;

б) *ел*: јѣ сѣмо *ел* ме наљўти, гѣтово је, ѡдо јѣ и ѡстѣви га Мх;

в) *да*: *да* сам ја знала, ја не би дозволила Мх.

5.68. Шаролик је инвентар везника (*а камоли, а некмoли, дел, аман, ма*) у поредбеним реченицама којима се истиче неједнакост:

а) *а камoли*: евѐ, сѝн ма̀тор, сѝн ка̀к је ма̀тор, *а ка̀моли* ја М;

б) *а некмoли*: нећеу што са̀мо свѐкар и свѐкрва, *а некмoли* ди је ба̀ба и дѐда МО;

в) *дел*: ни се ка̀јала ни кад била мла̀ђа, *дѐл* са̀д;

г) *аман*: за две ба̀нке препеченѝца, дрѐновача ракѝја, да ти изгору̀ очи *аман* и уста и језик Р, йма људи који нису про̀ју има̀ли да је́ду ни бу̀ђаву *аман* и лепу Р, е л умѐш да ко̀љеш пра̀се — море, умѐм кра̀ву, реко, *аман* и пра̀се Р;

д) *ма*: свѐкар био па не да̀, не да̀ да се ку̀ну кошу̀ље, *ма* нешто дру̀го Ос;

Уобичајене су поредбене реченице типа *ка̀ко* која̀ бде *ша̀ко* нека ра̀ди М.

ПАРТИКУЛЕ

5.69. Вокалске партикуле или покретни вокали, како их називају истраживачи банатских говора (Ивић ... 1997:293), јављају се код личних и именичких заменица (Исг. *њоме*, ИЛсг. *њиме*, Д *коме*, ИЛ *киме* и *чиме*) у падежима у којима ови облици имају један слог и код прилога (*саде, каде, куда, овуде, свуде; када, сада, шуда, свуда, овуда онуда, напреда*). Само су две самогласничке партикуле *е* и *а*. Притом ваља напоменути да се ова друга не јавља код заменица. Код других истраживача (Јовић 1968:156, Ивић 1994:321–322, Ивић 1958344, Ивић 1978:169–170, Реметић 1985:288 и 290, 378–384, Вукићевић 1995:197) ови вокали се наводе само уз *и, к, р*.

Вокалске партикуле обрађене су у морфологији појединих врста речи.

5.70. Консонантске партикуле (*г, к, н, ј, р, м, з*) јављају се појединачно (*овдек, водек, ондак, йолак; овден, йун, доклеп год, садан, ондан, йослен; йуј, шакој, овуј, онуј; свудер, јучер; йосем, йрвом*) или у комбинацији с вокалима (*а, е, и*).

Вокал *и* јавља се само уз консонант *з* у личној заменици 3. л. сг. ж. р. и то не само у ДЛсг. (*о њојзи*) већ и у Гсг. (*до њејзи*), као и у присвојној заменици добијеној од посесивног датива показне заменице (*овојзини*).

Самогласник *е*, по некадашњем закону о хармонији гласова, не јавља се иза консонанта *к*, осим у прилозима за време који испред партикуле *-ке* обично имају стару показну заменицу *с* (*данаске, јуѝроске, ноћаске, јесенаске, зимуске*). Партикула *-ке* ређе се среће у прилозима за време без форманта *с* (*ономайѝке, ондаке*) или с њим али на почетку речи (*синоћке*). Она алтернира с формантом *ко* у прилогу за количину (*малко : малке*).

Вокал *е* се јавља иза *н* (*йуне, йунека, йунена, йуненака*), али не тако често као *а*. У једном примеру (*ойѝѝена*) *е* је партикула испред слога са сонантом *и*.

Самогласник *а* комбинује се и с *к* и *н*, а забележили смо и само један пример с *г* (*ондегана*).

С обзиром на број слогова, партикуле могу бити: једносложне (*-ка: овдека, ондека; -ке: данаске, јуѝроске, ноћаске, јесенаске, зимуске; синоћке; ондаке, оно-*

мајке; -на: *овдена, ондена, ѿуна, овалона, ѿамона, горена, садена, вишена, мене-на, шебена, с њимена*; -нак: *овденак, ѿунак, ѿамонак*; -не: *ѿуне*), двосложне (-гана: *овдегана*; -кана: *овдекана, ѿамокана, менекана*; -нана: *ѿунана*; -нака: *овденака, ѿунака, овалонака, ѿамонака, горенака, доленака, озгоренака, саденака, ѿсленака, мененака, шебенака, с њименака*; -нека: *ѿунека*; -нена: *ѿунена*) и тростложне (-накана: *овденакана, ѿунакана, уп. и ѿамонкана*; -ненака: *ѿуненака*).

У сложеним партикулама само се и може редуплицирати (-нана, *нена*) и че-шће је у првој позицији (-нана, -нака, -нена, -нека, -накана, -некана : -кана, -гана).

У неправом императиву глагола (*х*)*ајдемо* дошло је до редупликације наставка -мо и јављања двосложне партикуле с -и- и -к- (*ајдемолонака*).

Након ових уводних напомена следи преглед забележене грађе:

-гана: *ѿндегана* М;

-к: *ѿвдек* Го; *ѿодек* Вн; *ѿндак* А В ВД Вн ВО Ву Го Гр ДД Др К Ко Кр Ку Ла Лг Ли Лу М МК МО Мх Ос П Рд С Са Се Су Т У Ш, тако *ѿндак* било Бд, па *ѿндак* метеш ѿвди, па ѿвди Вн, а *ѿндак* мѿраш Го, то е *ѿндак* билоГо, *ѿндак* је било Кр, *ѿндак* је било народа Ло, и *ѿндак* нису мѿгли д извршу јѿриш Ло, ти сипаш вѿду па *ѿндак* мѿшаш Мх, а шта *ѿндак* да му плати Мх, *ѿндак* носи онѿ свеће Мх, *ѿндак* ѿни нису тѿли њѿ да дѿрају ѿдѿтле Мх, е, ѿн *ѿндак* дође и јѿто тако Мх, па *ѿндак* ѿбилази Мх, *ѿндак* се изѿвали и *ѿндак* ѿстане ѿмба Се, *ѿндак* је било дружке Ск, па *ѿндак* то дѿтераш кѿћи Т, две гѿдине *ѿндак* била вѿјска У, ти не знаш *ѿндак* ништа У, *ѿндак* то није смѿло тако У, *ѿнак* А Ву МО; па ѿнда *ѿдслек* се дѿтерѿва вршалица Гр; *ѿѿлак* Вн Ву Др Лг М П Р, *ѿѿлак* нѿћи Вн, *ѿѿлак* пѿшњица, *ѿѿлак* вѿруна Вн, *ѿѿлак* и ѿстѿло тѿмо, а *ѿѿлак* дѿшло Гр, *ѿѿлак* не плаћа Др, *ѿѿлак* имања Ло, а пѿсле дѿшли ѿ *ѿѿлак* Ло;

-ка: *ѿвдека* У; *ѿндека* А;

-кана: *ѿвдекана* А М; *ѿамѿкана* С; *мѿнекана* Би;

-ке: *ѿндаке* ВО Т; а шта је *данѿске* Лг, *данѿске* А Вн Вр Ву Го ДД Ку Ла Ли Мх Рд Се; *ѿномѿшке* Гр; до *ѿѿѿроске* ДД; *ноѿѿске* В Вн; и ја *сѿноѿке* дѿђем У; ја сам *јесенѿске* видела ДД; *зимѿске* Ос Су Ш, то су *зимѿске* и били тѿм по Морѿви Ос, *зимѿске* сам лежала цѿлу зѿму Су, *зимѿске* јѿк мрѿз био Се; нисам тѿ имѿла *мѿлке* винѿграда Го, што нисте дѿшли *мѿлке* МО, па му ѿна *мѿлке* дѿнела Ш;

-н: *мѿјка* се прѿудала *ѿвдѿн* у ѿва сокѿк Т; долазили па с ѿстѿвљали стѿку *ѿѿн* Гр, заборѿвио гѿспѿдин пѿшку *ѿѿн* У; *дѿклен* гѿд Лу, *дѿклен* гѿд није прѿдана Лу, *садѿн* је гѿспѿѿка вѿјска Ли; *ѿндан* Р; *ѿѿслен* Вн Др Ку Ш, и *ѿѿслен* кат смо ѿѿишли Вн, па *ѿѿслен* тѿ Лу; *дѿклен* Лу;

-на: *ѿвдена* Ку, ѿва се ѿдала *ѿвдена* У; *ѿвдѿна* А Вн Вр Мх Ос Р Рд Т, имѿли смо девојке *ѿвдѿна* М, не знам у друге цркве *ѿвдѿна* Мх, наѿеш и тѿм неку бѿбу да ти прѿча кѿ ја *ѿвдѿна* Мх; *ѿдѿна* А Ку Р Т; *ѿндена* А; *ѿѿуна* А Бд Вр Ко Кр Ла Лг МО П Р С Ск У, борѿвили код мѿн *ѿѿуна* ДД, ѿмамо снају *ѿѿуна* с нама П, ѿн је ѿма *ѿѿуна* уклањѿ кѿвр Р, наприѿмо *ѿѿуна* Ск, ѿстѿвим ѿѿ два *ѿѿуна* У, ја дѿђем пѿс *ѿѿуна* У, и ѿн пѿдне *ѿѿуна* У, тѿј касѿпин *ѿѿуна* прѿдѿје У; *ѿѿуна* Вр Ву ДД Др Ко Ку Лг Ли МО П Се Су Ш, били *ѿѿуна* две-три гѿдине ДД, сѿмо дође *ѿѿуна* ДД, и нек ѿстѿне *ѿѿуна* Ко, неговала сам га пѿс *ѿѿуна* Ли, били смо нас ѿко двадес *ѿѿуна* Ло, и ѿн *ѿѿуна* жѿви Ло, ѿн *ѿѿуна* спѿва Ос С; *ѿвалѿна* ДД К С; *ѿамѿна* Бд ДД К, и ѿде *ѿа-*

мо̀на Ло, имали смо ђвце *ша̀мона* Ла, *шамо̀на* К Кр Ло С, отишо ма̀ло у па̀ртијску шко̀лу *шамо̀на* Ло, и ја̀ оти́дем *шамо̀на* у куку̀руз С, *шамо̀на* се ўдала ДД, *шамона* В; кад оти́днем та̀м *го̀рена* МО, *са̀дена* Го Ла МК; ни́је ви́шена МО; ме́нена Гл ДД К, до́ће ме́нена кра̀љ К, и код ме́нена А Ла, ку̀ку ме́нена ДД, на ме́нена Ла, од ме́нена С, за *ше́бена* К, о *ше́бена* К, с њи́мена Др К; би́ла сам ле́па, *даб̀мена* Ос, *и́а-даб̀мена* Ос;

-ена: *ѡйе́шена* МО;

-на̀на: *шу̀нана* Ла, па тѐк њнда га примамо *шу̀нана* Т;

-нак: *ѡвдѐнак* Др Кр; *шу̀нак* оста̀немо ВО; *шу̀нак* Ск; *шамо̀нак* С, са̀мо смо избегли *шамо̀нак* Кр;

-нака: *ѡвденака* А В МО С Се; *ѡвдѐнака* А Вн МП Р С Ск; *во̀денака* Др; *ѡво̀денака* Др; *шу̀нака* В Вн ВО Др Лг Ло МО Ос Р С Са У, шта̀ сад њн лу̀па *шу̀нака* У, то̀ стоји *шу̀нака* У, деда Вла̀јко се први насељио *шу̀нака* Т; *шу̀нака* Ос; *шу̀нака* ВО МП Рд Ск Т Ш, ме́тем *шу̀нака* Ск; *о̀вамо̀нака* Др МО; *ѡ̀вамо̀нака* Ос, а *ѡ̀вамо̀нака* би́ла једна̀ ба̀ба У; *шамо̀нака* ДД Др МО, *ша̀монака* В, ото̀ше *ша̀монака* Ск, *ша̀монака* по̀п чита̀ на грѡбље Лг, *ша̀монака* В Ли Ск У, са̀ма сам седе́ла *ша̀монака* У; *го̀ренака* В Др МО С У, ја̀ сам би́ла *го̀ренака* па по̀сле до̀шли ѡвде МО, *го̀ренака* има С, ту̀ ме́те и залѣпи *го̀ренака* У, *до̀ленака* Др, а *до̀ленака* једну ви́кендицу разби́ли У, *ѡзго̀ренака* С; *садѐнака* Ло; ўмро ми чо̀ек, па *иѡсленака* ўмро ми де́вер У, е, по̀сле шта̀ ће да бу́де, *иѡсленака*, по̀сле имала ѡна де́вера У; *ме́ненака* С, према *ме́ненака* Др, *ме́ненака* њн ка̀же Др, од *ме́ненака* МО, де́ ту̀ то̀рбу *ме́ненака* С, ну́з *ме́ненака* Ск, од *ме́ненака* В, пре́дружи се *ме́ненака* и та̀ В, а што̀ *ше́бенака* фа̀ли Др, с њи́менака Гр Др МО С, уп. и *ѡ̀јдемо̀нака* Др; *даб̀менака* Вр;

-накана: *ѡвденакана* МО; *шу̀накана* Ку Ш;

-нкана: *шамо̀нкана* Ву;

-не: *шу̀не* ВД М Мх С, *шу̀не* не́ма код на̀с ВД, *шу̀не* ме́темо ле́ти шпо̀рет М, ста̀новали су *шу̀не* Мх, барја̀ци се ста̀ву *шу̀не* и стоју́ Мх; *шу̀не* Го К М С, *шу̀не* е мо̀жда метѡ ма̀л пе́кмеза Го, ба̀ш био *шу̀не* пре́ два̀ са̀та М;

-нека: *шу̀нека* С;

-нена: *шу̀нена* А Ла;

-ненака: *шу̀ненака* Гл С; *шу̀нѐнака* С;

-ј: *шу̀ј* Лг, сад ја̀ *шу̀ј* бо̀равим Т; ка̀ко ће њни *шакѡј* немо и ми Ш; да̀ *ѡву̀ј*, да̀ј *ѡну̀ј* Лг, *шо̀ј* сам ја̀ ку̀пила Бд;

-р: *свѡдер* бетѡн сад има Ву; *јучѡр* Вр Ву Др Лг Ло Р Ш, као исто да *јучѡр* је би́ло Лг, па̀нтим ка̀о да је *јучѡр* би́ло Лг, њн је, ка̀же, *јучѡр* ту̀ до̀те́ран Ло;

-м: *иѡсем* Ву МО Ш; *ѝрвом* же́ни да̀ј С, *ѝрвом* де́сет па по̀се два̀с дѡката С, *ѝрвом* кома̀т за на ку̀ћу, па по̀сле на́јстари́јим Т, *ѝрвом* и *ѝрвом* се оре́же да ра̀сти она̀ лѡза Т, па е́то, *ѝрвом* — *ѝрвом* посе́јемо кро̀мпи́р, па посе́јемо лу̀ка Т, *на̀јѝрвом* ѡснуеш на ко̀ље, па се на̀вије, па се по̀сле уведе́ *ѝрвом* у ни́ти па у брдо Т; *да̀клем* Ло М У, *да̀клем*, то̀ је овако̀ Ло;

-зи: до̀ *њѡзи* ВО, о *њѡзи* Лг, и то̀ су њѡни си́нови, ни́су мо̀ји уну́чићи, него *ѡво̀јзини* М.

РЕЧЦЕ

5.71. Речце за показивање садрже заменичке форманте *-в-*, *-и-*, *-н-* а завршавају се чешће на *-е*, него на *-о*. Такво је стање и у говору Биограчића (Ивић 1978:169; у говорима Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:196) и у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:390–391). Двојство облика забележено је и у говору Галипољских Срба (Ивић 1994:98 и 312), где поред облика *еви*, *еиџи*, *ени* нису непознати ни они са завршетком *-о*. Форме с *-и* објашњене су синкопом (*еве/ево + ви > ев + ви > еви*, *еиџе/еиџо + иџи > еиџ + иџи > еиџи*). У дијалекатским текстовима из села Жабара код Тополе (Реметић 1986:503–549) уочава се превага примера с финалним *-о* у односу на *-е*. Дакле, у С-В дијалекту имамо двојство облика ових речца, осим код банатских Хера (Ивић 1958:343) где су забележене само форме с *-е*, што је идентично са стањем у К-Р говорима. Ареал ове појаве видећи код Реметића (1985:392) у напмени 1145.

Примери с финалним *-е* су, као што смо рекли, чешћи и имају различите акценатске ликове (*еве*, *еве*), који могу бити резултат говорничког става према информацији коју износи, а и положаја речце у реченици (*еве иџи*). За појаву дугосилазног акцента на последњем слогу Р. Симић (1972:469–470) износи две претпоставке. По првој, за коју се аутор и опредељује, он је добијен у секвенци *еве + је > еве*, а по другој, овај акценат је настао аналогично према прилогу *где*. Прилошког је порекла и финално *-е* (уп. *кад-е*, *сад-е*).

У неким примерима се јавља и апокопа *еиџ*. Такође треба рећи да су примери с формантом *-и-* најчешћи:

а) и *еиџ* ручак А, *еиџ* и, брџ, Швабе Бд, *еиџ* и Вн, *еиџ* га други дан Вн, *еиџ* га Гл, *еиџ* г њам и сад МО, *еиџ* та радња Гл, *еиџ* ту код нас Гл, и *еиџ* ти Вр, *еиџ* ти шта радџи ДД, *еиџ* ти га ова мој дџвер Лу; јес, *еиџ* сад виш како ми сад већ отишло, чекајте маљо Мх; па *еиџ* тако је било Гл, па *еиџ* тако Вн Лн У, па *еиџ* како је било Вр, *еиџ* умро Вн, па *еиџ* и мџчке идџ МО, *еиџ* затџ П, али *еиџ* жџдово би моу дџцу Р; *еиџ* није ни био Бд, *е(иџ)* тако ти је то Гл, *е(иџ)* тако ми Р, и *е(иџ)* тако то Ко Лн Се Су Ш;

али и: *еиџ* ти ВО МО па *еиџ* то је ВО, и *еиџ* тако Вр Ву, *еиџ* га ми син Ву, *еиџ* ти видиш ДД, *еиџ* сада је ДД

б) *еве* дџпеша А, а ви, *еве* ви ово жџнско дџте па воспитајте ВД, *еве* да видиш Вн, и она *еве* је Р, *еве* га С, *еве* пасуљ У, *еве* га хлџб Вл, и *еве* га јџш јџдан Лу; *еве* ти свиње, *еве* ти дуљџци У; ли *еве* како се то данас раџи Р;

али и: *ево* сад ВО, *ево* су џуди Ко, *ево* седџмо, разговарамо Мх;

в) *енџ* пџн астал пџво Вн, *енџ* ти на столџци Гл, *енџ* и она је пенсионџрка Лу, *енџ* га С, *енџ* је Гн.

5.72. Класификацију партикула (речца) или реченичних модификатора даје Стана Ристић 1993:75–93.

Речце којима се нешто потврђује или одриче различитог су порекла и јављају се у више гласовних варијанти:

а) Речца *да* уобичајена је на целом терену и семантички није маркирана.

б) (*да + бог + ме > дабоме/дабом*) *ѐ*, *дабѐме* А, била *дабѐме* Би, *дабѐме* Вн Др Ко МП Ос Рд С Се Т Ш; *дабѐме* Гл; *дабѐм* Би Вн Ву Ко Ку Ла Р С Се У, зна *дабѐм* ДД, има *дабѐм* Кр, па пропао *дабѐм* Ко.

Ови облици се често чују и са речцом *ѡа*: *ѡа дабѐме* Ли М Ос Ск Т; *ѡа дабѐме* Бд; *ѡа дабѐме* Ко Су; *ѡа дабѐм* ДД Ли Са Ш; *ѡа дабѐм* Су.

Ради интензивирања значења на ову речцу додају се и партикуле: била сам *лепа дабѐмена* Ос, *ѡадабѐмена* Ос; *дабѐменака* Вр.

в) *ам дакако* Мх;

г) *јѡшѡа* Ву.

д) Различити фонетски ликови помоћног глагола *јесам*, најчешће у првом и трећем лицу јединице презенте, јављају се у функцији афирмативног одговора или узречице којом се потврђује раније констатовано:

(Јесте правилни свадбу) — *јѐсам* ВО, (а јесте ишли у школу) — *јѐсам* Ко, (а јесте сир правилни) — *јѐсам* М, (а јесте рођени овде) — *јѐсам*, од Булића М, (јесте нисмени) — *јѐсам* пѡсмен и добро рачунам Т; (јесте фарбали јаја) — *јѐсмо*, како, и сад и сад фѡрбамо јаја Ву, (јесте били) — *јѐсмо*, сад за свѡдбу Т; (јеси радила) — *јѐсам* како да нѡсам ВД;

па *јѐсѡе* Ба, *јѐсѡе*, *јѐсѡе* ВД, (јеси штрикала и везла) — *јѐсѡе*, да ВД, оѡаци, нѐ знам, *јѐсѡе* ВО, *јѐсѡе*, тѡ црвѐно Ву, па *јѐсѡе*, брѡте, такѡ Го, *јѐсѡе*, нѐма га и готѡво Мх, чуѡнак, *јѐсѡе*, виш тѡ пѡнтиш Т;

зараѡују Тѡрци и Бѡгари, *јѐсѡ* Би, па *јѐсѡ* Го, да ѡн има ѡца, да има, *јѐсѡ* Лу; *јѐс* ДД Лг Са, *ѡ*, *јѐс* С, *јѐс*, мајку му ј...м ВО, *јѐс*, ја знам ако тѡ нѐ знаш Лг, ел бѡље детѐту, каже, *јѐс* М, *јѐс*, тѡ је такѡ прѐ бѡло Мх, *јѐс*, етѐ сад виш како ми сад већ отишло, чекајте маѡло Мх, јел овѡ младина врста — па *јѐс* Ск, *јѐс* и кицеље смо опасивали Т, највећа, па највећа, *јѐс* Т, (имате ли нешто од стоке) — а *јѐс*, имам једну маѡчку У, Шта је? шта је Рѡсо? — *јѐс*, твој ме сѡн испрѡтио д идѐм на прѡстен, а ѡн там је отишо с онѡ женску У; *јѐз*, брѡте Го; имаѡ сам четѡри вѡла, *јѐс* Би;

Јес се јавља и с глаголском енклитиком *је*:

ѡно *јѐс је* тѐшко Ву, па *јѐс је* Го Ли, па *јѐс је* тѡ Др, (Није се исповедио?!) — *јѐс је* МО, онѡ што *јѐс је*, *јѐс је* Ос, *јѐс је* бѡло, очѡју ми Вр, па *јѐс је* бѡло ДД С, *јѐс је* бѡла богѡта Ла, *јѐс је* маѡло, *јѐс је* бѡло Р, *јѐс је* умѡро Гл, а такѡ тѡчно и *јѐс је* Лу, такѡ и *јѐс је* Се;

уп. и: такѡ и *јѐс* Лу, и затѡ и *јѐс* Се, него такѡ као што *јѐс* Мх, причѡли смо онѡ што *јѐс* Ли, *јѐс* да бѡље живимо, али није здравѡ ништа што се је Вн, једнѡ *јѐс*, једнѡ није Го, (кад се кине) *јѐс* ѡстина У;

јѐ, брѡте Ос, (јесте пуцали ви) — *јѐ*, како нѡсмо С, алѡл ти вѐра, па *јѐ*, реко, *јѐ*-сте, господине У;

ђ) За потврђивање Христовог рођења или васкрсења користи се израз *ваистину*: *ваистину се роди* Вр Ли Се Ш, *ваистину* А, *ваистину се роди* Бд Вн, *ваистину васкрс* Ш.

е) За одрицање на целом терену користи се речца *не*, а чује се код старијих информатора и турцизам *јок*: *ма јок* Би Ли, *Ти ниси појела?* — *јок* ВО, а данас, *јок* Др, ако вољу, они пра̀ву, ако не вољу, *јок* М, сãд зоведу та̀то и дру̀кше *јок* Мх.

5.73. За исказивање могућности или вероватноће неке претпоставке употребљавају се речце (*ваљда*, *валда*, *канда*, *можда*, *мож[e]* *биџи*, *можем*):

а) *ваљда* Гл Др, па *ваљда* Го, *ваљда* је његоф сѝн ВО, *ваљда* бѝо код овѝ ДД, реко, *ваљда* није ДД, па, *ваљда*, мѝрке се зоведу Мх, па, селѝанка, *ваљда* сам селѝанка Мх; *ваљда* Гл; па *ваљда* је бѝло лѝпше кат сам бѝла дѝвѝјка МО; *ваљде* Гл;

ва̀лда ВД Ос Р, а он је бѝо, *ва̀лда*, код њѝ ДД, *ва̀лда* би га убѝли Лу, *ва̀лда* неће М, бѝло *ва̀лда* зѝма Р, затѝ с онѝ повукивали у мѝчваре збок Тѝрака *ва̀лда* Рд, нећеш *ва̀лда* данас да насãдиш у пѝднѝ, па вечерас доѝи Са, дошла *ва̀лда*, имаѝ тѝ, *ва̀лда*, кокогѝиу Са, онѝ нѝсу *ва̀лда* вра̀та ни затворѝли У, *ва̀лда* неѝо нашо неѝо парче злãта У.

б) У *канда* чува се поредбена речца *кано* + *да*: *а канда* ћеш тѝ да божѝћуеш кот кѝће (ако Бѝг дã, мѝслим да ћу да божѝћкуем) Ло.

в) Поред речце *можда* слично значење има и конструкција *мож[e]* + *биџи[и]* и *било можем*:

мѝжда Ш, *мѝжда* си чѝо ДД, *мѝжда* сте тѝ и чѝли ДД, штѝ ми не донѝсеш јѝдну слику, *мѝжда* га јã познајем, *мѝжда* сам јã бѝо неѝи пѝт с њѝга Р, није тѝ прошло двајз данã да сам бѝо комадãнт, *мѝжда* је бѝло и више, не пãмтим та̀чно колиѝко сам данã бѝо, знаш, комадãнт сѝла Т;

трѝслã га кѝла *мѝже биџи* С, *мѝж биџи* јѝдна камãра да увãти Би, *мѝж биџи* и скѝро двајс гѝдина Др, ѝмам трѝ комада *мѝж биџи* и по пѝтнајс шѝснајс кѝла Ку, ѝмам ѝвдена *мѝж биџи* стãро жѝто око сѝдамсто кѝла Ку, *мѝж биџи* нѝси Лу;

било мѝжем да смо пѝтовали недељу данã Ш.

5.74. Речцама или реченичним модификаторима (*бар*, *барам*, *барем*; *додуше*; *скоро*, *гоѝово*, *чиѝаво*; *углавном*, *углавно*) изражава се извесно ограничење у изнесеној констатацији:

а) мѝне тѝ *ба̀р* није интерѝсовало ни зѝмња нѝти штѝгѝд Ск; напиѝи на књѝгу па мãл — мãл па поглѝдај у књѝгу па ће се сѝтиш, *ба̀рам* у гѝдину данã, у мѝсец данã Ш;

мãло је јѝдно дѝте, да ѝмам *ба̀рем* двã ВО, остãни, ба̀бо, каже, мãл тѝ, *ба̀рем* мѝсец данã Т.

Овај турцизам (Шкаљѝић 1979:120) дошао нам је у две варијанте *bari* и вулг. *barit* из којѝх се развило мноштво различитѝх форми: *бар*, *баре*, *барен*, *барем*, *бари*, *барим* (РЈАЗУ под барем), а у РСАНУ (под бар) забележено је и *барам*, *барма*, *баренко*, *берем*.

Дакле, наше форме са *-м* могу се тумачити и чувањем вулгарне варијанте овог турског прилога, а не само променом партикуле (*-н > -м*), како је то констатовано у РЈАЗУ.

б) а *додуше* њу су и били В, ал *додуше* и помагали ми МП, *додуше* не врши се Гл. Овај реченични модификатор окамењена је предлошко-падежна синтаagma (*до + Гсг.*).

в) мож бити и *скоро* двајс година Др, па имамо ми у Орашје *скоро* стô кућа (оних који славе Симеона Богопримца) ВО;

г) били смо *гоштво* целе зиме Ло;

д) и била сам читала па сам *чишаво* (“готово, скоро“) била скрѣнула С, и она се *чишаво* („готово“) крије из шумарџца онџ да је не види В;

ђ) ал *углавном* Гл Го, *углавном* дође на готво Др;

ал *углавно* Ло, само *углавно* Др, *углавно*, ви сте се одазвали млого добро Ло; *углавно* С, шта знам, *углавно*, он, каже, умео и да подлије Го;

мало на краће су ишли, *главно*, фино је било, лепо Мх; а *главно* ништа не мож да се прѣви Вн, *главно*, месим леба, месим погачу Мх.

Овом речцом се објашњавање и причање жели скратити и указати на оно најважније. Ово је предлошко-падежна синтаagma (*у + Лсг.*) у којој се некадашњи наставак *-м* доживљавао као пратидула, те се губио. Друга претпоставка је да се, што је у овим говорима обично, уз предлог *у* јавио акузатив.

5.75. Турцизмима *баи* и *шаман* (Шкаљић 1979:122, 599) и домаћим лексемама (*лично, никако, ойише, йогойово, йогойову*) интензификује се нека радња, процес или појам:

а) *баи* сам из његови љсти слушо ВО, ја не прѣвим *баи* од ништа (слатко), *баи* од ничега — ни од вишања, ни од кајсија, *ама* од ничега Мх;

б) *шаман* посла ВД, *шаман* посла Ву Т, *шаман* да дође кући, оно закѣчи рѣт Вн, *шаман* су прѣшли да музу краву Гл, *шаман* ја испраћам доктора и разговарам тако с њим на капију и он изиђе ис куће М, а *шаман* дошо до куће Ос, *шаман* уватила стѣра кућа и нѣва прет стѣру и *шаман* тѣ двѣ куће Т, и ја *шаман* сам уишла, каже, ја ти кључеви не дам, не можеш у кућу да уиђеш У; *шаман* посла Др, и *шаман* да припали цигару В, *шаман* смо ми стигли Мх, таман смо се скѣћили С, *шаман* он што рѣче тѣ, накуљаше се пуно У;

в) *лично* гађо В, он је из Пожаревца *лично* Ку;

г) (Је л има корења?) Нѣ знам нисам ишла у њиве *никако* М, каже, ја не могу тако *никако*, каже М, ја не јѣм сѣд мас *никако*, јѣм зѣтин Са;

д) нису се делили *ојише* Ку;

ђ) и она загледа како је опрано, *йогойово* мушке кошѣље Ск; деца *йогѣиву* трчу Бд.

5.76. Закључивање или изношење нечега алтернативног постиже се речцама *даклем* и *иначе*:

а) *даклем* Ло М У, *даклем*, то је овако Ло; *даклен* Лу;

б) Реченични модификатор *иначе* заменичког је порекла и обично иде с везником *а*, будући да се том конструкцијом изражава нека супротност у односу на претходно речено: *а иначе* Ко МП Мх Ск, *а иначе* није тео он Др, *а иначе* смо сељаћи, браће, Кр; *а иначе* Ск, *а иначе* никад не изгубим Мх, Владимир Поповић, *а иначе* звани Лала Го; *а иначе* Ко У, *а иначе* само смо сејали за нашу кућу и за зими да оставимо В, *а иначе*, овај, пре годину дана сам радио прилично ВО.

5.77. Разне клетве, заклетве и чуђења изражавају се речцама у којима се јавља именица *бог*:

а) црко *дабогда* Лу, *дабогда* ти цркнем У;

б) има *богами* Мх;

в) да прекади *забога* В.

5.78. Не само испред вокала, него и испред консонаната наредне речи речца *ли* најчешће се своди на *л*:

а) испред вокала: кобила је боље него *л* и краве Гл, са *да л* има нешто *да л* нема Вн, не знам сам *да л* има Го, *да л* има Др;

б) испред сугласника: *да л* злато *да л* дукати Ву, ко за мѐн пито *да л* ја имама *да л* немам Гл, *да л* је *да л* није Ли, *да л* ће *да л* неће д изиђе Лу, *да л* да узнемо *да л* немо МП, *да л* сад ома та дан *да л* други дан сви седам изгинули Ос, он се мисли *да л* д иде *да л* да не иде П, *да л* да даду *да л* да не даду Р, ја сад мора да гледам стално *да л* ће да види мајка, *да л* отац, *да л* брат Ск, па *да л* излечи *да л* помру, Бог да зна Т, *да л* ће он да га затекне живо *да л* неће У;

да л је В ВО Ш, *да л* није Лг, *да л* смо ми Т, *да л* су ДД, *да л* ће Бд МП У, *да л* ћу Ву МП Мх, *да л* знаш А МО, *да л* мож се врене Бд, *да л* нема Вн, *да л* ћу ово д узем ВО, снѐ је жива и сад Мица нека каже *да л* није то било Вр, *да л* га ветар носи Гр, *да л* ће она д изиђе ДД, *да л* се печѐ К, *да л* си био Кр, и бушу у сламу *да л* није сакривѐно жито у сламу, *да л* то врљи Ли, *да л* мож Гила да га замени Ло, *да л* је тај Лу, *да л*, каже, смѐм да с оженим М, *да л* су то нешто вражали Мх, ди знам *да л* га мучи Ос, *да л* да дођем Р, *да л* ви знате Рд, *да л* пето не гази Са, *да л* држѐ Се, *да л* треба Т, *да л* је ћао У;

ишѐ л је Мх, *можѐ л* да ме повезѐте ДД, *могу л* да с обрѐтим У, сад кѐј ће д узне те чеѐе ће л да узме та Шула ће л да узме тај Вилин Лг.

в) Ова речца се и чува: *да ли* Гл, *да ли* ме верујете ВО, *да ли* ради Т, *да л* је погѐно *да ли* није П, сад *да л* је ћао он намерно д остави пушку *да ли* је заборавно У; *ишѐ ли* је не знам ВО; црна жѐно, грдна *ли* си раденица била Бд; то сам више волѐла него *ли* мѐсо В, питају се више старији него *ли* ми млађи Гл, па слађе да јѐш него *ли* сѐ Т.

5.79. По угледу на *дал* (*да л*) и *јел* (*је л*) настала је и речца *зал* којом говорник изражава чуђење. Јавља се у многим говорима Војводине, у централној и северноисточној Србији (Ивић ... 1997:291, нап. 643).

па путово, *зал* то један путује, то сви Гл, *зал* ја толико сено доносила (па ни сам пала) Гр, па *зал* они дошли са Косова Др, па *зал* кума Свети, реко, толико, а мѐн толико Ко, па *зал*, каже, близо нашег рова Ло, Је ли, Гиле, што не вечераш? *Зал* ја поштио, а сутра дан Бадњи дан, *зал* ја поштио за Божић, а са да мршћем (мрсим) Ло, каже, ти *зал* не знаш ти ку је ово У, али и: *зар* је могуће да си ме зафркну Гр, па *зар* један у село није имао свадбу Ос.

5.80. Речца (а и везник) *него* забележена је и с о и без њега:

а) то сам више волела *него* ли месо В, питају се више старији *него* ли ми млађи Гл, па слађе да јеш *него* ли сѐ Т; нема гвоздене *него* дрвене Би, и прѐ ће стигнеш у суседно село *него* у њиве В, скупли је кукуруз *него* репа Вн, то је слађе са пројом да јеш *него* са лебом Гл, каш ти њему, реко, да ће њега прѐ д опева *него* мѐн ДД, боље једи прошње јело *него* масње Ла, ујутру се дигнем прѐ *него* чоџ Ла, не каже да је коље, *него* бие Ло, више сам му дала њему *него* што остало од овога М, боље ишта *него* ништа Мх, више волели качамак *него* проју Р, лакше ми је да ја плетѐм уже *него* да вучѐм С;

ја боље волела сам онѐ *нег* данашње Бд, он више ради *нег* ја Гр, више земње *нег* њѐ (жене) било му жао ДД, гора ми свака зима била *нег* лето Кр, више ју дам *нег* што треба да у дам Лг, ми смо се некад радовали боље Божићу *нег* животу Лу, служила сам девера боље *нег* мужа М, прѐ *нек* што се печѐ ВО.

б) он вози трактор, ма то нема грѐшка, боље *него* отац му и мој муж МО;

а лепши момак *нег* онај Бд, лепче *нег* ово Го, ја сам била том деци већи пријатељ *нег* она Ла, окрѐчим ја боље *нег* он Т.

5.81. Речца *нека* такође се чује и без финалног вокала:

нека га, каже, маљ, *нек* прича Бд, ја после дѐго руке, *нека* га *нек* пије МО, *нека* га *нека* живи С, *нека* га *нек* узне шта му треба па ништа Ш;

Мица *нека* каже да л није то било Вр, *нека* суди кој суди Ву, дете *нека* растѐ, а баба *нек* умре Го, *нека* праи Гр, Бог *нека* му да Ла, *нека* деца живу М, *нека* живи докле живи Са, тако *нека* ради М, *нека* раду С, *нека* вршу МО, *нека* продѐ МП, *нека* се сећу П, *нека* ме дѐру Ш, цаба ти било сам *нека* иду бѐстрага Ш, ако ју треба, *нека* научи Ш;

нек прича Бд, *нек* дукѐти носу В, нема два километра, ал *нек* је три ВД, *нек* пропадне Гл, *нек* ти да Бог Го, *нек* да Бог здравље М, сад Бог *нек* ми да здравља Го, Бог свакога *нек* сачува ДД, *нек* седи Ко, *нек* бацу кад ја умрем Ла, кажи Лѐки *нек* се батѐли Мѐрѐ Лг, *нек* си жив С, *нек* сам жива Лу, *нек* су живи и здрави М, *нек* је сѐта година МК, *нек* дођу МО, кажи човеку *нек* продѐ МП, *нек* свуче Са, *нек* мѐси шта ђе Су, *нек* ми каже Т, *нек* ти каже У, *нек* су ту Ш;

б) дүвај нека оживи Вр;

сад нека имаш не знам како куну нико не да т уведѐ А, нека иде бестрага и гројзе д убийеш дете Вр, Бог нека и чува Го, и нека остане тунѐ Ко, а ова мѐја пријатељица нека остане ту ко теб Лг, па нека иде и он дете Ли, нека опрости Бог М, ако неће да ме врну да учим занѐт, нека увѐтим јектику и нека умрем Мх, ка ху д умрем, нека умрем Са, нека обукуну Р, ма нека иде у врага Т.

УЗВИЦИ

5.82. У спонтаном разговору, не тежећи исцрпности, забележели смо, поред већег броја словенских узвика (*а, ала, ам, ау, е, еј, гле, ију, ју, јао, ма*) и неколицину балканског порекла: *ајд(е), ај, бре, море, мори* и *чик*. Спектар и нијансе значења веома су богате, а ми ћемо овом приликом указати само на неке, јер би нам за сва био потребан и шири контекст. Грађу ћемо анализирати по азбучном реду узвика, а не по семантичким групама.

1. Узвиком *а*, било с акцентом или без њега, а с речном *јес* говорник нам сугерише да се тог тренутка сетио нечега: *а, јес С, а јѐс*, имам једну маћку У.

2. *Хајде* је балканизам турског порекла (Скок ЕРХСЈ). На нашем терену има различите фонетске ликове: *ајде, ајд, ај, и ајдело, ајдеиѐ* и *ајиѐ*. Њима се најчешће изражава:

а) подстицање на неку радњу: *ајде* Др Ку Ла МП Р У Ш, *ајде* дик се, каже, дѐда умро и поче да плаче В, каже, затвори и *ајде* са мном ВО, *ајде* пушти свиње Ву, *ајде*, реко, дѐшо Гр, *ајде* плати Др, *ајде* пођи са мном Ко, *ајде* нека ви је срѐтно Ла, *ајде* цѐпај тѐ М, *ајде*, брѐ, дођте МП, *ајде* дик се преити судови Мх, *ајде*, дѐдо, причај ни П, *ајде* води краве С, *ајде* зајено да посадимо Са, *ајде* попиј Ш; ел такѐ, *ајд* јѐди па иди ВД, *ајд* иди ја ху да дођем Вн, *ајд* ја д идѐм Лу, *ајд* изиђи У; *ај* сад причај Би, *ај* д идѐмо ВД, *ај* нека ме докле могу да трпим ху да трпим Вр, *ај* да пијемо Лг, *ај* пијни Мх, и *ај* да с опрости са сви нас Р, *ај* поз дѐмо на прошѐвину Рд, *ај* кажи Се.

б) Међутим, ови облици могу означавати и саме радње:

„дођи“: *ајде*, сине, дѐд свирај Бд, *ајде* ја ху ти покажем Ла, *ајде*, гѐспођо, сѐдите вамо код нас Ла, *ајде* немѐ да чују комшије ѐд, *ајде* Лг, *ајде*, Живораде, да јѐш Р, *ајде* лѐзи у собу У; *ај* да лѐгнеш ѐвдѐнака Р;

„иди“: ал није било ка сад кола него вољуска кола па увѐти па *ајде*, *ајде* у Дубѐну па се венчамо МО; упртиш лѐнце, корпе и *ајд* у Гај у њиве А, кака свѐђост, узимај мотику па *ајд* на њиву Вн, мѐтем на кола па *ајд* у њиву Ко, *ајд* ми, *ајд*, *ајд* дођемо кући Мх; покупили и *аји* ДД, увила дѐте и *аји* кући Ск; ѐ мало сумрачак, *ај* кући Ку;

„дај“: *ајде* прѐви испраћај унѐку, отишо у војску Вн, *ајде* ја кољи, рѐди Ла;

„уради“: ти *ајде* како он каже па се не бѐј Го.

в) Овај узвик, или боље рећи неправилан глагол у императиву, може имати и наставке у множини: *тасте, ајдемо*, каже, код Симчу да тражимо Олгу Вн, *ајдемоџака* кѹћи Др; *ајдемоџе* Др, *ај*, *брѣ*, Чѣдо, *ајдемоџе* да бѣгамо Бд; него *ајџе*, каже, гѣр на збѣр Лу, *ајџе* кѹћи У.

3. Изузетност нечега изражавамо узвиком *ала*: *ала* је *лѣпа* У.

4. Приликом одобравања уз речцу *дакако* може се чути и узвик *ам*: *ам дакако* Мх.

5. Узвиком *ау* говорник показује своје изненађење: *Ау*, да си ми тѣ казала, ако те толико волим, ја би те ѿма оставио у цркву и оставио би свѣтови и побѣго би У.

6. Узвик *брѣ* је балканизам грчког порекла (Скок 1972:456, под *море* 2). Њиме се углавном обраћамо неком и то:

а) с упозорењем: *ај*, *брѣ* Чѣдо, ајдемоте да бѣгамо Бд, етѣ и, *брѣ* Швабѣ Бд, *брѣ* Душане ВО, немѣ, *брѣ*, да не побие човек цабе Ло;

б) с молбом, подстицањем: *кажи* ми, *брѣ* сѣнко Ла, *ајде*, *брѣ*, *доћте* МП, *узни* *брѣ* Са;

в) с претњом: не *цѣпај*, *брѣ* Мх.

Овим узвиком може се изразити:

г) одушевљење: *ка доћеш*, *па увидиш њѣве*, *брѣ* Го, *ѣне свѣ раду* и *краву* да *помѹзѣ* и *свѣ*, *брѣ*, ако е ѣна завршила тѹ шкѣлу Гл;

д) неочекиваност: *кад је бѣло* на *раскрсѣницу*, *једна*, *брѣ*, *ѣвца бѣла* кѣ *снѣг* *изиђе* пред *мѣне* Т.

7. Редуковањем императива *гледај* добијен је узвик *гле* којим се изражава одушевљење или се некоме указује на нешто: *па глѣ*, *идѣм* С, *само глѣ* Лг.

8. Узвик *де* може имати редулицирану форму *деде*, с партикулом *-р* *дедер* или с апокопом *дед*. У нашој грађи он најчѣшће има значење:

а) подстицања: *дѣ* мѣти, *сѣне* Бд, *каже*, *дѣ*, *каже*, *тѣ* мѣн да се *лѣпо свѹчѣш* Вр, *дѣ* *покажи* ми тѣ Гр, *дѣ* *полако спусти нѣге* Лг, *дѣ*, *реко*, *тѣ* Слѣђо, мѣн *угѣди* *нѣшто* Са, *сѣне*, *дѣ*, *мајка* *ће* те *нѣси* на *лѣђа* Се; *ајде*, *сѣне*, *дѣд* *свѣрај* Бд; *дѣдер* тѣ (рецитуј);

б) забране, противљења: *дѣ*, не *дѣжите* *прашѣну* В.

Де употребљено иза императива има функцију партикуле којом се заповедна форма ублажује: *дај* *де* *цак овѣмо* С.

9. Богату палету значења има узвик *е* с једним од силазних акцената:

а) саглашавање: *ѣ*, *дабѣм* А;

б) супротстављање: *ѣ*, *ја* *ѣћу* *такѣ* Ла, *ѣ* *ј*.и *тѣ* *тѣ*, *нѣма* *вѣше*, *гѣтово* је Р;

в) присећање уз појашњавање: *ѐ*, гумно, т $\hat{o}$ су, рецимо, раније кресали гумно да врш $\hat{u}$ коњи А, *ѐ*, т $\hat{o}$ е, тад је било так $\hat{o}$ са дрѐшеви, *ѐ* сат су изашли комбаји, с $\hat{a}$ д је модерњије Гр. У овом примеру другим *e* изражава се супротност.

10. Узвиком *eј* успостављена је комуникација у којој је изречена забрана: *ѐј*, нем $\hat{o}$ ј да п $\hat{u}$ шите так $\hat{o}$ Р.

11. Љутина, бес, неочекиваност или изненађење могу се изразити узвицима *ију* и *ју*: *иј $\hat{u}$* , реко, п $\hat{u}$ ста, реко, батина, па т $\hat{o}$ д $\hat{u}$ зне ч $\hat{o}$ век па н $\hat{a}$ доват да бије ДД, *иј $\hat{u}$* , реко, црни $\hat{U}$ глѐша, $\hat{y}$ ди за Миру Антину; *ј $\hat{u}$* , Ангелина, ми потрошимо паприку Мх.

12. Запомагање или кукање изражено је узвицима *јао*, *к $\hat{u}$ ку*: *ј $\hat{a}$ о*, црни ч $\hat{o}$ вече, зал п $\hat{o}$ луди У; *к $\hat{u}$ ку* м $\hat{e}$ не ДД.

13. Узвик *ма* има више значења:

а) одобравање након љутње: *ма* $\hat{y}$ ди, каже, к $\hat{o}$ пај шт $\hat{a}$ ме б $\hat{r}$ ига МП, *ма* др $\hat{z}$ жи кра $\hat{v}$ у Ос, *ма* нек $\hat{y}$ де $\hat{u}$ врага Т;

б) молба након нечега: *ма* $\hat{h}$ ути, м $\hat{o}$ лим те МО, *ма* не б $\hat{r}$ ините ви н $\hat{i}$ шта за м $\hat{e}$ не С;

в) изненађење, чуђење: *ма* нем $\hat{o}$ ј ВО;

г) супротност од раније изнесеног: *ма* ј $\hat{o}$ к Би Ли, *ма* не м $\hat{o}$ г ја т $\hat{o}$ Мх, *ма* к $\hat{o}$ те п $\hat{i}$ та за м $\hat{o}$ мка, д $\hat{a}$ ј да $\hat{y}$ ма н $\hat{e}$ што Гл, *ма* н $\hat{e}$ ћ да г $\hat{o}$ в $\hat{o}$ ри Лу, *ма* б $\hat{a}$ шка $\hat{h}$ е да у $\hat{m}$ ру Ба;

д) стрепња: *ма* най $\hat{h}$ е н $\hat{e}$ ко Мх;

ђ) појачавање информације: *ма* н $\hat{i}$ шта, н $\hat{i}$ шта нити з $\hat{e}$ ну ни н $\hat{i}$ шта М, *ма*, каки, она т $\hat{o}$ не в $\hat{e}$ рује, ал т $\hat{o}$ није д $\hat{o}$ бро к $\hat{o}$ не в $\hat{e}$ рује Мх, *ма* шт $\hat{a}$ да седим ца $\hat{b}$ е Мх, *ма* с $\hat{a}$ м да излету Су.

14. Данашњи узвици *море* и *мори* спадају у балканске грцизме. Облички су то Всг. м. и ж. р. м $\hat{o}$ р $\acute{e}$ и м $\hat{o}$ р $\acute{o}$ од придева м $\hat{o}$ р $\acute{o}$ с и м $\hat{o}$ р $\acute{o}$ „луд, луда“ (Скок ЕРХСЈ). У нашој грађи јављају се обе форме, али смо уочили да се облик *мори* јавља у ситуацији када се говорник обраћа углавном женској особи:

а) удаји се, *мори* Вн, $\hat{a}$ ј, *мори* З $\hat{o}$ ро, из $\hat{u}$ ј ме Лг, шт $\hat{a}$ ти је, *мори*, каже м $\hat{e}$ н м $\hat{o}$ ј м $\hat{u}$ ж С.

Овим узвицима могу се изразити следећа значења:

б) подстицање на реализацију неке радње:

море, $\hat{h}$ ути Бд ДД, *море*, ба $\hat{c}$ ите т $\hat{o}$ Р;

мори, $\hat{y}$ ди, реко, та $\hat{m}$ Вн, удаји се, *мори* Вн, $\hat{a}$ ј, *мори* З $\hat{o}$ ро, из $\hat{u}$ ј ме Лг, *мори*, $\hat{y}$ дите ви У;

в) појачано засведочавање, истицање:

море, ј $\hat{e}$ ли смо више проју него л $\hat{e}$ ба Го, *море*, видела сам ДД, *море*, н $\hat{i}$ су ов $\hat{o}$ Р $\hat{u}$ си ДД, *море* тр $\hat{e}$ ба, д $\hat{e}$ те Ко, *море*, м $\hat{o}$ же Р, *море*, $\hat{y}$ ма п $\hat{o}$ со Р, *море* м $\hat{u}$ ке биле Р;

мори, што сам вѣдла једног лѣпог мѡмка У;

г) чуђење:

море, шта је тѡ П;

шта ти је, *мори*, каже мѣн мѡј мѡж С; *мор* каки МО.

д) обраћање: *јел*, *мѡри* Се.

15. Узвик *чик* је турцизам и буквално значи „изађи“ (Шкаљић ТСХЈ), а у нашем примеру њиме говорник подстиче саговорника на реализацију радње исказане императивом: *чик* отидни, ја н идѣм, а *чик* тѡ отидни Мх.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

6.0. У овим разматрањима утврдићемо заједничке и диференцијалне особине у облицима испитиване зоне. Такође ћемо утврдити степен блискости с К-Р и другим околним говорима.

ЗАЈЕДНИЧКЕ ОСОБИНЕ:

У речима с деκлинацијом

6.1.1. У Вск. м. р. у експанзији је наставак *-е* (4.1): *Бѡже, сѣриче; кѹме, бра̃ше; дѣвере, Милоше, прѣјашеље*. Наставак *-у* ретко се среће (4.2): *прѣјашељу, ко̃њу, ора̃чу*, али и *ре̃жисеру, ма̃нгују*.

6.1.2. У Исг. м. и ср. р. уопштава се наставак *-ом* (4.4. и 4.52а): *са му̃жом, с ђом, кључом, ѿш̃ ко̃шом; са Ђор̃жом, чек̃ићом, са ра̃збојом, пи̃шиђом, са ко̃њом; са грђж̃ом, ко̃љом, гра̃њом, пр̃ућом; са гво̃здом, са пр̃ишиђом*. Ретки су примери с наставком *-ем* и углавном су везани за говор млађих (4.5. и 4.52б): *кра̃јем, но̃жем, све̃цем, ѿсач̃ем, ѿ̃и̃тем; са грђж̃ѡем, са здра̃вљем, са зна̃њем, са ѿла̃ћа̃њем*.

6.1.3. У множини једнословних и двословних именица на (некада) мек сугласник господари наставак *-ев* (4.7.1 и 2): *зма̃јеви, жѹље̃ви, ѿа̃њеви, му̃жеви, ви̃цeve, кључеве, ми̃ше̃ви, ч̃у̃кље̃ви, буб̃ње̃ви, у̃јцеве, ја̃рче̃ви; сл̃уча̃јева, са̃лаше̃ве*.

6.1.4. У Гпл. најчешће се јавља наставак *-а* (4.11): *бра̃ваца, бико̃ва, да̃на, мину̃ша, из Ву̃чковића*. Наставак *-и* везан је за ограничен тип лексема којима се у конструкцији с бројем изражава нека мера или количина (4.12): *се̃дам а̃ри̃, де̃вет мес̃е̃ци̃, ђсам са̃и̃ти, пѣт ѿ̃и̃ти*, али и: *през љ̃у̃ди̃, пу̃но м̃ра̃ви, прѣјаш̃е̃љ̃и̃; виногра̃ди, чо̃ко̃ши̃, бре зу̃би*) и ретко у *ши̃ Сѣ̃ми̃ћи*. Наставак *-ију* исто је везан за ограничен круг лексема (4.13): *Влас̃и̃ју, гост̃и̃и̃ју, нок̃и̃и̃ју, ми̃ши̃и̃ју, пра̃ци̃и̃ју, пр̃си̃и̃и̃ју*. Наставак *-у* забележен је само једном: *пѣ-ше̃ сѣ̃р̃у̃к̃у̃*. И именице ср. р. имају углавном исти инвентар наставака у Гпл. (4.53): *з̃рна, мѣ̃си̃а; код гѡ̃веди, ѿ̃ѣ̃и̃ ко̃ли, сас лѣ̃ђ̃и̃, из ѿ̃си̃ти, о[ѡ] цр̃ѣ̃ви̃; оч̃и̃ју, уш̃и̃ју*.

6.1.5. У Апл. јавља се наставак *-е* (4.14), али и *-и* (4.15), ако облик с овим другим наставком не сматрамо резултатом синкретизма множинских падежа: (в)

барјакe, бисáге; (в) у гòсџе; (д) áмове, сџнове; (а) у̑ госџи; (б) ѝма гòсџи; (в) дотѣро волòви; (г) брес ѝрџи; з б̑риџи; у б̑риџи.

6.1.6. У ДИЛпл. знатно је чешћи наставак *-има* од *-ма* (4.16): (а) дај *јáгањцима*; (б) за *барјáцима*; (в) на *вáљцима*; (г) даём *кòњама, ўзепи љúдма, са волòма, с кòњама*. Сличан је инвентар наставака и код именица ср. р.: *-има* у Дпл. *овлашџењима* (4.54); *-има* и ретко *-ма, -ама* и *-и* у Ипл. (а) *врáџима, са камѣњима, с кòлима*; (б) *с кòлма*; (в) *колицáма*; (г) *с јáји, с кòли* (4.55.г) и *-има* и *-и* у Лпл. (а) *ѝо гúмшима, у колима, на лѣђима, ѝ ўсџима* (б) *на врáџи, у кòли, на лѣђи, у ўсџи* (4.56).

6.1.7. У једнини именица м. р. јавља се формант *-ин* (4.17): (а) *Бўгарин*; (б) *бербѣрин*.

6.1.8. Код именица на *-лац* углавном аналошки продире *о < л* у Нсг. и Гпл. (4.18): *жáок, жейџеоц, носџоц, ранџоц*, четрдѣсет милиона *ѝосџџоца*, али и веома ретко: *жáлац, засѣлак, сџпарáлац*. Јавља се *босџак, ѝоџџак*, али и *ѝоџџок*.

6.1.9. Именица *дан* чува неслоговни корен и стари наставак *-е* само у прилогу за време (4.19): до *ѝднѣ*, посе *ѝдне*, али до *Видовдана, о Миòдану*. У множини ова именица најчешће се јавља без проширења, затим с формантом *-ов-* и најзад с деминутивним *-ци* (4.19): (а) *дáнá*; (б) *дáнови, дáновима*; (в) пролазу ни *дáнци*, благи *дáнци*.

6.1.10. Неке именице уобичајене су с непостојаним *а* (4.20): *бáсамаци, каѝáци, сáна, у сáну, сáнови*.

6.1.11. Именица *мозак* није уопштила сугласник *-к* у косим падежима (4.21): *мòзга : мòзак*, али једном и *мòзаг*.

6.1.12. Именица *Срби* нема проширење *-љ-* (4.22): *Ср̀би, Ср̀би*.

6.1.13. Губљења гласа *х* код неких именица м. р. утицало је на саму деклинацију (4.23): *нѣки Влá, од нѣког Влá; грá; у ѝáј мá, из мá е, сџрá ме, од сџрá; óра/ ðра*, али ретко и *орó; сирòма, сиромáка; в̑р/ в̑р; кóжу; ðчу, ðчуа*, али и *ðчув, ðчува; ѝоџ ѝазу; ѝрбу ѝрбу, ѝрбуá*.

6.1.14. Именице страног порекла с нултом морфемом и кореном на самогласник имају двојакe облике (4.24): *бирó, сакó, ѝрико́/ бирóв, сакóв*.

6.1.15. Финално *-л* изостаје у већини именица (4.25): *ђáво*, али ретко *ђáвол; ѝџо рáсó; óраo/ ðроo ðрло*.

6.1.16. Наставак *-и* у НАсг. м. р. јавља се само у двама лексемама (4.26): *ј̀ли, ј̀ни* али и *ј̀н*.

6.1.17. Именица *Хрисџос* јавља се с грчким формантом *-ос* (4.27): *Хр̀исџос*, али за *Ѐсуса Кр̀исџа*.

6.1.18. Именице страног порекла типа *багерисџа* увек се у једнини завршавају на *-а*, а у множини на *-и* (4.28): *багер̀исџа, кому̀нисџа*, али *кому̀нисџи*.

6.1.19. Именица *ѝоџ* чешће се деклинира по обрасцу именица м. р. (4.29): *ѝòџ, коџ ѝòџа, за ѝòџа, јáвиш ѝòџу, с ѝòџом, ѝòџви*, али има примера и по *а-*деклинацији: *ѝòџа*, даш *ѝòџи*, зòвну *ѝòџу, с ѝòџом*. Именица *деда* углавном иде по *а-*деклинацији: *дèда*, код *дèде*, дао *дèди*, виче *дèду, ј̀у, дèдо*, али у множини *дèдови*.

6.1.20. Мушки хипокористици типа *Јова* мењају се по *а-*промени (4.30): *Вóја, Влáдè, Бóри, Јóву, Јòво*.

6.1.36. Деминутивно значење именица м. р. на *-ић/-чић* преузимају оне средњег рода на *-че* (4.49): *асџи́лче, ланче, јелѝче, коњче, лонче* и ређе *асџалић, ланчић*.

6.1.37. Именице којима се означава сродство или титула ако се нађу уз властито име, губе свој акценат и постају индеклинабилне (4.50): виђи се *краљ-Алекса́ндра сли́ка, кума-Свѣ́тии, чика-Ми́шио*.

6.1.38. Формант *-еи-* појављује се код именица ср. р. које у стандарду не проширују основу (4.57): два *зрне́ша, с кри́ле́ша*, без *оке́ша*, пола *сти́кле́ша*, два *уве́ша, са челе́ша*.

6.1.39. Именице ср. р. с проширењем *-еи-* имају најчешће суплетивну множину на *-ићи*, ретко на *-ад/-ади* и само код неких именица на *-ци* и на *-еиша*, као и на *-је* (4.58): 2а. *бурићи, дугмићи, прасићи, 2б. асџи́лчићи, гу́чићи, лончићи, 2в. звончићи*; 1. *бурад, јагњад / буради, јагњади, на́зимади; пет назима́да, ма́ли пра́цада; 3. јагањци, пра́ци, пра́јци, ши́оци; 4. ле́ка дрвѝ́ша, имáло дрвѝ́ша; 5а. бурѝ́ше; 5б. гво́зђе, дрвѝ́ше иѝ́ре*.

6.1.40. Именице ср. р. с проширењем *-ес-* имају посебна значења (4.61): *небе́са* „небески свод“, *чудѝ́са* „збир натприродних, невероватних и необичних радњи“.

6.1.41. Збирне именице најчешће се творе помоћу суфикса *-је* (4.63): *грѝ́зе, грѝ́же, вла́ше, зе́ље, кле́ње*. Будући да означавају множину, ове именице добијају и плуралске наставке и одредбе (4.63): (а) *печу́ корѝ́њи, уплетѝ́но пра́ћима, на раме́њима; (б) ши́ грѝ́жја, ору́жа; (в) ве́лики багрѝ́њи, овѝ́ камѝ́њи*. Само код три именице забележена је збирна множина на *-иње/-иња* (4.64): *зверѝ́ње, мушкари́ње / мушкари́ња, женскари́њима*.

6.1.42. У односу на стандардни језик број именица које имају само множину увећан је још за једну *крило/крила*, која може имати оба броја (4.65): *се́ла сам јом у кри́ла*, али и *ме́тем у кри́ло*.

6.1.43. У употреби су и именица *јаје* и *јајце*, при чему је ова друга знатно ређа (4.67).

6.1.44. У нашој грађи нема потврда за именице *говече* и *говедо*, али бележимо следеће облике: (а) држали смо *говѝ́да; (б) говѝ́ду те́ра; (в) од гѝ́веди, з говѝ́дима*.

6.1.45. Именица *дно* не јавља се с непостојаним *-а-* (4.71): *на́ дно, до дна́*.

6.1.46. Поименичен придев *слајко* мења се по именичкој *о-*промени (4.72): *слајко́, ма́л слајка́, по́служе слајком*.

6.1.47. Именица *вече* једино у поздраву има конгруенцијски индикатор м. поред уобичајеног ср. р. (4.74): *добарвѝ́че*, али *добровѝ́че, јѝ́дно вѝ́че*.

6.1.48. Именица *ђувече* мушког је рода на нашем терену (4.74): *јѝ́дан љу́век, љу́веч*.

6.1.49. Ојконим *Трновче* јавља се углавном у ср. р., а само једном у м. р. (4.74): *у Трновцу*.

6.1.50. Именица *ћемане* има облике сва три рода (4.74): *ши́о ћема́не; ши́и ћема́ни; би́ле ћима́не*.

6.1.51. Именица *брвно* прелазе у ж. р. (4.75): *ши́а брв́на, и́реко ши́е брв́не, на ши́у брв́ну*.

6.1.69. У ограниченом кругу лексема уз бројеве факултативно се јавља и наставак *-е*, пореклом из НАнл. а подржан конструкцијом с Гсг. (4.86): *двајз баи́ке, пѣт го́дине, ђсам сѣдѣи́ине*.

6.1.70. У ДИпл. јавља се само наставак *-ама*, а у Лпл. и *-а*, будући да је дошло до синкретизма овог падежа и генитива (4.87): *дајемо кра̀вама, удара баи́и-нама, по авли́јама*, али и: по *ливада, у цо̀кула*.

6.1.71. Број именица с маркираном множином знатно је чешћи него у м. и ср. р. (4.88): 1. увек у мн.: *бу̀се, ја̀сле, на̀ђе* итд. 2. поред чешћих плуралских срећу се и сингуларски облици: *верѣе*, али и *верѣгу; вѣле*, али и *вѣла; рогу̀лама*, али и *рогу̀ља; грабу̀ље*, али и *грабу̀љом; грабу̀љице*, али и *грабу̀љица; колѣчке*, али и *на колѣчку; кочи́је*, али и *пўна кочи́ја; চে́зе*, али и *চে́зу* итд. 3. имен. које се у одређеном контексту чују: (а) у једнини: *био у коли́иу, макарѡна, у ти́рињу*; (б) у множини: *раду конѡи́ље*, имало пруге у Јајинцима, *вучу сла́ме* итд.

6.1.72. Збирне именице добијају и множинске облике (4.89. и 4.90): (а) *бра̀ћа, бра̀ћама; деѡа́, деѡа́ма*; поред (а) *бра̀ћа, бра̀ће, бра̀ћу, бра̀ћо; деѡе́, деѡци, деѡу, деѡо, са деѡом*.

6.1.73. Колективне имен. ж. р. творе се суфиксом *-ија* и јављају се у једнинским и множинским формама (4.92): (а) *женскади́ја, пиладѣју́*; (б) *ѡви га̀дије, то су највѣће ѡгаи́е* итд.

6.1.74. Именица *снаха* има три варијанте деклинационе основе (4.93): (а) *сна́*; (б) *сна̀ва*; (в) *сна́ја* (најчешће).

6.1.75. Именица *маћеха* има следеће фонетско-творбене варијанте (4.94): *ма́ћа, ма́ћуку*.

6.1.76. Именице с кореном на *-г* и *-к* и деминутивним суфиксом јављају се с алтернацијом и без ње (4.97): (а) *ножѣи́ца, кру́чица, ручѣи́ца*; (б) *ва̀гица, ногѣи́цу, ручѣи́цу*.

6.1.77. Функцију деминутивниог *-ица* преузима суфикс *-че* (4.98): *гомѣлче, кашѣче, сѡйче* итд.

6.1.78. Именица *вођ(а)* мења се по *а*-деклинацији (4.100): *пра̀ви во́ђ, во̀ли во́ђу, дѐловођа*.

6.1.79. Код именице *свиња* ретко се у Нпл. среће наставак *-и* (4.102): *имаѡ сам сви́њи, да не прѡђу сви́њи*.

6.1.80. Имена држава на *-ска, -чка* могу (4.103): (а) да чувају облике придевске промене: у *Фра̀нцуском, у Фра̀нцуској*; (б) да чувају облике *а*-деклинације: *из Не́мачке, у Не́мачки, у Фра̀нцуску*; (в) да с предлогом у у АЛсг имају неутрумски облик *-ско, -чко*: у *Не́мачко, у Фра̀нцуско, у Ту̀рско*.

6.1.81. Неке именице ж. р. прешле су у ср. р. и обрнуто (4.104): (а) *крѣсло* (креста), *са̀јло, шѣгло, шѣгло, шѣало*; (б) у *Кр̀сно Ма̀ло*, али и *из Ма̀ле Кр̀сне*; (в) *шѡ сѣло Сеѡна, у Сеѡну*, али и *Сеѡне* (званични назив).

6.1.82. Због продирања аналитичке деклинације, у Исг. именица старих *и*-основа ретко се срећу облици типа (4.105): *ми́шљу, са вла́ићу; са кр̀вљом, са сѡлом*.

6.1.83. У Гпл. именица старе *и*-промене јављају се два наставка (4.106): (а) *-и болѣсѣи́, ва́ши, кокѡши́, চে́ви*; (б) *-ију кокоши́ју, косѣи́у*. Овај наставак се среће

и: (в) код имен. м. р. *о-/jo-*промене: *мишију, ирстију*; (г) код имен. ж. р. *а-*промене: *ногију, рукију, јаслију, наћвију*; (д) код имен. ср. р. са суплетивном множином: *очију, ушију, праџију, иза вратију, из устију*.

6.1.84. Збирна множина на *-ад* веома је ретка (4.108): *бӯрад/ бӯради, праџада*.

6.1.85. Именица *кћи* јавља се: 1. с проширењем *-р* и суфиксом *-ка* и деклинира се по *а-*промени: *ћерка, ћерке, ћерки, ћерко, ћерку, са ћерком, ћеркама*; 2. с проширењем *-р-*, али без суфикса *-ка* и деклинира се по *и-*промени: *ћери, ћери, ћерима*, али *ћери*.

6.1.86. Наставци старе промене код именице *маиши* чувају се у НВсг. и у Асг. (4.109): *маиши, маишер*. У осталим падежима уз проширење јављају се наставци *а-*промене: *без маишере, мом маишери, са маишером, маишере*. У нашој грађи су се нашле и именице *мајка* и *мама*.

6.1.87. И именице *бољка, вашика, кокошка, коска, цевка* факултативно су примиле суфикс *-ка* и пришле *а-*деклинацији (4.111).

6.1.88. Поименичен придев *мален(о)* с предлогом *од* у значењу „из детињства“ може се јавити с генитивским наставцима свих промена (4.112): *од малени; од малене, од маленѐ; од малѐна, од малѐна*; али и *од малѐно*.

6.1.89. Именице м. р. (РМС) на нулту морфему могу (4.113): (а) да задрже м. р.: *шај бес, био знѐј, од јѐда* итд. (б) да пређу у ж. р. *вѐлика наша ашар, вршаји каи су биле, носиле се га̀лоши, једну̀ ко̀рач две, нека̀ ма̀лер, за̀ка̀чила га̀ мра̀к, била̀ прѐвратѝ ова̀, ону̀ са̀весѝ*; (в) да се јаве и у м. и ж. р.: *мали дрѐш, али била дрѐш; Вѐлики ѝѐс, сва̀ки ѝѐс* и ретко *божѝйна ѝѐс*.

6.1.90. Именице с оба рода у стандарду (РМС) могу такво стање (4.114): (а) да задрже: *шај бол, али и на̀јвѐћа бол*; (б) да га промене у корист м. р.: *онѝј вла̀ти; нѐки га̀р; јѐдан жа̀р; ша̀ј цѐћ, мла̀деж ова̀ј, ималѝ смо ѝлѐжа; оѝ ѝла̀вѐжа*; (в) да га промене у корист ж. р.: *нѐка звѐр, од ѝздаѝи двѐ ба̀сме*. Именица *ниѝ* у сг. има облике м. р., а у пл. може бити и м. и ж. р. будући да нема конгруенцијског индикатора: *од јѐдног̀ ниѝа, два̀ ниѝа; ниѝи, у ниѝе*.

6.1.91. Неке именице које су у РМС само ж. р. у нашој грађи могу (4.115): (а) да задрже ж. р.: *пр̀ва м̀илос, иа̀ оѝаснос, ра̀дос је била̀, до̀шила сѝарос, нѐка бо̀лес, вѐћа вла̀с, нѐка ма̀с, чѝшава ва̀рош, с ѝсени, сва̀ку ка̀и, нѐку но̀ћ, ма̀да ѝа̀меѝ, нѐмам рѐчи* итд. (б) да се јаве само у м. р.: *ка̀ки буду̀ћнос, бо̀љи на̀рав, вѐлики ѝу̀стиош бѝо, сво̀ј ћу̀д*; (в) да се јаве у оба рода: *водѐну̀ бу̀ћ, али и нѝкакав бу̀ћ; вѐлику гла̀д, али и ша̀ј гла̀д; жа̀лос вѐлика, али и вѐлики жа̀лос; донесѐ зѐлени, али и бѐли зѐлен; сѝарѝја ко̀с, али и овѝ ко̀сѝи; ѝу̀ кр̀в, оѝ кр̀ви, али и он̀ј кр̀в; мла̀дос била̀, али и на̀ш мла̀дос; јѐдна ѝѐд, али и два̀ ѝѐда; бр̀ѐсану ѝѐћ, али и вѐлики ѝѐћ, ѝѐћѝви; хѝишна ѝѐмоћ, али и нѐки ѝѐмоћ; гр̀дна пр̀оѝас, али и пр̀оѝас бѝјо; до смр̀тѝи, али и и[з] смр̀тѝа; јѐдна сѝва̀р, али и то̀ су ѝѝни сѝва̀ри; мѐѝалну цѐв, али и цѐво̀ви; сва̀ка ти ча̀с, али и онда се носѝо ча̀с; и двѐ ру̀ковеѝи; трѝ четирѝ ру̀ковеѝе; два̀ ру̀ковеѝа*.

6.1.92. Именица *пр̀олеће* углавном се прикључила именицама ж. р. *и-*промене (4.116): *цѐлу пр̀олећ, с пр̀олећи*.

6.1.93. Именица *груди* у предлошким конструкцијама може да има и једнински облик *груд*, а иначе је обична у множини (4.117): *у груд удари*, али и *у грудди*, *грудди* прочисти. Плуралија тантум је и именица *Благовести*.

6.1.94. Код личних заменица 1. и 2. л. сг. и заменице за сва лица дошло је до једначења $\Gamma = \text{Д} = \text{А} = \text{Л}$ (4.118): *мѐн(е)*, *мѐн(е)*, *мѐне*, *мѐн*; *шѐб(е)*, *шѐб(е)*, *шѐбе*; *сѐб(е)*, *сѐб(е)*.

6.1.95. У Исг. не среће се форма *с мноом* (4.118.4): (а) *с мѐне*, *с шѐбе*; (б) *зà мноом*, *сà мноом*.

6.1.96. Рекција појединих глагола дозвољава унотребу и дативских и акузативских енклитика, али су ове друге на нашем терену обичније (4.119.2): *жãо ме*, *йа ме мило*, *да тѐ мило*, и што *ме чудо*, нећу да *тѐ лажем*, *нуду ме*.

6.1.97. Акузативске форме употребљавају се уместо дативских (4.119.3): *дà ли ме верујете*, *ниј ме шѐшко*, *кад ме неки нешто йрãжи*, *кãже ме*, али и *зãузели ми да и[М] причам*, *йййај ми штã ðеш*.

6.1.98. У Дпл. личне заменице 1. и 2. л. пл. могу имати дуже и краће наглашене облике (4.120): (а) *нãма дõђу*, *посõлте вãма*; (б) *па и нãм упãлили*, *па ћу јã вãм да дãм пãре*.

6.1.99. У Дпл. знатно су чешће енклитике *ни*, *ви* од *нам*, *вам* (4.121): (а) *дошõ ни Бõжић*, *да ви кãжем*; (б) *штã нам фãлило*, *нисам вам дõ*.

6.1.100. У Апл. јављају се следећи енклитички облици за 1. и 2. л. пл. (4.122): (а) *да нас вõди*, *јã би вас молйла*; (б) *тõ не стйгли*, *да ве ожѐним*; (в) *извãду ни из ãпсе*, *кãко ви гãзда рãни*.

6.1.101. У Ипл. срећу се само облици на *-ма* (4.123): *за нãма*, *за вãма*.

6.1.102. Лична заменица 3. л. сг. м. и ср. р. може да има дуже и краће наглашене облике (4.124): 1. у ГАсг. (а) *њѐга*, (б) *њѐга* (в) *њѐг*, *њѐг*; 2. у ДЛсг. (а) *њѐму*, (б) *њѐму*, (в) *њѐм*, *њѐм*; 3. у И(Л)сг. (а) *за њйме*, *на њйме*, (б) *с њйм*, *йо њйм*, (в) *с њйменака*.

6.1.103. У Д(Л)сг. личне заменице 3. л. ж. р. велика је шароликост и наглашених и ненаглашених облика (4.125): 1. (а) *њõм* је *дãо*, (б) *опãла јом кõса* (уп. карту бр. 4), (в) *син њõм једãн трећа гõдина*; 2. (а) *јã њõј кãжем*, (б) *свѐ јој спрѐми*; 3. Енклитика *ју* нешто је чешћа у источнијим пунктовима: *дãду ју лѐба*; 4. Енклитика *је* забележена је само једном: *да је тõ бйде рãдосно Бд*; 5. Ретко се чује енклитика м. уместо ж. р.: *не дã му õтац (ћерки) Др*, *õна је стйгне и ўзме му јãјца Ш*; 6. Реликтни облик *гу* налазимо само у Р и Су (код „Бугара“): *мãјка гу Српкиња*; 7. Једном је забележен акузативски облик у дативској конструкцији: *а њõ је õтац погйно*.

6.1.104. У Асг. енклитички облик личне заменице ж. р. скоро је редовно *је*, а изузетно ретко *ју* и *гу* (4.125.3): (а) *не вõлим је*, (б) *сãд ју скõро прѐдо брãту*, (в) *што гу јã вйше вўчѐм*, *õна се свѐ вйше затѐже*.

6.1.105. У Г и Апл. наглашен облик је *њй*, а енклитике су *и*, *ји*, *ги*, *гу* (4.127): (а) код *њй*, (б) *срãм и бйло*, (в) *пõјйм ји*, (г) *данãс ги чўвам*, (д) *тй си гу узѐо мõе ствãри Р*.

6.1.106. У ДИЛпл. наглашен облик гласи *њйма*, а енклитике у Д су (4.128): (б) *ни ил лãко*, (в) *јã јйм кãжем*, (г) *јã сам и кãзãла*, (д) *умрла ји бãба*, (ћ) *дãм ги да јѐдõ*.

6.1.107. Упитно-односна заменица за лица гласи (4.129): 1. (а) *дѣ ко ђће*, (б) *кѡ те пита*, (в) *кѡ за мѣн пѣтѡ дѣ л ја ѣмам дѣ л нѣмам*; 2. (а) *кѡј знѣ*, (б) *кѡј знѣ*; 3. (а) *кѡ је бѡлн*, (б) *па знѣ тѣ ку*, (в) *кѡј знѣ*, (г) *кѡј тѡ прѣча*.

6.1.108. Ова заменица у косим падежима има дуже и краће облике (4.130): 1. у ГА знатно су чешће форме с финалним *-а*: (а) *до кѡга је кривѣца*, (б) *кѡј е кѡга*, (в) *кот кѡг ђеш*; 2. у Д су чешћи краћи облици: (а) *штѣ кѡме трѣба*, (б) *штѣ кѡм падне*, (в) *па кѣм љу*, *па комѣ да дѣм пѣре*.

6.1.109. Неодређена заменица с *ко* гласи (4.131): (а) *нѣко сѣче*, (б) *нѣки зовѣ*, (в) *ѣонѣки сѣјо*. У косим падежима чешћи су краћи облици, нарочито у Д: (г) *нѣком плѣтили*, *дѣј нѣким*; да *плѣти нѣког*, *ѣонѣког* мѡж да вѣднш, (д) *тражи нѣкога*; да је *дѣш нѣкоме*.

6.1.110. Одрична заменица јавља се у две варијанте (4.132): (а) *нѣко не сѣје*, (б) *кад нѣма нѣки*; (в) у ГА чешћи су дужи облици: *нѣма нѣкога*, али и *нѣко нѣког* не трпи, (г) у Д су скоро искључиво краћи облици: *немѡј да дѣјеш нѣком*, али и *немѡј да нѣкоме ѣзнеш*; *нѣким* не прѣчам.

6.1.111. Структура ове заменице у комбинацији с предлозима не мења се (4.133): *за нѣкога*, *с нѣким*.

6.1.112. Заменица *свако* у Н има три облика (4.134): (а) *свѣко ѣма свѡј ѣѡд*, (б) *свѣк свѡјом кѡћи*, (в) *свѣки за сѣбе*, (г) у ГА преовлађују дуже форме: *ѡѣ свѣкога*, али и да помѡгнем *свѣког*, (д) а у Д краће: *свѣким* је дѣо, *ја свѣком честѣтам*, али и *мѡраш свѣкоме* да угѡдиш.

6.1.113. Заменица *шѣѣа* чешће се јавља од *шѣѡ* (4.135): *шѣѣа* сте се сѣгрѣли, али и: а *шѣѡ* тѣбенака фѣли.

6.1.114. У А је искључиво *шѣѣа* (4.136): (а) *шѣѣа* нѡснш, (б) *ѣма шѣѣа* да јѣ, (в) *зѣ шѣѣа* гѣне, (г) *нѣ шѣѣа* си носѣла пѣће, *ѣ шѣѣа* да јѣмо, *ѡ шѣѣа*.

6.1.115. Заменица *шѣѡ* чешће него *шѣѣа* има значење „зашто“ (4.137): (а) *шѣѡ* бѣгаш, (б) *ма, шѣѣа* да седѣм ѡѣбе. (в) Само заменица *шѣѡ* има значење „зато што, јер, пошто“: *плѣчу шѣѡ* нѣ да остѣне.

6.1.116. У релативном значењу скоро искључиво се појављује *шѣѡ* (4.138): (а) *мѣјстор шѣѡ* вршѣ, (б) *нѣѣве шѣѡ* мѣсѣмо лѣб. (в) *Шѣѡ* може бити синоним с *какав*: *ѣмам нѣраза шѣѡ* га нѣма, (г) заменице *шѣѡ* и *шѣѣа* могу се употребити и без корелата: *ја сам ти испрѣчѣла шѣѡ* сам знѣла; *шѣѣа* сам дѣо старѣје ѣрке, дѣѣу и ѣѡј.

6.1.117. Овим заменицама се изражавају и следећа значења (4.139): (а) изlišност, непотребност нечега: *шѣѣа* ѣе му лѣсѣца, *шѣѡ* ѣе ѣѡм тѡлка дѣца; (б) чуђење „откуд“: *шѣѣа* ја знѣм, (в) истицање: *шѣѣа* нѣсам дѡбила, (г) време „кад“: ѡн сѣмо ѣма трѣ пѣра одѣло *шѣѡ* је ѣшо у Швѣјцѣрску, (д) нема се другог избора: *шѣѣа* љу, сѣмо здравље, (ѣ) „како“: *јѣ, шѣѡ* је родѣла (воѣка), (е) „какав“: *ѣто вѣнш шѣѣа* су Срби, (ж) „колико“: *штѣ кѡшта*, мнѡго смо, сѣне, рѣдили, прѣтѣрали смо *шѣѡ* смо рѣдили, (з) „где“: *ѡвде шѣѡ* ми је сѣд ѡвѣ старѣји сѣн, *тѣ* е бѣо...

6.1.118. У прилогу *зашѣѡ* сређу се обе заменице (4.140): (а) а нѣ знамо *зѣшѣѡ*, (б) за ѣѣга дѡшли, а нѣ зна *зѣшѣѣа*.

6.1.119. Заменица *шѣѡ* има шири дијапазон употребе и сређемо је (4.141): 1. у неодређеној заменици *нѣшѣѡ*, 2. у сложеним везницима: (а) супротног: *ѡна*

ми пише, али латиницу, само *ишо* сам ја знао, (б) временског: он само *ишо* га завршио, ... ђма запошљење добио, (в) и узрочног значења: та̂т сам пост̂ила *ишо* не ра̂дим ништа; а нон ми је најтежа, *зайо* *ишо* сам сама; осумњичени сам био *по-ишо* сам гласао Љотића, 3. у саставу речца: више ју дам *нег ишо* треба, наложимо ва̂тру ка̂ и ма̂ти *ишо* наложи.

6.1.120. Заменица *иша* среће се (4.142): 1. у одричној заменици *нииша*, *нииш*, *ниш*, 2. у заменици *ииша*, 3. у заменици *којеша*, 4. у заменици *сваиша*, 5. у изразима *макар иша*, 6. у изразима *иша било*, 7. у изразима *иша ко(ј)/куј*, *кој иша*.

6.1.121. Заменице *ишо*, *иша* и оне изведене од њих у косим падежима имају следеће облике (4.143): 1. у Г: о[д] *чега*, али и: па *иша* се сѣхам; *нечега* има т̄у; од *ничег*; без *ичега*; 2. у И: нѣма *чим*, нѣ знам *чимѣ*; *ничим*; *ничим*; 3. у Ј: о *чѣму*; о *ичим*.

6.1.122. Употреба предлога уз заменицу *ииша* углавном не утиче на њену структуру (4.144, за замен. *нико* в.т. 4.135): (а) без *нииша*, од *ничег*, с *ничим*, о *ничим*, (б) *ни* за *иша*, *ни* ш чим, *ни* у чѣму.

6.1.123. У грађи нису забележени примери типа *когод* и *ишогод* (4.145), већ само: (а) *ко год* је рођен... (б) *узнеш ишо год* ђнеш. Ово последње значење се може исказати и само наглашеном заменицом *иша*: *мож да радиш иша* ђнеш.

6.1.124. Систем деklinације захватио је процес аналитичког изражавања падежних односа (4.145а): (а) партитивни генитив: пѣт кила *шећер*, пѣрче *ирѳу*, али и ца̂к *сла̂ма*, сѣло пу̂но *че̂шници*; (б) генитив с предлозима: од *бр̄до до бр̄до*, *ош̄ кӯћу*; (в) инструментал с предлогом с: *сас онѳа мѳа҃гега*, свађала се с *пѣку жѣну* (социјатив); с *онѳа в̄ришник* поклѳпиш, з *дрвѣну каиш̄ку* јѣла (средство); (г) остала значења: нѣшто нӣј му *сас нѳгу* дѳбро, *вичу* по *мѣне*.

6.1.125. У заменичко-придевској промени добро се чувају наставци меке промене (4.147): 1. у Нсг. ср. р. (а) *вр̄ше* јѣло, нӣје *бѳље*, нисмо *лѳше*, *мѳе* врѣме, *шр̄ше* мѣсто, (б) *вр̄шо* вино, *лѳшо*, у *шр̄шо* колѣно (ретко); 2. у Г(А) сг. м. р. и Гсг. ср. р.: (а) *вр̄шега*, *мѳа҃гега*, *мојѳега*, *којѳега*, *шр̄шега*; (б) *дивљѳг*, *крајњѳг* (веома ретко).

6.1.126. Присвојни придеви на *-ев* чешће чувају старије стање (4.148): (а) *Бур̄шевиш*, *Мӣлојев*, *љѳише̄вац*, *ѳчево*; (б) *Бур̄шовдан*, *мѳжова*, *синѳѳѳѳ* (ретко).

6.1.127. У Г(А)сг. заменичко-придевске промене чешћи (2:1) је наставак *-ога* */-ега* од *-ог/-ег* (4.150): 1. *бѣлого*, *мѳга*, *јѣднѳга*; 2. *бѣлог*, *мѳг*, *јѣднѳг*.

6.1.128. У ДЛсг. заменичко-придевске промене скоро је свугде уопштен наставак *-им* (4.151): 1. датив: (а) *ѳчим* лекару, *иш̄м* њѳгѳвим сину, *јѣдним* чѳвѣку; (б) *мѳа҃шим*, *мојим* бр̄ату; 2. локатив: (а) на *бѣлим* коњу, по *њиш̄им*, у *јѣдним* вагѳну; (б) на *бѳлим* мѣсту, у *мѳим* живѳту, у *шр̄шим* рѳзреду.

6.1.129. Знатно је мањи број примера с наставцима *-ом*, *-оме*, *-ем* у ДЛсг. заменичко-придевске промене м. и ср. р. (4.152): 1. *-ом*: датив: *Мӣлише̄вом* ѳцу, *мо̄м* сину, *јѣдном* и *дрѳгом*; локатив: у *Ма̄лом* Гају, у *шѳм* Пр̄вом свѣтском рѳту; 2. *-оме*: датив: *мо̄ме* бр̄ату, *дрѳгоме*; локатив: по *шѳме* се познѳје; 3. *-ем*: датив: *мѳ-јем* бр̄ату, *најсѳаријем* унуку, али и веома ретко: *љѳнем* стрицу, *ѳвѣм* пѳсинку, *иш̄ем* душѳту; локатив: у *нашем* атару, у *шр̄шем* рѳзреду.

6.1.130. У ДЛсг. заменичко-придевске промене ж. р. (4.153) срећу се наставци: 1. -ом: датив: *младом* жѣни, *мјојом* баћи; локатив: у *богаћом* кући, у *мѡм* кући, у *једној* авли; 2. -ој: датив: *целој* публики, *мјојом* жѣни, *једној* и *другој* и *шрећој* (ћерки); локатив: у *коњичкој* краљевој гърди, у *тјој* даљини.

6.1.131. Гпл. доследно се јавља без финалног -х (4.154): *богаћи* јаки кућа, код *моју*, из *други* држава.

6.1.132. У ДИЛпл. заменичко-придевске промене (4.155) јавља се дужи и краћи наставак: 1. -има: датив: дѣли *мрћивима*, *мјојима* подѣлим, *другима*; инструментал: са *сшарјима*, са *тјима*; по *шјућима*, по *свјима*; 2. -им: датив: *лѣтим* женѡма, *оним* децама; инструментал: за *лѣтим* женѡма, с *оним* коњима; локатив: по *шјућим* сѣлима, у *тјим* клѣтима.

6.1.133. У Н(А)сг. и веома ретко Г(А)сг. м. р. чува се разлика између одређеног и неодређеног придевског вида (4.156). 1. Одређен вид се среће: (а) у неустаљеним синтагмама: *бѣли* папѣр; (б) у разним терминима: *бѣли* зѣлен; (в) у микротопонимима: *Бѣли* поток; (г) у називима празника: *Вѣлики* пѣтак; (д) у надимцима и титулама: *Бѣли*, *свѣтји* Арѡнђел; (ђ) у ословљавању: *ђјде* *лѣим*; (е) у емфатичким ситуацијама: *тјсји* Гиле; (ж) у примерима који имају само одређен вид или су обичнији у тој форми: *лѣви* бубрег, *главни* пѣт, *Бѡдњи* дѡн, *шумадински* чај, *зѡјенички*; 2. Неодређен вид се јавља: (а) у неустаљеним изразима: *бѣсан* народ; (б) у устаљеним синтагмама: *благ* дѡн; (в) у облицима који су обичнији с -и: *главан* пѣт, *рођѣн* брѡт. У Г(А)сг. ретко се у устаљеним изразима јавља -а: *мѡл* *сшрмѡ* брѡшна, и[з] *чѣсѡ* мѡра.

6.1.134. Дистинкција између одређеног и неодређеног придевског вида постиже се помоћу акцента (4.157): *бѣла* : *бѣла*, *бѣсне* : *бѣсне*, *вѣлика* : *вѣлика*, *гладна* : *гладна*, *жѣва* : *жѣва* итд.

6.1.135. Наставци за компаратив су (4.158): 1. -ји: *бѣљи*; 2. -ији: (а) *тјољѣје*; (б) *тјољѣје*; (в) -ши (није тако чест): *лакше*, *лѣиша*, *мѣкши*, *слаиши*, *тјакши*.

6.1.136. Суплетивну творбу компаратива имају придеви (4.159): *добар* : *бѡљи*; *зао* : *гѡри*; *велик* : *вѣћи*; *мали* : *мѡњи*.

6.1.137. Суперлатив се гради помоћу речце *нај* која исто носи акценат и која се веома ретко одваја од компаративног дела (4.160): *најбѡљи*, али *нај* ме *вѣше* обилази.

6.1.138. Формантом *по-* с позитивом или компаративом изражава се умањени степен нечега (4.161): (а) *повелик*, (б) *повеће*.

6.1.139. Присвојни придеви на -ов/-ев од властитих именица *Борислав*, *Јаков* гласе *Борисављев*, *Јаковљев*, а од заједничких као што су *браћ*, *зѣи*, *син*: *браћѡв* /*браћѡвљев*, *зѣѡв*/зѣѡвљев, *сѣнов*/сѣновљев (4.162).

6.1.140. У творби присвојних придева користи се и наставак -ин (4.163): код именица на -а: *дѣдин*, *Дрѡжѣин*, али и *мѡшѣрин*.

6.1.141. Код присвојних придева на -ин изведених од именица ж. и м. р. на -ица углавном нема алтернације *ц* у *ч* (4.163): *Мѣлицин*, *мајкѣцин*, (*Мѣличин* — у одговору на директно питање; *лисѣчица* — врста грождја; *лисѣчино* — кољо дечија игра, уп. и *дчина* сѣстра).

6.1.142. И код присвојних придева изведених од именица ж. р. на *-ка* нема алтернације *к* у *ч* (4.164): *девџкин, мџкина*.

6.1.143. У творби присвојних придева на *-ски* јављају се следеће специфичности (4.165): 1. (а) *аустријска*; (б) *аустирински*; 2. (а) *деићњски*; (б) *госићњска*; 3. (а) *свџијски*, (б) *свџска* криза, (в) *свџици*; 4. (а) *Васиљевчици*, (б) *Недићко*, (в) *волџица* кола; 5. остали случајеви: *божјићске* пџсеме; *богџјавска* вџда; *црквџнске* ствџари; *скољџански*; *славџска* свџа; *домџјска* / *домџћка* кџћа; *ђавџски*; *волџска* и само једном *волџска*; *комџнџјско*; *лџдински*.

6.1.144. Присвојни придеви на *-чки* гласе: *врбџвачка чџсма* (Врбџвац); *Владџици Хџн*; *морџвачке сџкње*; *сџићанска* (Осипаџница), *лугавџчка* (Лугавџчина).

6.1.145. Присвојни придеви на *-њи* < *-н + ји* (4.167) гласе: *Бџдњи дџн*, *деићњњи*, *дџљњи* снџп, *Божјићњи* пџс, *Божјићни* пџс, *дџјни*.

6.1.146. Само од именица које означавају животиње творе се присвојни придеви помоћу суфикса *-џи* (4.168): *гучџџе* мџсо, *џрасџџе* мџсо, уп. н: *ја* нџсам никад бџла *јџшнџџа*. Назив меса ових животиња именује се тројаким формама: *џилџџина* / *џилџџина* / *џрасџџина*.

6.1.147. Присвојни придеви добијени старим наставком *-џи*, *-џа*, *-џе* гласе (4.169): (а) *Бџџији* дџн, (б) *Бџџји* дџн, (в) *Бџџи* дџн.

6.1.148. Код појединих придева забележене су следеће специфичности (4.170): 1. (а) *глџавџји*/*глџи*; (б) *дџгачак*/*дџг*; (в) *лџк*; (г) *мџкан*/*мџк*; 2. *другачџи*/*друкџи*; 3. *џзак*; 4. *жџлан*; 5. *болџшџџива*, *џанџљџџив*, *џеџељџџив* волџви, *сврбљџиво* дџпе, уп. и *џскаџџива* зџмња; 6. *ниџак*, *ниџско*, али само у адв. *снџско*, *снџџсе*; 7. *срџџан*/*срџџина*/*срџџиња*; 8. *бџлесан*/*бџлџсџан*.

6.1.149. Од корена *близ-* творе се и придеви (4.171): *блџза* џџва, та *блџџна* сџла.

6.1.150. Истицање особине изражене придевом постиже се редуплицирањем корена с наставцима *-џији*, *-џи*, *-џаји*, *-џајџи* или с поповљеним деминутивним обликом (4.172): *бџо белџији*, *дџли гџлџи*, *џџн џџџаји*, *бџса босџџџија*; *џрџна џрџџџа*, *мџла малџџџа*, *мџли малџџџак*.

6.1.151. Неки страни придеви уклапају се у наш морфолошки систем, а неки остају индеклинабилни (4.173): (а) *рџзи* пџдер, *џџџ* лџба, *џџџо* мџлеко; (б) *рџзџу* бџју, *борџџџске* сџкње; (в) *дџђу* јаја *рџзе*, *џџџџе* лџба, *бџрџџо*.

6.1.152. Поједине присвојне заменице имају различите облике (4.174, в.т. 2.76. и карту бр. 7): 1. (а) *мџџа*, (б) *мџџом*, (в) *мџџу*; 2. (а) *мџџа*, (б) *мџџом*, (в) *мџџу*; 3. (а) *мџ/мџо*, (б) *мџ/м*, (в) *мџ*.

6.1.153. У косим надежима м. и ср. р. такође се срећу несажете и сажете форме (4.175): (а) *мџџџа*, (б) *мџџ(а)*, (в) *мџџим*/*мџџем* (г) *мџ/м*.

6.1.154. Присвојне заменице трећег лица гласе (4.176): 1. *џџџџџ* и ретко *ниџџџџџ*; 2. *џџџ* и ретко *џџџан*; 3. *џџн*.

6.1.155. Поред заменице *свој* у истом значењу употребљавају се и остале присвојне заменице (4.177): (а) сваки има *свој* пџсо, (б) и он има *џџџџџ* пџсо.

6.1.156. Показне заменице се одликују следећим карактеристикама (4.178): 1. (а) *овџџ*, *џџџ*, *онџџ*, (б) *овџ*, *џџџ*, *онџ*; уп. и *мџ* џџац (само једном) 2. *овџџџ* џчув (ретко); с *џџџ*, са *џџџ*; 3. у *вџ* џџрод, у *нџ* вџду.

6.1.157. Каквоћне заменице имају следеће карактеристике (4.179): 1. *ка̀ки*, 2. (а) *ова̀ки* и веома ретко *ва̀ки*; (б) *ша̀ки*, *ша̀ки*, (в) *она̀ки* и веома ретко *на̀ки*; 3. (а) *нѝкаки*, (б) *сва̀каки* (птица), али и *сва̀ки* боја; 4. (а) *ка̀кав*, *ка̀ква*, (б) *ша̀кав*, *ша̀ква*, (в) *нѝкакав*. У значењу „свакакав“ користи се заменица *свакојак*, -а, -о: *свакоја̀ка* боља.

6.1.158. Количинске заменице имају следеће облике (4.180): 1. (а) *ко̀лики*, (б) *ово̀лики*, *ово̀лики*, (в) *шо̀лики*, *шо̀лики*; 2. (а) *ко̀лки*, (б) *ово̀лки*, (в) *шо̀лка*, (г) *оно̀лки*; 3. *во̀лики*. Деминутивни облици су: *шо̀лички*, *шо̀личко*, *шо̀лично*.

6.1.159. Неметатезиране облике заменице *сав* срећемо у прилогу *ва̀здан*. Различите облике ове заменице потискује форма *све*, која се употребљава (4.181): 1. самостално: *сеју све*, 2. атрибуцки: *попали све село*. 3. уместо осталих облика: *јој, ба̀ба, све сам се исполомио, ои́ све се пекла ракија*, али имо *све* документа́иу, 4. у Исг. и пл. тако смо побегли са *све* кола, са *све* стоку. Забележени су и облици без *в*: *се* је подаво, да поде́лимо *си*.

6.1.160. Заменица *сам* јавља се (4.182): (а) самостално: *наша̀рау са̀ми*, (б) уз другу имен. реч ради истицања њеног значења: *Бо̀г са̀м* нека гледа, (в) с формантом -и показатељем одређеног придевског вида: *са̀ми* Бо̀г да зна́.

6.1.161. Поред именичке (4.134) забележена је и придевска употреба заменице *сваки* (4.183): *сва̀ки* ваља́к, *сва̀ким* детету́, уп. н: *сва̀ко недељно/свако́недељно*.

6.1.162. Придевска заменица *неки* не јавља се с *ни-* (4.184): у ца̀к *нѐки*, *нѐка* звѐр.

6.1.163. Односна заменица, исто као и именичка (4.129), има неколико облика (4.185): 1. (а) имао панду́р *ко̀ји* ко̀ло ши́ри; има *ко̀ји* су били полицја̀јци, (б) он је узо ко̀мбај *кој* расту́рао сла́му, (в) *ку̀ји* се бо́рио, он имао; ја во́лим *ку̀ји* пи́је, (г) ка́мен *ку̀ј* ме́ље; 2. у Г(А)сг. ис *ко̀га* сте ме́ста; у ДЛсг. (а) *ко̀јим*, (б) *ко̀ме*, (в) *ко̀м*.

6.1.164. У вези с предлогом не долази до одвајања негације у заменици *ничији* (4.186): *за ни́чије*, *од ни́чије*.

6.1.165. Неки кардинални бројеви имају следеће карактеристике (4.187): 1. *едан* / *један* / *једо̀га*; 2. (а) *че́ири*, (б) *че́ири*, (в) *че́ири*, (г) *че́ири*; 3. *шѐс*.

6.1.166. Деклинација бројева је скоро сасвим изгубљена, осим ретких примера Д (4.188): *двѐла*, *ти́рма*.

6.1.167. Код бројева од 11 до 19 долази до свођења групе -*ае-* на -*ај-* и -*си* на -*с* (4.189): *једана̀јс*.

6.1.168. Десетице имају следеће облике (4.190): (а) *дв́адесет*, (б) *дв́адес*, (в) *че́ири́с*, (г) *дв́ајс*, (д) *ше́сеи*.

6.1.169. Стотице имају следеће форме (4.191): (а) *сто̀д*; *двѐсто*, *ти́рист* / *двѐста*, *ти́риста*; *че́ири́ст* / *че́ири́ст*; *иѐсто* / *иѐста*; *шѐсто*; *се́дамсто*; *осамсто*; *дѐвест* / *дѐвеш*; (б) *сто̀ишну*, *ти́ри́стоишне*, *пѐт сто̀ишина*, *дѐвесто̀ишне*.

6.1.170. Збирни бројеви су жива категорија (4.192): 1. (а) *ти́ дво̀је*: Јован и Јованка, (б) *њи́ дво̀е* (два брата), (в) по *дво̀е* кола; 2. (а) *дво̀ја* врата, (б) *ти́рдо* чара̀не, (в) са́мо *њи́ дво̀ји* (син и снаха); 3. (а) *би́ло на̀с че́иворо*, (б) *би́ло на̀с че́иворе*, (в) *че́иворо* кола; 4. имали *иѐи* бра̀на (петорица).

6.1.171. Збирне бројне именице имају два наставка (4.193): 1. *-ица*: двојица, двојицу, двојицима, обојица, петорица, 2. *-ина*: десетињу (=десетак), двајстињу и веома ретко десџак.

6.1.172. Апроксимативност се изражава на следеће начине (4.194): 1. (а) *два-пѝри*, (б) *двћ-пѝри*, *пћ-шћс*, *пћ-шћс*; 2. (а) *пћ-шеснћј*, (б) *пћпнћј-шеснћјс*, (в) *пћпнћјс-двћјс*; 3. *двћјс-пѝријс*; 4. (а) *двћдћ-пѝрдћ*, (б) *двћ-пѝрдћје*; 5. двојицу-пѝројѝцу; 6. (а) *десћињу-једнанћјс*, (б) *десћињу-двћјз*; 7. (а) *једарћд-двћрћд*, (б) *два-пѝријуѝ*.

6.1.173. Сложени бројеви везују се на следећи начин (4.195): 1. асиндентска веза: (а) *двћјс јћдно*, *двћјс пѝрва*, (б) *чћпѝрисић сћдам*, (в) *сићд пћпнћјс*, (г) *сићд двћјс*; 2. синдентска веза: (а) *двћјс и јћдно*, *двћјс и пѝрва*, (б) *пѝри и пћпнћјс* (сати), *двћсић и нћшић* дћлара.

6.1.174. Редни бројеви имају углавном исте фонетске карактеристике као и основни (4.196): *пѝрви*, *дрћги*, *пѝрћћи*, *једанћјсић*, *двћјсић* и сл.

6.1.175. Мултипликативни бројеви се образују помоћу два форманта (4.197): (а) *двћјуѝ*, (б) *двћред*.

6.1.176. Дистрибутивни бројеви образују се помоћу *по* и *на* (4.198): (а) *по два дукћта*, (б) *кћло игрћло на сћдам ћсам мћста*.

У речима с конјугацијом

6.2.1. У глаголском систему (4.199) више се не јављају гл. прилог прошли, потенцијал II, а имперфекат и глаголски прилог нису тако чести. Скоро је потпуно ишчезло 1. л. пл. императива.

6.2.2. Једино глаголи *хоћу* и *могу* у 1. л. сг. презента имају наставак *-у* (4.200): *јћ дћћу*, *јћ не мћгу*, али веома ретко и: *не мћжем*.

6.2.3. У 3. л. пл. презента у првих пет врста поред уобичајеног *-у* спорадично се јавља и наставак *-ду* (4.201): 1. (а) *вћчу*, (б) *вћчћду*; 2. (а) *пћзовћ*, (б) *пћзовћћду*; 3. (а) *пћчну*, (б) *пћчћду*; 4. (а) *пћју*, (б) *пћјћду*; 5. (а) *вичу*, (б) *вићду*.

6.2.4. Глаголи VI врсте у 3. л. пл. имају следеће наставке (4.202): (а) *бацају*, (б) *смћју*, (в) *бацау*, (г) *гћру*, (д) *бацаду*, *смћћду*.

6.2.5. Код глагола VII и VIII врсте јављају се следећи наставци у 3. л. пл. презента (4.203): 7. вр. (а) *вћзу*, (б) *вћзе*, (в) *вћлиду*; 8. вр. (а) *сићју*, (б) *клћче*, (в) *сићјућду*.

6.2.6. И код помоћних гл. шаролик је инвентар наставак у 3. л. пл. презента (4.204): (а) *ћни дћће да праву*, (б) *како љћди дћћу*, *ћне бћћду*, (в) *нћћћју*, (г) *бићћду*, *дћћду*.

6.2.7. Имперфекат је сведен на лексикализоване форме (4.206): (а) *како бћше*, (б) *како се звћше*, *како се викаше*, (в) *тћ ми пѝричаше*, *пћѝраше* јћш нћко време.

6.2.8. Аорист је жива граматичка категорија и најчешће се јавља у 3. л. сг. и пл., а потом у 1. л. сг. и пл. (4.207): 1. *како јћ се дћго*, 2. (а) *а јћ ћоглћћдо*, *штћ јћ не љмро*, (б) *јћ уиће*, (в) *вѝшћ се јћ* 3. *љћи*, *реко*; 4. (а) *вићдомо*, (б) *дћћдомо*, (в) *дћћошмо* 5. *имћдемо*, *свѝшћмо*; 6. (а) *тћ мћн љгази*, *реко*, (б) *а ви ћићћсиће*; 7. ел *вићде*, *баћо*,

јудари ме; кад *видоше* коњи *почеше* да бегаву; 8. ништа, *донеше* они; *дoђеше* неки тамо; што ми не *кажаше*; не *могаде*.

6.2.9. Често се употребљава крињи перфекат (4.208): 1. у благословима и клетвама: *жива била*, *дчи ти не исцале*; 2. у набрајању: *косила сам*, *везивала жито*, *шоварила*, *камарила*, *налагала*; 3. у осталим случајевима: *мојом жени заболело око*, *ја је одвело* код неке *врачаре*; 4. чешћи је перфекат од гл. *рећи* него од *казати*: (а) и он *реко* његовима, (б) он *слушо* и *казо*; 5. (а) *тад је се верио*, (б) *како се звало то*; 6. перфекат се јавља често уместо плусквамперфекта: *кат се дѣлила*, она *све узела*.

6.2.10. Наш говор познаје плусквамперфекат, али се не користи често (4.209): (а) *ја сам био исцалатио*, (б) *био добио* на плућа.

6.2.11. Сложени облици футура I граде се на следећи начин (4.210): 1. *са ћу да баџим*, *ти ћеш да видиш*; 2. *шта ће да предџм*, *ти ће да лџнеш*, *то ће да видимо*; 3. *па ћу се веселим*, *са ће видиш*, *ће куџимо* кућу; 4. *шта ћ да ви кажем*; 5. (а) *ја ћу исцалити*, (б) *ја да л ћу живеи*.

6.2.12. Прости облици футура граде се исто и код глагола на *-иш* и *-ћи* (4.211): (а) *боравићу*, (б) *доћу*.

6.2.13. И следећа гл. конструкција има футурско значење (4.212): *сџтра свџки трџћи џма да бџде убџен*.

6.2.14. Футур II твори се на следећи начин (4.213): *кад бџдем џмрла*.

6.2.15. У 2. л. сг. и пл. императива често се губи *и* (4.214): (а) *бџж*, *ћуџи*, (б) *бџише*, *слуџише се*.

6.2.16. У 2. л. сг. и пл. гл. IV врсте долази и до губљења *ј* (4.215): (а) *поџи*, *поџише*, (б) *џџ*, *џџише*.

6.2.17. Глагол *чекаш* у 2. л. сг. императива гласи (4.216): (а) *чџка/чек*, (б) *чџкај*.

6.2.18. И код облика *немој* често се губи *-ј* (4.217. и 3.325.б.).

6.2.19. У неколико устаљених форми чувају се остаци 3. л. сг. и 1. л. пл. императива (4.218): (а) *џомџзи* Бџг, (б) *џа реџмо*.

6.2.20. Узвик или неправилни глагол *хајде* употребљава се у следећим ситуацијама (4.219): 1. (а) „дођи, пођи“ *затвори* и *ајде са* мнош, (б) „иди“ *увџла дџте* и *ајџи* кући, (в) „дај“ *ајде ја* кољи, *рџди*, (г) „уради“ *ти ајде* како он *каже* па се не *бџј*; 2. (а) *ајде води* крџве, (б) *ајде да џосџдимо*, (в) *ајде очитџајџте* *оченаш*; уп. и *ајдемо да џраџжимо* и *ајдемоше да бџгамо*.

6.2.21. Обично уз императив, али и самостално јављају се и узвици *де/дед/дедер* (4.220): (а) „подстицање“ *дџ мџџи*, *сине*, (б) „забрана“ *дџ, не дџџише*, (в) „ублажавање заповести“ *дај де* *цак овџмо*.

6.2.22. Узвик *на* може добити императивни наставак *-ј* и обично значи „изволи, држи, узми“ (4.221): *нај* *биџиклу да учџш да вџзиш*.

6.2.23. Негиран императив се изражава на два начина (4.222): (а) *не* + императив *несвршених* глагола: *не џџџај*, (б) *немој/немојше* + (да) + презент *свршених* и *несвршених* глагола: *немо да дџраш*, *немој да дођеш*. *Немој* се може јавити и с *множинским* *наставком*: *немојше злџ рџдиш* / *немојше да там лџџаше*.

6.2.24. Чест је приповедачки императив (4.223): нѐма мр̑дања нигде, у кӯћи мѐси, кӯвај, йѐри, бриши, ѐ т̑о сам р̑дила.

6.2.25. Строжа заповест или наредба изражава се на следећи начин (3.224): у з̑другу й̑маи да у̑ђеш и св̑у им̑вину д̑ унѐсеи.

6.2.26. У потенцијалу помоћни глагол је сведен на партикулу би (4.225): а да сам здр̑ва, ишла би; на јѐдва чѐкамо да би д̑ошли до т̑ога.

6.2.27. У благој превласти је дужи облик инфинитива (4.226): (а) ја т̑о дочѐ-кайи нѐћу, (б) код њ̑и је л̑ако й̑осий̑и.

6.2.28. У глаголском придеву трпном чешћи су наставци с формантом -н- него с -и- (4.227): -ен: 1. код гл. I врсте: (а) забодѐне, (б) вѐжсене, донешѐна, кра̑ђено; 2. код гл. IV врсте: (а) бијѐни, (б) бивѐна, (в) и код неких гл. осталих врста: жњевѐно, заси̑рвѐно, у̑чеван; 3. дадено; 4. код гл. VII врсте: (а) ви̑ђена, (б) зар̑бен, (в) оделѐње, (г) зам̑ишѐно, (д) кри̑ишѐн.

6.2.29. Наставак -ан јавља се код гл. с инфинитивном основом на -а- (4.228): 1. у II врсти: зв̑ан; 2. у IV врсти: з̑аковаио; 3. у V врсти: вѐзан; 4. у VI врсти: клѐчано.

6.2.30. Формант -и- присутан је код неких глагола (4.229): 1. у I врсти: д̑д-неи; 2. у II врсти: зв̑аи; 3. у III врсти: мѐй̑уи; 4. у IV врсти: уб̑иу; у VI врсти: да̑ио.

6.2.31. У грађи се нашло и неколико примера трпних придева од непрелазних глагола (4.230): б̑ило бѐгано.

6.2.32. Глаголски прилог садашњи чешће се среће у функцији предлога и придева, а ређе у његовом основном значењу (4.231): (а) иду̑ћи Врб̑овцу, (б) иду̑ће године, (в) глѐдају̑ћи (= иду̑ћи) г̑ор према Пал̑анки, али и симултаност: оста̑о глѐдају̑ћи. Овај облик се твори од 3. л. пл. презента и наставка -ћи: кӯкау̑ћи, кӯжу̑ћи.

6.2.33. Глаголски прилог прошли сачуван је једино од би̑и, и то у функцији придева (4.232): б̑ивиа Југосл̑авија.

6.2.34. Глагол й̑еи углавном се среће с префиксима и конјугира се по I и чешће по II врсти (4.234): (а) й̑се; й̑ѐл̑ се, ѓн се й̑со, й̑ѓела се, (б) й̑ѓѐње се.

6.2.35. Неки глаголи I врсте у презенту имају облике III (4.235): д̑гнем, лѐгнем, на̑й̑акнем, да рѐкнем, начнемо, з̑инемо, ос̑а̑нем, й̑аднем, сѐднем, кунѐм.

6.2.36. Ови гл. у радном гл. придеву углавном немају инфикс -ну- (4.236): избѐго, надѐли т̑о й̑ме, й̑одигла, за̑и̑екла, лѐгла, нав̑икла, рѐко, с̑и̑гла, у̑и̑екла, али ретко и: ос̑а̑нуло, с̑и̑гнули, уп. и: й̑адну̑у (4.237).

6.2.37. Код неких од ових глагола у императиву забележили смо формант -н- (4.238): (а) д̑гни, ус̑а̑ни, (б) лѐгни, й̑ом̑гни, сѐдни, али и: лѐжи/лѐзи, й̑ом̑зи, сѐди.

6.2.38. У радном гл. придеву глагола умре̑и срећу се облици по I и по VII (VI) врсти (4.239): (а) у̑мрли, (б) у̑мрели.

6.2.39. И код гл. узѐи бележимо двојство облика у инфинитивној основи (4.240): (а) й̑р̑д̑с̑рла, (б) й̑р̑д̑с̑рела.

6.2.40. Глагол узѐи у презенту и императиву има следеће облике (4.241): (а) у̑знем; у̑зми, (б) у̑зем; у̑зни, (в) у̑зем; у̑зи.

6.2.41. Глагол жѐи има следеће облике (4.242): (а) жњѐм, (б) жњѐј, (в) жњѐо, ун. и й̑д̑жњѐдоше.

6.2.61. Неки глаголи имперфективни вид творе по моделу *-ићати*, *-ићем* (4.263): *закачићем*, *измачићеш*, *укићѣу са то*.

6.2.62. Код гл. III врсте у облицима од инфинитивне основе скоро се доследно чува формант *-ну-* (4.264): (а) *скићући*, (б) а он *чѣкчу*, (в) *брићуо*, *кљѣкчули*.

6.2.63. Ретки су преласци гл. II у VII врсту (4.265): *брићили*, *ићрић*, *уићрнеле*.

6.2.64. Глагол *мећнући* чешће се среће без *-н-* (4.266): *мећем*; *мећи*; а ја *мећу*; *мећуо*, *мећла*; али и ретко: *мећнем*, *мећнуо*.

6.2.65. Код гл. IV врсте типа *давати* — *дајем* и *венчавати* — *венчавам* презентска основа је углавном на *-аје* (4.267): *дајем*, *венчаје*. Овакав презент јавља се и код глагола на *-ивати*, *-ује*: *доћераје*, али и код гл. VI врсте на *-а*: *влаијаје*.

6.2.66. Код гл. на *-авати* у презенту се, поред *-аје*, ређе јављају и облици на *-ава* и *-ује* (4.268): (а) *дозвољавам*, (б) *васкрсјемо*.

6.2.67. Код гл. на *-ивати* у презенту се, поред већ споменутог *-аје*, обично јавља *ује* и ређе *-ива* и *-ава* (4.269): (а) *везѣм*, (б) *везѣва*, (в) *доћеравам*.

6.2.68. Глаголи типа *извлачићи* у презенту и императиву и радном гл. придеву имају аористни корен *извук-* (4.270): (а) *извукѣм*, (б) *свукѣј/свукѣвај*, (в) *пробукиваѣли*.

6.2.69. Код већине глагола формант *-ива-* остаје у облицима изведеним од инфинитивне основе, једино се код *ноћивати* срећу и облици с *-ева* (4.271): (а) *ноћиваѣла*, (б) *ноћевали*.

6.2.70. Основе на *-ивати* и *-овати* могу се међусобно замењивати (4.272): (а) *доћеравали*, (б) *дозвољивао*.

6.2.71. Код гл. *ковати* и *сновати* јављају се старији облици по II врсти (4.273б): *ковѣм*, *основѣ*.

6.2.72. У облицима изведеним од инфинитивне основе доследно се чува формант *-ова-*, осим у два примера у којима се јавило *-ува-* (4.274): (а) *кућовне*, *жѣдовали*, (б) *кућоваѣла* (М), *ићувао* (Су).

6.2.73. Глагол *сликати* у радном гл. придеву може имати и формант *-ова-* (4.274): (а) *сликово*, (б) *сликала*.

6.2.74. Глаголи типа *добити* у презенту се чешће срећу с *-ије-* него без тог форманта (4.275): (а) *добијем*, (б) *добиѣм*. У трпном придеву имамо двојне форме: *бивѣна* и *набијѣна*.

6.2.75. Глагол *умићи се* обично гласи (4.276): *да се сѣмије*.

6.2.76. Глаголи типа *мећати* — *меће* имају следеће облике (4.277): (а) *мећем*, (б) *мећам*.

6.2.77. У инфинитивној основи ових гл. јавља се *-а-* (4.278): (а) *мећѣо*, (б) *мећѣо*.

6.2.78. Глаголи с кореном на *-к-* и *-г-* углавном имају јотован сугласник у презенту (4.279): *вићем*; *ићмајемо*, али и: *вићам*; *ићмамо*. Код гл. *скакати* имамо следеће облике: *искача*, *искачај*, *ићскачамо*, а код *стирижати*: *стирижѣју* ђвце.

6.2.79. У инфинитивној основи ових гл. скоро доследно се чува нејотован сугласник корена (4.280): *ићмагали*, али и *ићмајѣли*.

6.2.80. Глагол *кайати* — *кайѣ* углавном иде по V врсти (4.281): *кайѣ, искайѣ*, али и само једном те *се искайѣ* (P).

6.2.81. Код два гл. забележили смо у презенту нејотован сугласник корена (4.282): *сѣйзамо* (Лo), *пѣца* (P).

6.2.82. Глагол *јахати* — *јашем* скоро је у потпуности прешао у VII врсту (4.283): (а) *јашим, појашили*, (б) *јашем*.

6.2.83. Глагол *мирисати* има само облике по V врсти (4.284): *мирѣшем, мерѣше*. Гл. *квоцати* може прећи у VIII врсту: *баба квѣчи* (о Божићу кад се уноси слама).

6.2.84. Код гл. *пошлати* у презенту и императиву у корену се чује *-а-* (4.285): *пошлѣм; пошлѣи*.

6.2.85. Углавном презент гл. *казати* претрпео је низ фонетских промена (4.286): *кажем, каем, кам, каж, кашиѣ*.

6.2.86. Није забележено *цвасати* — *цваѣше*, већ само облици по VI врсти (4.288): *цвѣшѣ, цвѣшѣла*.

6.2.87. Глагол *чешјати* се ретко се конјугира и по II врсти (4.289): *чѣшѣ се*, али знатно чешје: *да се чѣшѣаш*.

6.2.88. Неколико гл. VI врсте имају презент и по III (4.291): *дѣдну, имѣдне, погледнем*.

6.2.89. Глаголи типа *влашати, класати, листјати ножјати, свиљати* (о расту кукуруза) у презенту се јављају и по VI и по IV врсти (4.292): (а) *влашѣ, класѣ, коренѣ, ножјѣ, ѣрчинѣ, ресѣ, свиљѣ*, (б) *влашѣје, класѣе, листјѣје, ножјѣе, свиљѣе*.

6.2.90. Глагол *сисати* у презенту се мења и по V и по VI врсти (4.293): (а) *сѣшем*, (б) *сѣсам*.

6.2.91. Глаголи с инфинитивним кореном на *-и-* могу имати презентске облике по V и по VI врсти (4.294): (а) *скѣше*, (б) *скѣша*, уп. и *смѣша, смѣшѣ*.

6.2.92. Глаголи с усненим сугласницима у презенту конјугирају се и по V и по VI врсти (4.295): (а) *благосѣвѣ, ѣрезѣвѣ, сѣјѣ, узѣмѣ*, (б) *благосѣвѣа, ѣрезѣвѣам се, ѣрезѣвам, сѣјам, узѣмам*.

6.2.93. У грађи су се нашли глаголи *сањати* — *сањам* и *спѣти* — *спѣм* (4.296): (а) *сањам, сањѣла*, (б) *спѣм, спѣо*.

6.2.94. Глагол *сѣвати* углавном има облике по VI врсти (4.297): (а) *сѣвам*, (б) *ѣросѣм*.

6.2.95. Неки гл. VI врсте имају облике и по VII (4.298): (а) *свѣдише, уѣбѣи се, закѣучим, закѣучила, дѣкѣучи врата*, (б) *ѣосвѣјамо, свѣјало се*.

6.2.96. Само два глагола VI врсте имају презент и по VIII (4.299): (а) *глѣдим, шѣшѣљши*, (б) *глѣдам*.

6.2.97. Несвршени глаголи на *-а-* могу се срести и с формантом *-ава-* и без њега (4.300): (а) *замерѣвам, скѣдѣвам, спѣмѣва; очувѣвали, сачувѣвали*, (б) *малаксѣ, ѣоцѣкамо*.

6.2.98. Код појединих глагола VI врсте долази до укрштања корена из различитих облика (4.301): (а) *омриѣва, сѣашѣвѣ*, (б) *омрсѣвамo, сѣасѣва*.

6.2.99. Глаголи с формантом *-ива-* у инфинитивној основи задржавају га и у презенту (4.302, уп. и 4.267 и 3.269): (а) *закѣвали, донесѣвали*, (б) *закѣвам, ѣокри-*

вамо; (в) овај формант бележимо и у инфин. основи гл. *биџи* и *шиџи*: *биџо*, *шиџа*-*ло*.

6.2.100. Глаголи типа *добџаџи* — *добџам* чешће се срећу с формантом *-ива-* и у презентским и у инфинитивним облицима (4.303): (а) *дòбџам*, *убџам*, *наџива*; *бџа*, *убџо*, *наџиво*, (б) *добџам*; *добџала*.

6.2.101. Глаголи чији се корен завршава на *-ск-* не мењају га у *-ић-* (4.304): *пљџска*, *пљрска*.

6.2.102. Глаголи на *-ић-* имају три гласовна лика (а) *пљића*, (б) *пљића*, (в) *пљсића*.

6.2.103. Глаголи с инфинитивним кореном на *-ић-* могу се јавити и с јотованом варијантом *-ћ-* (4.306): (а) *вџаи*, *зџаи*, (б) *вћа*.

6.2.104. Почетно *с-* факултативно се јавља и у следећим примерима (4.307): 1. (а) *да се сџрам*, (б) *о̄н се џра*; 2. (а) *да се сџивам*, (б) *умџам се*; 3. (а) *како ми се сџме*, (б) *како ти џме*, (в) *мојим оцу имџо*.

6.2.105. Глагол *пљбаџи* испред конструкције *да + пљенти* може да се употреби безлично и лично (4.308): (а) *пљба да добџам*, (б) *пљбам* д идџм, уп. и *она је пљбала* д идџ, *тџ би пљбали* стварно седну синови којџ имају.

6.2.106. Глагол *морџи* чешће има безличне облике (4.309): (а) *мòра* д идџш, (б) *тџ мòраи* да дџш.

6.2.107. Глаголи VI врсте с *-е-* у обе основе јесу (4.310): *смџм*, *смџду*; *умџм*, *умџју*, *умџду*.

6.2.108. Следећи гл. VI врсте имају понеку фонолошку специфичност (4.311): 1. *зџивам* (нема *зџевам*); 2. *оџвара* (нема *оџвора*); 3. *сџџа* и ретко *сџџаи*; 4. *баџиџа*, *рачуџа*, али и *рачуџа*; 5. *оџџа*, *оџџо*; 6. *руковџа*, *руковџа*; 7. *корџа*, *корџа*.

6.2.109. Глаголи VII врсте добро чувају однос *болеџи* — *боли* (4.312): 1. (а) *болџ*, (б) *вòлем* (ретко); 2. (а) *сџт сам оџџрела*, (б) *оџџрили* (ретко).

6.2.110. Глагол *мрџи* у радном гл. придеву има облике као *видџи*: *видо*, *видла* (4.314): *мрџо*, *мрџла*.

6.2.111. Глаголи типа *замџи* не прелазе у III врсту (4.315): *замџи*, *промџи*.

6.2.112. Глагол *изџи* — *изџи* у потпуности је пришао III врсти (4.316): *да изџи*, *изџи*.

6.2.113. Неки гл. VII врсте могу да се конјугирају и по IV (4.317): *слџи* — *слџи*; *сџд* *народ бесџи*; *обџи*.

6.2.114. Само је код гл. *мрџи* — *мрџи* једном забележен презент по V врсти (4.318): *сџ да мрџи*.

6.2.115. Неки гл. VII врсте ретко се конјугирају и по VI (4.319): *грџи*; *оџџи* на *раџа* (=раџи) *лџо*; *рџа* (=реди) *живџи*.

6.2.116. Глаголи типа *изџи* у радном гл. придеву имају следеће облике (4.320): *изџа*, *обџа*, *пљџа*.

6.2.117. Код гл. с кореном на *-сџ-* срећу се и аналошки облици са *-ић-* и са *-ић-* (4.321): (а) *пљсџи*, *пљсиџи*, (најчешће); (б) *пљсџи*, *пљсиџи*, (в) *пљсџи*, (веома ретко).

6.2.118. Глагол *мислиѝти* у радном гл. придеву и презенту има следеће облике (4.322): 1. (а) *јâ сам мислѝо*, (б) *мислѝли*, (в) *мѝсо да*, *мѝсла* (г) *мшиѝала*; 2. *мѝсим*, али и ређе *мѝслим*.

6.2.119. Код неких гл. VII врсте факултативно се јавља јотован сугласник корена *љ* (4.323): *грљу*, *миљу*, *јомдљи*, *врљи*, поред *грлим*, *угмѝли*.

6.2.120. Ономатопејски глаголи VIII врсте типа *врискаѝти*, *цикаѝти* гласе (4.324): *врѝшиѝи*, *циѝчи*, али *врѝскала*, *циѝкала*.

6.2.121. Глагол *сѝајаѝти* чешћи је с кореном *сѝој-* (4.325): (а) *сѝојо*, *сѝојали*, (б) *сѝајо*, *сѝајала*.

6.2.122. Глагол *засѝаѝти* — *засѝим* не прелази у II врсту (4.326): *зâсѝим*, *засѝи*.

6.2.123. Глагол *бежѝаѝти/бегѝаѝти* има две парадигме (4.327): 1. (а) *бѝгам*, (б) *бѝгај*, (в) *бѝго*; 2. (а) *бежѝим*, (б) *бѝжи*, (г) *бѝжо*; уп. и: *јобѝжѝим*, *јобѝжѝимо*.

6.2.124. Глаголи типа *бројаѝти* — *бројим* прешли су у VII врсту (4.328): *бројимо*, *бројили су*, *знојѝ*, *знојѝла се*.

6.2.125. Глагол *ћуѝаѝти* — *ћуѝим* радни гл. придев чешће твори по VII врсти (4.329 и 4.322): (а) *ћуѝѝела*, (б) *ћуѝала*.

6.2.126. Помоћни глагол *биѝти* у презенту има следеће облике (4.330): 1. (а) *биѝде*, *биѝди*, (б) *биѝдне*; 2. (а) *бѝде*, *бѝди*, (б) *бѝдне*; 3. *биѝва*, уп. и: *биѝво*, *биѝвало*.

6.2.127. Облици *није* и *нису* пред енклитикама и ван њих често се сажимају (4.331): 1. (а) *ни ме дао*, *ни се куповало*, (б) *ни ме ни били*, *ни се бојали*, (в) *ни ме смеѝо*; 2. (а) *ни имâо децу*, *ни мѝн стрâ*, (б) *ни имâло*.

6.2.128. Помоћни гл. *хѝеѝти* има следеће облике презента (4.332): 1. *јâ дѝу*, *о̃н дѝе*, 2. (а) *о̃ни дѝе*, (б) *о̃ни дѝеду*, (в) *љѝуди дѝу*; 3. (а) ак *дѝе* д идѝш, (б) *оѝе* да дамо, (в) *о̃н дѝ* да се пуштим, *о̃н дѝ* да пије, *оѝ* се задâвимо, (г) *ош* овô, *оѝи* да ми кâжеш; 4. *јâ ѝу*, *штâ ѝеш*, *штâ ѝемо*; *штâ ѝе* да раду, *штâ ѝеду* ми пâре; 5. (а) *неѝе* да слѝшају, (б) *неѝеду* да раду, (в) *о̃ни сѝра неѝеу*, (г) *о̃ни неѝу*; 6. (а) *јâ не* д идѝм, *ми не* да с удајемо, (б) *не* да садим, *ти не* да купиш, *ми не* да дочекамо, *не* да слѝшају; 7. (а) *ѝѝо*, *ѝѝли*, (б) *ѝѝо*, *ѝѝли* (веома ретко); (в) *ѝâо*, *ѝâла*.

У нејроменљивим речима

6.3.1. Заменичким прилогом *где* (5.2) означава се: место вршења неке радње или стања: *гдѝ живу*; правац кретања „камо“: *ди* идѝш сâд; простор којим се реализује радња: има ôтвор на тавâну *де* се пѝњу; чуђење у вези с нечим немогућим: па *ди* знâм штâ знâчи; везник: *тѝ ди* сам *јâ* бѝо. Када иза њега не следе друге речи у саставу исте реченице, има /[^]/ акценат: нѝма *ди*, које *ди*.

6.3.2. Нензмењени облици *где* и ређе *гди* чувају се у сложеним прилозима (5.3): *нѝгде/нѝгди*, *ниѝгде/ниѝгди*.

6.3.3. Мало је примера с изворним значењем прилога *кѝд* „којим правцем, којим путем“ (5.4): *кѝ ѝу* да прôђем. Овај прилог може бити синоним и с *камо*: нѝмаш *кѝд*.

6.3.4. Прилогом *камо* не пита се за правац, већ за „оно чега нема, а жели се, одн. сматра се да треба да буде“ (5.5): *а кâм* ти *кѝм*. У вези с речи *да* „истиче се

жаљење што се није десило оно што се жели: боље би било, бар“: *ка̋м* да сам ја погинула.

6.3.5. Прилог *овде* члан је низа *где — овде — онде — њу*, веома је фреквентан и јавља се у више варијанти (5.7): *овде, овдекана, овди, овд, вџд, вџде, вџденака, овџд, џде, џд, вџе*.

6.3.6. Прилог *онде* има знатно нижу фреквенцију (5.8): *онде, ондека. џнди, џнџде, џд*. Овај прилог може бити синониман и просекутивним *онуда* љвек сам се шџтала *џнде* по брду.

6.3.7. Прилог *њу* је стабилан члан система (5.9): *њу, њунакана, њуј*. Исто може бити синоним и с просекутивним *њуда*: *ту* пролази вџзило.

6.3.8. Прилог *овам* први је члан семантичког низа (*камо*) — *овам* — *џам* — *џам* (5.10): (а) уз императив: бџжи *овам*, (б) уз гл. кретања: слџва се *овамонака*, (в) уз гл. којима се означава место завршетка радње: *овам* сам премџстила, (г) њима се указује на место где се неко или нешто налази или где се реализује нека радња: *овам* нџсам имала, врђу *џам* па врђу *овам*.

6.3.9. Прилог *џам* има више различитих значења (5.11): циљ кретања: вџдим је *џам*; место вршења неке радње „онде“: *џам* смо имали жџто у сџбу, *џам* је остаџ.

6.3.10. Прилог *џам* чува се у систему, али са знатно нижом фреквенцијом (5.12): правац кретања: џјд *џам*; место реализације неке радње: *џам* н џну рџскрџницу.

6.3.11. Систем прилога с просекутивним значењем *куда — овуда — џуда — онуда — свуда* веома је нарушен (5.13). Из њега је нестало адверб *онуда*; *овуда* је забележен само једном: *овуд*, а *џуда* само неколико пута: *џуд* је ишла путањџца. Овај прилог може бити синониман и с *џуд*: од Бџлу Цркву, *џуд* од Кџсово Су. Најфреквентнији је прилог *свуда*: трајџили га *свуд*, *свуде* је лџпо.

6.3.12. Заменички прилози се јављају и у комбинацији с предлогом *од* (5.14): (а) *одџкле* сте вџ, (б) да тџ склџниш *одџвде*, (в) *одџиле* љзнемо, (г) да поне-сџм вџду *одџнде* џвде.

6.3.13. С предлогом *од* забележена је и ова серија прилога *џкуд — одовуд — одџуд — одџуд* (5.15): (а) *џкуд* „одакле“ — указује се на извор за реализацију неке радње: мџ нџмамо *џкуд* да плџтимо; чуђење због нечег што се сматра немогуђим: *џкуд* знџм ја; (б) *Одовуд* означава се правац или страна с које се реализује нека радња: а џви љду *одџвуд*, *одуд* је дошџо од бунџра; (в) *Одџуд* исто означава правац из ког се реализује нека радња: и крџнемо се *одџџуд*, *џуд* смо дошџли; (г) *Одџуд* се ретко јавља и има исто значење као у претходном случају: и ја кџко идџм *одџуд*.

6.3.14. И предлог *до* учествује у градњи прилога (5.16): (а) *дџкле* му је џџва; (б) бацамо вџлом *донџкле*, *однџкле* идџ рогуљом; (в) и џни дођџше *дџвде*; (г) сџмо *дџиле*; (д) ја пођџм *одџвда* *дџнда* па се заптијџм.

6.3.15. Антонимски пар прилога *горе — доле* има више гласовних варијанти (5.17): *џре, џре, џренака, џр, џр; доле, дџле, доленака, дџл, дџл* и сл.

6.3.16. Наведени прилози могу се јавити и с предлозима *од* и *одоз* (5.18): (а) *одгѡр, одозгѡре, одозгѡр, одозгѡ, озгѡре, озгѡр, озгѡ; (б) одѡл, ѡѡѡ, одѡѡдола, одозѡле, одозѡѡл, одозѡѡ, одѡѡле, одѡѡл, одѡѡ* и сл.

6.3.17. Наспрам прилога (а) *наи̑рѣд* стоје: (б) *на̑и̑раг*, (в) *о̑си̑раг*, (г) *на̑зад*, (д) *и̑оза̑ди*, (ђ) *ис̑и̑оза̑ди*, (е) *одза̑ди* и сл.

6.3.18. Антонимским паром *уну̑и̑ра* — *на̑и̑ѡље* (и ређе *на̑и̑ѡљу*) означава се (5.20): (а) правац: у̑ђем ја̑ *уну̑и̑ра*; мѡра д изи̑ђем *на̑и̑ѡље*, али ретко: м̑и као де̑ца иза̑ђемо *на̑и̑ѡљу* и п̑алимо; (б) место: шта̑ йма̑ са̑д *уну̑и̑ра*; а ѡв свѣ сто̑ји̑ *на̑и̑ѡље*, али и ређе стандардна употреба: ка̑ко је̑ *на̑и̑ѡљу*; (в) жи̑то ун̑тра, а сла̑ма *си̑ѡља*; кат сам ја̑ на̑ишла̑ *си̑ѡљи*; (г) изи̑ђе̑ *ва̑н*.

6.3.19. Прилогом *ку̑ћи* означава се (5.21): (а) правац: бе̑жи̑ ку̑ћи, (б) место: ја̑ сам б̑ила̑ ку̑ћи̑ са̑ма; им̑ала̑ ли̑па̑ је̑дна̑ *и̑ре̑и̑ ку̑ћи*.

6.3.20. Бележимо и прилоге *близу* и *далеко* (5.22): (а) *бли̑зо, бли̑зу*; (б) *дал̑еко, дол̑еко*; (в) *бли̑же; да̑ље*.

6.3.21. Прилог *около* сређе се и с предлозима *од*, *на* и *у* (5.23): исплет̑ш̑ ве̑нац̑ ѡколо, око̑ ка̑це; *на̑около*; док̑ ни̑је̑ б̑ио̑ ова̑ј на̑сип̑ *одна̑около* постављен; св̑ѡд̑ *уна̑около* шу̑ма.

6.3.22. Прилошким изразима *на сред*, *и̑реко сред*, *у среди* може се означаваати место, правац а и начин (5.24): *на срѣд* ширѡко, гѡр ѡпет̑ у̑зак; вез̑ао је̑ *и̑реко срѣд*; а кра̑љ Ђорђе̑ *у срѣди*.

6.3.23. Забележени су и ови прилози (5.25): *и̑реко*; тѡ̑ та̑м̑ *скр̑аја*; *дѣсно* шу̑ма, а *лево* река.

6.3.24. Прилози *узбрдо* и *низбрдо* значе „навише“ и „наниже“ (5.26): кад̑ идеш̑ *узбрдо*; па̑ бе̑жим̑ *низбрдо* до̑ле.

6.3.25. Непосредније одређивање места постиже се прилогом *одма* (5.27): ту̑ ѡд̑ма, ѡд̑ма̑ испод̑ бр̑да.

6.3.26. *Кад* под акцентом има прилошко значење, а без њега везничко (5.29): *кад* је̑ б̑ило; *када* сам̑ ја̑ оти̑шла. Увек је̑ ова̑ј ред речи у изразу: *ка̑ко̑ кад̑*. У конструкцији *има̑и̑ти/нема̑и̑ти кад* не јавља се облик *каде*: ја̑ не̑мам̑ *ка̑[д]* д̑ идѣм̑. Прилог *кад(а)* јавља се и с речцама *не-* и *ни-*: *не̑кад, ни̑кад(а)*.

6.3.27. *Са̑д* се јавља у више различитих ликова (5.30): *са̑д, са̑да, са̑де, са̑дан*.

6.3.28. Прилог *и̑ад* има варијанте: *и̑а̑д* (5.31), и ређе *и̑а̑да, и̑а̑ј*.

6.3.29. Прилог *онда* је̑ фреквентан и јавља се у више варијанти (5.32): *ѡнда, ѡндак, ѡнак, ѡна* и сл.

6.3.30. Наведени заменички облици прилога могу се јавити и с предлозима (5.33): (а) *дѡкле, докле̑ гѡд, до̑ гѡд*; (б) од̑ си̑ноћ̑ *до̑ са̑да, за̑ са̑д*; (в) *о̑и̑а̑и̑, за̑ и̑а̑д*; (г) *до̑ ѡнда, дѡнде*.

6.3.31. Систем прилога за одређивање времена према смењивању дана садржи следеће елементе *данас* — *јуче* — *ономад* — *су̑и̑ра* — *и̑рекосу̑и̑ра* (5.34): (а) *дан̑ас, дан̑ас, дан̑аске, дан̑аске; и̑ да̑н̑ да̑ни̑, и̑ дан̑ас̑ да̑ни, и̑ да̑н̑ да̑њи, и̑ да̑н̑ас̑ да̑њи̑, и̑ да̑нас̑ да̑н̑, и̑ да̑н̑ас̑ да̑нана, и̑ да̑н̑ да̑н̑ас̑, и̑ да̑н̑ да̑н̑аске, (б) *јуче̑, јуче̑р, (в) „прекјуче“ и „пре некако“: онома̑д, онома̑д, онома̑дне, онома̑и̑ке, ном̑а̑д, (г) су̑и̑ра, су̑и̑ра да̑н, су̑и̑радан, (д) и̑рекосу̑и̑ра, и̑рекосу̑и̑ра*.*

6.3.32. Прилози настали према именовану делова дана јесу (5.35): (а) *јџџирос*, *јџџироске*, (б) *вечерас*, *вечерас*, (в) *ноћас*, *ноћас*, (г) *сџноћ*, *сџноћке*, (д) *дању*, (ђ) *ноћу*, (е) *ноћи*, (ж) *ноћом* (веома ретко), (з) *јуутру* *рано*, *сабајле*.

6.3.33. Везивањем предлога за именице које означавају делове дана добијени су следећи прилози и изрази за време (5.36): (а) *јуутру* на Божњи, уп. и донесени, каже, *у јуутру*; *ијјутира* морамо рано да устанемо; (б) кад је било *пред зору*; (в) дођи *пред вече*; (г) *преко дан*; (д) и *посе преко ноћ* кад је било, они се разбегли; *преко ноћи*; (ђ) *после иодне*, *у иодне*.

6.3.34. Од именица које означавају годишња доба добијени су прилози и прилошки изрази (5.37): (а) *леши*, *зими*, (б) *прелешос*, *лешос*, *јесенас*, *зимуске*, (в) *на пролећ расте*, *пред јесен*, *у пролећ реже се*.

6.3.35. Сукцесија година изражава се следећим прилозима (5.38): *лаши*, *лаши* и ретко *лаше*: рођене помрле све и *лаши*, *иолаши* помрле.

6.3.36. Коптинутет помрле или стања означава се следећим прилозима и прилошким изразима (5.39): (а) *увек*, *одвек* и ређе *навек*, (б) *једнако*, *у води свеијак*, (в) *а вако седџш сџијак*, (г) *свако недељно* мора да пере сџрење њено, *свако месечно* се котџ она, по колико кџла месеца смо давали *свако месечно*.

6.3.36а. Издвајање једног сегмента времена постиже се прилозима изведеним од броја *један* (5.40): *једном* долази марица, *еданџуџи* мџн брат долази, *едаред* се обучџм и сл.

6.3.37. Блиска временска релација исказана је прилозима (5.41): (а) *одма*, *дма*, *дмо*, (б) није баш *скоро* долазила; виђо сам *скори* у њином кџњи; *јџла* сам *до-скоро* коре, (в) бреску ће *брз* да беру.

6.3.38. Велика временска удаљеност изражава се прилогом (5.42): *одавно*, *одамно*, *дамно*, *давно*.

6.3.39. Редослед вршења неке радње означава се прилозима (5.43): (а) *прво* се рађило мотџком; *првом* жџни дај; *првом* и *првом* се ореже да растџ она лоза; *најпрвом* оснуеш на кџље, (б) *пре* постџли, (в) *е*, *после* штџ ће да бџде, *послек*, *послен*, *посла*, *пос*, (г) Бџже Гџсподе, сваџим помџгни па и мџм дџци *најпослеџику*, (д) и дам *пџшем* кџље.

6.3.40. Остали прилози с временски значењем (5.44): (а) *дџеџи*, *јџеџе*, *бџеџе-на*, (б) *наново* и ређе *иодново*, (в) „некад“: тџ је било *неки иуџи* раније; мџжда сам ја био *неки иуџи* с њџга; „понекад, понеки пут“: маљо *неки иуџи* украде; а печџм *неки иуџи* и у шпџрет, (г) онџм жџто зелџно *јџш*, (д) он се *већ* спремџо, (ђ) тџ је *раније* бџло; иди *раније*, (е) *доџије*, *доџије*, (ж) *кашџије*, *кашџије*.

6.3.41. Заменички прилози за количину јесу (5.45): (а) *колико*, *кџлко*, *неколико*, *неколко*, (б) *овољико*, (в) *шџољико*, *иџдљко*, (г) *онољико*, *нољикџ*, (д) деминутивни облици: *овољџчко*, *шџољџчко*, *овољџчно*, *шџољџчка*, *овољџчко*.

6.3.42. У семантичком пољу „много“ јављају се следећи прилози за количину (5.46): (а) *мљго*, *мнџго*, (б) а имам јџднџ снају дебџлу *ваздан*, (в) *дџсџија* је више, (г) они раде *иуно*.

6.3.43. Интензификаторску функцију имају следећи прилози и изрази (5.47): (а) онда се *већном* држали волџви, (б) сад *већма* се оре плџговима, (в) ја *више* пут је бранџм; имали смо краве и тџ *иџвише*, (г) а мџне волџо свџкар *бџље* нег *ћџрку*,

(д) млада ће да седи и *иpековине*; тако *најбоље* се пресвјамо ако то мје свекрве рођаци, (ђ) он је *велико* тврђ човек, (е) сѣемо *врло* мало, (ж) и били смо *јак*о здрави, (з) *зрдно* ми маћи била добра, (и) пио је *здро*, (ј) то ја знам *напамет* д испричам, само има *коца*, (к) он има *сила* година, (л) ту је изгинуло *чудо*, (љ) а имама та бубрег болесан, а ова пропао, *сипра* пропао, (м) Жика е *ипреко* мере љут, (н) да то урадим кућа да пропадне *начисно*, (њ) ткани опанци *скрџ*, (о) *сасвим* дрѹкше.

6.3.44. У семантичком пољу „мало“ јављају се следећи прилози (5.48): (а) *мало*, *мал*, што нисте дошли *малке*; и да лизну *помал* те соли; *мањ* се радило; *малкице*, *малчице*, (б) *лечка* мете само; слатку воду и *лечке* кафе; то тако се *полечка* меће да светли, (в) два *и по* дана; от *идла* метра; *идлак* пушњица, *идлак* ворѹна.

6.3.45. Учесталост понављања или редослед неке радње означава се прилозима и прилошким изразима за количину (5.48а): *једанпѹти*, *двапѹти*, *једаред*, *дваред*, *иприред*, *ипри* *ипри*, *ипрѣни* *ипри*.

6.3.46. Адвербијализованим Асг. именица *недеља*, *година*, *месец* и Гпл. именице *дан* означава се количина (5.48б): путовали *недељу дана*, *годину дана*, у *месецу дана*.

6.3.47. Заменички прилози за начин јесу (5.49): (а) *како*, *некако*, *којекако*, *свакојак*о, (б) *овако*, *овако*, *вако*, (в) *ипако*, *ипако*, (г) *онако*, *нако*, *нако*.

6.3.48. Остали прилози за начин су (5.50): (а) да живимо сви *лепо*; (б) *полагачке* идѣ; *лакше* копам, (в) не да ми лѣву ногу да коракам *љѹчки*.

6.3.49. Приличан је број страних лексема у функцији прилога за начин (3.51): (а) *забадава*, *цаба*, *цабе*; *бајаги*, *баги*, *кабајаги*, *кобајаги*, *багѹм*; *барабар*; *обашка*, *идобашка*; (б) *експра*, *ипрофектѹ* зна француски.

6.3.50. Адвербијализацијом падежних облика добијени су неки прилози за начин (5.52): (а) нађе она *час* швалера, (б) мете *краном*; исече *редом*, (в) ради *немилнице*; убили смо по десетину *рукомнице*, (г) три дана *зиред*; *углас* певам; изваљамо мало *надуж*; *уђушуре*, *ђушуре*, *ђушуре*, (д) сам нека *иду беспрага*.

6.3.51. У творби прилога за начин учествују и бројеви *један* и *два* (5.53): (а) *заједно*, *зајено*, *зајно*, *свеједно*; *изједанпѹти*, *наједанпѹти*, *одједанпѹти*, *узједаред*; *наједном*, (б) *дрѹкше*, *дрѹкче*, *друкише*, *друкије*.

6.3.52. Заменичко порекло можемо уочити у следећим прилозима (5.54): (а) *ми међусобно* нисмо се свађали; шаљу се људи *међусобном*, (б) да одвајамо *идсебно*, (в) „с нестрпљењем“: *ја једва* чекам да умрем; „тешко“: *једва* се прѣпнем на праг.

6.3.53. Од гл. прилога садашњег изведен је прилог *седећки*, а уп. и *идеишке*, *ипоирбушке*, *насаикѣ* (5.56).

6.3.54. Указаћемо на семантику и фонетику неких предлога (5.57): **1.** (а) *без*, (б) *брез*, *брезобрзан*, *брездушан*, (в) *ипрез* (само у Др); **2.** *ван* Новог Сада; **3.** *повише* мје кѹће; **4.** (а) *идемо иовр* снега, (б) *на вр* астала, (в) *у вр* главе, (г) после *врз* мене родио још пет Т; **5.** *до*: (а) „уз, поред“ близо *до* дрѹма, (б) „од“ зависи све *до* човека, (в) „код, у“ све су паре биле *до* мене докле после Мира није дошла код нас, (г) није њима *до* сланину, **6.** (а) „по“ *идѣ за* воду, (б) „о“ *за* кога причаш — *за Вѣру*; слѹшала сам *за* то, (в) „у“ *зальубио се за* једну овде, (г) „са“ *ти си се венчо за* краља, (д) „на“ *да л* имате сѣна *за* продају, (ђ) „због“ *држао* крава *за* кѹћу *за* млѣко, (е) „намена“ *канте за* воду, (ж) *ти би био за* попа, итд. **7.** она је *из* мѹга мѣ-

ста (в. од), **8.** (а) „после, по“ посе се рoди и дрyги брaт *иза* мeн, (б) тaм *иза* врaтa, **9.** (а) *између*: *између* нaс двe сeстрe, aли и (рeткo) jа сaм *између* Швaбa бiнo, (б) *међу*: *међу* Азaњe и Кусaткa, и уoбичajенo *међу* дeвoјкaмa, (в) њнi су сe били *међу* сeбe, ун. и: пoчo (пaрoд) дa сe тyчe *међу* сoбoм; шaљу сe љyди *међу* сoбoм, (г) нaмeстн пyшкy нa тaрaбу *између* мeнe, *између* Дoбрe; и сeднeм у вр aстaлa *међу* кyмa и *међу* стaрoјкa, (д) мeгy *мeђ* прстн, нijе билo зaгрaђeнo *мeд* нaмa, (ђ) нeмa млoгo рaз-ликe *миђу* нaмa и у Вучaкy; пaсyљ *миђу* oцaкa, **10.** мi смo *крaј* Мoрaвe, **11.** к сeбн; блijкe *кa* Кoлaрy; идeмo *кo* Штeтнy (Кy), **12.** *код*: „к“ идe *кoш* oнoгa, „зa“ сeднeмo тaкo *код* aстaлa, „прeд“ нiсн тi прe смeo д идeш гoлoглaв *код* свeкрa и дa сe чeшљaш *код* свeкрa, „крaј, пoрeд“ стoји *кoш* прoзoрa, **13.** oдсуствo прeдлoгa *прoз*), *крoз* дyвaр, **14.** *нa*: „зa“ тo je нaмeњeнo *нa* тo, „y“ рaдиo нa бaнкy; пa плaти *нa* рaтaмa, „o“ oвaкo сe oкaчн *нa* нeштo; кoпaмo *нa* лyкa, *нa* пaрaдajс, *нa* сiрa *нa* тo живим, „пo“ сaд сe свaкo зoвe *нa* имe, „крoз“ свe штo пoпцнje вoдy изиђe *нa* знoј, „нaд“ jа сaм стрeпнлa *нa* њeгa и сaд стрeпим *нa* oвoгa, „сa“ врo сaм *нa* вршaчaмa, **15.** *нaдa* згрaди, *нaдa* вy, **16.** *нaсрeд*, **17.** кoсa *низ* лeђa, *низa* двoриштe, **18.** o Бoжн-ћy; лyпинш o aстaл; мi o дeцaмa нe брннeмo, **19.** *oд*: „дoђe сe oд њнвe, „нa“ нн-сaм тeo *oд* њeгa дa зaрaднм, „дo“ пoквaснш нoвннy пa мeтeш *oд* њeгa нeкy дeбeлy aртнју, „зa“ нмaлн смo јeднo сaндyчe *oд* jексeрa, „нз“ jа мy ўзнeм *oш* кaсy; oдaклe сн — *oш* Смeдeрeвa; oстaлa знaчeњa: jа сaм *oд* Гнтaрннa; брyс je *oд* кaмeнa; ўмрo *oд* брyкa и сл. **20.** пoсeдaмo *oкo* бaбe, њн идe *oкoлo* кyћe; *oкo* Вaскрcа; тaj пoсo *oкo* крeчeњa, **21.** *пo*: „нзa, зa“ *пo* њeгa нaлaжeмo, „пoслe“ *пo* Бoжнћy, „зa“ дoшлн *пo* мeнe (сaмo јeдaн прнмeр нз Бa), oстaлa знaчeњa: кoпaмo *пo* врстy; њн били *пo* вoј-скн, **22.** *пoдa* дрвo, *нспoдa* дoл, „y“ сeдeли пoт кнрнју, „пo“ *пoд* вaрoшкн jа тe гр-лнм; oстaлa знaчeњa: jа ннсaм пeклa *пoд* вршњнк; сeјeмo *пoд* мoтнкy, **23.** сeднм *пoзaдн* кoлa; jа сeднм *зaдн* врaтa (Ш), **24.** *пoрeд* бунaрa; и сaмo јeднoм y Лo *пaрaд* клaдe, **25.** *пoслe* oслoбoђeњa, **26.** *прe* рaтa, **27.** *прeдa* мнoм, *нспрeд* мeн, *прeд* мeнe, *прнш* сeбe, *прeд* Бoжнћ, **28.** *прeкo* пoтoкa, и рeткo *прнкo* нaћвнy, „пo“ тo прнчa *прeкo* сeлo, „нa“ прнчaю oвдe *прeкo* тeлeвнзoрa, „y тoкy, тoкoм“ *прeкo* цeлoг дaнa, **29.** *прeмa*: „к, кa“ *прeмa* Дрeнoвцy, „нaспрaм, нaсупрoт“ сeдн *прeмa* дeвoјкн, „y oднoсy нa“ њн je дeтe *прeмa* мeнeнaкa, ун. и: *спрeмa* зeмљe тoлнкo пaтн (гaјн), „спрaм, уз“ *прeмa* свeћн плeтeм, „прeд“ aлн њћy дa кaжy *прeмa* нaмa свнмa дa лн сe њћy дa л нeћy, **30.** *прн* зeмљy прнлeгнy, „зa врeмe“ нe лнчн тaкo дa *прн* слyжбн сн бoс, **31.** *прoшнв* кoмуннзaм, *прoшнвy* мeнe (Бд), **32.** (a) с oвцaмa, с њнм/ш њнм, (б) сa бaтннoм, сa сaпyнoм, сa oцa, (в) сaс иглy, сaс нaмa, сaс њн, сaш њнм, сaс стрнцa, **33.** y: „кoд“ кa тo имa y жeнa, „oд“ сa ћy дa вн пoкaжeм слнкy y двaјс јeднy гoдннy, „нa“ с лyдy нe мoж д нзнђeш y крaј, „нa нлн Дсг.“ њн oкрeнe лeђa y вaгy, „нa, зa врeмe пyтoвaњa“ y пyгy гa рoдн, „зa врeмe, y тoкy бeрбe“ пa тaкo y брaњe, **34.** *уз*: „пoрeд“ тo *уз* вaтру мeтeмo, *узa* шпoрeт, oнa кyћa вeлнкa *нyс* пyт (Вн), „сa“ дa нн спрeмн стрннa лeбa и *уз* лeбa; мoј oтaц je дao *уз* мeнe мнрaз; кoлнкo ћe дa дa-дy *нyз* дeвoјкy пaрa (Ск), „ннз“ дeвoјкe нoснлe кнкy *уз* лeђa, „уз, нaвншe“ пa *уз* бa-сaнцe нoснм, **35.** *усрeш* сeлa, *нaсрeш* кyћe, **36.** Oдсуствo прeдлoгa *увeчe*, јeднo: *yчн* Бoжнћa, *oчн* Бoжнћa, *учн* Бoжнћa, *сyчн* Бoжнћa, **37.** *чeрeс* тeбe, **38.** (a) ннјe мoглo збoг вoдe, (б) пa зaтвoрн *рaдн* мншнју.

6.3.55. Забележен је и мањи број примера с два предлога (5.58): *до иза* Пљажаревца, *ручак за на* њиву, *она ис преко* Мораве, *очи на* Бадњи дан, *са по* једну краву (орали).

6.3.56. У саставним реченицама с негираним предикатом уз именске или глаголске речи јављају се везници *ни*, *ниџи*, *ниџ* (5.60): не да ме *ни* отац *ни* мајка; *ниџи* копау *ниџи* ништа; ја *ниџ* сам престала там *ни* там. Саставним везником *буд* истиче се напоредност и синониман је с *не само*, *него и*, *већ и*: сад он, сиром, *буд* повео коло и платио и све и још ја, овај, сад он да се пуштим. Слично значење има и *шуд* — *шуд*: *шуд* је умро, *шуд* требаш посе да даруеш и попа и родбину. Редуплициран је и везник *а* — *а*: ту око нас *а* лево *а* десно.

6.3.57. Супротни везници су *али/ал*, *него/нег*, *ама*, *само* (5.61): оне иду *али* бес коли; ја сам га прашала, *ал* није дошо; рат не носи добро, *него* само зло носи, боље *нег* ћерку; ја не пијем, *ама* да виш како сам ракију угрејо; сад свега има, *само* слог нема и здравља.

6.3.58. Богат је списак раставних везника *или/ил*, *јели/јел*, *ели/ел*, *а-а*, *де-де*, *било-било*, *вољ-вољ* (5.62): коње *или* волове; па кажу шума *ил* комушка; шта волите *јел* пиво *јели* бозу; краву муземо *ели* одвоимо теле; *ел* проја *ел* качмак. Следећи везници нису тако чести: *а* брат мој *а* његов то је свеједно; то сад и нема, те старије нема више то: *де* неком липче крава, *де* неком липче свиња, *де* то; *било* црко *било* липцо, све је то исто; *вољ* ти на границу бугарску, *вољ* ти овамо на кују одеш страну.

6.3.59. Искључни везник је *осем* и *сем* (5.63): *осем* шале; ништа није радила *сем* тако пацијент неки ка дође да га смести.

6.3.60. Допусни везници су *мада*, *макар*, *премда*, *ако* (најчешћи), (5.64): имало толико лепо вино *мада* ја нисам волела толико да пијем; он ће ти каже па *макар* га стрљаи; то треба сила ватре да се прави па да се тај ражањ окрече, *премда* деца једнако вичу на деду што не седну па мало окреху ражањ; ладно *ако* има пех на струју и шпорет.

6.3.61. Временски везници су *док*, *докле*; *чим*, *како*, *а*, *само* *иџо*, *док*, *џек*; *куд*, *да*, (5.65): 1. (а) *кад* заигра коло, има да гледаш, (б) не може да подигне капију *када* капија затворена; 2. (а) *док* сам жива, нек сам жива; *док* сам му дала ову последњу њиву, он разговарао, (б) да припали цигару *докле* не уђе у кућу, 3. (а) *чим* чујеш да иду Немци, прати децу код мене, (б) *како* светак дође, не ради се ништа, а ја узмем то Свето писмо и читам, (в) *а* вече, идеш кући, (г) он, *само* *иџо* га завршио, посе четири дана она запошљење добно; (д) Немац *ддк* дошо, он је окопио; (ђ) *џек* одемо да сејемо кромпир, она каже. Следећи везници су синонимни: с „док“: не седамо *да* се не прекрстимо и *да* не читамо оценаш; с „откад“: али има двајс месеци *како* је умрла; с „како“: ваљда има више о двадесет година *куд* нисам се причестила.

6.3.62. У узрочним реченицама јављају се следећи везници *јер/ер*, *јел/ел*, *јели/ели*, *иџо*, *заџо* *иџо*, *поиџо*, *како* (5.66): 1. (а) знате ви боље, *јер* сте учили, (б) мори сам ја да радим, *јел* сам ја најстарији; онда је било лепо, *ел* ми нисмо знали за боље, (в) само пази на маћку да не уђе *јели* не смѣ д уђе маћка док не уђе полаженик; не знаш коме ћеш да се пределиш *ели* били су опасни и они; 2. (а) па га живог испекли *иџо* му е тас отишо као у партизани, (б) а ноћ ми је најтежа, *заџо*

ишћо сам сáма, (в) *йоишћо* ни дáли више лѣба, *ја* ћу тó да нòсим, (г) òнда су, кáко смо мѝ покѝсли страшно, озѣбли, òни налòжу фуруну, (д) а, *чим* си ти шкòлован, нѣ знаш ти шта је срп.

6.3.63. У условним реченицама јављају се везници *ако/ак, ел и да* (5.67): (а) *ако* залпвãу, òни имãу, (б) *ја* сãмо *ел* ме наљути, гòтово је, òдо *ја* и остãви га, (в) *да* сам *ја* знала, *ја* нѣ би дозволила.

6.3.64. Шаролик је инвентар везника (*а камоли, а некмоли, дел, аман, ма*) у поредбеним реченицама којима се истиче неједнакост (5.68): (а) евѣ, сѝн мãтор, сѝн кáко је мãтор, *а кãмоли* *ја*, (б) нѣћеу што сãмо свѣкар и свѣкрва, *а некмоли* *ди* је бãба и дѣда, (в) нѝ се кãјала ни кад бѝла млађа, дѣл сãд, (г) *има* лљди који нѝсу проју имãли да једу ни бљђаву *аман* и лѣпу (Р), (д) свѣкар бѝо па не дã да се кљпу кошљље, *ма* нѣшто друго.

6.3.65. Вокалске партикуле или покретни вокали јављају се код личних и именичких заменица (Исг. *њоме, ИЛсг. њиме, Д коме, ИЛ киме и чиме*) и код прилога (*саде, каде, куде, овуде, свуде; када, сада, шуда, свуда, отуда, напреда*), (5.69).

6.3.66. Консонантске партикуле (*з, к, н, ј, р, м, з*) јављају се појединачно (*овдек, водек, ондак, йолик; овден, шун, доклен год, садан, ондан, йослен; йљ, тãкој, овљ, онљ; свудер, јучер; йосем, йрвом*) или у комбинацији с вокалима (*а, е, и*). Вокал *и* се јавља само уз *з*: *о њојзи, до њејзи, овојзини; е иза к и н: данаске, јуѝроске, ноћаске, јесенаске, зимуске; ономаѝке, ондаке, синоћке; малке; шуне, йшунека, йшунена, йшуненака; и вокал а се исто јавља с овим сугласницима: једносложне: овдека, ондека; овдена, ондена, йшуна, овалона, йшамона, горена, садена, вишена, менена, шебена, с њимена; овденак, йшунак, йшамонак; двосложне: овдекана, йшамокана, менекана; йшунана; овденака, йшунака, овалонака, йшамонака, горенака, доленака, озгоренака, саденака, йшленака, мененака, шебенака, с њименака; тросложне: овденакана, йшунакана, йшамонакана. Дакле, у сложеним партикулама само се *н* може редуцирати (*-нана, -нена*) и чешће је у првој позицији (*-нана, -нака, -нена, -нека, -накана, -некана : -кана, -гана — овдегана*), (5.70).*

6.3.67. Речце за показивање садрже заменичке форманте *-в-, -й-, -н-*, а завршавају се чешће на *-е*, него на *-о* (5.71): (а) *еѝѝ* г имам и сãд, *ѝшо* ти вѝдиш, (б) *евѣ* депѣша, *ѝво* су лљди, (в) *енѣ* ти на столици.

6.3.68. Речце којима се нешто потврђује или одриче различтог су порекла и јављају се у више гласовних варијанти (5.72): (а) *дã*, (б) *дабòме, дабòм*, (в) *ам дакãко*, (г) *јãшћиа*, (д) *јѣсам, јѣсмо, јѣсѝе, јѣс, јѣ, јѣ* (ђ) *вãисѝшћу* се рòди; (е) *нѣ, јòк*.

6.3.69. За исказивање могућности или вероватноће неке претпоставке употребљавају се речце (5.73): (а) *вãльда/вãлда*, (б) *кандã* ћеш ти да божићуеш кот кљће, (в) *мòжда, мòже бѝшћи, мòж бѝшћи, бѝло мòжем* (Ш).

6.3.70. Извесно ограничење у изнесеној констатацији изражава се следећим речцама или реченичним модификаторима (5.74): (а) *бãр, бãре, бãрам*, (б) *додљше, (в) скòро, (г) гошòво, (д) чѝшãво, (ђ) углãвном, углãвно, глãвно, глãвно*.

6.3.71. Интезификовање неке радње, процеса или појма постиже се следећим средствима (5.75): (а) *бãш*, (б) *шãмãн, шãмãн*, (в) *лѝчно*, (г) *нѝкако*, (д) *òйшће, (ђ) йогошòво*.

6.3.72. Закључивање или изношење нечега алтернативног постиже се речцама (5.76): (а) *дӑклем, дӑклен*, (б) *йӑчече, иӑчече*.

6.3.73. Разне клетве, заклетве и чуђсиња изражавају се речцама у којима се јавља именица *бог* (5.77): (а) *дабӑгда*, (б) *бӑгми*, (в) *зӑбога*.

6.3.74. Упитна речца *ли* јавља се и с апокопом (5.78): (а) *дӑл йма*, (б) *дӑл йе*, (в) *дӑ ли је*.

6.3.75. По угледу на *дал* (*да ли*) и *јел* (*је ли*) настала је и речца *зал* „зар“ којом говорник изражава чуђење (5.79).

6.3.76. Речца (а и везник) *него* забележен је и с апокопом *нег* (5.80).

6.3.77. И речца *нека* чује се и без финалног вокала *нек* (5.81).

6.3.78. У спонтаном разговору, не тежећи исцрпности, забележили смо следеће узвике (5.82): 1. сугерисање говорника да се тог тренутка сетно нечега: *а, јес*, *ймам једну маџку*; 2. (а) подстицање на неку радњу: *ајде*, *дӑк се*, (б) „дођи“ *ајде*, *Живораде*, да јеш, „иди“ *увӑла дӑте* и *ајји кӑћи*, „дај“ *ајде ја кӑљи*, *рӑди*, „уради“ *тӑи ајде* како он каже па се не бӑј, (в) *ајдӑмо*, *ајдӑмоше*; 3. изузетност нечега: *апа* је *лӑпа*; 4. одобравање: *ам дакако*; 5. изненађење: *ау*, да си ми *тӑ казала*...; 6. *бре*: (а) упозорење: *немӑ*, *брӑ*, да не *пӑбие* *чӑвек* *дӑбе*, (б) молба, подстицање: *ајде*, *брӑ*, *дођте*, (в) претња: не *цӑпај*, *брӑ*, (г) одушевљење: ка *дођеш*, па *увӑдиш* *йӑвче*, *брӑ*, (д) неочекиваност: кад је *била* на *раскрсницу*, *једна*, *брӑ*, *ӑвца бӑла* *кӑ снег* *изӑије* пред *мӑне*; 7. одушевљење или указивање на нешто: па *глӑ*, *идӑм*; *само глӑ*; 8. *де*: (а) подстицање: *дӑ мӑти*, *сӑне*, (б) забрана, противљење: *дӑ*, не *дӑжите* *прашӑну*, 9. *е*: (а) саглашавање: *ӑ*, *дабӑм*, (б) супротстављање: *ӑ*, *ја ӑћу* *такӑ*, (в) присећање уз појашњавање: *ӑ*, *гӑмно*, *тӑ су*, *рецимо*, *раније* *кресӑли* *гӑмно* *да вршӑу* *кӑћи*, 10. успостављање комуникације у којој је изречена забрана: *ӑј*, *немӑј* *да пӑшите* *такӑ*, 11. љутина, бес, неочекиваност, изненађење: *јӑ*, *Ангелина*, *ми* *потрошӑмо* *папрӑику*, 12. запомагање, кукање: *кӑжу* *мӑне*, *јаӑ*, *црни* *чӑвече*, *зал* *пӑлуди*, 13. *ма*: (а) одобравање након љутње: *ма* *йди*, *каже*, *кӑпај* *штӑ* *ме* *брӑига*, (б) молба након нечега: *ма* *ћути*, *мӑлим* *те*, (в) изненађење, чуђење: *ма* *немӑј*, (г) супротност од раније изнесеног: *ма* *не* *мӑг* *ја* *тӑ*, (д) стрепња: *ма* *найӑче* *нӑко*, (ђ) појачавање информације: *ма* *каки*, *ӑна* *тӑ* *не* *вӑрује*, 14. *море*, *мори*: (а) *мори* у обраћању углавном женској особи: *удаји* *се*, *мори*, (б) подстицање на реализацију неке радње: *море*, *ћути*, *мори*, *йди*, *реко*, *там*, (в) појачано засведочавање, истицање: *море*, *видела* *сам*, *мори*, *што* *сам* *видла* *једног* *лӑпог* *мӑмка*, (г) чуђење: *море*, *штӑ* *је* *тӑ*, *мор* *каки*, (д) обраћање: *јел*, *мори*, 15. подстицање саговорника на реализацију неке радње: *чик* *отӑдни*.

ДИФЕРЕНЦИЈАЛНЕ ОСОБИНЕ:

У речима с деκлинацијом

7.1.1. Само у два села (МК и Вр) забележили смо наставак *-ем* иза тврних сугласника у Исг. м. р. (4.5): *дрӑмем*, *йрӑкӑшорем*.

7.1.2.. Углавном у неким североисточним пунктoвима (МО Ш Ку) у множини јавио се формант *-ов-* иза (некада) меких сугласника (4.7.3): *чешӑӑови*; *јӑрњӑови*; *зӑцови*; *дрешови*.

7.1.3. Углавном у централним и јужним говорима испитиване територије (карта бр. 1) јавља се аналошка палатализација велара испред вокала *-e* (4.14): (а) *ўзму бар'јџе*, *пўнимо јас'иўџе*, *нўси о'и'анџе*; (б) извади *бубр'џе*; носили *кож'ўсе*, баџиш *ор'ўсе*.

7.1.4. Само смо у Ву забележили једном наставак *-ама* у Ипл. с *Ц'и'ганама*, а у МО *-им* у Лпл. у *з'уб'им* (4.16д).

7.1.5. Само у два пункта (Су ДД) именица *деда* нема завршетак *-а* (4.29): *д'ед*, *п'рад'ед*, *ч'уж'ин д'ед*.

7.1.6. Именица *с'ир* среће се у више творбених ликова (4.42) с различитим ареалом (карта бр. 2): *с'ирење* (на западу и углавном код најстаријих информатора), *с'ира* (на северу и југоистоку), *с'ир* (по целој територији), а *с'ирац* само у Вр.

7.1.7. Облик *д'д'бо* чешћи је од *д'д'ба/д'д'ба* и јавља се углавном у севернијим пунктовима и неколико јужнијих.

7.1.8. Наставак *-е* чешћи је у Д него у Лсг. и факултативно се јавља углавном у моравским селима, у два пункта на северозападу и два на југозападу (4.76б и карта бр. 3).

7.1.9. Само у Ш забележили смо једном наставак *-е* код именица на *-ка*, поред обичније једнакости В=Нсг. (4.79.3): *Ж'ивке*, али и *м'ајк'е*, *п'и'и'ше* у С и Вн.

7.1.10. Најчешће у Р и једном у Ло именица *земља* у предлошкој конструкцији остаје без финалног *-љу*: (4.96): *н'а зем*, *ў зем*.

7.1.11. Ретко се среће суфикс *-ија* (4.99): *из Буг'ар'ије Ш*, *С'и'ан'ија Вр*.

7.1.12. Облици *к'уж/к'уж* једино се не јављају у југозападном делу наше територије (4.129. и карта бр. 5).

7.1.13. Аналитички датив чешће срећемо само у Ш (4.145а. д): да *д'ате на п'и'ли'ћи*.

7.1.14. Наставак *-ом* у ДЛсг. заменичко-придевске промене ж. р. најфреквентнији је на западу наше територије (карта бр. 6). Ареал облика личне заменице 3. л. јд. ж. р. у ДЛ (*њом — (j)ом*) в. на карти бр. 4.

7.1.15. Сажети облици присвојне заменице *моја* чешћи су на истоку, а несажети *моа* на западу (2.76. 4.174. и карта бр.7).

7.1.16. Присвјону заменицу *нигов* срећемо само у Вн Ла Са, *ниш* у Ба, а *њоан* у Вн и Су (4.176.26).

У речима с конјугацијом

7.2.1. Само у неколико севернијих села (Вн Ко Р Рд) наставак *-у* знатно је чешћи од *-ају/-ау* у 3. л. пл. презента глагола VI врсте (4.205).

7.2.2. Наставак *-е* у 3. л. пл. през. гл. VII и VIII врсте не јавља се у средишњим (Ба ВД ДД Лг Ос Са) и севернијим селима (Ву Ко Ку Ла Р), као и у Др М и МП (4.205).

7.2.3. Наставак *-ду* у 3. л. пл. през. углавном је чешћи на северозападу наше територије (4.205. и карта бр. 8).

7.2.4. Углавном у два пункта (Бд и МО) срећемо и краће облике имперфекта (4.206а): па шт'а ти *б'е*, ди *б'еа*.

7.2.5. Углавном у неким селима на североистоку са становништвом шопско-торлачке и вардарско-моравске струје (Ш Р и др.) јављају се нејотовани облици трпних придева глагола VII врсте (4.227б): *зарѡбен, нѡсено, ѡрѡвена*.

7.2.6. Облици *врше* углавном се јављају у моравским селима (4.245. и карта бр. 9).

7.2.7. Императив *јѣђи* (Ку Ш) и *јѣш* < *јажд* (Ш) срећемо само у ова два пункта (4.249.3б).

7.2.8. Само у Вн од гл. *ѡзнаваѡи* имамо презент (4.267) *јѣ ѡдзнам*.

7.2.9. Глагол *сиѡаѡи* поред облика по V и VI (4.295), на североистоку нашег терена (Вн МК Р) уобичајен је и по II врсти (4.290): *сиѡе, усѡе*.

7.2.10. Глагол *видѡи* среће се с двојаким кореном (4.313): 1. (а) *вѡдим*, (б) *јѣ вѡм, вѡѡе, (в) вѡдећеш, вѡдо, вѡдла*; 2. да *вѡднем* (само у Бд МО С на западу).

У ѡѡроменљивим речима

7.3.1. Једино у Ш, месту са становништвом из торлачке области, од старице рођене 1907. забележили смо прилог (5.6): да *вѡдиш кадѡ се*.

7.3.2. У Ш од информаторке рођене 1912. забележили смо прилог (5.7): *ѡѡка* „овде“.

7.3.3. Само у Ш забележен је облик *сега* (5.30).

7.3.4. Само на северозападу, у П, срећемо прилог *нѡћом* (5.35ж).

7.3.5. Прилог *ѡмо* забележен је само у П, а *скѡри* у Бд (5.40а и б).

7.3.6. Предлог *ѡрез* (5.57.1в) забележен је само у Др, а *врз* (5.57.4г) само у Т.

7.3.7. Само у Ку забележен је предлог *ко* (5.57.11): *ѡдемо ко Штетѡну, ко пѡљској грѡници*.

7.3.8. Само у Р предлог *код* има следећи фонетизам (5.57.12): *коде* тѡ дрѡво, *кодѡ* Ѧхрид.

7.3.9. Само у Ш је забележен предлог *зади* (5.57.23): немѡј слѡчајно *зади* врата да *баѡиш вѡду*; *јѣ седѡм зади* врата.

7.3.10. Једино у Вн и Ск јавља се предлог *нуз* (5.57.34): *онѡ кѡћа вѡлика нуз пѡт, кољико ће да даѡу нуз девѡјку пѡра*.

7.3.11. Једино се у Бд јавља предлог *суочи* (5.57.36): *суочи* Божѡћа.

7.3.12. Само у четири севернија пункта (Ба В Вр Ла) јавља се предлог *через* (5.57.37): *через* Бѡре, *через* мѡне.

7.3.13. Само у Р у норедбеним реченицама јавља се везник *аман* (5.68г): е л умѡш да кољеш прѡсе — море, умѡм крѡву, реко, *аман* и прѡсе; за двѡ бѡнке препечѡница, дрѡновача ракија, да ти изгорѡ ѡчи *аман* и ѡста и јѡзик.

7.3.14. Једино у Ш забележили смо речцу (5.73): *било мѡжем* да смо пѡтовали недељу данѡ.

И наше лингвистичке карте потврдиле су констатацију проф. Ивића (1999:337) да су изоглосе на тлу С-В дијалекта по правилу узајамно независне. Донекле се поклапају изоглосе на картама бр. 4, 5, 6 и 7. На осталим картама (бр. 1, 3, 8, 9) понекад се издваја центар и југ (*барјаце*), понекад периферија (ДЛјд

жене), понекад центар и југозапад (*лебац, лукац, сирац*), понекад северни ареал (наставак *-ду*), а понекад источни (*вршел*).

ОДНОС С-В и К-Р НА ПРИМЕРУ НАШЕ ГРАЂЕ

8.0. Захваљујући студији проф. Ивића (1999:328–354) посвећеној српским дијалектима и њиховој класификацији, у прилици смо да нашу грађу упоредимо с приликама у С-В а и у К-Р говорима.

8.1. Проф. Ивић (1999:331) предлаже да се у С-В говоре уброје они који имају: 1. икавизме: (а) у ДЛсг. именица ж. р. (*жени, њо води*); (б) у компаративу типа *ситарији*; (в) у одричном презенту (*нисам, тиси, тисмо, нисте, нису*); у карактеристичним облицима заменичко–придевске промене, бар факултативно, (*с овим, мали[x], моима*); 2. наставак *-ом* у ДЛсг. заменичко–придевске промене ж. р. (*овом жени*); 3. кановачки акценат. С обзиром на ове критеријуме наши говори припадају С-В дијалекту (в. ЗО²⁸ 4.1.16, 4.1.19, 4.1.26; ДО 6.1.130, К 6; ДО 4.2.1, К 1).

8.2. Заједничке особине свих (или велике већине) С-В и свих (или скоро свих) К-Р говора на морфолошком плану су: 1. проширење *-ећ-* у промени имен. ср. р. које у већини дијалеката не проширују основу у косим падежима *окећја*; 2. ДЛсг. заменичко-придевске промене м. и ср. р. једнак је Исг. у К-Р на *-ем*, а у С-В на *-им*.

И наши говори се уклапају у наведене заједничке особине: 1. ЗО 6.1.38; 2. ЗО 6.1.128. и 6.1.129.

8.3. Типично К-Р особине непознате свим (или скоро свим) С-В говорима (Ивић 1999:333–334) на морфолошком плану су: 1. Исг. м. ср. р. *-ем* (*браћем, млекем*); 2. непознавање суфикса *-ад* (*бурићи* у С-В *бурад*); 3. синкретизам ДЛсг. с Гсг. ж. р. *жене*; 4. наставак *-а*, а не *-у* или сл., у Гпл. *рука, нога*; 5. сачувана конструкција *две месце* двојинског порекла; 6. Исг. *моном*; 7. заменичка епклитика Дпл. и „им“; 8. заменички облик *куј* или сл. „ко, који“; 9. присвојна заменица *њо-јан, њојзи*; 10. ДЛсг. ж. р. заменичко-придевске промене на *-е* (*рекла ове жене*); 11. жив имперфекат, додуше понегде с окрњеним пољем употребе; 12. инфинитив ис „ићи“; 13. аорист *ојшоше* с *ш* од гл. *ојшис*; 14. презент *ковем*; 15. трпни придев *жењети*; 16. 3. л. пл. през. *ојше, нејше* „оће, неће“; 17. презентски акценти типа *јојијем*; 18. изостанак рецесивног акцента у гл. придевима као *орџо, кујовџа, држџали*; 19. префикс *о-* у глагола *омији, оливаји*; 20. прилог *брго*; 21. облици *кај* и *ки* < као *и*; 22. суфикс *-иче* (*пешиче* и сл.); 23. карактеристична лексема *огањ*, а не *вајра*.

1. Само у МК и Вр забележен је по један пример *дрџем, шраќиорем* (ДО 7.1.1. или 4.5); 2. На нашем терену ипак је најчешћи К-Р суфикс *-ићи* *бурићи, пра-сићи* (ЗО 6.1.39. или 4.58.2а); 3. Углавном у Дсг. именица ж. р. факултативно се јавља наставак *-е* у неким моравским селима, два пункта на северозападу и два на југозападу (ДО 7.1.8, К 3 или 4.766); 4. Код именица *нога* и *рука* поред наставка *-у/-ију* у Гпл. забележили смо и *-а* у Др Ло П У (ЗО 6.1.66. или 4.83 и 4.84); 7. При-

²⁸ ЗО — заједничке особине, ДО — диференцијалне особине, К — карта.

лично је честа енклитика *-(j)и* у Дпл (ЗО 6.1.106 или 4.128); 8. Заменица *куј* се среће по целој територији, осим у југозападном делу (ДО 7.1.12, К 5 или 4.129); 9. Ретко се чује присвојна заменица *њоан* и *њон* и то само у Вн и Су (ЗО 6.1.154; ДО 7.1.16. или 4.176.26); 11. Имперфекат је сведен само на *беше*, *зваше* (ЗО 6.2.7 или 4.206); 13. Ретко се код најстаријих информатора срећу форме аориста типа *оїџмо* Са, *оїџсте* Ск, *оїџше* Ло (ЗО 6.2.8 или 4.207); 14. Презент *ковем* забележен је у А Ба В ВД Вн ВО Ли МК Ш (ЗО 6.2.71 или 4.2736); 17–18 Акцент облика није овог пута обрађиван; 19. Само смо у В забележили префикс *о-* (*омівамо*, *џмијемо*, *џкојчала*, али *умџсимо*); 21. Речца *ки* среће се у Би Гр Др К Кр Ли М С Т, а *кај* у М и Р (ЗО 4.1.58 или 2.54.2а, в); 22. Суфикс *-че* скоро је потиснуо остале деминутивне форманте: *асїјалче*; *гомїлче* (ЗО 6.1.36; 208 или 4.49; 4.98); 23. Лексема *огњишије* среће се само у неколико севернијих села Ли МО Се У (ЗО 4.1.128 или 3.616).

8.4. К-Р особине непознате већини С-В говора, али ипак присутне у ивичној зони према К-Р дијалекту (Ивић 1999:334): 1. предлог *врз*; 2. прелазак имен. ж. р. на консонант у м. р.; 3. енклитички Дсг. ж. р. *ју* „јој“; 4. посесивни датив у адноминалним конструкцијама *кућа Лазару Петровићу*.

У неким тачкама и наша грађа у потпуности се слаже с наведеним критеријумима: 1. Предлог *врз* јавља се само у једном југоисточном пункту Т (ДО 106 или 5.57.4г); 2. Именице ж. р. на консонант спорадично прелазе у м. р.: *каки будућнос*, *вџлики жџлос*, али и *вџлика жџлос* (ЗО 222 или 4.1156, в); 3. Енклитика *ју* „јој“ ипак је присутна скоро на целом терену, а једино изостаје у неким западнијим селима: Бд Би ВД ВК Гн Др Ду Ј К Ко Кч Мл МО П Су (ЗО 6.1.104 или 4.125.3); 4. Примери посесивног датива забележени су само у неколико пунктова: Вн (најчешће): *тџ је мџјем мџјжу фамїлија*; *њџнем сїрїцу* *кућа*; колиба *ди* је била *їїм мџјим*, *овџм їџсїнку*; *овџ ђџ мџјим дџверу* бїо плац; *мџим ђџу* пантим *џца*; *слїкар сџдї у кџћу* *їїм најшїм їџсїнку*; а *тџо* да је *удџ* за јџднога *їїм њџгџвим сїцу* *дрџт*; *тај* ми *сїноџвац* *їџо мџјим брџїцу* *ћџрку*; Ву: а *тџо* су *унџке бџби*; Кр: *овїм мџханцији* *брат*; *їїм оїџац* (Ердељановић 1951:96); Р: јџдџн *Живџрад*, *Мїнке*, *Тџме Мїшїнїа*, *онїм бџлим брџт*; Су: *та* *млџда* *їџџме*, за *њџног* *унџка* *што* *е*; па *оставїо* *ко* *тџтџку*, *ко* *сџстру* *њџгџвом* *џцу* и *мџџем* *мџјжу* *сџстра*.

8.5. К-Р особине које захватају знатан део С-В говора, али не све (Ивић 1999:334–335) на морфолошком плану су: 1. изједначени облици ген. и лок. мн., бар у синтагмама с предлогом *їо*: *їо брџда*, *їо шџума*; 2. консонанти *ц* и *з* у Апл. (*оїџанце*, *бубрџезе*); 3. изједначени Дїпл. са завршним *-ма*, насупротив војвођанском делимичном чувању старог наставка *-и* у Ипл. м. и ср. р.; 4. именице као *вїла* и *грабїџља* нису плуралија тантум; 5. продор множинских наставака у индиректне падеже именица *браћа* и *деца* (ген. *браћа*, *деца*, датив и инструментал *браћама*, *децама*); 6. заменичке енклитике Дпл. *ни* и *ви*; 7. заменичке енклитике Апл. *не* и *ве*; 8. компаративи типа *белиш*; 9. инфинитив без крајњег *-и* (*знаїш*, *доћ*); 10. наставак *-[х]мо* у 1. л. пл. аориста; 11. сачуван атематски презент *јем*, *јеш* итд.; 12. сачуван императив *јећи*; 13. презент *узнем*; 14. факултативни облик радног гл. придева *ћао*, *ћала* „хтео, хтела“.

Наведене особине К-Р углавном су присутне и на нашем терену: 1. Ретко се срећу примери типа *по лѣвада*, *по њѣвѣ* (ЗО 6.1.70 или 4.87); 2. Аналошка палатализација у Апл. м. р. ограничена је углавном на централне и јужне говоре (А Ба Бд ВД ВК Гл Го Гр ДД Др К Ко Мо Мх Рб С, али и Ш и Ло) испитиване области: *барјаце*, *бубрезе*, *кожусе* (ДО 7.1.3 или 3.59.2.б и 4.14а, б, К1); 3. Ретки су примери чувања старог Ипл. на -и: *с јаји* В Са, *с коли* А Ба В ВД ВО Ли С (ЗО 6.1.6 или 4.55г); 4. Сингуларски облици именница *вила*, *грабуља* срећу се у следећим пунктовима: А Ба В ВД Вн Гл Др Кр Ла МК Мх Су Ш (ЗО 6.1.71 или 4.88.2); 5. Прилично су чести множински облици у Г и ДИЛ код именица типа *браћа* и *деца* (ЗО 6.1.72 или 4.89 и 4.90); 6. У Дпл. знатно су чешће енклитике *ни*, *ви од нам*, *вам* (ЗО 6.1.99 или 4.121); 7. Исти је случај и с акузативским енклитикама (ЗО 6.1.100 или 4.122б); 8. Компаратив на -иши јавља се само код неколико придева: *лакше*, *леиши*, *мекши*, *слаиши*, *џакиши* (ЗО 6.1.135 или 4.158в); 9. У благој превласти је дужи облик инфинитива (ЗО 6.2.27 или 4.22б); 10. Наставак *-[x]мо* у 1. л. пл. аориста забележили смо у неколико села: Бд В Вн Кр Ко Ку Кч Ла Ло Мх С Са Су У Ш (ЗО 6.2.8 или 4.207.4а); 11. Глагол *јестѝи* чешће има облике без проширења *д*: *јем*, *јеј*, *јојем*, *изем* (ЗО 6.2.47 или 4.249.1а; 2а,б; 3а); 12. Императив *јеђи* забележен је само у Ку и Ш (ДО 7.2.7 или 4.249.3б); 13. Веома је чест презент типа *узнем* (ЗО 6.2.40 или 4.241б); 14. Облици *ћао*, *ћала* факултативно се срећу само у: В Гл ДД Ли Ло Мо Ос У.

8.6. Иако би се на основу до сада изнесених констатација могло закључити да је С-В северна периферијска зона К-Р дијалекта (Ивић 1999:335), ипак би требало испитати још и говоре околине Пожаревца и јужног Баната па потом одредити његово место међу српским дијалектима.

Жарко Бошнякович

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГОВОРОВ ВОСТОЧНОЙ ШУМАДИИ

Резюме

Автор в книге анализирует морфологические особенности говоров восточной Шумадии, куда входят говоры Смедеревско-Подунавле, северной части Ясеницы и восточной части Космая. Границы этой области на севере, востоке и юге проходят по речным долинам Дуная, Велика-Моравы, Кубршницы и Велики-Луга, а на западе — по линии Сеоне — Мало-Орашье — Дубона — Влашка — Райковац и Меджулужье — Ягнило и Рабровац южнее Велики-Луга.

Анализ показал, что в исследованном районе незначительное количество дифференциальных признаков. Лингвистические карты подтвердили мнение, что изоглоссы в данном районе по правилу взаимонезависимы. Частично совпадают изоглоссы на картах № 4, 5, 6 и 7 (да *њом/јом* дам; *ко(ј)/куј*; *у овом лейом* соби; *моа/ма/мо*). На остальных картах (№ 1, 3, 8, 9) иногда выделяются центр и юг (*барјаце*), иногда периферия (ДЛјд *жсене*), иногда центр и юго-запад (*лебац*,

лукац, сирац), иногда северный ареал (окончание *-ду*), а иногда — восточный (*вршел*).

В юго-западной части этой территории, где доминирует кановачское ударение, встречаются и типичные смедеревско-вршацские особенности: да дам *њом*, да *јом* дам; да дам *овом* жени, у *мојом* *лејом* соби.

Хотя на основании изложенных фактов можно прийти к выводу, что смедеревско-вршацкий диалект является северо-периферийной зоной косовско-ресавского диалекта, все же необходимы дополнительные исследования говоров окрестностей Пожареваца и южного Баната с последующим определением его места среди сербских диалектов.

Ключевые слова: Смедеревско-вршацкий диалект, косовско-ресавский диалект, морфология.

